Fra M. J. Bat
„Djelovanje Fra
u Bosni i He
Sv. I. II. III.

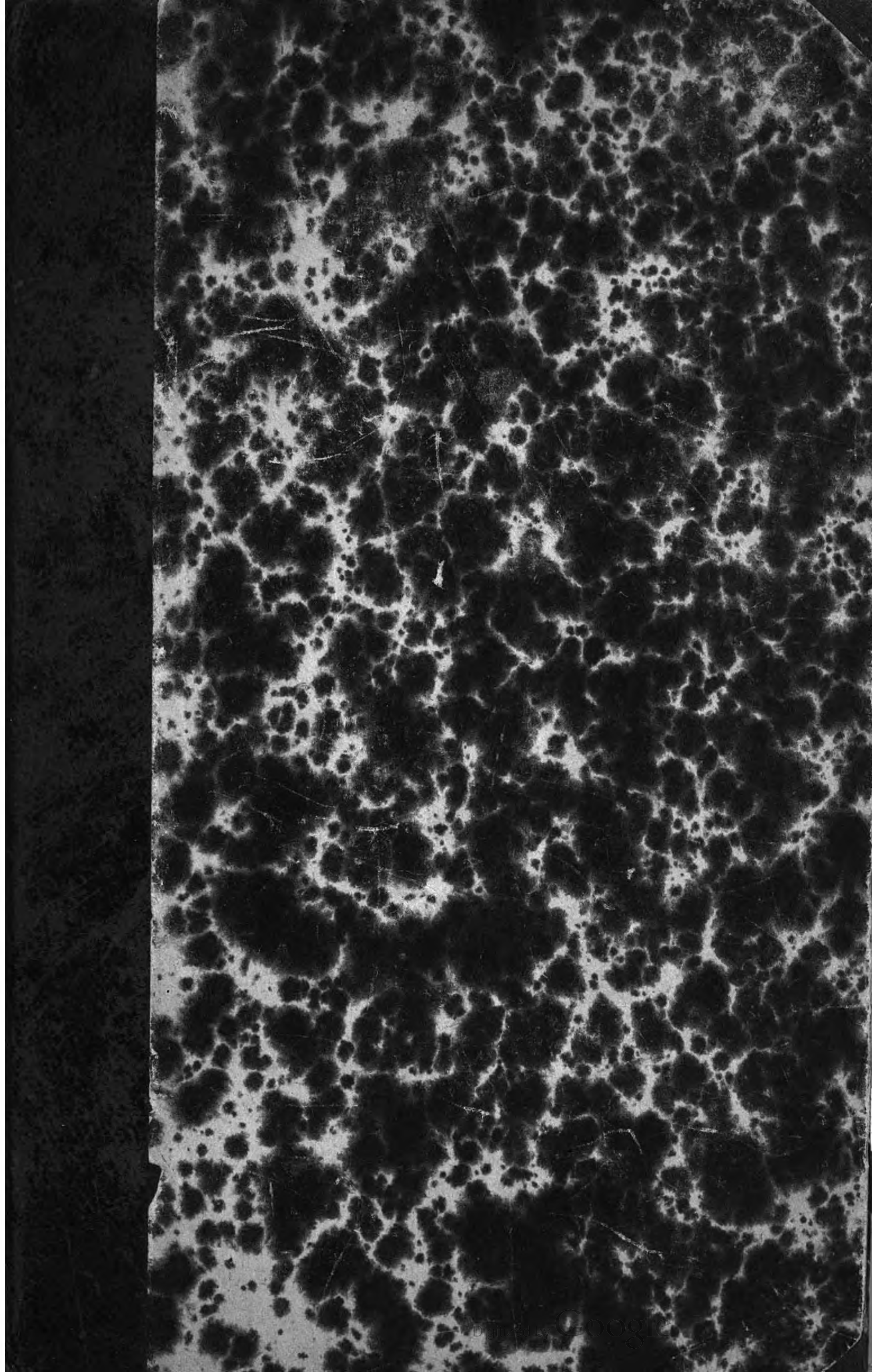

A 000 073 658 7
UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

M. J. Batinić:
vanje Franjevaca
Bosni i Herceg.
Sv. I. II. III.

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
A 000 070 3658 7

5,000.–

DJELOVANJE
FRANJEVACA
U BOSNI I HERCEGOVINI
ZA PRVIH ŠEST VIEKOVA NJIHOVA BORAVKA.

NACRTAO

FRA MIJO VJENCESLAV BATINIĆ
BOSANSKI FRANJEVAC.

SVEZAK I.

VIKARIJA (1235—1517.)

Red sv. Franje velik je u crkvi; on je jedan od onih glavnih, na koje su se oslanjali rimski pape od blizu sedam stoljeća. I ja ću u njem tražiti vriednu i jaku podporu, koji da me pomogne u obrani pravica crkvenih te da provedem družtveni preustroj.
Papa Lav XIII. u govoru od 9. lipnja 1881.

U ZAGREBU.
TISKOM DIONIČKE TISKARE
1881.

Odobrenjem vrhovnog i državnog stariešinstva franjevačkog reda.

MNOGOPOŠTOVANOMU OTCU

FRA NIKOLI KRILIĆU

IZSLUŽENOMU TAJNIKU BISKUPOVU

I

DEFINITORU,

SADA

DRŽAVNIKU BOSANSKIH FRANJEVACA

U ZNAK VELEŠTOVANJA I HARNOSTI

POSVEĆUJE

SPISATELJ.

PREDGOVOR.

Već je tomu više godina, da se je počela živo kod nas ćutiti potreba knjige, u kojoj bi bile pobilježene sve glavnije sgode i nesgode franjevaca, koji-no od šest vjekova i pol drže u Bosni zastavu Krsta kroza sve oluje, koje prohujiše ovim nesretnim zemljištem, vršeć neprestano blagotvoran upliv na sve odnošaje našeg domaćeg vjerskog, družtvenog i kulturnog života. Ova potreba tim se je življe osjećala, čim nitko od nas nigda neusudi se svesti u jednu cjelinu dogodjaje, koji se neposredno nas tiču, ter što su o našem djelovanju razni inostranci razno i sudili, nepoznajuć naše prošlosti, a ono što je o nami pobilježio Wading, Gonzaga, Greiderer i Fabianić, to je širjemu obćinstvu nepristupno radi riedkosti djelâ i radi jezika, u kojem su pisana.

Ova obće priznana potreba, zatim obilnost domaćih, još neizdanih spomenika, njekom su me tugom napunjavale, ter ovom mišlju obuzet, pune sam dvie godine nagovarao dorastlije tomu muževe, kojim ni znanja ni vremena ne manjka,

opet buna proti
osvoje na novo
dište ni samih
nina grofa Flan-
rhom carigrad-
jen potraži mir
ostalnu patriar-
rzo se sprijatelji
u lampsačkom
se i pogibelj za
i se u Bugarskoj
ogomila poče si-
po svih stranah
puku priprostu i
ieloj božanstvenoj
ji, čim su više pod
oje opake namjere.
ijaše prijatna njiva
iztoku u obilju na-
nespretne sliedbe.
ovu sliedbu i pedipse
euztuknuše, nego još
nako sročene da jednu

rodić Isusov onih vre-
ocenta III., te kao što
n običavaše reći: „Ako
rosvjeta kršćanska morat

ne bijaše još nestalo svake
stu — ne bijaše ipak iz-
tom. Srce onodobnog nara-
kom evangjeoskim. To nam

ritično djelo: Bogomili i Pata

da ovoj potrebi i želji zadovolje, pa kad mi ovo nepodje za rukom postići, sám se odvažim na taj posao i prihvatim pero, nebi li u kratkih crtah orisao djelovanje naših predaka. Nu jedva unesoh srp u tu prostranu i mjestimice izmršenu njivu, odmah osjetih svu tegobu moga poduzeća: s jedne strane opazih, da su dosta oskudna vrela, da su mutni njeki izvori i da su još nerazjasnjeni njeki momenti naše starije povjesti; s druge pako strane imadijah malo prosta vremena, a silu osobnih i vanjskih zaprieka, te ako nisam do sad stoput klonuo duhom, sustavio se na putu i promjenio svoje odluke, to mi je pripisati uzvišenosti moga cilja, a taj je, da upoznam domaće i nedomaće s našom prosloščću.

Da ovo postignem, a djelo za učene i neuke priredim, gledao sam stajati na temelju čisto povjestnom i vjerskom, kloneć se koliko priepornih točaka, koje u stvar nezasiecaju, toliko opet dosadnih slavospjeva, kao što je to njekim u običaju, te nastojeći da kronologičkim redom ponižem sve ovamo spadajuće dogodjaje, neka iz njih sami čitatelji izvode primjetbe i zaključke. Odkle sam pako crpio moje gradivo, to sam na mjestu označio, kao što se može svaki uvjeriti sravnjivanjem.

Činit će se na prvi mah, da sam u uvodu i drugdje bio preobširan, te da sam preveć posizao u crkvenu povjest; nu ako se uzme u obzir, komu je poglavito namjenjeno ovo djelo, i da su jedini franjevci bili tada zastupnici katoličkog svećenstva u Bosni, uvidit će se, da je jedna povjest od druge nerazdruživa, dapače s istom istovjetna.

Donajposlie, i ja sam duboko uvjeren, da ovo djelo nije brez svojih mana, te da bi se željilo nješto više originalnosti; ali se ipak nadam, da sam zadovoljio prvoj potrebi, obećajući, da ću u sliedećih svezcih uvažiti sve temeljite pri-

govore, te da ću daljnje moje pripovjedanje posve samostalno osnivati na podatcih, koje sam crpio iz njekih za nas važnijih pismohrana, i ovo tim većma, jer je posve neznatno, što je kasnije dobe o Bosni pisano.

Nu kada će ostali svezci svietlo ugledati, to će zavisiti o razpačavanju ovoga, kog toplo preporučujem pažnji braće franjevaca i bosanskih katolika.

U Fojnici, na Veliku Gospojinu 1881.

I.

Osnutak franjevačkoga reda.

Prosjački redovi znamenit su pojav ne samo u povjesti katoličke crkve, nego i u obćoj; znamo pako da su novi važniji dogodjaji uvjek bili izazvani prvašnjimi. I prosjački su redovi nastali razvitkom sgoda i odnošaja u crkvi i državi, pak s toga ih i jesu narodi tolikom oduševljenostju primili, kolikom se dočekuju največi prijatelji čovječanstva.

I doisto, ako se prenesemo duhom u ona vremena, što no ih „srednjom dobom“ nazivamo, to ćemo naići na mloge smutnje u crkvi i u državi, koje su sve to većma rasle do konca XII., a svuda mah preuzele početkom sliedećega stoljetja, na veliku štetu jedne i druge vlasti.

Razmirice u samoj crkvi poradi nasliedstva u papinskoj časti, zatim medju crkvom i pojedinimi državami, stotinu gorkih kušnja prigotoviše zaručnici Krstovoj, te da ne bijaše osobite zaštite nebeske, utonula bi ladjica Petrova u virove razsula, na nesreću cieloga čovječanstva. Iz ovih zamršaja mloge gorke potekoše posliedice: protupape sijali su razdor i promicali nebrojene zloporabe, zakoniti nasliednici sv. Petra ne bijahu uvaženi, vladari pako nastojali su nametnut se za vrhovne sudce i upravitelje čisto crkvenih poslova. Odtud šta je sliedilo? Obće mrtvilo i pokvarenost: nižje svećenstvo podade se neradu, simoniji i sličnim nepodbštinam; višji pako kler, od vremena Karla Velikog mlogim posjedim obogaćivan, sad se morade samo svietovnimi poslovi baviti, vojske predvoditi, strančariti i svoje obitelji obogaćivati. Muževi bogobojni, kojih hvala budi Bogu, nije nikad crkvi manjkalo, upravo crnimi bojami

slikaju ova vremena, te poput proroka Jeremije ljuto nariču nad zapuštenimi hramovi i zanemarenim vinogradom gospodnjim.[1])

Ovim neprilikam pridruži se pogibelj za samo pravovjerje. Mnogi svietovnjaci i svećenici iztakoše se na sriedu, da poprave crkvu te zavedu pravo obsluživanje evangjelja, a pod tom krinkom pokušaše napraviti razdor, proslaviti se novotarijami, snizit još većma ugled crkve i njoj se izmaknuti, ter većinu vjerskih istina što izvrnuše, što posve zaniekaše. Taki bijahu: Arnald Brešianac, Petar Bruiz, Henrik monah, Tankelin, Eudo de Stella, Gerardo Sagarello, početnik tobožnjih apostolika, te Petar Vald utemeljitelj istoimene sliedbe. Svaki od ovih krivih učitelja steče pristaša; nu ipak u gornjoj Italiji mah preotmu Katari, a u Francezkoj Albigezi, i jedni i drugi ogranci starih Maniheja, zakleti nepriatelji crkve i države. Puk izmišljotinami ovih bude zaveden, crkve opustiše, a svetotajstva vrlo se riedko primahu, tako, da je vrli Inocent III. u IV. saboru lateranskom, držanom g. 1215., silnimi prietnjami zagrozio se onim, koji barem jednoč u godini nebi pristupili sv. izpovjedi i presv. pričesti.[2]) Ovako biaše lice koncem XII. a početkom sliedećega vieka.

I na iztoku nagomilaše se crni po crkvu oblaci. Sveza medju crkvom iztočnom i zapadnom, častohlepjem carigradskih patriarha i samovoljom grčkih careva postajaše iz dana u dan sve to slabijom, Grci Latinom neprijateljniji, obćenje često prekidano. Malo se je činilo ponositim gospodarom Bosfora, što je carigradska stolica predpostavljena mnogo starijim crkvam, aleksandrijskoj i antiohejskoj, nego su još čeznuli za prvim mjestom u crkvi božjoj. Porodivša se iz toga mržnja postiže svoj vrhunac g. 1203., kadano zapadna križarska vojska, sastojeća ponajviše iz Franceza i Mletčana, pozvana Aleksijem, sinom razcara Izaka II., suprot izričnoj papinoj zabrani udari na Carigrad i Aleksija na priestolje uzpo-

[1]) Sravni djela sv. Bernarda (r. 1091. † 1153.), osobito Serm. 23. in Cantica, te pet knjigah De Consideratione, zatim Ivana Karnotskog, Mateja Parižanina, a za najviše Petra Blesenskog, koj je neobičnom iskrenošću i slobodom korio suvremeno svećenstvo; to mu je pako pribavilo dično mjesto medju pisci one dobe.

[2]) Sr. Cap. Omnis utriusque sexas, de Poenitentia et remissione.

stave. Do malo stav, naime 25. siečnja 1204, bukne opet buna proti Aleksiju i bude umoren. Sad križari planu osvetom, osvoje na novo Carigrad, opliene ga, te u ratnom bjesnilu nepoštediše ni samih hramova, najveće im svetinje oskvrne, učinivši Balduina grofa Flandrije carem, a Tomu Morosini-a, Mletčanina, patriarhom carigradskim. — Istina, tog vremena bugarski car Ivan Asjen potraži mir s rimskom crkvom, a uz mir carsku krunu i samostalnu patriaršiju; al dobivši ovo od Inocenta III. g. 1203. brzo se sprijatelji s Grcî, koji Bugarskoj iste povlastice priznadoše u lampsačkom saboru g. 1234. — Ovoj crkvenoj neslogi pridruži se i pogibelj za čistoću vjere. Već prve polovice X. vjeka pojavi se u Bugarskoj pop Jeremija, koj pod imenom Pavlova učenika Bogomila poče sijati krive nauke. Ovo krivovjerje brzo se razširi po svih stranah balkanskog poluotoka, i pustiv duboko žilje u puku priprostu i nepoučenu, zaprieti svojimi pogubnimi načeli cieloj božanstvenoj sgradi kršćanstva. Bogomili bijahu tim pogibeljniji, čim su više pod krinkom pokore i pravovjerja znali sakrivati svoje opake namjere. Bugarska netom obraćena na vjeru Isusovu, bijaše prijatna njiva za taj kukolj, a nebudući onog vremena na iztoku u obilju naučnih svećenika, postade brzo kolievkom ove nespretne sliedbe. Vladari i crkveni sabori osudiše jednodušno novu sliedbu i pedipse upotriebiše proti njenim pristašam, ali tim neuztuknuše, nego još većma ih razdražiše proti crkvi i državi, i onako sročene da jednu i drugu podkopaju.[3])

Evo kakovimi je talasi bio uzdrman brodić Isusov onih vremena. Ovo je potreslo i velikim duhom Inocenta III., te kao što pripovjeda slavni mu povjestnik Hurter, on običavaše reći: „Ako se produlji ova noć zločinâ i divljačtva, prosvjeta kršćanska morat će se izselit sa svieta“.[4])

Al srećom pokraj svih ovih nevolja ne bijaše još nestalo svake iskre nabožnosti na kršćanskome poprištu — ne bijaše ipak izumrla svaka težnja za uredjenijim životom. Srce onodobnog naraštaja bijaše jošter otvoreno blagim naukom evangjeoskim. To nam

[3]) Sr. dra Franje Račkog veoma kritično djelo: Bogomili i Patareni str. 1—44.

[4]) Vita d' Innocenzo III. cap. 3.

najbolje svjedoče one česte i mnogobrojne križarske vojne, koje cviet zapadne gospode odazvaše izpod domaćih krovova i staviše pod zastavu hrabrih osloboditelja svetih mjesta, ter ih na stotine tisuća pozobaše u palestinskih pustarah.

Ove vojne uzdigavši duh, oplemenivši misli, uredivši domaće odnošaje i uzkrisivši trgovinu znanosti i umjetnosti, podtakoše na udruživanje. Sada samostanski i vitežki redovi potekoše oli na novo uredjeni oli pomladjeni. Ostavivši na stranu vitežke zadruge, malko se obazrimo na onovremene samostane, ta ljudska zakloništa i sahranilišta klasične književnosti. Na zapadu samostanski život uredi sv. Benedikt početkom VI. vieka; al tečajem vremema razslabi se, nu popravi ga ponajviše revni opat klarevalski sv. Bernard. Pod njegovu upravu stupi ništa manje od 72 samostana, kasnije pod imenom „Cistercita“ razširiv se po cielom zapadu. Kao što benediktinski prvašnjih, tako cistercitski potonjih vjekova, dade crkvi divnih pobožnjaka, glasovitih učenjaka, gorljivih biskupa i odvažnih papa. — Osim ovog i drugi se zavedoše redovi, za svaki blizu ljudski striliš: da se obnovi samostanska stega, uz cistercite trudiše se strogi „kartuzinci“, „trinitarci“ odkupljivahu zasužnjene kršćane, „augustinci“ pako i „premonstratezci“ pritekoše u pomoć svećenstvu. Jedini puk ostade pri svem tome zanemaren i nepoučen, a buduć zavadjan lažljivimi učitelji, zavlada medju njim nered i surovost. Italija biaše pociepana u dvie jake, a okrutne stranke, naime u Gvelfe i Gibelline (= Welfe i Wainblingene). Obe se zametnuše u Njemačkoj pri koncu prve polovice XII. vieka, a prešavši u Italiju, 300 godina opustošavale su liepi apeninski poluotok. Gvelfi branili su pravice papâ, dočim su Gibellini zastupali zahtjeve rimsko-njemačkih careva. Za te borbe često je polievala krv gradske ulice, oskvrnjivale se crkve, uništivale se najuglednije obitelji, rušili se plemićki dvorovi, razkopavali se gradovi, vladari pako bez ugleda ne znadiahu si pomoći.[5]) Riečju: cielo družtvo bijaše uzdrmano, vlasti omražene, puk razuzdan. Odtud krivi pojmovi o vjeri, predsude o vlastničtvu, nenaravni odnošaji medju pojedinimi razredi i divljačka samovolja iztekoše uzročnim vezom, ter se obustavi razvitak umnog napredka i oplemenjivanje ljudskoga družtva.

[5]) Muratori: Annali d'Italia, t. VIII. pag. 622. etc.

Da se opet obnovi red u državi, svetinja u crkvi, sloga medju vladari i svećenstvom, mar za naukom, pobožnost i ćudorednost u puku, trebalo je zatrti stari naraštaj, poput onog u sirskih pustarah, a novi podgojiti u kršćanskom duhu. Tu je mogao sami Bog pomoći, a ljudska sredstva bila su izcrpljena i nedostatna. Pa tomu neredu i doskoči božja providnost, izabrav u Dominiku Guzmanu i *Franji Asizkom* vrstne popravitelje suvremenog naraštaja. Da nebudemo dugi, pustimo s vida sv. Dominika i njegovu vrlu družbu, pak se pobliže upoznajmo sa sv. Franjom i njegovim redom.

Franjo rodi se g. 1182. u gradu Asizu, u Umbriji, od Petra Morikoni-a, prizivkom Bernardona, prilično bogata trgovca. Njemu kršteno ime bijaše Ivan, nu otac prozva ga Franceškom, što je vrlo lahko naučio francezki jezik, potrebit za trgovanje, koje je vodio po primjeru mlogih odličnih gradjana Italije. Za prvih godina poučiv se u početcih latinske i talijanske književnosti, dade se na gizdu i zabave, al uz to ipak očuva se od razkalašenosti. Napram ubogim osjećao je medjutim njeku urodjenu sklonost i sažaobu, te kad jednoč trgovinom zabavljen njekomu siromašku uzkrati milostinju, toliko se do čas pokaja, da je za njim poletio i bogato ga obdario, odredivši, da neće više nikad nikojemu pomoći uzkratiti, koji mu ju za ljubav božju zaišće.[6]) A to je on i obslužio.

Vršeći ovako djela kršćanskoga milosrdja, pretvori se malo po malo u novog čovjeka: svietu se poče uklanjati, samoću ljubiti, Isusa i njegovu muku promatrati. Sada poče sam sobom razmišljati, kako bi bogoslužje povećao, svetim mjestom prvašnje štovanje pribavio, a sám Bogu savršenije služio. U to vrieme crkva sv. Damiana, nedaleko od Asiza, prietijaše srušit se, pak zato Franjo svoju odjeću i konja prodade, a uzete za to novce donese svećeniku, koj je onu crkvu dvorio. Ne htjede ubogi svećenik primit mu novaca, bojeći se njegova otca; al on kradom ubaci kroz prozor novce u crkvu i pobjegne. Čuvši za to otac mu, dodje s rodbinom u crkvu, Franjo pako sakri se u jednu jamu i tu provede njeko-

---

[6]) Vita S. Francisci c. 1. a s. Bonaventura conscripta. Životopisac ga je kao diete upoznao, a ove crte na licu mjesta i od živućih mu jošte drugova popisao.

liko dana vruće moleći. Na jednoč zastidi se radi svoje malodušnosti i plašivosti, ter veseo unidje u Asiz. Gradjani vidiv ga onako blieda i ubožno obučena, pomisliše, da je s uma sišao, a nižji puk krikom, kamenjem i blatom pozdravi ga, dočim je on poput kakova slavodobitnika neustrašivo stupao izmedju uzbunjene svjetine. I otac ga se ljuto nagrdi i našiba, pa svezavši ga kao mahnita, zatvori kod kuće. Nu malo je vremena ovo njegovo tamnovanje trajalo, jer ga za odsutnosti otčeve mati pusti na slobodu, a on opet u istu crkvu odleti. Vrativ se otac kući i ne našav ga u zatvoru, pohiti za njim; nu sin mu sada mirno izadje u susret i kaza mu, gdje još leže njegovi novci. Otac ga pozove, da se pred biskupom odrekne nasliedstva, a on veselo primi ponudu i dade svečanu izjavu, pak odbaciv sa sebe i otčeve haljine, zadovoljno mu reče: „Blago meni, do sad sam tebe zvao otcem, a odsele ću moć istinitije reći Bogu: Otče naš, koj si na nebesih![7]) Toda je jedva brojio 25 godina ovaj neobični mladić.

I kao da se je kakova težka bremena oslobodio, potrča veseo u jednu obližnju šumicu, te dobivši od svog starog znanca nješto iznosane odjeće, poče služiti gubavcem i nastani se pokraj crkve, poznate pod imenom „Gospoje angjeoske“ inače „Porciunkula“ nazvane.[8])

Moleći se jednog dana kod sv. Mise, ču one rieči iz evangjelja: „Nemojte nositi ni zlata, ni srebra, nit kakov novac u vaših pojasih, nit torbu za puta, niti dvie haljine, nit obuće, niti štapa“. I udilj opojen radostju izidje iz crkve, vičući: „Evo što ja tražim, ovo je što odavna želim“. To rekavši, izuva obuću, odbacuje štap, novac, torbu i kožni pojas, te zadovoljiv se jednim haljetkom pripasa se konopcem, da točno ovrši naredbu Isusovu, danu i obsluženu po apoštolih. Tako preobučen zadje propoviedati pokoru, prostim dakako govorom i jednostavnimi dokazi, kao što i on bijaše prost i jednostavan; al baš ova njegova priprostitost občara slušatelje i dirnu ih u srce. Prve rieči njegove bijahu uvjek: „Gospodin vam dao mir!“[9])

---

[7]) S. Bonaventura in Vita c. 2. — Opusc. S. Francisci t. III. apophtegma 5. et 6. Edidit De la Haye Pedeponti 1739.

[8]) S. Bon. in Vita c. 2.

[9]) S. Bonaventura in vita ejusdem c. 2.

Do mala vremena sedam ga okruži drugova, prigrliv njegovo ubožtvo, odjeću i način življenja. Svi se primiše propoviedanja, a sveti načelnik govoraše im često: Braćo moja, Bog nas je zovnuo nesamo da se našim, nego i tudjim spasom brinemo. Propovjedajmo pokoru, al ne toliko riečju, koliko djelom i izgledom....... Često ćemo doć ljudem krotkim i vjerujućim, koji će vas svetim veseljem dočekati: ali drugi na suprot pokazat će se tvrdokorni i vraćat će nam zlo za dobro, koje im nudimo. Nu vi nit se uspjehom ponesite, nit odporom zastrašite, nego trpite ponizno i uztrpljivo. Pazite, da vam koja izprazna stvar ne omili, da poslie nego ste sva zarad raja ostavili, da raj za ništo ne izgubite. Novac ako vam ponude, toliko cienite koliko prah, koji gazite.[10]) Ovakovimi riečmi podbodeni prvi Franjini sliedbenici podjoše na sve četiri strane, podučavajući, učeći narode na stazi krieposti a same sebe zatajivajući. Njeki ih doisto uljudno i ljubezno primiše, njihovom odjećom i oštrim življenjem u čudo navedeni; nu dogadjalo se je na nekih mjestih, da su bili smjehom, porugami i udarci pogošćeni, kao kakove skitalice i lienčine; pa kad ni tim nebi ih zastrašili, razkalašena mladež vukla bi ih za kukuljice po ulicah. Ovako izpaćenim nitko nebi htjeo dati mjesta pod svojim krovom, gdje da prinoće, već bi provodili noći pod hladnimi crkvenimi svodovi, da opet sutra nastave svoja propoviedanja i omiljelu sa svjetinom igru, iz koje su oni izlazili obično pobjeditelji. Nedokučiva providnost božja htjede ovimi slabimi sredstvi sjajan uspjeh postići, te kao što s galilejskimi ribari, tako sada sa siromašci asizkimi pokrenu sviet na bolju misao i život.[11])

I doisto, tolika nesebičnost i gorljivost do malo steče obće štovanje, predsude se uništiše, puk se za njimi povede i oni počeše žeti obilne plodove svoje uztrajnosti. Novo družtvo naraste na jedanaest osoba, medju kojimi samo jedan svećenik, i Franjo im dadne priprosto sastavljena, nu sasvim nova pravila, u kojih ne bijaše ništa drugo, doli evangjeoski savjeti podpuno oživotvoreni, te nješto uredaba, za jednoličnost samostanskog života potrebitih. U ovih pravilih, kao poglavitu stvar, naloži svojim strogo siromaštvo, i to

---

[10]) Opusculorum tom. 3. collatione 2.
[11]) In vita c. 4.

kako pojedinim, tako i obćini, želeći podpuno sliediti božanstvenoga Spasitelja, te podati svietu primjer savršena života. Na mjesto posjeda preporuči im poslovanje, a kad ih ni to nebi moglo uzdržavati, tada istom dopusti im od vrata do vrata prositi u ime gospodnje, ne stideći se ni malo, buduć i sami Gospodin siromahom se učinio.[12]) Sad je trebalo nova pravila podvrći odobrenju apoštolske stolice, pak zato Franjo s cielim družtvom podje pred namjestnika Isusova. Tada (god. 1209.) na Petrovoj stolici sjedio je Inocent III., muž pronicava uma i velike djelatnosti. Njemu o boku stajaše kardinal Ivan od sv. Pavla, i Gvido biskup asizki. Želeć Franjo s drugovi pred papu unići i svoju mu osnovu na potvrdu predložiti, uteče se najprije svomu biskupu, kojeg posredovanjem bi pušćen pred papu. Inocent, silnimi crkvenimi poslovi zabavljen, ne htjede ga prvi put ni saslušati; nu sutra dan prizvav ga brzo opazi u njem neobičnu iskrenost srca, stalnost namjera i pravu želju za razširenjem bogoštovja. Već se bijaše poglavica crkve sklonuo, da mu odobri pravila, kada se prisutni kardinali jednoglasno oprieše uvedenju novoga reda, smatrajuć ga tako strogim, da nadmašuje čovječje sile. Na to ustade i spomenuti kardinal Ivan, sabinski biskup, koj već bijaše umolio Franju, da ga drugom i bratom naziva, te visokoj skupštini reče: „Pazite, braćo, da odbijajuć molbe ovoga siromaka, i samo evangjelje ne zabacite; buduć život, koj on želi sliedit, nije ništa drugo, do nauk gospodnji. Koj bi pako rekao, da je evangjeoska savršenost i zavjet na to učinjen stvar nemoguća, taj bi sagriešio proti samomu Isukrstu, početniku evangjelja“. Ove rieči promieniše odluku papinu i on mu ustmeno potvrdi pravila, i kao što njeki tvrde, pred samim papom Franjo s družtvom položi obične samostanske zavjete.[13])

Vrativši se novi redovnici u Asiz, življahu u prije nečuvenom ubožtvu. Dugo su vremena njeki krivovjerci, kao apostolici, lionski siromasi i drugi predbacivali katoličkoj crkvi, da je u njoj nestalo evangjeoskog nauka te da već nitko ne žive po primjeru svetih apoštola. Trebalo je ovakim doći sada do Franjina boravišta, i vidili bi što čini kršćanska samozataja. Nebijaše ni potrebitih

---

12) Sr. Regula Fratrum Minorum.
13) In vita b. Francisci c. 3.

knjiga, da bi čitali svete časove, a kamo li koje druge udobnosti, te dulje vremena njihove obćenite molitve bile su sama razmatranja vječnih istina. Drven križ usadjen u sried uboga stana bijaše im zanimiva knjiga, koje niema rječitost napunjavaše im duše nebeskom slastju; priroda pako sa svimi svojimi krasotami pobudjivaše im duhove, da slave moć svemožnog stvoritelja svieta.[14]) U ovom tiesnom boravištu pripravljahu se novi apoštoli, poput prvih, postom, molitvom i zamjenitim dobrim izgledom za svoje visoko zvanje.

Kraj sve napomenute oskudice i u potrebitih stvarih, ipak svakim danom rastao je broj neobičnih samotnika, i budué im otješnjao stari stan, izmoliše od mjestnih benediktinaca crkvu zvanu danas Porcinkula. Već g. 1211. naraste za toliko red, da je mogao patrijarka ubogih zavesti njekoliko novih samostana, medju kojimi prvačili su oni u Bolonji, Pizi i Kortoni, ostavši pri tom Porcinkula središtem reda i njegova blagotvornog djelovanja.

I ženskomu spolu zapade sada sreća stupiti pod netom razvijenu zastavu božjeg ugodnika, a medju svimi prva bijaše Klara, djevojka plemenita roda i odgoja. Njoj izprva (g. 1212.) utočište ponudiše benediktinke, a tek kasnije crkva sv. Damiana.[15]) Klaru je sliedila sestra Janja, zatim mnoge druge djevojke, te „red ubogih sestara“ za života Klarina razširi se skoro po cieloj Evropi, dajući svietu do danas izvanredne primjere samozataje i pobožnosti. Prvobitna su im pravila strogo siromaštvo nalagala, nu tečajem vremena znatno ih ublaži sveta stolica.

Znajući sveti načelnik, od kolike je potrebe obći dogovor, sazva prvu skupštinu svoga reda u Asiz god. 1219., kojoj su prisustvovali sv. Dominik i kardinal Hugolin, kao zaštitnik reda, postav kasnije papom, pod imenom Grgura IX. Na ovaj sabor dodjoše sva odličnija braća, a broj njihov iznosio je preko 5000, dočim se i darežljivost vjernika napram ovim siromakom pokaza tolika, da ništa tomu množtvu dobrovoljnih siromaka ne uzmanjka. Iz ciela rada toga saborisanja razabrao je odvažni utemeljitelj, da je njegov red za čudo narastao i podao svietu izgledom način

---

[14]) In vita c. 4.
[15]) In vita c. 4.

evangjeoskoga življenja; nu da je blizu svuda nabasao na velike zaprieke. Da ove odstrani, preporuči svojim štovanje svećenstva i čuvanje njegova ugleda, hotijući tim da oni budu prizivani, a ne da se sami nameću.

Razpustivši ovaj sbor, novim zanosom zadje propoviedati po obližnjih mjestih. Njegovu se glasu sada odazva listom narod, te u čoporih pristajaše za njim. Sve je želilo život na bolje okrenuti, pak zato su ga i molili, neka bi im kazao način, kako da kršćanskom stazom stupaju. Mlogi ljudi htjedoše ostaviti žene, a ove opet razstavit se od muževa i unići u samostan, ter tamo ostatak svojih dana provesti brinući se jedino dušom. I jednim i drugim oprie se božji ugodnik, bojeći se, da tim ne pokruti temelje obiteljskog života; nego ih nagovori, da ostanu kod svojih kuća i navadnoga života, davši im pri tom njeka ustmena pravila, kako bi mogli i na svietu kriepostan život provoditi. A da ih lakše na ostanak skloni, s dozvolom papinom g. 1221 zavede za njih „red braće i sestara od pokore“, propisav im lugastu odjeću, a pojas uzlast. Papa Nikola IV., i sam buduć bio franjevac, ova ustmena pravila popisa i svojim listom od 18. kolovoza 1289 svečano potvrdi. — Ako pomnjivo pročitamo ove naredbe, te se obazremo na onodobne odnošaje i okolnosti, tada ne možemo se zadosti načuditi duhu i uvidjavnosti divnog zasnovatelja, ter se to više uvjeravamo, da je po njem radio prst božji. On hoće da ovi polusvjetovnjaci obljube umrtvenje, te postom i molitvom posvete se u vlastitom stanju. Zahtieva, da im odjeća bude prosta i obična, pokućtvo umjereno i prema stališu, svaki dan da slušaju sv. misu i njekoliko glasnih molitava progovore, sve sama sredstva za učuvati se od svjetske pokvarenosti. Zabrani im pako pozorišta, plesne i bučne zabave, te vojevanje, osim za obranu vjere i vlastite domovine; a sve te zapovjedi ublažuje tim, što ništa ne nalaže pod težki grieh.[16]) Slične ovim naredbe učini i prijatelj mu sv. Dominik za družtvo „vojnikâ Isusovih“.

Ove dvie nabožne zadruge, njegujući kršćansku samozataju, ćudorednost u obitelji, blagost u ponašanjih, razboritost u pobožnosti, umjerenost u življenju i druge družtvene krieposti, prive-

[16]) Regula Ordinis S. Franc. de Poenit.

doše puk zrelijemu mišljenju i upitomiše podivljalu ćud onoga naraštaja. Liepo svjedočanstvo ovim bratovštinam daje najljući im možda protivnik, naime Petar de Vineis, tada kancelar cara Fridrika II. ovako pišuć svomu gospodaru: „Sada pako da naše pravice većma oslabe i od nas obću privrženost odvrate", braća manja i propovjednici, „dvie su nove bratovštine utemeljili, u koje su tako obćenito mužkarci i ženskadija uvrštena, da jedva jedan oli jedna su ostali, čije ime nebi bilo u kojoj od njih upisano".[17]) Ovako on; a mi velimo, da i danas družtvo osjeća potrebu ovakih zadruga, nebi li mjesto nekršćanskog slobodoumja, mehkoputnosti i mlakosti zavladala opet u stvarih vjerskih gorljivost, u ponašanjih stroga ćudorednost a u svagdanjem životu nagnuće na molitvu.

Gledajući sveti načelnik, kako mu se na sve strane širi red, odluči opet zamoliti od vrhovnog pastira pismenu potvrdu. Nu prijašnje potvrde trebalo je skratiti, pak zato s dvojicom drugova ode u goru, i tu u postu i molitvi posao dovrši, te predade svomu namjestniku fra Iliji rukopis na postavu. Do malo danah ovaj mu javi, da je zagubio nova pravila, svetac pako na novo zaputi se u samoću i tu ih pobilježi onako, kako ih danas čitamo, a Honorij III. potvrdi ih apoštolskim listom od 29. studenoga 1223.[18])

Sliedeće godine okolo 14. rujna, dočim je Franjo po običaju postio četrdesetnicu na čast sv. Mihovila Arhangjela na gori Alverniji, u vidjenju zadobi rane Krstove na boku, rukuh i noguh.[19]) Od to doba sve su ga to više ostavljale tjelesne sile, te s mnogog krvotoka otežča mu hodanje. U nosiljci nošen, propovjedaše ipak vjernikom, da nose svoj križ za propetim. Htiaše se još trapiti, al cielim tielom klonu. Predvidjajući svoju skoru smrt, zamoli, da ga prenesu k Porciunkuli, gdje preporučivši nazočnoj braći vjeru, ubožtvo i uztrpljivost, te blagoslovivši ih unakrst rukami, moleći zaspa u Gospodinu obnoć na 4. listopada 1226., života pako svoga 45. godine.[20])

---

[17]) Nunc autem ut jura nostra potentius enervarent et a nobis devotionem preciderent singulorum, duas novas Fraternitates creaverunt, ad quas sic generaliter mares et foeminas recipiunt, ut vix unus vel una sit qui alteri ex his uomen non dederint. Ep. 25.

[18]) In vita c. 4.

[19]) Ibidem c. 13.

[20]) In vita c. 14.

Ovomu božjemu ugodniku i divnomu pokretniku civilizacije čast su izkazali svi katolički i nekatolički povjestničari svake dobe. Mi ćemo od novijih navesti slavnog Kraszevskog, jednog od prvaka današnje književnosti. „Osobito prvi", to jest sv. Franjo, „ponovnik je istine, jer je on personifikacija života po evangjelju, da ga već nije moguće nadkriliti. Tako razkošju i putenosti stavlja se protivnik u povoljnom siromaštvu, u sretnoj biedi, u pobjedi duha nad puti".[21]) Uplivom novih samozatajnih redovnika „knjige, škole i prosvjetljeni dusi većaju se, znanost raste u bezbrojnih nevidivih česticah, te sakuplja po universitetskih dvoranah stotine i tisuće radoznalih učenika".[22]) Parižka Sorbona dugo je vremena odjekivala predavanji sv. Tome Akvinca i sv. Bonaventure; a crkva ojačana novimi četami mogla je lakše nositi na sve strane luč evangjelja.

---

[21]) O Dantu i Nebeskoj komediji knj. I. 7.
[22]) Isti ondje.

II.

Vjerski odnošaji u Bosni prije dolazka franjevaca.

Premda je gustimi tminami zastrta sva, imenito starija bosanska povjest, ipak i kroz ove tmine kadikad prosieva po koji tračak svietlosti; pak s toga prije nego priedjemo na našu stvar, pomnjivo nam je obazrieti se na vjerske odnošaje u Bosni, u koliko se dadu razabrati iz suvremenih spomenika, nebi li u njih našli kakov uzročni vez sa dolazkom franjevaca, oli barem osvietlili onodobne okolnosti, u kojih je trebovalo franjevcem odpočeti djelovanje na bosanskom zemljištu.

Za čitava četiri prva vieka kršćanstva sadašnja Bosna sjevernim dielom podpadala je rimskoj Panoniji, a ostalim sa Hercegovinom Dalmaciji, koja je za rimskog vladanja uvjek do Drine dopirala. Crta potegnuta od Novoga na Banjaluku, Doboj, Srebrenik i Bieljinu mogla bi se uzeti za najobičniju granicu izmedju obijuh pokrajina, premda se je ta često mienjala. Ne ima sumnje, da je već za apoštolske dobe zasadjena bila Krstova zastava u Dalmaciji na ruševinah raztrovana višebožtva, te da je vjera sina božjega svim žarom odsjevala iz života onovremenih stanovnika. Ta baš u Dalmaciji (inače Iliriku prozvanoj) i Panoniji trudili su se njeki apoštoli, kao: Pavao, Jakov, Andrija i Luka; zatim njihovi neposredni učenici, medju kojimi nam su poznati: Kliment, Apolinar, Epenet, Andronik Tito, Herman i Dujam.[1]) Po svoj dakle prilici iz današje Dalmacije, sliedeć stope rimskih naselbina, kojih bijaše

---

[1]) Rački: Viek i djel. sv. Ćirila i Metoda str. 5—7.

u Bosni izobila,[2]) unešena je u ove krajeve kršćanska vjera; za vrieme pako progona pružila je ova zemlja zaklonište Krstovim priznavaocem, ter pri tom još mloge mladice pustila.

Kao što je za rana unešena kršćanska prosvjeta u Bosnu, isto su tako brzo bili joj uredjeni crkveni odnošaji, ter u tom pogledu s najveće strane podredjena je bila solinskoj nadbiskupiji, kao majki u kršćanstvu. Nu kog je upravo vremena zasnovana bosanska biskupija, te koji su bili načelnici bosanske crkve do XII. stoljeća, to uza sadašnje izvore nije pošlo za rukom razbistriti ni najboljim povjestničarom. Najznamenitija i po svoj prilici najstarija biskupija u ovoj pokrajini bila je bestovska (= Bestoensis). Ob ovoj dolazi govor u crkvenom solinskom saboru od g. 530. i u onom ondje kašnje dvie godine držanom. Na prvom podnešena je pismena tužba od strane bestovskoga svećenstva, da je njihova crkva tolikimi dugovi obterećena, da ne može ni svojim potrebo-ćam zadovoljiti, a kamo li da siromahe podpomaže. Uslied toga rečeni sabor poglavito se je bavio stvaranjem novih uredaba, kojimi bi se moglo zapriečit daljnje gomilanje dugova na račun crkvenih dobara, a žednim zlata lihvarom oduzela se zgoda obogaćivat se crkvenimi dohodci.[3]) I na drugom solinskom pokrajinskom saboru razpravljala se je bestovska stvar. Buduć Honorij III. solinski nadbiskup odciepio njeke krajeve svoje prostrane nadbiskupije i stvorio od njih nove biskupije, bestovski biskup ustade i zamoli sabor, neka bi i njegovu biskupiju na dvoje razdielio, a tim da bi se njemu olakšao trud u nadziranju, mnogobrojno pako stado steklo u većoj blizini svoga duhovnoga pastira. Honorij se oprie ovomu predlogu, premda je i sâm priznavao kolika bi to bila hasna vjeri i bogoslužju. On odgodi to na neizvjestno vrieme, naime dok to „ublaženo božanstvo ne dopusti“.[4]) Iz dovle navedenih punim pravom zaključit možemo, da su se polovicom VI. vieka u znatnu, dapače veliku broju nalazili katolici bestovske biskupije, a tim se pokazivala potreba razdieliti ju na dvoje. Sad nam se nameće pi-

---

[2]) Panonija rimska od Kukuljevića. Zagreb 1873.

[3]) Farlati: Illyricum Sacrum t. II. p. 162—172.

[4]) Cum divinitas propitiata fuerit, adhuc. unum . . . . curabimus ordinare Pontificem. Idem ibidem p. 173—7.

tanje, gdje je bila ova Bestoa. Mislimo, da nećemo pogriešiti, uztvrdimo li, da je Bestoa posve istovjetna sa Bistua na daski Peutinger ovoj. Ali na ovom davnom spomeniku, koj nam uz Itinerar Antoninov može najbolje razjasniti zemljopisni položaj rimskih naselbina i gradova u Bosni, opazit je, da su bile dvie Bistoe, naime, stara i nova (= Bistue vetus, Bistue nova); prva od Solina, te dalmatinske prestolnice, iztočno udaljena 53, a druga opet od ove 45 rimskih milja. Razilaze se starinarska mnenja pri oznaki ovih mjesta, te dočim franjevac Katančić Bistue vetus drži za današnji Visoki, a Bistue nova za Slave ili Sahovo; Otto Blau, pruski konzul u Bosni, staru Bistvu stavlja blizu Duvna, a novu Bistvu u blizini Fojnice.[5]) Kukuljević napokon, obaziruć se na zemljopisnu daljinu od Solina, te tražeć u današnjih imenih njeki temelj svojemu mnenju, Staru Bistvu traži kod planine Bitovnje, a novu kod današnjeg Sarajeva.[6]) Most na utoku Rame u Neretvu, zatim onaj u Konjicu na Neretvi, kao da opradavaju Kukuljivećevu tvrdnju, i po tom Stara Bistva imala bi se tražiti negdje u blizini Bitovnje, samo da mu i broj rimskih milja odgovara daljini Bitovnje. Kasnija iztraživanja valjda nam odkriju stare puteve i kakove spomenike, iz kojih ćemo sigurnije nagoviešćati položaj rečenih mjesta.

Kao što neznamo gdje je bila stara, gdje li nova Bistva, isto tako neznamo, u kojoj je od dvijuh stolovao biskup. Nu ako se obazremo na granice, koje je mislio bestovski biskup Andrija staviti medju biskupije, približno možemo o tome pitanju sud izreći. On je bio predložio, da se njegova biskupija od mjesta Kopelle i Arene, do onih gradova i crkava, t. j. solinskih, podredi posebnomu biskupu.[7]) Ako bi smjeli Kopellu tražiti u današnjem Kopilu, planini i selu medju Travnikom i Skopljem, Arenu uzeli pako za Vranicu oli Ramu, tada bi mogli zaključiti, da je u novoj Bistvi bila stolica katoličkog biskupa, kojoj će se možda naći trag u selu

---

[5]) Mjesečno izvješće kr. berlinske Akademije od 11. kol. 1870.
[6]) Panonija Rimska str. 39.
[7]) Quaeso ut a loco Copella et Arena, usque ad has urbes basilicasque, quae in mea Parochia continentur, praeponendus iisdem locis jubeatur Episcopus. Farl. t. II. p. 173.

Gromiljaku, pol sata sjeverno od Kiseljaka, gdje se opažaju umjetni nasipi, tragovi velikih zgrada i njeki znaci razvijena obrta.

Premda je vjerojatno, da je još u VI. stoljeću obstojala u Bosni biskupska stolica, i to u srcu zemlje, te blagotvorno djelovala kršćanska naobrazba na ove krajeve, ipak što bliže Dalmaciji, to je ljepše cvalo i kršćanstvo, te mu mnogobrojniji bili sliedbenici. Na solinskom pokrajinskom saboru od g. 532. nadbiskup Honorij odielio je njeke krajeve svoga područja i iz njih stvorio nove biskupije, i to u Sarsantero, Muccuro i Ludro, te glasovanjem bude odabran pop Stjepan za mukurskog, pop Paulin za sarsenterskog, a pop Cecilijan za ludreskog biskupa i kao takovi podpisali su saborski zapisnik.[8]) Mi ćemo mukom mimoići „Muccurum“, držeć ga za današnju Makarsku, nu tim ćemo pomnjivije potražiti mjesta drugih dvijuh biskupija, navedavši mnenja najvrstnijih starinara. Sabor označujuć djelokrug novim biskupom, odredio je da ludreskomu pripadaju gradovi „Magnum, Equum, Salviae i Sarzio“. Pak baš ova mjesta ležala su iztočno od Solina, dosliedno bila su unešena u nutarnjost zemlje. Usljed toga Blau traži Magno medju Solinom i Skradinom, „Equum“ za Čitlukom kod Sinja, „Salviae“ (= Antoninove Silviae) kod Glavicah, „Sarziate“ (= Sarnade, Sarnate) u Pećkoj, „Ludrum“ pako kod Glamoča. Katančić misli da je „Sarnade“ isto što Strmica ili stari Stridon, „Silviae“ Zasolje, „Equum“ današnji Sinj. Kukuljević slaže se s Blau-om, osim što o Ludrumu šuti. Nu tim više bave se ovim pitanjem dalmatinski starinari. Iza duga i marljiva pretraživanja pošlo je ovim za rukom s nekom vjerojatnosti opredielit upitna mjesta. Po mnenju ovih „Ludrum“ je Livno, „Magnum“ Balina glavica, u okolici Derniša, „Salviae“ u okružju grahovskom, „Sarzia“ inače „Saritte“ u dolini gornjega Unca, medju planinami Sadovnikom i Crnom gorom, „Equum“ pako Čitluk.[9]) Da ovo mnenje dielimo, navodi nas položaj grada Livna napram rimskim cestam, zatim okolnost, što na spljetskom saboru g. 1185. „sve Livno“ bi pridržano spljetskom

[8]) Ut in Sarsantero, Muccuro et Ludro episcopi debeant consecrari... Itaque prolatis decretis.... in Muccuro Stephanum presbyterum, in Sarsantero Paulinum presbyterum, in Ludro Cecilianum presbyterum spiravere episcopos consecrari. Farlati t. II. p. 173.

[9]) Bulletino di Archeologiae Storia Dalmata. Anno I. p. 38—42.

prvostolniku.[10]) Napokon g. 1400 još nalazimo u Livnu katolički kaptol jamačno podredjen spljetskomu nadbiskupu.[11]) Ako bi ovo bilo istina, tada bi mogli reći, da je prilično prostrana bila livanjska biskupija, buduć je zauzimala sve sjevero-zapadne krajeve današnje Bosne, te se velikim dielom i u Dalmaciju pružala.

Sarsanterska biskupija, polag odredbe rečenoga sabora, imala je obuhvatit gradove (= municipia): „de Lontino Stantino, Novense, Rusticiatieum, Pecuaticum, Beuzzavatico".[12]) Toliko su ova imena nerazumiva i jamačno krivo napisana, da se Farlati neusudjuje tumačiti ih nit s kasnijimi sravnjivati; misli ipak, da je ova biskupija ležala medju solinskom i zadarskom diecezom, graničeći s jednom na iztoku a s drugom na zapadu, te iz nje da je postala kasnija trogirska biskupija.[13]) Ima ih medjutim, koji sasvim protivno tvrde. Ovim je „Sarsiteron" Roškopolje kod Posušja, „Ad Novas" Runović, „Rusticiaticum" Rastovača, „Pecuaticum" Grabovica, „Beuzzavatico" Bužanin grad kod Borove glave.[14]) Kad bi prihvatili ovo mnenje, tada bi sarsanterska biskupija zauzimala samo duvanjski kotar, a po tom bio bi jugo-iztočni diel solinske nadbiskupije, i to najudaljeniji, pretvoren u posebnu crkvenu oblast.

Medjutim ova dioba solinske nadbiskupije nije bila odobrena sv. stolicom. Ovo se razabire iz lista Vigilija pape na djakona Sebastijana, upravitelja crkvenih dobara po Dalmaciji, u kojem ga kori, što je privolio na redjenja, proti običaju apoštolske stolice, solinske crkve, te obćim propisom, predbacujuć mu, da je na to podplaćen bio.[15]) I buduć kasniji spomenici šute ob ovih biskupijah, možemo punim pravom tvrditi, da su brzo i dokinute bile, tim više što su ovog i sliedećeg vieka nastali ratovi i narodne seobe.

I na jugu Bosne bilo je tada razšireno kršćanstvo. Zapisnik prvog solinskog sabora podpisali su, medju ostalimi biskupi, ta-

---

[10]) Archiepiscopus Spalatensis has parochias habeat: Clissam.... totam Clevnam. Kukuljević Cod. Dipl. II. p. 131.

[11]) Miklošić: Monumenta Serbica. pag. 248.

[12]) Farlati loc. cit.

[13]) Idem p. 175.

[14]) Bulletino di Archeologia loc. cit.

[15] Farlati t. II. p. 175—6.

kodjer neretvanski i martaritanski.[16]) Biskup Rafael Levaković, naveden od Farlatia, Martaritaniju smatra Mauritanijom, iliti Maronijom, koja je, polag Tome naddjakona, graničila na iztoku s Humom, ter se sterala medju Neretvom i Cetinom. Farlati scieni, da je stolica martaritanskog biskupa bila „Delminium", što se njemu istovjetno čini s Duvnom, dosliedno s duvanjskom biskupijom.[17]) Noviji starinari, svojimi odkrići i proučavanji kao da će oborit ovo dvie tisuće godina staro mnenje, te u ruševinah Garduna obreti davni „Delminium", od kog je, kao glavne tvrdjave, ciela Dalmacija ime dobila. Po tom Martaritana ležat će gdje sada Mostar, što bi još većma dokazivalo napredak kršćanstva za prvih vjekova kršćanstva.

Nu sada nastaše grozni ratovi, kojim bijaše pozorištem i Bosna, buduć je tada dielila sudbinu sa Ilirijom i Panonijom, kao diel istih. Koncem V. stoljeća posjedoše Dalmaciju i južne podunavske zemlje Goti, te su njimi do god. 535. mirno vladali. Nu buduć izumrla im kraljska porodica u upravnoj lozi, grčki car Justinijan naviesti im sada rat, te nakon 17. godina promjenljive ratne sreće ote im nesamo ove, nego i liepe italske krajeve. — Ali dugo se ni Grci ne nauživaše Dalmacije. U isto doba (558.) krenuše u Evropu biesni Obri iliti Avari, i u trećem desetku VII. vjeka posjedoše Dalmaciju u svem njezinu obsegu.[18]) Prodirući u ove predjele, oplieniše i razoriše mnoge rimske gradove.[19]) Pa se više nigda u prijašnjoj svojoj sjajnosti ne podignu. — Za malo je medjutim trajalo gospodstvo Avarâ u ovih mjestih. Grčki car Heraklij (610—41) oslabljen perzijskim ratom a prestravljen pokretom Arapa, predvodjenih njihovim novim prorokom Muhamedom,[20]) ne usudi se proti Obrom dignuti oružja, nego ponudi Hrvatom, stanujućim tada u Veloj Hrvatskoj za Karpati, da dodju ovamo i preotmu od Obara rimske zemlje, ter se sami u njih nastane, priznavši njegovo vrhovničtvo. Oni se radostno odazvaše ovomu pozivu i spuste se u ove krajeve okolo g. 634., dvie pako godine

---

[16]) Idem ibidem p. 161.

[17]) Ibidem p. 172.

[18]) Abares .... Dalmatiam universam occuparunt. Const. Porph. de Adm. Imp. c. 30.

[19]) Theophilactus kod Strittera t. 7.

[20]) Rački: Viek. sv. Ćir. i Met. str. 22.

kašnje dodju ovamo i njihovi suplemenici Srbi, ter nakon ljuta rata od četiri godine podjarme okrutne Obre.[21]) Obćenito se misli, da su Hrvati tom prigodom posjeli svu današnju Bosnu s lieve strane istoimene rieke, a Srbi s desne, te veći diel današnje Hercegovine. Ljubić nasuprot dokazuje,[22]) da su Hrvati zauzeli Bosnu, Srbi pako Hercegovinu do Livna i Cetine. Nu kako mu drago to se dogodilo, Hrvati ne ostaše svi u Dalmaciji, nego jedan dio njih odciepi se, i smjesti se u Slavoniju, Sriem te iztočni dio Hrvatske, stvorivši tu posebnu državu, naime Posavsku Hrvatsku.[23]) Ovoj medjutim novoj kneževini ne bijaše dopušteno dugo uživati svoju samostalnost, jer već g. 800. podpade franačkomu gospodstvu, pod kojim je pune 84 godine snosila nečuvene okrutnosti. Stresavši franački jaram, dobila je Posavska Hrvatska svoje vlastite knezove sve do g. 1018. Ovog njekako doba spane pod grčko carstvo, a šest ljeta iza toga pod zajedničkoga hrvatskoga kralja Krešimira II., izkusivši kroz to vrieme provale od strane Magjara, Bugara i Grka, dosliedno i sjeverna Bosna, kao diel iste države. Iza smrti Zvonimirove, a za vladanja slabog mu nasliednika Stjepana II., ugarski kralj sv. Ladislav posegnu za hrvatskom krunom, nu istom njegovu sinovcu i nastupniku Kolomanu podje za rukom zauzet hrvatske zemlje, nagodiv se na liepu s Hrvati, i g. 1102. okruniv se u Stolnom Biogradu Zvonimirovom krunom, a pri tom se zakle, da će poštivati uredbe, prava i sloboštine hrvatske kraljevine. Uslied toga on se već sliedeće godine naziva medju ostalim i ramskim kraljem, pod Ramom pako razumievala se s početka samo posebna oblast uz rieku Ramu.

Borba Grkâ s Goti, provala Avarâ, zatim krvavi ratovi Slavenâ proti Obrom, zatrli su sa starim stanovničtvom i mnoge kršćanske uspomene u ovoj zemlji, ter se je malo koja biskupska stolica mogla podičiti, da nije u ovom dugotrajnom komešanju podlegla divljoj nadmoći.[24]) Na kršćanskih ruševinah uzdigoše se opet poganski hramovi, evangjeoske istine za čas ustupiše mjesto indo-

---

[21]) Šafařik: Starožitnosti I. str. 638.

[22]) Posavska Hrvatska i o zlatnih novcih kneza Serma. Rad jug. akad. knj. XLIII.

[23]) Ondje.

[24]) Rački: Vjek itd. str. 55—6.

zendičkom bajoslovju, a nauk o Črnobogu i Bielobogu kasnije dade povod bogomilskoj sliedbi, koja medju Bošnjaci, na starinu privikliml, najbolje se ugnjezdi i razširi. Nastojanju rimskog i grčkog svećenstva podje za rukom brzo predobiti nove došljake za blagi nauk Isusov. U tom svetom poslu i sada je prednjačio papa, jer je Bosna podpadala u neposredno područje zapadne patriaršije.[25]) Da čim prije privede nove susjede k poznanju nebeskih istina, polovicom VII. vieka posla u Dalmaciju Ivana Ravenjanina, podielivši mu čast splietskoga nadbiskupa i dalmatinskoga prvostolnika. Jedva zasjede Ivan svoju stolicu, odmah se zauze za pokršćenje Hrvatâ, te „hodajući po Dalmaciji i Slovjeniji, obnavljaše crkve, redjaše biskupe, uredjivaše župnike, te malo po malo neuki narod privede na kršćansku vjeru".[26]) Ovo bogumilo djelo dovršilo se je izmakom VII. stoljeća, te novi obraćenici još sklopiše savez sa sv. stolicom, izručivši se njezinoj mogućoj zaštiti.[27]) — U isto doba i „Srbi dobiše od Rima svećenike, koji im podieliše krst, u nabožnosti ih poučiše i u staroj vjeri utvrdiše."[28])

Premda su na ovaj način svi jugoslaveni, dosliedno i Bošnjaci, prešli na kršćansku vjeru, ova ipak nije u njihov život duboko pronikla zato, što je u Bosni svećenstvo bilo tudjeg naroda ili u tudjem duhu odgojeno. Kršćanstvo se je stoprv onda u naših krajevih utvrdilo, kada po smrti sv. Metodija biše izagnani iz Moravske njegovi učenici, a gostoljubje im ponudiše ovostrane pokrajine, kojim oni donesoše prevedene svete knjige i uvedoše narodni jezik u službu božju.[29])

Neima sumnje, da je brzo iza pokršćenja novih stanovnika uzpostavljena bila bar jedna biskupska stolica u Bosni, premda se nigdje ne spominje do XI. stoljeća. Tada se porad nje porodi razpra medju dubrovačkim i barskim nadbiskupom, koju prekinu papa Aleksander II. listom svojim od 18. ožujka 1067, dosudiv ju posliednjemu, te dodavši ovu za nas znamenitu opomenu: „Brini se

---

[25]) Viek i djelovanje str. 46—8.

[26]) Thomas Arch. Hist. Salon. c. 11.

[27]) Const. Porph. De Adm. Imp. c. 31.

[28]) Baptizati fuere (Servii) per presbyteros Roma accersitos etc. Op. cit. c. 32.

[29]) Viek i djelov. sv. Ćir. i Met. str. 371—420.

takodjer samostani toli latinskimi koli grčkimi iliti slavenskimi, znajući, da ovi svi jednu crkvu sačinjavaju".[30]) Medjutim do nas nisu doprla imena bosanskih biskupa, koji upravljaše ovomjestnimi vjernici prije XII. vieka. Farlati sliedeć Orbini-a i Zmajevića, uvršćuje medju ove najprije Vladislava okolo g. 1141., zatim Milovana oko g. 1150., Radigosta oko g. 1171. ili čak 1191., napokon Danila svrhom ovoga stoljeća.[31]) Ali novijim povjestničarom sumnjiva se vide vrela, iz kojih su ove viesti crpljene.

Iz gore navedenih papinih rieči razabiremo, da je u to doba u području barske nadbiskupije bilo svećenstva i samostanâ obojega obreda — latinskog i grčkog, i da su oni grčkoga bogoslužja obično slavenskim jezikom molili Boga. Nu odkud grčki obred u ovih stranah, počem znamo, da su prvi vjerovjestnici i nam i Srbom došli upravo iz Rima? Ali ako uzmemo u obzir, da sv. stolica nije nigda nikakove razlike činila medju jednim i drugim obredom, nego oba jednako podupirala, kao što to gornja papina izjava jasno svjedoči, a s druge strane ako imadnemo na umu odnošaje ovih zemalja napram Carigradu, te da su grčki carevi dugo vladali obalom jadranskoga mora, onda se nećemo ni čudit ovomu uzporednomu napredovanju obajuh obreda, pri čem je i u jednom istom gradu obojemu bilo mjesta, i sama zadarska crkva još u g. 1198. grčki obred i jezik sliedila, i to stojeć pod posluhom apoštolske stolice.[32]) Gjorgjić mnije, da je najviše grčkog svećenstva prešlo u ove krajeve za kipolomskog bjesnila, koje je nastalo pod carem Leonom Isauričkim (718—742), a utrnulo se (842) za vladanja carice Teodore. Kipolomci štićeni, dapače predvodjeni samimi carevi, prognaše pravovjerne vladike, svećenike i kalugjere, koji u ovih krajevih nadjoše zaklonište i razprostraniše grčki obred na uštrb latinskoga.[33])

---

[30]) Monasteria quoque tam Latinorum quam Graecorum sive Slavorum cures, ut scias haec omnia unam ecclesiam esse. Farlati VII. p. 18—19.

[31]) Idem t. IV. p. 43—6.

[32]) Cum igitur in ecclesia vestra, que sub obedientia sedis apostolice perseverans Grecorum haetenus ritum servaverit et linguam. Kukuljević Codex Dipl. II. p. 189.

[33]) Hrvati, Srbi i Dalmatini a s. rimska stolica. Trst 1860. strana 15.

I prije XIII. vieka bio je dakle razširen po Bosni grčki obred; dapače mi bi rekli, da su gore spomenuti biskupi bili istoga pristaše, te kao takovi zauzimali bosansku biskupsku stolicu, što im donjekle potvrdjuju i narodna imena. Ovoga je mnenja i Assemani,[34]) a to nam svjedoče rieči papinog poslanika Ivana de Casemaris. Ovaj potlje nego je lično prošao kroz ove krajeve i učinio da su se prvaci njekih bogomilskih samostana odrekli krivovjerja, te o svem papu izviestio, došavši na ugarski dvor (1203.) ovako piše Inocentu III.: „Nek vam je poznato, da u kraljevini bana. Kulina od Bosne ne ima nego jedna biskupija, a biskup je sada umro. Kad bi moguće bilo, da se ondje stavi koji Latinac, i da se još koja trojica oli četvorica novih (biskupa) imenuje, odtale bi velika korist po crkvu potekla, jer je njegova kraljevina velika, najmanje deset, pak i više dana hoda“.[35]) Iz ovoga se vidi, da ni početkom XIII. vieka još nisu bile izoštrene oprieke medju zapadnom i iztočnom crkvom, bar ne u Bosni, nit su ove sliedbenici posve se odrekli svake sveze s apoštolskom stolicom; pak zato poslanik nije prešnim nego samo koristnim smatrao imenovanje kojeg „Latinca“, doista ne iz drugog obzira, nego samo zato, što je pravedno predpolagao, da će u ovom steći bosanski katolici učenijeg i revnijeg pastira; grčko bo svećenstvo, kao što ćemo se na drugom mjestu uvjeriti, bilo je zaraženo grdnom simonijom, ter je čamilo u neznanju mlogih vjeroistina. — Da li je pako usvojen ovaj predlog poslanikov, nebi mogli to ničim dokazati, premda su prvih triuh desetaka ovoga stoljeća bili učestali papinski poklisari Bosnu obilaziti i njezine vjerske odnošaje uredjivati. Ovim izaslanstvom bio je uviek samo jedan cilj, naime, da Bošnjake, koji koncem XII. vieka prognanim iz Srbije bogomilom ponudiše gostoljubje i njihovimi bludnjami biše otrovani, opet privedu na čistoću katoličkoga nauka.

Kada već spomenusmo bogomile, inače prozvane Patarene, treba da koju reknemo o nauku i nutrnjoj uredbi bosanskih pri-

[34]) Assemani Kal. Eccl. t. V. p. 63—4.

[35]) Noveritis praeterea, quod in Regno Bani Culini de Bosna non est nisi unus episcopatus et episcopus modo mortuus est. Si posset fieri quod aliquis Latinus ibi poneretur etc. Theiner: Mon. Slavorum mer. t. I. p. 19.

staša ovoga pogubnoga krivovjerja, koje je izazvalo dolazak franjevaca u Bosnu, zaustavljalo njihovo poslovanje, te najposlie uzrokovalo propast bosanske samostalnosti. Ovo možemo tim lakše obaviti, čim su nam sačuvali njeki spomenici nazore bosanskih bogomila, medju koje spomenike spada poglavito obrana katoličkog nauka proti patarenom, sastavljena njekim učenim bosanskim franjevcem,[36]) te apoštolske listine.

Bogomilsku sliedbu, kao što drugdje rekosmo, zasnovao je u Bugarskoj izmedju g. 925. i 950. pop Jeremija, prozvavši se Bogomilom, a to nije ništa drugo do krparenje staroslovjenskoga bajoslovja sa kršćanskimi nazori, i ponovljena bludnja prvašnjih Manihеja i Pavlićana. Po tom glavno načelo bogomilske vjere bijaše, da Bog nije stvorio vidivih bića nego djavao, o kojem su takodjer mislili da je „bez početka". Vjerovali su tajnu presv. trojstva, nu nauku o postanku i naravi iztočnoga grieha samovoljno su izkrivili. Biblijsku pripovjest o Adamu i stablu života oni su simbolično tumačili, te pod stablom razumievali ženu, a što je Adam pojeo s njega voćku, u tome su nazirali, da se je puteno s njom smiešao i s toga bio izagnan iz raja. I naša duša, po njihovu shvaćanju, od Boga je prije odpala nego li se je u čovjeku sjedinila s tielom. I ovomu je opet bio kriv djavao. On je uzašao na nebo, tu zaveo božje angjele, sveo ih na zemlju i ondje ih u ljudska tjelesa zatvorio. Iza toga, pak sve do dolazka spasiteljeva sotona je svietom neograničeno vladao. Prevario je Mojsiju, prikazao mu se u ognju, ter mu dao svoj zakon, a radi toga svi su otci staroga zavjeta na vjeke odsudjeni, dapače i sv. Ivan Krstitelj bio proklet.

I ob upućenju sina božjega osnovali su poseban nauk. On je snišao da osramoti odpadnika i pouči ljude. Njegovo je tielo bilo prividno i zračno, pak zato nit je trpio, nit umro, nit uzkrsnuo, po gotovu bl. djevica Marija nije mu bila mati nego angjeo. Isus je obavio djelo spasenja učeći duše, da poznaju pravoga Boga i sredstva, kojimi se mogu prosvietliti i očistiti, ter se vratiti u nebo. Buduć dakle Isus nije podielio svojom smrću nikakvih milosti, oni su odbacivali svakolika svetotajstva, tim više, što se pri dielenju istih upotrebljuju vidive stvari kao znakovi nevidivi, koje su sotonom stvorene, dosliedno zločeste.

---

[36]) Starine knj. I. str.: 109—138.

Odalečiv se ovakim naukom od ostalih kršćana, svoju su samo sliedbu smatrali pravom crkvom Krstovom, svoga pako „episkupa“ jedinim krstovim namjestnikom i nasliednikom sv. Petra. Nasuprot rimsku crkvu držali su kumirskom i razkolnicom vjere, koja je izgubila pravovjerje pod papom Silvestrom, kad je ovaj primio svietska dobra od cara Konstantina. — I oni, kao što i njihovi suvjernici na iztoku i na zapadu, dielili su se u dva reda, naime u „vjernike“ i „savršene“ (= krstjane, svršitelje). Vjernici su postajali poslie njeke kušnje i pouke, a savršeni njekom posvetom. Bogomilsku crkvu sačinjavali su samo savršeni članovi, o kojih su opet vjerovali, da su bezgriešni, pravi sinovi i učenici Isusovi, te sami imali i dielili duha svetog svim, koji k njim pristupaju. U sliedbu se nisu ubrajala djeca, koja ne bijahu došla na dobu razbora, jer dotle nisu mogla ni spasiti se.

Ne priznajući svetotajstva reda, bogomili su zaveli obće svećenstvo, i sve „savršene“ smatrali glavari svojih obćina i voditelji svojih molitava. Svim na čelu stajao je „djed“ iliti „episkup crkve bosanske“, ovomu pako o boku bilo je 12 strojnika (učitelja), od kojih njeki zvali su se gosti, a njeki starci, i tim priznana bila tri hierarhična stepena. Uslied toga „krstijanin“ postajaše starcem, starac gostom, gost pako djedom. Djed je dakle bio što u kršćanâ biskup, gost što svećenik, a starac isto što djakon, samo s tom razlikom, da je u njih i nižji mogao većega u svih obredih zamieniti, dapače svaki „savršeni“.

Što se napokon tiče bogoslužja i crkvenih obreda, takodjer su se znatno od katolikâ i drugih kršćanskih sliedba razlikovali bogomili. Oni nisu gradili crkava, mrzili su križ, svete slike i svaki vanjski sjaj pri obavljanju molitava. Obično bi držali svoje pobožne sastanke po običnih kućah, često po stajah i pod vedrim nebom: stol pako pokriven bielim platnom i na njem otvoreno sv. evangjelje, bio je sav nakit toga molitvišta. Molitva im je sastojala iz „Otče naša“, štivenja kojeg odsjeka sv. pisma i propovjedi; kojim bi dodavali njeku vrst javne i obćenite izpovjedi od strane vjernika. — Za nadomjestit svetotajstvo krsta izumili su položenje rukuh i knjige sv. evangjelja vrhu obraćenika, i takomu obećavali su spasenje.

Vjerski propisi bili su im vrlo strogi. Zabranjena im biaše ženitba, a po tom svako puteno obćenje s drugim spolom, te se o

bosanskih bogomila ne čitaju one razkalašenosti, koje o njekih njihovih jednovjercih na zapadu. Morali su se uztezati takodjer od životinjskih tvari, dakle od mesa, masla i sira. Odsudjivali su još i smrtnu kazan, ma ta polazila od koje mu drago oblasti, pa bila ona i na vlastitu obranu. Napokon čuvati se od zakletve i obćenja s ljudmi druge vjere, te odreći se blaga i bogatstva, biaše zaglavak njihova zakonika. Al na ove tako stroge zakonike nisu bili svi članovi jednako obvezani: vjernici su mogli po miloj volji živiti, nu savršeni točno su se držali i najmanje potankosti, pak zato najveći ugled i štovanje uživali, te im se vjernici dapače duboko klanjali.

Kojim su načinom i kolikom revnostju bosanski bogomili širili svoju vjeru, nalazimo u napomenutoj „obrani", iz koje vadimo sliedeće: „Pravo se o njih veli", tako piše bezimeni očevidac, „da dolaze u odjećah ovčijih; ne radi vune nego ćudi ovčije; jer se ukazuju ponizni kano ovce, i licumjereć zavode onom poniznosti. Valja se njih čuvati, jer su i grabežljivi vuci; oni bo, kano vuci, stanuju u planinah i riedko izlaze k ljudem; ili kada izlaze, dodju tajno promjenivši odjeću t. j. potajno se klatareć od kolibe do kolibe, i tako grabe duše, jer ljudem obećavaju poslie smrti život vječni; pak se u tom obećavanju dogadjaju mnoga zla i propada svaka pravica, prodavaju se ljudi po trgovih kano životinja bez svake plate, i takovom naukom grabe duše kano grabežljivi vuci.[37])

Crkva i družtvo bijahu dakle napadnuti ovimi nazori. Smatrajući svoju sliedbu jedinom crkvom Krstovom, zamrziše kršćane rimskoga i grčkoga obreda, nu one većma, jer su u njih nazirali moćnije protivnike svoga nauka. — Država ovom novotarijom pretvori se u podieljeni tabor i ratno pozorište, a tim se obustavi svaki kulturni i gospodarstveni razvoj; nosioci pako državne vlasti biše primorani udvoravat se bogomilskim prvakom i s njimi dielit moć i ugled. — Donajposlie i obiteljski život, taj izvor zemaljske sreće, dodje u pogibelj; jer pristaše nove vjere odsudivši ženitbu, a zadržav žene pod uvjetom: „ako budu dobre i vjerne", razriešiše ženitbenu svezu te dadoše povod žalostnim i nećudorednim po-

---

[37]) O bogomilskoj nauci i uredbi sravni: Bogomili i Patareni. Napisa dr. Fr. Rački. Zagreb 1870. str. 166—260.

sliedicam. Pak s toga nije ni čudo, da je od sada poviest bosanska izprepletena mrzkimi zgodami.

Nu odkud bogomili u Bosni? Progonjeni u Bugarskoj od pobožnog cara Samuila, a kasnije po cielom tračkom poluotoku od grčkih careva, koncem X. oli početkom XI. vieka prebjegoše u dukljansku kneževinu, koja je tada obuhvaćala današnju Crnugoru s Kotorom, dobar dio Hercegovine i Arbanaske. A kad ih i odavle progna Stjepan Nemanja (1159—95.), priedjoše u Hum, a odtale u Bosnu.[38]) Ovo im tim lakše bi, što je bosanski ban Kulin tražio stanovničtvo, kojim bi naselio pustošne krajeve svoje banovine, a sestra njegova, udova pako Miroslava humskoga kneza i sama bila okužena patarenskom naukom, te brata ako nije na to nagovorila, to ga je doista učinila sklonim svojoj sliedbi, pak je mogao dukljanski knez Vuk g. 1199. pisati papi Inocentu III., kako je ban Kulin sa svojom ženom, sestrom i mlogimi rodjaci zaveden, preko deset tisuća kršćanâ na isto krivovjerje preveo.[39]) Uslied ove prijave papa izasla u Bosnu svoga u Dukljі poslanika Ivana de Casemaris i Bernarda splietskog nadbiskupa, da bi stvar izvidili i u klici bogomilstvo ugušili.[40]) Papinski se je izaslanik velikom gorljivostju latio obraćanja bosankih bogomila, te u skupštini, držanoj dne 8. travnja 1203. na Bielopolju kod Sutjeske, u prisutnosti samoga bana Kulina, obrati prvake njihovih samostana, i uze od njih pismenu odsudu bogomilske nauke, te obećanje, da će vršiti propise katoličke crkve.[41]) Ova okolnost svjedoči, da je dotle bogomilstvo zarazilo ne samo puk nego i samostane, u kojih su kraj mužkaraca i žene prebivale. Medjutim ban Kulin nastojao je stresti sa sebe svaku sumnju krivovjerja, poslavši najpre k papi, zatim k ugarskomu kralju njekoliko odličnijih bogomila, da se svečano odreknu novog nauka, te izgovarajući se, da ih je držao za katolike, što opet daje mu svjedočbu, kako je slabo bio upućen u vjerskih istinah.

Kraj svih ovih napora crkvene i državne vlasti tečajem prvoga i drugog desetka ovoga stoljeća razširi se i ojača u Bosni

---

[38]) Sravni i o tom spomenutu razpravu od strane 1.—44.
[39]) Theiner: Mon. Slav. mer. I. p. 6.
[40]) Idem ibidem p. 15.
[41]) Ibidem p. 20.

nova sliedba tako, da je sv. stolica odlučila poprimit prisilna sredstva te silu silom krotiti. Tako papa Honorij III. čuvši, da „krivovjerci u Bosni javno propovjedaju svoje opake bludnje na veliku štetu stada gospodnjega", zapovjedi svomu u Ugarskoj poslaniku i dvorskomu kapelanu Akonciju, da pozove ugarskoga kralja, svećenstvo i puk na križarsku vojnu proti Patarenom, dopustiv mu, da proti onim, koji ih brane, upotrebi apoštolsku vlast.[42]) U istom smislu pisa kralju i biskupom, opominjuć ih, da se s podanici na poziv poslanikov dignu „muževno i silno", nebi li se ova kuga uništila.[43]) Do oružane provale ne dodje, nego Akoncij osobno stupi medju bogomile i nakon tri godine naporna mu uzaludna truda umrie u Bosni.[44])

Stoprv poslie smrti Akoncijeve provali Ugrin nadbiskup kaločki s oružjem u ruci na bosansko zemljište, te mu podje za rukom iz Solih, Usore i srednje Bosne iztisnuti krivovjerce, pak zato mu kralj pokloni ove predjele, a papa potvrdi.[45]) Kasnije uz Ugrina vojevao je i pobožni brat kralja Bele IV. vojvoda Koloman, nješto s toga što ga je papa na to nagovorio, a nješto opet, što mu je otac njeke posjede u Bosni bio darovao,[46]) ter je od svojih dobara jedan dio poklonio stolnoj crkvi i kaptolu.[47])

Iz ovih kratkih crta jasno biva, da je moć bogomilâ danomice rasla, akoprem je ovog doba bosanskim banom bio Stjepan, o kojem imademo nepobitnih dokaza,[48]) da je bio katolik. Istom iza trećeg desetka ovoga vieka zavlada Bosnom Matej Ninoslav, koj se prvi put spominje g. 1233., te o kojem znamo, da je u bogomilstvu bio odhranjen, a sad iskreno stupio u krilo katoličke crkve.[49]) U isto vrieme nepomnjom dubrovačkoga metropolite uzpe se na bosansku biskupsku stolicu njeki pristaša bogomilstva, kog

---

[42]) Theiner: Vetera Monumenta Hungariae historiam illustrantia. t. I. p. 31.

[43]) Idem ibidem.

[44]) Farlati t. IV. p. 47.

[45]) Theiner: Mon. Hung. p. 55.

[46]) Theiner: Mon. Hung. I. p. 133.

[47]) Ibidem p. 172. Sada je dobio bosanski biskup Djakovo i Bleznu i t. d. Mon. slav. I. p. 296.

[48]) Monum. Hung. I. n. 258.

[49]) Ibidem. p. 120.

papinski poslanik stožernik Jakov svrže s časti, a biskupiju privremeno pridruži kaločkoj pokrajini.[50]) Svjedoče nam suvremene listine, da su „stanovnici ove zemlje bili velikim dielom okuženi krivovjerskom opačinom, te da se u bosanskih crkvah nije izvršivala služba božja.“[51])

Da bi opet obnovio pravovjerje rečeni stožernik, dovede sa sobom dominikance, koji su se već odlikovali u obraćanju zapadnih Patarena.[52]) Uzastopice na izpražnjenu biskupsku stolicu bi povišen Ivan, rodom Niemac a redom dominikanac, odprije papinski kapelan i izpovjednik, preporučiv se svojom pobožnostju, gorljivostju i okretnostju.[53]) Nu ni ovim revnim poslenikom nije pošlo za rukom kakov znatan uspjeh postići, dapače njeki mučeničkom smrtju izginuše, a „tolika u Bosni i obližnjih pokrajinah naraste množina nevjernika, da se je sva zemlja, kano pusta i nepristupna u crno zavila, napunjena trnjem i koprivami.“[54])

Na opetovanu molbu biskupa Ivana, papa ga diže, a imenova (1235.) dominikanca Ponsu, predavši mu privremeno i humsku zemlju te službu apoštolskog poslanika,[55]) pa kad ni ovaj na liepu nemože ništa opraviti, Benedikt, kaločki nadbiskup, na čelu svojih četa provali (1246.) u Bosnu, kamo mu papa posla krst iz vlastite blagajne, i dozvolu da zemlje u ratu bogomilom otete podieli medju svoje vojnike, te da bosansku biskupiju stalno svojoj pokrajini pripoji.[56])

Evo dakle u kratko nacrtanih vjerskih odnošaja one dobe kada franjevački red stupa na bosansko zemljište. Bogomili, mrzeći svaku katoličku instituciju, imali su na svojoj strani vladare, vlastelu i većinu puka, te silom suzbijali su oružane katolike, a progonili neoružane. Ostali narod u dva obreda podieljen, neodlučan stajaše pred bjesnećom bujicom.

---

[50]) Ibidem. p. 169.
[51]) Bogomili str. 69—70.
[52]) Ondje.
[53]) Ondje str. 71. Farlati t. IV. p 49—50.
[54]) Mon. Hung. I. p. 122.
[55]) Farlati t. IV. p. 50.
[56]) Mon. Hung. I. n. 373. 374. 382.

III.

Prvi franjevci u Bosni.

Koje upravo godine franjevci stupiše na bosansko zemljište, ne može se točno opredieliti. Pomnjivi iztraživatelj franjevačke prošlosti fra Luka Wading u svojih ljetopisih „manje braće“, sliedeći izvorne spise obće narbonske skupštine, držane g. 1260. pod rukovodjenjem sv. Bonaventure, navadja popis svih tadašnjih pokrajina reda, zatim njihovih vikarija (= namjestničtvâ), a medju ovimi na prvom mjestu stoji bosanska sa osam svojih kustodija, naime duvanjskom, grebenskom, bosanskom, mačvanskom, bugarskom, kovinjskom i raškom; dočim bosansku kustodiju stavlja čak u god. 1235.[1] Opazit nam je ovdje, da se je po starom sustavu reda pod imenom kustodije razumievalo okružje od njekoliko samostanâ, pokrajina (= provincia) pako i vikarija obično je sastojala iz više takovih okružja. Osim toga primjetit nam je, da su ondje podizane vikarije, gdje nije bilo dovoljno redovničkih osoba i stanova, te su zato i bivale podredjene oli bližnjim pokrajinam oli neposredno glavaru reda. Takova vikarija biaše i u Bosni, dok se g. 1517. sve nepovisiše na čast pokrajinâ a tim nezadobiše samostalnu upravu. Mlogi povjestnici, kao: Gonzaga, Marko Lisbonski, Greiderer i još njeki, poriču bosanskoj vikariji toliku davninu, tvrdeći, da su se franjevci stopram u Bosni nastanili g. 1340., kada glavar reda fra Gerard Odonis dodje u Bosnu, a tadašnji mu ban Stjepan Kotromanić izadje u susret i prigrli vjevu katoličku. Nu

---

[1]) Wadingus: Annales Minorum ad a. 1228. n. 86. et a. 1235. n. 30.

da vidimo, na čem temelje to svoje mnenje. Prvo, što ih dovodi u sumnju o vjerojatnosti Wadingova izkaza, jest, što nalaze medju kustodijami i Rusiju, dočim s druge strane znamo, da je ona posebice stojala. Kad nebi protivnici znali što krupnijega na sriedu iznieti, tu bi se mogli mirno podpisati Wadingu, jerbo se je sigurno tu podkrala tiskarska pogrieška te metnuto Russiae mjesto Rassiae. Idu oni dalje u svojih protudokazih, ter iz toga, što dosad izdani spisi vatikanskog arkiva šute o bosanskih franjevcih, zaključuju, da ih nije bilo u XIII. vieku; neporiču ipak toga, da ih je bilo u veoma neznatnu broju, jer ne mogu inače da protumače, kako su mogli nadzirat pravovjerje i vršit iztražiteljsku službu mnogo prije dolazka Gerardova. Nevjerojatno se svim još čini, da su vladari sv. stolici odtudjeni, kao što bijahu tada srbski i bugarski a stranom i bosanski, promicali oli trpili katoličke redovnike. Nu tko je imao priliku dublje zaviriti u onodobne odnošaje, mogao se je lahko uvjeriti, da su oni knezovi bili sami neodlučni kamo da se priljube, te čas k iztoku, čas k zapadu se obraćali, imenito bosanski; gdje je osumnjičenomu Kulinu nastupio dobri sin Stjepan, ovomu vrli Ninoslav, a njemu ciela povorka ugarskih vlastelina. Riečju, oni su se okolnostmi ravnali te ne činili tolike razlike medju jednom i drugom crkvom. — Jedna od glavnih njihovih mučnosti jest i ta, što Grgur X. razpustivši g. 1274. lionski sabor i razposlavši na sve biskupe i upravitelje dominikanskih i franjevačkih pokrajina listove, da dižu križare proti Saracenom, ne nalazi se list na bosanskog vikara. I tomu bi se mogao naći uzrok u posebnih okolnostih mjesta i položaja bosanskih franjevaca, te ako su i mogli oni u katoličkih državah snubiti osloboditelje sv. mjesta to ovi u Bosni uzalud bi takove pozivali na križarsku vojnu, koji ni sami nisu htjeli znati za svezu s katolici. — Napokon ih utvrdjuje u njihovoj misli, što se nezna za imena tih prvih samostana nit bosanskih vikara; nu morali bi se spomenuti oni, da polag naputka sv. utemeljitelja,[2]) zatim skupštine od g. 1219.[3]) nisu se u ono doba ni dizali zidani i stalni sa-

---

[2]) Opuscula s. Franc. t.

[3]) Coenobia construantur ex cannis et eratibus, seu ligno et luto paleato. Leges Minorum. Romae 1796.

mostani, nego više izgledali kao kolibice; vikari bosanski pako zavisili su oli od susjednih pokrajinskih stariešina oli, što je mogućnije, izravno od vrhovnog glavara reda, koji im je i novu braću slao iz svih strana Evrope. Pa kad bi i prešli u ovom na stranu Wadingovih kritičara, to nebi se ugnuli svim prigovorom, jer odkud u Kotromaniću ono poštovanje napram franjevačkom predstojniku, ako ga nisu prije oni na to pripravili, koji su se tu već blagoslovno trudili i predobili za se vladarevu sklonost. Koj je uzrok fra Gerardovu dolazku u Bosnu, ako ne isti, koj i onomu u Ugarsku, naime da pregleda braću i vidi, vrše li dovoljnom revnostju svoju svetu zadaću. Znamo, istina, da ga je i kralj Dragutin na to nagovorio, ali bez sumnje trebalo mu je nješto više imat uzroka, nego li je samo obraćenje banovo, koj mu i onako radostno u susret izadje i neimade nikakove težkoće preći odlučno u katoličku crkvu. — Misleći, da smo ovim poravnali mučnosti i prigovore proti Wadingovu izkazu navedene, pristajemo posve uz njegovu tvrdnju. Mi ne smjemo ni reći, da bi on, kojemu su bili pristupni vatikanski i cielog reda arkivi, te koji smo uvjereni s ostalim učenim svietom o dubokoj kritici i sdušnosti njegovoj, da bi on to lahkoumno nadodao oli izmislio, tim više, što on bez svoje koristi tako tvrdi, te jasno još kazuje, gdje se nalaze.[4]) Mi nasuprot nemožemo razumiti one, koji odgadjaju utemeljenje bosanske vikarije u god. 1340., a u isti mah pripovjedaju nam, da je sastavljena od s e d a m kustodijâ,[5]) ne opažajući kako je bezsmisleno i povjerovati, da je fra Gerard jednim mahom nastanio tu bar stotinjak braće, upoznavao se sa zemljopisnim položajem Bosne, shvatio potrebe pučanstva i tolike stanove podigao. Uz Wadinga pristaje Hueber,[6]) Čevapović[7]) i Laštrić,[8]) slavni pako Farlati smatra bosansku vikariju vrstnicom samoga reda.[9])

---

[4]) Wadingus t. IV. p. 135. n. 16.

[5]) Ivi si fece una Vicaria chiamata Bosnese, che aveva sotto di se s e t t e Custodie. Marco da Lisbona Part. III. l. 8. c. 44.

[6]) Janković: Caerem. Prov. p. 86.

[7]) Synoptico-memorialis catalogus Prov. S. Joannis a Capistrano. Budae 1822. p. 7—26.

[8]) Epitome vetustatum bosn. Prov. Anconae 1776. p. 1—5.

[9]) Hi siquidem (franciscales) sub ipsa hujus s. ordinis primordia hanc Christi vineam . . . . per annos amplius quingentos excoluere. IV. p. 41.

Ovo mnenje donjekle opravdava i uvedenje franjevačkoga reda u Bugarsku i Srbiju, gdje je ona po Wadingu imala svoje kustodije. Tako već g. 1245. papa Inocent IV. poslao je u Bugarsku njekoliko franjevaca, podielivši im velike povlastice na korist ovoga naroda. U preporučnom pismu na Kalimana papa žali, što je crkva grčka i b o s a n s k a svojom nepokornošću odciepljena od glave obćenite crkve, ter ga opomenu, da posluhne papinske poslanike, kao ljude velikih krieposti, uvježbane u stegi redovničkog življenja i vješte sv. pismu, koje mimo druge šaljemo, zato što ih smatramo sposobnijimi za svaki posao.[10]) U isto doba nalazimo franjevce i u raškoj državi. Oko g. 1246. nadbiskupom u Baru bude imenovan po Inocentu IV. fra Ivan Piano-Karpinac, koj je upravo se povratio iz Tatarske, gdje prošle godine kod velikoga kana obavi vrlo dičan zadatak, upitao naime kana, zašto je utamanio tolike evropejske narode, i nagovorio ga na vječiti mir s kršćani. Dapače učini ga sklona evangjeoskoj nauci, i kasnije primi sv. krst. Došav u svoju nadbiskupiju, sazove sinodu, uredi svećenstvo, uzme natrag razpršena dobra, uzpostavi disciplinu i znanost, ter izvojuje za svoju stolicu metropolitska prava. Pod njegovom upravom razvi se u Raškoj i koludrički život. Kraljica Jelena popravi samostan na brdu Rumiji, i više od trideset samostana posagradi na raznih mjestih, a samostan barski bijaše glavna točka, s koje su se razilazili franjevci po širokom srbskom kraljevstu. Njihovo nastojanje urodi najljepšim plodom: Stjepan Uroš Veliki ostade do smrti (1272) sklon katoličkoj crkvi, a g. 1250. njeki razkolnički biskup iz Arbanaske odreče se razkola, i barski nadbiskup primi ga na ime papino u krilo sv. rimske crkve. Po smrti fra Ivanovoj opet stupi na barsku metropolitsku stolicu franjevac, po imenu fra Gofred, kog Inocent IV. sobom posveti.[11])

Pak i suvremene u Bosni zgode kao da opravdavaju Wadingovu tvrdnju. Polovicom XIII. vieka vojujuć u Bosni Benedikt kaločki nadbiskup uz kralja Belu IV. proti bosanskim bogomilom, i

---

[10]) Da Civezza: Storia delle miss. franc. I. p. 356—60.

[11]) Dr. P. Balan: Kat. crkva i Slaveni u Bugarskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini. Prevedeno u Kat. Listu zagrebačkom g. 1881. str. 123 i 129.

ban Ninoslav smatrao ih kano neprijatelje svoje države te i sám opirao se toj magjarskoj provali, oba četovodje pišu papi Inocentu IV., da je ban potajni bogomil, pak s toga potraže dozvolu, da ga mogu s banstva skinuti, navedši tomu za povod, što je zajedno s krivovjerci borio se proti ugarskoj vojski. Papa odmah shvati sebičnost tih širitelja pravovjerja te ne povjerova njihovim navodom, nego uze u obranu bana Ninoslava, imajuć dosta dokaza o njegovoj odanosti prama katoličkoj vjeri, povjerivši iztragu o glasu, življenju i ponašanju banovu predstojniku franjevaca u Spljetu i senjskomu biskupu, i to svojim listom od 27. ožujka 1248., sigurno zato, što je senjska biskupija graničila s bosanskom banovinom, a franjevački predstojnik u Spljetu bio u dodiru s braćom u Bosni, te pomoćju ove mogao je podastrieti sv. stolici vjerodostojnije izvješće o banu od ikakva drugog, ma i najuglednijeg crkovnjaka. Isti dan pisa papa i kaločkomu nadbiskupu, pravdajuć Ninoslava zato, što je proti njima podbio oružje, jer da je za obranu svoje zemlje i u brizi za svoj obstanak poslužio se i bogomilskimi četami. Od ostalog uvjerava ga, da ban ne prestaje pokazivat se dobrim katolikom, pak s toga da počeka na svršetak iztrage.[12]) Znamenit je za nas ovaj čin apoštolske stolice s više obzira; jer dočim se iz njeg zrcali umjerenost, kojom se odlikuju svi pape, opažamo i osobitu njihovu brigu za samostalnost i sigurnost pojedinih država, ne naziruć u razliki političnih ciljeva ikoju zaprieku samomu pravovjerju, dapače ovo tim čvršćim su smatrali, ako je državopravni položaj bio zaštićen od svake vanjske pogibelji. Nas napose veseli ovaj povjestni spomenik, jer dokazuje, kolikog su i onda bili ugleda franjevci, te kakovo su pouzdanje uživali kod najviših državnih i crkvenih oblasti.

Na pitanje, koji su bili prvi franjevci, koji dodjoše u Bosnu, vrlo umjestno primjećuje u spomenutom djelu podarhivar vatikanski Balan riečmi: „Imena dominikanaca i franjevaca sviet je većim dielom zaboravio; bili su to siromašni fratri, koji su donosili mir i naobrazbu s vjerom i ljubavlju; sviet, koji podiže spomenike i poprsja silnikom, osvojiteljem, koji su tolike zemlje krvju nakva-

[12]) Theiner: Vetera mon. Hungariae historiam illustrantia. Tomus I. n. 386 et 387.

sili, pomućenim umovom, koji razdvojiše duhove i posijaše mržnju, koja potraja vjekove, da zavija narode u žalost, taj sviet ne sjeća se onih, koji su zemljom prolazili dobro tvoreći i mir davajući, donoseći Boga i naobrazbu, gdje to još nije poznato bilo ili gdje je o tom malo ne uspomena izginula bila.

Medjutim u koju mu drago dobu stavili dolazak franjevaca, mi ćemo odsele sve to češće susretat se s njimi na bosanskom i srbskom zemljištu, obdarenimi osobitimi preimućtvi i najvećim povjerenjem sv. stolice, a njihova djelatnost izpunjuje listove domaće crkvene povjesti.

Kako je svršila iztraga, proti banu Ninoslavu povedena, ne znamo, nu kao da su bile posve netemeljite osvade proti njemu navedene u Rimu, buduć njegova najkasnija listina od mjeseca ožujka 1249., dana Dubrovčanom, da će s njimi čuvat „vječni i tvrdi mir, srdčenu ljubav i svaku pravdu“, nosi na sebi sve biljege banova pravovjerja, naime odaje vjeru „u gospodina Boga našega Isusa Hrista i u prjesvetu bogorodicu deviju Mariju i u častni životvorešti kerst i u sveta božija evangelija, i u svetoga Vlasi, blaženoga mučenika, i u vsi svete ugodivše Bogu“.[18]) Iste oli sliedeće godine, po svoj prilici, preminuo je, ostaviv iza sebe braće i djece. Nu ni jednim ni drugim ne dopade banska čast, kojoj je on osobiti ugled bio pribavio. Ugarski se kralj okoristi ovom zgodom, i skuči Bosnu pod svoju oblast, dajući odsele naslov „bosanskoga vojvode“ kojemu članu svoje porodice, a za upravitelje dolaziše ljudi, koji su gledali samo na brzu ruku obogatiti se; vjera pako i dobro naroda, to im je bila deveta briga.

Kao što biaše državna uprava u slabih rukuh, isto tako ni crkvena nebijaše jaka, da bi mogla prkositi rastućemu broju bogomilâ. Okolo g. 1270. preminu starošću već iznemogli Ponsa, kojeg smo okretnost opazili u dizanju stolne crkve, a nastupi mu Rolando, te ovom do malo Andrija, iz dominikanskog reda, koga nalazimo u g. 1280. biskupom, nu ne smijemo reć, da je 20 godinâ biskupovao, kako nam to povjestnici njegova reda tvrde. Sjedeći u zakutku svoje biskupije, te često prizivani na ugarski dvor, slabo su mogli biskupi nadzirati povjereni im puk.

---

[18]) Miklossich: Mon. serb. p. 32—3.

Naravna posliedica nerada jedne i druge vlasti bijaše, ta, da su se bogomili na novo osnažili i svom silom skočili, da zametu i posljednji trag kršćanstvu. Ugarsku sjeti njezine dužnosti papa Nikola III, poslavši u rujnu g. 1278. Filipa fermanskog biskupa i kardinala sv. Marije „in via lata" kralju Ladislavu, da se odlučno pobrine iztriebljenjem krivovjerja a učvršćenjem katoličke nauke. Dne 23. lipnja r. g. Ladislav obeća podupirati sve, kojih se tiče, u satiranju krivovjeracâ, sliedeće pako godine obreče, da će ih iztriebiti „iz Bosne i obližnjih predjela".[14]) Na ovo se obveza i kraljeva mati Jelisava, koja se je tada ponosila naslovom „vojvodkinje mačvanske i bosanske".[15]) Al sva ova obećanja bila su slaba, stranom što ni sam Ladislav ne bijaše dobar katolik, stranom pako što je uprava Bosne stojala u ženskih, a po tom u vrlo slabih rukuh.

Dočim se je tako nemarno postupalo u Bosni sa svakoga gledišta, dotle je Stjepan Dragutin, sin Stjepana Uroša Velikoga, odrekav se oko g. 1282. srbskog priestolja u Deževi te raških i primorskih zemalja na korist brata si Milutina, zagospodario Sriemom, Mačvom i Braničevom, a odovud pružio svoju vlast, na uštrb Ugarske, preko ciele iztočne Bosne, dakle pokrajine štono leži medju riekami Bosnom i Drinom, pak ako je vjerovati domaćim izvorom, prenio ju je i na lievu obalu Bosne, zavladavši Usorom.[16]) Ovdje se samo namiće pitanje, kojim putem on to postiže? Domaći izvori, Ruvarcem na spomenutom mjestu navedeni, kao da tvrde, da je osvojio (= prijet), dočim Pejačević navodi tomu za uzrok, što je za njim bila Kata, kći kralja Ladislava, od kog je dobio osim ostalih darova Sriem i banovinu mačvansku.[17]) — Zauzevši Stjepan Dragutin dobar dio Bosne, najprečja mu je bila briga kao pobožnu kršćaninu, da u njem zavlada čistoća kršćanskog nauka. Istina, on je dotle bio vatren pristaša iztočne crkve, nu to ga nije priečilo a da nepovede ozbiljne dogovore u pogledu obraćenja bogomilâ upravo sa sv. stolicom. Ovomu sbliženju pokrčio je put

[14]) Theiner: Monum. Hung. I. p. 328—336. et 340. 348.

[15]) Theiner: Mon. Hung. I. p. 347.

[16]) Godišnjica Nik. Čupića god. II. razprava od Ilariona Ruvarca str. 243—4.

[17]) Pejačević: Historia Serviae Coll. 7. p. 219. Colocae 1797.

papa Nikola IV. obrativ se g. 1288. pismeno na Milutina (= Urosium) te obojice majku Jelenu, kako se obćenito misli Francezkinju, ipak bez sumnje pravu katolikinju. Ovdje nam je napomenuti, da je ovaj papa odprije bio franjevcem pod imenom fra Jeronima de Asculo, a kao takov dugo vremena upravljao slavonsko-dalmatinskom pokrajinom, i dosliedno brinuo se širenjem vjere u susjednih krajevih. On je dao ovim korakom samo izliev svojoj davnoj želji i zanimanju za ujedinjenjem jugoslavenskih naroda s materom crkvom. Pokušavši privesti vladajuću u Srbiji porodicu na katoličanstvo, on je htjeo doisto i s onog visokog mjesta sudjelovati svojoj braći, kojih trudi nisu bili ni u kakovu razmjerju s postigavanim uspjehom, a dvojici od njih, naime fra Matinu i fra Ciprijanu predade rečene listove, da ih osobno izruče. Nu pobliže upoznajmo se sa sadržajem ovih apoštolskih pisama. U listu na Milutina papa mu želi milost, da postigne vječni spas, te buduć je samo jedna prava vjera, i to koju drži rimska crkva, to mu svjetuje, da odmah priedje u katoličku crkvu. Mater kraljicu časti Nikola naslovom „preljubeznoj kćeri“, koji samo katoličkim vladarom daje sv. stolica. Iztiče zatim papa svoju vruću želju, da u njezinoj porodici korien uhvati katolička vjera, pak s toga da piše obojici njezinih sinova i šalje im spomenuta dva franjevca, „muževe“, kako sam tvrdi, „uboge na ovom svietu ali bogate vjerom i naučne u zakonu gospodnjem, koji bi ih poučili o Isukrstu, preslavnoj djevici i obsluživanju vjere kršćanske“. Nagovara ju napokon, da i ona nastoji privesti kraljeve k jedinstvu vjere te pomoć i zaštitu ne uzkrati njegovim poslanikom.[18]) Moguće je, da su se ova dva gorljiva redovnika i prije trudila u obsegu bosanske vikarije, te opazivši u Jeleni odanost napram vjeri katoličkoj, a u njezinih sinovih njeku sklonost, da su se osobitim pouzdanjem utekli sv. stolici, nju o dobrih izgledih obaviestili te bili ovako toplom preporukom na srbski dvor odpravljeni. Neima sumnje, da su ovi listovi došli u najbolju horu, te bili u prilog onomu vječnomu antagonizmu napram grčkomu carstvu, kojim su uvjek bili ravnani srbski vladari, te ako se i nisu mogli posve otresti predsude, da uz grčki razkol pristaju, ipak su u vrhovničtvu carigradske stolice bistro

[18]) Raynaldus ad a. 1288. n. 29. et 31.

nazirali i težnju bosforskih careva za gospodstvom balkanskoga poluotoka. Oba brata poslušaju otčinski papin glas i pouku rečene braće, ter stupe u zajednicu crkvenu, akoprem ne oba jednakom stalnošću. Obojica su htjela na račun grčke carevine svoju oblast razširiti, a u to ime trebovala im je najpre podpora nesebičnih rimskih papa. S toga kraljica Jelena, kao uspjehom ponosita, htjela je apoštolstvo vršiti i u susjednoj Bugarskoj, te cara Jurja privesti u krilo katoličke crkve. U to ime ona bijaše odredila ljeti g. 1291. posjetiti bugarski dvor, te odpremi nad-djakona barskog Marina, inače Petra Cara, da dobije za bugarskog vladara papinski list. Nikola IV. vrlo joj rado tu želju izpuni, ter ju hvali za toliku gorljivost, uz list na cara uklapajuć drugi na bugarskog nadbiskupa, buduć svojim položajem može joj mlogo olakšati svetu zadaću.[19]) Za stalnost Stjepana Dragutina imademo nješto boljih dokaza, nego li za brata mu Milutina. Tako već dne 15. ožujka 1291. mogao je revni papa Nikola IV. njega i majku mu uzeti pod zaštitu apoštolske stolice, ter pohvalit ga za njegovu odanost prama rimskoj crkvi.[20]) Dne 23. r. mj. i g. spomenuti papa veselo čestita Stjepanu Dragutinu, što, „užežen plamenom vjere i pobožnosti", preko svog poslanika Marina objavi mu svoju želju, da se u podložne mu bosanske predjele pošalje njekoliko podobnih osoba, vještih jeziku one pokrajine. Papa ga uvjerava, da je već predstojniku slavonske franjevačke pokrajine naložio, neka bi odabrao dva redovnika, koje podpunom punomoćju nadarivši, Stjepanu ih preporučuje, zatim kraljici Jeleni.[21]) Ovo nastojanje Dragutinovo oko uništenja krivovjerja a učvršćenju pravovjerstva potvrdjuju i domaći izvori[22]) ter možemo s ponosom uprieti ovaj čas pogled u bosansku vikariju, gdje je crkvena i svjetovna vlast u najokuženijem predjelu Bosne izkorjenjivala blagostju bogomilske bludnje. Zanimivo je za nas zaviriti u list Nikolin, koji isti dan izdade na poglavicu slavonske pokrajine. U tome pismu papa pobliže označuje duševna svojstva, koja treba da rese njegove poslanike, naime

[19]) Assemani Kalendaria Ecclesiae universae. t. V. p. 45. 6.
[20]) Idem ibidem.
[21]) Sane tu zelo fidei ac devotionis accensus . . . . . Idem p. 47.
[22]) Ot toje bo zemlje bosanskije, mnogije ot jeretik obrati v vjeru hristjanskuju i krsti ih. Sr. Daničića Životi kraljeva itd. str. 41.

da su dobra ponašanja i vješti slavenskomu jeziku, kojih življenje bilo bi u suglasju s njihovom spasonosnom obukom, ter svim služilo za primjer poštenoga života i izgled čistoće. Ovim on povjerava iztražnu službu u kneževini bosanskoj, Stjepanu podložnoj, i to proti svim krivovjercem, te sliedbenikom, pomagačem, braniteljem i zaštitnikom njihovim, polag propisa u drugih apoštolskih listovih sadržanih.[23])

Neima sumnje, da je papina zapovjed od strane franjevacâ točno bila ovršena, te da su novi iztraživaoci u družtvu svoje braće revno sudjelovali plemenitim Dragutinovim namjeram. Ipak novoustanovljeni iztražni sud nije bio tako strog, da bi mu mogli predbaciti zanešenost, oli čak okrutnost, kao što se obično o takih pomišlja. Ovdje moramo razjasniti onovremene crkvene propise, ter ćemo iz njih razabrati postupak iztraživaocâ u obće, a naših bosanskih napose.

Glavni iztraživaoci krivovjerja, po odredbi Innocenta III., nisu bili više biskupi, nego naročiti papinski poslanici, a tim je usredotočen cieli nadzor vjere. Ovi su po svom uvidjenju birali sebi pomoćnike, jedni pako i drugi dobivali su naputke neposredno od sv. stolice. Oni su pri tom obilazili mjesta i gradove, ter dozvavši prve ljude one okolice, pod zakletvom pitali su ih za očite i sumnjive krivovjerce, za tajne sastanke i ovim slična. Zatim su pitani bili obtuženici o svome uvjerenju i nauku kršćanskom. Koji bi sami priznali svoje zabasanje, oni bi bili temeljitije poučeni o vjeri, i primivši njeku pokoru, bili bi izmireni s crkvom. Zaprietilo bi se ovako zavedenim, da će im se zabraniti ulaz u crkvu, primanje svetotajstva i obćenje s vjernici. Pod ove crkvene pedepse podpali bi kadkad čitavi gradovi i pokrajine, o kojih bi se doznalo, da su većinom zagrezli u krivovjerje. — Pa kada su i ova čisto crkvena sredstva sve to većma se pokazivala nedostatnimi, tada su pape u svojoj gorljivosti za čistoćom vjere posegli i za tjelesnimi pedepsami i to tim radje, čim se je i država tada smatrala pozvanom, da osvećuje uvriede učinjene vjeri i ćudoredju. Krivovjerac, koj bi tvrdoglavo ostajao pri svom uvjerenju, gubio je sva gradjanska

[23]) Theiner Mon. Hung. I. n. 610.

prava i sva mu dobra bivala zaplienjena. Njeki vladari i smrću bi kaznili svaki zločin, nu crkvene su se vlasti uvjek tomu opirale.

Kako proti krivovjercem, tako i proti njihovim braniteljem strogo se je postupalo. I oni su bivali izobćeni, ozloglašeni, pa i novčanom svotom globljeni. — Ovaki je bio obćeniti postupak iztražnoga suda, na crkvenih pravilih osnovan.[24]) Ali kako su bosanski iztraživaoci postupali, to ovdje ne smjemo mimoići.

Ako želimo dobiti jasan pojam o djelovanju iztražnog suda u Bosni, to se moramo obazriet na onodobne zakonike i vladare, a po sredstvih, koja su franjevcem stojala na razpolaganje, zaključiti na strogost oli na blagost njihova postupka napram inovjercem. — Što se tiče pisanih zakona u obće, a proti krivovjercem napose, tih zaludu ćeš tražit u bosanskoj prošlošti. Samo dakle o vladarevoj volji zavisile su strožije oli blažije mjere u tom pogledu. Nu mi ćemo se tečajem samouprave bosanske osvjedočit, da nesamo bosanski bani i kraljevi nisu bili voljni prihvatiti strožijih sredstvâ na tu svrhu, nego su vanrednom počašću odlikovali prvake bogomilstva i vanredne im povlastice dielili, ako samo izuzmemo Stjepana Tomaša zadnje godine, za koje dobe mnogi su bili prognani, bez da su druge tjelesne kazne upotrebljavane. Šta je dakle drugo preostajalo našim iztraživaocem, doliš čisto crkvene pokore, pak ni tim se nisu mogli podpuno služiti. Sveudiljno poučavanje i uredno življenje činilo je, da su se mlogi svraćali na pravi put, a obraćeni da nisu lahko od vjere odstupali. I Stjepan Dragutin, kraj sve svoje gorljivosti, nije htjeo oštrijih mjerâ preduzeti. On je preko svog poslanika Marina poručio papi, da pošalje iztražitelje proti bosanskim bogomilom, ali ujedno označi i svojstva, koja bi morali imat ovi uništitelji krivovjerja. Prava pobožnost, izgledno ponašanje, temeljito znanje bogoslovja, to su vrline, koje bi on želio viditi u papinskih izaslanicih. Istina, on obeća „savjet i pomoć“, ali ova pomoć imala je bit moralna, kao što i sredstva, koja su preporučena.[25]) I papi je morao goditi ovaj način, pak mu je zato veselo i podpuno želji zadovoljio. Pravcem dakle posve drugim morali su udariti bosanski iztraživaoci, ali za-

---

[24]) Bogomili i Patareni. Napisa dr. Franjo Rački. Zagreb. 1870. str. 48—53.

[25]) Theiner Monumenta Slavorum meridionalium t. I. p. 277—9.

jedno i najshodnijim i najprečim. Jezik osim toga sbliživao ih je zavedenomu puku, bezprimjerno pako siromaštvo, u kojem su živili, osvjedočavalo je bogomile, da ovi ljudi ne traže njihova, nego samo njih, ter da su ovo nješto sasvim drugo nego li oni goropadni vojaci, koji su medju nje dolazili s križom na prsih, a pohlepom u srcu za njihovim imetkom.

Koliko je ovaj posao izišao za rukom bosanskim franjevcem, neimamo potanjih podataka, nu iz toga, što su sliedeći pape ovu im službu povjerili na cielom slavenskom jugu, smiemo reći, da su dovoljne plodove svoga truda na tom polju ubrali. Neznamo medjutim, da su onovremeni bosanski biskupi što doprinosili razvitku svoje crkve. Oko g. 1290. spomenutomu Andriji nastupi Toma, al tim izborom nije se ništa pomoglo zapuštenu stadu, dočim je grčka iztočna crkva pod sjenom srbskog vladara dobivala premoć, bogomilstvo se pako, s političkih nereda, moglo mirno razvijati.

Dočim je ovako Stjepan Dragutin pomagao franjevcem triebiti krivovjerske bludnje u iztočnom dielu Bosne, dotle je na zapadnom kraju iste širio svoju vlast hrvatski ban Pavao Šubić, ter već g. 1285 naziva se „gospodarom Bosne.“[26]) Ovomu takodjer predbacit se ne može vjersko nehajstvo, ali kao da nije mogao upotrebiti svog upliva na bosanske bogomile, buduć bio svedjer političnimi prepirkami zabavljen. Nemar medjutim državne vlasti ovaj put nadoknadi junački papa Bonifacij VIII.. te nehtijući više gledati, kako pravovjerje u Bosni propada, a ne mogući se u tom oslonit na svjetovno svećenstvo, buduć se dalo na politiku i strančarenje, listom 29. travnja 1298. ponovi blizu doslovno naredbu Nikole IV. na predstojnika slavonske pokrajine, da bi na novo izaslao dvojicu pobožnih i naučnih redovnika, koji bi obnašali službu iztražiteljâ krivovjerja, samo što im sada razširi granice poslovanja na Srbiju, Rašku, Dalmaciju, Istriju i Hrvatsku, zatim na nadbiskupije: dračku, barsku, dubrovačku, spljetsku i zadarsku.[27]) Buduć pako nije bio u dobru sporazumljenju ni s jednim od ovostranih vladara, nije ih htjeo ni jednomu preporučivati. Ovako razširenim djelokrugom, odličnom u crkvi službom i neograničenim pa-

---

[26]) Šafařik Mon. Serb. Glasnik XV. str. 205.
[27]) Theiner Mon. Hung. I. n. 614.

pinim povjerenjem osokoljeni franjevci, dobili su izvanredni ugled u spomenutih krajevih, ter još većim marom prionuše širiti kraljestvo istine.

Nemožemo prieći na daljnje crtanje franjevačkih napora, a da se ne obazremo na bosansku stolicu i dogodivše se na njoj promjene početkom XIV. vieka; jer samo ovakovim osvjetljenjem domaćih odnošaja moguće je dobiti njeku sliku one dobe, te pojmiti kobnu osamljenost i cielu tegotu položaja naših vjerovjestnika. — G. 1301. nasilnom smrtju umrie ugarski kralj Andrija III., a sicilski kraljević Karlo Roberto, sin Karla Martella, okruni se kraljem ugarskim. Bosanskim biskupom bijaše postao iste godine u jesen Nikola,[28]) dotle predstavnik bosanskog kaptola, pristaša i kancelar českoga kraljevića Većeslava, Karlova takmaca; nu predje brzo na stranu ovoga, dapače dne 6. kolovoza 1303. sa svojim kaptolom dade o tom svečanu izjavu.[29]) Ovomu oko g. 1308. nasliedi augustinijanac Grgur, takodjer vatren pristaša Karla Roberta, te prisustvova njegovoj krunitbi; nu iz nepoznatih nam uzroka g. 1314. odreče se biskupije,[30]) a nadomjesti ga dominikanac Benedikt Guicciardi, pak do dvie godine i on se zahvali na podieljenoj mu časti.[31]) Sad (g. 1316.) bosanska biskupija bi povjerena svačkomu (u državi srbskoj) biskupu Benediktu,[32]) kada pako ovaj sliedeće godine zasjede dubrovačku stolicu, dominikanac Petar bi imenovan bosanskim biskupom,[33]) koj sve do g. 1334. stojao na čelu svoje crkve.[34]) I ovi su nastavili stolovanje u Djakovu i baštinili od predšastnikâ slabi ili nikakov nadzor nad svojim raztrovanim stadom. Opaziše ovo i gorljivi rimski pape, ter Ivan XXII. listom od 6. siečnja 1331., još za živa Petra, pridrža si pravo imenovati bosanskoga biskupa u slučaju izpražnjene stolice.[35])

---

[28]) Fejer Cod. Dipl. t. VI. vol. II. p. 305.
[29]) Mon. Hung. t. I. n. 642.
[30]) Fejer Cod. Dipl. t. VIII. vol. I. p. 334. et 337.
[31]) Mon. Hung. I. p. 458.
[32]) Idem ibidem.
[33]) Idem n. 692.
[34]) Fejer op. cit. t. VIII. vol. III. p. 725.
[35]) Regest. a. XV. par. 2. com. epist. 467.

Dočim je ovako u Bosni odsutnost političnih i crkvenih glavara išla u prilog vladajućemu bogomilstvu, a franjevci bili ostavljeni samim sebi, dotle u Srbiji, bar prividno, podjoše stvari na bolje, kao da njeki uspjeh postigoše franjevci. I doisto koncem g. 1303. prijavi dvolični Milutin, da želi stupiti u jedinstvo crkveno, a papa Benedikt IX. odazva mu se pismom od 23. prosinca 1303., obećajući, da će ga prigrliti kano predragoga sina, te sve učiniti, što bude smjeralo na njegovu čast i korist.[36]) Znamenito je i to u papinu listu, što je on „iz vjerodostojna izviešća" razabrao, da je veoma moguć sada postao prelazak velikašâ i naroda srbskog, ter da ne sumnja papa, da će ovi sliedit primjer svoga vladara. U isto vrieme Benedikt IX. pisa i barskomu nadbiskupu Marinu, pak žali, da je u Albaniji i zemljah Milutinovih po predstavnicih svećenstva pa i samih redovnicih ponižen ugled crkveni, te radi grčkog razkola velikim zločinom put utrven.[37]) — Četiri pune godine odgadjalo se je opet s ovim sjedinjenjem, koje je sv. stolica željno izgledala a franjevci podpomagali. Napokon g. 1307. posla Milutin u Poitiers Marka Lukarića i Tripka Mihajlova k papi Klementu V., da mu priobće njegovu goruću želju za ujedinjenjem, zaištu posvećenu zastavu, dovoljan broj katoličkih propovjedaoca, a njemu napose dva oli tri franjevca, koji bi mu uviek o boku bili, kao savjetnici i izpovjednici;[38]) buduć prvašnji, naime fra Marin i fra Ciprijan otišli u Tatarsku, gdje je prvi i život mučeničkom smrtju završio.[39]) Liepa je ovo svjedočba i zajedno počast franjevcem. Papa u svome odgovoru od 1. travnja 1308. ponajprije se veseli, da se „za njegovih dana ovca tako plemenita i toliki narod vraća u stado gospodnje", pak zato mu i posla Egidija, gradačkog patriarhu, zatim fra Lapa, dominikanca, i fra Artanizija, franjevca, providnike dotičnih redova kod sv. stolice, „muževe životom i pobožnošću izvrstne, čašću odlične, sv. pisma znanošću obdarene.... kano angjele „spasa i mira". Nadalje on potanje napominje, u čem

---

36) Gjorgjić: Srbi a Hrvati a sv. stolica str. 69.

37) Assemani: Kalend. Eccl. t. V. p. 48.

38) Storia delle Missioni francescane dal P. Marcellino da Civezza vol. II. p. 225.

39) Fabianich: Storia dei Frati Minori in Bossina e Dalmazia. Zara 1863. P. I. sv. 99.

treba da izjavi svoju pokornost: najprije iziskuje, da se u službi božjoj pjevajuć vjerovanje dodadu o izhodu Duha svetog rieči: „i od sina"; onda hoće da sa svojim narodom prizna prvenstvo rimske crkve, da izbor višjih crkvenjaka bude potvrdjen od njim predpostavljenih, biskupa od prvostolnika a ovoga od rimskog pape, bez povrede ipak carigradske crkve, ako ova kakovo pravo zakonito posjeduje i povrati se u zajednicu i obćenje crkveno. Dopušća napokon, da se može i u kvasnu kruhu sv. žrtva obavljati, dok se drugčije ne odredi, nu opet traži, da latinske svećenike poštuje, od njihovih se sv. misa ne uklanja, nego dapače on i njegovi ljudi po okolnostih i prisustvuju, dosliedno da se crkve latinske, koje su bile preuzete, odmah povrate.[40]) Samo ako ove sve uvjete izpuni Milutin, dopušća papa, da ga poslanici prime u krilo katoličke crkve i predadu mu zastavu, koju bi samo vojujuć proti nevjernikom mogao upotrebljavati.[41]) I treći list pisa Klement fra Grguru Kotoraninu, da uzevši od svog stariešine druga, ode na srbski dvor i tu ostane do daljnje apoštolske naredbe, dopustivši mu ujedno ići svuda, kuda bi ga kralj poslao.[42]) Ovaj fra Grgur bijaše poznat sv. stolici s njekog posla na iztoku sretno izvedena, te s pomoći, koju je pružio Bertrandu, papinskomu poslaniku.[43]) U oči medjutim udara, što papa u listu na Milutina iziskuje, da se povrate crkve, latinskim svećenikom otete. Milutin ako i nije nigda bio srcem privržen katoličkoj crkvi, to opet imademo nesumnjivih dokaza, da je bio i preveć snosljiv u vjerskom pogledu, pak osim što je i katoličke samostane obdarivao, u njegovu vieću našli su se koji put svi zastupnici zemaljskih vjeroizpoviedi, i uz katoličke biskupe sjedili su grčko-iztočni, pak i djed bosanske crkve.[44]) Što je dakle povoda dalo ovomu uvjetu? Doistó ne kralj, nego vladike grčkog obreda, koji su katoličkim župam svoje svećenike nametali.[45]) — Rečeni poslanici došavši u Srbiju, bili su počastno primljeni, ali o samom sjedinjenju vrlo se hladni povedoše dogo-

---

[40]) Raynaldus ad a. 1308. n. 26.
[41]) Storia d. Miss. franc. vol. II. p. 236—7.
[42]) Fabianich op. cit. p. 99. 100.
[43]) Ondje.
[44]) Miklošić Mon. Serbica p. 67.
[45]) Bogomili itd. str. 90.

vori. Ni ovaj put nije vukla Milutina iskrena želja za jedinstvom crkvenim, nego nizki državni obziri. On biaše dočuo da su ugovorili Mletčani sa Karlom „bez zemlje“ podjarmiti grčko carstvo, te bojeć se kao razkolnik samomu sebi, a želeći dobiti dio u tome grabežu, posla k papi svoje poklisare. Nu čim razumi, da su se pripreme obustavile, odmah i on svoju odluku promieni, te papinske poslanike razbijenih dlana kući povrati.[46]) Dapače, oženiv se s carigradskom kneginjom Simonidom, još se tješnjim vezom prikopča vladarom bosforskim, tim pako i grčkomu razkolu, uništivši liepu nadu rimskih papa. Ovaj ga savez tako daleko zavede, da se je mogao papa Ivan XXII. u svom listu od 18. svibnja 1318. na velmože Albanije i Duklje tužit, da je Milutin javni razkolnik, neprijatelj vjere kršćanske i nepodnosljivi tiran.[47]) Ove nagovora papa, da zamišljeno oslobodjenje izpod Milutinove vlasti izvedu. Pak doisto g. 1320. velikaši Macedonije i Srbije podbiju oružje, rat pako objavi mu i ugarski kralj Karlo i Filip knez od Tarenta, u kojem podleže Milutin, te priznavši ugarsko vrhovničtvo i prešav na katoličanstvo, sliedeće godine preminu,[48]) ostavivši krunu netjaku Vladislavu, sinu Dragutinovu.

Nu vratimo se opet u Bosnu, gdje su se dotle na političkom obzorju važne promjene dogodile. Pavlu Šubiću, umrvšemu godine 1312., nastupi u svih častih sin Mladen, koj je još za života otčeva naimenovan bio bosanskim banom.[49]) Kada pako umrie g. 1316. Stjepan Dragutin, Mladen na ime ugarskoga kralja ote i zadnji komadić Bosne Dragutinovim sinovom, te svojoj banovini priluči, dočim Sriem i Mačvu ugarskoj kruni i vlasti na novo pripoji. Dok je on tako razmicao politične granice Bosne, dotle su u njoj bogomili po miloj volji prosti narod zavodili ter pravovjerju blizu odzvonili. Ljuto nariče Ivan XXII. nad Bosnom i njezinim stanjem u svom listu na bana Mladena od 18. srpnja 1319. te žali: „da se opustošuju crkve; da je svećenički red korjenito uništen; da se Isukrstove svetinje kugonosnom porugom gaze; da se križu ni-

[46]) Assemani op. cit. t. V. p. 51.
[47]) Mon. Hung. I. p. 850—31.
[48]) Assemani Kat. Eccl. t. V. p.
[49]) Arkiv knj. XI. str. 196—7.

kakva čast ne izkazuje, ne dieli se oživljujuća sveta pričest, a u mnogih mjestih ni isto sv. kršćenje ne poznaje". Mladena medjutim hvali papa rad njegove krieposti i priznavanja vjere, ter mu preporučuje, da krivovjerje i zloporabe što prije i čim pomnjivije mogne, iztriebi.[50]) Ovu medjutim brigu ban Mladen povjeri Stjepanu sinu bosanskoga bana Stjepana, koj po svjedočanstvu istoga, vruće je i sam želio izkorjeniti krivovjerstvo iz svoje domovine; a da mu ovo lakše izadje za rukom, zaprosi kćer Meinharda kneza Ortenburžkog. Nu buduć s njom bio u četvrtom koljenu rodstva, zaprosi apoštolski oprost, koj mu papa iz navedenog uzroka rado podieli.[51]) Zanimivo je uz to znati, da je ban Mladen bio veoma privržen franjevačkomu redu, pa kada mu mati udova darova franjevcem crkvu sv. Ivana u skradinskoj biskupiji, ne htjede ni Mladen zaostati u darežljivosti, te sagradi uz istu crkvu samostan.[52])

Sad nastanu novi politički zapletaji, koji ne dopustiše Mladenu zadovoljiti plemenitim papinskim željam. Njegova samovolja i nerazboritost ogorči podanike te uz nezadovoljno plemstvo ustanu na oružani odpor dalmatinski gradovi. U borbi podlegne Mladen i uzmakne kralju Karlu Robertu, koj saslušavši težke obtužbe, zatvori ga, a bosanskim banom (1322.) naimenuje Stjepana Kotromanića.[53]

---

[50]) Theiner Mon. Hung. I. p. 463—4.
[51]) Idem Mon. Slav. Mer. I. p. 135.
[52]) Mon. Hung. I. p. 463.
[53]) Rad jugosl. Akad. II. str. 74.

IV.

Širenje i uspjesi franjevacâ.

S porodicom Kotromanićevom nastaje u Bosni novo doba, i to koliko s državnog, toliko i s vjerskog gledišta. Nas toliko ne zanima, da li je ova obitelj starinom domaća oli ne, nit izpitujemo uzroke zašto se na jednoč na toliku čast podiže. Nam je dosta, što znademo pouzdano reći, da je novi ban s početka bio grčkoga obreda, buduć mu i mati bila iz kuće Nemanjićeve, dočim mu je žena bila Jelisava kći Kažimira vojvode Kujavskoga.

I za ovoga vladara apoštolska stolica pokuša iztriebiti množeće se u Bosni krivovjerje, te po franjevcih uzpostaviti čistoću katoličke nauke. U to ime papa Ivan XXII. posla u Bosnu fra Fabijana sa još njekoliko drugova, da kao iztraživaoc sve sile uloži na spas zavedenih duša; posebnimi pako listovi od 5. lipnja 1325. preporuči ga banu i banici, onog nazivajuć „poljubljenim sinom“, a ovu „ljubeznom kćerju“, dakle naslovi koji predpolažu pravovjerje. Istoga dana izdade papa preporučni list i na ugarskog kralja Karla, da bi i on franjevcem išao na ruku, pak do potrebe i bana opomenuo na korjenito iztriebljenje krivovjerja.[1]) Fabijan krenu preko Trsta i Ugarske u Bosnu. U Trstu namjeri se na dva svećenika patarenstvom okužena, ter ih podvrže crkvenim kaznam; a na ugarskom dvoru bi liepo dočekan i na bosansku granicu odpravljen.[2]) I u Bosni razvi svoju djelatnost, te je pomoćju braće revno širio katoličku vjeru. Kralj Karlo i ban Stjepan bi-

---

[1]) Farlati t. IV. p. 57.
[2]) Bogomili str. 95.

jahu ovog vremena upleteni u boj proti Šubićem[3]), al kao da su pomoćnicu ruku pružali i bosanskim franjevcem, jer dvie godine kasnije (12. kol. 1327.) papa pismeno zahvali Karlu, što je fra Fabijana blagohotno primio i štitio, te mu i opet preporuči, da ne uzkrati savjeta ni pomoći bosanskim iztraživaocem.[4])

Dočim su se franjevci ovako trudili, porodi se razpra medju njimi i braćom dominikanci. Ovi su vatreni širitelji pravovjerja iztražiteljnu službu smatrali svojom osobitom povlasticom. Njeki Matija Zagrebčanin, takodjer dominikanac, u tom podje dalje od ostalih te izprosi dana 1. velj. 1327. apoštolsko pismo, kojim se njegovu redu predade iztražiteljstvo u Bosni, Erdelju i Slavoniji, a opunovlasti se ovostrani predstojnik dominikanske države, da more kupiti proti krivovjercem križare, a ovim se podieliše isti oprosti, koje dobivahu borci za oslobodjenje sv. zemlje.[5]) Fra Fabijan nasuprot opazi, da će ova preinaka naškoditi dosta razvijenoj radinosti njegove braće, pak tim i obćoj stvari štetu nanieti. Da preprieči dakle izvedenje spomenute papinske odluke, odputi se sam u Avinjon, da tamo razjasni cielu stvar sv. stolici. Pomoćju listova Nikole IV., Bonifacija VIII. i tada vladajućeg Ivana XXII. podje mu za rukom dokazati, da je davno ista služba povjerena njegovu redu. Sada (1. srp. 1327.) papa opozva gori spomenuto pismo, izpričavajući se tim, što mu nije stvar iskreno saobćena, i zabrani dominikancem miešati se u iztražne poslove po Srbiji, Raškoj, Bosni i susjednih pokrajinah.[6]) U isti mah dade Ivan fra Fabijanu preporučne listove na kralja Karla[7]), zatim na ostrogonskog i kaločkog nadbiskupa, te njihove područnike.[8]) — Ovom presudom ne dokonča ipak rečena razmirica, nego se ponovi novom zauzetnostju tri godine kasnije, a papa naloži zadarskomu i spljetskomu nadbiskupu, da na njegovo ime pozovu prvake franjevačke i dominikanske u Dalmaciji, Bosni i Slavoniji, neka do Miholjdana dodju u Avinjon s potrebitimi izpravami, gdje će on osobno stvar izvidit

[3]) Ondje.
[4]) Theiner: Mon. Hung. I. n. 797.
[5]) Idem n. 791.
[6]) Idem n. 794.
[7]) Idem n. 795.
[8]) Idem n. 796.

i po pravici odlučit, kojim pripada iztraživanje. I jedni i drugi odazvaše se ovomu pozivu, na konačnoj pako razpravi iztražiteljska služba dosudi se franjevcem.[9]) — Ova nam medjutim razmirica jasno svjedoči, da su oba velezaslužna reda bila u dovoljnu broju zastupana po svih krajevih Bosne. Nadalje da tadašnja franjevačka naobrazba nije bila srednje ruke, uvjerava nas papina presuda; inače kraj svih nepobitnih dokaza preniela bi se ova važna služba na druge osobe.

Dočim su ovako vodjeni pregovori s jedne i s druge strane, fra Fabijan se je brižno trudio vršenjem svoje zadaće. Kao što mu bijaše velik djelokrug i tegotan posao, isto tako bijaše velika njegova duševna snaga i odvažnost, s kojih dodje u mloge neprilike. U zadarskoj nadbiskupiji, samostanu sv. Kuzme i Damjana, iznadje, da su opat Martin i koludar Franjo sumnjivi u vjeri, ter ih po svojih sluguh uhvati, da ih po propisih crkvenih kazni, nu doleti nadbiskup Ivan, krivce iz rukuh pravde ote i kući svojoj odvede, uloživ ruke proti samomu iztražitelju.[10]) Sada on podje u Avinjon potužiti se na toliku uvriedu, nanešenu njegovoj časti, nu na putu ga oplieni njeki Franciškin Pavijanac, zapovjednik tvrdjave Fortinage u Lombardiji, i oduze mu konje, knjige, robu i sve iztražne spise, tako, da je jedva nakon više mjeseci mogao prispjet Ivanu XXII.[11]), koj naloži stožerniku Bertrandu, poslaniku sv. stolice u spomenutoj pokrajini, da tužbe izvidi, stvari povrati i papu o svem obaviesti.

Kraj svih ovih, nimalo neprijajućih okolnosti, franjevcem se poče nješto bolje trud plaćati, ter im podje za rukom mloge bogomile iz zemlje iztjerati a mloge opet obratiti.[12]) Bosanski biskup Petar pružao im je svu moguću pomoć, dok mu smrt ne pretrže pastirsko djelovanje. G. 1334. zaputi se on s kanonikom Lovrom Lorandi-em u Avinjon, da sam glavom izviesti papu o stanju i potrebah svoje crkve te potraži daljnje naputke.[13]) Tu ga smrt snadje, a bosanski kaptol izabra rečenoga Lovru za biskupa i predloži

[9]) Farlati t. IV. p. 58.
[10]) Theiner: Mon. Slav. Mer. I. n. 230.
[11]) Ibidem n. 231.
[12]) Wadingus ad a. 1330.
[13]) Farlati loc. cit.

na potvrdu sv. stolici, smetnuvši s uma, da crkvene službe, izpražnjene smrću kod rimskog dvora, pripadaju izključivomu razpolaganju sv. stolice polag crkvenih propisa, te zaboravivši se, da je apoštolskim listom od 6. siečnja 1331. već pridržan taj izbor samomu papi.[14]) Ovaj to dozva u pamet izbornikom i odabraniku, nu razumivši kasnije, da im nije bila poznata rečena zabrana, potvrdi im[15]) izbor i pozva Lovru, da primi biskupsko posvećenje. Medjutim ugarski kralj Karlo Robert podieli biskupiju njekomu svjetovnjaku, koj stade po volji gospodariti, svećenstvu dodijavati i štete činiti, zabranivši ujedno Lovri poći na posvećenje. Na to Benedikt XII. ozbiljno opomenu kralja, da bi uklonio svoga izabranika i pustio Lovru u Avinjon.[16]) Srećom Karlo u tome popusti, i Lovru posveti za biskupa stožernik Ivan, biskup ostijski.[17]) Ovo papa prijavi kralju Karlu, banu Stjepanu, svećenstvu i puku bosanskomu koncem g. 1336.[18]), a malo kašnje kanonikat, Lovrinim promaknutjem izpražnjen, podieli Bartolu Mikšiću (Mixae).[19]) Bosanski ban Stjepan radostno pozdravi novoga pastira, povrativ mu stare biskupske dohodke, imenito desetiuu u Soli, Usori i doljnjih krajevih, a tim posvjedoči svoju privrženost napram katoličkoj crkvi, koje s početka nije se smatrao članom.[20])

Ako i imamo nepobitnih dokaza o Stjepanovoj sklonosti katoličkomu obredu, priznati ipak moramo, da su ga ovoga vremena još ravnali čisto politični obziri. On je sada već počeo nositi naslov: Stjepan po milosti božjoj ban Bosni i Usori i Soli i gospodin humskoj zemlji;[21]) a dosliedno zavladao je cielom iztočnom Bosnom, u koje gradu Sreberniku i izdade spomenutu listinu. Znamenito je takodjer, što se piše „gospodin humskoj zemlji", jer se čini, kao da se je u tom kraju posve neodvisnim smatrao. U svojoj želji za samostalnošću on dade ovih godina oduška svojemu ratobornomu

---

14) Mon. Hung. I. n. 826.
15) Reg. Pontificia I. com. ep. 585.
16) Fejer: Cod. Diplt. t. VIII.
17) Reg. Pont. loc. cit.
18) Mon. Hung. n. 908.
19) Ibidem n. 911.
20) Rad jugosl. akad. knj. VIII. str. 123.
21) Miklošić Mon. Serb. p. 103.

duhu te više put zadje s bosanskom vojskom u Dalmaciju, da do sinjeg mora pruži svoje gospodstvo, a katolički biskupi brižno su pri tom pazili, da im vjernici ne obće s inovjernimi bošnjaci.[22]) Ni papa Benedikt nije velike nade polagao u zauzetnost Stjepanovu, već se obrati dne 22. svibnja 1337. na krbavske knezove Kurjakoviće, naime Budislava, Grgura i Pavla, da se ovi slože i dogovore s kninskim knezom Nelepićem, ter uzmu pod svoju zaštitu iztražitelje, buduć ban „Stjepan i njeki drugi velmože onih strana primaju i brane krivovjerce". U isto doba sv. stolica pisa senjskim knezovom braći Dujmi i Bartolu, zatim kliškim, Pavlu i Grguru Šubićem, Pavlu Šubiću ostrovičkomu i Konstantinu Nelepiću ključkomu.[23]) Ova moguća hrvatska vlastela imala su bit po franjevcih papi preporučena, rad njihova osobitoga zanimanja vjerskimi odnošaji, i blizine, u kojoj su se nalazili prama Bosni. Al kakovu pomoć dobiše od ove gospode, to nam poviest nezna kazati.

Istom dvie godine kašnje pokazaše se veseliji izgledi za katoličku stvar u Bosni, koju odsele blizu iznimno zastupaju franjevci. Kao što na čelu Bosne, isto tako na kormilu franjevačkoga reda stajao je muž znamenit u suvremenoj poviesti. Od g. 1329. ovim je ravnao fra Gerardo Odonis,*) rodom Francez, vrlo dobro vidjen na papinskom dvoru, kojemu su najvažnija političa poslanstva i najtežji crkveni poslovi bivali uručivani. Fra Gerardo bijaše čovjek učen i odvažan, te je za svog dvanaestgodišnjeg upravljanja razširio djelokrug svoga reda i mnoge azijatske pokrajine podmirio vrstnimi propovjedaoci.[24]) Prije nego će sazvati obću skupštinu reda, da ju izviesti o stanju sve braće i položi obnašanu čast, zaputi se po raznih evropskih pokrajinah i g. 1339. stiže u Ugarsku, urekavši pokrajinsku skupštinu u samom Ostrogonu. Tamo je on smatrao tim potrebitijim doći, što su mu se hrvatsko-ugarska braća i tude počela ciepati na dvie stranke, naime obslužujuće i

[22]) Bogomili str. 97—8.
[23]) Mon. Hung. I. n. 925.
[24]) Greiderer: Germ. Franc. l. II. n. 328.
*) Ovaj fra Gerardo bijaše sorbonski doktor; g. 1342. bi povišen na antiohejsku patriaršiju a malo kašnje premješten na katansku biskupiju u Siciliji, gdje oko g. 1348. umrie.

samostance, pak i sam bio neodlučan, kojim bi dao prednost, a sv. stolici što da savjetuje.

Ovdje moramo za čas pretrgnuti niz našeg pripoviedanja i malko razbistriti ovu različnost u imenu, buduć ćemo višekrat morat obazriet se na težnje pojedine stranke i o tome baš zavisit će mlogi okret u nutrnjem razvoju bosanskih franjevacâ. S prvine u redu strogo se je držalo slova dotičnih pravila, imenito onih, koja se odnose na zavjet ubožtva. Nu već za života sv. utemeljitelja njekim mehkoputnikom to skrajnje siromaštvo dosadi, i dobavivši se vlasti, zatražiše papinske oproste, a pomoćju ovih počeše dizati velike samostane, odievati se ukusnije, te primati za obćinu dobra i novce. Nasuprot ogromna većina odbi svako ublaženje, ostavi liepe samostane i u tjesne se zavuče, dočim mlogi i od ovih ostadoše uz nezadovoljnu braću, nebi li uzpostavili zanemareno obsluženje vlastitih propisa. Ipak svi biahu podredjeni jednim te istim pokrajinskim i vrhovnim poglavarom. Strožija braća medjutim imala su tješnju odjeću, prosjačenjem se uzdržavala i zvala se „obslužujući“, dočim su druga nosila dulju haljinu i širju kukuljicu, te se prozvali „samostanci“ (= Conventuales). Rad česta nesporazuma uvedena bude dielomična djelitba g. 1438, dobivši „obslužujući“ u osobi sv. Bernardina Sijenskog prvog glavnog namjestnika, podložna u njekih poslovih vrhovnomu upravitelju samostanaca. Nu i ovu zajednicu prekinuše g. 1517. odvojiv se podpuno s privolom papinom, te od to doba samo glavar „obslužujućih“ nosi naslov: obći ministar cielog reda manje braće“.[25])

Ovako osvietlivši nutrnje odnošaje franjevačkoga reda, povratimo se opet k fra Gerardu. On je pomnjivo obavio svoje poslove na ostrogonskoj skupštini a na samom ugarskom dvoru ljubezno bio primljen. Tu ga nagovori kralj Karlo, da se zaputi u susjednu Bosnu, gdje su mu se tolika braća trudila bez znatna napredka. Tim se lakše na taj put skloni, što mu je kralj dao preporučni list na bosanskoga bana.

Divan sada i znamenit nastaje prizor u bosanskoj povjesti. Ubogomu franjevcu Gerardu ban Stjepan „izadje u susret, na putu

---

[25]) Manuale dei Frati Minori P. Flam. Annibali, Roma 1776. p. 17—62.

*

ga častno primi, rieči katoličke istine i spasa dragovoljno počuti i odkri mu svoju vruću želju, iz koje je mogao jasnije razabrati, da ima dobru volju izkorieniti iz bosanske kneževine sve krivovjerce ondje stanujuće, samo kad bi mu papa i apoštolska stolica i sam kralj ugarski išli milostivo na ruku, kojih pomoć sebi nuždnom smatra radi razkolnika, koje ima u blizini svoje zemlje, te kojih bi razkolnika podporu potražili rečeni krivovjerci, kad bi znali, da će bit iz zemlje iztjerani". Ovo razabiremo iz papina lista na fra Gerarda pisana, poslie nego mu je ovaj saobćio viest o sastanku s bosanskim banom.[26])

U isto vrieme (dne 28. veljače 1340.) pisao je papa kralju Karlu i preporučio mu, da bana pomogne poradi sigurnosti svoga kraljestva u izčupanju krivovjerja, ter ga brani od srbskoga vladara, buduć je i njemu samu zakleti neprijatelj.[27]) Banu takodjer Stjepanu posla papa list, pak mu dozva u pamet učinjeno obećanje, moleći ga, da bi u bosanskoj kneževini bogoštovje iznova utvrdio, razorene i razkopane crkve podigao, te u njih božanstvenu službu po crkvenom obredu i običaju uveo. A da nebi duhom klonuo u izvadjanju toli plemenite zadaće, obećaje mu pomoć ugarskoga kralja, pravovjernikâ, obćinâ i obližnjih mjesta.[28]) Sva tri ova posliednja lista donesao je fra Gerardu u Bosnu fra Petar iz Otranta, koj je opet one na kralja i bana sobom izručio. Iz ovih jasno razabiremo, da je srbski car Stjepan Dušan, g. 1331. nastupivši otcu Stjepanu Urošu III. pridjevkom Dečanskomu, neprijateljski se počeo ponašati napram Bosni te i samim bogomilom prijao, samo da lakše preko Lima i Drine svoju vlast razširi. Nadalje opažamo,

---

[26]) Kod Theinera Mon. Hung. I. p. 633: „quod idem banus tibi obviam occurrens in via te honoranter recepit et a te verba catholicae veritatis et salutis libenter audivit, tibique aperuit propositi sui votum per quod evidentius cognovisti, quod bonam voluntatem gerit ad extirpandum de principatu Bosnensi cunetos haereticos degentes ibidem, dummodo nos et sedes apostolica et idem rex Ungariae sibi super his favorabiliter. assistamus, quorum favorem sibi opportunum existimat propter schismaticos, quos habet sue terre vicinos, quorum schismaticorum auxilium dicti heretici invocarent, si se de terra predicta cognoscerent extirpandos".

[27]) Mon. Hung. I. p. 632.

[28]) Ibidem p. 633.

gdje ban Stjepan iskreno pristupa zajednici crkvenoj. Nu odkud ovlika sklonost na jednoč u bana; šta uzrokova toliku promjenu u njegovih vjerskih nazorih? Da li ga je baš fra Gerardo na taj korak nagovorio, kako se obično tvrdi, oli je on na taj prelaz i odprije bio razpoložen? Nam se čini, da ova njegova nakana nije tako nova ni nagla, pak zato ostade i stalnija. I doisto, ako je baš fra Gerardova ciela zasluga, onda zašto mu ban izadje na susret te željno sasluša blage opomene? Mi se u toj misli još većma učvršćujemo, što imademo o tom i njekih povjestnih dokaza. Dubrovčanin Jakov Lukarić u svojih ljetopisih pripovieda, da su g. 1332. stigli u Dubrovnik franjevci fra Ivan Englez i fra Andrija Sardenjac, a odtale otišli k banu Stjepanu. Njihovu neumornomu poučavanju izpade za rukom, oboriti bludnje Patarena u mlogih srcih, a njihova neobična iskrenost i uzorni život predobi za katolički nauk bana, te veliki dio naroda, na što budu njeki tvrdoglaviji krivovjerci iz zemlje protjerani. U ovom je nje pomagao najviše Domanja Bobalić, dubrovački kanonik i banov vrhovni tajnik, koj je i sklonuo gospodara, da se odreče grčkog razkolja i pridje na rimski obred. Ovim uspjehom i mlogimi kriepostmi braća na toliki glas izadjoše, da ih je počeo narod smatrati svetci. Oni da se ovomu štovanju, a po tom i častohlepju uklone, vrnu se natrag, i život pobožno dovrše u Stonu, gdje na čas smrti izpovjede, da vole što su Bošnjake na pravi put izveli, nego da su najveće rimske časti stekli. Oba su bila ukopana u samostanskoj crkvi sv. Nikole, njihova pako slika tu se je čuvala još za ljetopiščeve dobe.[29]) Kada se polovicom prošloga stoljeća razseliše stanovnici Stonski, njihov pepeo ostane u razvalinah crkvenih, dok ga g. 1843. harna braća ne pokupiše i u Dubrovnik ne odnesoše, podigavši im 1853. spomen-ploču.[30]) Ovo u glavnom potvrdjuje i Orbini, samo on stavlja to čak u g. 1349., i dvojici drugih franjevaca, naime fra Peregrinu i fra Ivanu Aragoncu pripisuje, dakako uz sudjelovanje Bobalića, čovjeka, kako tvrdi, učena i pobožna, koj je do banove smrti vršio pisarske poslove, te u Bosni i Hercegovini malobraćanom išao na

---

[29]) Annali di Ragusa l. II. p. 91.
[30]) Fabianich op. cit. vol. II. p. 189.

ruku.[31]) Iz ovih bi se dakle dalo zaključiti, da je ban Stjepan i prije bio privržen, dapače iskren sliedbenik katoličke crkve, a dolazak fra Gerardov razpršio mu je one bojazni, rad kojih je morao pritajivati pred podanici svoje vjersko osvjedočenje. Svakako prvi sastanak njegov s upraviteljem franjevačkoga reda imao je velik upliv na kašnje ponašanje istoga.

Vladarev primjer sliedila su njeka vlastela, a za ovimi povede ih se mlogo iz nižjegStališa. Ovako obilnoj žetvi trebalo je nješto više duhovnih poslenika, nego li je tada u Bosni bilo; pa zato fra Gerardo poziv upravi na braću cieloga reda, da bi ovamo pohitili. Na njegov glas dodje dovoljan broj svećenika, nu medju svimi odlikova se fra Ivan Aragonac*) i fra Peregrin Saksonac, kojemu bi odmah povjerena uprava bosanske vikarije. Sada su se redom dizale one crkve i samostani, koje ćemo tečajem vremena u Bosni nalaziti, te kojih razvaline sjećaju nas na ona doba, kada no se je i državna vlast držala pozvanom unapredjivat interese vjere i ćudoredja. U ovo imenito doba spada podignuće franjevačkoga samostana u Miloševu, kraj varošice Modriče, koji sagradi pobožnost Stjepanova.

Ova medjutim revnost i danomice rastući upliv franjevački za čas poremetiše sporazumak s bosanskom stolicom; pak budući su počeli uplaćivati sada desetine oni, koji su najnovije obraćeni bili, a tim porodile se razpre medju biskupi bosanskim, spljetskim i dubrovačkim, franjevci, da priŝtede ŝtetne sablazni svojim obraćenikom, savjetovaše papi Klementu VI., da dotle obustavi iziskivanje ovih crkvenih prihoda pojedinim strankam, dok to one jasno nedokažu pred njim, a medjutim, da se isti obraćaju na nutrnje bogoštovne svrhe. Sv. stolica prihvati ovaj posredujući pred

---

[31]) Orbini: Regno degli Slavi p. 352—4.

*) Rodio se je početkom ovog vieka u pokrajini Cataluna. Sretno obavivši 1338. poslanstvo portugalske kraljice Beatrice kod aragonskoga kralja, i obnovivši mir medju obimi kraljevinami, ponudi se fra Gerardu za Bosnu. Ovdje obrati mloge krivovjerce te jednoč na njihove oči unidje u goruću lomaču, iz koje opet živ i neozledjen izadje. Kasnije postane izpovjednikom Petra IV., aragonskog kralja, a god. 1354. nadbiskupom u Cagliari (Sardenji). Umrie u samostanu u Barcelloni dne 1. siečnja 1368. (Greiderer op. cit. p. 193—4.)

log, zabrani pobiranje parbenih desetina, a upravu njihovu povjeri fra Peregrinu i njekomu Dominiku Trogiraninu, koludru bediktinskog samostana sv. Kuzme i Damjana u zadarskoj nadbiskupiji. Proti ovoj zabrani uloži pismeni utok biskup Lovro, zatim osobno kod avinjonskog dvora izposlova opozov rečene naredbe. Istim mahom bio je obtužen fra Peregrin, da je blizu posve priuzeo duhovnu i svjetovnu vlast istoga biskupa, što mi odbijamo na razdraženost Lovrinu a radinost Peregrinovu; pak zato ga papa i neukori, nego mu osta trajno privržen.[32])

Premda je bosanski biskup sada počeo podpuno uživati svoje dohodke, ipak ciela duhovna briga spala je na fra Peregrina i njegovu braću. Nu ovih jošter je bila maloća napram prostoru, po kojem su bili razsijani, i prama najprečjim potrebam, kojim su morali zadovoljavati. Sami ban Stjepan obraćao je na njih svoju vladarsku pozornost i živo osjećajući njihovu oskudicu, zamolio je početkom godine 1347. preko mletačke republike papu Klementa IV., da bi fra Peregrinu u pomoć poslao „suposlenikâ, koji nauk vjere poznaju i koji su vješti slovinskomu jeziku ili bi mu se bar mogli naučiti". Prosi nadalje, da se istomu vikaru dopusti, da može sam pozvati redovnikâ i svećenika, a da se njemu i njegovim pomoćnikom dadnu sve one povlastice, koje se daju svećenikom „radećim medju Tatari i nevjernici ili razkolnici oko razširenja vjere, pošto oni u istom poslu uz jednaku pogibelj, ne s manjim trudom rade u Bosni". Imenito traži, da smjedu obćiti s izobćenim pukom, i staviti obraćenike u oveće samostane, gdje bi se njeko vrieme podučavali „u latinskoj slovnici i nauci sv. rimske crkve".[33]) — Ovaj list liepa je svjedočba onovremenim franjevcem, te se vidi iz njeg ciela osnova njihova poslovanja. Samo točnim poznavanjem zemaljskog jezika mogli su dolaziti s narodom u doticaj, a u pomnjivu poučavanju istinâ svete vjere nalazili su korieniti liek zavladavšim bludnjam. Samostani su dakle sad postali učione zapadne naobrazbe i kršćanske prosvjete.

---

[32]) List je pisan dne 13. lipnja 1344. kod Theinera Mon. Slav. Merid. I. p. 211.

[33]) I Šafařik: Mon. serb. arch. veneti. Glasnik XI. str. 412—16.

Kao što je ovaj list odavao želje i pravovjerje banovo, isto tako možemo dokazati, da je on nastojao svoju zemlju riešiti svih vanjskih biskupa, te svu upravu predati sinovom sv. Franje. U toj svojoj revnosti on je bio daleko pošao, ter je počeo smetati kotorskog biskupa u vršenju njegove službe po Humu i drugih krajevih Bosni podložnih. Listom 7. siečnja 1346. papa ga zato ukori, sjetivši ga njegove dužnosti, uslied koje mora ići crkvenim poglavicam svagdje na ruku.[34])

Pod tako naklonitim vladarom, fra Peregrin razširi povjerenu si vikariju po Slavoniji i Dalmaciji. Klement VI. pismom od 21. ožujka 1347. dopusti namjestniku i braći (franjevcem) primiti dva mjesta za samostane, i to jedno u gradu Stonu niže Dubrovnika, a drugo u Djakovu, i tu načiniti kuće, samostan i crkvu s ostalimi potrebitimi zgradami, pod uvjetom ipak, da se na svakom mjestu može nastanit i uzdržavat dvanaest redovnika.[35]) Uzastonski samostan presv. Navještenja, dubrovačka republika, kojoj od g. 1333. pripade onaj predjel,[36]) sazida crkvu sv. Nikole, i franjevce tu naseli s tom namjerom, da mjestno stanovničtvo, koje je pripadalo bogomilskoj sliedbi i grčkomu razkolničtvu, privedu u krilo katoličke crkve. Ovo im podje za rukom te postanu osobitim predmetom njihove zaštite.[37]) Nakon napomenute razmirice biskupove sa fra Peregrinom, liepo nam se vidi, da je ovako brzo podignut franjevački samostan u samom Djakovu, stolici bosanskih pastira, nesumnjajući, da je u tom imao sudjelovanja isti Lovro, a tim uzpostavljeni bili oni ljubezni odnošaji, koji moraju obstojati medju pastirom i stadom.

Ovo su, istina, sve bili povoljni izgledi za katoličku stvar, ali priznati nam je, da bi ban Stjepan još bolje na vidik iznosio svoju odanost napram prigrljenoj vjeri, da ga nisu smetale razne nepovoljne dužnosti. On je svom dušom hlebdio za samostalnostju, ali osvojiteljski duh Stjepana Dušana priečio ga je, da se ne odreče svake sveze s ugarskim kraljem. Ovu svoju bojazan jasno je na-

---

[34]) Mon. Slav. merid. I. p. 216.
[35]) Mon. Hung. I. p. 736.
[36]) Miklošić p. 105.
[37]) Bogomili str. 103.

tuknuo i fra Gerardu, jer pod imenom „razkolnikâ, koji su bili njegovoj zemlji u blizini“, zaista je razumievao Srbe i njihovog ratobornoga vladara. Mučno bijaše ovomu, što je bosanski ban razširio svoju vlast preko Huma i Trebinja do sinjega mora, na štetu dakako srbske države. Uz to kovao je osnovu, kako da stvori moćnu carevinu na balkanskom poluotoku, koja bi zamienila grčku. Da cilj postigne, nije se mlogo obazirao na sredstva, a nije tražio tomu ni naravne podloge, pak premda mu to dobrahno podje za rukom izvesti, smrt njegova bi ujedno i razsap preotetih zemalja. Vjeran predajam svoje kuće, vatreno je pristajao uz grčki razkol, i ta razlika u vjerskih nazorih bijaše onaj jaz, koj ga je dielio od bana Stjepana, premda za ovim sada bijaše udata sestra mu Ljeljka, te u svojoj zanešenosti tražio je očita neprijateljstva. Pred tako silnim i neprijaznim susjedom, imajuć i u zemlji dosta i jakih protivnika, ban Stjepan pribojavao se je zlih posliedica, ter već god. 1346. zamoli posredovanje Mletčićâ, da dodje do podpuna izmirenja sa srbskim vladaocem. Na to Stjepan Dušan odvrati, da je sklon učiniti s njime mir oli primirje, uz uvjet da mu se povrati banovo posvojeno zemljište. Ali ban Kotromanić ne samo da ne pomisli na ovaj odstup, već još nagovorom ugarskoga kralja Ljudevita (1342—1382) provali u oblast humsku i preko Trebinja spane u Kotor. Sliedećeg ljeta prodrie i Dušan u Bosnu, pridruži si bogomilsku vlastelu, preko Travnika priedje u Hum, osvoji Novigrad i Imotu, te navrativ se u Dubrovnik, odplovi u Kotor. Ova je medjutim provala bila časovita i bez velikih šteta za bosansku banovinu; imala je medjutim tu žalostnu posliedicu, da su bogomili zadali strah ovomu i sliedećim vladarom, a tim stekli kod njih nješto više obzira.

Kao što je ban Stjepan želio razprostrieti svoju vlast na jugu, isto se je tako trudio postići na zapadu banovine, i u ovoj težnji bijaše revno i vjerno podupiran franjevci, osobito prijateljem fra Peregrinom, nastojeć tu oslabiti upliv ugarski, a svoj uzdići. Ovom mišlju obuzet, g. 1345. sjedini se kod Bišća s kraljem Ljudevitom i zavojšti proti Hrvatom, ter mu pomože savladati knezove Kurjakoviće i Vladislavu Nelepićevu. Sad okrene oružje proti Mletčanom, koji su udarali na Zadar, nu lako se s njimi nagodi i vrati vojsku

natrag, ne htijući sudjelovati širenju ugarske vlasti. Početkom sliedeće godine podje sám Ljudevit u pomoć obsjednutu Zadru, a mletačka republika dne 13. veljače pošälje do bana dva franjevca, koji bi mu zahvalili za lanjsku uslugu i sklonili ga na uzdržanje prijateljstva te zamjenitu podporu, a dne 22. veljače odprave poslanika do fra Peregrina, da mu on savjetuje, bi li shodno bilo poći pred bana. Ovom neprilikom mletačkom htjede se okoristit ban Stjepan, te odmah pošalje svog punomoćnika u Mletke, da utvrdi savez s Mletčići i osigura banove interese. Mletačko vieće sjajno primi ovog izaslanika, obećaše sve što je ban tražio, pošalje mu darovâ u vriednosti od tisuću cekina, fra Peregrinu u iznosu od jedne stotine, a toliko darovaše i poslaniku. Medjutim u proljeću iste godine ban se pridruži kralju u obrani Zadra, ter ga se uz novčanu odštetu odreče. Koliko su u tom franjevci imali upliva, razabrat možemo odtale, što je dne 9. kolovoza 1346. mletačko vjeće nadarilo franjevca Caterina, jer je pohvalno obavio njegove poslove kod bosanskoga dvora. Sada ban Stjepan pomisli da je vrieme, da i on potraži od Mletčanâ milo za drago, te im ponudi savez, i zamoli ih za njeke neznatne usluge; nu oni ne htjednu čuti ništa o savezu, koj je očevidno ciljao proti Ugarskoj, izgovarajuć se, da su oni već odpočeli dogovore s ugarskim kraljem. Al kad čuše, da ide vojska ugarska pod banom slavonskim Zadru u pomoć, pokajaše se, što nisu pristali na predlog te ovaj put oni ponude bana savezom, i ban počme posredovati medju njimi i Zadrani, nu zazrie se kralju[38]) i morade obuzdat svoje slavohlepje.

Ovimi i mnogimi drugimi djeli fra Peregrin izadje na toliki glas, da je njegovo ime bilo poznato i izvan Bosne, ter spljetski kaptol, ocienjujuć mu učenost i pobožnost, g. 1348. izabra ga za svoga nadbiskupa.[39]) Al ovaj izbor uništi ban, preporučivši ga za bosansku stolicu, koja bijaše izpražnjena smrću (1348.) biskupa Lovre Loranda, i prenešenjem Bon-Ivana njegova nasliednika na biskupiju Fermo u Italiji. Ovu molbu uslišao papa Klement VI.

---

[38]) Ljubić: Mon. slav. mer. II. p. 318, 323, 333, 368, 379, 382, 386—7.

[39]) Farlati III. p. 325.

i pismom od 28. siečnja 1349. imenova i potvrdi ga bosanskim biskupom.

Svoje misli i težnje za obraćenjem inovjeraca prenio je fra Peregrin i na biskupsku stolicu, na kojoj sjedeć, privede množtvo bosanskog naroda u krilo katoličke crkve, medju kojim, po svjedočanstvu ugarskog ljetopisca Ivana Turčanskog, pokrsti se i velik broj Patarenâ.[40]) Pri tom išao mu je na ruku prijatelj ban Stjepan i ugarski kralj Ljudevit, dušom i srcem odan katoličkoj vjeri.

Bosanskim franjevcem sudjelovala su i druga obližnja braća, a medju ovimi mlogi bijahu povišeni na prve crkvene časti u domovini, pa kada doprie u Avinjon viest, da je u njekih krajevih Raške, Albanije, Dalmacije i Bosne grčko razkolničtvo, potresav katoličku nauku, uzplamtilo mržnjom proti rimskomu obredu, te da njegovi sliedbenici same posvećene oblike u nekvasnom kruhu svetogrdno psuju, rukami trgaju, a nogami gaze, te da valjanost krstu i potvrdi tvrdoglavo odriču, Klement VI. listom 31. kolovoza 1351. naloži fra Antunu, dračkomu, i Iliji, dubrovačkomu nadbiskupu, te fra Bartolu, trogirskomu biskupu, da taj štetni kukolj počupaju iz njive gospodnje.[41])

Dok se je ovako s državne i crkvene strane složno trudilo okolo razširenja pravovjerja, nedokučivi sudovi božji htjedoše, da se preseli u vječnost ban Stjepan, a do malo da ga sliedi i priatelj mu fra Peregrin. Stjepan je 20. lipnja 1353. zaručio svoju kćer Jelisavu s kraljem Ljudevitom, a tim stupio u najprijaznije odnošaje s ugarskom krunom. Sad podje da prisustvuje pirnoj svečanosti, nu na putu se razboli i umrie, a tielo mu pokopaše u samostanu Mileševu, na desnoj obali Bosne, u sadašnjem gradačkom okružju.[42])

Ovdje ne možemo mukom mimoići suvremene vjerske odnošaje u susjednoj Srbiji, po kojoj se je takodjer prostirala bosanska vikarija. Stjepan Dušan g. 1347. po primjeru svojih predšastnika ukaza se sklonim stupiti u katoličku crkvu te posla u Avinjon skadarskog biskupa Marka, da priobći papi Klementu VI. njegovu

---

[40]) Rački: Bogomili str. 102.
[41]) Greiderer op. cit. l. II. p. 190.
[42]) Bogomili str. 104.

želju za sjedinjenjem. Avinjonski dvor veselo primi ovu viest, potaknuv listovi od 2. ožujka r. god. Dušana i njeke srbske velmože, da bi se oživotvorila ova sveta namjera. Napori papinskog poslanika biskupa fra Bartola i njegovih pomoćnika ostadoše bezkoristni, premda se čini, da su njeki uspjeh na prvi mah bili postigli.[4]) Dušan se je vrlo dobro znao okrećat prama vjetru, i gdje bi god mislio, da se mogu porodit zaprieke njegovim smjelim osnovam, tamo bi u pravo vrieme brižno ponudio prijateljstvo, za koje su se otimali susjedni mu vladari. Ovom mjerom on odkloni od sebe sumnju krivovjerja i povod ratu, te mogaše misliti na zauzeće grčkih pokrajina. Nu kada 1351. zaprosi od francezkoga kralja Ivana Dobroga (1350—1364.) jednu njegovih kćeri za svoga sina Uroša, a on mu ju uzkrati, što ga je smatrao razkolnikom, tada opet odluči na to, da bar na izliku predje na crkvenu zajednicu, bojeć se napadaja zapadnih vladara, koji su već počeli sklapat u to ime saveze. Koncem dakle g. 1351. ponudi Dušan izmirenje s rimskom crkvom preko svojega odlična poslanstva, u kojem su bili Božidar, vrhovni sudac, Nestegij, namjestnik, i Damjan, plemić kotorski. Na apoštolskom priestolju sada je sjedio Inocent VI., koj takodjer radostno primi i sasluša srbske izaslanike. Ovi se na ime svoga vladara pritužiše papi na Grke, jer jedva njegov poslanik i vjerovjestnici rimski obred i crkve u Srbiji urediše, grčki patriarka posla svoje ljude, koji biskupe i katoličke sliedbenike iz crkava i samostana raztjeraše, svetotajstva krsta i potvrde ponovit prisiliše i mloga druga bezakonja iz mržnje napram katoličanstvu počiniše; pak s toga oni zaprosiše, da se na novo u Srbiju pošalje njekoliko naučnih ljudi, koji bi odpočeto djelo nastavili, a caru predali čast vrhovnoga vojvode proti provaljujućim Turkom. Sv. stolica, ne gledeć na dvoličnost i nestalnost srbskih vladara, posla opet fra Bartola i još karmelitu Petra Tomu, paktenskog biskupa, s preporučnimi listovi od 24. prosinca r. g. na Stjepana Dušana, njegovu obitelj, svećenstvo i državne velmože.[44]) Ni Inocent ne postiže željenog cilja, kako se je nadao.

---

[43]) Wadingus t. 8., ad a. 1351. — Raynaldus ad. a. 1347.

[44]) Assemani: Kal. Eccl. t. VI. p. 57—8. Raynaldus ad a. 1354. n. 28.

Srbski gospodar zavara i sada zapad, ter počme dapače okrutno triebit katolike iz zemlje. Kao što nam svjedoči njegov zakonik, on ih proglasi krivovjerci, a kao take ožigosa na čelu, ženitbe im razrieši, djecu prigrabi a njih iz države izagna.[45]) Izpred tih progonstva uklonili su se doista s javnosti i franjevci, ako i jesu izpod ruke još podržavali ostanke pravovjerja u Srbiji.

Na bosansku medjutim bansku stolicu biaše zasjeo bratučed prvašnjega bana Stjepan Tvrdko, sin Vladislava i Jelene Šubićeve. Poslie smrti Dušanove (20. prosinca 1355.) opet Hum pripade Bosni, nu morade ga Tvrdko ustupiti kralju Ljudevitu, kao baštinu uz stričevićnu Jelisavu, i još se obveza pomagati kraljskoga zeta u ratu, on pako oli njegov brat, prebivati na kraljskom dvoru.[46]) Tvrdko se podvrže ovim težkim uvjetom tim radje, što su mnoga bosanska vlastela priekim okom na njega gledala, te 1366. bili ga prognali zajedno s majkom Jelenom, i sam ga Ljudevit uzpostavio. Ovako moćno štićen, naravno da je priznavao vrhovničtvo ugarske krune, te se ne stidio pisati: „milostju božjom i gospodina našeg Ljudevita ban Bosne.“[47]) U tom neizvjestnom položaju nije mogao Tvrdko misliti ni na vjerske u državi odnošaje, te premda ga držimo za dobra katolika, ipak nije osobno uticao na promicanje pravovjerja.

Ovomu razdoru u državi nadodje žalost u bosanskoj crkvi. Revni biskup fra Peregrin, Saksonac, preseli se početkom g. 1356. u vječnost, ostavivši nedovršeno odpočeto djelo. Bosanski kaptol odabra mu za nasliednika Petra, kanonika štioca na istom kaptolu, ništa ne znajući, da je sv. stolica i ovaj put izbor bosanskog biskupa sebi pridržala. Papa s prvine to uništi, nu doznavši, da su izbornici i odabranik bili posve u tom nedužni, potvrdi im izbor, dopustivši Petru da ga posveti koji mu drago biskup.[48]) I ovaj je po običaju svojih predšastnika, izuzam jedinoga fra Peregrina, boravio izvan središta svoje biskupije i rado se bavio na ugarskom dvoru, ter ga nalazimo g. 1358. u Višegradu uz kralja Ljudevita,

---

[45]) Maczieovski: Slavische Rechtsgeschichte s. 165.
[46]) Rad jug. akad. II. str. 87.
[47]) Ondje.
[48]) Mon. Slav. mer. t. I. p. 233. et 235.

kao svjedoka zakletve dubrovačke obćine.[49]) Šta je pako mogao udaljen činiti za svoje stado, to možemo lahko zaključiti.

Sa svim tim mlogo se je ovog vremena učinilo za razplod katoličanstva. Ratoborni i zajedno pobožni Ljudevit, ohrabren smrću Dušanovom, te želeć uzpostaviti svoju vlast u Srbiji a u isto doba katoličku vjeru medju onimi razkolnici, posla polovicom g. 1356. u Avinjon svoje poslanike, moleći papu, da mu dozvoli podići križarsku vojnu proti Stjepanu Urošu i rimokatolički obred opet onamo uvesti. Inocent dobrostivo primi ovo poklisarstvo i obveseli se tolikoj gorljivosti, pohvalivši kralja, što nemože dulje podnosit uvriedâ, koje razkolnici i krivovjerci kraljevstva raškog nanose samomu odkupitelju". Znamenita je za nas opomena papina: „Prija svega iztjeraj iz bosanskih i ostalih kraljevstva tvojih krajevâ krivovjersku zloću". Ovoj se je zapovjedi odazvao kralj Ljudevit, pak njegovim sudjelovanjem i nagovorom, a na rieč i propovjedanje franjevacâ mnogi u Bosni, Srbiji i Bugarskoj prigrliše katolički nauk. O tom bi izvještena apoštolska stolica po fra Ivanu od Rajne i fra Andriji Perugjincu, koji su se g. 1358. iz ovih strana zaputili na avinjonski dvor, da ga o tečaju stvarih izvieste.[50]) Još veći uspjeh postiže Ljudevit, kada r. g. provali u Srbiju te njeke zemlje, a medju njimi Mačvu, opet svojoj kruni pridruži, uzpostavivši u osvojenih mjestih čistoću katoličkog nauka.

Pobjedonosno ugarsko oružje sliedili su uzastopce jedini franjevci te izgledom i nagovorom katoličku vjeru tako, da je Inocent VI. čestitao kralju svojim pismom od 13. srpnja 1358., što je pomoćju franjevacâ veoma mloge u bugarskoj, raškoj i bosanskoj državi od razkolničtva i drugih bludnja k jedinstvu rimske crkve priveo, opominjući ga, da prosliedi to plemenito nastojanje. Budući pako nije dostatan bio broj franjevacâ tolikoj žetvi i ovi zamolili svjetovnih svećenika, to papa zapovjedi koločkomu nadbiskupu i čanadskomu biskupu, da im pošalju vrstnih pomagača.[51]) — Iz ove franjevačke molbe, uvidjamo njihovu nesebičnost, kojom proniknuti sami su tražili uručiti upravu svojih obraćenika svje-

[49]) Mon. Hung. II. p. 92.

[50]) Assemani t. V. p. 59—61. Ante omnia pelle de bosnensibus et aliis dicti regni tui partibus haereticam pravitatem.

[51]) Mon. Hung. II. p. 87.

tovnomu svećenstvu, da oni mognu dalje nositi luč evangjelja medju krivovjerske narode. U tome su se pokazali slični redovnoj i borbam vještoj vojski, koja prva srne u vatru, stavlja na kocku život i osvaja stopu za stopom nepriateljskog zemljišta; al kada osvoji koje krajeve i zauzme gradove, ustupa ih pomoćnim i pričuvnim četam, da mogne dalje prodirati i nove pobjede pobirati. I doisto franjevci su prvi srnuli medju krivovjerce, al predobiv im srca za istinu i dobro, predavali su ih drugim svećenikom, da ih čuvaju i kriepe na novom putu. Svietovno dakle svećenstvo bralo je plodove franjevačkoga znoja, — želo je snoplje, a oni su išli dalje cvileći i bacajući sjeme.[52])

Nezna se medjutim, da li su spomenuti crkveni dostojanstvenici poslali traženu pomoć. Brižljivost ipak sv. stolice nije s ovim prestala, jer Urban V. listom 1. kolovoza 1367. potaknu i bosanskoga biskupa Petra ovimi za nas znamenitimi riečmi: „Buduć", rieči su papine, „veseli razumjesmo, kako poljubljeni sinovi manja braća, nalazeća se u tvojoj biskupiji, okolo obraćenja te izkorjenjivanja krivovjeraca, kojih da ima množtvo u njoj, glasa se, sveudiljnim se nastojanjem trude, treba da tvoje bratinstvo, kojemu poglavito ovo breme obraćanja pripada, istu braću, koja su ti u službi pomagači, ljubavju srca i potrebitom pomoćju njeguješ. Poradi čega isto tvoje bratinstvo ponukujemo, pomnjivo zapovjedajuć ti, da istoj braći, koju glas redovničkoga življenja i svesrdnost propovjedanja mlogovrstno preporučuju, iskrenom ljubavju susretajući, njim osobito pri obraćenju te izkorienjivanju krivovjeracâ koristno na ruku ići ne izostaviš".[53])

Dočim se je ovako papa služio svojom vrhovnom vlastju u prilog bosanskih franjevacâ, i sami tadašnji upravitelj njihova reda fra Tomo od Modene gledao je pomoći ovdašnjoj svojoj braći, i u tu svrhu upravi list na predstojnika serafinske države (= asizkog okružja) prigodom predstojećih proštenja kod Porciunkule, da bi ponudio hodočasteću braću poslanstvom u ove krajeve. Apoštolska gorljivost i uzvišeni nazori tako su izraženi u ovom pismu, da ga doslovce ovdje navodimo: „Dragi ministre! Jučer od slavnog ugar-

[52]) Farlati t. IV. p. 62.
[53]) Idem ibidem.

skog kralja Ljudevita i od bosanskog vikara radostno sam primio njeke listove, svakim duha milinjem prepunjene .... Ovimi listovi prijavljeno mi je, da od skora Gospodin po svojih slugah, braći našega reda, bosanske vikarije, tako velika djela izvadja, da premda su oni mlogi brojem, nisu ipak dovoljni, da trčeće na preporadjajuće kupalište okrste, nit da podiele ljudem svete tajne. Medju ostalimi jedno obznanit želim: na molbu velekrstjanskog i velepobožnog ugarskog kralja moj bosanski vikar paslao je u onu pokrajinu (t. j. Bugarsku), kraljestvu i vikariji medjašeću, osmoricu braće našega reda, sebi podložnih, koja su kroz petdeset danâ preko dviesta tisuća ljudi okrstila. A da nebi po čemu o broju bila sumnja, na zapovjed kraljevu svi su kršteni u javne knjige uvedeni; ali one zemlje, kao što se piše, još ni treći dio nisu obratili, čvrsto se ipak nadaju, da će se otvorit vrata vjere i da će gospodin Isukrst sve ostanke sabrat u gospodnju ovčarnicu. Trče sa svojim narodom nevjerni knezovi, mladići i djevojke, starci sa mladeži hrpimice grnu na kršćenje, krivovjerci takodjer i razkolnici na istinu prave vjere, povraćaju se u jedinstvo svete rimske crkve. Uz to njihovi svećenici i kalugjeri ponizuju se pod jarmom vjere, koji su dotle u svojem krivovjerju bili tvrdokorni. Htjeli su premloga prebivališta našega reda sagraditi da plodovi krieposti jedinstva i vjere uztraju. Neka se dakle vesele nebesa i raduje zemlja, te svaki jezik slavi gospodina. Zemlja je doisto krenuta i nebesa su porosila od lica Boga Sinaja, spuštajući ovih dana obilnije nego li obično kišu dobru, koju je namienio Gospodin baštini svojoj, baštini zaisto manje braće, da nebude medju njimi prazna svjetlost Isusova, da li njihovimi rukami napuni se množtvom obraćenih naroda. Jedno je ipak, što ovoj duhovnoj radosti trn žalosti zabada: žetva je doisto velika, nu poslenikâ veoma malo. Eno predjeli jur pobielili za žetvu, ali ne ima, koji bi dovoljnoželi i plod za život vječni mogli sabirat. Poradi šta javljeno mi je s plačom, da ako se broj braće ne uzmloži, neizmjerni plod vjere zanemarit će se i zapustit, te izgubit će se duše, za koje je Spasitelj svoju dragocienu krv prolio. Gubi se sva ona napučena Bugarska, koju je onaj premogući kralj već osvojio, a napose onaj grad Bindin (Vidin), kod nas glasovit i velik, kamo se braća u obilnijem broju šalju. Patareni su i Maniheji više nego obično spremni krstit se,

i k Isusu, pravoj svietlosti, obratit, kad nebi uzmanjkalo takovih, koji bi put k ovoj svietlosti pokazivali. Rečeni prepobožni kralj, gledajući medju mlogimi narodi i kraljevinami mloge u istoj svetoj odluci, snebiva se od čuda i veselja, smjerno ištući, da se iste braće iz raznih strana do dvie tisuće pošalje, koju veoma pristojno smjestiti namjerava, još takovom gorljivostju napram vjeri katoličkoj i obraćanju nevjernika plamti, da je pripravan svoje tielo izvrgnuti i za obraćenje narodâ ciela sebe dati. Neka dakle ustanu redovnički muževi, nasliednici sina božjega, i vjerni sinovi blaženoga Franje, te na posao žetve muževno neka se spreme, s veseljem nek žanju i u trude sijućih neka vjerno unidju, da koji siju i koji žanju za prečisto zrnje u Isukrstovu žitnicu sasuto, presladki kruh u kraljestvu gospodnjemu a na stolu Krstovu slavno budu jesti. Ti pako ministre, svoj braći dolazećoj na sveti oprost k Porciunkuli, ovo pismo razborito i razumivo daj pročitati, ali sam pročitaj, pak ih što mogneš gorljivije i snažnije ponukaj, i stalno navodi, da uzmu plod tolikog spasenja, da se sa svom pripravnostju odvaže, i od moje im strane reci, da ako koji, božjim duhom nadahnuti, onamo htjednu poći, k meni neka veselo i sigurno dodju, da primivši posluh i blagoslov, svoju misao oslonivši na Gospodina, rečeno nadahnuće srčanije i sigurnije izvrše. Stoj zdravo u Gospodinu i moli se za me."[55]) Ovaj doslovno priobćeni list osim što odaje onovječne franjevačke nazore i plemenite težnje, sadržaje u sebi blizu nevjerojatne uspjehe bosanskih franjevacâ u Bugarskoj. Osam propovjedaocâ da obrati preko dvie stotine tisuća, mlogo se čini, nu ako se u obzir uzmu onodobne okolnosti, napredovanje katoličkog oružja i živo zanimanje svjetovne vlasti za širenjem pravovjerja, osobito pako što su tada još narodi vjerovali u budući život i hlepili za istinom, tada nećemo se ni malo čuditi. Tolikim obraćenikom a još manje onim, za koje je bilo izgleda, da će se obratit, nije bilo mlogo ni dvie tisuće vjerovjestnika, koji su bili potraženi.

Poviest nam medjutim odaje skrajnje siromaštvo, s kojim su se morali borit bosanski franjevci, jer nisu mogli u Bosni ni toliko dobit živeža, da bi se prehranjivali; pak s toga dopusti im papa Urban V.

---

[55]) Greiderer op. cit. p. 195.

listom 13. prosinca 1369., da mogu tražit milostinju po Ugarskoj, Dalmaciji i Hrvatskoj, zabranivši franjevcem dotičnih krajeva smetati ih u ovome poslu.[56]) Ovoj oskudici bili su glavnim uzrokom razkolnici i bogomili, koji su opet pod vladom Tvrdkovom ojačili tim lakše, čim je isti na slabijih noguh stojao. Ono pako malo katolika amo tamo razsijanih i još možebit pritajenih, nije moglo uzdržavat franjevce svojimi prinesci, buduć ovi nisu tada ništa posjedovali.

Medjutim ban Tvrdko nit je mogao nit je htjeo upotriebit svoga upliva na vjerske u Bosni odnošaje. Prvo bo nezadovoljstvo u zemlji proti njemu nije se još bilo utišalo, a položaj mu se otežčao, odkad se zavadi s bratom Vukom i ovaj pobjegao u gostoljubivi Dubrovnik. Odavle pisa spomenutomu papi, kako ga je brat radi katoličke vjere zamrzio, otčevinu mu preoteo i najposlie ga iz domovine protjerao; nasuprot kako Tvrdko štiti i brani bogomile, stičuće se u Bosnu s raznih strana svieta. Papa ganut Vukovim pismom, htjede braću izmiriti, pak zato listom 14. prosinca 1369. nagovori ugarskoga kralja Ljudevita, da bi medju njimi posredovao, starjega od obćenja s krivovjerci i pomaganja odvratio, a mladjemu nastojao povratit imanja.[57]) Isti dan papa odpisa i Stjepanu Vuku, te sažalivši ga što trpi „poradi Boga i revnosti za svoju katoličku vjeru“, svjetuje mu, da se uztrpi i uvjeri o njegovoj privrženosti, koje je jasni dokaz pismo na ugarskog kralja upravljeno.[58]) — Dočim se divimo i ovomu postupku sv. stolice, koja je znala uviek spajati revnost sa snosljivostju, te je nastojala obnoviti slogu medju vladari, mislimo ipak, da je ovoj osvadi proti Tvrdku više kriva bila obiteljska zadjevica i nesporazumak, nego li temeljitost navodâ. Vidi se medjutim, da je Tvrdko znao pritajivati svoje vjersko osvjedočenje pred inovjernimi podanici, te se do skrajnosti snosljivim pokazivati napram bogomilom i iztočne crkve sliedbenikom. Političke obzire, koliko su njime vladali, razabiremo iz sliedećeg slučaja. Kćer Grgura (valjda Šubića) vojvode (da nije bana?) Dalmacije i Hrvatske zajedno s majkom uteče se Tvrdku, da ju odhrani i odraslu udade za kojeg odlična vjernika, dakako s privolom njezine bližnje rodbine i polag

[56]) Theiner Mon. Hung, II. p. 92.
[57]) Mon. Hung. II. p. 91. n. 175.
[58]) Ibidem n. 189.

njezina stališa. Kad djevojka doraste do udaje, Tvrdko ju htjede udati za sina srbskoga kralja (Vukašina?), dakle razkolnika, ne obziruć se ništa na to, da je ona katolikinja. Ovo dozna papa, te se obrati na kralja Ljudevita, i zamoli ga, da preprieči tu pogibelj po njezinu dušu, nepravdu njezinim roditeljem a uvriedu vjeri katoličkoj, te djevojku oli roditeljem povrati, oli u kraljski dvor dobavi i tu za kojeg vjernika vjenča, kako se bude svidilo kralju i njezinim roditeljem.[59]) Istog dana (8. travnja 1369.) u istoj stvari pisa papa i kraljici Jelisavi, da na to skloni Tvrdka; ovomu pako ozbiljno zapovjedi, da odustane od svoje nakane.[60]) Što se je dalje sbilo s rečenom djevojkom, neznamo, vidimo ipak u ovome znak nedvojbene privrženosti prama srodnim vladarom, na koje se je mogao osloniti Tvrdko u zamašnih svojih osnovah. Vruća želja za samostalnostju neprestano ga je morila; ali uz jake susjede ne mogaše oživotvoriti svoje mile nakane: Ljudevit slavan mačem i umom ne davaše mu na to nade, a Mletčićem rasla je danomice moć niz jadransko more. Nješto mu bijahu prijatnije političke okolnosti u susjednoj Srbiji. Tamo je od g. 1367. vladao Vukašin, uništitelj obitelji Nemanjićeve, a Turci već g. 1361. bijahu se nastanili u Jedreni i počeli radit o glavi koli grčkomu toli i srbskomu carstvu. Ovomu zadadoše Turci najveći udarac g. 1371. kod Tajnarosa, porazivši Srbe, predvodjene Vukašinom, kojim, po sviedočanstvu turskih povjestničara,[61]) bijahu pridružene i bosanske čete. Vukašinu, na izdajničku smaknutu, nastupi knez Lazar Grebljanović; nu ni njemu ne podje za rukom odapriet se rastućoj sili polumjeseca. Tvrdko je to sve budnim okom pratio i odklanjao svaku vjerozakonsku mržnju, da u slučaju borbe za neodvisnost i oživotvorenje njegovih namjera sav narod bude uz svoga vladara.

Sva je prilika, da su i franjevci bili dobro kod njega primljeni, jer upravo sada opažamo u istih vanrednu radinost i nješto sjajnije od dosadašnjih uspjehe na crkvenom polju. Tadašnji bo predstojnik bosanske vikarije fra Bartolomej de Alvernia, s preporučnim listom kralja Ljudevita, posla u Avinjon k papi Grguru XI. fra Berengarija Aragonca, da izviesti sv. stolicu o stanju bosanske

[59]) Ibidem n. 189.
[60]) Ibidem n. 190.
[61]) Izvori srbske povjestnice od Brlića sv. I. str. 3—40

crkve, potraži naputke i preporuči joj njeke prešne potrebe vikarije. Kako se vidi iz papinih listova dne 16. i 22. lipnja 1372. izdanih, žetva bijaše u Bosni obilata, ali poslenikâ maloća, te nedovoljna svedjer rastućemu broju katolika; a s nestašice svećenstva mloge zavladaše zloporabe i porodiše se dvojbe, koje mogaše samo namjestnik Krstov riešiti. Svim zahtjevom bosanske braće udovolji papa: on naime dopusti bosanskomu vikaru, da može primiti radi lakšeg obraćanja krivovjeracâ jedno prebivalište u Rosniću, pesjedu srbskog vlastelina Nikole Altomanića, dva u srbskom kraljevstvu, jedno u predjelju Glažju (= in metis Ussorae — na medjaših Usore), a drugih devet u raznih gradovih Bosne, Raške i Basarata (male Vlaške), i na svakom od tih mjesta podignuti samostane, crkve, zvonike i druge potrebite zgrade, podieliviši ovako ustanovljenim redovničkim prebivalištem sva prava i povlastice redovnih samostana.[62]) Nadalje, zabrani papa svim starešinam reda smetati svojim sposobnim i naučnim podložnikom, bili oni svećenici oli prosta braća, ići u Bosnu, i to pod prietnjom izobćenja papi zadržanoga. Istom pako crkvenom pedepsom zagrozi se vikaru i njegovu poslaniku, ako bi primili više od 60 braće, i tim drugim krajevom oduzeli nuždne poslenike.[63]) — Napokon povjeri prvim avinjonskim bogoslovcem i pravnikom, da pomnjivo prouče predložena pitanja i svoje o njih izreku mnenje.[64])

Ovomu posliednjemu nalogu istom sliedeće godine bilo je udovoljeno, a našom srećom crv prošlosti ostavio nam je nedirnuta koli pitanja toli i odgovore,[65]) iz kojih lahko možemo razabrat crkvene i družtvene u Bosni odnošaje, a time osvietliti mlogu tamnu točku onoga vremena. Pitanjâ je na broju 20, te najviše zasjecaju u pravo i obred crkveni, kojim je bogomilska nauka bila temelje podkapala. Iz prve točke doznajemo, da braća nisu dostajala za podieljivanje sv. krsta, rad množtva obraćenikâ i prostora domovine, ter su bili usilovani u pomoć uzimat domaće grčko-iztočne popove. Proti ovim se navodi, da sv. krst podieljuju iz želje za dobitkom, da su seljaci i neumjetni, a obično redjen proti ka-

[62]) Mon. Hung. II. p. 116.
[63]) Ibidem p. 117.
[64]) Wadingus ad a. 1372. n. 30. et sequ.
[65]) Mon. Slav. mer. II. p. 327—9.

nonom. Sliedbenici grčkog razkolja, kako se vidi iz 2. i 3. točke, živili su u podpunom neznanstvu najglavnijih kršćanskih istina, nisu poznavali nikakve razlike medju katolici i razkolnici, te obojemu obredu bili jednako skloni. Patarenstvo sa svojim načelom o nezakonitosti ženitbe, dosliedno o razriešivosti bračnoga života, zlo je uplivalo i na druge u Bosni vjeroizpovjedi, jer su i kod ovih zavladale zloporabe, te su si samo privremeno vjenčavali žene, pod uslovom „ako mi budeš dobra“, i u toj odluci stalni, tražili su krst i odriešenje talijanski i njemački trgovci, pak i njeki svećenici, držali su javne priložnice, a biskupi ih medjutim nisu kaznili za to crkvenimi pedepsami. Razlika vjeroizpovjedi podticala je pučanstvo na zamjenite nepravde: oni su mirnom sviestju jedni drugim otimali dobra, pod krinkom dakako vjere, u istinu pako iz pohlepe i lakomosti. Novi obraćenici nisu htjeli uzkraćivat poklona prvakom bogomilske sliedbe, a čestokrat jezikom, nu ne srcem, obdržavali su krivovjerske obrede. Iz ostalih napokon pitanja doznajemo, da se je nesamo u Bosni, nego i na njezinih granicah, te s njome graničećih pokrajinah, osjećala oskudica svećenstva, neuredjene bile župe, razkolnici i bogomili počeli prekoračivat medjaše bosanske banovine, pak s toga pokazala se potreba od franjevacâ i u tih krajevih; slučajno pako došavši svećenici priečili su ih u podieljivanju svetotajstvâ. Što se pako tiče zadržanih grieha, tvrde avinjonski bogoslovci, da bosanska braća mogu odriešit koliko i biskupi, a u njekih slučajevih da im je obsežnija vlast od biskupske. Iz cielog pako sadržaja ovog utoka biva nam jasno, kolike su tegobe i zaprieke stajale na putu odvažnosti i poslenosti naših vjerovjestnika i koliki su uspjeh postigli. Odaje nam do najposlie kulturno stanje Bosne i družtvene odnošaje onoga vremena.

I na južnoj granici ove pokrajine — u Albaniji — razvili su bili franjevci sve sile, da ondješnji narod privedu k crkvenoj zajednici. Tamo posla papa Urban V. g. 1370. četiri franjevca biskupa, da albanske i susjedne narode priluče ostalomu gospodnjemu stadu. Preporuči ih dračkomu nadbiskupu, zatim Stražimiru, Gjuri i Balši zetskim županom,[66]) koji su pred dvie godine preko Petra, svačkog biskupa, zaprosili obćenje s rimskom crkvom.[67])

---

[66]) Assemani Kal. Eccl. t. V. p. 75.
[67]) Idem p. 61.

U Bosni je stajalo jednako na dnevnom redu pitanje o uzmložanju svećenstva. Rad maloće svjetovnog klera mloga su katolička mjesta bila brez redovitog pastira, i udaljena po dva tri dana hoda. Sv. stolica naredi franjevcem, da oni u ovakih krajevih obavljaju župničku službu, dok se nemogne svjetovnim osobam providiti. Ta nužda osobito se je osjećala u predjelu Blaes (valjda Bielaj-polju), ležećem prama granicam Ugarske.[68])

Zauzeta ovih posljednjih godina mjesta kao da nisu mogla obuhvatiti sve one vjerovjestnike, koji su ovog doba stigli braći u pomoć, te se čini, da im je bio tiesan onaj silni prostor, kojim se je sterala bosanska vikarija. Već godine 1373. franjevci dobiše papinu dozvolu, da mogu zavesti šest samostana na ugarskih granicah, u okolici Sebesta (Karan Sebešinu?), gornjoj Vlaškoj, Krbavi i Absanu (Alsanu?), čije mu drago biskupije ista bila.[69]) Sliedeće godine uz osobitu pohvalu dopusti papa bosanskomu vikaru podignuti još sedam samostana u blizini Dućima (Dulcinja?), Vrbasa i Vilkrike (?), da bi se olahkotilo obraćanje krivovjeracâ i odmetnikâ a bolje podučavanje.[70]) — Buduć pako dotle u Bosni vladao običaj, da se knjige preminuvše braće povrate u samostan, gdje je dotični u red stupio, papa naredi predstojniku reda fra Leonardu Rossi, da ovako ostavljene knjige braće poslujuće u Bosni, Bugarskoj i Vlaškoj, ostanu na mjestu, buduć i drugim za sveudiljno propovjedanje trebuju, a suvišne carine i prinosni troškovi moraju se plaćati.[71])

Osim ovih samostana i uz njih potrebitih hramova, podizane su po Bosni i župne crkve. Taka jedna odlična počela se je gradit ovih godina u Bresni (Varešu?) na čast sv. Mihovila Arhangjela, i papa listom od 9. kol. 1374. pozva sve vjernike, da prinesu na tu svrhu svoj darak, obećajuć istim 100 dana crkvenog oprosta, ali samo za sliedećih 10 godina, dakle dok se bude podizala.[72])

Navedeni listovi sami po sebi govore o silnom napredku vjere katoličke u ovih stranah, zajedno pako svjedoče, kolikom su gor-

---

[68]) Farlati t. IV. p. 63.
[69]) Mon. Hung. II. p. 140.
[70]) Farlati loco cit.
[71]) Mon. Hung. II. p. 147.
[72]) Ibidem p. 294.

ljivostju poslovala „manja brača". Jedino bezprimjerna samozataja i vruća ljubav prama vjeri mogla je brati onolike plodove. Same ugarske velmože natjecali su se sa svojim pobožnim kraljem u dobrotvornosti napram bosanskim franjevcem, pak s toga nalazimo i Nikolu Gorjanskoga, poznata iz kasnijih nasliednih borba, gdje pod selom Cheovregh, u kaločkoj nadbiskupiji, dariva im crkvu sv. Petra, i obećaje sagraditi samostan.[73])

Nu ovo širenje katoličke vjere nije izazivalo nikakovih sukoba s drugimi u zemlji priznatimi vjeroizpovjestmi, što mi pripisujemo obzirnosti franjevačkoj i marljivosti Tvrdkovoj, koj se je opet znao okoristit ovim primirjem, te sad počeo izvadjati svoje zamašne osnove, naime razširivati državu i stresati sa sebe svaku ovisnost. — Poraz Srbâ kod Tajnarosa (1371), i pád čvrstoga Niša (1375.) skloni njega na smjelu odluku, da sám oživе predaje kuće Nemanjićeve, s kojom je u rodstvu bio, a tim sjedini Bosnu i Srbiju pod jednim glavarom, i učini od njih nasip proti provaljujućim arapskim čoporom. Opazivši pako, da je ugarski kralj Ljudevit zapleten u ratove s Litvani i Mletčani, okoristi se ovim časom i okruni se (okolo g. 1376.) „dvoguhim" kraljevskim viencem, prozvav se: „Kralj Srbljem i Bosni i pomorju i zapadnim stranam".[74])

Premda Ljudevit ne mogadiaše više uplivati na političnu, to ipak uticao je u crkvenu upravu u Bosni, dižuć i stavljajuć biskupe, te (1376) premjesti Petra na gjursku stolicu, naimenovavši Dominika, dotle zadarskog nadbiskupa, bosanskim biskupom.[75]) Petrom, kako odprije, tako i poslie služio se je Ljudevit u najvažnijih vladarskih poslovih, pak valjda i promaknuo ga, da mu bude na bliže. Ovo medjutim Petrovo zanimanje čisto političkimi pitanji nije mu davalo vremena, da se posveti vršenju svojih pastirskih dužnosti. Cielo breme duhovne pastve spalo je dakle na ramena franjevaca, kojim se je svedjer činio uzak djelokrug, ter su se i preko bosanskih granica jednako širili, svuda žanjuć plodove svoje gorljivosti. Tako g. 1376. sagradi im samostan i crkvu ban mačvanski Ivan Horvat na svom imanju, s namjerom, da raz-

---

[73]) Mon. Slav. mer. I. p. 278.
[74]) Miklošić Monum. Serbica p. 186—90.
[75]) Mon slav. mer. I. p. 304.

kolnike i Patarene privede na jedinstvo pravovjerja,[76]) knez pako Senjski Stjepan podignu im samostan i crkvu u Madropsi (Modruši?),[77]) a kraljica ugarska Jelisava u Aradu.[78]) — Nu dočim su se ovako bosanskim franjevcem umložavala prebivališta, upravitelj se reda pobrinu, da pri tolikom poslovanju ne smalaksa ona prvobitna strogost življenja, koja je najviše dopriniela razširenju i ugledu serafinskoga reda, pak zato (1388.) dopusti fra Pauluciju de Trincis, revnu uzpostavitelju stare stege, da izašalje u Bosnu kojega gorljiva redovnika, koj bi uzpostavio i nadzirao obsluživanje redovničkih propisa.[79])

Ovog vremena granice bosanske vikarije prenešene su bile i u južnu Italiju. Za Urbana VI. (1378—89.), zatim njegova nastupnika Bonifacija IX. (1389—1404) njeki su samostani u Pulji (Apulia) podredjeni bili bosanskomu vikaru te sačinjavali posebnu kustodiju pod imenom sv. Katarine, a ti biahu u S. Pietro di Galatina, Galipolju i Kotroni. Osim toga sva je prilika, da su podpadali oni: u Altamuri, Vinosi, Minervini, Tranu, Ogentu, Bitontu, Bitettu i Baru, te kasnije pretvoreni u posebnu državu sv. Nikole.[80])

Odkad kralj Ljudevit započe voditi ratove proti svojim susjedom, od tada počeše ginuti plodovi njegovih posjeda na Balkanu, imenito u Bugarskoj. Svećenstvo i kalugjeri, koji su još bizantinskim duhom disali, priekim su okom gledali širenje katoličke vjere u onoj pokrajini; pa kada godine 1379. dodje grad Vidin u ruke samosilnika Basarata, po vjeri razkolnika, prvi postradaše franjevci, te dočim su ovi u njekoj crkvici službu božju obavljali, nasrnuše na njih stanovnici, jednog na mjestu sasjekoše, a ostali jedva žive glave zakloniše u bližnje tvrdjave, Ljudevitom na obranu zemlje sagradjene. Odavle silom izvedeni, moradoše zametnuti prepirke o vjeri s kalugjeri, što oni rado učiniše. Nu silnoj rječitosti i temeljitoj učenosti franjevaca ne mogaše odolit slabo u vjeri poučeni

[76]) Ibidem p. 308.
[77]) Ibidem p. 336.
[78]) Ibidem.
[79]) Wadingus ad a. 1388.
[80]) Germania Franciscana a P. Vigilius Greiderer. L. II. n. 276. et sequ.

protivnici, nego zamole poglavara grada, da ih smakne; a kad ovaj to ne htjede učinit, oni ih noćju odvedu na obalu Dunava i tu im poodsjecaju glave. Ovo se dogodi četvorici braće dne 12. veljače 1379.; njihovu pako smrt Bog proslavi mlogimi čudesi, koje svi povjestničari reda izbrajaju.[81]) Ovimi i sliedećimi nesgodami bi prepriečeno širenje katoličtva u Bugarskoj, akoprem franjevci ne klonuše duhom, nit do danas uzmakoše s nezahvalnog zemljišta.

Novi politički zamršaji u Bosni i Ugarskoj potisnuše vjerska pitanja u kut. Iza smrti Ljudevitove (1382.) nasliedi priestolje ugarsko njegova dvanaestgodišnja kćerka Marija, pod sbrbničtvom matere Jelisave i nadvornika Nikole Gorjanskoga, obojih nam već poznatih sa naklonosti napram franjevcem. Dvie godine kašnje buknu buna proti ovoj ženskoj vladavini, a ovu su od strane Hrvatâ predvodila braća Horvati, Lackovići i Ivan Paližna, glavar hrvatskih božjaka (equites templarii), ter Mariji za takmaca iztakoše Karla Dračkog, kao najbližjeg rodjaka pokojnoga kralja. A kada ovaj (1386.) bi na izdajničku smaknut, tada svrnuše oči na bosanskog kralja Tvrdka, koj ih je revno pomagao u kasnijih borbah, bosanske pako čete i sami Pečuh oplieniše. Napokon g. 1387. odvaži se Tvrdko osobno sudjelovati hrvatskomu pokretu, te dočim je jednu vojsku predao Paližni, da osvaja Hrvatsku i Slavoniju, drugu je on glavom vodio u Dalmaciju i tamo grad za gradom osvajao, treću pako poslao proti Turčinu, koja je na Toplici, blizu današnjeg Kuršumlja, sjajnu pobjedu održala nad 20.000 Osmanlijâ, da ih jedva petina živa izmače. Pri ovom pokretu i sami bosanski biskup Juraj u svom gradu Djakovu pristade uz namjere Tvrdkove, i poražen, potraži zaklonište u srcu svoje biskupije. — I godine 1389. borile su se bosanske čete proti Turkom na Kosovu, nu ovaj put iznevjeri ih bojna sreća, te u redu uzmakoše s ratišta, na kojem ostadoše mrtvi mlogi turski i srbski vitezovi, a medju njimi car Murat i knez Lazar. Sliedeće godine pokloniše se Tvrdku svi dalmatinski gradovi i tim se razprostrani do mora mlada kraljevina.[82])

---

[81]) Ondje str. 197.

[82]) Obširno o tom sravni: Pokret na slav. jugu. Rad knj. II. str. 68—160. III. 65—112.

Učvrstivši na ovaj način Tvrdko svoju državu i razširivši ju na sve četiri strane, uprie oči na zapad, i tim radje, što je na iztoku mač arapski uništivao zemlje i gradove a s njimi sve znanosti i umjetnosti, iztočni pako narodi ponizili se bili pred polumjesecom; dočim je zapad još pokazivao životne snage, da očuva svojim pukom slobodu i ugladjenost pod zastavom krsta. Akoprem dakle iz toga, što su mu brat Vuk i mati Jelena bili katoličke vjere, te što za njegova vladanja nesamo nisu bjesnili bogomili, nego se dapače razširili franjevci, možemo predpolagat, da je i sam bio katolik, ipak nije nigdje iznio tako na javu svojih katoličkih osjećaja, kao što to učini u svome listu od 30. kolovoza 1390. Andriji spljetskomu nadbiskupu. Priznajuć on ovomu zasluge za svoje priestolje, imenova ga svojim dvorskim kapelanom, pišući mu medju ostalimi ove znamenite rieči: „Buduć da po onom kraljujemo, koj je crkve katoličke, koje stručkom častim se biti, utemeljitelj, glavar i vladaoc, i pastir crkvenih osoba, te njihov i sviuh nas gospodar i čuvar".[83]) Ova toli jasna izjava još ga većma sbliži pučanstvu novo posjednute pokrajine, koje je katoličkim obredom od vajkada slovilo.

Nu na obću štetu i žalost prikuca Tvrdku smrtni čas, prije nego je mogao osigurati trajan život novo stvorenoj kraljevini. Dok je on ugovarao s Albertom III., vojvodom austrijanskim, da uzme koju habsburžku kneginju za ženu, buduć mu prva, naime Dorotea kćer bugarskoga kralja Ivana Šišmana, bez mužka djeteta umrla, smrt mu prekinu nit slavnog života dne 13. ožujka 1391., a prije toga na mjesec dana biaše preminuo prijatelj mu Ivan Paližna,[84]) s njimi pako dvojicom leže sve uzdanje slavenskoga juga.

Buduć Stjepana i Tvrdka Kotromanića vladavina sačinjava posebnu i najznamenitiju dobu bosanske prošlosti, ne možemo nastaviti daljnjeg crtanja franjevačkog poslovanja, a da se ne obazremo na onodobno vjersko stanje Bosne, u koliko se ono dade razabrati iz suvremenih spisa. — Upravo ovoga doba bosanski su

---

[83]) Et quod per eum regnamus, qui fidei catholicae, cujus plantulam me recolo, fundator, caput et rector, ecclesiasticarumque personarum pastor, et earum et nostrum omnium dominus et custos. Farlati t. III. p. 334.

[84]) Rad jug. akademije knj. III. str. 109—112.

bogomili došli do velikog ugleda kod svojih zapadnih jednovjeraca, tako, da su talijanski Patareni često u Bosnu prelazili, da ovdje, kano na vrelu, zacrpe izvorni nauk svoje sliedbe; dočim bi opet ovdašnji putovali na zapad, u namjeri, da svoja vjerska predavanja učuvaju u starom obliku.[85]) — Za bogomilskom, brojem je bila najmoćnija grčko-iztočna crkva, buduć ju štitio donjekle ugled vladarske porodice te susjedne Srbije, akoprem njezino svećenstvo bijaše na veoma nizku stepenu vjerske naobrazbe. — I katolička je vjera brojila tada znatan broj sljedbenika. Ona je ponajljepše cvala u sjevernom i zapadnom dielu Bosne. Već g. 1334. spadao je cieli predjel, medju Unom i Vrbasom ležeći, pod zagrebačku biskupiju, arcidjakona pako dubičkog, vrbaškog i sanskog. U ovom crkvenom okružju bijaše tada okolo četrdeset crkava, a njeke su stajale i preko Vrbasa, poimence župa Glaž, o kojoj se izrično veli, da se nalazi na granicah Usore.[86]) I ostala glavnija mjesta ove pokrajine bila su providjena katoličkim svećenstvom. Rimski aracelitanski arkiv sačuvao nam je popis onih mjesta, u kojih su ovog stoljeća prebivali bosanski franjevci,[87]) a taj je posve sličan onomu, kog je fra Bartul Pizanski s ostalimi svojimi spisi pokazao vrhovnomu stariešinstvu reda,[88]) te kog navadjaju ini franjevački povjestničari.[89]) Oba je popisa sravnio revni o. Greiderer po tadašnjih zemljovidih, a mi ga ovako popravljena diljem saobćujemo s našimi opazkami. Vikarija bosanska i tada se je dielila na 7 kustodijâ (= okružja), a prvu sačinjavala je duvanjska sa samostani: u Stonu, Novom (Novi castri), Imotskom, Glamoču i Cetini. 2. Kustodija grebenska imala je prebivališta u Krbavi, Grebenu, Krupi, Glažu, Otoku i Podnovju. 3. Kustodija bosanska obuhvućala je samostane: u Sutjeskoj (= Curia Bani), Visokom (= S. Nicolai), Lašvi (u današujem selu Putićevu) i Olovu. 4. Kustodija usorska posjedovala je stanove: u Djakovu, Modriči (= ad S. Eliam), Vrbici, Skakavi i Lindvi (? India i Lidvinci u sriemskoj županiji).

---

[85]) Rački. Bogomili str. 107—110.

[86]) In metis Uzore. Tkalčić Mon. hist. episcopatus Zagrabiensis II. p. 90. — Valjda u okolici Popovića, oli samostana Liplja.

[87]) Wadingus ad a. 1400. n. 12.

[88]) L. I. Conformit XI.

[89]) Rudolphus l. 2. p. 294. Orbis Seraph. t. 4. p. 369.

5. Kustodija mačvanska uzdržavala je braću: u Alsanu, Bieljini, Labi (Ljuboviji = Ljubi, više Bjeljine), Mačvi, Sv. Mariji na polju, Točaku, Vrhokrupu i Srebrenici. 6. Kustodija bugarska sastojala je od samostanâ: u Severinu, Oršavi, pokraj željeznih vrata, Karan-Sebešinu, Sriemu (današnjoj Mitrovici) i Kevezdu. 7. Kustodija napokon biaše kovinjska nastanjivala redovničke u Armeneziju, Kovinju, Kranci oli Troni.[90]) — Primjetit nam je medjutim, da je ovaj popis sastavljen mnogo prije konca XIV. stoljeća, jer mnoge samostane ne nalazimo ovdje zabilježene, koji su posljednjih godina bosanskoj vikariji bili pripojeni, imenito poslie g. 1376. Ovo naše mnenje opravdava se tim, što su ovdje posve izpuštani oni samostani u Pulji (Italiji), koje je Bonifacij IX. (1389—1404.) bosanskim franjevcem predao, a ti biahu: Sv. Petra de Galatina, Galipoljski i Kotromski te još njeki drugi.[91]) Manjkaju takodjer samostani modruški i aradski, g. 1378. Bosni pridieljeni, a odavle bi ovlašteni bili zaključiti, da je rečeni popis sastavljen u godini 1377, oli početkom sliedeće, naime prigodom obće skupštine u Ostrogonu (1379.) obdržavane, u kojoj bi odredjeno, da se odaberu i ponukuju učena braća, da se posvete razširivanju vjere u nevjerničkih stranah, gdje su im drugovi u broju znatno bili pali.[92]) U ovih mjerah tko ne vidi brigu za bosanskom vikarijom? — Na čelu duhovne uprave od g. 1387. stojao je biskup Ivan Marnjavić, te je sve do g. 1408. upravljao.[93]) Kako mu je biskupovanje zapalo u doba najvećih domaćih nemira, tako nije ni mogao pomoći franjevcem, koji su toli brojni bili u njegovoj biskupiji.

---

[90]) Greiderer op. cit. p. 35.
[91]) Idem p. 35—6.
[92]) Leges Minorum. Romae 1796. p. 55.
[93]) Schem. dioec. bosn. 1870. p. 18—19.

V.

Stanje bosanske vikarije za nasliednih borba.

Poslie smrti Tvrdkove stupi na bosansko priestolje mladji mu brat Dabiša,[1]) koj se je takodjer pisao: „kralj Srbljem, Bosni, Primorju, Hmsce zemli, doljnjim krajem, zapadnim stranam, Usori, Soli i Podrinju."[2]) Al s krunom ne bijaše baštinio bratova duha ni odvažnosti, nego sramotno sklopi ugovor (1393) s kraljem Sigismundom u Djakovu; uslied kojeg nesamo ustupi mu Dalmaciju i Hrvatsku, nego mu još priznade pravo i na Bosnu, obećavši mu ju nakon svoje smrti. U zamjenu za ovaj ustup Sigismund tobože potvrdi ga za kralja; plemstvu pako ostavi stare sloboštine.[3]) Ako i jest u prvi diel višjeg plemstva i pristao na ovaj ugovor, to su ipak Bošnjaci brzo ujedno s kraljem požalili, što se na taj način odrekoše svoje samostalnosti.[4]) Sad stane Stjepan Dabiša izpod ruke pomagati hrvatske ustaše, koji su se bili utvrdili na bosanskom zemljištu.[5]) Sigismund to podpazi, i pomiriv se s Poljaci, priedje (1394.) Savu, udari na Dobor, osvoji ga, upali i razori, a Ivana Horvata i brata mu Pavla, biskupa zagrebačkoga, sa još trideset i dva ugarska plemića iz zasjede uhvati, te sve osim Pavla pogubi.[6]) Iste godine 's jugo-iztoka provali u Bosnu sultan Bajazid, i oplieni sve do Glasinaca, nu tu mu se junački oprie Gojko Marnjavić.[7]) Medjutim sliedeće godine umrie u Sutjeskoj i kralj Stjepan Dabiša,[8]) ostavivši kraljevinu dosta oslabljelu i neučvršćenu.

---

[1]) Rad jug. akad. knj. III. str. 113.
[2]) Miklošić Mon. Serbica p. 225 et 226.
[3]) Rad jug. akad. III. str. 136.
[4]) Ondje str. 137—9.
[5]) Ondje str. 144.
[6]) Ondje str. 149—53.
[7]) Ondje str. 127.
[8]) Rad IV. str. 4.

Dabiši nastupi žena mu Jelena, noseći gizdavi naslov: Mi gospodja kyra Jelena, po izvolenju božju kraljica Srbljem, Bosne i Primorju i zapadnem stranam i k tomu".[9]) Nu buduć i g. 1398. provalili Turci u Bosnu, pomagani ovaj put i srbskimi četami, kraljici Jeleni nestaje traga, te valjda slobodnim izborom bosanske vlastele, a uticajem kneza Pavla Radinovića (= Jablanića) postane kraljem Stjepan Ostoja, za kojim je bila udata Kujeva, rodjakinja rečenoga Pavla. Da li je bio što u rodu s Kotromanići, nije izvjestno, nu ipak dosti je vjerojatno.[10]) Spomenici, koji do nas dopriešе, ne mogu da nam potanje razjasne njegovo porieklo, niti da nam kažu ime njegove obitelji. Većina pisaca zovu ga Krstićem, nu ni to se neda jasno dokazati, kako bi trebovalo[11]). Već prve godine vladanja Ostojina kralj ugarski Sigismund provali u Bosnu, srdit što su Bošnjaci proti djakovačkomu ugovoru odabrali sebi novoga kralja, njega posve mimoišavši. Vojska ugarska prodirala je u dvie kolone: jedna je išla prama gradu Vrbasu, i tu (iznad današnje Banjaluke) zametne borbu, nu bude natrag bačena; druga je pako pošla dolinom Bosne, te na Usori sukobiv se s nepriateljem, uzmakla takodjer natrag.[13]) Ovu zgodu upotriebi vojvoda Hrvoje Vukić ili Hrvatnić, upane u dubičku županiju, zemlju medju Savom i Unom, ter ju Bosni pripoji.[14]) Stjepan Ostoja sada priedje na stranu kralja Ladislava, takmaca Sigismundova, i pod tom je izlikom, a pomoćju Hrvojinom revno širio svoju vlast po dalmatinskom primorju.[15]) Jedini Dubrovnik opirao se je osvojiteljnom duhu Ostojinu i Hrvojinu, pak zato g. 1403. zavojšti na Dubrovčane, te im skoro sve posjede zauze.[16]) Hrvatski ustaše i sada su nalazili zaklonište na bosanskoj zemlji.

Iza kako se kralj Sigismund oprosti domaćih protivnika, Stjepan Ostoja ne imade toliko srčanosti, da zadrži svoj samostalni položaj. Ovomu izmirenju dade povod sam Sigismund, poslavši

---

9) Mon. serb. p. 230.
10) Rad IV. str. 5—7.
11) Vj. Klaić u podlisku „Obzorovu" g. 1879 br. 107.
12) Rad itd. IV. str. 31.
13) Miklošić p. 233.
14) Rad IV. str. 31—2.
15) Ondje 44—6.
16) Ondje str. 70—1.

k Stjepanu Ostoji bana Ivana Morovića, kojemu za rukom podje Ostoju s kraljem sprijateljiti, a tim njega i sve mu podanike vlasti ugarskoga vladara podložiti.[17]) Taj Ostojin prekret iznenadi sve njegove prijatelje i protivnike, a najviše ga zamrzi vojvoda Hrvoja, muž velika ugleda i moći u Bosni i Dalmaciji. On ugovori s Dubrovčani, da će „vsi zajedno biti suprotiva kralju Ostoji na njegovu pogibio i razasutie i prognanie van kraljestva.“[18]) On obeća dignuti vojsku i poslat ju kroz Neretvu u Hum, te proglasiti Pavla Radišića kraljem bosanskim; Dubrovčani pako obvezaše se sve moguće činiti proti Ostoji a za Pavla „po moru i po suhu, po vsih mistih okolo“. S druge strane znamo, da su koliko Hrvoje toliko i Pavao Radišić bili bogomili, što opet nije dobru slutilo za katoličku stvar. Medjutim Ostoja ove račune pomrsi, doletivši osobno u Budim kralju Sigismundu, koj mu dade šest svojih četa i jaku vojenu silu pod banom mačvanskim Ivanom. Ovaj sretno dopre pod Bobovac, oslobodi obsjednutu kraljicu (Kujevu) s djecom, a grad preda Ostoji.[19]) Sad se postiže i njeko izmirenje medju bosanskim kraljem i uvriedjenim plemstvom; nu ne potraje dugo, buduć već polovicom g. 1404. sabrala se bosanska vlastela na dogovor, te okolo 16. lipnja odabrale za novog bosanskog kralja Stjepana Tvrdka Tvrdkovića, naravnog sina Stjepana Tvrdka I., tog najslavnijeg bosanskog vladara. Kad to ču Ostoja, zatvori se u svoj tvrdi grad Bobovac i tu pročami pune četiri godine.[20])

Sigismund je smatrao i ovu promjenu na bosanskom priestolju povriedom svoga vladarskoga prava, nu uslied razmirice s bratom Vjenceslavom, kraljem českim, nije mogao pomoć pružiti Ostoji. Uredivši sliedeće godine svoje odnošaje u Českoj, posla na Bosnu dvie vojske, od kojih jedna prodrie u Posavinu i zauze grad Srebrenik (u kotaru gračaničkom), a drugu na Bihać, te se zadovolji i tim malim uspjehom.[21]) Dvie godine prodjoše u malom čarkanju ali u ozbiljnih pripravah za oveći rat, te u ljetu 1408. provali Sigismund sa 60.000. vojnika u Bosnu, osvoji grad Dobor,

---

[17]) Fejer: Cod. Dipl. X. 4. p. 388.
[18]) Miklošič mon. serb. p. 252.
[19]) Rad. IV. str. 74—5.
[20]) Ondje str. 78—9.
[21]) Ondje str. 86—7.

uhvati kralja i 126 vlastelinâ, te onog sa sobom u Budim odvede, a ovim izodsjeca glave i lješine pobaca u Bosnu. Pâd tvrdog Dobora sliedilo je osvojenje mnogih drugih gradova i oslobodjenje Ostoje, a uzpostavi njegove vladarske moći mlogo doprinesoše vojvoda Gjuro i knez Vukac Radivojevići.[22])

Sigismund je medjutim uvidio, da mu oružje ne može osigurati trajne vlasti nad toli moćnom vlastelom, kakova bijaše bosanska, pak s toga ne htjede ju silom nego milom k sebi privući. On se najpre izmiri sa Hrvojem, a zatim sa svim obćinstvom kraljevine bosanske.[23])

Ali i daljne vladanje Stjepana Ostoje bijaše burno. Stjepan Tvrdko brzo unidje u milost Sigismundovu, kog je pratio g. 1414. na crkveni kostnički sabor; a iz Budima znao je ojačavati svoju stranku. Okolo g. 1415 on utanači s Ostojom mir i zavlada jednim dielom bosanske države. Ovo je tim lakše postigao, što je Sigismund, podupiran jednom strankom i srbskim despotom Stefanom Lazarevićem, provalio u Bosnu i tu osvojio mnoge gradove, medju kojimi Vranduk, Podvisoki i Bobovac, i tom prilikom Lazarević dobio rudarski grad Srebrenicu.[24])

Dočim se je Stjepan ostoja svadjao s Tvrdkovićem za bosansku krunu, dotle su se Turci mirno približavali Bosni te okolo g. 1415. posjeli njeke jugo-iztočne predjele, i u Vrhbosni za svoga zapovjednika postavili njekakova Isaka, kog domaći spomenici nazivlju vojevodom.[25]) Ovomu ulazku povod dade nasilna smrt Pavla Radinovića. Sinovi njegovi Petar i Radosav Pavlović, da bi se osvetili vojevodi Sandalju Hraniću, što im je dao otca pogubiti, pozvaše Turke u pomoć, a g. 1416. širom su plienili humsku zemlju nemili gosti, i do samih dubrovačkih granica dopirali. Ovim korakom uvali se Turčin u Bosnu i svu vrhovnu vlast sebi prisvoji, tako, da je u svih kasnijih zadjevicah turski car bio prizivan kao nadsudac i takovim smatran.[26])

---

[22]) Ondje str. 98.
[23]) Ondje.
[24]) Podlistak „Obzora“ 1879 br. 212.
[25]) Miklošić mon. serb. p. 300.
[26]) Pucić I. Primjetbe str. V.

Izpred bjesnih turskih čopora ukloni se i kralj Stjepan Ostoja, te provede ostatak svoga burnoga života u zapadnoj i primorskoj strani svoje nesretne državе, kojemu početkom g. 1419. nastupi sin Stjepan Ostojić.[27])

Po svoj prilici kratko i nemirno mu je bilo kraljevanje, jer se ne nalazi ni jedna njegova listina poslie g. 1420., te valjda 1422. preminu i svoj takodjer diel častohlepivom suparniku na užitak ostavi.

Iz ovih kratkih crta vidi se, koliki je metež u Bosni zavladao, čim je Stjepan Tvrdko oči zaklopio. Ugarska, da svoju vlast obnovi, čestimi i krvavimi ratovi uznemirivala je ovu vrstna vladara lišenu zemlju, te sama podpaljivala domaću neslogu, po volji dižući i mećući joj kraljeve. Na nesreću ovi bijahu ljudi veoma slabi i sebični, bez ikakvih političkih ciljeva, te robovi mogućnije vlastele, kojim je ona bezobzirno i drzovito zapoviedala. Samovolja plemstva rastla je uporedo s bogatstvom, kojim su kraljevi obasipali vjerne si pristaše, a odtud postade njekoliko jedva po imenu ovisnih velikaša, koji ne pazeć u svojoj naprasitosti ni na koje plemenitije obzire, sobom dovedoše zlo u kuću, a Turčina medju se. Dok je tako neobuzdana sila gospodarila i sami urodjenici podkopavali temelje svoje mlade kraljevine, dotle se nije imalo kada misliti, kako bi se posvetilo vrieme djelom mira, uzpostavi pravovjerja i domaćeg blagostanja. Istina, i ovog je vremena bila redovno popunjivana biskupska stolica, al tamo, gdje zvekeće oružje, ne uspieva blagoviest mira i ljubavi. Osim toga, bosanske biskupe odabirao je hudimski dvor, pak zato mu bili i odani, dočim su nasuprot bosanskomu dvoru bili posve tudji. — Ni apoštolska stolica ne bijaše u stanju zauzet se za katoličku stvar u Bosni, jer baš ovog vremena (1378—1418.) vladalo je tako zvano papinsko razkolje, na veliku štetu pravovjerja i crkvene stege. Zakoniti nasliednici sv. Petra: Urban VI., Bonifacij IX., Inocencij VII., Grgur XII., Aleksander V., i najposlije Ivan XXIII. morali su se opirati avinjonskim nametnikom, zatim boriti se proti zanešenim Husitom. — Ovolikim metežom u crkvi i državi okoristiše se najbolje bogomili, te akoprem nasliednici Tvrdkovi nisu bili

[27]) Miklošić mon. serb. p. 280.

očiti pristaše njihove sljedbe, to su ipak „bosanskoj crkvi" milom oli silom podielili mloge povlastice. Najznamenitije bijaše svakako, da su bogomilske kuće uživale „nepovriedivost" (= jus asyli), uslied kojeg ni krivac veleizdaje nije se smjeo na silu odanle izvući ni sudu predati, a „djed crkve bosanske" toliki steče ugled, da je i kralj svoje povlastice stavljao pod njegovu zaštitu.

Ako nije u takih okolnostih izčeznuo i trag katolikom u Bosni, ne znamo, komu da u zaslugu upišemo, ako ne franjevcem, koji su pored potokâ krvi, uzprkos samovolji bogomilske vlastele, učuvali katoličku vjeru. Poslujućim u Bosni dodje 1391. u pomoć fra Deodat de Rusticis sa trinaest drugova, prodje propovjedajući svu Bosnu i odavle se odputi u Palestinu, gdje do skora bi ovjenčan mučeničkim lovor-viencem.[28]) Ovi, zatim domaći redovnici postigoše, uza sve navedene tegobe, znatan uspjeh, te je mogao fra Bartol de Alvernia, za onda još vikar bosanski, pisati (1402.) Bonifaciju IX., da je nastojanjem njegove braće preko petdeset tisuća prešlo na katoličku vjeru, a tim se nova i obilnija žetva ukazala. Broj medjutim poslenikâ bijaše došao na manje: mlogim je bio dodijao trud, a drugi su naporom iznemogli, te oboji ostavljali Bosnu i bez vikareva znanja. Ovomu štetonosnomu izseljivanju stade na put papa svojim listom od 7. ožujka r. g., zabranivši pod prietnjom velikog izobćenja, njemu, stariešini reda i bosanskomu vikaru zadržana, da se ni jedan brat ne udalji od granicâ vikarije. Ovoj zabrani priloži dozvolu, da mogu, kada idju u prošnju, noćevati kod crkvenih dostojanstvenika i svjetovnjaka.[29]) — Ova točka papina pisma svjedoči nam, koli su siromašan život provodili franjevci, da su morali o prošnji živiti, te držali, da je neumjestno pri tom noćevati u tudjih kućah, valjda, što su nastojali, ne bit nikomu na teret i nepriliku.

Želeći papa Bonifacij IX. viditi i ugarsku krunu na glavi Ladislava, kralja napuljskoga, posla u osobi Angjela, stožernika sv. Lovrinca, svoga punomoćnika u Ugarsku, da na to nagovori plemstvo i svećenstvo. Uz put mu naloži, da u Bosni i susjednih joj pokrajinah počupa krivovjerje i utamani zloporabe, ako bi koje

---

[28]) Farlati t. IV. p. 64.
[29]) Wadingus ad a. 1402. n. 11.

opazio.[30]) Premda ne znamo, da je ovaj poslanik što dobra mogao učiniti, to se ipak ne umanjuju zasluge sv. stolice za Bosnu, koja joj duguje zahvalnost, što je do danas uzdržala svoj kršćanski značaj.

Tim više trudili su se franjevci. Fra Ivan Armandi i fra Petrucio iz Perugjije obilazili su kao vjerovjestnici mloge iztočne pokrajine; a na svom povratku u Italiju vrate se i u Bosnu, te izviestiv se o stanju vikarije i vjerskih potreba, odu u Rim i potanko o svem obavieste papu Ivana XXIII. Ovaj izdade njim, fra Pavlu iz Ugarske i fra Franji iz Aleksandrije, te drugoj šestorici, koje oni budu odabrati, sliedeće povlastice: 1. da mogu slobodno ići u sv. zemlju i druge iztočne pokrajine, pravovjernikom i krivovjernikom propoviedati, od zadržanih grieha odriešavati poput manjih Penitencijarâ na rimskom dvoru, te ina svetotajstva podieljivati. 2. Da smjedu pobirati milostinju za odkupljivanje zasužnjenih kršćana u Cipru, Rodu i drugdje. 3. Da im je prosto popraviti samostane svoga reda, kojim u Bosni, Raškoj i po drugih krajevih bude prietit ruševina. 4. Da primaju u red sv. Klare i „treći", ako nebi ondje bilo onih, kojim po pravu ta vlast pripada.[31]) — Osim ovih znamenitih milosti, franjevački su vjerovjestnici bili obasuti mnogimi drugimi, dosliedno uživali su ih i bosanski. Da ne budemo odveć dugo pri ovom izbrajanju, obazirat ćemo se samo na one, koje su podieljivane izrično ovomjestnim propovjedaocem. Mimo sve ovakove papinske darovnice, vriedno je napomenuti onu pape Martina V., izdanu dneva 23. kolovoza 1418. na bosanskog vikara i njemu podložnu braću. U ovom apoštolskom listu, iza doslovno navedena lista Ivana XXII. od dana 23. listopada 1321., kojim se franjevcem, poslujućim u zemljah saracenskih, nevjerničkih, grčkih, bugarskih i drugih narodâ izvanredne podieljuju milosti, ove se za nas znamenite rieči nalaze: „Mi dakle čestimi i vjerodostojnimi izvješći uvjereni, da vi prepobožan život provodeći i za božanstvenimi .... nastojeć hvalami, te svetog propovjedanja obavljajuć službu, na previšnjeg Veličanstva posluh tizih stranâ (Bugarske, Vlaške i Bosne) stanovnike i prebivaoce privoditi ne

---

[30]) Theiner: Mon. Hung. II. p. 172.
[31]) Greiderer op. cit. p. 37—8.

propuštate."[32]) — Sad sliede punomoćja, uslied kojih dopušta im se obavljati i ona, koja spadaju na biskupsku službu a posvete ne trebuju, samo ako nisu prisutni redoviti biskupi. Nadalje podieljuje na blagdane Božića, Bogojavljenja, Uzkrsa, Spasovdana, Duhova, Trojstva, Tielova, Ivanjdana, Petrova, Miholja, Svih Svetih, po njihovih osminah, zatim na Cvjetnicu i posljednja tri dana velike nedjelje sve oproste, koji se mogu dobit u drugih crkvah reda. — Ovimi punomoćmi obdareni franjevci, od kojih veće nisu uživali ni sami apoštolski krilni poslanici, bili su prosti u vršenju svoje službe i oduševljeniji postali za dobro vjere. S druge strane ove povlastice jasno svjedoče, da se je bosanska vikarija tada bujno razvijala i znatnimi stečevinami obveseljivala gorljive pape.

Ovog takodjer doba Dubrovčani izdadoše franjevcem liepu svjedočbu. Kada naime braća stonskog samostana privedoše u krilo katoličke crkve stanovnike poluotoka Pelješca, koji su pripadali bogomilskoj sljedbi i grčko - iztočnomu razkolju, korčulski biskup potraži crkvenu desetinu. Dubrovačka obćina, ako i preko volje, ipak mu je u to ime davala godišnjih 100 dukata. Kupivši (1419) od vojvode Sandalja i Petra Pavlovića župu Konavlje, a tim dobivši druge inovjerne podanike, poboja se, da rečeni biskup ne bude odsele više tražit, pak s toga obrati se na sv. stolicu, da ona svojom vrhovnom odlukom zabrani povećanje navedenog danka. Papa Martin V. uzamši u obzir dubrovačke razloge, naime, da nisu ona mjesta tristo godina bila pod posluhom sv. stolice, da ih nije biskup nego da su ih bosanski franjevci obratili, te da mora obćina uzdržavati ondašnju braću, zabrani korčulskomu biskupu povisivati ovaj prihod.[33]) I doisto, Dubrovčani su već god. 1403. napomenuli svoje troškove kralju Sigismundu, koje su imali pri obraćanju „od bosanske crkve na kršćanstvo i podizanju novih crkava".[34]) Zauzamši Konavlje, te želeć i nove podložnike spojiti vezom crkvene zajednice, dubrovačka obćina sagradi franjevcem samostan sv. Blaža, u kojem su oni nastavili bogumilo djelovanje.[35])

---

[32]) Idem p. 38—9.
[33]) Greiderer op. cit. p. 40. et Mon. Hung. II. p. 581—5.
[34]) Bogomili str. 119.
[35]) Ondje str. 118.

I druga izvješća, koja su ovog vremena stizala u Rim o poslenosti bosanskih franjevacâ, bila su veoma povoljna sv. stolici, pak zato im ova čestoput izrazi svoje priznanje. Tako listom od 10. svibnja 1421. dozvoli im, da propovjedaju evangjelje nevjernikom, a pismom od 4. srpnja r. g. dopusti, da mogu primiti njeke stanove na granicah Ugarske i Dalmacije. Osim toga (dne 29. kolovoza 1423.) potvrdi im sve povlastice, dotle podieljene, imenito, izobćene odriešit, neredovne oprostiti i u župah, po sebi utemeljenih, župnike stavljati. Ovaj list na bosanskog vikara i braću upravljeni, počima ovimi pohvalnimi riečmi: „Dočim pomnjivo razmatramo obilne plodove", rieči su papine, „koje vi u razširivanju bogoštovja i vjere katoličke dosad proizvedoste i neprestano proizvadjate, dostojnim i shodnim držimo, da ona, koja na spas krstovih vjernika i vaših duša spadaju, otčinski i spasonosno unapredjujemo". Napokon (g. 1425.) osobite su podieljene povlastice, da mogu odabrati sebi izpovjednike, a tim bili podtaknuti na veća i težja za slavu božju i spas dušâ poduzet se imajuća djela.[36])

Dočim su ovako franjevci počeli pobirati plodove svoje gorljivosti i uztrajnosti, nutrnje u redu cjepkarenje bijaše došlo na to, da suži obseg bosanske vikarije, a tim da se smanji i broj potrebitih poslenika. Franjevci u Ugarskoj, sliedeći primjer talianskih sudrugova, za rana su se počeli dieliti u „Obslužujuće" (= Observantes) i Samostance (= Conventuales). Prvi su se htjeli doslovno držati propisâ svoga reda, a drugim su se činila preoštra pravila glede zavjeta siromaštva, te raznimi papinskimi dozvolami ista ublaživali. U trećem desetku XV. stoljeća ova raznolikost težnjâ pope se visoko i ugarski „samostanci", oslanjajući se na zaključak asizke skupštine od g. 1430., kojim bijaše naredjeno, da se sve vikarije priključe državam, posegnuše za samostani, koje su bosanski „obslužnici" imali u kraljevini Ugarskoj a na granicah turskih, dakle u Sriemu i Erdelju. I ovaj težki udarac bio bi zadan bosanskoj vikariji, da se nije sam ugarski kralj Sigismund zauzeo najprije kod Martina V., zatim kod njegova zastupnika Eugena IV., neka bi spomenuta mjesta ostala pod prvašnjom upravom. Kraljevi razlozi razabiru se iz papinog lista dne 11. ožujka 1431. na kardinala An-

[36]) Idem ibidem.

gjela upravljena, a ti bijahu: što su se do sad dotična braća strogo držala svojih redovničkih propisa, i što kralj želi, da po čem nebi na svjetovno obćenje i svjetske izpraznosti skrenula; usuprot, da bi Bogu, kojemu su se posvetili, čisto i redovnički služili.[37]) Spomenutim dakle pismom na novo se pripoje obslužujuća braća u Ugarskoj onoj u Bosni, a ovaj čin ugarskoga i rimskoga dvora daje sjajnu svjedočbu našim vjerovjestnikom.

Nastupom Eugena IV. na papinsku stolicu (g. 1431.), dolazi do vrhovne u katoličkoj crkvi vlasti muž, koj je svoje nadpastirsko djelovanje i pažnju posvetio riešenju crkvenih razmirica posvuda, imenito u Bosni, pak zato za ovu znamenite zasluge steče. On već prve godine svog spasonosnog vladanja dopusti franjevcem fra Ivanu Cerethy-u i fra Blažu Slavoncu, da se uz Dinarske planine, zatim u Dalmaciji, Bosni i Hrvatskoj podignu tri samostana, i to ondje, gdje radi provale turskih četa kršćani budu lišeni svećenikâ.[38]) Pobrinu se zatim isti papa za svećenike i učitelje u ovoj zemlji; otvorivši pako (dne 23. srpnja r. g.) crkveni sabor u Bazileji, potaknu pitanje o izmirenju razkolnih pokrajina, a pri tom brzo dodje red i na Bosnu. Sabrani otci, zabrinuti za crkveno jedinstvo i slogu kršćanskih vladara, nazirali su samo u jugoslavenskih državah obranu i nasip proti svedjer rastućoj sili polumjeseca, pak zato osloniše pomirbu bosanskog i srbskog naroda s majkom crkvom na Ivana Stojkovića, štrasburžkoga nadbiskupa, rodom Dubrovčanina, a redom dominikanca, muža učena i za vjeru oduševljena. Ovaj se obrati na dubrovačko vieće, neka bi ono posredovalo medju susjednimi vladari i sv. saborom, koje se radostno odazva molbi svoga zemljaka, te sve pokuša kod kralja Stjepana Tvrtkovića, da bi poslao u Bazileju svoje punomoćnike. Ne postiže se ipak željeni cilj, jer su kralja sada okruživali prvaci „bosanske crkve" i ljuti protivnici žudjenog jedinstva,[39]) a sam slab i neodlučan, nije uvidjao potrebu saveza sa zapadnimi vladari, premda su mu Turci neprestano pustošili najljepše predjele kraljevine i

[37]) Theiner: Mon. Hung. II. p. 210.

[38]) Fabianich: Storia dei fratri minori in Dalmazia e Bossina. Zara 1863. V. I. p. 176—8.

[39]) Bogomili str. 119—20. Luccari: Annali di Ragusa p. 152.

svoju vlast na štetu njegove objestno širili. Bosanski dvor drhtao je pred iztočnim i zapadnim vjetrom, te krštene i nekrštene držao svojimi protivnici, pak se volio kukavno ponizivati i pred osvojiteljnim genijom turskim, nego li se odvažiti na odpor, u kojem bi bosansko zemljište imalo postat biti ratnim pozorištem. Kralj medjutim kao da je bio naklonit katoličkoj crkvi, inače ne bi mogli razumiti, zašto je preko spljetskog nadbiskupa Zabarelli-a radio da se oženi katoličkom plemkinjom iz mletačke obitelji Malatesti.[40]) Izvjestiše medjutim Dubrovčani saborske otce preko svojih naročitih poslanikâ o neuspjehu svoga nastojanja,[41]) što je dakako bilo žao sv. saboru.

I upraviteljstvo franjevačkog reda pokuša sa svoje strane unapriediti stvar vjersku u Bosni. Vrhovni starješina fra Vilim „di Casale“ biaše dočuo, da su njegova braća ponješto odstupila od one razmjerne strogosti vlastitih pravila, kojom se je njegov red svedjer izticao, te koja jedina može dignuti pred svietom ugled redovnika i vjerovjestnika. Biaše mu dojavljeno poimence, da se mlogi nalaze u posebnih kućah, da posjeduju imanja, da štolarske pristojbe u novcu primaju i da novake prije navršene četrnaeste godine u red uvršćuju. Da ovim zloporabam put zakrči, posla na lice mjesta muža koliko pobožna toliko mudra i ovim stranam vješta, naime fra Jakova de Marchia, koj se je tada bavio propovjedanjem u Ugarskoj. Ovomu naredi on listom dneva 1. travnja 1432., da se zaputi u Bosnu, popravi što je za popravljanje i uzpostavi redovničko obsluženje, gdje ono nadje razslabljeno, davši mu naslov svoga povjerenika i vikara, te najobsežnije punomoći.[42]) Došav fra Jakov u Bosnu, nadje mjestimice razslabljenu samostansku stegu, a u jajačkoj okolici braću razasutu po svietovnjih kućah i posjedom providjenu. — Sveti muž kako biaše strog napram samu sebi, pokaza se i napram povjerenoj si braći, te u želji da očuva ono zamjerno siromaštvo, koje je franjevcem svuda puteve krčilo, dobra im strogo zabrani i na oveće ciljeve utroši, skupi raztrkanu braću i samostanski život opet medju njimi uzpostavi.[43])

[40]) Glasnik srp. učen. družtv. XIII. p. 92.
[41]) Bogomili str. 121. — Luccari ibidem.
[42]) Greiderer op. cit. p. 44—5.
[43]) Idem ibidem.

— Ova raztrešenost, kao što nije bila obćenita, isto tako nije se bila ni duboko uvriežila; nu svakako bješe posljedica svakovrstne oskudice, u zemlji velikim dielom krivovjerjem zaraženoj, a neprestanimi turskimi haranji opustošenoj, pri čem su mlogi franjevački samostani i crkve postale puste ruševine. Morajući se franjevci skrivat izpred tih Krstovih protivnika, nu ipak ne ostaviti vjernike bez vjerozakonske utjehe, zalazili su u svietske kuće i tu životarili plodovi onog zemljišta, koje bi im vjernici na uživanje poklonili. Pak i do samog Jajca, polag Luccari-a,[44]) pod vodstvom Asim-paše dopirali su pustošeći čopori turski, i na obalah Plive žestok se boj bio. Nije dakle ni čudo, da su redovnici u onom metežu ostavljali kutove svojih samostana, i ne mogući živiti o samoj milostinji, prinukani bili prekršivati pravila svoga reda.

Kralj Stjepan Tvrdko Tvrdković, podpuno odobravajuć postupak franjevački, priekim je okom gledao toliku revnost Jakovljevu. On nije mogao pomisliti vjerovjestnike, ma bili oni i redovnici, bez ikakva posjeda i živuće o samoj prošenini, pak zato počme ga priečiti u vršenju njegove službe.[45]) Videći to fra Jakov, bosansku vikariju izruči fra Ivanu iz Korčule i brže bolje priedje Savu, te kod pape i kralja Sigismunda obtuži Tvrdkovića, „glasajući ga ne za kršćanina nego za poganina", dapače da mu je životu zasjede pravio.[46]) Nasuprot kralj se na njeg kod istih potuži, da je redovnikom svako sredstvo pristojna uzdržanja oduzeo, a tim ih prisilio, da ostave zemlju, u kojoj su toli blagoslovno djelovali. Nu kada mu se dokaza razložitost Jakovljevih naredaba, ne samo da mu se više neuzprotivi, nego još veoma poniznim listom od g. 1436. zaprosi oproštenje i pozva uvriedjenoga natrag u svoju državu.[47]) Uz to se obveza (dne 25. siečnja r. g.) na shodniji način franjevce providiti i štititi ih u propovjedanju, obraćanju i pokršćivanju inovjeraca,[48]) te i ovim činom posvjedočio svoje pravovjerje i naklonost napram franjevcem.

Nu ako je sa strane Tvrdkovića i stavljana bila kakova zaprieka provedenju nuždnih popravaka, to ne mislim, da je bio fra

---

[44]) Annali di Ragusa p. 140—3.
[45]) Greiderer op. cit. p. 143.
[46]) Farlati t. IV. p. 66.
[47]) Wadingus ad a. 1436.
[48]) Katona Historia R. Hungariae T. XII. p. 735—7.

Jakovu pravi neprijatelj, kako ga opisuju njeki povjestničari. Drugi su sasvim neprijatelji stajali na putu Jakovljevu apoštolskomu djelovanju, a ti bijahu bogomili, koji zaklonjeni naravnimi i umjetnimi utvrdami, te pustinjami, nisu htjeli s lake ruke pušćat medju se gorljive propovjedaoce, malo hajuć za naredbe svoga vladara. Ovi su se brižno uklanjali katoličkim vjerovjestnikom te im otežčavali obraćanje svojih pristaša. Uz to znali su i njeke crkvene dostojanstvenike tako, da su crkvene kazne na njeg udarili, te je trebovalo zamolit mu papu, da ih on svojom vrhovnom oblastju uništi.[49]) Prijaznost, kojom je od kralja bio susretan i ovi napadaji dali su mu povoda sumnjati o kraljevoj iskrenosti, ter ga držati za čovjeka dvolična, koj u srcu kuje najnečovječnije namjere.[50]) Pak još kad mu doglasiše, da mu se prave zasjede, tada duboko uvriedjen ostavi zemlju, u kojoj imade toliko nepriliká, a ubra veoma slabe plodove.

Ne jamčeći za istinitost pripoviedanja, dužnost nam je navesti, što o zlobi kraljevoj piše inače uvaženi Wading u svojih ljetopisih, a po njem ciela povorka franjevačkih povjestničara, kao što su: De Gubernatis, Greiderer, fra Marcellin da Civezza i Fabianich. Oni upravo crnimi bojami rišu postupak Tvrdkovića, te zgodno upliću i samu kraljicu, premda joj ne znaju kazat imena. I ona, poput nebožnog supruga, bijaše protivnica fra Jakovljeva, te njekog dana poruči svetcu, da će ga štititi, zamolivši ga, da joj dodje u Bobovac (Babovak, sic!). Najmi medjutim četiri razbojnika, koji bi mu na put izašli i tu ga iz zasjedâ pogubili. Došavši fra Jakov do zapetih zamka, skoče zločinci s oružjem u ruci, da ga na mjestu sa životom razstave, nu Jakov im mirno i razkriljenimi rukami poleti u susret, govoreći: „Evo mene, radite što god vam je odozgor pripušćeno, jer ja se ni malo ne bojim poginuti za stvar božju i prave vjere. Znam dobro, tko i zašto vas je poslao, te ako je božja volja, izpunite nalog one jadne žene“. Na ove rieči stadoše zlikovci kao gromom ošinuti, i zastidjeni padnu na zemlju te zamole oproštenje, koje im svetac rado podieli, i blagoslovivši ih znamenjem sv. križa, odpusti. Ovako sretno izbavivši se pogi-

---

[49]) Farlati t. IV. p. 66.
[50]) Idem ibidem.

belji, prosliedi fra Jakov svoj put, dodje u Bobovac i stupi pred kraljicu. Ona se od čuda snebi kad ga ugleda, nu brzo se iznadje ter veoma prijazno primi božjega čovjeka, koj ponizno ali neustrašivo reče joj: „Pred tobom je, o kraljice, fra Jakov, kog si bila zapovjedila umoriti. Al nisi velike misli zasnovala, što si htjela oduzeti život, ne kakovu mogućniku oli junaku, nego ubogu fratru, koj ne vriedi ni jedne mušice". Ponižena i okamenjena stajaše kraljica slušajući zboriti svetca, velikaši pako poviču: „On je svetac, nek se pusti u miru i neka se ne prieči u vršenju svoga poslanstva." Brzo se raznese po narodu ovaj dogodjaj i pribavi svetcu veliko štovanje, da je puk iz najodaljenijih krajeva hrpimice grnuo da ga vidi i čuje, a občaran njegovom riečitošću i svetinjom njegova života, na tisuće se povraćao u krilo pravovjerne crkve. Mučno ovo biaše Tvrdkoviću, pak zato dogovori se s patarenskimi poglavicami, kako da začepe usta ovomu gorljivomu propovjedaocu. Pošalju mu dakle njekog čaratara, da ga svojom majstorijom predobije i osramoti, nu nasuprot ovaj pred njim zaniemi.[51])

Medjutim bilo ili ne bilo ovo istinito, svakako je znamenito, da se pučka predaja još živo spominje ovog svetog muža. U selu Deževicah, blizu Kreševa, pobožni narod pokazuje na špilju, gdje je svetac samotovao, i na križ, pred kojim je molio, te o Gospi od sniega onamo u veliku broju iz obližjih župa hodočasti. — Niže fojničkoga samostana do nedavno stajao je briest, o kojem se je pripoviedalo, da je to bila svetčeva putna palica, koju je na tom mjestu zasadio. I obilnost ribâ u fojničkoj okolici pripisuje narod njegovu blagoslovu. — U Tišinskom jezeru, nedaleko od Šamca na Savi, ne čuje se nigda žabji glas, akoprem ih ima tuj veliko množtvo, dočim žaba prinešena u drugu vodu poput ostalih krekeće. O tom kazuje narod sliedeću pričicu. Na obali toga jezera njekoč je propovjedao sv. Jakov, a žabe su svim glasom kreketale i smetale ga u propoviedanju. Tada se on k njima obrati i zapovjedi da umuknu, što su one do danas vjerno obslužile. Dapače narod hoće, da zna i mjesto, na kojem je tada stojao. — Svakako ova predaja mora bit vjerni svjedok izvanredne svetinje i čudotvorstva Jakovljeva, koja mu nakon pobožne smrti (dne 28. studenoga 1476) pribavi štovanje, a g. 1726. čast svetaca.

---

[51]) Storia dei Frati Min. etc. p. 181—3.

Iz dosad rečenih zaključit možemo, da se nije fra Jakov ograničio na same poslove svoga reda, nego da je preostajuće časove revno upotriebio na obraćanje krivovjeracâ i ova namjera da je naišla na onaj odpor, porad kog morade uzmaći iz Bosne. U ovom ga je nastojanju bodrio i podupirao izprieko Save i bosanski biskup Josip, koj je od 1428. primio upravu ove biskupije, a za tu podporu pohvali ga kralj Sigismund (1435.), veliki štovatelj našega svetca. Ponajviše Josipovim molbam i nagovoru podje za rukom, skloniti fra Jakova, da se je opet 1437. povratio u Bosnu s prvašnjimi naslovi.[52]) — Fra Jakov našao je sada stvari sasvim drugčije. Kralj Stijepan Tvrdković nješto je očitije izazivao svoje pravovjerje, a bogomili bijahu čestimi nasrtaji turskih četâ pokunjeni, tim je pako postalo pripravnije zemljište za fra Jakova. I bosanska vikarija kroz posljednje dvie godine stradala je, te okolo 16 crkavâ i samostanâ bilo je razrušeno oli popaljeno od biesna Turčina.[53]) Pri ovom pohodu, a po naročitom laskavom papinu nalogu pratio je fra Jakova muž vrstan i izkusan, naime fra Nikola Trogiranin,[54]) te oba uložiše trud, da ojačaju katolikâ broj i prevagu. Da ovo lakše postignu, izprosiše od pape (dne 4. listopada 1437) dozvolu, da mogu mjesto onih šestnaest drugih, sedam samostanâ u Ugarskoj podignuti i nove drugove u pomoć dozvati. Ovoj milosti na skoro i druge doda Eugen IV., opunomoćivši fra Jakova listom od 7. prosinca r. g., da može odriešivat od griehâ biskupu zadržanih, tim više, što bez velika troška i pogibelji nije moguće doći vjernikom do biskupa.[55]) — Istoga dana i godine sličnu povlast učini onoj braći svećenikom, koja idući u proševinu, namjere se na osobe slabe oli prepriečene nu zadržanimi griesi obterećene, da ih mogu od biskupskih rezervata odriešiti.[56]) Ova posljednja listina razsvjetljuje nam ekonomični položaj domaćih franjevacâ, uslied kojeg su morali na siromašku životariti, a ovim pokazivati poniznost i nesebičnost, dakle krieposti, koje su im pribavljale ono štovanje, do kojeg su u sliedećih desetcih ovoga vjeka doprli.

---

[52]) Farlati t. IV. p. 67. — Wadingus ad an. 1437. n. 14.
[53]) Theiner: Mon. slav. mer. I. p. 375.
[54]) Fabianich op. cit. p. 183—4.
[55]) Mon. slav. mer. I. p. 375—6.
[56]) Idem ibidem 376.

Ni za čas nezanemarujuć propoviedanja, fra Jakov napisa latinsku razpravu proti bosanskim patarenom, a tim utisnu i manje vještijoj polemiziranju braći dokaze katoličke nauke i prigovore proti krivovjerskim nazorom.[57])

Već sliedeće godine nalazimo fra Jakova s onu stranu Save, valjda zato, što su ga ugarski i hrvatski biskupi molili i zaklinjali, da sam preuzme propoviedanje rieči božje i triebljenje krivovjerja, koje je tada bilo raztrovalo nutarnje odnošaje, te spriečilo razvitak njihovih biskupija.[58]) Medjutim sjeme, koje je u Bosni usijao, doniel o je svoj plod, i njeki velmože javno su posvjedočavali svoje vjerske osjećaje. Tako Juraj, nećak Hrvojin, izdajući njeku darovnicu knezovom Jurjevićem i knezu Vuku Vukićeviću, stavi ovaj svoj spis i darovanje „u ruke gospodina vikara Žuvana (= Ivana Korčulanina) i vsakomu vikaru kon vikara i vsoj bratji fratrom svete crkve katoličanske, vire rimske, reda svetoga Franciška, da ih oni čuvaju i obaraju u vsem tom zakonom crkvenim".[59]) Ovo je za nas tim zanimivije, što su onovremeni bosanski kraljevi i velemože slične izprave uručivali zaštiti i nadzoru „djeda crkve bosanske". Osim toga ovaj čin dokazuje nam, u kojem broju bijahu tada katolici i kakov su ugled u državi uživali franjevci. — Medjutim Stjepan Tvrdković nije ni mogao uspješno podpomagati naše vjerovjestnike. Njemu se je iza g. 1421. bilo boriti najprije s Radivojem, sinom Ostojinim, kog su kao i otca mu podupirali sami Turci, zatim s velikim vojvodom bosanskim Sandaljem Hranićem, te srbskim despotom Gjorgjem Brankovićem. U toj nejednakoj borbi bude savladan (1433.) i pobjegne u Ugarsku. Istom nakon tri godine preotme bosansko priestolje, ali ne sve zemlje, nit dobavi kruni potrebitog ugleda kod ponosite vlastele. I to bijaše uzrokom, da ostade neodlučan napram svakomu vjerskomu pokretu.

Nješto se veseliji izgledi za katoličku stvar pokazaše u susjednom Humu, kojemu od g. 1435. stajaše na čelu Stjepan, pridjevkom Kosača, sin Vukca, brata Sandaljeva. Ovaj nedobivši poroda od Jelene, kćeri srpskoga kneza Lazara, ostavi upravu Huma

[57]) Farlati t. IV. p. 66.

[58]) Csevapovich. Catalogus Prov. s. Joan. a Capistrano. Budae 1823. p. 106.

[59]) Miklossich. Mon. Serb. p. 379.

i mlogi novac kod dubrovačke obćine svomu sinovcu, koj se je i dotle pisao vojvodom bosanskim. Stjepan, nasliedivši Sandalju u časti i posjedu, osjeti se slabim napram okružavajućoj ga sili polumjeseca, i čeznući za podpunom neodvisnošću, obrati se na papu Eugena IV. preko svojih posebnih poslanika, da ga primi u milost i pošalje mu kojeg biskupa, jer da „želi krstit se i bit dobar kršćanin."[60]) — Što je ovdje mimoišao franjevce, te zahtievao kojeg crkvenog dostojanstvenika, tomu su mogli bit razni uzroci. Franjevci, kao da se nisu bili još udomili u Humu, te mu valjda bili manje poznati. Nasuprot čin biskupski potreban je bio u zemlji, koja je tada jedva čuvala tragove katoličkog bogoslužja. — Eugen se radostno odazva ovoj molbi, i listom od 12. rujna 1439. naloži Tomašu Tomasini-u, hvarskomu biskupu, rodom Mletčaninu, a redom dominikancu, da se primi službe apoštolskog poklisara „u bosanskoj i hrvatskoj kraljevini te zemaljah Stjepanu velikomu, vojvodi bosanskomu, podložnih", pohitivši na lice mjesta. Papa nadalje označuje Tomi djelovanje, koje se je moralo odnositi na velike i težke papine i svete crkve rimske poslove na uzvišenje katoličke vjere, spas dušâ, mir i dobro ovih strana, te bit navjestitelj istine i mira.[61]) Zaista nesebična bijaše i ovaj put papina namjera, a plemenita poslanikova zadaća, i odaje sav žar apoštolske gorljivosti, koju toli zamjerno nasliedjuju nastupnici Petrovi. Izmedju ostalih mlogih, osobito je Eugen radio o tom, da jugoslavenske pokrajine izmiri s majkom crkvom a priljubi zapadu, pa kako su sve kršćanske vladare spajale iste nužde i koristi, tako da ih skopčaju isti vjerski osjećaji, a tim se stvori nepredobiv nasip neprijateljem križa Isusova. Da ovaj uzvišeni cilj postigne, obasu papa svoga poslanika mlogimi milostmi, medju kojimi bijaše, da može trojici podieliti vitežku čast i naslov, a tim se ljubeznivim i prijaznim pokazati.[62]) Ovo ipak poslanstvo ne urodi žudjenim plodom, premda je biskup Toma bio gorljiv i okretan muž. Humski upravitelj ne usudi se prekinuti svaku svezu s bogomili, koji su ga uvjek okružavali, te sačinjavali ogromnu većinu pučanstva. Ovoj

---

[60]) Bogomili str. 123. s opazkom.
[61]) Farlati t. IV. p. 256.
[62]) Idem Ibidem.

prevrtljivosti mnogo su doprinosile i njegove osobne mahne, medju kojimi bijaše sklonost na piće i srčbu, razkalašen život, mržnja napram znanostim i tolika neumjetnost, da je jedva slova poznavao.[63])

Iz Huma priedje Toma u Bosnu, ne bi li ovdje oživotvorio papine želje. Al ni tu nebijaše sretniji. Kralj Stjepan Tvrdković turskom silom uza zid pritisnut i povišenim dankom oslabljen, uzalud je sjajnim poslanstvom molio (1440.) novog ugarskog kralja Vladislava Varnenčika, da s njim oli obnovi oli učini prijateljstvo i savez proti obćem dušmaninu.[64]) Sliedeće godine u tolikoj bijaše neprilici, da je ponudio Mletčanom, neka bi preuzeli njegovu državu.[65]) Tomi dakle drugo ne preosta, nego bez pomoći državne vlasti skromno poslovati, obilaziti zemlju, i u njoj kršćansku nauku i crkvenu stegu uzpostavljati. U ovome su ga revno podupirali franjevci,[66]) a njihovo složno nastojanje bi ovjenčano priličnim uspjehom.

Dočim su ovako naši vjerovjestnici sudjelovali revnosti papinskog poslanika, porodi se razpra medju njimi i njihovimi sudrugovi u Ugarskoj, koja se dokonča novim dokazom naklonosti sv. stolice prama bosanskoj braći. Godine naime 1439. bi imenovan fra Ivan Bajanin, rodom Ugrin, povjerenikom i krivovjerskim iztražiteljem u Bosni, a dvie godine kašnje bude izabran za bosanskoga vikara. Da bi uzpostavio sporazumljenje medju ugarskim i bosanskim kraljem, priedje god. 1442. bosanske granice, i tom prigodom sazva prvake ugarske braće, te im stavi pred oči, kako je nemoguće ove godine obdržavati redovitu skupštinu, pak predloži, da se ista odgodi na sliedeće ljeto, kada se je nadao, da će slogi ovozemnih vladara poći za rukom suzbiti Turčina i u cielom obsegu bosanske vikarije povratiti žudjeni mir i sigurnost, a po tom nastati prijatnije okolnosti za ovakav sastanak. Njeki pristadoše na ovaj predlog, nu većina izrazi mnenje, da bi se posvema odciepili i posebnu redovničku pokrajinu zasnovali. Ovi bijahu izkinjeni vječitimi nemiri u Bosni, težkoćami obćenja i neizvjestnošću

[63]) Luccari: Ann. di Ragusa p. 164.
[64]) „Obzor“ g. 1880. br. 161.
[65]) Ondje.
[66]) Farlati t. IV. p. 257.

položaja. Njima, koji su imali dobro providjene i zaklonjene samostane, bosanska braća služila su samo na teret, buduć bi kod njih pribježište i pomoć tražila. Po njihovoj osnovi braća u Bosni i Hrvatskoj imala bi ostat u jednoj cjelini, a za ovu dielitbu najprije bi se moralo interesovati ugarsko plemstvo, koje bi lako tada dobavilo potvrdu od strane sv. stolice i uprave reda. I zbilja za kratko vrieme pod netemeljitom izlikom dobaviše oli skovaše papinski list, te prvi sastanak držaše u gradu Jeno (?), na kojem si izabraše redovito starješinstvo. Čuvši za ovo hrvatsko-bosanska braća, i oni sazovu skupštinu, te odaberu novoga vikara. Papa Eugen IV. nazirao je u ovoj dielitbi težak udarac za Bošnjake i sažaljujući njihovu sudbinu, listom od 22. siečnja 1444. uništi ovaj pokušaj, sjedini obe pokrajine, a vikarom učini fra Fabijana Bačanina, kog bijaše magjarska stranka postavila za svoga upravitelja. Važan je za nas uvod ovog papinog pisma, koj doslovno glasi: „Premda je po dužnosti pastirske službe uputno, da svim redovničkim osobam budemo u njihovih potrebah milostivi i dobrostivi, ipak braću reda manjih, osobito onu pod redovnim obsluženjem nalazeću se, živahnijim plamom duha užgauu, koja ne bojeć se nego ljubeći divlje narode, k njihovu obraćanju idju neustrašiva, samo da mognu na gospodnje guvno snieti mlogo snoplje, i za darove od Boga im darovane dati točan razlog Gospodinu, većom ljubavju njegovat moramo, da u njihovih svetih djelih, po kojih vjera katolička niče i njihov se zvuk po cieloj zemlji razlieže, ništa ih ne buni, ništa neuznemiruje, nego da nastojanjem naše brižljivosti, odstranivši od njih svikolikih pobuna smutnje, i dielitba viharove, sladkošću se mira ugodno vesele. Buduć su pako braća istoga reda, od obsluženja prozvana, jur stotinu i više godina tako svemogućemu Bogu u krajevih Bosne, Ugarske, Hrvatske, Dalmacije, Bugarske i Raške, te u ostalih pokrajinah iztočnih, sjevernih i južnih svoju ugodnu izkazivali službu, i oko dobitka Krstovom krvlju odkupljenih duša nastojali, to je miris njihovih dobrih djela po svietu razprostrt, mloge duhove vjernikâ nebeskim milinjem, pobožnošću i ljubavju duhovne svetinje napunio“. Sad crta papa povod i razvitak spomenute razmirice, ter apoštolskom vlašću opet spaja obe nezakonito razstavljene polovine, jasno naglasujući, da on to ne čini

ni na čiju molbu, nego po svom vlastitom uvjerenju i odluci.[67]) Iz ovih redaka odsieva ciela djelatnost onovremenih franjevaca, te ugled, kog su tada uživali kod najvišje crkvene oblasti.

Umrie medjutim svršetkom g. 1443. ili početkom sliedeće kralj Stjepan Tvrdko Tvrdković,[68]) ostavivši krunu Tomašu sinu Ostojinu,[69]) do koje dodje pomoćju Janka Hunyadi-a, inače Sibinjanina, tog slavnog ugarskog junaka i upravitelja. Za Tomaševa vladanja posljednji put zablista nada vjerskog ujedinjenja, a njegova je doba najsjajnija točka franjevačke prošlosti.

Koliko se dade razabrati iz poredanih činjenica, bosanski su franjevci, uz silne zaprieke, održali svoj težki položaj, ni za korak ne uzmaknuvši sa svoga poprišta, te ako i jesu mjestimice izgubili, to su na drugom mjestu dobili crkve i samostane. U ovom dakle odsjeku bosanske dogodovštine pokazali su osim navadne gorljivosti za sv. vjeru, još i bezprimjernu uztrajnost u svome zvanju, a ovoj bijaše nagrada, da su bolja sinula vremena njihovu djelovanju.

---

[67]) Greiderer op. cit. p. 47—9.

[68]) Bogomili str. 124.

[69]) Nobis post ipsius (Regis) decessum et ex ejusdem dispositione in dominio .... remanentibus. Arkiv za jug. povj. II. str. 38—9.

VI.

Sjajno doba bosanske vikarije.

Čim se uzpe na bosansko priestolje Stjepan Tomaš, papinski poslanik Toma, posredovanjem dakako franjevacâ bosanskih, upoznade se s njime i u duljem obćenju svojom učenošću i ugledom predobi ga za katoličku vjeru, koju ovaj, ostavivši patarensku sliedbu, svom dušom brzo prigrli, te joj postane moćnim zaštitnikom i revnim promicateljem.[1]) Sv. stolica obradovana tolikim dobitkom, ponudi mu kraljevsku krunu, i mjesto jedne, da dvie podigne biskupije, te već bijaše naimenovala dva franjevca, naime fra Petra i fra Antuna, da zauzmu nova mjesta. Ali novomu kralju, koj je najbolje poznavao svu tegobu svoga položaja, ne svidi se primit ni jednu od tih ponuda. Ne htjede krune, jer bi tim samo razžestio Turke, koji su ga gvozdenim polukrugom opasivali i svaki čas prietili provalom, ne primi pako novih biskupa, da nebi uvriedio većine pučanstva, odtudjena katoličkoj crkvi, a tim poskorio propast i onako oslabljene kraljevine.[2]) Ohrabren ipak ovom naklonostju, zaprosi od pape druge dvie milosti, daleko mu potrebnije, a te bijahu, da mu se pozakoni rodjenje, buduć od Ostoje s tudjom ženom rodjen — i da može odpustiti dosadašnju ženu. Za ovo je razlog navadjao, da ju je uzeo pod uslovom običnim kod patarena, a jer je nizka roda, s toga se bosanska vlastela uztežu priznati ju svojom kraljicom, a to bi mu moglo napokon i ozbiljnih neprilika pribaviti. Eugen udovolji i jednoj i drugoj molbi

---

[1]) Theiner: Mon. slav. mer. I. p. 395—6.
[2]) Bogomili str. 172.

svojimi listovi od 29. lipnja 1445. i to tim laglje, što je pozakonjenje Tomaševo bilo nuždno, da se održi na priestolju, a bogomilska ženitba nije ni smatrana bila pravovaljanom, buduć sklopljena pod uvjetom „ako bude žena dobra i vjerna“.[3]) Kralj se sada oženi Katarinom, kćerju Stjepana Vukčića, velikoga vojvode bosanskoga i gospodara Huma, dakle iz najodličnije obitelji svoje kraljevine, koja s bosanskom krunom primi i katoličku vjeru.[4]) Pak buduć mu je i brat Radivoj bio gorljivim katolikom,[5]) to je ciela kraljevska obitelj bila odana pravovjerju, a te svoje odanosti dala je tečajem sliedećih godina toliko dokaza, da katolik može odsele s ponosom i njekim milinjem prevrtati listove bosanske povjesti, prepunjene najiskrenijim mišljenjem i djelotvornošću Tomaševom za sve, što je smieralo na napredak katoličanstva. Ovako moćno podupirani, franjevci razviše svu svoju poslenost, ne bi li povratili Bosni stari njezin katolički značaj, sveta pako stolica upravo materinsku pažnju poklanjala je političnim i crkvenim osnovam Tomaševim.

Naravna posliedica Tomaševa prelaza na vjeru katoličku bijaše, da su se franjevci kao svećenici udomili na kraljevskom dvoru, a mloga vlastela povela se za primjerom vladarevim. Medju ovom osobito se je izticao Petar Vojsalić, gospodar Visokoga i vojvoda doljnjih krajeva. Njegovi su roditelji, kao dobri katolici, njekoliko kuća i crkava franjevcem posagradili; pak s toga papinski poslanik uze njega i njegova dobra pod zaštitu sv. rimske crkve, ovu pako odredbu potvrdi Eugen svojim listom od 11. svibnja 1445., a pismom od 29. r. mj. i g. bude svima preporučen. Ovu je milost za njega izposlovao sám kralj, bez sumnje uvjeren o njegovih zaslugah.[6]) Uz Vojsalića hvale se kao dobri katolici knez Restoja, kraljevski protovestijar, knez Sladoja Senković s braćom, vlastelin Pecke, vojvoda Pavao Klešić,[7]) te vojvoda Ivaniš Pavlović, gospodar Popova i Trebinja, nu koj dugo ne uztraja u ovoj svetoj odluci.[8]) Po ovoj stečevini sudeći, franjevci su ovog vremena i u

[3]) Mon. slav. mer. I. p. 388—9.
[4]) Mon. Hung. II. p. 264.
[5]) Mon. slav. mer. I. p. 428.
[6]) Mon. slav. mer. I. p. 389.
[7]) Mon. Hung. II. p. 251, 236, 265.
[8]) Bogomili str. 129.

Hum doselili se, te pod utisci prvog vjerskog oduševljenja Ivaniševa podigli više crkava katoličkog obreda.

Kako za Bosnu u obće, tako za franjevce napose, godina 1445. urodi mlogimi milostmi sv. stolice, što nam može služiti za dokaz njihove velike djelatnosti. Tako Eugen IV. listom od 23. siečnja o. g., hvaleći bosanske franjevce, da su kao što javni i čuveni glasovi raznose, učinivši se bedemom za kuću gospodnju i razširenje pravovjerne vjere, na oprovrgnuće i triebljenje praznovjerja pomoć i nastojanje osobito stavili, podieli fra Fabijanu Bačaninu, bosanskomu vikaru, i njegovim u službi nastupnikom oblast, da iztražiteljsko zvanje vrše u cielom obsegu bosanske vikarije, dodavši izrično, da ako nebi htjeli dotični biskupi i crkvene oblasti u to se upustiti, neka vikar i njegovi drugovi sami postupaju polag propisâ kanoničkoga prava proti Husitom i javnim čarobnikom. Zatim prieti papa kaznami svim protivnikom, a nudi oproste njihovim podupirateljem.[9]) Godinu dana kašnje čuvši Eugen, da je husitsko krivovjerje u Moldaviji duboko uhvatilo korjenje i prietilo raztrovati susjedne države, blizu doslovno ponovi rečenu dozvolu, imenovavši fra Fabijana i nastupnike mu iztraživaoci u Bosni, Ugarskoj, Vlaškoj, Moldaviji, Bugarskoj, Raškoj i Hrvatskoj, te podieli svima najobsežnije punomoći glede odriešivanja od najvećih kazna i zločina.[10]) — Malo kašnje (t. j dne 29. siečnja 1445.) izdade isti papa drugi apoštolski list, kojim pridruži bosanskoj vikariji sve franjevačke samostane u Vlaškoj, Moldaviji, Sedmogradskoj i one u Budimu i Segedinu, te ine, koje bude kardinal Julijan, papinski poslanik u ovih stranah, njim dosuditi. Istom prigodom učini fra Fabijan i njegove nastupnike apoštolskimi povjerenici i podieli im onu oblast vrhu ciele vikarije, koju bi sam upravitelj reda vršio, kad bi se ondje nalazio. Napokon obdari ih osobitimi povlasticami glede pastirske službe.[11]) Ovom vrhovnom presudom htjeo je Eu-

[9]) Qui ut celebris famaque publica insinuabat, se murum facientes pro domo domini et orthodoxae fidei propagatione, ad confundendas eliminandasque hujusmodi heresis superstitiones opem et operam efficaces solertius adhibere. Wadingus ad a. 1444. n. 40—3.

[10]) Mon. slav. mer. I. p. 394—5.

[11]) Wadingus ad a. 1444. loc. cit.

*

gen osujetiti preuzetne pokušaje one braće u Ugarskoj, koja su pod plaštem razlike u narodnosti i redovničkoj stezi tražila povod razdvojenju vikarije, te nastojala joj podlomit krila i uzkratit najbolju podporu. Očevidno sv. stolica više se je obazirala na koristi bosanskih vjerovjestnika, nego li na zahtjeve mirnih prebivaoca ugarskih samostana. Napokon izbrojene povlastice potvrdi papa listom od 16. veljače r. g. podielivši 300 dana oprosla onim vjernikom, koji, valjano izpovjedjeni, budu braniti i štititi bosanske iztražitelje.[12])

Ovolike medjutim milosti bijahu podpuno zaslužili franjevci, jer obraćajuć i u vjeri tvrdeć vlastelu, ne zaboraviše ni prostoga puka, koga sad opažamo proniknuta pravom pobožnošću i kršćanskom samozatajom. Mloge osobe obojega spola bijahu prigrlile „treći red sv. Franje“, te u posebnih stanovih počele bile pokorno živiti. Ovo medjutim svojevoljno uvadjanje samostanskoga življenja i primanje prebivališta ne bijaše sv. stolicom dozvoljeno, da se tako na put stane prekomjernoj želji za redovničkom tihoćom. Bosanski franjevci brzo uvidiše neopreznost postupka ovih svojih po evangjelju sinova, i želeći zatrti u klici ovo plemenito oduševljenje u vjeri, izposlovaše kod pape, da ih odrieši od crkvenih kazna, te da u buduće mogu slobodno u rečeni red ih primati, prebivališta prvašnja zadržati, a nova prihvaćati po uvidjenju bosanskog vikara, komu ih podredi, obasuv mlogimi povlasticami njihove izpovjednike.[13])

Ovim uspjehom i tolikom naklonitošću sv. stolice obodreni franjevci, savjestno su vršili svoje pastirske dužnosti, pak videći, da kralj ne samo neproganja bogomile, nego još njihovim prednjakom izkazuje vanredno poštovanje, ne znadoše pritajiti ni pred istim vladarem svoju gorljivost, već mu predbaciše toliku slabost i snosljivost napram krivovjercem, a kad ni to nije hasnilo, kao sumnjivu katoliku uzkratiše sv. pričest. Ova medjutim svećenička odvažnost ni za čas ne odtudji kralja od franjevaca, da li ga upravo zadivi, ter preko naročitog poslanika o svem obaviesti papu,

---

[12]) Idem ibidem.

[13]) List izdan 31. siečnja 1445. kod Wadinga t. 11. Regestum Pontificium p. 475.

moleć ga, da mu dopusti dotle obćiti s bogomili i njihove glavare izlično štovati, a ipak svetotajstva primati, dok mu se ne pruži prilika, posve ih iz zemlje iztriebiti. U isti mah izjavi, da je od malih nogu odgojen bio u kršćanskoj vjeri, krivovjerci pako da su u ogromnoj većini, dosliedno, da mu je nemoguće izjavit se njihovim protivnikom. Papa Eugen uvaži kraljeve razloge, te listom od 11. studenoga 1443. pisa svomu poslaniku Tomi, i zapovjedi mu, da, ako je kralj inače dobar katolik, krivovjerci pako u veliku broju, a upitno štovanje samo vanjska udvornost, da naloži franjevcem, „jedinim u Bosni katoličkim svećenikom", neka podieljuju kralju svetotajstva, koliko god ih puta potraži. Medjutim neka ga poučavaju o zloći patarenske nauke i napominju mu dužnost, koju ima izkorjenjivati toli pogubno krivovjerje, uslied one poznate izreke kanoničkoga prava: „Zanemariti, kad možeš opake protjerati, nije drugo doliš ih braniti; nit je bez sumnje potajnog drugovanja, koj, kad može, prestaje priečiti opačinu."[14]) Kao što sve ostale, tako je biskup Toma i ovu papinsku naredbu točno ovršio, te uvjerio sv. stolicu o kraljevu pravovjerju; pak s toga nalazimo Eugena podpuno o tom osvjedočena. Cieli rimski dvor, polag izjave samoga pape u listu od 30. srpnja 1446., radostno je primio viest ob odanosti Tomaševoj napram vjeri katoličkoj, te saobćujuć ju ugarskomu svećenstvu, plemstvu i puku, vruće preporuči kralja Tomaša ovomu narodu, koj mu je jedini svojim položajem i desnicom mogao pružiti izdašnu pomoć proti nutrnjim i vanjskim neprijateljem.[15]) Ovim je valjda htjela sv. stolica pripraviti Ugre, ako bi Tomaš k njim se obratio, kad pokuša protjerati bogomile, o čem je već bio zadao kraljevsku rieč.

Iza ovog kratkog nesporazumljenja medju kraljem i franjevci opet nastupi sloga i zamjenito štovanje, te uvaživanje. Već slieđeće godine zamoli kralj papu, da može uzeti dva franjevca sebi i kraljici za kapelane, a kao takove da može upotriebiti i za vanjska poslanstva, ne potraživ za to posebne privole njihovih redovničkih starješina. Eugen mu odobri tu molbu svojim pismom od 18. lipnja,[16]) tim pako učvrsti se franjevački ugled na kra-

---

[14]) Farlati t. IV. p. 257—8.
[15]) Mon. slav. mer. I. p. 395—6.
[16]) Mon. Hung. II. 235.

ljevskom dvoru, a uplivu ovih dvorskih svećenika imademo zahvaliti, da je odsele sve to jasnije postajalo pravovjerje Tomaševo, koje je on na vidik iznosio podizanjem novih crkava i nabavom crkvenoga ruha. Medju crkvami odlikovala se je ona sv. Tome u Vranduku, i presv. Trojice u Vrilih.[17]) U crkvi zaostrožkoj, blizu Makarske, nahodi se i danas jedna planeta, a druga na Sućurju u Hvaru, obe skrojene od kabanice Stjepana Tomaša,[18]) a sličnih uspomena čuvali su do nedavno i bosanski samostani. — Nu znade Tomaš ova svoja osjećanja u sklad dovesti s dužnimi obziri na druge u zemlji trpljene vjeroizpovjesti, te ga vidimo u isto doba puna počitanja i udvornosti pram „djedu crkve bosanske", kojemu je predavao na pohranu i zaštitu svoje kraljevske darovnice,[19]) a tim je uzdržavao nutarnji mir, toli potreban svakomu, a najskoli njegovu, silnim vanjskim neprijateljem uzdrmanu priestolju.

Dočim su se ovako papa, bosanski kralj i Franjevci natjecali, tko da više dobra u Bosni učini, jedino svietovno svećenstvo nije sudjelovalo ovoj gorljivosti, nješto zato što je bilo tada brojem sasvim neznatno, te je mogao Eugen o franjevcih pisati, „da su u kraljevstvu Tomaševu samo manja braća pravi katolički svećenici, koji božanstvene tajne obavljaju i vjernikom podieljuju,"[20]) a u listovih na Nikolu Testu i Radivoja, brata kraljeva,[21]) ovo isto 11 godina kašnje posvjedočuje nasliednik mu Kalikst III., nješto pako s toga, što je bilo skoro zaboravljeno od redovitog pastira-biskupa. Ovo pomanjkanje nadzora bi uzrokom, da su njeki svećenici u obsegu vikarije rad obćenja s krivovjerci i sami okužili se materialističnimi nazori, javno držali priložnice, njih veoma štovali, i još učili, da je tjelesno obćenje i izvan ženitbe

---

[17]) Ibidem p. 233—4. Samo mi se čini, da ova Vrila ne treba tražit na Kupresu, buduć tu neima nikakvih podrtina, već u tešanjskom kotaru, župi Šivši, a selu Blaževcih, gdje predaja i razvaline ovo posvjedočuju.

[18]) Arkiv knj. VII. str. 110.

[19]) Miklošić Mon. serb. p. 438—40.

[20]) Quia in regno suo soli Fratres Minores erant veri catholici Sacerdotes, qui divina sacramenta conficerent, eaque fidelibus ministrarent. Farlati t. IV. p. 257.

[21]) Mon. slav. mer. I. p. 428.

stvar posve bezgriešna. Da se ovomu zlu na put stane, Eugen opunovlasti rečenog fra Fabijana, da proti ovakovim povede iztragu i povrieditelje javnog morala polag crkvenih propisa kazni.[22]) I ovaj nalog imao je biti na dlaku gorljivo i oprezno ovršen, jer više ne dolazi spomen o sličnih zločinih.

Nu što osobito ovog vremena katolika mora veseliti, jest, da je dugo i široko razgranjena vikarija bosanska sjajne uspjehe postizavala i kod drugih slavenskih plemena, poimence ugarskih i erdeljskih Rusina. Ovu radostnu viest razabiremo iz lista Eugenova od 3. studenog 1446., izdana bosanskomu vikaru i podložnoj mu braći.[23]) U ovom pismu papa najprije hvali okretnost i zauzetnost franjevacâ za vjeru, i mlogih Rusina obraćenje poglavito pripisuje redovničkomu življenju, kao i plodonosnomu propovjedanju bosanske braće. Uvažava zatim želju ovoga i drugih naroda, koje braća u buduće obrate, da naime ostanu pod duhovnom upravom svojih vjerovjestnika, ako nebi imali vlastitog katoličkog svećenstva, i to nesamo obraćenici, nego i oni svećenici, koje franjevci sebi u pomoć budu dozvali. Nadalje dopušta im crkve, zvonike i kuće podizati u svih mjestih od mora jadranskoga do granica Tatarske (valjda rieke Pruta), dakle u cielom obsegu bosanske vikarije. Dozvoljava takodjer, da mogu službom božjom svetkovati zaštitnike pojedinih zemalja, u treći red upisivati, ovog reda samostane primati, te sebe i druge u svojih crkvah kopati. Do najposlie zabranjuje svjetovnomu svećenstvu uplitat se u duhovnu pastvu oli ih smetati, a sve pod prietnjom grieha papi i bosanskomu vikaru zadržana. — Radinost dakle bosanskih franjevaca nije poznavala političnih granica, do li svuda jednakom revnošću širili svjetlo istine i svedjer nove snopove unosili u žitnicu gospodnju.

Umre medjutim, za nas neumrle uspomene, papa Eugen IV. početkom g. 1447. a već dne 6. ožujka r. g. nasljedi mu Nikola V.; oduševljen za stvar vjere poput blagog mu predšastnika. Ovu promjenu na apoštolskom priestolju zgodno upotriebiše ugarska braća, da se odciepe od bosanske vikarije. Novi papa izpuni

---

[22]) Farlati t. IV. p. 70—1.
[23]) Mon. slav. mer. I. p. 392—4.

im želju, kojoj se je toli opirao prvašnji, ter listom 14. svibnja r. g. naredi kustodom i gvardijanom kraljevine bosanske, da odaberu sebi vikara, koj će upravljat samostane medju riekom Dravom i jadranskim morem, dakle hrvatsko-bosanskom braćom. Ovomu samo vikaru ostavlja papa na uživnje sve one povlastice, koje mu predšastnici tečajem vremena dobiše, a njegov izbor da podpada samo potvrdi vrhovnoga starieśine reda.[24]) Uslied ove papinske naredbe ugarska braća zavedoše novu pokrajinu reda i staviše ju pod zaštitu presv. Spasitelja, dočim stiešnjenoj bosanskoj vikariji stupi na čelo fra Mihovil Zadranin, koj se u kasnijih spomenicih spominje.

Obćenje s ugarskom braćom toliko je uplivalo na nutrnje odnošaje ovodravske braće, da je mjestimice i medju njimi uzdrmalo prvobitnu strogost življenja, i mlogi samostani pokušali uvest nješto umjereniju stegu. Nikola V. ne dopusti ovim ni za dlaku odstupiti od duha i slova vlastitih pravila, te listom od 26. rujna 1447. podvrže bosansku vikariju fra Jakovu de Primaditiis, upravitelju „braće obslužujuće", naloživši, da ju osobno oli po svojih povjerenicih pohodi, koja se je i sada sterala od jadranskoga mora do granica Tatarske.[25]) Ovo apoštolsko pismo jasno svjedoči, da su bosanska braća i dotle pripadala „obslužujućim", da su na sjeveru stegnute bile granice ovoimene vikarije, nu prama Bugarskoj i Vlaškoj, da su ostale nepovriedjene, napokon da se je samo u doslovnom obdržavanju redovničkih pravila naziralo jamstvo većega uspjeha kod inovjernika.

Videći dalmatinska braća, kako nastoje ugarska dovinut se samostalnosti, naume i oni prekinuti vez jedinstva, te posebnu zasnovat pokrajinu, neovisnu o bosanskom vikaru, tim više, što su skoro isti bili razlozi njihovu odielenju, koji i onomu prekodravske braće; da su naime Bošnjaci bili njim na teret, a samostani u Dalmaciji bili se pretvorili u zakloništa progonjenih sudrugova. Potuže se dakle novomu papi, da je njegov predšastnik prisilno ostavio dalmatinske samostane pod upravom bosanskoga vikara. Nikola V. naredi Martinu, kotorskomu, i Tomi, hvarskomu biskupu,

---

[24]) Wadingus t. XI. Reg. Pont. p. 510.
[25]) Idem ibidem p. 532.

da ga izvieste o temeljitosti tužbe, a listom od 27. rujna r. g. zabrani bosanskim franjevcem držati prebivališta u Dalmaciji.[26]) — Dočim se je ovako krnjila na sve strane bosanska vikarija, primicali su joj se samostani u samoj Bosni, darežljivošću dakako kraljevom i bosanskih velikaša, medju njimi pako iztiču se oni u Srebrenici, Fojnici i Kreševu.

U isto doba Nikoli se pruži prilika, da se pobrine i strogo vjerskimi odnošaji u Bosni. Odmah njekako iza njegova povišenja na stolicu sv. Petra, dodje u Rim na novo poslaničtvo Stjepana Kosače, da naime svoga gospodara zaprosi pomirenje s majkom crkvom. I novi papa izadje u susret izraženim željam, te dne 18. lipnja r. g. imenova na novo svojim poslanikom u Bosni Tomu, hvarskog biskupa, koj se je pred dvie godine iz zemlje bio udaljio i medju svoje stado povratio, preporučio ga svim i svakomu; listom pako od 20. i. mj. podieli mu iste povlastice, koje mu je Eugen u sličnu darovao.[27]) Ovom prilikom izkaza sv. stolica osobito priznanje i naklonost napram Stjepanu Tomašu i drugim širiteljem pravovjerja, uzamši pod svoju zaštitu bosanskoga kralja, te vlastelu Vojsaliće i Sladoja.[28]) Papinski poslanik pohiti i ovaj put u Hum i pozva poglavice bogomilske sliedbe, da se s njim upuste u ustmeno razpravljanje vjerskih priepornih pitanja, uzdajuć se pri tom u božju pomoć, jasnu istinitost katoličkog nauka i svoje bogoslovno naobraženje. Namjera bijaše plemenita, a način sasvim prikladan svetosti njegova zvanja, koj je uz evangjeosku blagost spajao neodoljivu silu nutrnje temeljitosti. Već bijaše na ovu ponudu pristala i protivna stranka, te dan i mjesto sastanka sporazumno bijahu utanačeni, kad iznenada prvaci humskih Patarena očitovaše, da neće doć na ročište, nit zametnuti kakove prigovore. Ovi su dakle i opet na svoju stranu priveli svog tvrdoglavog gospodara, a osiljeni takim zaštitnikom, odbiše svako sporazumljenje.[29]) Toma se vrati koncem iste godine u Rim i obavjesti papu o neuspjehu svoga poslanstva, na što ovaj osta uvriedjen tolikom neiskrenošću Kosačinom, te nakon ozbiljna promišljanja, odluči upotriebit oštrija

[26]) Idem ibidem p. 534.
[27]) Mon. Hung. II. p. 236—7.
[28]) Idem ibidem.
[29]) Bogomili str. 136.

sredstva. Listom dakle od 1. veljače 1448. posla Tomu u Bosnu, opunovlastiv ga, da ako bi vojvoda Stjepan i humski Patareni ostali tvrdokorni u svojih bludnjah i ne primili katoličke nauke, da ih može svečano izobćiti, a njihova imanja predati vjernikom na milost i nemilost, ujedno zabraniti svako trgovanje po njihovih zemljah.[30]) — Nu ako i jest Stjepan Kosača ostao u neprijaznu odnošaju prama glavi katoličke crkve, to je ipak vrlo dobro uvidjao, da mora samo na zapadu tražiti oslona proti nasrćućim azijatskim čoporom, pak buduć mu se slaba činila zaštita vlastitoga kralja, sebe i Hum izruči rimsko-njemačkomu caru Fridriku III., od kog dobi naslov „hercega (vojvode) sv. Save", porad čega Hum kašnje se prozva Hercegovinom. Prevario se je medjutim, ako je mislio, da je ovim vezom dovoljno osigurao svoju zemlju pred nekrstom, a svoju obitelj u posjedu Huma, jer i car Fridrik (1440 do 1493) bijaše slab vladar, koj ni sam nije mogao svladati domaćih buna ni suzbiti vanjskih neprijatelja, a kamo li da steče upliva na kojoj strani, oli obrani svoje štićenike. Stjepanu Hercegu nepreosta dakle drugo do borit se osamljen proti Turkom, opirat se zakonitomu vladaru, te shrvan predati sebe i državu najvećemu utamanitelju države. Njekom će se možebit činit preoštre mjere papine, al taj se mora prenieti duhom u onu dobu silničtva, kada je papam trebovalo braniti narode od svoje volje vladara, Evropu od iztočnih barbara, a pravovjerje od štetonosnog razkola. Sv. stojica tada je bila ona velevlast, koja je držala sjedinjen zapad i družtvo napućivala stazom kršćanske naobraženosti. Nasuprot veleizdajom domovine mogli bi žigosati ovaj pokušaj odmetničtva sa strane Stjepanove, te nazvati ga prvim korakom k propasti državne slobode, učinjen u vrieme, kad uz slogu i sporazumljenje bosanskog i humskog poglavara mogadijaše se njeki odpor učiniti zajedničkomu neprijatelju.

Biskup Toma, ne obavivši ni sada posla u Humu, navrati se u Bosnu, i tu pomagaše franjevce u izčupavanju krivovjerja, kojim posta svjedok njihova spasonosnog djelovanja i obožavatelj njihovih krieposti. Kralj Stjepan Tomaš nije medjutim mogao Tomu podupirati, buduć upleten u ozbiljne razpre sa susjednimi vladari. Još

[30]) Ondje.

g. 1448. on je nastav o borbu proti srbskomu despoti Gjorgju Brankoviću, a izgubiv dne 6. rujna bitku, potuži se samomu papi na nepravde, koje trpi od zla susjeda. Papa se zauze za nj kod upravitelja Ugarske Ivana Hunjadi-a, i to u isto doba, kad su oba protivnika bila izaslala poslanike pred ugarski sabor u Pešti, te utanačiti njeki mir. Kralj bosanski bio je nezadovoljan s Hunjadovim postupkom, i g. 1451. poče se spremat opet na despota, a da ga s ledja ne napastuju Turci, umoli ih preko Mletčana, da budu neutralni. Nije nam poznato, kakvim je uspjehom sada vojevao. Borba je ipak nastavljena g. 1455., u kojoj pade pod Srebrenicom Tomašev vojvoda Petar Kovačević, a po tom odbijen i ovaj napadaj bosanskih četa na gradove, koje su srbski despote iz ruku ugarskih kralja bili primili.[31]) Dočim je ovako opornu borbu vodio proti srbskomu despotu, spremao se je i na Turčina, ako bi ovaj svomu vazalu u pomoć priskočio. U tu svrhu uglavi savez s ugarskim upraviteljem u Doboru, koj medjutim nije mu ništa koristio. Pa kao da mu je bilo malo neprilike i pogibelji od vanjskih dušmana, i domaći ustadoše proti njemu. Bogomili uvriedjeni katoličkim osjećanjem svoga kralja, ostavljahu njegove, a stupahu pod turske zastave.[32]) Nu papa ne mogadijaše ravnodušno gledati razvoj ovih nejednakih okršaja, nit pustiti toli iskrena pristašu pravovjerja osveti njegovih neprijatelja, nego predteče njegov poraz svojom apoštolskom brigom i pismeno zamoli odanije si bosanske velikaše, neka na poziv papinskog poslanika Tome složno i svesrdno pomognu katoličkomu oružju,[33]) a listom od 11. lipnja 1450. posla u Bosnu još i Ivana biskupa kostničkog, da podupre kralja u njegovu težkom položaju, podielivši pismom od 14. lipnja r. g. kralju i njegovoj vojsci sve milosti, koje se običavahu davat križarom, buduć i oni vode rat proti Turkom i nevjernikom Manihejom, a tim da hrabrije zauzbijaju bjesnoću njihovu i drugih protivnika imena Krstova.[34]) Nu ako i moramo ovdje sa žalošću upozoriti štioce na crno izdajničtvo bosanskih bogomila, koji su proti vlastitoj domovini, a za nevjeru vojevali, to ipak sa zadovoljnošću i

[31]) Sr. „Obzor“ 1880. br. 161.
[32]) Bogomili str. 137.
[33]) Farlati IV. p. 259.
[34]) Mon. Hung. II. p. 255—6.

odavle razabiremo, u kojem su broju bili katolici, kada su oni sačinjavali kraljevske čete. Sami bojevi bili su dvojbene sreće, nu ipak podavali su bosanskoj kruni posljednji sjaj i ugled na kršćanskom iztoku, a Stjepana Tomaša napor bijaše hvale vriedan, ne bi li obnovio potamnjelu slavu bosanskog imena.

Iz ovih ratova kralj je crpio to gorko izkustvo, da država s toliko raznih vjeroizpovjesti, kao što je bila njegova, ne može se mirno i sretno razvijati, i da je sva njegova vjerska snosljivost najžalostnijim plodom urodila. Obuzet ovimi misli, u želji da ujedini duhove proti obćemu dušmaninu, odvaži se na veliko nu i pogibljivo poduzeće, privesti naime inovjerce u katoličku crkvu oli ih protjerat iz zemlje, koju su unesrećili. Da se ta vruća želja njegova plemenitoga srca izvede, poče pritisak činiti na oporne bogomile, a franjevcem dade naredbu, neka bi ga i oni sa svoje strane podpomagali. Skladnu djelovanje crkve i države podje za rukom, mnoge bogomile obratit na katoličku vjeru, dočim ostali sa 40 svojih prvaka izseliše se k hercegu Stjepanu.[35]) Divno bijaše pogledati sada franjevce razsijane po svoj zemlji, a gdje oni dopirahu, tu, po svjedočanstvu papinskog poslanika, „izčezavahu krivovjerci poput voska pred vatrom"; pak s toga savjetuje fra Ivanu Kapistrancu, tomu slavnomu biogradskomu obranitelju, da radi o tom, kako bi dalmatinski samostani, bosanskoj vikariji pridruženi, uz ovu ostali, buduć ovdješnja braća odtale dobivaju živež i podporu, služeć im zajedno pribježištem za ostarjele i od Turaka progonjene. Ovu svoju želju podupire tim, da bi dotično odieljenje samomu kralju nepoćudno bilo, kojemu toliko na srcu leži dobro i širenje katoličke crkve u njegovoj kraljevini.[36]) Ovaj sveti muž obradovao se je doisto tolikomu uspjehu sebi povjerene braće i podupre želje Tomine. Buduć pako bio pozvan od vikara fra Mihovila Zadranina, da osobno posjeti vikariju, a kralja i druge katolike u vjeri podkriepi,[37]) možemo skoro za izvjestno reći, da mu je molbu izpunio i Bosnu svojim pohodom usrećio, akoprem o tom neimamo nikakvih potanjih viesti.

---

[35]) Bogomili str. 137.
[36]) Greiderer op. cit. p. 57.
[37]) Greiderer op. cit. p. 57.

Hercegova težnja za samostalnošću izvrže se u očiti vjerozakonski rat. S početka on se bijaše zavadio s dubrovačkom obćinom iz čisto političnih razloga, nu ova, našav se u škripcu, tako stvar papi i bosanskomu kralju predoči, da su obojica pomislila, da je tomu uzrok Stjepanova vjerska nesnosljivost i oporna mržnja proti svemu što je katoličko, tim više, što nije štedio ni katoličkih crkava po Konavlju, nego ih nemilo plienio i palio.[38]) Uslied te prijave, papa zaprieti velikim i sv. stolici zadržanim izobćenjem svim onim, koji bi Stjepana Hercega u ratu proti Dubrovčanom podpomagali,[39]) a kralj Stjepan Tomaš uglavi s Dubrovnikom ugovor, da će „početi rat beza vsake otvlake i napridovati bez pristanka suprotiv hercegu Stipanu Vukšiću . . . sa vsom našom gospočkom kraljestva moćju . . . . i ošte mi kraljestvo obetova i primi . . . . ne učiniti mira ni sklada nijednoga s hercegom Stipanom bez volje i hotinja više rečenih kneza i vlastel vladuštago grada Dubrovnika“. Ovo se obavi „prid otcem ligatom biškupom hvarskim i prid otcem kuštodom i kapelanom Marinom.“[40]) K ovomu savezu pristupi humski vojvoda Ivaniš Vlatković s rodbinom,[41]) pak i sam sin hercegov Vladislav.[42])

Dočim je s obe strane vodio se uporan rat, sv. stolica nije skidavala oka s bosanske vikarije, tog sad krvavog pozorišta, nego je dapače gledala usred tih borba razširiti i učvrstiti pravovjerje, jedino spasenje ovim nesretnim pokrajinam. Papa Nikola V. listom od 30. ožujka 1451. povjeri sve u obsegu bosanske vikarije ležeće bolnice „braći i sestram trećeg reda sv. Franje,“[43]) pismom pako od 21. rujna i. g. izasla u Bugarsku i Rašku fra. Eugena Sommu, s punomoćju, da tamo sva ona obavlja, koja redoviti predstojnici država obnašaju, i pet novih samostana da podigne.[44]) U isto doba papa se posluži i drugimi redovi, samo da što veći uspjeh postigne. Tako listom od 26. siečnja r. g. na bosanskog biskupa

---

[38]) Miklošić Mon. serb. p. 442—3.
[39]) Mon. slav. mer. I. p. 408.
[40]) Miklošić op. cit. p. 447—50.
[41]) Ibidem p. 451—3.
[42]) Ibidem p. 444—7.
[43]) Germania Seraphica p. 56.
[44]) Ibidem.

posla u Bosnu o. Franju de Lara, augustinca, da u sporazumljenju s ovim gorljivim i dotičnim stranam vještim redovnikom oživotvori njeku njegovu osnovu, odnoseću se na širenje vjere i gradjanski mir u bosanskoj kraljevini.[45]) Ova osnova imala je bit veoma zamašna, jer kašto se iz istog pisma vidi, preporučen je bio biskup podpori mletačke i dubrovačke republike, ako bi po čemu bile potražene. Slične korake papa je učinio i kod ugarske vlade, preporučivši joj, da uzdrži s bosanskim kraljem sklopljen mir, što i učini Hunjadi, premda je držao Stjepana Tomaša dosta mlitavim u proganjanju krivovjerja.[46]) — Uz augustince trudili su se u Bosni i dubrovački dominikanci, pod vodstvom svoga predstojnika fra Ivana Olearika, te im podje za rukom i njeke velmože obratiti.[47])

Ali ni sa strane franjevaca nije se prestajalo djelovati. Iz rečenih poznati nam fra Jakov de Prandone razumio je, da je patarenstvo u Bosni osililo se, te da svojim otrovom prodira u samu Dalmaciju, pak zamoli fra Marka Fantucci-a, glavnog namjestnika braće obslužujuće, koj je upravo tada posjećivao dalmatinske samostane, da mu dopusti još jednom prieći u Bosnu i tu za spasenje duša djelovati. Ova mu je vruća želja bila izpunjena i on bi listom od 30. prosinca 1450. imenovan vrhovnim povjerenikom u bosanskoj i dalmatinskoj pokrajini.[48]) Da li je sveti muž došao sada u Bosnu i koju je korist polučio, nebi znali pripoviedati; nu svakako i ovim jasno biva, koli su gorljivo i najodličniji članovi franjevačkoga reda brinuli se uzpostavom jedinstva vjere i obreda u Bosni. Da bi pako bezbrižnije posvetili ovomu plemenitomu nastojanju, naredi Stjepan Tomaš svim svojim podanikom, da potrebitim živežem obskrbljuju franjevačke propovjedaoce. Nu tim neugodi ovim nesebičnim redovnikom, koji su ovo prisilno davanje hrane smatrali nesuglasnim sa svojim zvanjem, i voliše živiti o dobrovoljnoj milostinji puka, nego li o kraljevskoj sili. Ova samozataja i zahvalnost franjevaca prama dobromu kralju najbolje odsjeva iz lista, kog tadašnji poglavar franjevačkoga reda, fra Marko Fan-

[45]) Farlati IV. p. 71—2.
[46]) Bogomili str. 139.
[47]) Farlati loc. cit.
[48]) Ibidem p. 71. — Fabianich op. cit. I. p. 194.

tucci,[49]) upravi na bosanskoga vladara, te koje glasi: „Presvjetli i premilostivi kralju. Tvojemu svetomu veličanstvu nek svemogući podari trajni napredak kraljevstva i usreći Ti želje uspjehom. — Da Tvojemu Veličanstvu češće pišem, čini moje vanredno o Tebi mnenje, zatim udvornost i odanost. Sveudiljna je briga dobre braće, da stanje, koje zavjetovasmo, svakad i svagdje mognu obsluživati, ali kad razumih, da je Tvoje Veličanstvo, iz osobite privrženosti napram nam, providilo, da se od Tvojih naroda dragovoljno oli prisilno daje hrana, našoj braći potrebita, i meni i otcem bosanske vikarije svidilo se je i odredilo, da našemu stanju ni pod jedan način ne dolikuje to, što Tvoja brižljiva pobožnost braći učinit namjerava, te ako ovo budemo trpit, ostalim našim pokrajinam i otcem bit će ovo ne samo težko, nego još i većma dosadno i nepovoljno. Mi učinit onog nećemo, što bi u drugih korili, buduć prisilne usluge Bogu ne gode; pak s toga, što većma mogu, molim Tvoje posvećeno i prepobožno Veličanstvo, da ostanu Tvoji podanici posve slobodne volje u dobrotvorstvu, a braći, u Tvojoj kraljevini stanujućoj, koja tebe sama svojim upraviteljem, braniteljem i hraniteljem nazivaju, inače se providi. Ovu ja Tvojemu posvećenomu Veličanstvu, u ljubavi Isukrstovoj, zarad krvi njegove, koliko igda znam i mogu, kao preljubezne moje sinove, preporučujem; premda samo Tvoje Veličanstvo i osobita pobožnost ne potrebuje od naše preporuke. Nek zdravstvuje Tvoja prejasnost! Iz našeg mjesta Sv. Križa kod Zadra 26. siečnja 1453.“[50])

Obraćene bosanske velmože i dubrovačka republika išli su takodjer na ruku franjevcem. Nikola V. listom od 19. svibnja 1453. dopusti Petru bosanskomu banu (sic!?), da može držat u svome dvoru dvojicu iz reda „manje braće.“[51]) — Dubvovački franjevci sami se obratiše na sv. stolicu, da samostane, na dubrovačkom zemljištu nalazeće se, bosanskoj vikariji pripoji; navadjajuć tomu za razlog, što su bosanska braća medju narodom s veće strane nevjernim, te svim oskudievaju, dočim bi dubrovački samostani

---

[49]) Odlikovav se redovničkim životom i razširivanjem vjere, umrie pokraj Piacenze 1469. a sv. stolica (1868.) podieli mu naslov „blaženog“.

[50]) Greiderer op. cit. p. 57—8.

[51]) Ibidem p. 58. n. 47.

obiljem dobivane milostinje mogli im dovoljnu podporu davati. Papa im izpuni ovu bratinsku želju pismom dneva 19. srpnja 1453., oslonivši provedbu ove dozvole na svoga poslanika Tomu.[52]) Jamačno i dubrovačko vieće podtaknulo je ovo sjedinjenje, a tomu nalazimo razloga i povoda u onovremenih političkih odnošajih medju Dubrovnikom i Bobovcem.

Uvidjala je medjutim sv. stolica, da se ništa znamenita ni stalna ne može učiniti na korist vjere, dok se ne povrati mir vojujućim pokrajinam, pak zato posla na bojište Pagamina, dulcinjskoga biskupa, da bi on posredovao kod hercega Stjepana. Na rieč papinskog izaslanika herceg obustavi neprijateljstva, te iznenadjen tolikom usrdnošću sv. stolice, posla u Rim novo poslanstvo, koje bi imalo uvjeriti papu ne samo o gospodarevoj sklonosti na mir, nego i o njegovoj želji prieći na katoličku vjeru.[53]) Nikola se nije ni ovaj put obazirao na predjašnja hercegova vjerolomstva, već listom od 1. srpnja 1452. razširi poslanički djelokrug hvarskoga biskupa, protegnuv ga i na dubrovačku obćinu, te naredivši istomu, da se na novo zauzme za hercegovo obraćenje, sasluša obe ratujuće stranke i obnovi mir, a u to ime da mu bude prosto poslužit se i crkvenimi kaznami.[54]) Biskup Toma velikom revnošću ovrši ove naloge papine i uglavi željeni mir, nu ne mogaše ni ovom pritiskom hercega ni jezgre njegova naroda odvratiti od patarenstva. Herceg se, istina, izmiri sa ženom Jelenom i sinom Vladislavom,[55]) zatim dne 10. travnja 1454 s Dubrovnikom,[56]) a napokon i sa zetom bosanskim kraljem,[57]) nu ipak osta vjeran „bosanskoj crkvi". Ovomu se miru obveseliše obadva mu zeta, naime Stjepan Tomaš i Ivan Crnojević, gospodar Crnegore, a obe kćeri, Katarina i Marija, poslaše darove Gospinoj crkvi u Olovo.[58]) — Nu ovaj mir kasno prispje, to jest, kada je Turčin liepo se okoristio domaćom neslogom. Opraščajući Stjepan Herceg sve uvriede svomu

---

[52]) Wadingus t. XII. Reg. Pont. p 584.
[53]) Farlati IV. p. 259—60.
[54]) Idem ibidem.
[55]) Miklošić Mon. serb. p. 457—63.
[56]) Ibidem p. 465—9.
[57]) Farlati IV. p. 263.
[58]) Luccari op. cit. p. 168.

sinu Vladislavu, imenuje se „milostju božjom i gospodara velikoga gospodina mi cara amir sultana Mehmed-bega herceg od sv. Save“, tečajem pako ciele oprostnice laskavo upliće i predpostavlja vjernost i službu prama „velikomu gospodaru“.

Kao što u Bosni, isto tako i u Srbiji trudili su se franjevci, da uzpostave pravovjerje; nu ova njihova revnost pribavi im onamo grozno progonstvo, u kojem dvojica, fra Juro Aramić, svećenik, i fra Adrijan, laik, mučeničkom smrću poginuše, a drugi mlogi tamnice i okova dopadoše.[59]) Ovom olujom prestravljena ostala braća, naumiše ostaviti onu neharnu pokrajinu i zapustiti tamošnje samostane. Da ih od ove, po crkvenu stvar štetne odluke odvrati upravitelj reda, fra Marko Fantucci, pisa im list pun apoštolske gorljivosti, koj u prevodu glasi: „Preljubeznoj braći stanujućoj u Rašpkoj. Radi grozna sukoba svih odnošaja, radi pokaranja narodâ ove naše jadne Italije, rad obćeg udarca srdećeg se Boga, sve bivah iz dana u dan to tužniji, ali od vas skoro došavša braća povećala su mi tugu, povećala gorkost i žalost zato, što vas je popao silan strah i nevolja, što plašivi, snuždeni i shrvani drhćete pred nenadanom i naglom smrću, koji nečuveni i strahoviti božji udarci ne bi toliko za vas, koliko za nas bili težki, i koji ako vas snadju, vjerovat imamo da su od Boga došli. Evo odozgor šibe i bičevi ne manjkaju nam: svakim danom skraćuje se, srašća se i 'gine sve, što se je na ovom svietu visoko i veliko činilo, a opet sve to veća žive u ljudih smjelost na zločine i kleta želja za gomilanjem srebra i zlata. Vidi se dakle, da se srdi previsoki Svemogućnik, te da kara grdobe lažî, bludnostî, krvoločtva, nevjerstva i bjesnila, a kraj svih tih bičeva, kraj svih pedepsa, kraj svih gromova, neima ni jednog (čovjeka), koj bi ga prestao vriedjati, neima medju tolikimi zlikovci, koj bi se na negriešivost povratio i bojao se na zemlji. Stari jurve sviet i sve njegove dragocienosti ginu, njegove su sile već oslabile, kriepost i jakost svieta prolaze, sva njegova dražest i ljepota vehne, već je tomu žalostnomu svietu ova odsuda i naredba izrečena, da iznemognu jaka, umanje se velika, a sva pomanjkaju i dovrše. Ako pako sva ova po volji i na mig onoga zbivaju se, bez čije privole ni list s drveta ne opada,

[59]) Greidercr p. 58.

nit išto može bit, osim ono, što on učini oli učiniti pripusti, šta je to, da vi, koji mimo ostale živuće u pogibelji, nevolje i smrti srnut morate, da mimo ostale pobjeć kušate? Šta je to, da vam se srce od tolike milosti odvraća i snizuje? Šta je to, da palmu mučeničtva, koju i zločinci žele, za ništo držite? Je da li je to kršćansko? Jeda li je to božjih sluga? Jeda li je to onih, koje raj poziva, koje svaka milost i obilje kraljestva nebeskoga čeka? Istina, u progonstvih sklapaju se oči, ali se otvara nebo; prieti djavao i protukrst, ali se dobiva neumrlost; ubijenomu otima se sviet, ali uzkrišenu nudi se raj; oduzima se vremeniti život, ali vječnji započima. Čega se dakle bojite? Zašto cvilite? Zašto drhćete? Oh kamo sreća, da sam i ja kod vas, da s vami ovom dragocienom smrću poginem! Kupuje se neumrlost, po kojoj radi dragociene krvi Krstove dostiguje se kruna sačuvane krieposti. Meni se dakle ne vidi, da itko od vas odtale ode oli mjesto ostavi do naše obće skupštine, koja će se držat ove godine 1454. u Bologni na blagdan Duhova, i tu će se odrediti, koji će u ta mjesta, gdje ste vi sada, poslani biti, a koji će izmedju vas odtale biti odazvani, samo ako i vi na istu skupštinu, što htjednete, uzpišete. Molim dakle vas, premilu moju braću i otce, da odtuda ne odlazite prije rečenog vremena na veliku sramotu vjere, nego svaki od vas neka jedan drugoga poučaje, svjetuje i razpaljuje na sve to veće trpnje, koje nas čekaju, jer čim je dalje i gorčije naše izpovjedanje oli borba, tim je i kruna uzvišenija. Iz srca govorim: želio bih uz vas stajati, da se mognete osvjedočiti, da ja ona ne govorim, koja ne bih i djelom izveo. Zato molim, nek se mjesta, koja su još naša, ne zapušćaju, osim da bi velika sila primorala. Ti pako, moj otče vikaru (bosanski), ako što mogu za te učiniti oli za kojeg najmanjeg od tvojih, ovdje oli drugdje, što skorije piši mi. U našem mjestu u Bologni 25. ožujka 1454.“ — Progonstvo, o kojem se u ovom toli zanositom listu govori, žalostan je pojav u suvremenoj srbskoj povjesti i udarac po franjevce, ničim nezaslužen, koj odkriva okorjelu mržnju bizantinizma proti svemu, što je zapadno, mjesto što bi se bio imao ovomu tješnjim vezom ljubavi pripojiti, da tako lakše odole zajedničkomu dušmaninu.

Sasvim je boljim pravcem išlo se u Bosni. Stjepan Tomaš, čovjek upravo junačkog srca i bistra uma, položivši sve svoje nade

u privrženost sv. stolice i katoličkog zapada, ne propusti ni jednog načina, da spasi kraljevini u pogibelj joj dovedenu samostalnost. Nu na žalost, osim čuvstvujućeg srca Krstovih namjestnika i vitežkog Janka Hunyadi-a, ne bijaše u Evropi ni jednog vladara toliko uvidjavna, da bi u porazu ovih kršćanskih predstraža predvidjao obću pogibelj. Duhom ipak ne klonu bosanski kralj, nego čuvši da je početkom g. 1455. preminuo nakloni mu papa Nikola V., nastupio pako Kalikst III., okoristi se ovom promjenom i posla k novomu papi Nikolu Testi-a, da mu čestita povišenje i uvjeri ga o svojoj odanosti. Kalikst radostno primi poslanika i uze kralja sa sinom Stjepanom pod zaštitu sv. stolice.[60]) Podastrievši čestitku i uvjerivši papu o plemenitih nazorih i namjerah svoga vladara, poslanik je uz put obavio još jedan važan za bosansku vikariju posao. Ova je još posjedovala u Dalmaciji njekoliko samostana, imenito u Krku, Krapanu, Pazmanu, Ugljanih, Novomgradu i kraj Spljeta onaj sv. Marije de Palude. Tamošnja braća htjedoše se priključiti dalmatinskoj pokrajini oli barem osnovati posebnu novu državu. Bosanski im drugovi težkim srcem gledali su ta kobna nastojanja, i podkriepiv svoju tužbu kraljevom preporukom, uteku se novomu papi, a on listom od 30. travnja r. g. apoštolskom vlašću zabrani svaki takov pokušaj, imajuć pred očima silni kvar, kog trpe ovdašnja braća od čestog turskog napadaja u ove krajeve.[61])

Dvie pune godine protekle su iza toga poslanstva u tihu djelovanju crkvene i državne vlasti, okolo vlastitog učvršćivanja, obe prestravljene osvojiteljnimi osnovami ratobornog turskog cara Mehmeda II., te premda ovaj g. 1456. bi junački potučen pri obsjedanju Biograda od slavnog Hunyadi-a i druga mu fra Ivana Kapistranca, to ipak skora smrt ove dvojice kršćanskih junaka nagna u strah Stjepana Tomaša, izložena mimo sve osveti i bjesnilu razdražena protivnika. I sv. stolica uvidjala je cielu pogibelj po Evropu, osobito sada, gdje su se sa zemaljskog obzorja uklonili takovi muževi, pak s toga naumi podići drugu križarsku vojsku proti napredujućemu Turčinu, te kako se vidi iz njezinih listova od 21.

---

[60]) Farlati t. IV. p. 72.
[61]) Greiderer p. 59—60.

travnja 1457., upravljenih na Stjepana Tomaša i bosanskoga vikara fra Filipa Dubrovčanina, posla Gjonu Gradića, dubrovačkoga plemića, da nagovori ugarskog i bosanskog kralja, te srbskog despota, neka bi sklopili medju sobom obranbeni savez.[62]) Papinskog poklisara uhvati i zatvori vlastelin Tvrtko Stančić (= Stancith), i papa naredi bosanskomu vikaru, da ga prisili crkvenimi kaznami na to, da pusti uhvaćenog na slobodu, što ovaj i učini.

Priznat nam je medjutim, da je i ovaj put nagovor papin i njegova izaslanika ostao glas vapijućeg u pustinji. U Ugarskoj na dnevnom je redu bila borba za priestolje, i to izmedju Ladislava Posmrtnoga i Ladislava sina Hunyadijeva, koja se svrši smrću obojice (1457) a izborom Matije Korvina, mladjeg sina Hunyadijeva, za kralja. Nije bolje bilo tada ni u Srbiji. Upravo iste godine umre despot Gjorgje Branković, a sin mu Lazar najprije osliepi, ter smaknu oba starija brata, otruje mater Irenu i proglasi se despotom. Premda je došao toli groznim načiuom do kormila i poznavao namjere svog silnog sestrića Mehmeda II., to ipak njeka kobna mržnja proti Rimu ne dade mu, da stupi u ovaj toli nuždni savez. Jedini bosanski kralj primi objeručke ovu ponudu, izjavi se pripravnim prekinuti svaki vazalni odnošaj prama sultanu i na njeg udariti, pak u to ime zamoli od pape obične križarske znakove i zastavu. Papa ga uputi na svog u Ugarskoj poslanika Ivana, kardinala od sv. Angjela, naloživši ovomu, da u svem revno podupire ovog vrlog vladara. Stjepan Tomaš mislio je sada, da će i susjedni mu vladari odazvat se papinu pozivu, te zaniekav Turčinu danak, odpremi dvoje na zapad poslanstvo. Jedno je imalo otići opet u Rim, a u tom bijahu franjevci: Benedikt i fra Dimitrije;[63]) drugo pako ostalim evropskim dvorovom, i to je predvodio spomenuti Nikola Testi, inače Klapac od Dražoevića, rodom Trogiranin. Ovomu je bilo naloženo, da ne samo u Rimu i Mletcih, nego i kod španjolskog, burgundskog i milanskog dvora, te „njekih inih knezova i pravovjernih občina“ potraži Bosni saveznika te brže pomoći u ratu, kog je mislio kralj u rujnu iste godine s Turčinom zametnuti.[64])

---

62) Theiner Mon. Hung. II. n. 290—91.
63) Bogomili str. 142.
64) Farlati t. IV. p. 72. — Bogomili str. 142.

Nu ne bijaše jednaka sreća obojemu poslanstvu; jer dočim su katolički vladari hladno primili molbu bosanskoga kralja, papa je spremno izišao u susret njegovim željam, pak sám pozvao mletačkog dužda Foscarini-a u pomoć Tomašu, a opunovlastio fra Marijana od Siene, da po Bosni i Ugarskoj kupi križarsku vojsku i novčanu pomoć za Stjepana Tomaša. Papa nadalje učini, da Bosna sa Mletčani, zatim Poljska i Njemačka sklope zajednički savez proti obćem neprijatelju, kralj pako bosanski zaputi se u Segedin kralju Matiji Korvinu, ne bi li ga nagovorio na čim izdašniju pomoć.[65])

Kraj svega ovolikog nastojanja ne podje za rukom Stjepanu Tomašu kakovu saveznu vojsku sakupiti, kao što se je nadao, nego ga sama u pripravah zatekoše novi zapletaji. Ostavši bo Srbija smrću despota Lazara Brankovića (1458) lišena zakonita vladara, bosanski kralj preuze upravu osirođene zemlje, nješto rad davnih tradicija, nješto pako zato, što je za kraljevićem Stjepanom bila Mara, kćer posliednjega despota. I sa strane srbske priznavalo se je to pravo, što najbolje posvjedoči srbski logothet Stjepan Ratković, zamolivši Tomaša i sina mu, da potvrdi „logothetstvo veliko i vlast nad crkvami", što mu je dao „sveto počivši brat (kraljev) gospodin despot Lazar".[66]) Al ovo novo razširenje državnih granica zadade mu mnoge neprilike, nametnuv nove terete i prouzrokovav veće zapletaje, koji ga unutra oslabiše, a na dvoru mu podkopaše ugled, i otvoriše vrata silovitomu protivniku. Godinu bo danâ kašnje podiže Mehmed II. silnu vojsku i provali u Srbiju. Na obranu tvrdog Smedereva pohiti sami bosanski kraljević, ali nepovoljne okolnosti prisile ga na uzmak, grad padne Turkom u šake i Srbija postane turskim pašalukom. Cieli zapad uzdrma ova tužna viest, koj je toliko držao do Smedereva, koliko i do samog Carigrada,[67]) a gubitak ove važne točke pripisa izdaji i potajnomu šurovanju izmedju Stjepana Tomaša i cara Mehmeda.[68])

---

[65]) Ondje.

[66]) Rad jug. akad. I. str. 156—8.

[67]) Oppidum Zendreu in Rascia constitutum, insignis custodiae locus, nuper in potestatem Turcorum devenit, ejusque amissione non minor quam a Constantinopoli creditur clades accepta. Raynaldus XIX. p. 31.

[68]) Bogomili str. 143.

Ovo uvjerenje dielio je i novo izabrani (dne 27. kolovoza 1458.) papa Pio II., na glasu književnik i državnik, koj je mlogu godinu proveo u ovih krajevih te podpuno shvaćao važnost Bosne i Srbije za ostalu Evropu, pak se većma od ostalih i raztužio s ovog uspjeha nevjerničkog oružja. U toj se misli on još bolje utvrdi, kada ču, da je kralj prvi prekršio mir, koji je imao s tastom hercegom Stjepanom, da je svom dušom pristao uz Turke, ove na Hum napustio i tako uzrok bio, da mlogi kršćani dopanu turskoga sužanjstva, i povrh svega da traži za sultana hercegov grad Cazin; s toga naredi svomu poslaniku Tomi listom od 15. lipnja 1459., da izvidi ove osvade, i našav sve istinito, neka kralja i sudjelovatelje izobći, a do potrebe i samu kraljevinu crkvenomu interdiktu podloži.[69]) Ako i nije ova iztraga mogla iznieti nikakva dokaza, da je on sbilja unapredjivao turske osnove, ipak mu je onemogućivala obstanak, podkopavši mu ugled i otevši i nadu u podporu zapada. Ovako mržen od Turaka, preziran od kršćanskih vladara, zlo gledan i od svojih podanika, ako ne pomisli na savez i mir s Turčinom a prekinuće odnošaja sa zapadom, to je doisto zasluga franjevaca, koji su mu ostali i u tolikoj nevolji vjerni prijatelji, te i sami nadahnuti čistom odanošću prama apoštolskoj stolici, sve su činili, da kralj ne skrene sa staze, kojom je dotle išao. I blagost kraljeva značaja, kao i njegova iskrenost, suzprezala su ga od toli zdvojna koraka, i on radje odabra činom oprovrgavati a molbami izpričavati osvade, nego li bacit se u naručaj nesmiljenomu neprijatelju. Da dokaže svoje nehinjeno pravovjerje, on preduze veoma stroge mjere proti bogomilom, a pod ovim pritiskom njeki se krstiše, njeki pako, i to većina, prebjegnu u Hum k svomu zaštitniku hercegu Stjepanu,[70]) a tim se pomnožaše turske pristaše i neprijatelji kraljevine, dočim opusti mu vlastiti logor. Iza tog odmah, i to njekako u proljeće g. 1460. posla svoje punomoćnike u Rim, koji bi papu obaviestili o tom njegovom koraku, opravdali ga porad Smedereva i pomirili, dočim ga sam herceg Stjepan obrani glede predaje Cazina.[71]) U isto doba tražili su po-

[69]) Farlati IV. p. 262.

[70]) Perniciosam Patarenorum gentem ex omni ditione sua expulerat. Mon. Hung. II. p. 358.

[71]) Bogomili str. 144.

slanici na ime kraljevo, da papin zastupnik motri djela njegova, te da se imenuju novi biskupi, koji će učvršćivat pravovjerje u kraljevini. Od ovog poslanstva zazrie ugarski kralj, misleći, da Stjepan Tomaš išće od pape kraljevsku krunu, što bi po njegovu mnenju krnjilo prava ugarska. Papa, znajući kako bi slično takmenje moglo otvoriti put Turčinu u srce Evrope, umiri Matiju, dodavši, da ni samih novih biskupija ne misli podizati, dok pitanje i bosanske odnošaje ne izvidi.[72]) Po tom sudeć, papa je i sada ostao neprijazan bosanskomu kralju; nu ovaj ne klonu duhom ni od ovog neuspjeha, već posla u Rim papina izvanrednog poklisara, a s njime tri bosanske velmože, da se onamo „laglje odvrate od bludnje i upoznadu put istine", ovi pako bijahu: Gjuro Kučinić, Stojsav Tvrdković i Radovin Vienčinić. Papa ih smjesti u samostan, i tu ih stožernik Ivan de Turrecremata poduči u katoličkoj vjeri. Ova posvjedočena odanost prama sv. stolici uvjeri napokon i papu, da je kralj dobar katolik, ter mu ovaj put ne uzkrati ni jedne milosti, nego listovi od 23. ožujka 1461. dozvoli 10 godina i toliko četrdesetnica oprosta svim, koji posjete oli obdare franjevačku crkvu sv. Kate u Jajcu, u kojoj se čuvaju moći sv. Luke Evangjeliste, i to na blagdane sv. Luke, sv. Jurja i sv. Petra te preko njihovih osmina.[73]) Nadalje darova oproste od 5 godina i toliko četrdesetnica, koji obdare oli posjete franjevačku crkvu sv. Jurja u Tešnju, iz temelja sagradjenu od kraljeva brata Radivoja Krstića, ali u dneve sv. Jurja, sv. Kate i Uznešenja bogorodičina.[74]) Osim toga, rad osobite kraljeve prama rimskoj crkvi i papi privrženosti, dopusti mu da može imat pokretni žrtvenik (= altare portatile), te u potrebi da mu se može čitat sv. misa prije svanuća.[75]) Napokon, buduć je papa bio izviešten o skoroj provali Turaka u Bosnu, naloži Lovri, spljetskomu nadbiskupu i svomu u Bosni poslaniku, da u takovu slučaju proglasi križarsku vojnu i u tu svrhu sav papin razpoloživi novac upotrebi.[76]) Ova promjena u papi veoma je obradovala vrloga kralja, i u dobrih ga odlukah još većma

---

[72]) Theiner: Mon. Hung. II. p. 358.
[73]) Theiner: Mon. Hung. II. p. 373.
[74]) Ibidem p. 373—4.
[75]) Ibidem p, 374—5.
[76]) Ibidem p. 374.

učvrstila, a tim mu osladila ponješto posliednje dane burnoga mu vladanja. Tu istu naklonost posvjedoči Pio II. i listom od 2. kolovoza r. g., vraćajuć natrag spomenute obraćenike, staviv ih pod zaštitu i obranu kraljevu.[77]) Nu on nedoživi i ovog izraza papinske pažnje; jer već 20. kolovoza istoga ljeta čulo se je u Mletke, da je Stjepan Tomaš preminuo.[78])

Da li je on nasilnom smrću umro, kako to tvrde dubrovački pisci, nam nije potrebe ovdje pretresati; nu svakako je za nas važno, da je bio ukopan u franjevačkoj crkvi u Sutjeskoj, te koje je živ štovao i ljubio, onim je i svoje ostanke povjerio. Iza sebe ostavio je troje djece: Stjepana, Sigismunda i Katarinu. Prvog je valjda imao s prvom ženom, a drugo dvoje s Katarinom, kćerju hercegovom. Srca mu kao ni duha nije manjkalo, te kroz sedamnaest godina svoga kraljevanja pokazao se je vriednim bosanskoga žezla, a neodklonjive zaprieke i neprijazne okolnosti učiniše ga mučenikom katoličke i politične ideje, pak nije ni čudo, da ga pučka predaja smatra svetcem.[79])

Dokle su ovi nepovoljni dogodjaji pomućivali bosansko obzorje i navlačili silnu oluju proti njezinoj samostalnosti, povlačeć državu na rub njezine propasti, franjevci nisu nikakva sredstva propustili, da olakšaju svomu vladaru tegotni položaj, katoličkoj pako stvari podpun uspjeh. Pak jer je trebovalo vikariju s vana i s nutra obezbiediti, sve se je činilo za njezino preustrojstvo, što je bilo u njihovoj ruci. Tako ponajprije su nastojali osigurati svoje pravo na njeke samostane u Dalmaciji, koje im Eugen IV. opredielio, ter Pio II. pismom od 1. travnja 1459. strogo zabrani Dalmatincem prisvajati ih, narediv istim, da i oduzeta prebivališta Bošnjakom povrate, i naloži fra Ivanu od Levanta,[80]) glavnomu namjestniku reda, neka stvar osobno izvidi i granice obim pokrajinam označi.[81]) Ovim se ipak ne dokonča razmirica, i papa listom

---

[77]) Bogomili str. 145.

[78]) Ondje.

[79]) Narod još pokazuje na jednu stienu u franjevačkom vrtu u Sutjeskoj, gdje se Isus kralju ukazao i s njim govorio; ter dosta liepo o njem pripovieda.

[80]) Wadingus ad a. 1460. n. 39.

[81]) Idem ad a. 1461. n. 11—13.

od 26 siečnja 1461. odredi, da se na predstojećoj glavnoj sknpštini u Osimu stvar uredi; godinu pako kašnje fra Ljudevit Vientinac, novi namjestnik reda, došav na lice mjesta, bosansku i dalmatinsku pokrajinu opet u jednu cielinu stopi.[82]) Bošnjaci se tu izkazaše najpopustljiviji u podredjenih pitanjih, samo da im se ne odtrgaju samostani, o kojih su živili. — Osiguravši se ovako s vana, svratiše svoju pozornost na nutrnje odnošaje. Ponajprije peklo ih je, što usilovani nuždom drže konje, magarce i volove radi prinašanja drva, vina i sličnih potrebština, te što se moraju često uticati imućnijim dobročiniteljem, koji im šalju po četiri i po šest kmeta, da ih posluže, buduć su ove strane bile razštrkane, i nije bilo u njih velikih gradova, nego male varošice i sela, a njim je trebovalo na dugo i široko razilazit se, pak stoga zamole sv. stolicu, neka bi im dozvolila držati teretno blago, buduć im pravilnikom zabranjeno. Pio II. listom od 4. travnja 1460., uzmavši obzir na njihov položaj, dozvoli im tim se služiti bez grižnje savjesti.[83]) Ali buduć da sama stega ne može podići ugled vjerovjestnikov, ako mu manjka naobraženost, osobito u bogoslovnih struka, ove pako bile se počele zanemarivati odkad se odciepiše od njih braća ugarsko-hrvatska, kod kojih su Bošnjaci bivali podučavani; s toga izposlovaše od pape, da se pošalje u Bosnu pet redovnika, vještih i učenih u sv. bogoslovju i crkvenom pravu, da oni stvore i urede učione, ovim pako stavi se na čelo Bošnjak fra Petar Mileševac, kustod sv. Katarine. Ovu naredbu veselo primiše i oživotvoriše tadanji upravnici vikarije, a njihova imena razabiru se iz podpisâ, te bijahu: fra Filip, Dubrovčanin, vikar bosanski, fra Ljudevit de Nemorellis, kustod bosanski, fra Franjo Dubrovčanin, cetinjski, fra Marin Korčulanin, stonski, fra Ilija Požežanin, grebenski, fra Dijoniz Slavonac, krbavski, fra Filip Hrvaćanin, svetojerolimski, fra Jakov Usoranin, svetomarijski (mačvanski), i fra Petar Mileševčanin, hercegovačko-arbanaski.[84])

Medjutim su politični odnošaji u Bosni iz dana u dan sve to nepovoljniji bivali. Kralja Stjepana Tomaša providnost božja po-

[82]) Idem ad a. 1462. n. 74—5.
[83]) Wadingus t. XIII. in Reg. Pont. p. 520.
[84]) Idem ad a. 1462. n. 73.

štedi, da ne vidi svojim očima uništenje, koje je imalo do malo postići njegovu kraljevinu i kuću, a njegovo mjesto zauze sin Stjepan, baštinik svih otčevih vrlina, s njimi pako i priestolja, nutrnjim razdorom i vanjskom zavišću podkopana. Prva bijaše briga mladomu, ali odvažnomu vladaru, nastaviti s papom sinovske odnošaje i preko njega osigurat sebi podporu kršćanske Evrope. Sporazumno sa Stjepanom hercegom on odpravi u Rim dva stara, nu rječita punomoćnika, koji živahnimi bojami orisaše Piju II. pogibelj, koja prieti zapadu od pobjedami zanešenih Turaka, važnost Bosne s ratnoga gledišta, kraljevu spremnost na sve žrtve i njegovu odanost napram vjeri katoličkoj, dodavši na ime gospodarevo: „Ja sam od djetinstva kršten, latinsku sam knjigu učio i Krstovu vjeru sliedim“. Pak s toga zamoliše papu, da bi mu poslao kraljevsku krunu i biskupe: krunu, da u kraljevini steče ugled a neprijateljem time zada strah, biskupe pako potraži, da nastave otcem odpočeto vjersko ujedinjenje. Zaprosi ga napokon, da posreduje kod Mletčana i Magjara te ostalih naroda za ratnu pomoć i obranbeni savez.[85]) Dočim se iz ove izjave bosanskoga kralja zrcali muževnost srca i neograničeno pouzdanje u sv. stolicu, samim franjevcem ima se u zaslugu upisati, da je kao diete kršten i u latinskoj knjigi bio poučen, buduć su tada oni bili jedino katoličko svećenstvo u Bosni.[86]) Papa je bio ganut ovim živahnim slikanjem kraljevih želja i bojazni, te „slobodnom privoljom svih njegovih velmoža i vlastele kraljevine“ okruni ga po svojih poslanicih, i ne hajući što će ugarski kralj prigovarati, a toj svečanosti prisustvova i hercegov sin Vlatko sa humskimi velikaši.[87]) U isto doba on pozva sve kršćanske vladare na rat proti Turkom, koj bi imao trajati t r i godine, naredivši Boži ninskomu i Nikoli modruškomu biskupu te Lovri Zanniju spljetskomu nadbiskupu, da kupe čas prije križarsku vojsku, podieljujući joj obilate duhovne milosti. Poimence biskupu Boži javlja papa, kako je razumio od oba Stjepana, kralja i hercega, da se Turci na Bosnu spremaju, pak s toga neka u ta-

---

[85]) Assemanus Kal. Eccl. V. p. 88—90.

[86]) Eugen IV. pisao je još 1445.: In regno suo (regis Stephani Thomae) soli fratres Minores erant veri catholici sacerdotes. Farlati IV. p. 257.

[87]) Bogomili str. 148.

kom slučaju odmah digne križare, i sav razpoloživi novac u korist kralja i vojvode utroši.[88]) Papa uz to pokuša da sbliži kralja Stjepana ugarskomu vladaru Matiji; nu ovaj naziruči u Stjepanovih težnjah povriedu svojih prava, ne htje ni čuti za kakvo izmirenje i sporazumljenje. Pak buduć je vanredna pomoć s nebesa trebovala, da se spasi kraljevina, svakovrstnim borbam oslabljena i grabežljivosti turskoj izložena, papa potvrdi izbor sv. Grgura Čudotvorca za bosanskog zaštitnika, kako je to sam kralj molio, opredieliv mu za svetkovinu dan 16. studenog.[89])

Dočim je ovako Pio II. išao u susret svim željam bosanskoga kralja, ni ovaj nije ništa propustio da odvrati od sebe očevidnu pogibelj. I on se preko naročita poslanstva obrati na budimski dvor i nješto ga umiri, premda nije mogao sklopiti željenoga saveza.[90]) Trudio se je i njeki odpor pripraviti, al poznajuć slabost svojih, a ogromnost turskih sila, ne usudi se mirno izčekivati dok sultan provali, nego posla jedno poslanstvo na zapad, da u Rimu i Mletcih zaprosi prešnu pomoć, drugo pako izasla u Carigrad, ne bi li izmolili mu primirje od 15 godina; nu ni jednomu ne podje posao za rukom, jer se prvo vrati, pripovjedajući, kako su se svi katolički vladari oglušili papinim nagovorom, mletačka pako republika izjavila se posve neutralnom u tom boju za obstanak samoga kršćanstva, izgovarajuć se time, da njoj ni njezinim interesom ne prieti nikakva pogibelj od Mehmedovih vojna. Drugo nasuprot prestravilo se je gledajući na svoje oči silne pripreme na rat, koj je imao u crno zaviti najpre njihovu domovinu.[91]) Medjutim su se turske posade na bosanskoj granici brižno tvrdile, obećajući seljakom zlatne kule, ako izdaju svoga vladara i uz njih pristanu.

Brzo je iza toga sliedila i propast bosanske kraljevine. Car Mehmed II. krenu prvih proljetnih dana kobne g. 1463, s vojskom od 150.000 momaka preko Jedrena, Skoplja i Vučitrna prama Sjenici, i čuvši da se Stjepan Tomašević sprema na odpor u tvrdom Bobovcu, posla napried velikoga vezira Mahmud-pašu s dovoljnim

---

[88]) Theiner: Mon. Hung. II. p. 366—9.
[89]) Ibidem p. 371.
[90]) Bogomili str. 148—9.
[91]) Ondje str. 149—50.

brojem četa, a on ostane otraga, da osvaja i posjeda. Turska vojska najprije stupi u okružje vojvode Tvrdka Kovačevića, nu ovaj se bez borbe preda, izgovarajuć se nenadanom provalom. Strah i trepet širio je pred sobom Turčin, a ostavljao za sobom samo pustoš i razvaline. Kralj uplašen množinom neprijatelja, ne usudi se upustit u borbu, nego preporučiv Bobovac Radaku, pobjegne u Jajce, a odavle jedva živu glavu unese u Ključ, misleći tu prikupiti svoje sile i oprieti se. Mahmud-paša sliedio ga je uzastopce; osvojio mu Bobovac, predobio Jajce, i dok car ovdje stiže, on mu dovede uhvaćena Stjepana, gdje bude sa stricem Radivojem i množtvom vlastele pogubljen, i to sve se dovrši njekako u svibnju r. g., buduć je već dne 13. lipnja ovu viest doglasilo mletačko vieće zapovjedniku svoje mornarice i rimskomu dvoru.[92]) S kraljevom smrću nastadoše crni dani bosanske prošlosti: kraljica Mara prije sretno izmače u Dalmaciju, kraljica Katarina pobjegne iz Kozla kod Fojnice u Konjic, a odtale pješke u Ston, njezina djeca Sigismund i Katarina biše zarobljena, a vlastela, koja bijahu zadnjih godina prešla na katoličku vjeru, iznevjeriše se svojoj zastavi i primiše muhamedanstvo. Pa kako bijahu medju timi mlogi zapovjednici tvrdjava, kroz malo dana što milom što silom svi se gradovi predadoše silnomu osvojitelju, te na taj način bogomilska sliedba, izkopavši raku bosanskoj slobodi, listom prigrli nazore medinskoga proroka; bar više se ne pojavljuje u bosanskoj povjesti, a neznamo ni da su se kuda izseljivali njezini pristaše.[93])

Propast bosanska i smrt kralja Stjepana Tomaševića živo se kosnu samo pape, na toliko je sebičnost bila zasliepila ostale vladare, i on odmah naredi križarom da priedju bosansku granicu, nu ipak ne dodje do toga valjda zato, što su bili u neznatnu broju. On je podtaknuo i hercega, da se sjedini s četami vjerne Krstu bosanske vlastele, ali ovaj jedva da se je i maknuo. Isto je tako malo hajao za nesreću ove kraljevine i ugarski kralj Matija, ter je ravnodušno gledao izpreko Save, kako Turčin nepojmljivom hitrinom osvaja zemlju i ruši gradove, nadajuć se, da će

---

[92]) Bogomili str. 150—3.
[93]) Ondje str. 151.

on lako njega suzbiti i tada stoprv učvrstiti ugarski stieg nad Bosnom.[94])

* * *

Ne možemo prieći na daljnje crtanje franjevačkoga djelovanja za turske vladavine, a da u kratko ne orišemo tadanje vanjsko i nutrnje ustrojstvo bosanske vikarije do ovog znamenitog razdobja, ne bi li tim podali čim jasniju njezinu sliku.

Koje bijaše vanjsko lice ove vikarije koncem XIV. vieka, mi smo na svom mjestu iz suvremenoga izkaza razabrali, ter ako se i jest iza toga odciepio onaj njezin dio, koj je ležao s onu stranu Drave i dinarskih planina, Turčin joj pako porušio šestnaest samostana, to ipak imademo dokaza, da je ona ovih vremena (1400 do 1463.) zadobila novih stanova u Dalmaciji[95]) i Ugarskoj,[96]) pak i u samoj Bosni, kao: Visokom, Tešnju i Srebrenici, i tako su opet bile izcieljene rane, koje su joj s raznih strana bile zadane. Ona, kako nam to podpisi kustodâ bosanske vikarije na njekoj izpravi od g. 1462. svjedoče,[97]) i tada se je pružala daleko preko svojih prirodnih granica, ter je obuhvaćala skoro cielu današnju Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju, Arbanasku, Bosnu i Hercegovinu; medje joj pako bile Drina, Drava i jadransko more do ušća Bojane. Prama ovomu obsegu uživala je ona i podpunu samoupravu. Podieljena u osam okružja ili kustodija, sačinjavala je jednu veliku cielinu, koja je bila izravno podredjena vrhovnoj upravi reda, upravo kao i druge pokrajine k istomu pripadajuće. Kustodi su bili poluovisni o vikaru, te su imali glas na pokrajinskih skupštinah zajedno s drugom četvoricom redovitih mu vjećnika (= definitores),[98]) i to na tri godine. Bosanski vikar bijaše posliednjih godina veoma ugledan kod vlastele,[99]) pak i na samom kraljevu dvoru, gdje je vršio upliv na korist vjere i svoga reda preko dvorskih kapelana i pouzdanika. Većina mu podanika bijaše iz Bosne oli susjednih

---

[94]) Bogomili str. 151.

[95]) Wadingus ad a. 1431. n. 18. Greiderer op. cit. p. 56. n. 42. et 49.

[96]) Greiderer p. 55. n. 41.

[97]) Wadingus ad a. 1462. n. 73.

[98]) Fabianich op. cit. p. 287.

[99]) Miklossich Mon. Serb. p. 379.

slavenskih krajeva, nu bijaše dosti i iz Italije, ali koji se brzo naučiše domaćemu jeziku, buduć su bili upotrebljavani u duhovnu službu poput ostalih svojih sudrugova. Oni bijahu dobrovoljci, poslani ovamo na molbu vikarevu, da popune ona mjesta, koja se nebi mogla podmiriti s urodjenici.

Redovnička stega bijaše uzorna. Ovostrana braća ostadoše uza sve u redu razmirice uz obitelj „obslužujućih", to jest medju onimi, koji nisu htjeli služit se ikojim papinskim odpustom ili ublaženjem, strogo se držeći prvobitnih strogih pravila. I bosanski su franjevci živili jedino od milostinje vjernika,[100]) pak jer su ove bile neznatne poradi maloće katolika, to smo ih vidili čestoput kako moljakaju, da im ostanu samostani u Dalmaciji, odkle su tolike podpore dobivali. Koliko su držali do duha i slova svojih redovničkih propisa, vidi se iz toga, što nisu držali za vlastitu porabu ni teretnoga blaga.[101]) ter sve do g. 1507. nisu htjeli primat na dar skupocjena crkvenog ruha.[102]) Nu kao što ih je ovo evangjeosko siromaštvo činilo uzvišene u očiju bogomila, isto ih je tako činilo prijazne obraćenikom. I ostala stega imala je bit zamjerna, buduć su ovih posljednjih godina posjećivali Bosnu vatreni pristaše prvobitne strogosti, od kojih njeke na oltarih štujemo, kao: sv. Jakova de Marchia, sv. Ivana Kapistranca i bl. Marka Fantuccia, i to u svojstvu stariešinâ, te su ovom prilikom obnovljivali obsluženje.

Uz točnost redovničkog življenja oni su njegovali i knjigu, ter osim svojih učiona, po samostanih poučavali su obraćenike u slovinskoj i latinskoj književnosti, tako da i sam Tomašević hvali se da je kao dječak u tom poučen,[103]) ne od drugih doisto, nego opet od svećenika, a ti su mogli biti samo franjevci.

Ove kratke crte najbolje odaju nutrnji život i poslenost franjevaca.

[100]) Mon. Hung. II. p. 92.
[101]) Wadingus t. XIII. Reg. Pont. p. 520.
[102]) Mon. Hung. II. p. 575.
[103]) Assemani Kal. Eccl. V. p. 88—90. et Mon. slav. mer. I. p. 216.

VII.

Franjevci za prve dobe turskoga gospodstva u Bosni.

Padom Bosne pod osmanlijsku vlast, nenaknadivu štetu pretrpi i sama katolička stvar u ovoj pokrajini. U onaj prvi čas nagloga i nasilnoga osvajanja išli su Turci na to, da nješto silom, nješto milom cielu zemlju prevjere, uvjereni bivši, da će samo jedinstvo vjerskih nazora moći učvrstiti posjednuće ove prelazne točke izmedju iztoka i zapada. Okolo trideset dva franjevačka samostana i množinu župnih crkava sravniše biesni osvojitelji sa zemljom, biše potrvene oli razgrabljene kršćanske svetinje, a franjevci, i tada jedini u Bosni katolički svećenici, dielom postadoše vodje bježećim katolikom, dielom pako povuku se u pustošne predjele, i tu šumom zaklonjeni i u svietovnje odielo preobučeni, uzčuvaše prestravljene ostanke svojih jednovjernika u sv. vjeri, hrabreći ih u toj težkoj kušnji. Mlogi tom prilikom poginuše,[1]) te njihova imena ako i nisu perom zabilježena nit potomstvu za uspomenu učuvana, to ipak sigurno ih je zapisala ruka onoga u knjige života, koj viencem mučeničkim okruni im glave.

Dočim su Turci bezbožnom rukom zatirali sve kršćanske uspomene, franjevci su nastojali spasiti svoje svetinje i crkvene dragocienosti, uklanjajuć ih izpred pustošećih horda. Tako oni u Jajcu okoristiše se obćom zabunom, koja nastade u gradu, kad u njeg unidje car Mehmed i poče mačem širiti muhamedanstvo, ter

---

[1]) Farlati IV. p. 74.

uzev tielo sv. Luke Evangjeliste, na konju ga prenesu u Klis, a odavle u Poljice. Ova svetinja bila je s početka čuvana u Carigradu, ondanle bila prenešena na otok sv. Maure u tvrdjavu Rogos, a kada otok dopade turskih šaka, kupi ga srbski despot Gjorgje Branković (1427.—1456.) za 15.000 dukata i smjesti ga u tvrdo Smederovo. Nu dugo ni ovdje neosta: videći bo kraljević Stjepan Tomašević, da će i ovaj grad morat otvoriti vrata obsjedajućim turskim četam, posla sv. moći u Telzach (Teočak), a kada i ovaj morade se predati nezasitnomu osvojitelju, premjesti ih u Jajce,[2]) nebi li tu bile sigurne i pristojno čašćene. Nosioce ovih sv. ostanaka pratio je u zatočenje vojvoda Ivaniš Vlatković, koga su Dubrovčani sada nagovarali preko svog naročitog poslanika Nikole Gundulića, da ne prieči franjevcem prenieti ih u Dubrovnik oli Ston, dakle mjesta, gdje su ovi imali svoje samostane i želili sahraniti, da im budu i odsele čuvari, kako su bili brižni zaklonitelji.[3]) Nu i Vlatković je takodjer znao cieniti ovu dragocienost, jer su se u isto doba i druge katoličke države izjavile, da bi želile imat ih, te i liepo uzdarje za to uzvratiti. Ugarski kralj Matija ponudi u to ime kraljici Mari pristojno uzdržanje i tri oli četiri grada na vjekovita vremena,[4]) a republika mletačka obeća takodjer ovaj dar obilno nadariti. Čuvari svetinje sporazumni bijahu s Vlatkovićem, da bi najkoristnije bilo u Mletke ju prenieti, a dužd mletački Kristofor Mauro sjajno dočeka svete moći, velikim slavljem smjesti ih u crkvu sv. Nikole, odtale premjesti ih u hram sv. Bernardina, koj se inače zove i sv. Joba, prije ga izkitiv i prigotovivši za njih veoma dragocien oklop.[5]) Sad franjevci zamole mletačku republiku, da počem su oni njoj predali tu kršćansku svetinju, da ona njima dozvoli, da i nadalje zadrže one samostane u Dalmaciji, koji su pod njezinom vlašću, a pripadaju od davno bosanskoj vikariji, nek mogu braća pred nastajućimi progonstvi ondje se zakloniti; buduć su Mletčani uvjek tih nazora, da nije dobro po državu, ako im podanici obće s tudjimi podložnici, makar oni bili i najprijateljnije vlasti. Pak ovo im bijaše i obećano:

[2]) Rad jug. akad. I. str. 162.
[3]) Ondje str. 159—60.
[4]) Ondje str. 160—1.
[5]) Farlati IV. p. 74.

kad iznenada nepredvidjena parnica pomrsi im sve račune. Koludri naime benediktinskog samostana sv. Justine u Padovi, čuvši za ovaj dogodjaj, stadoše dokazivati, da se pravo tielo sv. Luke od vajkada čuva u njihovoj cvkvi, pak zato da je ono, koje bosanski franjevci u Mletke donesoše, sasvim drugo nego li se glasa, dakle podmetnuto i bez povjestnog temelja. Franjevci ne prešutiše ovu tvrdnju, žaleći da se poriče vjerodostojnost ovih sv. moćih, za koju su imali silu dokaza, i sprotivnici zametnu opornu parbu, a o tom iztraga bude povjerena stožerniku Besarionu, rodom Grku i naslovnomu carigradskomu patriarhi, ujedno pako i zaštitniku franjevačkog reda, te on nakon poduljeg marljivog izpitivanja rieši parnicu u prilog bosanskih franjevaca. Nu ovom presudom papinskoga izaslanika ne zadovolji se protivna stranka, nego prizva opet na sv. stolicu, koja o tom konačnog riešenja nije do danas izrekla,[6]) tako, da je prosto i danas sumnjati o istinitosti naše svetinje, koju mi medjutim više ne posjedujemo.

Kao što su bosanski franjevci izpred nevjerničkih očiju uklanjali sv. moći, isto su tako zaklonili crkvenu odoru i posudje, zatim riedje knjige, domaće arkive i pokućtvo, koje su za sretnijih vremena dosta skupo nakupovali, a to sve predadu na postavu predstojnikom susjednih samostana i njekim poznatijim svjetovnjakom. Nu kraj svega nastojanja, da ovake stvari ne dodju u ruke plienećih i pustošećih turskih čopora, ipak su došli mnogi Turci do njih, ter što ne mogoše u svoju službu upotrebiti, to kršćanskim trgovcem za malu cienu prodadoše. Al kada šest ljeta kasnije bosanski franjevci počeše nješto slobodnije dihati pod osvojiteljevom vlašću, i svoje stvari natrag iskati, mlogi novi posjednici ne htjedoše o tom ništa čuti, pak s toga biše prisiljeni pravi vlastnici uteć se zaštiti sv. stolice, a ova listom od 11. srpnja 1469. naredi svim nadbiskupom, biskupom, opatom te inim crkvenim dostojanstvenikom, da u stalnom roku sve ove predmete čine povratit Bošnjakom, a koji ne htjednu poslušati, takove neka izobće i dotle izobćenimi oglasuju, dok podpuno ne povrate, što nepravedno posjeduju. Dopušća napokon, da se i svjetovnjom oblašću u tu svrhu

---

[6]) Wadingus ad a 1463. n. 13. — Assemanus Kal. Eccl. t. V. p. 79.

posluže, ako im uztreba. Pridržavaoci ovakih stvari iz pečujske biskupije upućeni su istim papinskim listom, da to predadu franjevcem boravećim u Jajcu, Jezeru, Grebenu i Glažju, a onih iz biskupija spljetske, kninske, krbavske, ninske, senjske i zagrebačke da uruče samostanom u Bistrici (Livnu ?), Cetini, Varchriocu (Vrlika), Kninu, Karinu, Krbavi, Bišću, Otočcu, Stiniznachu (?), Cetinju i Trsatu. Riešeni su medjutim ove dužnosti dalmatinska braća, kao članovi bosanske vikarije, i oni trgovci, koji su od nevjernika izkupili.[7]) U koliko je izvršena ova naredba, te u koliko su povraćene ove stvari, nije nam poznato, nu svakako mloga je bosanska dragocienost ovim putem propala. Ipak i ovaj slučaj dokazuje pažnju apoštolske stolice napram Bosni i njezinu svećenstvu, a franjevačku revnost za vjeru i znanost, kojih su bili u ovih krajevih jedini zastupnici, a sad postali i branioci.

Ako nisu bile poštivane od turskih harajućih četa ni katoličke svetinje, po gotovo nisu bile štedjene one obitelji, koje po svom družtvenom položaju pripadahu velikomu posjedu, a po svom vjerskom osvjedočenju bijahu toli stalne u vjeri svojih otaca, da nisu htjele ni pred osvojiteljskim mačem iznevjeriti se Krstovoj zastavi, pak ni za ljubav svega imanja, koje su baštinili od svojih predaka. Ovim drugo ne preosta, nego se listom izseliti iz nesretne otačbine, te u inostranstvu čuvati dar sv. vjere, koju nisu mogle u svom domu poštivati. Osim dvorske pratnje dvijuh kraljica, Katarine i Jelene, priedjoše u sam Dubrovnik vlastela: Dabiša od Latinice, gospodar srebrenički, Kata žena kneza Radivoja sa sinom Ljubišom, Stojan Nasać, Radibrat Dobrotić, Božo Velimislić, Nikola Kravičić, Ostoja Ružičić, Sanko Knežić, Vladislav Kopčić i dva brat Vilića, uz mnoge druge knezove, ter svi izkusiše veledušno gostoljublje one obćine.[8]) Izpred arapske bujice ukloni se i duvanjski biskup fra Nikola Zadranin, te papinski poslanici, koje smo prije osvojenja susretali, dočim je bosanski biskup stajao i sada, dokle turško zrnje nije moglo dopirati.

---

[7]) Theiner: Mon. Hung. II. p. 409—11.

[8]) Annali di Ragusa di Giacomo Luccari. Ragusa 1790. p. 185. i 232.

Primjre svoje vlastele sliedili su i nižji slojevi puka, vjerni Krstu. Ponajviše ih pribježe prama Spljetu, ter još u XVIII. vieku oni su čuvali donešene običaje, ter su se razlučivali od starosjedioca licem, stasom i nošnjom, a njih daleko nadkriljivali pravom pobožnošću, nesebičnim pravdoljubljem, osobitom iskrenošću. Zadanoj rieči bijahu vjerni, u ponašanju blagi, čisti i oprezni, u crkvah sveudiljni, a zato svim mili i dragi.[9]) U Poljicih dobiše i njeku samoupravu, te poput preostalih u domovini podvrgavali se javnim pokoram polag davne crkvene stege.[10]) Neima sumnje, da su oni sve ove krieposti sa sobom donieli, a odatle možemo zaključiti, u kolikoj su vjerskoj gorljivosti i ćudorednosti držali ih franjevci, i tada jedini u Bosni katolički svećenici.

Dočim je katolička vlastela i ostali narod tražio zasloništa u susjednih pokrajinah, a njeka braća uticala se k zapadu za podporu, drugi su franjevci stajali neustrašivo na svome mjestu, te izvrženi bili svim napadajem, koji se dadu pomisliti od pustošećih i križ mrzećih horda, dok providnost božja, koja je bdila nad sudbinom svojih vjernika, ne prekinu ovo vjersko progonstvo sliedećim slučajem. Vraćajući se sultan Mehmed II. iz osvojene kraljevine i pogubljena kralja sredinom Bosne, divio se je čarobnim predjelom nu i požalio, da su sve ljepše okolice opustile izselivanjem proganjanih kršćana. Požali siloviti dobitnik, da mu Bosna ostaje u šakah, ali bez težaka i stanovnika, koji bi ju obradjivali, a njemu danke plaćali, ter naredi, da se potraži koji kršćanski poglavica. Dok se on odmarao s vojskom na milodraževskom polju,[11]) dovedoše mu vojnici fra Angjela Zviezdovića, predstojnika bosanskih franjevaca, koj mu neustrašivo kaza povod tomu biegu katolika. Ponositi osvojitelj tolikih država po Evropi i Aziji mirno sasluša uboga fratra, ter se sad prvi put ponizi, da utanači ugovor s krštenim čovjekom. Dotični spis još se čuva u fojničkom samostanu, te nosi ime A h d - N a m e, što znači v l a d a r s k i u g o-

---

[9]) Farlati t. III. p. 397.

[10]) Idem ibidem p. 13—14.

[11]) Milodraž je selo fojničkoga kotara, ležeće zapadno od Bilalevca, a desno od ceste travanjsko-sarajevske, a gdje se pripovjeda, da je njegda stojao carski šator, tu 16. kol. 1878. desno krilo Filipovićevih četa odluči bitku proti ustašem.

*

vor, te u prevodu doslovce glasi: „Od mene sultana Mehmeda Chana svim plemićem i neplemićem na koje spada, svim nek je poznato, kako sam nosiocem ove povelje bosanskim svećenikom osobitom i previsokom milošću naklonjen, zapovjedajući, da nitko nit njima nit njihovim crkvam ikakvu zaprieku oli dosadjivanje uzrokuje, tako, da oni u mojih pokrajinah i državah bez ikakva straha i bojazni smjednu prebivati. Koji su pobjegli i vraćaju se, nek budu sigurni i nepovriedivi, ter nek mogu u svojih crkvah stanovati, i nitko od mojih velikaša, vezira oli moslemina (= vjernika) i podložnika nek se u njihove stvari ne mieša. I oni za se, svoje duše, kuće, crkve, i ako koje ljude iz inostranih krajeva dovedu, nek podpunu slobodu uživaju. Buduć pako rad sjajne milosti i previsoke zaštite, koju napram rečenim svećenikom gojim, ovu zapovjed izdajem, najtežjom zakletvom kunem se: Tako mi stvoritelja neba i zemlje, tako mi sedam svetih knjiga, našeg velikog proroka, sto tisuća dvadeset četiri svetca, svete sablje, kojom sam opasan, da nitko rečene svećenike ni u najmanjem ne vriedja, nit im se protivi, doklegod oni meni i mojim zapovjedim budu vjerni. Pisano 28. maja god. 868“.

Ova povelja, kako to njezin sadržaj svjedoči, punim se pravom naziva Ahd-namom tj. vladarskim ugovorom, jer dočim je glavar bosanskih franjevaca obećao na ime svoje braće, da će natrag pozivati razpršeni narod i mir u zemlji čuvati, osvojitelj je katolikom i njihovu svećenstvu zajamčio podpunu vjerozakonsku slobodu, nepovriedivost osobe i posjeda, te riešio franjevce svih danaka i nameta, a po tom je ona i danas temelj svih ostalih povlastica, koje franjevci do danas uživaju. — Narod ovomu dogodjaju domeće, da je rečeni fra Angjeo tom prilikom bio ogrnut dolamom zlatnimi zviezdami posutom, ter da je od nje načinjen onaj zviezdeni crkveni plašt, koj se čuva u fojničkoj crkvi. Rečeni franjevac nakon višegodišnjeg upravljanja bosanskom vikarijom, preminu god. 1498. u fojničkom samostanu sv. Marije, a njegove kosti čuvaju se u mjestnoj crkvi pod pievnicom.

Toli svečanom izjavom novoga vladara zaštićeni bosanski franjevci, odvratiše od sebe i naroda obće progonstvo, ako i ne mogoše pojedine silnike dovesti do štovanja te carske rieči. Sad se mlogi katolici, osobito nižjeg stališa, u domovinu povrate i otčinske zamlje prihvate, samostani pako i crkve, koje u prvom nepri-

jateljskom bjesnilu ne biše razorene, i nadalje ostadoše, da se po njih razliežu tihe molitve vjernika na spas progonjena kršćanstva i uzkrišenje potlačene domovine. Uzorno pako ponašanje katoličkog puka i svećenstva do malo osvoji srca inovjeraca, ter ih sa štovanjem susretahu, dočim se svjetovnjemu kleru i samim bosanskim biskupom uzkrati svaki prielaz,[12]) a tim se franjevcem na novo nametnu dužnost, da sami nose pastirsko breme. Katolici bosanski, vidiv se lišeni svake utjehe i nade, privinu se još čvršće uz ove svoje vodje, koji su im odsele jedini osladjivali dneve sužanjstva.

Nu ako i jesu franjevci skučili svoj vrat pod osmanlijsku vlast, katolike počeli natrag dozivati i učili ih ocienjivati divlju silu te ljubav prama domovini, to ipak nisu se odrekli namjere počekati na bolju sgodu, da rade za oslobodjenje svoje otačbine. Kakovo je rodoljublje njih oživljavalo, to se da nagovieštati iz njihova držanja pri obsadi Jajca od strane Korvinovih četa, za sama četiri mjeseca kasnije. Došavši bo kralj ugarski Matija na čelu hrvatske vojske u rujnu iste godine pod Jajce, obsjede ga, nu ne mogaše prisiliti Turke, da mu predadu tvrdi grad. Videći franjevci, koji se tada u Jajcu desiše, da će uzaludni ostat napori osloboditeljâ, osobito ako Turkom prispije odklegod pomoć, odvažiše se na vratoloman, nu divan pokus, te s križem u ruci stupiše na propovjedaonice, a potajno zadjoše po kućah, i za čas uzpiriše u vjernicih želju za oslobodjenjem, ter da sami podbiju oružje i udare na tursku posadu. Na dani znak otvori se žestoka borba i sječa medju turskimi vojnici i gradjani, tako, da se morade prvog listopada r. g. gradski zapovjednik s vojskom i gradom predati na milost i nemilost obsjedatelja, i svi Turci biše odvedeni u Budim, kao ratni sužnji.[13]) — Pâd Jajca poprati predaja drugih dvadeset pet tvrdjava u sjevernoj Bosni, gdje ugarsko-hrvatske čete naumiše zimovat, da na proljeće sliedeće godine nastave djelo oslobadjanja, pri čem takodjer velike zasluge stekoše franjevci,[14]) te neustrašivo podpomagahu Matijaševe čete.

---

[12]) Farlati t. IV. p. 75.

[13]) List pape Pavla II. od 9. kol. 1467. kod Greiderera op. cit. p. 64.

[14]) Ondje.

Srdit car Mehmed s tog napredka kršćanskog oružja, pohiti k Jajcu sa 30.000 vojnika i obsjedne ga te iste zime, nu junačtvo gradskog zapovjednika Mirka Zapolje, te vatrena riečitost i zauzetnost mjestnih franjevaca oduprie se ovoj neprijateljskoj sili. Nakon višednevna napadaja bijahu bedemovi na mlogo mjesta topovskim zrnjem izprobijani, turska vojska sjajnim uzdarjem zamamljena i tako poredana, da je na svakoj točki bilo ih dovoljno za trodnevna juriša. Na znak obće navale, Turci uz divlju viku i kriku nasrnuše na grad, te uza sve junačtvo branioca na gradskih zidinah zalepršaše turski stiegovi. Sad na novo razjare se i kršćani, za čas turske zastave osvoje i na svih mjestih neprijatelja suzbiju. Tu je bilo vidjeti divnih prizora junačke hrabrosti i oduševljenosti; medju ostalimi taj, da kršćanin prihvati po pasu Turčina, pa kad ga nemože na zemlju oboriti, s njim zajedno i u njegovu naručju skoči s bedema te slavno pogine. Mnogo tu pade kršćana, vojnika i gradjana, nu daleko strašniji poraz snadje navaljujuće Turke, i tim veći, što su u gustih čoporih navaljivali, te puščano zrnje i mačevi nisu mogli promašivati cilja, kojemu su bili namienjeni oni udarci. — Nakon sjajno suzbijena toga očajničkoga juriša, car Mehmed opet pribere ostanke svoje razriedjene vojske i već mišljaše obnoviti napadaj, kad mu stiže od kršćana izmišljena viest, da kralj Matija leti u pomoć obsjednutomu gradu. Ovim glasom ustravljen pobaca u Vrbas težke topove i veći prtljag, te ob noć pohiti u Macedoniju, da nastavi rat proti junačkomu Kastrioti, popuniv medjutim redove svojih janjičara sa 30.000 bosanskih mladića.[15]) I ovoj pobjedi Krstove zastave koliko su doprinieli franjevci, odtuda možemo razabrati, što su mnogi od njih poginuli, boreći se u prvih redovih branioca, a četvorica bila od Turaka ulovljena i okrutnički umorena,[16]) tim pako uzdržali ugarski stieg nad napadnutom domovinom.

Dočim je ugarski kralj uz pripomoć franjevaca vodio žestoku borbu s Turčinom na bosanskom zemljištu, u nadi da Bosnu konačno pripoji svojoj kruni, a razkolnički patriarh u Carigradu

---

[15]) Schmith: Imperatores Othomanici. Tyrnaviae 1760. Tomus I. p. 27—9.

[16]) Greiderer op. cit. p. 64.

udvoravao se novomu gospodaru iztoka, papa Pio II. bolno je osjećao pȁd ove kraljevine, pak premda je sada kršćanskomu oružju počela služit prilična sreća, ipak se je punim pravom bojao, da ranjeni osmanlijski lav neće moć pregorjeti udaraca, koje mu zadavaše u Bosni kralja Matije, a u Albaniji Jure Kastriote sablja, ter se odvaži uzprkos svojoj starosti i pokrućenu zdravlju staviti na čelo svih zapadnih kršćana, te ih predvoditi u borbi proti Muhamedovim sliedbenikom, da tim podbode nehajne, a osokoli revnije za ovo dično poduzeće, tim pako obrani Evropu od arapske poplavi, a s njom plodove kršćanske naobrazbe. U tu svrhu on drža u Rimu dne 23. listopada g. 1463. veliku skupštinu, kojoj su prisustvovali prvi rimski dostojanstvenici; tu odkri svoju veledušnu namjeru, dostojnu onoga pape, te izdade obširnu pozivnicu na sve kršćane bez razlike943 stališa i časti, nadahnutu obćinskim sažaljenim prama podjarmljenim narodom, pastirskom brigom za budućnost kršćanstva i apoštolskom gorljivošću za dobro sv. vjere, dakle osjećaji, kojimi mogu odihivati samo pape, budući ih baštinili s Petrovom stolicom. U tom veleznamenitom listu napominje papa, šta su činili njegovi predšastnici Nikola V. i Kalikst III., zatim on sam u mantovskom zboru, da digne sve kršćanske narode proti svim neprijateljem, i kako su svi vladari oglušili se na ove papinske pozive. Medjutim narastla turska sila, te od crnog mora do Save, i od egejskog mora do Dunava sve je plemenite pokrajine prisvojila. „Prešli su", nariče vrli papa, „i Dunav, te i velik dio Vlaške posjeli, doprieli su do Save, ter su opustošili ugarske prediele. Ove su godine prodrieli i u Bosnu, te su cielu kraljevinu podvrgli, isto tako i otok Lesbon. Kojom su pako okrutnošću postupali u osvojenih gradovih i pokrajinah, groza nas hvata i kazati. U Carigradu je grčki car posječen, a glava mu na koplju po logoru nošena raškim knezovom oči su izkopane, u Lesbu množtvo djece na kolce nataknuto, u Bosni, nezasitljivi ljudskom krvi Mehmed, kralja, koj mu se na vjeru predade i da mu poštedi život zajedno sa stricem, kao što se glasa, vlastitom rukom zakla". Ovdje papa živo crta nedjela, koja čine biesni osvojitelji, pak strahujući za svu Evropu i sami Rim, uzdihuje: „Ajme nama kršćanskim knezovom! ajme nama, što smo rodjeni da gledamo poniženje našega puka i poniženje sv. vjere, gledamo kako nam

neprijatelji be braću, kako ih grana raznih mučilih trgaju, a mi se ipak ne uznemirujemo! Gledamo danomice kako nevjernici kršćanske pokrajine poplavljuju, nu mi se ne grizemo, nego u kući počivamo!...... Što će nam život, osim ako mislimo ustati iz tolike sramote i obnoviti prvašnji sjaj?" Pak potuživ se na kršćanske vladare, što začipaju svoje uši i o svojoj koristi misle, te požalivši da nemože sam odpremiti dovoljnu vojsku i mornaricu proti Turčinu, ohrabren primjerom evangjeoskoga dobroga pastira, nastavlja: „Treba se latit svih skrajnosti poradi spasenja stada gospodnjega. U jačjih bolestih i jačje liekove propisuju liečnici.... Druge smo do sad podticali na obranu vjere i da u boj podju, a mi da ćemo poslat poklisare i sve učiniti, što nam naša novčana sredstva dopuste; nu govorili smo, da ćemo ostat porad crkvenih potreba kod ograde, koja još nije osvojena. Sad ćemo veća obećat, pa kad ne možemo drugačije ganuti otvrdnuta srca kršćanska, mi ćemo se sami izložit pogibeljim, te ćemo izniet našu glavu u boj proti Turčinu, i u koliko nam budu doteći novčana sredstva rimske crkve i baštine sv. Petra, toliko ćemo uložit u obranu katoličke vjere i prosuti u ovo putovanje". Napominje zatim papa, kako će mu se u toj vojni pridružiti borgonjski vojvoda Filip, i mletačka mornarica, koja se već sretno u Arhipelagu bori, pak da će s druge strane Ugri, a s treće Arbanasi i Grci udariti i da će u Aziji i drugih zasužnjenih pokrajinah buna buknuti, ter sebe i kršćane hrabri: „Neće bit lahko Turkom srazit se na tolikih mjestih, buduć se ono težko brani, što se od mnogih napada". Pobivši pako prigovore o sili turskoj, obraća se onim, koji govore: „Šta će radit u boju star, boležljiv svećenik?" pak im oduševljeno odgovara: „Izpoviedamo, nama se ne pristoji prolievati krvi, dok možemo po drugih potrebam pravde i vjere zadovoljiti, nu ako je bogoštovje u pogibelji, i ne može se obraniti bez nas, nije ni nam zabranjeno, što je bilo Samuelu i Iliji dozvoljeno. Al nije naša odluka, da s mačem u ruci vojujemo, jer kako ćemo stisnuti rukom sablju, kad jedva možemo dignuti desnicu, da puk blagoslovimo? Nu mi ćemo vojevat molitvom, a ne željezom, prošnjami ćemo pomogat vojujuće, a ne mišicami. Stajat ćemo na kormilu oli kakvu obližnjem briegu, dok se bude voditit rat, ter ćemo naše blagosivat a neprijatelje proklinjat.... Sliedit će nas naša častna braća

sv. rimske crkve stožernici, kao što su se jur kriepčiji dobrovoljno ponudili, sliedit će mlogi biskupi, i drugi nižjeg razreda svećenici i klerici, nesamo da mole nego da se i bore kad uztreba. Još ćemo povest iz crkvene države vješte ratovanju i veoma snažne vojničke čete, ter jaka mlada prsa, koji će se gvoždjem u ruci tući, dok mi budemo moliti". Sad nabraja uzroke, rad kojih se nada pobjedi, ter svekolike nagovarajući, kliče: „Vrhovni svećenik, stožernici i biskupi u boj polaze, a ti viteže, ti barune, ti grofe, ti markezu, ti vojvodo, ti kralju, ti caru, zar ćeš u vlastitoj kući brezposličit? Zar ćete dopustit, da se ljudske službe izmiene, pak da, koja su kraljevska, svećenici obavljaju, a koja dolikuju plemstvu, kler ovršuje? Potreba nas siluje, jerbo ne možemo drugim načinom da ganemo srca kršćanska na obranu božanskog zakona. Kamo sreće, da ćemo i ovako ih pokrenuti!" Sliedi otac kršćana i opet nagovarati sinove, navodi primjere, spominje evropejske bojne sprave, te napokon obećaje, da će on polovicom lipnja buduće godine u Jakinu ukrcat se sa svojom pratnjom i vojskom, te onamo poziva svećenstvo i svietovnjake, a koji nemognu da pošalju zamjenike oli barem novčanu pomoć. Ovim dobrovoljcem obećaje nadalje podpuni oprost pedipsa, ter ovaj znameniti u povjesti crkvenoj spis završuje toplom molitvom k Bogu, da mu udieli pobjedu nad neprijatelji.[17])

Na glas zabrinutoga nadpastira ganu se sve, što je još gojilo kršćanske osjećaje, a za najviše franjevački red, pa kao što pod Kalikstom III. nebrojeni se njegovi članovi pridružiše križarom, kasnijim pobjediteljem kod Biograda, isto tako sada njeki biše imenovani sabiratelji prinosaka za ovo ogromno poduzeće, a množina podbi oružje oli se primi službe kod ove vojne, ovi da diele svetotajstva boriocem, a oni da vojuju za krst i prosvjetu.[18]) Ni bosanski franjevci nisu zaostali u revnosti za ostalom svojom braćom. Stožernik Besarion, kao pobočni papinski poklisar u obsegu mletačke republike za dizanje križarske vojne, imenova fra Marina Korčulanina, stonskog kustoda, svojim zamjenikom po cieloj

---

[17]) Theiner: Mon. slav. mer. I. p. 474—81.
[18]) Wadingus tom. XII. et XIII. ab a. 1455. usque ad a. 1465.

Bosni, Hrvatskoj i Dalmaciji,[19]) a fra Nikolu Zadranina, duvanjskog biskupa, po Friulskoj,[20]) obojicu sinove bosanske vikarije.

Dočim su franjevci razvijali najveću okretnost i zauzeće za ovu vojnu, papa Pio II. revno se je spremao, i polovicom lipnja sliedeće godine zaputi se u Jakin, praćen svim što ga je moglo sliediti, ne pazeći ni na groznicu, od koje je bio obolio. Ali kad tamo dodje, da se ukrca, ostade iznenadjen množinom i oduševljenjem vjernika, koji su sa sve četiri strane Evrope bili doletili, da stupe pod zastavu i vodstvo glavara crkvenoga. Nu ta množija čekaše na polazak bez ikakva reda i obskrbe, te su njeki čak iz Njemačke bili došli, proseći putem koru kruha, da se prehrane. Sad istom uvidi mudri papa, da se je prenaglio i preračunao, te premda je žalio, da je toliko poduzeće zasnovao, ipak ne klonu duhom, nego je činio sve, da se tolika svjetina u red postavi te živežem i strielivom obskrbi. Dok je on o tome radio, snadje ga dne 16. kolovoza smrt, primivši prije svetotajstva umirućih i zakletvu od stožernika prisutnih, da će oni i sliedeći papa nastaviti ovo zamašno ali sveto djelo. Na to se ovi povrate u Rim, i odaberu papom Petra Carbo, rodom Mletčanina, koj se prozva Pavlom II., a bijaše po materi nećak Eugena IV., za nas toli zaslužna pape.

Pozornost novoga pape svratiše na se nemiri u Českoj, uzrokovani Jurjem Podiebradskim (1438—71.), ter ga usilovaše, da ovoga vladara izobći, a podložnike da mu rieši podaničke vjernosti. Nu ne smetnu pri tom s uma ni rata proti Turčinu, premda je predšastnikom zasnovanu vojsku i mornaricu morao razpustiti poradi nedovoljnih ratnih sredstva. Odmah iza svog uzvišenja na papinsku stolicu, on pisa Jeronimu kretskomu nadbiskupu i svomu za Ugarsku i turske zemlje poslaniku, da u dogovoru s kraljem Matijom osnuje drugu vojnu, i u nju uvrsti pješake i konjanike, a u tu svrhu upotriebi ono 40.314 forinti, koji su skoro bili uručeni mletačkomu duždu iz papine blagajne.[21]) A da ova bolje podje za rukom, nagovori Jurja Skenderberga, da odpočme neprijateljstva

---

19) Farlati t. III. p. 397—8.
20) Idem t. IV. p. 176.
21) Theiner: Mon. Hung. II. p. 399.

proti Turčinu; pa kad sam car Mehmed udari na Arbanasku, Juraj kradom doleti u Rim, i bivši primljen na papinskom dvoru poput angjela nebeskih četa, prikaza vrhovnomu pastiru vjernika sve svoje nevolje te reče, da njegovi vojnici neimaju više tiela, da bi se mogle otvoriti nove rane, nit krvi, na bi ju mogli proliti na obranu kršćanstva. Dirnuti tolikom pogibelju i odvažnosti italski vladari i Mletčani, dadnu mu toliko novca, obskrbe, strieliva i vojske, da je mogao za čas izvesti 25.000 momaka prama obsjednutoj Kroji, te natrag baciti neprijatelja, a malo kasnje ovjenčan mnogimi pobjedami preminuti (1467) najspokojnijom smrću. Izgubivši kršćanstvo i ovoga viteza, papa je išao svimi sredstvi na ruku ugarskomu kralju, stavljajući u njega sve svoje nade. Čuvši bo g 1474., da je cesar Friderik učinio mir i savez s Matijom, obveseli se tomu sporazumku dvajuh najmoćnijih vladara, izgledajuć odatle najliepše uspjehe po kršćansko oružje, ter posla k cesaru fra Gabrijela Veronezca, franjevca, a kasnije stožernika, pak mu čestita na tom koraku, ako li pako još toga nije učinio, da s tim pohiti, otčinski ga zamoli,[22]) i obeća sličan i u Italiji sklopiti. — Fra Gabrijel imao je nalog navratit se i u Budim, te ohrabrivši Matiju na daljnja poduzeća, dostaviti stožernički klobuk Stjepanu, koločkomu nadbiskupu, i pozvati ga, da pomogne svoga kralja u bosanskoj vojni; nu buduć ovaj umro, dok je papinski poslanik bio na putu, dozvolom papinom ne vrati natrag klobuka, nego mu ga stavi na grob, da tim ponješto utješi razcviljenu rodbinu i prijatelje mu.[23]) Osim toga ovaj papa radostno odrieši Vinka, vackog biskupa, od crkvenih pedepsa, koje je ratujući proti Turkom možebit na se navukao;[24]) zatim se za Radića sina Radoslava (?) bosanskog bana i viteza, umolivši kraljicu — mater Jelisavu, da mu povrati sva ona predgradja i mjesta, koja mu je dao u Ugarskoj Matija za njegovu vjernost i zasluge, te u zamjenu za dobra, koja je u Bosni izgubio.[25]) Svoje darežljivosti nije uzkratio ni od ucviljene starije bosanske kraljice Katarine, kako mu to ona u svojoj oporuci harno priznade.[26])

[22]) Idem ibidem p. 419.
[23]) Idem ibidem p. 419—21.
[24]) Ibidem p. 423—4.
[25]) Ibidem p. 422.
[26]) Idem Mon. Slav. mer. I. p. 509.

Pape posvećujući Bosni najnježnije brige, ne zaboraviše ni na njezine franjevce, nego dostojno ocienjujući navedene i mnoge druge zasluge, smatrali su svojom nadpastirskom dužnošću, štititi ih u svih njihovih pravednih željah. Usuprot svim protimbam dubrovačke i mletačke republike, nastojala je sv. stolica učuvati im samostane u Dalmaciji, a tim ih ohrabriti u kušnjah, kojim su bili izvrgnuti, te nadariti za njihovo spasonosno djelovanje. U njih je toliko pouzdanja stavljao Pio II., koliko i u križarsku vojsku, koju je revno sabirao i novcem pomagao, znajući dobro, da će uzaludni bit svi njegovi napori, ako franjevci klonu duhom pred silnimi nepogodami, te zapuste preostavše katolike u šapah osmanlijske zanešenosti. U tu svrhu on naredi listom od 16. veljače g. 1463. otcem buduće obće skupštine, neka bi Bosnu i Dalmaciju stopili u jednu pokrajinu, a ovoj predpostavili Talijana, kao nepristrana, koj bi se svake treće godine izmjenjivao i koj bi podvržen bio vrhovnomu starješinstvu reda, a toj zapovjedi dodade prietnju izobćenja.[27]) Glavari franjevačkoga reda, sabrani u Asizu g. 1464, uvažiše ovu papinsku odluku, ter osloniše na vrhovnog papinskog namjestnika reda fra Marka Fantuci-a brigu, da Bošnjake i Dalmatince sve oli jedne od njih pridrži u obitelji „obslužujućih", te da iz obiju država jednu učini, zadržao pri tom oba pokrajinska imena, i tako spojenoj državi da predpostavi vikara sa vjećnici (= definitores).[28]) Posao, nesložnu braću izmiriti i ujedinjenom vladati, spomenuti fra Marko povjeri fra Bernardinu de Fossa, mužu učenu i pobožna života,[29]) koj se odmah ukrca u Jakinu i trinaesti dan doplovi u Zadar. Ovdje ga dočeka fra Kristofor, dalmatinski vikar, te uručenjem pečate sebe i svoje podvrže. Bošnjaci, buduć i želili ovo spojenje, takodjer rado se podložiše novomu vikaru; al ne tako braća dubrovačke kustodije. Ovi oslanjajući se na njeke papinske listove, po kojih bijahu odciepljeni samostani u Stonu, Slanom, Konavlju i Ombli od bosanske vikarije, i pripojeni neodvisnoj du-

[27]) Wadingus t. XII. ad a. 1464. n. 13.

[28]) Idem ibidem n. 13—5.

[29]) Rodjen u Fossi, u dolnjoj Italiji, od plemićke obitelji Amici, postane franjevcem i proslavi se svetošću života i radinošću, a preminuvši dne 27. studenoga 1503. kod Akvile, bude g. 1828. proglašen „blaženim", ter mu red slavi uspomenu na 6. studenoga.

brovačkoj kustodiji, pak zato ne dodjoše ni na pokrajinsku dalmatinsko-bosansku skupštinu, koja je bila držana u Pazmanu, pod predsjedanjem samog fra Marka. Tu se dalmatinske kustodije na novo ograničiše, i jedna se nova podignu, a po tom sama dalmatinska polovica brojila je šest kustodija, ter je zapadno pružala se od Pirana u Istriji do Dulcinja i Aleksija u Arbanaskoj. Proti neposlušnim Dubrovčanom upotrebi se izobćenje iz reda, spomenuta pako četiri samostana, nalazeća se u obsegu dubrovačke obćine, pripojena biše izravno bosanskomu dielu.[30]) Izvedši na ovaj način ujedinjenje, fra Marko Fantući povrati se u Rim, te izviesti novog papu Pavla II. o svojem postupku, koj listom od 29. ožujka g. 1465. potvrdi navedene ustanove, zabranivši svima izobćenjem, koji bi ovu zajednicu prekinuli oli sebi dodieljene samostane htjeli drugim ustupiti. Dubrovački franjevci, da ove prietnje od sebe odklone, a tim samoupravu dobiju, pomoćju svoje obćine prepriečiše oglašenje rečenog papina lista, i ovu nagovore, da odpremi svoje izaslanike u Rim, te izposluju kod pape, neka bi im dozvolio zadržati prieporne samostane. Molbami ovih sklonu se papa, i pismom od 19. svibnja 1465. opunomoći generalnoga vikara nadbiskupa dubrovačkog, da stvar i razloge potanje izvidi, te našav ih pravedne, od samostana u dubrovačkoj oblasti ležećih učini jednu posebnu vikariju, pod tim ipak uvjetom, da se opet svi pripoje dalmatinskoj državi, ako bi s vremenom Dalmacija morala sačinjavati posebnu oblast.[31]) I mletačka republika povede se sada za primjerom dubrovačkim, ter odciepi od bosansko-dalmatinske vikarije ono šest samostana, koji su u njezinu obsegu nalazili se, naime: u Uljanih, Novomgradu, Krapanu, Pazmanu, Korčuli i Spljetu,[32]) što, kada dodamo broju izgubljenih u Bosni prigodom osvojenja, rana se rani dodade, te i bosanska braća lišena biše skoro svake vanjske pomoći, biše im oduzeta zakloništa u slučaju okrutnih progona, pak s toga mogadijahu reći i oni onu narodnu:

„Sirotinjo, i selu si težka,
Kamo l' nisi kući u kojoj si!“

---

[30]) Wadingus ad a. 1465. n. 15 et 16.
[31]) Idem ibidem n. 3.
[32]) Ibidem n. 4. et 5.

Pa kao da ni ovi udarci ne bijahu dovoljno osjetljivi za bosanske franjevce, snadjoše ih i drugi. Obća skupština reda, obdržavana g. 1467. u Mantovi, odredi, da iz obzira na raznolikost težnja ovih dvajuh naroda, naime dalmatinskog i bosankog, da se jedna braća od druge posve zazstave, samo ako tomu i sv. stolica privoli, a privremeno da obojim predstoji fra Dominik a Gonissa, odabran u toj istoj skupštini za vikara bosansko-dalmatinskog, dozvoli Bošnjakom zadržati samostane u Krku, Hvaru i Trsatu, ter odciepiv Dubrovčane od obitelji „obslužujućih“. Proti ovom zaključku s mjesta prosvjedovaše prisutni dubrovački zastupnici, a Bošnjaci, ne buduć ondje, prizvaše na sv. stolicu proti ovom izključenju i stezanju granica. Molbu bosansku poduprie i ugarski kralj Matija, ter papa Pavao II. listom od 9. kolovoza r. g. obzirom na njihove sjajne za kršćanstvo stečene zasluge, uništi navedeni zaključak i strogo zabrani smetati ih u posjedu zakonito stečenih pomorskih mjesta.[33]) Isto učiniše i Dubrovčani posredovanjem stožernika Besariona, kao pokrovitelja reda, ter dobiše posebnog povjerenika u osobi fra Jakova Padovanca, na glasu propovjedaoca, tim pako ostaše u obitelji.[34]) Ovo medjutim prisilno jedinstvo ne potraja dugo, buduć Bošnjaci ostaše na teret Dalmatincem, te već g. 1469. obća skupština, držana u Bisentu, spoji u jednu cjelinu sve samostane u Dalmaciji, ne izključiv ni dubrovačke, a Bošnjakom dozvoli, da odaberu sebi posebnog vikara.[35])

Sada se nadjoše bosanski franjevci osamljeni, poput duba u gori, i što-no se običaje reći: „Nit kud k majci nit kud u djevere“. I doisto, bojevi medju Turci i Ugri u samoj Bosni iznosili su na vidik njihove simpatije za kršćansku stvar i tim oni dolazili u najveće pogibelji, koje su se samo povećavale očitom razlikom izmedju kršćanskih i koranskih nazora, te urodjenom mržnjom novih doseljenika i poturčenih bogomila proti svem, što je nosilo kršćanski značaj. Tako spominju ljetopisi reda, da je dne 4. svibnja g. 1464. nasrnula jedna bogomilska rulja na samostan kod Visokog i tu petoricu braće okrutno umorila, a samostan razkopala, i to će

[33]) Greiderer op. cit. p. 64.
[34]) Idem p. 63.
[35]) Ibidem p. 64—5.

bit onaj, čije se razvaline vide na desnoj obali Bosne.[36]) Na ovaj način ni mladim ni starim vjerovjestnikom nebijaše nigdje sigurna zakloništa, ni odkuda podpore; jer dočim je bilo prekinuto obćenje s hrvatsko-ugarskom braćom uslied ratova, susjedne katoličke države, do kojih bijaše lakši pristup, gonile su ih sa svoga praga, pak i ista braća smatrala su ih nesnosivim teretom, a time im onemogućivala obstanak, ne pazeći, da će s njimi zatrti svoj red, a s redom i trag katolikom u ovih nesretnih krajevih. Medjutim su oni ostali na dobru glasu, jer g. 1465., izbirući senjski kaptol sebi biskupa, odabra fra Pavla Bošnjaka, koj iza toga punih dvadeset godina upravlja onom crkvom.[37])

Ako su i bili naši franjevci težki dviema susjednim republikama, a ono su bili dragi domaćim sinovom, koji im u istoj Dalmaciji nadjoše toliko mjesta, da su mogli zakloniti progonjene glave, a njihova radenost razširi im djelokrug, te mogoše istim vladam vratiti sjajne usluge za uzkraćeno gostoljubje. Humski naime vojvode Vlatkovići, bježeći izpred turskih čopora u pograničnu Dalmaciju, ponieše uz katoličke vjerske osjećaje i odanost napram franjevcem, tim jedinim domaćim vjerovjestnikom, pak zato i nadjosmo vojvodu Ivaniša Vlatkovića sporazuma s istimi u pogledu prenašanja tiela sv. Luke. Ovoga brat Žarko, pomoćju cesara Fridrika III. dočepa se tvrdoga Klisa, ter se prozva: „Vojvoda Žarko Humski, mjesto posvećenog cesarskog Veličanstva ban Klisa i Primorja do rieke Neretve“. Isti, budući rad njekih uzroka protjerao koludre sv. Augustina iz njihovih samostana u Zaostrogu i Makarskoj, zamoli bosanskoga vikara, da mu pošalje dvanaestoricu svojih redovnika, koji po redovničkom i katoličkom običaju dan i noć u crkvah Boga hvalili, poučavali puk u vjeri i obredu rimskom, ter obavljali duhovnu pastvu „kao što u Bosni čine“. Onovremeni vikar, uzdajući se zadržat prieporne samostane u Dalmaciji, a štedeć braću zaposjednute Turčinom pokrajine, u prvi mah ne primi ove toli častne ponuda, nu božja providnost, koja je bdila nad ovim ogrankom serafinskoga stabla, znade i oluje obratiti na dobro progonjenih; pa kada g. 1468. Turci navale na sa-

---

[36]) Gonzaga in Provincia Bosnae Argentinae Conv. 5.
[37]) Farlati t. IV. p. 129.

mostan sv. Katarine u Ljubuškom, opliene ga i razore, šestorica franjevaca jedva živu glavu iznese, a na čelu im fra Petar Vladmirović, tetčić vojvode Žarka. Ovim predvodjeni, upute se izravno prama Klisu, i tu zamole pobožnog vojvodu, da im sad podari ona mjesta, koja je prije sam nudio i obećavao. Žarko se veoma rado odazva njihovoj molbi, te dobivši cesarsku privolju, listom od 10. rujna r. g. darova im ne samo samostan i crkvu bl. djevice Marije u Zaostrogu, nego im još pokloni cielo ono selo, buduć bila njegova vlastnost, zapovjedivši svim stanovnikom onoga sela, da im poput kmeta daju sve dohodke, koji pripadaju cesaru i njemu, kao vlastniku. Zato je od franjevaca u zamjenu potražio, da redovnički živu, katoličkog se nauka drže, krivovjerje iztriebljuju, duhovnu pastvu obavljaju, te za cesara i njega molitve čine.[38]) Ova darovnica jedan je za nas više dokaz, u kolikoj su cieni bili bosanski franjevci onog vremena kod domaće vlastele, a okolnost, da je sami njegov tetčić pripadao franjevačkomu redu, svjedoči, da ni bosansko-humsko plemstvo nije se stidilo stupiti pod zastavu serafinskoga patriarhe, što opet podaje novi sjaj bosanskoj vikariji. Al kada g. 1499. provališe turske čete u oblast mletačku čak do jadranskoga mora, Augustinci pomoćju Turaka i knezova Kačića protjeraju franjevce iz Zaostroga, te ovi s onimi, koji se bijahu nastanili u Proložcu, prebjegnu pod zidine tvrdoga Klisa k svomu zemljaku vojvodi Žarku, a ovaj nakon uzpostavljena mira opet povrati zaostrožke prognanike u Zaostrog, proložkim pako bjeguncem darova samostan u Makarskoj, koj kašnje postane i biskupskim dvorom makarskih biskupa.[39]) Na ovaj način bi po Bošnjacih stavljen temelj sadašnjoj državi presv. odkupitelja, poslie nego je mlogu pomoć i podporu pružila bosanskoj braći.

Dok su se ovi povoljni i nepovoljni dogodjaji sbivali u krilu bosanske vikarije, dajuć joj novi pravac daljnjemu djelovanju, dotle je papa Pavao II. trudio se, da izbavi zasužnjene pokrajine. Pridruživ se njegovih dvadeset galija mletačko-napuljskoj mornarici, ova je pod vodstvom Petra Moćeniga strah i trepet zadavala po

---

[38]) Vidi darovnicu u Fabianicha: Storia dei frati minori in Dalmazia e Bossina II. p. 286—8.

[39]) Pogled na djelovanje manastira Zaostrog, od A. K. Matasa, u koledaru Matice dalmatinske za g. 1869. str. 93—8.

cielom Arhipelagu. Podje mu napokon za rukom (g. 1471.) nagovoriti cesara Fridrika III., da sazove državni sabor u Regensburg, i odredi potrebite mjere. Tu se stvori zamašna osnova, po kojoj bi se imalo dići 200.000 momaka, al se ne oživotvori, buduć u to isto vrieme preminu Pavao II., a Petrovu stolicu zasjede franjevac fra Franjo d'Albescola, inače della Rovere prozvan, čovjek učen i pobožan. I njemu je prva briga bila, podići vojsku proti Turčinu, ter odmah razasla četvoricu stožernika na sva četiri kraja Evrope, da podtaknu kršćanske vladare na rat i učine shodne pripreme. Al cesar već bijaše smetnuo s uma to poduzeće i nije htjeo više na to misliti. Englezka imala je gradjanski rat, Francezka nehtje ni čuti o tom slavnog Besariona, drugim vladarom bijaše do nasljednih prepiraka, ugarski pako kralj držao je prečjim poslom preoteti Česku od poljskog kralja Vladislava. Turčin je medjutim širio svoju vlast po balkanskom poluotoku, Hercegovinu držao podharačenu, a najmladjeg sina hercegova čuvao u tutiji, i poturčiv ga, prozvao Ahmet-pašom, koj kao takov postane zetom sultana Bajazita II., i primio nagradu za svoje iznevjerenje.[40]) Preoteti u Bosni gradovi bijahu povjereni Nikoli Iločkomu, uz naslov kraljevski, samo zato, da kralj Matija mogne bezbrižnije rat voditi u Českoj, i ne hajući za papinu opomenu, da utvrdi prolaze i zatvori puteve, kojimi je mogao Turčin provaliti u njegovu oblast.[41]) Nu da pri tom obćem nemaru ne bi klonuli duhom bosanski franjevci i napustili svojih položaja, papa listom od 20. ožujka god. 1474. potvrdi im sve povlastice, koje su dobili tečajem vjekova od njegovih predšastnika,[42]) a one iste pismom od 30. travnja 1476. protegnu i na one franjevce, koji su dosad s njimi sačinjavali zajednicu, nu provalom turskom ostali u obsegu ugarsko-hrvatskih zemalja.[43]) Zanimivo je za nas, da su obe ove milosti dobivene na molbu bosanskog kralja Nikole, koj je mogao iz bližjeg motriti djelovanje jednih i drugih, a u tom valjda nazirao i njeku državnu korist.

---

[40]) Luccari: Ann di Ragusa p. 185—6.

[41]) List od 30. kolov. 1472. u Theineru: Mon. Hung. II. p. 439—40.

[42]) Idem ibidem p. 443—4.

[43]) Ibidem p. 451—2.

Papa, živo žaleći, da ne dotiču ljudska sredstva za odoliti rastućoj Mehmedovoj sili, stavi sve pouzdanje u molitve vjernika, te licem na Božić god. 1474. oglasi jubilej, kog je već Pavao II. pred pet godina bio urekao. Proljećem sliedeće godine dodje u Rim njekoliko okrunjenih glava, a medju ovimi i bosanska kraljica Katarina, da u tom vječnom gradu ostavi i svoje kosti.[44]) Siksto IV., sliedeć primjer svoga predšastnika u darežljivosti prama ovoj nesretnoj ženi, gostoljubivo ju primi, smjesti u ulicu „la pigna" sa svom njezinom pratnjom, te joj opredieli stalnu, njezinu stališu primjerenu godišnju plaću. Ona se je ovdje nahodila u susjedstvu franjevačkog aracelitanskog samostana, sagradjena na samom Kapitoliju, te sada, ako ne prije, stupi u „treći red sv. Franje", i podavši primjere vanredne pobožnosti, blago usnu dne 25. listopada g. 1478.; dakle nakon tri i pol godine svoga boravka, ter na vlastitu želju bi ukopana u aracelitanskoj crkvi, s desnu stranu velikog žrtvenika a tik propovjednice, pak još i danas može joj se viditi grobna ploča, na kojoj je njezina slika u bass-reliefu, i sliedeći nadpis, kog je vlastitom rukom izradila:

„Catharinae Reginae Bosnensi
Stephani Ducis Sancti Sabbae
Ex Genere Elenae et Domo Caesaris Stephani
Natae, Thomae Regis Bosniae Uxori
Quae vixit annos LIV.
Et obiit Romae Anno MCCCCLXXVIII.
XXV. Octobris. Monumentum
Ipsius scriptis positum.

Ležeć na smrtnoj postelji, načini dne 20. listopada r. g. oporuku, kojom ostavi kraljevinu bosansku sv. stolici, u slučaju, da joj zakonita djeca Sigismud i Katarina, koja su bila odvedena u Carigrad i poturčena, nebi se opet vratila u katoličku crkvu. Istom posliednjom odlukom darova cieli svoj gibivi i negibivi imetak, kog je u Rimu imala, svojim dvorskim gospojam: Pavliji Mirković, Jeleni Semfović i Mariji Mišljenović, da ga pojednako podiele. Uz

---

[44]) Wadingus: Ann. Min. ad a. 1474. Dočim drugi spomenici stavljaju to u g. 1466. oli ćak u g. 1463. Bogomili str. 153. Assemani V. p. 95. — Luccari p. 185.

to liepe uspomene ostavi u novcu i odjeći: Radiću Klešiću, svomu dvorskomu meštru, zatim Luki Vučkoviću, Abramu Radiću i Nikoli Zubraviću. Nu ne zaboravi se ova vrla žena svoje Bosne ni franjevaca: crkvi aracelitanskoj odredi za ukop 200 dukata, a za uspomenu svoj kraljevski zlatni ogrtač, svoje misno ruho i posudje slovinskoj crkvi sv. Jerolima u Rimu, svoje pako srebrne te ine oklope sa sv. moćmi crkvi sv. Katarine u Jajcu.[45]) Ovu oporuku podpisala su dva dalmatinska svećenika i šest aracelitanskih franjevaca, što dokazuje, da su joj ovi bili kao domaći, odkad je morala ostaviti Bosnu, a s njom i franjevačko svećenstvo. Stožernik komornik sv. rimske crkve podpisao je i ovjerovio dva primjerka ove oporuke, od kojih jedan ponudjen bude papi, a ovaj naimenova u tu svrhu podkancelara, ter u podpuno stožerničko vieće budu uvedeni njeki kraljičini ukućani, koji bi tu oporuku pokazali, i papi kraljevske ostruge s mačem predali u znak zauzeta posjeda. Tom prilikom pohvali papa pokojnicu, oporuku i mač prihvati, pak ih svim stožernikom po redu dodade, naredivši podkancelaru, da o tom napravi izpravu, te ju zajedno s oporukom u papinski arkiv postavi.[46]) Pri tom obredu osobito se naglasi, da je ona skoro punih 12 godina uživala novčanu podporu sv. stolice. Nu i franjevački red dostojno je ocienio njezino življenje, uvrstio ju u broj „blaženih reda", imenito porad njezine uztrpljivosti, čistoće i poniznosti, slaveć joj uspomenu na 25. listopada.[47])

Dočim su pape pozivali sve kršteno na rat, i molitvami nastojali ublažit srčbu božju, dotle je car Mehmed bez prestanka radio o glavi svemu kršćanstvu, odavajuć velik um i silnu hrabrost, ali i veliku okrutnost. Ne bijaše mu ni iz daleka dorastao ugarski kralj Matija, koj g. 1464. odbijen od Zvornika, a vojvoda njegov Mirko Deak od Srebrenika, zanemari daljnje ratovanje, ter se uplete g. 1468. u borbu s českim kraljem Jurjem, a zatim s njegovim nasliednikom Vladislavom. Ovaj ga sebični rat zabavi punih 10 godina, ter nije ni hajao, što Turčin svuda napreduje, i Mletčanom grad za gradom, pokrajinu za pokrajinom otima. Nu kad

---

[45]) Theiner: Mon. slav. mer I. p. 509—11.
[46]) Assemani: Kal. Eccl. V. p. 94—5.
[47]) Martyrol. franc. ad diem 25. Octobris.

*

ovi g. 1479. učiniše u Carigradu s Mehmedom mir, i osiguraše svoju pomorsku trgovinu, ciela sila bosanskih četa bi naperena proti Ugrom, ter još iste godine prodru u njegove i cesarove zemlje, te dopru ća u Štajersku, otimljući ljude i blago, pak obogativ se plienom, povrate se natrag. Sad istom on se prene iz svog nehajstva, na brzu ruku sklopi primirje s cesarem Fridrikom III., te zapovjedi vojvodam Stjepanu Šepuzkomu i Petru Gorjanskomu, da navale na uzmičuće Turke. Ovi se naglo bace u potjeru za nepriatelji, pretovarene plienom stignu kod Viteza, ob noć na nje nasrnu, te mloge pogubivši, roblje i blago povrnu. Paša medjutim, koj je tursku vojsku predvodio, sretno izmakne, vojsku na vrat i na nos pribere i otisne za Ugri, pak bi ih doisto i uništio, da 300 hrvatskih konjanika na vrieme im nije u pomoć doletilo i Turke razagnalo,[48]) a tko zna kakve bi poraze doživila još Ugarska, da se Bogu ne smili nevolja kršćana, i dne 3. svibnja g. 1481. ne diže sa svieta cara Mehmeda. Sad i u samom osmanlijskom dvoru porodi se naslieda prepirka medju njegova dva sina: Bajazitom i Zema - Zizimom, koja se dokonča porazom posliednjega, te akoprem Bajazit g. 1483. prisvoji cielu Hercegovinu i raztjera hercegove sinove, to ipak ne bijaše nikakov vojskovodja, ter je mogao Matija bit spokojan s ove strane, dok i njemu smrt ne prekinu (g. 1490.) dosta dugo kraljevanje.

Doznavši sultan Bajazit II. za smrt Matijinu, osokoli se i odluči pokušat sreću otčevu. Češki kralj Vladislav II. Jagelovac bude izabran i za ugarskoga vladara, nu brzo se uvidi njegova slabost. Već g. 1491. provalile su turske čete iz Bosne u hrvatsko zemljište, te premda potučene na Uni od bana Ladislava Egervara i hrvatskog plemstva, ipak su istog i sliedećeg ljeta udarale na Biograd i Jajce, prodirale u Kranjsku, Korušku i Štajersku, te napokon satrvene kod Bjelaka obustaviše na njeko vrieme nasrtaje. Sultan razjaren ovim neuspjehom, povjeri vodstvo ovih ratobornih četa Jakub paši, koj je 1487. i sliedeće Bosnom vladao, i ovaj u kolovozu g. 1493. prodre do Kranjske i Štajerske, mlogo roblje i pliena putem pograbi, ter se vrati i pane s vojskom na krbavsko polje. Ban Mirko Drenčin sabere na brzu ruku 8000 vojnika i boj

[48]) Mesić u „Književniku". god. I. sv. 3. str. 406.

odpočme; nu zla sreća posluži ovaj put Hrvate: ban i knez Nikola Frankopan dopadnu živi turskih šaka, prve pako velmože i 7000 kršćanskih junaka tu pogine.[49]) Ali kada i Ugri provališe sliedećeg ljeta u Srbiju, Bajazet preplašen potraži (1495) na deset godina primirje, nu ponosito ugarsko plemstvo jedva se sklonu, da mu dozvoli i tri godine; pak da su se Ugri poslužili pometnjom, koja je Turke ovom prilikom bila obladala, ni sami Carigrad nebi ostao u osmaolijskoj vlasti.[50]) Uvjete primirja ovaj put predlagao je ugarski sabor, pak zahtievao, da se povrate uhvaćeni sužnji, a za vrieme primirja ne diraju ni u cesareve zemlje. Nu bosanski Turci nisu se smatrali obvezanimi ovim ugovorom, nego upravo tog vremena osvoje Tržac, Neretvu i Vjenčac, a zatim Komotin kod Jajca.[51])

Osigurav se Bajazet od ugarske strane, svu svoju kopnenu i pomorsku silu krene proti mletačkoj republici, koja je tada mloge posjede uživala u jonskom i egejskom moru. Ona mu se čudnovatom brzinom i hrabrosti oprie, nu napokon zamoli pomoć hrvatskih četa, ter već g. 1499. nalazimo dalmatinsko - hrvatskog bana Ivana Korvina, naravnog sina Matijina, gdje dopire do same Bistrice (valjda Livna), i licem na „Svietlo Marinje" porazi Turke u šibeničkom kotaru. Na čelu bosanskih četa stojaše sada Skender-paša, kojemu je bila zadaća uznemirivati Mletčane s ledjâ, pak zato i priedje u lipnju r. g. mirno mimo kraljevski Klis, ter prodre u zadarski i ninski kotar, a odavle vrati se preko Ostrovice u Bosnu, ostavivši za sobom pustoš i jauk [52]) Još tečajem istoga ljeta provale druge bosanske čete k jadranskomu moru i osvoje Makarsku, sliedećega pako vrate im žao za sramotu Vladislavove čete pod vojvodom Žarkom i podbanom Martinkom, provaliv u Hercegovinu i tu poubijav mloge Turke, a mloge zarobiv.[53]) Strašne bijahu i daljnje borbe, i to koliko na zapadu, toliko i na sjeveru Bosne, a suvremeni spomenici osobito iztiču bosanske provale u g. 1500., 1501., 1504., 1505., 1506., 1508., 1510., 1511., 1513., 1515.

[49]) Isti ondje str. 407—8.
[50]) Schmith: op. cit. p. 62—3.
[51]) Mesić ondje str. 418—9.
[52]) Ondje str. 421.
[53]) Ondje str. 425—8.

te 1517. doživivši pri tom i po gdjekoji poraz, nu ne tako snažan, da je mogao bosanske Turke odbit od samovoljna četovanja.[54])

U ovako tužnih okolnostih tko je radio na crkvenom polju u Bosni, lahko možemo pogoditi. Očevidno je, da bosanski biskupi nisu više mogli iz svoga stolnoga mjesta Djakova prelaziti u Bosnu, nit dieliti vjernikom nuždne utjehe. Ovostrano svoje stado moraše povjeriti brizi jedinih franjevaca, budući se Turci s ovimi malko svikli, oli bar nisu od njih toliko zazirali, koliko od svietovnjeg svećenstva, koje su držali za uhode. Nu i franjevci sa svoje strane posvjedočiše svoju odanost prama vjeri a točnost prama dužnostim, te izkazaše veliku revnost i požrtvovnost u ovo žalostno vrieme. Medjutim se mlogi biskupi izmieniše na bosanskoj stolici, bez da je katolički puk u Bosni mogao živo osjetiti neprisutnost vrhovnih pastira. Franjavci bo i odprije bijahu, a sada po gotovo, sve svojim jednovjernikom, te budući, polag drugdje navedenih papinskih listova, mogadijahu dielit sv. potvrdu, odriešivat od zadržanih grieha i blagosivat sve, što i biskupi, tim je dovoljno bila naknadjena prisutnost redovitih biskupa.

Nu ne samo Bosna, nego je i Dalmacija osjetila u ovo strašno doba požrtvovnost i poslenost bosanskih franjevaca, budući čestim turskimi provalami katoličko stanovničtvo dolazilo u velike neprilike. Pred bjesnećimi bosansko-hercegovačkimi četami sve je živo bježalo, nu osobito svietovnje svećenstvo, jer mimo sve i zlostavljano, a puk, koj bi ostajao oli se povraćao, bivaše kano ovce ne imajuće pastira. Izpred tih pogibelji ukloni se i učeni duvanjski biskup Vid de Ruschi, kojemu je bila povjerena uprava i makarske biskupije, a prebjegla učini Averold, spljetski nadbiskup, svojim generalnim namjestnikom, ter i umre u Spljetu koncem XV. vieka. Svoje stado u Duvnu i Hercegovini on preporuči franjevcem duvanjske kustodije, a ono u Primorju braći stanujućoj u Zaostrogu i Makarskoj. Jednim i drugim vrli pastir idjaše svimi sredstvi na ruku, često potraživaše izvješća, a kadikad preobučen u svietovnje siromaško odielo pohadjaše svoje vjernike, tješeć ih u tolikoj biedi

[54]) Marina Sanuda: Odnošaji skupnovlade mletačke prema juž. Slav. Arkiv VI.

i progonstvu.[55]) — Vidov primjer slieđiše postepeno kninski i skradinski, zamolivši bosanske franjevce, da ih u tom zamiene.[56]) Za nas je zanimivo, da baš u ovih okolnostih franjevci se nastaniše u Cetini, Klisu, Kninu, Visovcu, Skradinu, Zrinju i Ostrovici, te gdje se ne mogoše utvrditi za sretnijih vremena mletačke republike, tamo se razprostraniše pod strahotami nevjerničkog oružja. Njima samim još bijaše dozvoljeno izlazit na biel dan, i jednovjercem olakšavati tegobu turskoga jarma.

Ovoliko širenje bosanske vikarije prama moru moglo je biti na štetu njezinu, da nije obća skupština reda u Asizu g. 1493. uredila joj nutrnjih odnošaja, te zaključila: 1. da kustod kustodija mileševske (= S. Nicolai de Mili) i doljnjo-hercegovačke (= S. Mariae de Sodonico) bude i u ramskom okružju bosanskog vikara povjerenik; — 2. da on može sa svojim savjetnikom dolazit na državnu skupštinu; — 3. da nemože primat braću iz drugih država, bez dozvole vikareve, al ni ovaj premještat braću njegova područja, ne sporazumiv se s istim; — 4. da rečeni kustod može činiti posjet i pedepsavati; — 5. da nit on idje nit šalje koga izvan svoga okružja; — 6. napokon da nitko više ne smje pokušati kakva odieljenja, pod prietnjom izobćenja.[57])

Poslenosti franjevaca ponješto je prijala i sama uprava ovih zemalja, smatrajuć ih potrebitimi za mir nutrnji i zadovoljnost novih podanika, pa kada koncem XV. vieka oli početkom sliedećega nižji turski častnici pobuniše kršćane u Hercegovini proti Porti, da tim dobiju izliku na njih udarit i njihov posjed prigrabit, glavni zapovjednik turskih četa obrati se na franjevce, i zamoli ih, da posreduju na korist mira i potlaćene braće, obećajuć svakoj njihovoj pravednoj želji zadovoljiti. Franjevci uvidjajući cielu mučnost osnovanog ustanka i bojeć se, da se tim korakom ne izkorieni ime kršćansko, utišaše pokret, a uslied toga biše počašćeni javnom priznanicom i novim carskim fermanom, a tim dobiše nješto više slobode i pouzdanja.[58]) Ovo, pak onda ine njihove vrline na toliko občaraše novu vladu, da je ova pri popisu svih zemljišta, obavljenu

[55]) Farlati IV. p. 178—9.
[56]) Fabianich op. cit. I. p. 237—8.
[57]) Orbis Seraphicus t. III. p. 135.
[58]) Fabianich op. cit. I. p. 237—8.

u Bosni koncem prvog desetka XVI. vieka, bosanske franjevce u javne gruntovnice uvrstila kao nepodložne dankom, a to i posebnim fermanom g. 1511. potvrdila.[59])

Buduć se ovim načinom povisio ugled franjevaca, njihova pako djelatnost obuhvaćati morala ništa manje od pet biskupija, trebovalo im je njeke biskupske čine obavljati, kao što je dieljenje sv. potvrde, posvećivanje kaleža i ovim slične, oslanjajujući se pri tom na jasno slovo papinskih listova, imenito na onaj Martina V. od 23. kolovoza 1418., ter pisma Eugena IV. od 23. i 29. siečnja 1444., koje smo na svom mjestu naveli. Zazriev od toga spljetski nadbiskup Bernardin Zana, kojemu bijaše i makarska biskupija povjerena, te nevjerujući da sv. stolica ikomu daje toliko povlastice, potraži od bosanskog vikara odnosne apoštolske listove, da ih pregleda i potrebita odredi. Ne bijaše tada kod kuće vikara, nu mjesto njega dodje mu fra Stjepan, vikarev zastupnik, i fra Luka Lupišić, upravitelj olovskog samostana, te premda nemogoše pokazat u izvoru, ipak ga uvjeriše o tome, te obećaše mu, čim stigne vikar, donieti na ogled tražene izprave. Ne znamo, da su više zato bili uznemirivani franjevci, pak mislimo, da su i nadalje ostali u mirnu posjedu rečenih povlastica. Dapače, ovdje dodaje učeni Farlati, pripovieda se, da su bosanski vikari bili tada opunovlašćeni sv. stolicom, te su sami imenovali upravitelje izpražnjenim biskupijam.

Makarski gradjani sa svoje strane, dostojno ocienjujući zasluge mjestnih franjevaca, izmoliše od sultana dozvolu, te vlastitimi prinesci, a pomoćju knezova Kačića, podigoše im dosta prostran samostan i crkvu kraj grada, posvetiv ju na čast Bogorodice, i g. 1518. uvedoše ih tamo,[60]) na što i franjevcem ponaraste broj. Obseg bosanske vikarije i položaj pojedinih samostana, dade se razabrat iz sliedećeg izkaza, kog bosanski vikar g. 1506. podnese upravi reda:

1. Kustodija mileševska i u njoj samostani: u Sutjeskoj, Visokom, Srebrenici, Fojnici, Kreševu, Zvorniku i Mostaru.

---

[59]) Arkiv sutjeskog samostana.
[60]) Farlati IV. p. 191—2.

2. Kustodija hercegovačka (= S. Mariae de Sodonico) ima samostane: u Ljubuškom, Zaostrogu, Sciliumu (Soli?), Olovu, Oize, (Konjicu?), i Mileševu.

3. Kustodija biogradska, a njezini samostani: u Biogradu, Bermedi (?), i Šabcu.

4. Kustodija jajačka drži samostane: u Livaću (Liviscìku), Zvečaju, Grebenu, Jajcu, Jezeru.

5. Kustodija hrvatska, ter su joj samostani: u sv. Ivānu de Monte (?), Bihaću, Otoku, Zrinju i Ostrovici.

6. Kustodija cetinjska brojila je samostane: u Cetini, Klisu, Skradinu, Visovcu, Kninu i Karinu.

7. Kustodija bijaše trsatska, samostani pako njezini: u Trsatu, Senju, Cetinju, Kamengradu, Modruši, Brinju i Zvonigradu.[61])

Sam izkaz priznaje, da mlogi od ovih samostana tada ne bijahu uzprav, a njeki i nedogotovljeni; nu opet očevidno je, da sva franjevačka obitavališta nisu bila uvrštena u ovaj popis, valjda s toga, što nisu sačinjavala prije ni tada pravih samostana. Medju ove će spadati svakako ramski sv. Petra i brački sv. Martina; a ne smjemo ovdje ne pripomenuti ni toga, da su mlogi krivo upisani, te i sama razdioba kustodija sadržaje krupnih odveć pogriešaka.

Medjutim sveudiljne borbe medju ugarskimi i turskimi četami sve su to većma otegoćivale obćenje izmedju hrvatske i bosanske braće, ter je već god. 1495. obćoj skupštini u Akvili bila podnešena molba, da se podieli bosanska vikarija, kako to potreba i politički obziri iziskuju. Riešenje ovog pitanja bi povjereno fra Bernardinu de Caymis, obćemu povjereniku reda za iztočne pokrajine, koj u tu svrhu drža sliedećeg ljeta skupštinu u hvarskom samostanu sv. Marije, te saslušav stranke, odredi, neka braća bosansko-hrvatska u katoličkih krajevih obdržavaju skupštine, bez da zovu onu iz turskih zemalja, ova pako to isto čine u svome obsegu, nu ipak tako, da svim ostane jedan vikar, a tim se uzčuva cielokupnost vikarije.[62]) I g. 1512. obća skupština u Napulju ob-

---

[61]) Wadingus ad a. 1506. p. 337. — Rudolphus l. II. in Cat. Prov. Bosnae fol. 301.

[62]) Greiderer op. cit. p. 66. n. 62.

državana, bavila se je ovim pitanjem, ter odbijajuć predlog, po kojem bi se ova vikarija imala odsele zvati „hrvatska", a ne „bosanska", zaključi: Ime Bosne neka ostane kako jest, braća bosanska, koliko bude moguće, neka se u njihovih potrebah podupiru, a namjestna država nek ostane pod oba naroda u svojoj cjelokupnosti. Al napokon moradoše se ove opravdane želje uvažiti, i g. 1514. fra Kristofor a Forolivio, vrhovni namjestnik reda, dozvoli, da mogu jedni i drugi prigodom prve skupštine uredit se u posebne države, te svakoj nadjenuti ime, koje će najbolje odgovarati njihovu zemljopisnom položaju. Ovom se dozvolom oboji poslužiše, te dočim franjevci, koji su se nalazili pod ugarsko-hrvatskim kraljem svoju državu prozvaše „bosansko-hrvatskom", zato što se je u obe pokrajine pružala, dotle svi u turskoj oblasti, svoju nazvaše „bosansko-srebreničkom", iz uzroka, što je samostan u Srebrenici bio sjedište bosanskih vikara. Tom prilikom odciepiše se za navjek četiri najbujnije kustodije, naime: jajačka, hrvatska, trsatska i biogradska, ovamo pako ostaše tri, a u njih uzpravni samostani: u Srebrenici, Mačvi, Solih, Olovu, Sutjeskoj, Visokom, Fojnici, Kreševu, Rami, Konjicu, Mostaru, Ljubuškom, Zaostrogu, Makarskoj i Braču, buduć ostali bijahu oli nedogotovljeni oli same razvaline.

Ovog se upravo vremena izvede jedna za nas znamenita promjena, koja ako se i tiče samo naslova, taj zasieca u prava i budući razvoj bosanske vikarije. Godine naime 1517. obdržavana je u Rimu obća skupština reda, u kojoj se „obslužujuća" braća posve odiele od samostanaca (= Konventuala), te glavar „obslužujućih" dobije naslov glavnog Ministra. Istom prilikom biše ukinute sve vikarije, i proglašene „državami", pak i bosanska, a mjesto vikara zauzeše državnici s podpunom samoupravom polag propisa reda. Uslied toga zaključka Bosna bi uvrštena u samostalnije okružje, te kao državu i mi ćemo ju odsele zvati i smatrati, a njezino djelovanje pod ovim novim naslovom sačinjavat će posebni odiel, koj će biti nastavak njezine prošlosti.

Vikari bosanski.

1260. fra Ivan.
1339. fra Peregrin Saksonac.
1349. fra Martin de Asth.
1350. fra Franjo Fiorentinac
1356. fra Luka Ugrin.
1361. fra Zotaldo Fiorentinac.
1363. fra Franjo Fiorentinac opet.
1367. fra Bartul de Alvernia.
1406. fra Marin Splićanin.
1408. fra Petar Seonjanin.
1411. fra Henrik Poljak.
1416. fra Matija Englez.
1420. fra Blaž Ugrin.
1423. fra Ivan Korčulanin.
1432. fra Jakov de Marchia
1436. fra Nikola Trogiranin.
1441. fra Ivan Bajanin.
1444. fra Fabijan Bačanin.
1446. fra Mijo Zadranin.
1449. fra Filip Kreševljak.
1454. fra Ruperto.
1457. fra Filip Dubrovčanin.
1458. fra Angjeo Zviezdović.
1461. fra Martin Korčulanin.
1464. fra Bernardin de Fossa.
1467. fra Dominko de Gonissa.
1495. fra Bernardin de Caymis.
1498. fra Angjeo Zviezdović opet.
1512. fra Petar Bošnjak.
1515. fra Anto Jezerak.

DJELOVANJE FRANJEVACA U BOSNI I HERCEGOVINI

ZA PRVIH ŠEST VIEKOVA NJIHOVA BORAVKA.

NACRTAO

FRA MIJO VJENCESLAV BATINIĆ

BOSANSKI FRANJEVAC.

SVEZAK II.

PROVINCIJA (1517—1699).

U ZAGREBU.

TISKOM DIONIČKE TISKARE

1883.

VIII.

Prva progonstva.

(1518—1534.)

Žalostno doba u svakom pogledu sada nastaje za bosansku franjevačku državu. Koli politično, toli crkveno njezino obzorje prekrivali su samo tmasti oblaci, iz kojih potekoše strašne oluje i ljute nepogode za Bosnu u obće, a za katolike napose. Već od god. 1512 vladao je turskom carevinom ratoborni i okrutni Selim I., koj, dočim je po Siriji i Egiptu savladjivao junačke Mameluke, dotle su njegovi u Bosni i Hercegovini beglerbezi navaljivali sad na jednu, sad na drugu stranu u kršćanske zemlje, držeć ih u vječnom strahu. Imenito srednja Bosna stajaše od g. 1514. sve do 1540. u rukuh ljuta protivnika kršćanstva. Rečene bo godine dodje opet za bosanskog beglerbega Gazi Usref beg, koj je i za prvog namjestnikovanja (1506—1513) silom i milom širio muhamedanstvo, otimljući posjede svim, koji ne htješe pokloniti se njegovu proroku; pak budući u tome smislu i proveo dielitbu dobara, bje prozvan eleminom,[1] to jest dieliteljem zemalja, dakako u prilog Muhamedovih sliedbenika, a zato osta mu ime u nezaboravnoj uspomeni kod Turaka. On bijaše visoka roda, sestrić pako sultana Selima, po Selčuki, kćeri Bajazeta II., a po tom u rodstvu s carskom obitelju,

---

[1] Pripovieda se, da je on jednom pozovnuo svu vlastelu, da joj pregleda stare povelje i na carevo ime potvrdi; nu dočepav se ovih dokaza, sve sažeže, a koji se ne htješe poturčiti, one na mjestu sasieče. Jukić, poviestnica p. 142.

dosliedno smatrao se je potomkom Muhamedovim. Ponosit ovimi odnošaji, držao je, da mu je dužnost izkorienjivat kršćanstvo, a širit muhamedanstvo u podčinjenoj mu pokrajini, pak je težkom mukom susprezao svoj gnjev proti katoličkim podanikom u zemlji. Tu svoju mržnju pokazao je dosta rano, jer rušeć davnu Vrhbosnu i od njezinih ruševina podižući današnje Sarajevo, sa zemljom poravni i stolnu crkvu sv. Petra, u koliko je još uprav stajala, te mramorne stupove i drugo bolje gradivo upotriebi pri podizanju one svoje veličanstvene džamije, koja se i sada zove „Usref begovom", opredielivši joj prostrane posjede i bogate zaklade, na štetu samih katolika i katoličkih crkava, kojim su dotle pripadala. Medjutim ako nije prvih godina svoga upravljanja otvoreno progonio katolika, to se ima pripisati političkim obzirom, i možebit tajnim naputkom iz Carigrada poslanim, da tiem lakše učvrsti se turska vlast na balkanskom poluotoku, čim podložnici imadnu manje povoda bunit se i bit nezadovoljni.

Nu tiem više davao je oduška svojoj zlobi proti kršćanom u čestih navalah na susjedne države, imenito na ugarske posjede u Dalmaciji, te premda je Turska tada živila u miru s mletačkom republikom, to bi ipak često zaletile se njegove pustošeće čete i preko mletačkih granica, te samo plienom i robljem obogaćene, vraćale bi se s takovih izleta.[2] Istina g. 1516. i medju Turskom i Ugarskom bijaše uglavljeno njekakvo primirje, al je od ovog izrično bila iznimljena ugarska Dalmacija, koja se je tada sastojala iz tvrdjave Klisa, te gradova Skradina, Knina i Ostrvice, a po tom je već tada sultan imao namjeru otvorit si put k moru i zavladat obalami jadranskoga mora. Kršćani ovih prediela, i odprije izkinjeni svedjernimi navalami te neprestanom borbom, to čuvši, posve klonu duhom i otvoreno izjave, da vole se jednoč predati na milost Turkom, nego li bit uviek izvrženi njihovim biesnim provalam, u kojih Ugarska ne mogaše im nikakve pomoći pružiti. Od ove sdvojne odluke odvratiše ih franjevci, jedini i onamo tada katolički svećenici, te se njekoliko njih zaputi u Rim i u Budim, da na oba dvora živom riečju predoče biede i nevolje svoje braće. Papa bje ganut njihovim kazivanjem, te dozvoli obilne oproste onim, koji

[2] Arkiv za povj. jug. VIII. str. 5—191.

pomognu tvrdit Klis oli mu novčanu pomoć pruže,[3] davši valjda i sam njeku podporu, prama svojim novčanim sredstvom; nu budimski dvor i ugarska vlastela ravnodušno saslušaše poslanike, kao da ih se to ni malo nije ticalo. Jedini, koji živo požališe nesretne sudržavljane i shvatiše svu pogibelj, koja bi odtale potekla po kršćanstvo, bijaše vesprimski biskup i zajedno hrvatski ban Petar Berislavić, zatim njegov u Dalmaciji namjestnik Toma Negri; pak s toga i dadoše im odmah njeku novčanu pomoć, a dalnju obećaše na skoro poslati.[4]

Ovim, toli neprijaznim okolnostim, pridolazile su neprestane borbe u samoj Bosni medju turskimi i ugarskimi četami; pa kako ne bijaše moguće budimskomu dvoru slati dovoljno vojske i novca u ove krajeve, tako već njekako g. 1520.[5] nestade srebreničke banovine, a s njome uzdrma se i uzdanje bosanskih kršćana, da će se igda izbaviti osmanskoga gospodstva.

Kao što u političnom, isto tako i u crkvenom pogledu ovostrani katolici osjećali su sve to veću osamljenost, te gubili nadu u bolju budućnost. Bosanski biskup Mihovil Keserić de Chybart nije ovog vriemena stanovao ni u istom Djakovu, nego na kraljevu dvoru, kao državni tajnik. Pak buduć ga je peklo, da ništa ne čini za svoje stado, a kralj ga nije mogao pustiti u biskupiju, to zamoli sv. stolicu, da mu dade biskupa področnika u osobi Benedikta, bačkog kanonika, i tiem da se ponješto nadomjesti odsutnost redovitog pastira. Ovu njegovu molbu poduprie kod pape i sam kralj Ljudevit pismom od 11. srpnja 1518., naglasivši, da je „bosanska biskupija u samih turskih čeljustih, te da je radi blizine dušmana kršćanske vjere skoro sva opustošena i uništena"; pak s toga da ima potrebu od biskupa, koj bi njom upravljao i potrebite crkvene čine obavljao.[6] Papa Lav X. usliša ovu toli razložitu želju, te dne 10. prosinca r. g. naimenova Benedikta skopljanskim biskupom i pomoćnikom bosanskoga biskupa, dozvolivši mu i nadalje uživati dosadašnju nadarbinu, te riešiv ga dužnosti, osobno otići na svoju

[3] Theiner: Mon. slav. mer. I. p. 572—3.
[4] Fabianich: Storia dei frati minori in Dalmazia e Bossina. P. I. p. 247—8.
[5] Jukić: Poviestnica, str. 134.
[6] Theiner: Mon. slav. mer. I. p. 568.

stolicu.[7] Premda je na ovaj način bilo providjeno bosanskoj biskupiji, ipak radi političkih dogodjaja nije bilo moguće obćenje medju katolici u nutrnjosti Bosne i namjestnikom biskupovim, što je samo pomnožavalo nevolje ovdašnjeg svećenstva i viernoga puka. Nasuprot biskup Keserić mislio je, da je tiem zadovoljio potrebam svoga stada, te malo kašnje odreče se posve biskupije, kojoj je od g. 1502. predstojao, te oženiv se, povuče se u svoje gradove i tu boravljaše, nedajuć se nikakvim nagovorom odvratiti od puta, kojim je bio pošao, za uzrok tomu svemu navadjajući, da mu je izumrla obitelj, i da je crkvene dohodke potrošio na korist države.[8]

Iz ovih kratkih crta lahko zaključiti možemo, u koli sdvojnu položaju nalazili su se bosanski katolici, a s njimi i franjevci, koji su im o boku stajali. Medjutim turska vlada još nije počela siliti na muhamedanstvo. Ona je tada još blago postupala s kršćani, nu baš ta blagost bijaše najpogibeljnije sredstvo za utrnuti katoličanstvo, pak je trebalo sve opreznosti i gorljivosti franjevcem, da iz ove kušnje izvedu katolike nesvladane. Ljubav za otčinskim posjedom, neograničena sloboda i gospodstvo nad suplemenici bijahu s jedne strane mamila za kršćane, da priedju na muhamedanski zakon; s druge pako strane stajahu ovi katolički svećenici, rišući vatrenom besjedom ljepote kršćanstva i pedepse drugog svieta, ako se iznevjere zastavi Krstovoj, te imenu svojih djedova. Samo osobitoj nebeskoj zaštiti, a tada živomu nagovaranju franjevaca ima se zahvaliti, da nije u ovo tolî opasno doba katoličko stanovničtvo prevjerilo se, nego dapače dotle se ukriepilo u svojih vjerskih nazorih, da su skoro ravnodušno gledali, kako se proglasuju kmetî kukavnih poturica oli se gonili izpod otčinskoga krova. Ni jedno, ma kako strašno progonstvo, nebi toliko bilo pogibljivo, koliko bijaše ovo mirno postupanje Turaka i širenje muhamedanstva putem laskanja i obećanja.

Ali ako bijaše u svakom obziru žalostan položaj bosanskih katolika, to je bio još nesnosljiviji za njihove franjevce. Već g. 1517. buknu u Njemačkoj vierski razkol, odpočet Martinom Lutherom, te se je svaki dan to više širio, prieteći podpunim razsulom kato-

[7] Farlati: Illyr. Sacrum t. IV. p. 76.
[8] Theiner: Mon. Hung. II. p. 705.

ličkog jedinstva u cieloj Evropi. Sv. stolica bijaše toliko zabrinuta i zabavljena umirenjem ovog vierskog pokreta, da nije mogla više misliti ni na oslobodjenje kršćanskih naroda izpod turskoga jarma, a kamo li da pruži koju pomoć oli utjehu našim franjevcem. — Isto tako ne mogaše za njih ništa učiniti ni Ugarska, trebujući i sama svakovrstne vanjske podpore, da odoli neukrotivu protivniku svoga obstanka. Mletačka republika bijaše još jedina, koja je mogla ublaživati nesreće svojih jednovjernika u pograničnih zemljah; nu ona, zasliepljena skrajnjom sebičnošću, zatvori i oči i uši od vapaja ovdašnjih kršćana, sretnom se smatrajući, da bojne osnove turskih vlastodržaca još izravno ne ciljaju na njezine posjede. Ovim duhom vodjeno, mletačko vieće desetorice u srpnju g. 1518. na novo strogo zabrani svim svojim samostanom u Dalmaciji, da ni po koji način ne usude se stavit oli primit Bošnjaka za upravitelja istih samostana, pak još da mu ne smiju povjeriti niti ikoje druge službe oli zakloništa, istodobno narediv svojim kotarskim upraviteljem, da bdiju vrhu izvršenja ove zabrane, te doznav za kojeg ovakog inostranca, da ga silom odanle odstrane;[9] ne htijući, da njihove zemlje daju zaklonište ičijim tudjim podanikom. Ova toli stroga i odriešita naredba može se njekako opravdati s političnoga gledišta, ali nikada sa obzira na čovjekoljublje i onodobne okolnosti, kada su mnogi franjevci zazrieli se turskoj vladi oli pojedinim domaćim mogućnikom, te nuždno trebovali sigurna utočišta na tudjem zemljištu, da se uklone izpred turske osvete.

Nu franjevci, kao da se nisu dali uplašiti nikojim udarcem svoje nesretne sudbine. Oni dapače poslužiše se ovom prividnom snosljivošću, te počeše uztrajno zahtievati, da im se priznaju i uvaže povlastice, sadržane u poznatoj nam Ahd-nami, a po tom da se poštede ne samo od svih državnih danjaka, nego i od same carine, koju su od njih na raznih carinarskih postajah i na prielazih (skelah) rieka tražili, pod izgovorom, da su oni arbanski svećenici. Pa kada u samoj Bosni ne mogoše ništa opraviti, a tada uprav sultansku stolicu (g. 1520.) zasjede car Sulejman II., ovomu pošalju naročite poslanike, da mu pokažu povelje njegovih predšastnika i svoje tegobe. Novi sultan saslušav ih, te pregledav njihove dokaznice, izdade

[9] Arkiv za povj. jug. knj. VIII. str. 41.

ferman na begove sandžakata bosanskog, hercegovačkog i zvorničkog, naredivši im, da odsele od franjevaca ne traže nikakvih danjaka, dosliedno ni carine; buduć su oni posve različiti od arbanaskih svećenika, koji nisu od državnih tereta iznimljeni. Ako li je što dotle od njih uzeto, car zapovjedi, da se to odmah vrati [10] — Ovom se medjutim potvrdom svojih povlastica malo ili ni malo ne okoristiše bosanska braća, uslied nastavših progonstva; nu ipak je u sebi znamenit vladarski čin, te odaje osobitu prijaznost, kojom su dočekani dotični poslanici na carevu dvoru, kao i uvaženje, koje su tu uživali franjevci.

Ovdje moramo za čas prekinuti niz pripoviedanja domaćih sgoda i u kratko se osvrnuti na djelovanje jednoga muža, koj, ma bilo i u inostranstvu, ipak je svršetkom prošloga i početkom ovoga stoljeća bio na ponos Bosni i franjevačkomu redu. Taj bijaše fra Juro Dobrotić. Rodjen u Srebrenici nješto prije osvojenja Bosne, još kao dječarac, kako nam to on sam pripovieda,[11] bude odveden u Dubrovnik, gdje je valjda stupio i u franjevački red, a odtale bje prevezen u Italiju, da tamo izuči filozofijsku i bogoslovnu struku. Ovdje pokazavši toliko uma i nagnuća na znanosti, da su o njem veliku nadu počeli gojiti, starieŝine odprave ga u Pariz i Oxford, neka bi na tamošnjih glasovitih bogoslovnih sveučilištih crpio bogoslovnu obuku. Dovršiv obične tečaje, vrati se u Italiju, i na skoro postane dvorskim vjeroučiteljem kod urbinskog vojvode Friderika, čijeg sina, a kašnje slavna umom i desnicom nasliednika, Gvida Ubalda, podučavao je i bio toliko obljubljen od gradjanstva i vojvodske obitelji, da je dobio urbinsko plemstvo, s naslovom de Feliciis. Po smrti Friederikovoj ostavi Urbin i g. 1482. dodje u Firencu, tada stecište prvih umnika; tri godine kašnje postane član bogoslovnog fakulteta ondašnjeg sveučilišta, a zatim upraviteljem gimnazija svoga reda, te iztražiteljem krivovjerja u onome gradu. Vršeć ove službe i revno se baveć znanostmi, steče ljubav i pouzdanje cieloga plemstva, dotle, da ga je velikaška obitelj Salviati ubrojila medju članove svoje porodice, podieliv mu prezime domaće, te se on poslie i pisao de Salviatis; knez pako

---

[10] Ferman u fojničkom samostanskom arkivu.
[11] Jukić: Bos. prijatelj III. opazka str. 101—2.

Lovro de Medicis obasipao ga je dokazi osobite odanosti, povjeriv mu obuku svojih dvojice sinova, naime Ivana, koj kašnje posta papom pod imenom Lava X. i Petra, svoga nastupnika, kojim je g. 1489. posvetio svoje djelo o „novoj dialektici". Toskanska franjevačka država smatrala ga je svojim članom, te g. 1490. učini ga pokrajinskim predsjednikom; grad pako Píza (Pisa) ponudi mu učiteljsku stolicu na svom bogoslovnom zavodu, uz godišnju plaću od 150 zlatnih dukata.

Medjutim se je on živo zanimao književnošću, te je čistom latinštinom napisao dvanaest što manjih što većih djela filozofijskog i bogoslovnog sadržaja,[12] u kojih pokaza obilno poznavanje obijuh struka, neobičnu oštrinu uma i osobitu samostalnost duha. Nu najviše se proslavi djelom „o naravi nebeskih duhova", koje suvremenici[13] uznosito hvale. Nu tu mu se izmače pogdjekoja misao,

---

[12] Djela su pako sliedeća: 1. Quaestiones de natura angelica. Libri IX. Florentiae 1499, in 4. Dedicatum opus Senatui Reipubl. Ragusinae. — 2. Volumen de dialectica nova etc. Romae 1389. in 4. — 3. Vexillum christianae victoriae etc. ad Franciscum I. Galliarum Regem. — 4. Propheticae solutiones pro Hieronymo Savonarola. Florentiae 1497. — 5. Liber de Raptis, u rukopisu. — 6. Georgius Benignus de Salviatis, Ordinis Minornm s. Theologiae professor, ad magnanimum Laurentium Medicem, septem et septuaginta in opusculo Magistri Nicolai de Mirabilibus reperta mirabilia praesenti opere adnotavit. Florentiae 1489. — 7. Apologia pro Francisco Maria de Ruvere Julii II. nepote anno 1511 super Cardinalis Alidosii nece. — 8. Opus de Assumptione B. Mariae Virginis. — 9. Conciones et Orationes diversae, habitae Pisis, Florentiae, Urbini et Ragusae. — 10. Opus de Gratia. MSS. in bibliotheca Riccardiana codex mem. in 4. sub M. 111. v. 18. — 11. Georgii Benigni Salviati etc. in librum septem et septuaginta quaestionum a Magnifico Laurentio Medices propositarum ad Leonem X. Pont. Max. Bibliotheca Medices codex 18. plut. 83. — 12. Commentarii in quatuor libros sententiarum jam 1512 elumbratarum.

[13] Dubrovčanin Damjan Benessa o njem pjeva:

Ecce quod extremis Scotus fuit ille Britannis,
Doctus quod Mauris Aureliusve suis,
Quod quoque Dalmaticis ardens Hieronymus undis,
Quod Senonum populis Ambrosiusque pius:
Illud idem nobis nunc tu venerande Georgi,
Illyrici fateor gloria magna soli.
Intima perpetui tibi sunt secreta Tonantis,

vonjajuća bogomilskom naukom, čemu se nije ni mogao oteti kraj domaćeg uzgoja i otačbinskih odnošaja. Ali mu najviše uzrokova neprilika njegovo stanovište u pitanju o židovskih izvankanonskih knjiga. Tu je on stupio u borbu proti strogomu pravovjerju i odlučno branio izvankanonske knjige od sažganja proti kodanjskim dominikancem, stajao je uz nazore Ivana Reuchlina, tog obnovitelja novoplatonizma u Njemačkoj i uzkrisitelja biblijskih znanosti; dapače zauze se za Jeronima Savonarolu, kojeg su kašnje na lomači

---

Et datur Angelicos cernere mente choros.
Tu bonus, illustris, sapiensque gravisque Benignus
Dictus es, et nostro tempore ubique pius.
Tuque Florentina cantatus in urbe fuisti,
Te similis Cosmi Laurus amavit avi.
Nicoenus Sophiae te fovit amator honestae:
Te Dux Urbini Martis in arte furens.
Defuit ergo nihil, quod posset habere viator,
Quae data sunt vivis, omnia parta tibi.

Čuveni pako dubrovački pjesnik Elij Lampridij Cerva izpjevao je ovu epigramu:

Quod nisi conspicuus summo versabere coelo
Visure Angelicum, candide lector, Opus,
Aut merito Coelum spectasse videbitur Auctor
Aut tibi dictatus coelitus esse liber.

. . . .

Legerat haec oculis, quibus omnia maximus aether
Aspicit, angelicis mystica scripta chori;
Atque ait humano sese miratus in ore,
Ecce novem coelos pagina parva capit.

Istomu pako djelu dodao je treći dubrovački pjesnik Karlo Pocić još i sljedeću epigramu:

Angelicos quicumque choros, celsasque catervas
Naturamque cupit noscere coelicolum,
Perlegat excultum latio sermone libellum,
Seduluset doctum mente revolvat opus,
Edidit insigni quod Georgius arte Benignus
Cui decus aeternum conferat iste labor.

Pak nesamo, da su ga njegovi suplemenici slavili, nego i talijanski pjesnici, pak zato je i mogao reći Benessa: „Tuque Florentina cantatus in urbe fuisti“; al na žalost nisu do nas doprieli ovi pjesmotvori, koji su zaista veoma laskavi morali biti. Nicoenus ... te fovit ... cielja na kard. Besariona, koj ga je mladjahna štitio i napućivao.

sažgali, napisav u tu svrhu učena djela. Ovo živahno njegovo pačanje u suvremene prepirke zadade mu dosta jada, pak istom sada osjetiv se tudjin u tudjini, odluči jednom za uviek razkrstit se s Italijom i doći u Bosnu, kamo ga je i odprije vukla čežnja za rodnim mjestom i rodbinom. Godine dakle 1597. oli sliedeće, a nakon trideset tri ljeta odsudstva, povrati se u nepoznatu mu otačbinu; ali jer ovdje se više nitko njega nije sjećao, te izgledao, kako sam veli, izvanjski braći svojoj i putnik sinovom svoje majke, krene u Dubrovnik, gdje ga gostoljubivo primu i učine javnim učiteljem i propovjednikom, obasuv ga mnogimi drugimi dobročinstvi. Utišaju se medjutim njegovi protivnici, te se opet on povrati u Italiju, gdje g. 1507. postane kaljskim (di Cagli) biskupom, a Julij II. povisi ga g. 1512. na nadbiskupsku nazaretsku stolicu, sa sjedištem u Barletti. Umrie oko g. 1520., podavši nam cielim životom primjer vanredne djelatnosti i čista rodoljublja, te premda svoje prezime Dobrotić poput inih učenjaka polatinio, prozvav se Benignus (dobrostiv), to ipak nije ni za čas prestao čuvstvovati za svoj narod nit čeznuti za milom postojbinom.[14]

Nu ako i jest ovaj sin nesretne Bosne u tudjini izišao na toliki glas te se dovinuo toli visokih dostojanstva jedino svojom darovitošću i značajnošću, sasvim tiem njegovoj braći u Bosni ne bijaše ovog vriemena dopušteno mirno prebivati i ubirati književne lovorike. Njima je upravo sada zaprietila najveća pogibelj za obstanak, te im je trebovalo neustrašiva oduševljenja za vjeru i samozatajna domoljubja, da ne klonu duhom pred divljom silom i turskom samovoljom, koje su ovaj čas bile razputane ratnim bjesnilom, zavladavšim u svih stališih osmanske carevine. Ovoj bo je sada stupio na čelo najratoborniji vladar, po imenu Sulejman II., a pridjevkom silni, obuzet i ravnan do posliednjeg časa svoga života zlokobnom namjerom, da cielu Evropu pretvori u tursku pokrajinu, a da na ruševinah kršćanskih spomenika krst zamieni polumjesecom. U toj smjeloj i neobuzdanoj želji krene ljeti g. 1521. iz Carigrada put Ugarske, okružen silnom vojskom, u rujnu obsjede srbske gra-

[14] Fabianich op. cit. P. II. p. 241—4. — Jukić: Bos. prijatelj sv. III. str. 99—104. Vienac g. 1881. str. 702—3, gdje su osobito iztaknuti njegovi filozofički nazori.

dove,* ležeće na Savi i Dunavu, Biograd prisili na predaju, sasječe, kako se to sam hvasta, množinu stanovnika, ostatak pako zarobi oli progna u Tračku, i razorivši mnoge gradove i tvrdjave ugarske po Srbiji, a ne moguć izmamit na boj ugarskog kralja, povrati se u Carigrad, da kod kuće zimu sprovede.[15] Do toga vremena držali su hrvatsko-bosanski franjevci samostan u Biogradu; nu ovom bujicom bijaše uništen, možebit ujedno sa svojimi prebivaoci, ne moguć ni pomisliti, da su oni kao redovnici i svećenici bili poštedjeni u onom groznom pokolju. Medjutim njihovo mjesto brzo su zauzela srebreničko-bosanska braća, barem svakako mnogo prije g. 1539., jer tada oni izposlovaše od pape list, da im se očuva pravo na biogradski samostan, koj su već bili posjeli drugovi im iz Bosne.[16] Bošnjaci s prva smjestiše se u susjedni grad Zemun[17] kao sigurnije zaklonište, a kašnje nastane se u samom Biogradu, odkale su u duhovnih potrebah podpomagali svoje suplemenike i jednovjernike, hrabreći ih u vjeri, te vršeći posried ovih ratnih grozota sve dužnosti svoga zvanja, i tiem okupljajući oko sebe ostanke razpršenog stanovničtva, koje je sada djetinjom uprav privrženošću privilo se uz ove neustrašive kršćanske vitezove.

Al dočim su jedni franjevci junački srljali medju pustošeće turske čete, i prezirući samu smrt, stupali na garišta još pušećih gradova, da tu opet u vis podignu luč evangjeoske svietlosti i očuvaju balkanskim pokrajinam kršćanski značaj; drugi su u Bosni i Hercegovini izdržavali okrutna progonstva, te krvju natapali zemljište svoga djelovanja. Tako nam pripoviedaju ljetopisi, nalazeći se u Fojnici i Sutjeskoj, da su g. 1524. bili razoreni samostani: u Kreševu, Fojnici, Visokom, Konjicu i Sutjeskoj. Ovo isto potvrdjuje Vading, naveden od Farlati-a;[18] dočim spomenici učuvani u Dalmaciji,[19] zatim Čevapović[20] to stavljaju u god. 1523., premda je ovaj crpio svoje podatke iz bilježaka biskupa fra Nikole Ogramića

---

[15] Arkiv za povj. jug. knj. VIII. str. 139. Laon. Chalcocondylae Annales Sultanorum. Parisiis 1650. pag. 342.

[16] Greiderer op. cit. l. II. p. 72.

[17] Liber archivialis Conv. Sibenicensis MSS.

[18] Tom. IV. p. 77.

[19] Prvo izviešće sinjske gimn. 1873. str. 14. 30.

[20] Catalogus Prov. Cap. p. 126.

i fra Andrije Dubočanina, dakle iz bosanskih vrela. Medjutim nalazi se u fojničkom arkivu dokaznica (= hudžet) sarajevskoga suda od godine turske 933. (što bi odgovaralo kršćanskoj god. 1527.), kojom se dozvoljava fojničkim katolikom, da na novo oprave crkvu, koja je bila porušena pred šest oli sedam godina.[21] Ako se oslonimo na ovu izvornu sudbenu izpravu, o čijoj vjerodostojnosti ne može biti sumnje, te od g. 1527. odbijemo šest, dobit ćemo godinu 1521., a po tom razorenje samostana sgodilo se je u isto doba, kada je car Sulejman izkaljivao svoju okrutnost na kršćanih u Sriemu i Srbiji.[22]

Nu ovdje nam se nameće samo po sebi pitanje, koji je bio povod ovomu razsulu franjevačkih samostana, te koje su bile posliedice i obseg ovog nemilog postupka. Spomenuta turska sudbena odluka označuje tomu za uzrok, „što su joj (crkvi u Fojnici) tečajem vremena pleter digli i zidom ju ogradili, pa još njeke prigrade (bez sumnje cielja na samostan i potrebne sgrade) podignuli“. Iz ove same izjave očevidno sliedi, da nije nikakva krivica od strane franjevaca dala povoda rečenomu porušenju, već da je tomu uzrok ležao u vjerskoj turskoj nesnosljivosti i okorjeloj mržnji proti svemu, što je nosilo kršćanski biljeg. S ovim se podudaraju i domaći ljetopisi, imenito onaj sutjeski, koj je pobliže označio i osobu, koja je izazvala ovaj progon. „Konjički emir“ (= glavar), rieči su ljetopisca, „dotle je petkom redovito dolazio u Visoki, te bi sazivao kršteni narod na pouku, nagovarajući ga svimi mogućimi načini na muhamedanstvo. Ne dobivši jednoč kokota (= oroza, pievca) oli ribe glavatice od visočkog gvardijana, kako je to iziskivao, razsrdjen pisa u Carigrad, da neće dotle Turska Bosne podpuno osvojiti nit muhamedanstvo u njoj razširiti, dokle god uzgor stoje katoličke crkve po Bosni, a Franjevci, ti protivnici islama, budu se trpit“. Sultanov dvor, po kazivanju istog ljetopisa, povjerova se ovoj prijavi, te naredi bosanskomu beglerbegu, da odmah poruši franjevačke crkve i samostane u svome sandžaku, Franjevce pako da pedepsa za toliki odpor i smionstvo. Sada se razlete na sve strane

[21] Dokumenat II. u dodatku III. svezka.

[22] Ova ista izprava, potvrdjujući u glavnom navode domaćih ljetopisaca, dokazom je, da su i ine njihove biljezke istinite, premda neće bit uvjek pouzdane glede kronologije, buduć kašnje sastavljane.

žedni kršćanske krvi i novca turski činovnici, te zaredaju po svih samostanih sarajevskoga okružja, a do čas stajale su crkve i samostani u podpunih ruševinah. Pri tom uhvate dvanaest franjevaca i državnika im fra Stjepana Kučića,[23] kog tiskani spomenici Kačićem zovu, pak svezane povedu u Sarajevo. Putem braća pomognu svomu stariešini da se izmakne i on pobjegne u Olovo, kamo stigavši, izprebijan i prestravljen, do malo vremena umrie i bude pokopan na groblju u Bakićih. Nesretni mu drugovi bili su dugo mučeni i zlostavljani, nebi li odali ga; nu ovi rado sve pretrpiše, da bar njemu život učuvaju. Ovoj viesti dodaje povjestnik franjevačkog reda fra Luka Wading, da su „dielom braća bila pobijena, dielom osakaćena, ostali pako u bieg natjerani".[24] Sutjeski imenik pokojne braće pod 4. srpnja god. 1524. spominje dvanaestoricu franjevaca, koji su poslie porušenja rečenih samostana u Sarajevu mučeničkom smrću bili umoreni; a taj se broj sudara s onimi, koji su bili pohvatani i u Sarajevo odvedeni; pak dočim znamo, da je Wading morao svoje viesti crpiti iz najpouzdanijeg izvora, naime iz suvremena izviešća, koje su često bosanski državnici podastirali vrhovnoj upravi reda, a sastavitelj rečenog imenika, živući u blizini ove dobe, imao valjda sigurnijih podataka nego li su do nas doprli, to možemo njekom izviestnošću uztvrditi, osobito uzev obzir na razpaljenu viersku zanešenost muhamedanaca onoga vremena, da su baš mloga braća tada glavom platila, a mloga postala nesposobna s težkih udaraca za svaku službu. Ovo isto potvrdjuje i Gonzaga,[25] koj je svoje djelo izdao g. 1587., dodajući, da n i j e o s t a o od porušenih samostana k a m e n n a k a m e n u. — Medjutim nije se toliko čuditi ovolikomu progonu franjevaca, ako se spomenemo, da je tada i dugo kašnje bosanskim sandžakom vladao Gazi Usref beg, poznat nam sa svoje mržnje proti kršćanstvu. Ako nije konjički

---

[23] Po svoj prilici, da je bio rodom iz Dalmacije, te možebit u rodu vlastelinu Kučiću, koj no je pratio posliednju kraljicu Maru. Klaić, Poviest Bosne str. 339. — Farlati t. IV p. 75 et 77.

[24] Coenobium . . . prope pagum Suteschen . . . immanissimi Turcae . . . simul cum aliis tribus funditus everterunt, occisis partim Fratribus, partim mutilatis, aliis in fugam conversis. Kod Farlati loco citato.

[25] De Orig. ser. Rel. p. 513.

emir, to je mogao on lično predstaviti u Carigradu franjevce kao pogibeljne carskim namjeram, a pokolj naroda po Srbiji, na oči samog Sulejmana ovršeni, svjedoči, da se nije sultanovo srce sgražavalo nad krvju nevinom. Osim toga puta, Usref begu su toliko prijali ini osobni odnošaji, da je mogao i sam sobom to progonstvo odpočeti, a da ga ni odkle za to ne zaboli glava. Stojeć bo u rodbinskoj svezi sa sultanovim domom, i na čelu ovdašnjih četa, bio je obdaren najobsežnijom punomoći i podpunim carskim pouzdanjem, te je po miloj volji razmećao se životom i imanjem svojih podložnika. Donajposlie, navode domaćih ljetopisa donjekle podkriepljuje i narodna predaja. Puk i danas pripovieda, kako je u staro doba konjički kadija petkom dolazio u Visoki, te sabirao kršteni narod oko sebe. Tom prilikom toliko bi se kršćana sgrnulo, da bi im trebovalo penjat se na voćke te dovikivat: „I ja sam Turčin"; pak zato kad se prolazi kroz Visoko oli blizu njega, običaje se reći: „Hajdemo časkom u Visoki promieniti ime". To osobito reknu, ako je taj dan petak.[26]

Dopunivši na ovaj način viest sadržanu u navedenoj turskoj izpravi, obazrimo se na obseg ovog progonstva, ne bi li kako dogotovili sliku ove bujice, koja je išla za tiem, da zatare svaki trag katoličkomu obredu u zemlji, gdje je i do sad samo uz silne napore franjevaca održao se. Domaće bilježke, te one učuvane u Dalmaciji, a po njih Čevapović[27] i Matas[28] tvrde, da je ovom istom prilikom razoren bio i samostan u Konjicu. Ovo je i moralo se dogodit, ako je navedenomu porušenju bio kriv konjički emir, te ako je tada Konjic spadao u sarajevski sandžak, kao što je vjerojatno. Kaločki ljetopisac Santovski, naveden od o. Petra Bakule[29] i Fabianića,[30] daje nam potanji opis progonstva konjičkih franjevaca; nu počem je on doveo u savez ovaj napadaj sa patnjami

---

[26] Ipak i uz toliki pritisak stanovničtvo oko Sutjeske ogromnom je većinom katoličko, te je zadržalo svoje krasno imanje; čemu je svakako mnogo doprinieo upliv mjestnih franjevaca, tih stražara katoličtva.

[27] Op. cit. p. 126.

[28] Prvo izviešće sinjske gimnazije. Spliet 1873. str. 14.

[29] I Martiri in Erzegovina. Roma 1862 p. 13—34.

[30] Storia dei Frati Min. in Dalmazia e Bossina. Zara 1763. Vol. I. p. 210—16.

braće mučene u Rami i Hercegovini, te počem isti izrično veli, da je ovo samosilje buknulo najpre u Bosni, a zatim prešlo u Hercegovinu, mi pako znajuć, da je Bosna stoprv sada postala krvavim pozorištem franjevačkih muka i turske razjarenosti, smatramo svojom dužnošću, najprije navesti njegove podatke, a tada istom svoje mnenje izreći, u koju dobu da stavimo dotične turske navale. — Nasrnuvši Turci, rieči su skoro doslovne spomenutog ljetopisca, na konjički samostan i razorivši ga, dočepaše se svećenika fra Jure Zaostrožca, te udarci i noževi na mjestu ga usmrte. Odtale ga odvuku na gradski most, te iz mržnje prema odjeći, koju je nosio, objese ga tu o kopju. Puna dva dana iza toga strieljali su na mrtvo tielo i poldrugu godinu ostave neukopano; nu videć da mu se tielo ne razpada, napokon bace ga u Neretvu. Sličan je udes zadesio i samostan u Mostaru: četiri franjevca bila su uhvaćena, te svezav im kamenje o vrat, sunovraćena su sa mosta na Neretvi. Fra Martin Martinac sa slugom Lukom bijaše se ukrio u njeku pećinu u Podveležju; nu Turci to zapaze, na izlaze pećine navuku drvlja i slame, to sve upale i dimom ih uguše. Fra Filip Ljubušak sa pet novaka, kojim je valjda bio učiteljem, dade se u bieg prama Dubrovniku; ali ga stiže potjera u Bielopolju, te dočim su klečeći dizali ruke i molitve prama nebu, da im se ono dušam smiluje, bješe sasječeni. U Blatu budu najpre noževi grdno izranjeni, a zatim s njeke kule sunovraćeni franjevci: Andrija, Josip i Mijo, bez da im se zna za prezime oli postojbinu. U Duvnu takodjer mučenikom smrću poginuše fra Stjepan iz Posušja i fra Ljudevit s Vinjana, poslie nego su ih krvopije konji raztrgali, svezavši im jednu nogu za rep jednoga konja, a drugu za rep drugoga konja. U ramskom samostanu napokon Turci spržiše petoricu braće, naime: fra Luku Broćanca, fra Leona iz Vrlike, fra Luku Duvnjaka, Fra Marka iz Tijaljine i fra Petra Ramljaka, zapalivši im krov nad glavom. Ovi i mnogi ini koli franjevci toli katolici padoše žrtve vierskog bjesnila; nu da završimo ovaj krvavi list naše dogodovštine, zaključit nam je riečmi: „Broj, rieči su istog, mučenih od Turaka najpre u Bosni, a zatim u Hercegovini, tako je velik, da bi nam trebovao zapisnik onoga Boga, koj je njih ovjenčao, kad bi htjeli doznati za sve; dočim ovdje pobrojeni sadržaju najmanji diel mučenih na okrutne načine za našu svetu

vjeru".* — Ovaj opis progonstva sadržaje takove potankosti, koje nisu mogle bit izmišljene od pisca udaljena od ovih pokrajina i nosi toliko biljega vjerodostojnosti, da mu moramo povjerovati. Nu posve je drugo pitanje, kada se je ovo dogodilo. Da mognemo približno označiti svoje stanovište, moramo se prenieti duhom u dobu osvojenja, a zatim na sliedeće dogodjaje. Suvremenik Grk Chalcocondylas, koj je iz blizine pratio razvoj turske vojne, svjedoči, da je sultan Mehmed, osvojiv Bosnu, svu svoju vojsku prikupio i napao na hercegovu zemlju, „koju je žalostno opustošio." Konjanici bo turski razidjoše se po cieloj pokrajini, te ju težko poharaše.[31] Al buduć su hercegovački krševi dovoljno zaklonili stanovničtvo, obsjede turska vojska gradove, dočim su hercegovi vojnici neprestano ju uznemirivali, vrebajući na sami carski šator. Tvrdjave Ključ i Ljubuški u prvi mah dopadoše turskih šaka, nu brzo se vrate u ruke staroga gospodara. Videći napokon car, da mu je ovdje uzaludan trud, krene vojsku prama Drinopolju, te putem iduć pogubi tri kneza, koji se bijahu od straha zajedno sa svojimi zemljami predali, nadajuć se kakvoj takvoj naknadi. Nu ljuto se prevariše; jer sva tri budu pogubljena.[32] Veoma je vjerojatno, da su se pri ovom haranju, udarivši na toli odvažan odpor, dogodile mnoge od onih krvavih sgoda, koje nam opisa rečeni Santowski, imenito ono što piše o franjevcih mučenih u Mostaru, Blatu, Bielopolju i Podveležju; jer su valjda turski razjareni čopori samomu svećenstvu pripisivali svu krivnju za cieli ustanak hercegovačkog plemstva i puka. Nu što se tiče konjičkih i ramskih franjevaca, posve je drugojačije. Prolazeći bo car kroz Konjic, bio je u nadi, da će mu i Hercegovina pasti pred noge, a da i ne izvadi mač iz korica, te hineći blagost, kretale su se napried turske čete, ne naišav ovdje ni na kakov odpor. Osim toga baš pred koji dan bio je izdao franjevcem svoj carski ugovor, podielio im najveće povlastice, koje može jedan vladar dati svojim podanikom, a po tom ukazao se snosljiv prama katolikom, da tiem lakše postigne svoju cielj. Nije

---

* Ondje.

[31] Rex (car Mehmed) omnibus, in unum contractis copiis, invasit Sandalis (sic!) regionem, q u a m m i s e r e e v a s t a v i t. Nam equites per universam regionem grapantes, eam graviter afflixere. Lib. X. p. 290.

[32] Idem ibidem. Klaić Poviest Bosne str. 338.

moguće, da je do koji dan promienio se tako, da je pustio franjevce, koji su mu za njegove svrhe toli trebovali, na onaj način zlostaviti, te povriediti bez ikakva povoda tako svečan ugovor, kao što je bila Ahdnama. Imenik nadalje samostanâ bosanske vikarije iz g. 1506. spominje u kustodiji hercegovačkoj mjesto Oize, a to po našem i mnogih drugih mnenju ima bit Konjic,[33] samo što je izostavljeno prvo slovo. Dosliedno konjički samostan preživio bi dobu osvojenja zdrav i čitav. Isto se mora reći i za ramski. Ovaj doisto nije obstojao za vrieme propasti kraljevine bosanske, pak s toga nije mogao ni uništen bit onoga doba, ter dotično mučeničtvo petorice braće mora se stavit čak u g. 1557. oli bar u g. 1532., kako je to Vladić u svome djelcu potanje obrazložio.[34] Po tom ove bi nas primjetbe ovlastile, da uztvrdimo to, da ako i jest opis progona, ostavljen od Santowskog, u sebi istinit, to ipak nisu se sva ona samosilja zgodila u isto vrieme, nego u posve različito doba, pak je to on poslje sveo u jednu cjelinu. Mi se ne usudjujemo o tom pobliže svoje mnenje izreći, do liš samo o konjičkih i ramskih franjevaca progonstvu, jer nam zato manjkaju podatci. — Uzmav ovo sve u obzir, rekli bi, da se je progonstvo godine 1521. ograničilo na bosanski sandžak, a svakako nije se proteglo na zvorničko okružje, budući se iz spomenute izprave jasno vidi, da su njeke crkve ostale, kamo su mnogi fojnički katolici oli već do g. 1527. odselili se ili bar kanili se odseliti, ako im nebi se dopustilo iz ruševina pridići svoju crkvu. Po svoj prilici, da su ciljali na Olovo i Srebrenicu; jer samo u tih mjestih nalazili su se rudnici i zajedno neporušene crkve, te bi inače ostali bez kruha, kad bi otišli u prediele, gdje se svojim zanatom nebi mogli uzdržavat. — Mimogred nam je medjutim opaziti, da je i ovo ratno doba osobito prijalo samosilju pojedinih turskih zapoviednika, imenito onih u Bosni i Hercegovini. Na vojnu proti Biogradu dignut je bio od svake kuće po jedan čovjek, a uz samog bosanskog beglerbega ratovalo je 5000 konjanika, s kojimi na povratku udari na Jajce i zadavši junačkoj posadi veliki strah te znamenite gubitke, povrati se u svoje područje. Čete koli bosanske toli hercegovačke napadale su, sad u većih

---

[33] Vidi sv. I. str. 153. Greiderer op. cit.
[34] Uspomene o Rami i ramskom franj. samostanu. Zagreb 1882.

sad u manjih čoporih, i ove godine ne samo na ugarske, već i mletačke posjede u Dalmaciji, te dočim je turska službena vlada bila u miru s Mletčići, dotle su njezini namjestnici roblje hvatali, plieno odgonili i pustošili uz neprijateljske i prijateljske zemlje, a da im zato ne bje nikada ni oštra ukora.[35] I sama Hrvatska bila je obuzeta tolikim srahom od čestih provala, da su mnoga njezina vlastela počela misliti o svojevoljnoj predaji, ako bi im se zajamčile njeke povlastice, te je trebalo visoka ugleda da se odvrate od toli pogubna koraka.[36]

Izpred ovih bjesnećih, te izoglavom i uništenjem prietećih krvopija ne pobjegnu, do li samo razprše se po šumah i planinah proganjani franjevci, za njimi pako kradom posrćali su katolici, tražeć od njih potrebite vjerske utjehe. Više Šćitova, sela u fojničkom kotaru, izpod planine Zahora, stere se danas šumom obrasla ravnica „Kršćenice"; bez sumnje zato prozvana, što su tu za ove i ovoj sličnih oluja franjevci se skrivali te na istome mjestu kršćanom dielili svete tajne i obavljali ostalu duhovnu službu. Na iztočnom obronku iste planine vide se još njekakve razvaline, o kojih narod pripovieda, da su za turskih progonstva to bile sgrade, te služile fratrom kao zaklonište. Sličnih sbjegova ima i po drugih krajevih,[37] osobito ondje, gdje su bivala rušena redovnička boravišta. Posve je naravno, da su za ove dobe počeli se franjevci služiti svietovnom, ponajviše seljačkom odjećom, te da su sada umukla, ako ne prije, zvona, a iz ove dobe valjda će potjecat i bosanskih katolika običaj zvat franjevce „Ujaci", to jest materinom braćom, kojim su načinom višeput sačuvali im glavu na ramenu, kad bi ih muhamedanci na putu sreli oli u kmetovskoj kući zatekli. Da je pako ovom prigodom poginula i mnoga crkvena dragocienost, te uništen mnogi spomenik naše prošlosti, posve je vjerojatno; buduć su i tada ovostrani samostani bili središta katoličestva i franjevačke države.

Ovomu nemilomu udesu dao je dosta povoda i junački odpor ugarskih zapoviednika u Bosni i Dalmaciji, koji su uz svakovrstne

---

[35] Arkiv za povj. jug. knj. VIII. str. 93—142.

[36] Idem p. 103. 105.

[37] Tako su mi pričali o fratarskom sbiegu u planini Ćavka, prnjavorskom kotaru i vodu fratarku.

nestašice vitežki branili tvrdjave Jajce i Klis, ohrabreni jedino mišlju, da brane interese cieloga kršćanstva, koje je s njimi zajedno strahovalo. Turčin medjutim ne poluči svoga cilja. O zidine rečenih gradova i poslie su se uzalud kršile turske navale; al opet rastla je uzpored u bosansko-hercegovačkih muhamedancih i mržnja proti domaćim katolikom i njihovu svećenstvu, misleći, da ovi potajno pomažu i podupiru obkoljone vitezove. U to ime bile su sagradjene oli na novo utvrdjene njeke točke u srednjoj Bosni, da prieče obćenje katolika bosanskih sa ugarskom posadom.[38] Pak kad ova osta čvrsta na svojih mjestih, pokušaju ovećom obsadom prisiliti oba grada na predaju. Proljećem g. 1524. zaputi se hercegovački sandžakan Mehmed Begović pod tvrdi Klis; a bosanski beglerbeg Gazi Usref beg, poduprt četami Sinana, bitoljskog zapoviednika, i Bali bega, biogradskog upravitelja, krene proti Jajcu. Ovaj najpre padne u Jezero sa osam tisuća konjanika, da presieče saobraštaj medju ugarškom i jajačkom posadom, kašnje pako obkoli sami grad. Cielu tu godinu i polovicu sliedeće uzalud su provele turske čete nasrćući na bedemove Jajca, jer ovo, branjeno od vitežkoga Petra Keglevića, oduševljivano pako po franjevcih, koji su tu s posadom i gradjanstvom dielili nesgode duge obsade, odoli svim jurišem razjarenih Turaka. U skrajnjoj pogibelji bijaše grad početkom g. 1525, i hrabri zapoviednik poruči svomu kralju, da mu se sad oli ikad smiluje i pomoć mu pošalje. Na ovaj sdvojni glas ganu se ugarski dvor i jedva jedvice sabere šestnaest tisuća momaka, koje posla pod vodstvom Krste Frankopana, Petra Kružića, Grgura Orlovića, Ivana Karlovića, Ivana Zrinjskog i Jurja Blagajskog. Ovoj vojenoj sili, uz bezprimjernu hrabrost, podje za rukom razkinuti gvozdeni obsadni obruč i sretno unieti u grad hranu i strieljivo. Na povratku zametnu Turci s njimi krvavu borbu (dne 11. lipnja), nu budu poraženi i u divlji bieg natjerani[39], a paše osramoćeni povuku se u svoje pokrajine, da nad kršćani izkale svoj gnjev, začet s tolike nedaće na oružju proti Ugrom. — Sličan poraz doživiše i hercegovačke čete pod Klisom, predvodjene sandžakanom

---

[38] Rad jug. akad. knj. LVI. str. 158.

[39] Jukić, Poviestnica str. 135—6. Klaić, Poviest Bosne str. 342. Arkiv knj. VIII str. 202—10.

Mehmedom Begovićem na godinu dana prije. Dobivši bo ban kliški Petar Kružić obilnu pomoć od pape, njegdje u travnju god. 1524. izkrca se u Solinu sa tisuću petsto pješaka i šestdeset konjanika. Stavivši tu neznatnu silu u bojni red, krene prama svojoj obsjednutoj tvrdjavi, udari na četiri puta jačjeg neprijatelja, razbije ga, otme mu tri baterije topova, razprši ga i kao po čudu oslobodi Klis, a s njime cielu Dalmaciju iz očite propasti. Na to biskup skradinski Toma Negri zaputi se u Rim, da na ime svoje otačbine zahvali papi na poslanu živežu i strieljivu, te da mu uz put izpripovieda slavnu borbu kršćanske vojske i kako je to sve unešeno u grad.[40] Mimogred budi rečeno, da su i uz branioce Klisa o boku stajali franjevci, prebivaoci mjestnog samostana, te bez sumnje mnogo doprinieli onomu odporu.

Uzprkos tim pobjedam, ugarsko-hrvatska zviezda sve to više naginjala je svojemu zapadu. Ne znajuć Ugarska sama si pomoći, bez prestanka vapila je pomoć u kršćanskih vladara. Nu dočim ovi ravnodušno primali i u nemar mećali njezine molbe, sam se je papa Klement VII. (1523—34.) odazivao silnim prošnjam ugarskoga kralja, šaljuć mu čas po čas novaca i vojnika na obranu napadnute kraljevine. Od tisuće momaka, što je čuvalo Petrovaradin, polovica je bilo papinih;[41] a kada u listopadu r. g. stiže opet iz Jajca teklić, da je ondje ponestalo hrane, pak da će bit usilovani napustiti grad, to još jedino uzdanje prestravljene Evrope, papin poslanik na budimskom dvoru Del Burgo ponudi na ime svoga gospodara pet stotin pješaka, pod uslovom da toliko pošalje i Ugarska, „ne dadne li“, dodade poslanik, „tada će se papa tješit, da je učinio sve što je mogao za spas one tvrdje“.[42] Pa kada ne odazvaše se Ugri ni tomu toli prešnomu zahtjevu, u studenom prispje drugo poslanstvo iz Jajca, moleć i preklinjuć za brzu podporu. Kralj, ni ovaj put ne mogavši pružit im dovoljne pomoći, spomenuti papin poklisar pozajmi mu tri tisuće dukata i tako poslanstvo zadovoljno vrne u Bosnu. Isti zastupnik sv. stolice, uvidjajuć neshodnost dosadanjeg providjanja, savjetovao je kralju, da na jednoč kupi hrane u vried-

---

[40] Ondje str. 178—80.
[41] Theiner, Mon. Hung. II. p. 729.
[42] Idem ibidem p. 734—5.

nosti od 4—5000 dukata i pošalje ju sa svojimi povjerenici u Jajce, koji bi ju poslie gradjanom i vojnikom skuplje prodavali, a novcem odtale dobivenim drugi živež sami nabavljali, te ne bit više u tom pogledu na teret i onako siromašnoj kraljevskoj blagajni. Al bijaše sada uzalud na budimskom dvoru tražit novce, jer ih tamo ne bijaše više ni za lieka, dotle, da je isti poslanik u ožujku g. 1526. mogao javiti u Rim, da kralj više neima šta jesti, te da je svu srebrariju založio židovom. Izgubivši na ovaj način svaku nadu u pomoć državnu, papin poslanik stupi u dogovor s jajačkimi franjevci, koji su tada u poslu svoga grada nalazili se u Budimu, saobći im svoju osnovu, i buduć mu odobrena i pohvaljena, odmah im uruči stotinu forinti, da ih oni sobom upotriebe u kupovanje hrane, koju kada razprodaju, istim novcem neka bi tada nabavili drugu u većoj mjeri. On ih hvali u svojem dotičnom izviešću kao vrle osobe, „koji su svojom revnostju i trudom njekoliko puta spasili onaj grad, u kojem i sami stanuju“. Pak nastavlja: „Ako ostanu pri svome obećanju, bit će dobro, i ne bude li uzalud potrošeno ovo stotinu forinti, to će otić pred dušu njegove svetosti.“[48] I iz ovih kratkih crta možemo zaključiti, koliko su franjevci sudjelovali u obrani Jajca i u onoj očajnoj suvremenoj borbi kršćanskog oružja proti polumjesecu.

U tome samrtnome trzanju kraljevine Ugarske nadodje i kobna godina 1526., u kojoj potamni sjaj Stjepanove krune, a kršćanom u Bosni nestade svake nade u sretniju budućnost. Turčin je već početkom iste godine bio skovao množtvo gvozdenih lanaca, da od njih pravi mostove za Save i Dunava, a sva vojska bila mu je stavljena pod oružje. Nasuprot u Ugarskoj vladao je podpuni nered i zlokobni nemar kod vlastodržaca: vlastela bijahu medju sobom nesložna, seljaci proti plemstvu ogorčeni, blagajne izpraznjene. Ni jedne ladje za boja na Dunavu ne bijaše, ni jednog topa u redu, hrane ni strieljiva ni malo, a svi vojni zapovjednici bijahu dali ostavke od same sdvojnosti. Kraj svega toga kralj još ni u lipnju ove nesretne godine nije nit mislio nit govorio o kakovoj pogibelji, a još manje ozbiljnoj pripremi, nego bi mirno spavao do poldneva. Medjutim Turci, predvodjeni sultanom Sulejmanom, priedju Savu, dopru

[48] Ibidem p. 741.

do Muhača i tu dne 29. kolovoza zametnu bitku s ugarskom vojskom. Ovom je ravnao siedi ali junački franjevac Pavao Tomorej, kaločki nadbiskup, imajuć o boku samog mladjahnog kralja i množtvo drugih crkvenih i svjetskih dostojanstvenika,[44] buduć ovim nije pošlo za rukom skloniti kralja, da se dotle kloni bitke, dok mu ne dodju u pomoć hrvatske i Zapoljine čete. Ugri su se punih šest ura vitežki odapirali; nu kašnje turska sila nadvlada i oni većom stranom bješe izsječeni, mnogi bješe zasužnjeni, a jedva nješto ih uteče. Medju ovimi bijaše i kralj Ljudevit, ali ga konj nanese u baruštinu i tu zaglavi. Na istoj poljani ostavi svoje kosti uz Tomoreja i bosanski biskup Juraj Paližna, te sila inih uglednika.[45] Ovomu porazu ugarskih četa, zatim kasnijemu haranju Ugarske i Slavonije sudjelovale su i bosanske čete.

Težki udarac, koj Turci zadaše Ugrom na muhačkoj poljani, žalovito odjeknu u srdcih bosansko-hercegovačkih kršćana. Nu franjevci kao da se nisu dali nikakvim porazom tako poniziti, da nisu u najtežjih okolnostih održali podpunu prisutnost duha. Već sliedeće godine oni pomisliše o podizanju porušenih crkava, čemu nam je

---

[44] Tomorej bijaše rodom iz Gömörske županije, i proučiv temeljito latinski jezik, posveti se vojničkomu zvanju. Hrabrošću i znanjem toliko se odlikova, da je postao zapoviednikom jednog konjaničkog odjela i upraviteljem budimske tvrdjave. Kao takov dvaput pokuša oženit se, nu buduć mu svakiput umrla zaručnica prije vjenčanja, zamrzi sviet i potraži vranski priorat, da tu medju božjaci dovrši život; pak buduc mu to mjesto ne dadoše, stupi u franjevački red medju ugarsko-hrvatskom braćom države presv. Spasitelja, i bje smješten u Ilok. Nu ne bijaše mu dugo dozvoljeno živit u samoći, nit čuvati ostanaka biogradskog osloboditėlja. Kralj, na predlog svojih velmoža, a posredovanjem papinog poklisara, prisili ga da ostavi samostan i zauzme stolicu kaločke nadbiskupije; zajedno pako bude mu povjerena i obrana ugarske granice proti Turkom. U tih visokih službah on se proslavi umom i desnicom, te ubra i njeke lovorike na bojnom polju; nu pri tom zadrža odjeću svoga reda, te nije prestajao moliti, da mu se dozvoli posvetit se jedino spasenju svoje duše. Spajajući na ovaj način sve vrline, pade na bojnom polju poput junaka, ne predvidivši cielu pogibelj svoga poduzeća. — V. Mon. Hung. II. p. 748. et 770. Csevapovich op. cit. p. 257 et 274—5.

[45] Schmitth · Imp. Othomanici I. p. 120—2. Leunclavius Ann. Turcici ad a. 1526.

svjedok višeput spomenuta sudbena dokaznica. Iz sama njezina sadržaja možemo zaključiti na žilavost njihove i braće im katolika uztrajnosti. Zanimivo je naime za nas, da su oboji radili ne samo u Sarajevu nego i u samom Carigradu o prinačinjanju crkava i samostana, te da su na oba mjesta polučili dovoljan uspjeh upravo onda, kada su Turci najljuće bjesnili proti kršćanom, nastojeć satrti Ugarsku, taj bedem kršćanstva. Istina, presuda je glasila samo, da smiju zidovi biti od šepera (pletera), nu to je katolikom bilo u ovaj mah dovoljno, nadajuć se i boljemu vremenu, kada će se moći izprosit i nješto više, sretni da mogu privremeno osoviti molitvišta u podpunom prvašnjem obliku, pak s toga nisu mlogo ni pobijali izmišljotinu starosjedioca muhamedanskih koji su posvjedočili sudbenomu povjerenstvu, da je tako bilo gradjeno i za dobe kraljeva bosanskih. A koliko je i takova dozvola stala troška same fojničke katolike, buduć su franjevci klonili se javnosti, možemo odtale zaključiti, što je mnogobrojno povjerenstvo došlo na lice mjesta, i mnogi stari muhamedanci bili dozvani iz udaljenijih sela visočkog kotara; jer valjda u samom varošu Fojnici nije bilo inih stanovnika do katolikâ, pak će po tom biti istinita i ona domaća bilježka, koja tvrdi, da je prošla i stotina godina iza osvojenja, a nijedan Turčin nije se bio ovdje nastanio. Pod istim uslovom, naime da ništa ne bude od kamena i nepečene opeke, izprosiše dozvolu i druge franjevačke obćine, kojim su samostani ovom olujom bili oboreni; ovo jamačno za to, da budu čim malovječnije, te da se tako i bez novog razorenja lakše iztriebe i unište, a uviek da bude povod novim globam i uznemirivanju. Sutjeska braća i za ovaku milost plate 900 dukata,[46] a sigurno su i ostala slične svote izdala, iznimiv jedine konjičke franjevce, kojim više ne bje dopušteno pridići iz razvalina svoga boravišta ni pod koju cienu. Visočki je takodjer samostan bio pridignut ovog njekako doba, jer kada umrie Zeno, koj je kao mletački poslanik putovao preko Bosne u Carigrad g. 1539. i od kapi bio udaren uzlazeć uz planinu Čemerno, tielo mu pokopaše u crkvi rečenog samostana, koje kašnje bje preneseno u Mletke i pokopano u Croseri (alli Croseri).[47] Nu ma kako bila skupa ova do-

[46] Sutjeski ljetopis. — Gonzaga op. cit. P. II. p.
[47] Starine knj. X. str. 206.

zvola i veoma ograničena, ipak je dobro došla razpršenim franjevcem, katolikom pako pružila se je zgoda u suvo se skloniti pri vršenju bogoslužja i crpsti iz vjerozakonskih vježba toliko duševne okriepe, da ne malakšu pod težkim jarmom turske samovolje. Kojom su pako hitrinom pridigli na novo porušena molitvišta, vidi se iz njeke druge dokaznice god. 1528., u kojoj sudbeno povjerenstvo, pregledavši gradnju, svjedoči, da je po naznačenoj mjeri crkva u Fojnici dogotovljena, da su joj zidovi od sama šepera, te da joj neima nikakva prigovora.[48] Jedina zvona ne smjedoše se uzpostaviti, da navješćuju hvale Stvoriteljeve, osim u Sutjeskoj, jer tu ne bijaše na blizu muhamedanaca, kojim bi mogla praviti nepriliku.

Da se pako samo poveća nevolja bosansko-hercegovačkih katolika, srbski patrijarha s pravoslavnimi vladikami u Bosni i Hercegovini htjede se okoristiti žalostnim njihovim položajem, te ove iste godine (1527.) pokuša skučit ih pod svoju vlast, podvrći ih pod svoje danjke i nametnut im svoju vjeru. Nu oni se i ovim napadačem na njihove svetinje sretno oduprieše, izposlovavši u Carigradu ferman, kojim se proglašuju neodvisni od grčko-iztočnih vladika, da su posve različita obreda i po tom da ne podpadaju danjkom, koje sliedbenici grčko-iztočne crkve moraju plaćati svojim vladikam.[49] — Tomu svemu trebovalo je neobične odvažnosti, velike okretnosti i samozatajne požrtvovnosti, te ne štediti novca, gdje je samo stvar vjere u pogibelj dolazila. Ovaj nasrtaj pravoslavnih vladika na slobodu bosansko-hercegovačkih katolika bio je samo početak, ter se je puna tri stoljeća iza toga neprestano ponavljao, čim bi se kakova sgodna prigoda tomu pružila; pak nije ni čudo, da o tom u fojničkom arhivu ima blizu petdeset fermana, koji koliko su novca pozobali, jedva se dade i pomisliti, ako se uzme obzir na zaštitu, koju su isti vladike uživali kod turske vlade, bogatstvo, kojim su obilovali, i tvrdokornost, kojom su branili svoje nebratske težnje.

Ove medjutim težke kušnje još je njekako osladjivalo uzdanje u sjevero-zapadne bosanske tvrdjave, koje su bile u rukuh kršćanskih, nadajuć se katolici, da će kada tada one biti sredstvom nji-

---

[48] Izprava u fojničkom arhivu.
[49] Ondje.

hova oslobodjenja. Al sasvim inače shvaćao je tegobu svoga položaja dosadanji vitežki branitelj Jajca Petar Keglević. On, motreći, u kolikoj je pogibelji sama Ugarska, lišena vladara, kolika je odtale porodila se pometnja medju samimi ugarsko-hrvatskimi striliši, od kojih su jedni htjeli za kralja austrijskog, nadvojvodu Ferdinanda, a drugi radili za Ivana Zapolju, te videć se posve osamljenimi, poslje nego je 40.000 dukata vlastitog novca potratio u obskrbu onoga grada, isti ustupi četam Ferdinandovim, koj ga povjeri Stjepanu Grbonogu. Nu ovaj ne nasliedi junačtva i hrabrosti svoga predšastnika, te kada u siečnju g. 1528. nasrnu opet Usref beg na zidine tvrdoga Jajca, jedva se je deset dana odapirao turskoj sili, a nakon toga kratkoga odpora otvori vrata obsadnoj vojski i predade grad sa svom ratnom spremom oholomu neprijatelju. Domaći izvori pripoviedaju nam, da su i ovom prilikom poginula četiri franjevca, samostan pako u Jajcu da je bio razoren.[50] Iste godine, kako nam turske domaće bilježke[51] pripoviedaju, u sried biela dana provale Usref begovi kmetovi iz Dnoluke u grad, posadu izsjeku i tvrdjavu zauzmu; al do malo danâ silni bosanski poglavica prisili ih na predaju, bez da nam kažu kakve su pedepse bile odmjerene za toliko smionstvo. Vjerojatno je, da su se Dnolučani odvažili na ovo vratolomno poduzeće, ne moguć snositi nasilja novih gospodara i u nadi, da će im ugarsko-hrvatske čete priteći u pomoć; nu ipak ne sumnjamo, da su i tu sinovi sv. Franje sudjelovali, radeći u prilog kršćanskih osnova i oslobodjenja potlačene domovine. — Za Jajcem ustopice bješe izpražnjene i druge medju Vrbasom i Unom nalazeće se tvrdjave. Oviem načinom ciela današnja Bosna, izuzev Bihać sa svojom okolicom, dodje u podpunu ovisnost od sultana.

Predajom Jajca, tog jedinog uzdanja cieloga kršćanstva, ne stade i zadnje Turčinu zaprieke, koja bi ga mogla smetati u daljnjem osvajanju kršćanskih zemalja. Uz to su Silnomu Sulejmanu prijale sve okolnosti onoga vriemena: bijahu dielom napeti, dielom posve neprijateljski odnošaji medju pojedinimi zapadnimi vladari,

---

[50] Sutjeski ljetopis.

[51] Bosanski Viestnik g. 1866. u podlistku broja 11. Odnosne bilježke vadjene su iz vakufskih i sudačkih zapisnika.

a Martin Luther sa svojimi novotarijami bijaše povukao na se pozornost ciele Evrope, izazvao pako sv. rimsku stolicu, da, smetnuv s oka rat na Turčina, brine se napadnutim pravovjerjem i pokrućenom crkvenom stegom. Ratoborni sultan veselio se je iz dna srca, što se kršćani medju sobom prepiraju, te upotriebi njihovu neslogu na svoju korist. Već jeseni g. 1528. prekorači deset tisuća bosanskih pješaka, s pašom na čelu, hrvatsku granicu prama Bosni, ter paleć i plieneć doprie čak u Kranjsku, a ta vojska bijaše samo predteča druge veće i goropadnije, koja je imala nadoći. O povratku ove nemile goste dočeka hrvatski ban Ivan Karlović, odsječe preko tisuću dviesta glava, preotme joj plieno i roblje, koje Turci prije zametnute bitke slučajno poštediše. Ovom i drugimi crnimi vjestmi prestravljen novo imenovani kralj Ferdinand, polovicom g. 1529. posla k Sulejmanu svoje poklisare, da ga zamole za primirje i u to ime da mu ponude godišnjih sto tisuća dukata, velikomu pako veziru šest tisuća. Nu kasno podje ovo poslanstvo, jer cara srete usried Ugarske, te se više ne dade ovaj odvratiti od svoje namjere, i to tim težje, što je Ferdinandov takmac, Ivan Zapolja, hlepteć za ugarskom krunom, bacio se već bio u naručaj silovitog sultana. Na muhačkom polju primi sultan svečani cielov u ruku od ovoga svoga štićenika, dne 3. rujna unidje u Budim, a dne 27. istog zagleda s brda Simeringa bieli Beč, kog je ovaj čas obkoljivalo dviesto petdeset tisuća turskih vojnika i tri stotine topova, branilo pako jedva dvadeset tisuća oboružanih momaka. U tri sedmice obsjedanja do dvadeset puta bili su Turci lagumom otvorili prolaz u grad i juriš učinili da unj unidju, ali opet su toliko put bili i junački suzbijeni, pak još i napadnuti u svojemu logoru. Videći sultan, da je mlogu vojsku u tih navalah izgubio i da zima stiskuje zube, diže obsadu i povuče vojsku natrag, svuda nemilo plieneć, roblje hvatajuć, harajuć i ubijajuć, tako, da mjestimice jedva trećina stanovničtva spasi se od očevidne smrti oli doživotna sužanjstva.[52] Posve je naravno, da ova oluja nije mogla poštediti ni franjevaca, na koje se je namjerila; jer kao kršćani i svećenici, nosili su na sebi dvostruku krivicu u očiuh onih divljih čopora. Poviest nam spominje imena samo petorice braće, koji tada padoše žrtvom turske

[52] Mon. slav. mer. I. p. 614—15.

srčbe i svoga zvanja, a ti bijahu: fra Andrija Iločanin, koj radi izpoviedanja vjere poginu u Budimu, zatim fra Martin Rašanin, fra Bariša Pleterničanin, fra Pavao od Narda, i fra Petar Djakovčanin, koji bješe okrutno umoreni u Remetici (u Slavoniji) hrabreći ostale viernike.[53] Istina, ovi ne bijahu sinovi bosansko-srebreničke nego ugarsko-hrvatske države presv. Spasitelja, nu služe na diku istomu redu, te padnuvši, dali su povod, da bosanska braća prekorače Savu i Dunav. Bilo je njih zaisto i više što poubijanih, što zarobljenih, ako uzmemo u obzir pravac, kojim su uzmicale turske čete i na položaj franjevačkih boravišta, razasutih s obe strane Dunava; ali u onoj obćoj pometnji i bjegstvu nije se zabilježilo ili je crv prošlosti i ovake viesti, poput mnogih inih, uništio.

Krajine, kojimi je ovako razjarena vojska prolazila, za tili čas ostaše puste, obistinjujuć se i ovdje doslovno ona obća o Turcih poslovica, crpljena iz gorka i česta izkustva: Kuda korači turski konj, tuda više trava ne raste. Uzdrhtaše bosanski katolici na sami pogled silnog roblja i pliena, pak izkinjeni dosadanjim progonstvom, a boljemu se vriemenu više ne nadajući; znajući pako da su onom poplavicom mnoge kršćanske zemlje podpuno opustile, krenuše u gustih čoporih iz sjeverne i sjevero-zapadne Bosne dalje prama sjeveru i nastaniše se na austro-ugarskoj granici, prozvav se tamo „bosanskimi Hrvati“ (= Bosser i Bosner Kroaten), radujuć se, da su u sigurnije sklonuli nesretne glave i uklonili se turskomu pogledu. I oni iz ostale Bosne želili su ih sliedit u zatočničtvo, ali ne bijaše ovim sgode ostaviti rodne doline i ukrit se goropadnomu gospodaru. Nu ako i nisu mogli čitavi predjeli na ovaj način razselit se, to su ipak pojedine obitelji, uhvativ prigodu, biegale iz domovine i drugdje tražile zakloništa, gdje su mogle bez vječitog straha od Turaka život sprovoditi.[54]

Kako bijaše tada u Bosni preostavšim kršćanom, dade se ponješto razabrati iz putnih bilježaka Benedikta Kuripešića, koje popisa prateći g. 1530. preko Bosne u Carigrad Ferdinandovo poslanstvo, sastojeće se od poznatog iz kašnjih ratova junaka Nikole Jurišića i viteza Josipa Lemberga, kranjskog namjestnika, te njihove

[53] Pavić: Ramus virid. olivae, p. 55.
[54] Rad jug. akad. knj. LVI. str. 175.

mnogobrojne pratnje.[55] Iztaknuvši putopisac, da su u Bosni tri vjeroizpoviedi, (što je po njegovu isto što i tri razne narodnosti), od kojih je prva katolička, druga srbska, dodaje: „Treći su narod pravi Turci, koji su vojnici i činovnici, a vladaju sa svime tiranski obima gore pomenutima plemenima, kršćanskimi podanici. Ostaviv im Turčin vjeru, samo da obradjuju zemlju, (osim koga navede mladost oli lakoumnost, da se poturči), a pustio im je njihove svećenike, crkve i obrede. Oni nisu bili dužni davati od zemlje, koju obrade, nikoji drugi porez, do jedne ugarske forinte godišnje, to jest 50 jaspra na svaku kuću. Ali sad ove godine, pošto je (Turčin) najveći dio Hrvatske osvojio, i veliki dio Ugarske podložio, počeo je oba pomenuta plemena jače obterećivati i novimi ih nameti, kao što će sliedit, mučiti. Najprije započe tim, što po turskom običaju svake godine uzima iz svakoga mjesta troje, četvero ili petero mužke djece, a uz to bira najljepše i najokretnije; tako da po gdjekojemu otcu ili majci otmu, ako je liepo, i jedino diete, a po gdjekojemu, koj ima četiri ili pet sinova, ako nisu liepi i okretni, ostaju svi na miru.“ Ovu crtu žalostno dopunjuje druga bilježka o ulazu u grad Vrhbosnu, gdje doslovce piše: „Jutros (naime dne 14. rujna) tjeraše mimo nas, kao što u nas stoku tjeraju, jedno 15 do 16 djece, koje mužke, koje ženske, jer ih ne mogoše sve prodati na tržištu. Bog neka im se smiluje.“ O tih kukavnih stvorovih govori i bezimeni putopisac drugoga Ferdinandova poslaničtva, u kojem je bio Leonard Nogarola i spomenuti Lamberg, te koje se je sliedeće godine zaputilo u Carigrad, da pošto po to kupi od Sulejmana primirje, makar i na jednu ciglu godinu. Ovaj pripovieda, kako su im nedomak Vrhbosne izašli u susret ljudi pašini, bogato nakićeni zlatom, a to da su bila kršćanska djeca mlada zarobljena, te su se i zvali „robovi“ (= Roby).[56] Ali preuzmimo Kuripešića. „Drugo“, nastavlja on, „uzima (Turčin) svake godine od osobe, mlade i stare, osobiti porez (= harač) od 30 do 40 jaspra. Treće na svaku glavu stoke, na svaku njivu, vit, livadu, guvno, na svaka vrata u kući po njekoliko jaspra, tako da se po njeki put pretjera

[55] Ovaj putopis u izvadku i s tumačem topografičnih imena saobćio je dr. Petar Matković u Radu jug. akademije knj. LVI. str. 141—196.

[56] Ondje str. 200.

svaka mjera. Uz to im Turčin ne dopušća crkve popravljati niti im dozvoljuje nove zidati; jer misli, da će ih tako prinukati da se izturče. S toga su pomenuti kršćani obijuh plemena vrlo nezadovoljni; i može se misliti, da bi se jako rado u kršćanska mjesta preseliti želili. To se i odtuda vidi, što nam uvjek, kada dodjosmo k njihovim stanovom, ne samo svoje kuće razpremiše, već nam kazivahu svukoliku nevolju, što trpljahu od turskoga golemoga nasilja, jer Turci pred nami nemilo tukoše ne samo stare, već i mlade, pače i žene. Od straha nisu smjeli od nas ništa javno primati, no kad im kriomice platismo, tajni znakovi dadoše nam razumjeti, da bi radje bili kod nas, nego ovdje. Oh, koliko smo ih puta gledali, gdje pred nami skrštenih ruku stoje, uzdišući i na nebo pogledajući, a ne smjedoše s nami govoriti! Ali čim se nadjoše na samu s nami, umah počeše govoriti: oh, koli željno izčekivasmo, da nas Krstovom pomoćju oslobodite, htjedosmo se rado na vašu zemlju preseliti od ovog samosilja; ali evo sada je naše utjehe nestalo, jer vidimo, gdje se i vi morate pokloniti turskomu caru, i k njemu idjete da mir tražite. Mi im odgovorismo tješeći ih boljom nadom, a s velikim sažaljenjem . . . . . Pomenuti kršćani priznaju, da je velik grieh što vojuju na kršćane, ali ma kako to vješto obilazili, ipak moraju da idju na silu s Turci na druge kršćane. Ali mnogi od njih neće da budu dionici pliena; pa još vele, da riedko tko umre pravom smrću od onih, koji vojuju proti kršćanom.“ Nješto kasnije ovomu domeće: „Po svoj Bosni mora svaki, da je pripravan na rat, naime svaki mora, da ima osam, deset ili dvanaest konja pripravnih, pa čim mu se dade znak, mora umah polaziti, jer će inače izgubiti život i imanje.“ Tegoba kršćanskog položaja tužno odsieva i iz sliedećih bilježaka: „Kraljevina Bosna prama svojoj veličini nije dobro naseljena, a kad sam izpitao, doznao sam, da tomu imaju tri uzroka. Prvo često kuga mori; drugo da Srbi, Zigi i Martolozi od silnih nameta i tereta biegaju; a treće i najjače, što car turski uzimlje od kuće mlade i sposobne ljude . . . . Zemlja pokraj puteva najgorje je obradjena. Ovomu je taj uzrok, što Turci putujući čas ovamo, čas onamo, uzimaju kršćanom sve što imaju, a ništa im neplaćaju za ono što im uzmu; otimaju im i trgaju zalogaj iz usta, kao divlji vuci, psi i lavovi. S toga siromašni ljudi idu u planine i na plodne visine s cielom imovinom

i tamo teže zemlju.... Oni isti Srbi, koje kao kršćane zatekošmo, mnogo nam ljubavi izkazaše; pa kad po koji starac dodje, to on govoraše mladjim: vidite, tako su bila gospoda i u ovoj zemlji za otaca naših! O Bože! mi smo se vazda uzdali, da ćete nas osloboditi; ali eto sada idjete i vi, da se turskomu caru pokorite. Vidimo, gdje će turski car da zavlada cielim svietom; nego vas molimo, budite postojani u kršćanskoj vjeri, radite ovako kao i mi, koji smo u svakoj nevolji stalni u svom zakonu. Bit će nam na utjehu, ako se tako okriepljeni predate.“ Ove rieči, a još više žalostni prizori, koje je marljivi putopisac na svoje oči gledao, izmamili su mu mnogi uzdah i najdublje sažaljenje, koje se zrcali iz ovih primjetaba: „Ah Bog se mora smilovati, kada nas progonjeni, mučeni, zapušćeni, siromaški kršćani kriepe u vjeri našoj; Bog bi dao, da se njihov glas začuje u rimskom carstvu, koje bi trebalo da je glava cieloga kršćanstva te da bi se postidio onaj, koj hoće, da je dobar kršćanin, a djeli toga ne pokazuje. Kad bi Bog dao, te kad bi svi oni, koji ne uzimaju k srcu tursko nasilje, vidili to, zaista bi imali sažaljenja s ljudmi, koje mi držimo za prave kršćane, koji u neizkazanoj težkoj nevolji i težkom nasilju ostadoše postojani u vjeri kršćanskoj. Bog neka ove siromahe izbavi od težkoga babilonskoga sužanjstva i vjekovitoga robstva. Bog milosrdni neka ih svojom milošću skoro oslobodi, a već ih se Turci boje; jer ih mnoge potajno ubijaju.“ Za nas upravo zlata vriede ove putopisne crte, jer tu očevidac govori, koji se neće da smatra Slavenom, nego Niemcem, ali svaka crta odaje mu plemenitu i pobožnu dušu. Otimanje djece, potajno ubijanje odraslih, nesnosni danjci, ratni tereti, nemilosrdna zlostavljanja, otimačine, stegnuta sloboda vjeroizpovjesti i tiransko ponašanje muhamedanaca prama kršćanom, samo su glavne biede i nevolje podjarmljena naroda. Uzorna pako strpljivost, neustrašiva postojanost u vjeri, pouzdanje u Boga i čeznuće za oslobodjenjem bijahu krieposti hudih zlopatnika, kojim nije bilo dozvoljeno ni da se siti izplaču, nego samo uzdihavati i u nebo gledati; a kamo li da se uteku zaštiti zakona. I ovako žalostni odnošaji nastavili su se kroz sliedeća puna tri vieka; tomu je pako dokazom cieli niz dogodjaja, koji se kašnje razviše na bosansko-hercegovačkom zemljištu.

Ova medjutim progonstva kao da nisu u jednakoj mjeri tištila katolike i sliedbenike grčko-iztočne crkve, premda su obojim bila dozlogrdila. „Mi smo u Bosni vidili“, piše isti Kuripešić, „mnoge srbske crkve, svećenike i manastire a u njih srbske i grčke kalugjere, vidjesmo krstove po groblju i druge kršćanske znakove, pa dodjosmo na misao, kao što nam i oni kašnje potvrdiše, da su oni i njihovi kraljevi i gospoda za vjeru kršćansku vodili junačke bojeve, kojih razbojišta mnoga vidismo, i tako se vitežki branili, da ih Turčin doista nemogaše drugčije osvojiti, nego ostavljajuć im vjeru njihovu. Još ima u zemlji krajeva, kojim sami Turci svaku slavu daju, da jih dosele nikoja sila ne mogaše osvojiti, već da su se sami pokorili, ako im se vjera ostavi.“ Ova javnost bogoslužja, zatim okolnost da su samostanu sv. Save u Mileševu više milostinje dielili Turci i Židovi nego li sami pravoslavni,[57] dovoljno svjedoči, da su ovi bili nješto bolje vidjeni od katolika. Tomu nam je dokazom i to, da su ovoga stoljeća obstojali mnogi grčko-iztočni samostani u obsegu današnje Bosne,[58] o kojih šute svi stariji spomenici, što nas opet navodi na misao, da su u prvoj polovici ovoga vieka i sagradjeni bili ili barem više njih. Medjutim to je i morala bit naravna posliedica onovremenih javnih odnošaja: ovo upravo doba sv. stolica iz svih sila nastojala je potisnuti Turke iz Evrope, pomagala Jajce i branila Klis, te je za ovaj običavao reći i sam sultan Sulejman: ta to je papin grad.“ Ni jedna bitka na moru oli na kopnu nije se obavila, a da papa nije vojskom i novcem pritekao u pomoć kršćanskomu oružju; sve pako osnove proti Turkom naperene, potjecale su iz Rima. Ovo nije mogla biti Turkom nikakva tajna, te su njihove prietnje uviek se odnosile i na pape, a što ne mogoše naškoditi ovim hrabrim protivnikom svoje moći, to su svakom prigodom izkolili na njihovih jednovjercih, koji su ih smatrali svojimi glavari, te u njih sve nade polagali. Nasuprot crkvene poglavice grčko-iztočnog obreda u turskoj carevini bili su podvrgnuti osobitom danjku, koj su plaćali u ime ustoljenja i slobode vjeroizpoviesti, pak s toga i vidismo ih, kako god. 1527. htjedoše silom katolike podharačiti i učinit ih sliedbenike

---

[57] Ondje str. 214.
[58] Ruvarac, Godišnjica Nik. Čupića g. II. str. 254—61.

svoje vjere, opisujuć ih kao podanike neprijateljske oblasti. U toj preuzetnosti podupirali su ih i turski činovnici, pak je trebovalo silna mita svaki put, kada su franjevci htjeli odklonuti ovake napadaje na pravovjerje. Ovoj slobodi valjda je mnogo doprinielo, po kazivanju Kuripešića, što su Srbi mjestimice i opirali se osvojenju, te samo tada ustupili sili, kada im je Turčin obećao, da će im ostaviti vjeru. Nu rekli bi, da su ovomu odporu više prijale zemljištne sgode nego li ratoborni duh srbskog stanovničtva. Valjda nisu bili izpremješani bogomilskim žiteljstvom, a visine na kojih su stanovali, bile su dovoljno nepristupne, da ih i omanje čete mogu obraniti, kad medju stanovnici neima izdajica; čega nije bilo sriedinom Bosne, kuda je i tada bilo najviše katolika. Ovi izloženi samim položajem svim neprijateljskim navalam, živući pako medju bogomili, koji pri prvom koraku turske vojske prigrliše muhamedanstvo, moradoše podleći nadmoći vanjskoga i nutrnjega protivnika. A gdje su se katolici našli zaštićeni kršem i liticom, tamo su do nedavno uživali njeke osobite iznimke od državnih tereta, kao što u predjelu Drežnica u Hercegovini i selu Rumbocih u Rami, a te povlastice bile su utvrdjene carskimi fermami, predaja pako narodna pripisuje ih hrabrosti dotičnih stanovnika, kojom su se opirali turskomu osvojenju, te samo uz njeke uslove priznali sultanovo gospodstvo.

Ako su pako, kao što vidismo, kršćani obijuh crkava bili nemilo tlačeni, a katolici još okrutnije bili proganjani rad svojih sveza i težnja sa zapadom, lako pomisliti možemo, šta su trpili bosanskohercegovački franjevci, kao vodje svojih jednovjernika. I doisto, uzmemo li na um, da su vojnici onih vremena po svih državah živili poglavito o plienu, a to napose bivalo u Turskoj, što je obično i oživljavalo ratobornost azijskih horda, pak da su odličnijim podieljivani posjedi (timar) ležeći medju Pruscem i Sarajevom,[59] dakle onamo, gdje su i tada katolici bili u većini, te gdje su i stajali glavni njihovi samostani, nećemo se prenagliti, uztvrdimo li, da su franjevci odsele morali izdržavati najveća nasilja od strane izsluženih carskih vojnika i stalnih četenika, nepriviklih poljodjeljstvu i rukotvorstvu, nego samo vičnih živiti o tudjoj muci te gledati

[59] Ondje str. 174—5.

najveće biede na onih, koji se krstom krste. Svedjer stojeć na očima ovim ugnjetačem, franjevci ni časa nisu bili sigurni u svojih plotom opletenih kolibah za svoj život i imetak, pak su čestoput morali bjegati k svojim jednovjercem, boravećim u šumah i dubravah. Razlika vjerskih nazora, oprieka političkih ciljeva i uvjerenje u muhamedancih da su oni gospodari, a kršćani robovi, stvoreni radi njihove potrebe, činilo je, da djeca jedne domovine zaboraviše na sveze krvi i jezika, te da su jedni postali neublaživimi krvopijami, a drugi mukotrpnimi mučenici svoga vjerskoga osvjedočenja.

Ovo medjutim trvenje crpilo je dosta povoda i iz neprekidnih ratova s kršćanskimi državami. Već proljećem g. 1532. sultan Sulejman krene na novo sa silnom vojskom put Beča. Kod Biograda pridruže mu se Bošnjaci, dne 10. kolovoza stigne pred Kisek, grad na austrijsko-ugarskoj granici, petnaest pako tisuća njegovih konjanika preleti preko Štajerske i dopre čak do Linca; nu dočeka ih tamo njemačka konjica i sve izsieče. Nije mnogo bolje sreće bila ni ostala turska sila: tvrdjava Kisek sustavi čitav mjesec dana sve Sulejmanove čete, pak buduć sultan čuo, da je i car Karlo V. pribrao silnu vojsku te da ga čeka kod Beča, ne usudi se poći dalje i s umorenimi četami napasti protivnika, već se vrati preko Požege i Osieka kući, svuda nemilo plieneć i roblje hvatajuć, zasužnjiv pri tom petdeset tisuća kršćana i uništiv sve, što mu je bilo na putu. Cesareve nasuprot čete, akoprem su bile znatne, te još ojačane bile vojskom Ferdinandovom, ipak nisu se ni maknule, da progone uzmičućeg neprijatelja.

S nedaće na oružju još većma uzbjesni turska zlovolja proti katolikom, te na povratku s vojne osvetiše se i opet na hudih franjevcih. Njihov samostan u Zvorniku, još i tada znamenitoj tvrdjavi i stolici istoimenog Beglerbega, koj se je njekako bio dotle održao uza sva progonstva, sada žalostno nastrada. Turci kao pomamni na isti nasrnu (g. 1533), franjevce iz njega izteraju, sve sgrade upale, crkvu sv. Duhu posvećenu pretvore u džamiju, tielo pako fra Petra Tuzlaka, koje se je tu cielo čuvalo, muhamedanska djeca noževi nagrde; nu njeki vlastelin, po imenu Pavao Sić, ob noć ga se dočepa, i kroz spavajuće turske straže na vlastitom konju donese svojoj kući. Bježeću braću u Gornje Soli susrete oboružan muhamedanac i spaziv da u sprovodu nose njeku čudotvornu sliku bl. Djevice,

kopjem ju pod oko probode, a odtale poteče curak krvi, koj se nije dao kašnje ničim izbrisati. Pripoviedaju nadalje domaći izvori, da je svetogrdnik u tili čas s konjem upao u Drinu, kraj koje je i susreo sprovod, te da se je više godina iza toga o svih većih Gospinih svetkovinah vidjao u valovih spomenute rieke.[60] A odtale zaključit možemo, da su i u zvorničkom sandžaku bili učestali progoni proti katolikom, akoprem inih viesti o tom danas ne imamo.

[60] Sutjeski ljetopis. — Gonzaga op. cit. p. 514. — Fabianich op. cit. P. I. p. 262. — Greiderer Germania franciscana l. II. p. 157—8. — Ab Occhievja Epit. Vetustatum Bosn. Provinciae. Anconae 1776. p. 66—7.

IX.

Razvoj i nevolje bosanske države za dalnje Sulejmanove vladavine.

(1534—1566.)

Pohlepni za osvajanjem duh Sulejmanov i skršeni mu pod Kisekom ponos nemogahu pregorjeti ovog osjetljivog poniženja turskog oružja, nit dopustiti, da se na granicah njegove carevine osnivaju, a kamo li jače ikakve države, koje bi s vremenom mogle odupirat se sili polumjeseca; pak s toga pod izlikom, da novi ugarski kralj Ferdinand krši primirje i uznemiruje svoga takmaca, a štićenika turskog Zapolju, sultan ljetom g. 1536. prekinu mir, koj bijaše s njime sklopio pred tri godine. On najpre naredi u Bosni stojećoj vojski, da s iztoka i juga provali u zemlje ugarske krune, naime u Hrvatsku i Dalmaciju. Strašna bijaše ona četa bosanska, koja pod vodstvom samoga paše provali u požežku županiju: pred njom je širio se strah i lelek, a za njom sliedio je požar sela i gradova, šestdeset pako tisuća kršćana posta turskimi sužnji. Uslied ovog krvavog pohoda posta Turčin gospodarem ciele skoro Slavonije, sliedeći pako ratovi samo učvrstiše turske položaje, na neizrecivu štetu hrvatskoga naroda i katoličke vjere. Izpred ovih krvožednih gosta razbježe se nesamo svietsko nego i franjevačko svećenstvo, povukav se s vida, i spas duša htjede, da bosanski franjevci priedju sada opet Savu, poprime duhovnu pastvu i stanu o boku novim plačidrugovom; pak ako i nisu ni sami bili dobro vidjeni od biesnih četenika, to su ipak bili priznavani od osmanlijskih vladara kao dušobrižnici trpljene vjeroizpoviesti. Već dotle bilo je nestalo franjevačkih samostana u sjevero-zapadnom kraju

Bosne, poimence onog u Krupoj, Grebenu, Zvečaju i Livaču, a sada su postali ruševine i oni u Slavoniji, naime u Požegi, Našicah i Djakovu, a već g. 1538. s Ilokom i mjestni samostan dodje pod vlast sultanovu. Bosanski franjevci izgledaju nam tako neustrašivi i odvažni u ovo doba, da se od čuda snebivamo promatrajući njihovo oduševljenje za korist kršćanstva i vlastitog naroda, pri čem su, bih rekao, bili zaboravili, da im išta može naškoditi. Hrvatska braća, ako i jesu mogla biti zadovoljna, da su ovako zamienjena, to su ipak htjela osigurati svoja prava na samostane, koje su morali napustiti od turskog straha; pak s toga već g. 1539. obrate se na sv. stolicu s molbom, da ovo širenje bosanske države ne bude na štetu njihovu. Papa Pavao III. usliša ih te listom od 11. lipnja r. g. odredi, da sva prava hrvatskih franjevaca, koje oni imadu toli na pojedine samostane koli na njihove pokretnosti (knjige, ruho i posudje), ostaju netaknuta u slučaju, da bi ove zemlje s vremenom oslobodile se turskog jarma i pripale kojoj kršćanskoj državi, naglasiv osobito samostane: u Skradinu, Jajcu i Biogradu, te izjavivši, da se tih prava nemogu ni odreći hrvatska braća, sve da bi i hotjela, bez naročite papine dozvole.[1] Al premda je ovako osigurana hrvatsko-bosanska država, kako se je dotle zvala, dapače dobila jamstvo i za sami obseg, to ipak nastavše iza toga okolnosti produljiše preko svake nade tursko gospodstvo u dotičnih pokrajinah, i tiem onemogućiše joj poslužit se do danas svojim pravom, dapače iste prisiliše ju, da odbaci bosanski naslov;[2] zaboravi na uzpostavu prvašnjeg obsega i uputi se u slovenske krajeve, gdje danas svoje zvanje veoma blagotvorno vrši, služeć na ponos franjevačkomu redu i svojoj posestrimi.

Dočim su pako jedne turske čete harale Slavoniju, druge su pod Murat-pašom spale u Dalmaciju i osvojile Klis, a tiem je bila iztisnuta vlast ugarsko-hrvatskog kralja iz Dalmacije. I ovom su provalom mnogo štetovali bosanski franjevci: samostanu kliškomu nestaje i traga, a braća zagorska bješe odtrgnuta od one u Primorju i dotičnih biskupa, katolikom pako po dalmatinskom Zagorju ne preosta ino do utjeha, da ih franjevci neće ostaviti nit pustiti, da sa slobodom i vjeru izgube.

---

[1] Greiderer op. cit. p. 72.
[2] Idem ibidem p. 73—6.

Ovi uspjesi turskog oružja oduzeše nesamo nadu u oslobodjenje, već još prekinuše svako obćenje sa kršćanskimi državami, imenito sa Hrvatskom i Ugarskom, na veliku štetu obrta i trgovine, kojim ni onako nije išla na ruku turska vlada. Ovo prekinuće obćenja sa susjednimi zemljami ponajtežje su osjećali bosanski franjevci, buduć mnoge stvari trebovali za se, koje se nisu proizvadjale u vlastitoj zemlji. Osobitu su oskudicu trpili na vinu, buduć je Turčin odmah po osvojenju počeo uništivati vinograde, a već g. 1531. pripovieda nam Kuripešić, da na cielom svome putu do Višegrada nije vidio posadjena trsa, već je samo čuo, da ga ima u Posavini.[3] Pak buduć dotle franjevci nisu obdjelavali zemljišta, vinogradi pako po Bosni bili izkorienjeni, nisu mogli višeput dobiti ni toliko vina, da mogu obaviti božju službu. Da ovoj oskudici koliko toliko doskoče, obrate se preko povjerenika franjevačkog reda fra Ivana Calvi-a na sv. stolicu (1539) i ova dozvoli, da mogu zemljišta posjedovati i vinograde obradjivati, te dobiveno odtale vino upotrebljavati za svete čine i svoju porabu. Istom prigodom papa Pavao III. potvrdi sve povlastice, koje su bosanska braća dobila od njegovih predšastnika u kojem mu drago bilo pogledu.[4] Ovo je, koliko mi znamo, prva dozvola sv. stolice, da mogu ovomjestni franjevci obradjivati zemljište, koje se je nalazilo u blizini i vlastničtvu njihovih samostana,[5] te za koje su već odprije uživali sloboštinu od svih državnih danjaka; nu buduć im bilo pravili zabranjeno, bavit se poljodjelstvom, kao i svakim drugim dobitkom, to je stajalo nekoristno i neobradjeno. Kreševski samostan pribavio si je vinograd u Neretvi,[6] sutjeski pako i fojnički franjevci okrčili su stranu iznad sela Sutjeske, te i danas znade se kuda su bila njihova trsja i pivnice, dok ih odtale ne izkorienu turska zloba i nasilje.

U isto doba (1537—1540) bjesnio je krvav rat na moru i na kopnu medju Turskom i Mletčići. Bojna sreća bila je obojim dvolična, te dočim su Turci na moru bivali obično pobjeditelji, dotle je njihova vojska redovno uzmicala izpred mletačkih četa, te su se

[3] Rad J. A. knj. LVI. str. 175.
[4] Ann. Min. P. Franc. Haroldi p. 1083.
[5] Izprave iz g. 1527. u sutjeskom arhivu.
[6] Izprave u fojničkom arhivu.

uzalud naprezale papine i cesareve galije, da i na vodah jadranskog i sredozemnog mora izvojšte pobjedu mletačkomu lavu. Pri navali, a zatim uzmicanju turskih četa iz mletačke Dalmacije, stradaše mnoge katoličke crkve i franjevački samostani u Primorju. Medju ostalimi težak udarac snadje samostan bosanski u Makarskoj. Mletčani, uzmičuć pred Turci i spaziv, da će isti moć poslužiti Turkom kao utvrda, razvale ga, a ovi pridošavši, do zemlje ga sravne, da ne mogne više zakloniti neprijatelja, a tiem nestane za njeko vrieme i ovog zakloništa bosanske braće.

Nakon ljute trogodišnje borbe dodje do mira medju obimi ratujućimi strankami, pri čem je mletačka republika, buduć ne nadvladana, kanila stavit njeke uslove mira. Ovom povoljnom okolnostju htjedoše se okoristiti i bosanski franjevci, pak se uteku Mletčanom, da bi ovi, uglavljujuć s Turci mir, obazrieli se i na njih, te im izposlovali slobodu vjeroizpoviesti u turskih pokrajinah, imenito u Bosni i Dalmaciji, dapače ponudiše republiki i njeki godišnji danjak, ako nebi htjela inače uvažiti njihove molbe. Mletčići veoma ih rado uslišaše i Portu skloniše, da posebnimi fermani zajamči ovostranim katolikom slobodno vršenje svojih vjerskih čina; biskupom pako dalmatinskim dozvoli, da smjedu posjećivati sebi podčinjeno stado, nu strogo zabrani javna propoviedanja i razprave o vjerskih pitanjih.[7] Ove medjutim sultanove naredbe malo su koristile franjevcem i katolikom; te da nam i nije poviest one dobe učuvala nikakvih dokaza turske samovolje i vjerolomstva u tom pogledu, ipak nebi im smjeli dat velike važnosti, buduć nam od drugud i preveć poznato, kako su Turci znali nekažnjivo kršit ovakove ugovore i zapoviedi, a da ih za to nigda nije zabolila glava. Težki nameti, svakojake otimačine, nesmiljene globe i silna progonstva, to su crte iz dalmatinske poviesti za turskoga u Dalmaciji gospodstva.

Sasvim drugčije ponašala se je mletačka republika u onih predielih, koji joj uslied ovoga mira u ruci ostadoše. Ona uloži sve sile, da narodu i crkvi zadane ovim ratom rane čim većma zacieli, obnavljajući crkve i podižuć obrt i trgovinu. Sada se opet iz svojih ruševina podiže i franjevački samostan u Makarskoj, koj

[7] Fabianich op. cit. P. I. p. 260—2.

svojim troškom pridiže bogati katolik Martin Ljubičić, rodom Bošnjak iz Olova, i još ga razširi, da se je moglo odsele u njem trideset redovnika udobno smjestiti.[8] I ovo je za nas jedan više dokaz privrženosti bosanskih katolika napram domaćim franjevcem, kojim su ostali skloni i u svom izagnanstvu, te ih podupirali u njihovih potrebah. Ovi ljubezni odnošaji činili su, da franjevci rado dieliše sa svojimi zemljaci sve tuge i nevolje, te ih ne ostaviše ni onda, kada bi Turska sva sredstva upotriebila, da ih se rieši.

I dočim su ovako franjevci sve se to većma tvrdili na obalah jadranskoga mora, usilovaše ih političke okolnosti, da i na sjever pomaknu granice svoje države. Turci, učinivši mir s Mletčići, nisu odustali od namjere, da cieli kršćanski zapad podvrgnu svojoj vlasti, pak s toga nalazimo ih gdje istodobno četuju po Slavoniji i Hrvatskoj. Srećom je tada sudbina ovih pokrajina bila položena u ruke junačke braće Ivana i Nikole Zrinjskih, pak su ovi namienjene im udarce hrabro suzbijali. Odlučna ipak bijaše turska provala od g. 1541., koju je ovaj put predvodio sami sultan Sulejman. Doprievši do Budima, proglasi ratoborni četovodja, da sebi stalno prisvaja zemlje ugarske medju Dunavom i Tisom, grad Budim i cielu Slavoniju, ostatak pako Ugarske darova nejačkomu sinu Zapoljinu. Izpred ovih turskih čopora mnogi se ugarski katolici ukloniše i drugdje potražiše utočište, svietovnje pako svećenstvo listom se ukloni iz ove nove turske pokrajine, a u isto doba pobjegoše i franjevci, koji se desiše u zauzetih po Turčinu zemljah. Bieg svećenstva žalio je preostavši narod, osobito buduć protestanti bili na toliko se u Pešti umnožali i ojačali, da su kašnje katolikom bili preoteli crkvu sv. Josipa i pretvorili ju u svoju bogomolju. Nu osobito su za svećenstvom imali tugovat bosanski katolički trgovci u Budimu i Pešti, ter spomenuv se odvažnosti i požrtvovnosti franjevaca, trudećih se u Bosni, ove pozovu u srce Ugarske i odmah svojim troškom stanu iz temelja graditi crkve, jednu u Budimu, drugu u predgradju Tekely,[9] odkle su se razilazili po svih obližnjih mjestih, čak do Stolnog Biograda, ter dieliti vjerske utjehe svojim jednovjercem.[10] Sto pet-

[8] Idem p. 263. Farlati t. IV. p. 192.

[9] Dokumenat V.

[10] Chevapovich Catalogus Provinciae S. Joannis a Capistrano. Budae 1822. p. 122 et 126.

deset i šest godina stenjala je iza toga Ugarska u šapah otomanskog lava, a isto toliko bili su franjevci jedini katolički svećenici, koji su hrabro stajali o boku ugarskim katolikom, obavljali su svoju službu, tako, da će nam se odsele čestoput pružiti prilika, da se divimo njihovoj samozataji i radenosti. Po tom nije prošlo ni puno stoljeće, da su ugarska braća izposlovala, da se odciepe od bosanske države, jer je tobože ova bila im na teret radi siromaštva i čestih progonstva, a već sada se prizivaju onamo, odkuda su bili protjerani, jer svietovnje i redovničko svećenstvo uzmaknu pred nekrstom i napusti svoje položaje, pa kako u Dalmaciji za druge polovice prošloga stoljeća, tako sada u Hrvatskoj i Ugarskoj vratiše bosanska braća milo za nedrago. Oni kao da su smatrali se pozvanimi, da posrću za pustošećimi turskimi čopori te da ublažuju biede i sužanjstvo satrvenih naroda. I samim Turkom to je upadalo u oči, te su s njekim ponosom trpili bosanske franjevce, pak je u njihove same fermane prešla domaća izreka: „Kudgod Turci s ćordom, onda fratri s torbom“.[11] Čudnovati doista drugovi, te dočim su jedni za sobom ostavljali pustoš i rieke kršćanske krvi, ulievali pako samo svojim imenom strah i trepet susjednim državam, drugi su za njima neoružani pristajali, da utiru suze ucvieljenim, ublažuju biede unesrećene braće i da opet okupljaju razpršene stanovnike na garištih njihove domovine.

Ova snosljivost, premda je kad i kad znala izvrgnut se u pravo progonstvo, ipak je višeput dobro došla franjevcem, osobito ako bi mogli ponuditi carskim namjestnikom (= vezirom) i drugim činovnikom koju šaku zlata. Tako g. 1541. bogati vlastelin Pavao Sić izprosi kod turske vlade, da može, mjesto porušenog samostana u Zvorniku i privremenog franjevačkog prebivališta u D. Tuzli, podignuti o svom trošku crkvu i uz nju stan za redovnike u selu zvanu Gradovrh, jednu uru daleko od Dolnje Tuzle, ter posvetiv crkvu na slavu bl. djevice, svečano prenese sliku Gospinu, donešenu iz Zvornika, i tielo blagopočivšeg fra Petra Soljanina. Sprovod bijaše sjajan, te su mu prisustvovali mnogi muhamedanci, od kojih njeki izkusiše čudotvornu moć dotičnih svetitelja, i tako se tu

[11] Idem ibidem. Pavić: Ramus etc. p. 42.

smjeste franjevci.[12] Dugo vriemena iza toga ostanu tu braća, bivši zaštićena šumom i položajem mjesta, a okružena oda svuda katoličkim stanovničtvom.

Nu premda su na ovaj način franjevci osigurali svoj obstanak i ujedno priticali u pomoć na novo zasužnjenoj braći, ipak nisu mogli posve utješit katolike, s kojimi su zajedno gorko osjećali potrebu vlastitog biskupa, tim više, što nisu tada mogli s nijednim vanjskim obćiti, a kamo li da bi ga mogli u Bosnu dovesti, da redovnikom podieli svete redove, a ostalim viernikom druge duhovne utjehe. Ove svoje tegobe njekako saobće sv. stolici, a papa Pavao III. od srca ih požali, ter pismom od g. 1543. najprečjim njihovim potrebam providi. Dopusti naime bosanskim franjevcem, da mogu sve redove u jedan cigli dan primiti od kojeg mu drago katoličkog biskupa; i ujedno dozvoli, da mogu dobavljati gvoždjiju iz kršćanshih zemalja, buduć je takovo unašanje željeznih predmeta u turske pokrajine bilo crkvenimi zakoni zabranjeno. Osim toga buduć razumio isti papa od stožernika sv. križa, da bosanski katolici veoma revno vrše djela kršćanske pobožnosti, te da su odveć željni svetih oprosta, dozvoli bosanskomu provincijalu, da pohadjajući braću po raznih stranah svoje države, može podieliti mjestnim viernikom podpuni crkveni oprost, i to kroz prva tri dana iza njegova dolazka, te da može odriešivati od svih skoro papi oli biskupu zadržanih grieha i crkvenih kazna.[13]

Ove povlastice, ako i jesu u sebi bile velike i ponješto nadomješćale odsutnost redovitog biskupa, ipak je uvidjala i sv. stolica, da tiem nije udovoljeno željam nit potrebam franjevaca i njima povjerenih katolika, te poče ozbiljno misliti o tome, da Bosna dobije crkvenoga glavara, koj bi ovdje obavljao biskupske čine. Medjutim na redovitu popunitbu bosanske stolice nije se moglo tada misliti, jer je još po svoj prilici živio bosanski biskup Bernard Gentilis, kog je papa Klement VII. g. 1533. imenovao, ili ako je umro, onda prešnost same stvari i nepovoljne okolnosti nisu dopuštale, da se, sporazumno s ugarskim kraljem, drugi naimenuje. Al da zato ipak neostanu ovostrani katolici bez nadpastira, učini fra

[12] Gonzaga: De orig. de Relig. p. 514. — Fabianich, op. cit. P. I. p. 262—3.

[13] Wadingus ad a. 1544. n. 27.

Blaža Kovačića, rodom iz Kreševa, odprije franjevačkog provincijala, smederevskim biskupom i ujedno upraviteljem bosanske biskupije i svih drugih u obsegu redovničke države izpražnjenih oli osirođenih stolica. U dotičnoj papinoj pečatnici, izdanoj dne 4. lipnja 1544., izrično se spominju progonstva i nevolje koli franjevaca toli katolika bosanskih, ter se za povod ovomu naimenovanju navadja silna nužda od posvećena biskupa.[14] Po svoj prilici, da je ovaj novoizabrani biskup sobom podnio sv. stolici izviešće o stanju crkve u Bosni, te obću želju, da se Bosni dade biskup, oli je inače bio preporučen sv. stolici, te kašnje otišao u Rim, da primi biskupsku posvetbu. Ovo njegovo medjutim putovanje i veselje, kojim je primljen bio od bosanskih katolika, upade Turkom u oči, koji su uviek u rimskih papah nazirali svoje najodriešitije protivnike, a sada radili i o podpunom utrnuću katoličke vjere u osvojenih pokrajinah. Potvore dakle skoro došavšeg biskupa fra Blaža, da je iz Rima donio katolikom barjake i da je naumio Bosnu izdati papi. Jedva se prosu ova toli zlobna potvora i već našemu biskupu nigdje nebijaše sigurna zakloništa, a svi Turci planu gnjevom nad tim vješto izmišljenim zločinom, ter počmu ga svuda tražiti i progoniti. Bježeć izpod ovake jedne potjere kraj Drine, skoči na konju u rieku, nadajuć se sretno preplivati; nu brzi valovi za čas ga od konja razstave i on se na oči svojih neprijatelja utopi. Ni ovom toli groznom smrću ne utoli se turski bies, već sada obore se na hude franjevce, potvorivši ih, da su bili sporazumni sa svojim biskupom glede izdaje, te da su ga oni i poslali u Rim, da iznese naputke i barjake, s kojimi će vojevat katolici. Za čas napune se tamnice franjevci, i kako to domaći ljetopisi pripoviedaju, mal svi glava nepogubiše. Nu srećom ova se oluja sleže, čim franjevci ogromnu svotu novaca položiše.[15] I tako nesamo da bosanskim katolikom ne pomože se rečenim naimenovanjem i odredbom sv. stolice, nego dapače pretrpiše veliki strah i dadoše silne globe, dok franjevce izbaviše.

---

[14] Wadingus t. XVIII. Reg. Pont. p. 382—4. Varaju se dakle oni, koji njegovo naimenovanje i samu smrt stavljaju u g. 1536. ili čak u g. 1530.

[15] Arkiv sutjeski. — P. Phil. ab Occhievja Epitome Vetust. Bosn. Prov. p. 87. — Csevapovich op. cit. p. 131.

Kraj svih ovih progonstva, te razširena djelokruga bosanske braće, za čudo nam je, da je bosanska država mogla slat njeke svoje članove izvan vlastitih granica. Tako upravo sada (1544) nalazimo u ljetopisih reda, kako je vrhovni stariešina franjevaca imenovao njekog fra Juru Bošnjaka, gvardijanom samostana na gori Sionu i čuvarom Palestine. Čast je ovo i danas u redu odlična, ali tada bijaše skopčana i s velikom pogibelju za život, a okolnost, da je takov potražen u Bosni, svjedoči nam, koliko su povjerenje ovostrani franjevci uživali kod svoje ostale braće, te budué su poznavali dovoljno Turke, zato je valjda ovaj put i bila predana uprava svete zemlje u ruke Bošnjaka. Nu dočim je spomenuti fra Juro išao na svoje mjesto, stiže u Rim list od Petra patriarhe gore libanske, kojim zamoli papu, da mu pošalje kakova vrstna franjevca, koj bi njegovo svećenstvo i puk znao uzdržati u posluhu prama sv. stolici i u čistoći apoštolske nauke. I papa svrnu okom na rečenog Bošnjaka, ter podieliv mu najobsežnije punomoći, odpremi ga onamo.[16] Mi i ne sumnjamo, da je fra Juro i ovu zadaću revno izvršio, ter svomu redu u onoj gorovitoj pokrajini ugled povećao.

Al dočim je ovaj vrli muž na iztoku ubirao plodove svoje radinosti, dotle su njegova u Bosni braća bila izvržena svakovrstnim progonom. Već g. 1544. Turci su bili sve sile napregli, da dalje na sjever promaknu granice svoje carevine; osvoje sada u Slavoniji Veliku, upale Čazmu, zauzmu Moslavinu i samo se ustave mirom od g. 1547., da dalje neprodiru u cesarove zemlje. Ni ta borba polumjeseca sa krstom ne mimoidje, a da ne ostavi krvavih tragova u poviesti bosanskih franjevaca. Spomenici iz ove dobe veoma su oskudni na viestih, nu ipak spominju, da je g. 1548. na noževe i sablje bio raznešen fra Petar Soljanin,[17] a odtale zaključit možemo, kojom su mržnjom progonjeni bili franjevci ovog vriemena.

Ove gorke kušnje jedva da su i sada osjećali sliedbenici grčkoiztočnog obreda. Drugdje spomenuti putopisac Kuripešić pripovieda, kako je vidio prediele, u kojih stanuju Srbi, pak da su imali tamo javnih crkava, samostana i groblja, a ova da su bila urešena krstovi i drugimi znaci kršćanstva, dapače vidio je mnoge njihove popove

[16] Wadingus ad a. 1544.
[17] Pavić, Ramus etc. p. 55.

i kalugjere, a sve dosta slobodne u vršenju svoga vjerozakona.[18] U ovom istome vieku mirno su se razvijali i njihovi manastiri, koli oni medju Bosnom i Drinom, toli oni u Krajini;[19] pak buduć da se većina njih nikako ne spominje za domaćih vladara, i buduć su svi bosanski kraljevi prijanjali više uz katoličku nego li grčku crkvu, imenito posljednji, to bismo rekli, da su mnogi podignuti u prvoj polovici XVI. stoljeća, dakle u doba, kada je turska vlada iz sebičnih obzira bila sklona njihovu obredu, ne nazirući u Srbih nikakvih političkih ciljeva nit sličnosti izmedju njih i zapadnih kršćana, s kojimi se imade borit i krvarit. Ovim dosta povoljnim položajem, zatim nevoljam katoličkih stanovnika, okoriste se i ovaj put grčke vladike, ter opet pokušaju franjevce i katolike skučit pod svoje danjke i vlast, pak zahtjevat od njih sve crkvene pristojbe, koje su im davali pripadnici njihova obreda. U tome potraživanju podupirali su ih i sami turski činovnici, al franjevci se ne dadoše nikakvim prietnjam ni tlačenjem sklonuti na to, da i za jedan čas popuste sili i priznaju nezakonite glavare, već g. 1548. odu u Carigrad, ter izprose ferman proti vladikam i činovnikom, kojim se zabrani jednim i drugim takovo iziskivanje.[20]

Premda su franjevci na ovaj način suzbili preuzetnost grčkih vladika, ipak nisu političke okolnosti takove bile, da su mogli odsele mirno se posvetiti svojemu zvanju. Neprijateljstva medju kraljem Ferdinandom i sultanom Sulejmanom odpočela su već g. 1551., dakle prije nego je izteklo petgodišnje primirje. Pri nastavših borbah živo su učestvovali bosanski i hercegovački muhamedanci, nasrćuć čas po čas na Hrvatsku, ter premda ovdje ondje bješe uztuknuti, tiem ipak nije oslabila njihova ratobornost, a mržnju proti kršćanskim četam prenieli su i na njihove jednovjernike u Bosni. Franjevci ove dobe pretrpili su znamenite štete. Padom Temešvara (1552) bje porušen njihov samostan u gradu, a crkva bje pretvorena u džamiju, al naši mukotrpnici ne htjednu zapustiti one točke nit kršćanskog stanovničtva, nego se nastane izvan grada kraj njeke stare crkve, te su prebivali u svietovnjačkoj kući za sve vrieme turske vladavine. U isto doba bio je sravnjen sa zemljom i samostan u Lipi, u aradskoj županiji, a braća bješe usilovana prieći na

[18] Rad jug. a. knj. LVI. str. 175—6.
[19] Ruvarac, Čupićeva godišnjica II str. 254—61.
[20] Izprava u fojničkom arkivu.

protivnu stranu rieke Maroša, gdje, čim se nastane, poče se oko njih okupljati katoličko žiteljstvo i kroz kratko vrieme zametne se današnje trgovište Radna, glasovito i danas sa svoga prošteništa, kojemu se odasvuda hodočasti.[21] Bez sumnje prvi stanovnici ovih porušenih samostana bila su braća iz Ugarske; nu provalom turskom razsuše se, ter bosanski franjevci padoše na garišta i razvaline njihovih boravišta, pak s toga nije ni čudo, da su dotični stanovnici i poslie puna stoljeća živo tražili bit od njih služeni. Divit se je doisto tolikoj neustrašivosti bosanske braće, koja su svuda znala dopriet, a ne uzprednut pred samosiljem i progonstvom, kojim su na susret išli.

I dočim su ovako rušena utočišta franjevaca u Ugarskoj, a naši vjeroviestnici srtali u pogibelj, novomu progonstvu proti istim dade dolazak novoga biskupa u Bosnu. U to naime doba sv. stolica, zabrinuta obstankom pravovjerja u ovih pokrajinah, imenova biskupom fra Tomu Skoroevića, rodom iz Teševa, kraj Sutjeske, al čim stupi na bosansko zemljište kao posvećeni pastir svog nesretnog stada, već se i Turci uznemiriše, okrstiše ga izdajicom i počeše radit mu o glavi. Nam nije poznato, koje je biskupije nosio naslov, kao što ne znamo, koje je godine upravo postao; nu držimo, da nije bio bosanski, te da je njegdje oko g. 1550. preuzeo upravu obudovljelih oli napuštanih biskupija, koje je Turčin zauzeo. Prem je on brižno skrivao svoj čin, sasviem tim nasilnom smrću bio je umoren, a tim Bosna i po drugi put bila lišena svojega nadpastira. Nu svojom mučeničkom smrću ne prištedi braći progonstva; ova su i sada bila utamničena kao tobožnji krivci, i samo onda bila su puštana na slobodu, kada su se ogromnim novcem odkupit mogla.[22] O godini smrti biskupa Skoroevića ne slažu se dosadanji pisci ni domaći spomenici; jer dočim jedni izvori to stavljaju u g. 1539., drugi to meću za jednu godinu kašnje, nu svi se u tome slažu, da je nasliedio biskupu Kovačiću. Ako ovu jednodušnu tvrdnju uzmemo za temelj, a uvažimo okolnost, da je njegov predšastnik stoprv polovicom g, 1544. naimenovan bio smederevskim biskupom, to nam se onda najvjerojatnijom čini viest, sačuvana u imeniku pokojne

---

[21] Csevapovich, op. cit. p. 126.

[22] Idem ibidem p. 131. — Arkiv Sutjeski na više mjesta. — Necrologium Conventus Sutjeskensis. — Arhiv bisk. u Djakovu Dioec. scripta a. 1814. — Ab Occhievja Epit. Vetust. Prov. Bosn. p. 87.

braće, koj se nalazi u Sutjeskoj, naime, da je poginuo dne 20. prosinca 1552. Tiem više pristajemo uz ovaj imenik, čim znamo, da su u ovom samostanu riedkom pomnjom i srećom učuvane mnoge druge dragociene uspomene naše prošlosti, a ini podatci o smrti vriednijih članova bosanske države posve se slažu s najpouzdanijimi viestmi, koje do danas imamo.

Pa kako su Turci svuda jednakim duhom disali i jednakom mržnjom kršćanstvo progonili, to je i Hercegovina sa turskom Dalmacijom bivala pozorištem vierske nesnosljivosti i samosilja. Pak buduć je g. 1551. postao duvanjskim biskupom fra Danijel Vučić, Vukić, a po njekih Vladmirović (latinski pisci zovu ga Vocensis i Vocatius) rodom Splićanin, a redom franjevac, te mu bila povjerena i uprava makarske, inače krajiške biskupije, to se ovaj odmah zaputi medju oba svoja stada, smjestiv se u jednom od onih franjevačkih samostana, koji su ležali u obsegu njegovih biskupija. Živuć tu od milostinje, koju bi mu braća sabrala, dvie godine iza svoje posvetbe, zamoli napuljskoga provincijala, da mu kod ugarsko-hrvatskog kralja Ferdinanda izposluje kakovu podporu, da može pristojno svomu stanju živiti, a da nebude na teret svojoj i onako siromašnoj braći, i ovo tiem pouzdanije zatraži, čim je bilo izviestnije, da su obje njegove biskupije po pravu spadale na hrvatsku krunu. Ne znamo, da li mu je molba bila uslišana, nu svakako je tiem posvjedočeno njegovo siromaštvo, a veledušje i požrtvovnost bosanskih franjevaca, koji su, uz tolike globe i namete, morali još uzdržavati i biskupe, prinoseći i tiem žrtve na oltar vjere i domovine. Fra Danijel medjutim redovito je pohadjao vjernike obijuh biskupija i sve činio, što mu je nalagala njegova težka pastirska služba. Ovako vršeći svoje dužnosti, oko godine 1563. dodje i u Mostar, te se nastani u mjestnom franjevačkom samostanu, kao jedinom zakloništu. Turkom se zazrie ovaj dolazak katoličkog biskupa, ter obiediv ga, da je mletačka uhoda, navale na samostan. Medjutim franjevci su na vrieme doznali za ovaj napadaj i kradom odpreme biskupa u Ljubuško, a razjarena rulja kada ga ne nadje, kako se je nadala, braću zlostavi, pokućtvo razgrabi a samostan razkopa. Al ne zadovolji se ni tim toli okrutnim činom, već se natisnu u potjeru za nevinim biskupom, te kao biesna doleti franjevcem u Ljubuško, pak ne našav ga ni tu, buduć na vrieme izpušten, braću nemilo izprebijaju, a boravište im sa zemljom sravne,

da više nikomu ne ponudi gostoljubiva krova, a kamo li ljudem, koji su bili smatrani za neprijatelje države. Pred ovom potjerom fra Danijel umakne u Dalmaciju, i dospjev do morske obale, već je bio zaplovio prama otoku Korčuli, kada ga Turci dostignu i uhvate, prije nego se je mogao dočepati protivne obale. Odtale bude odveden u Vrgorac i stavljen u zatvor, nu braća ga izkupe iz robstva, davši silni novac.[23] — Ovolika mržnja proti biskupom nije mogla biti, a da ne raztuži bosansko-hercegovačkih katolika, koji su sada ostali kano ovce bez pastira. Pak i začudan je u sebi ovaj postupak; jer dočim imamo dosta dokaza, da su pogranični turski zapoviednici veoma na prijateljsku obćili i dopisivali s mletačkimi poglavicami u Dalmaciji, dapače slali u Mletke svoje poslanike, a njekad i sami išli, ter bivali svečano primani i nadarivani od mletačkog vieća,[24] iz ovog okrutnog čina vidi se, da nisu iskreno postupali s republikom, već iz daljega snovali, kako će potisnut ju sa obala sinjega mora, bojeć se njezine moći i bogatstva. Ove zle namjere turske vlade izrodiše se g. 1570. u otvoren i krvav rat, koj buduć bio naperen od turskog cara proti Cipru, boj se prozva ciparskim. Planuvši jednoč neprijateljstva medju republikom i Portom, biskup fra Danijel skloni se u spljetsku nadbiskupiju, valjda zato, da bude čim bližji svojim biskupijam. Prebjegla nadbiskupa Foconi smjesti u Omiš i učini ga svojim namjestnikom. Al buduć mu ni kašnje ne bje moguće ravnati povjerenimi crkvami nit posjećivat svoga stada, okolo g. 1580. ode u Rim i pred papom Grgurom XIII. odreče se obijuh biskupija, ter ostatak svoga života sprovede njegdje u zabiti tako, da nam je nepoznato mjesto njegova kašnjeg boravka, kao i godina njegove smrti.[25] — Nakon razorenja spomenutih samostana franjevcem u Hercegovini drugo nepreosta, do razsijat se po selih, u kojih su stanovali katolici, ter u skromnosti podržavati ove ostanke kršćanstva u vjeri njihovih otaca, ne ostavljajući ih ni časa zanešenosti i samovolji turskoj, a napori, koji pri tom bjehu uloženi, kašnje obilnim rodom urodiše.

Nu da se napuni čaša čemera, trebovalo je, da i grčke vla-

---

[23] Arhiv sutjeski. — Farlati t. IV. p. 180—1. — Ab Occhievja op. cit. p. 88. — Fabianich P. I. p. 265—6. — Csevapovich op. cit. p. 128.

[24] Starine knj. X na mnogih mjestih.

[25] Farlati loc. cit.

dike opet zapodjenu staru svoju razpru sa franjevci. Oni kao da su budnim okom pratili odnošaje franjevačke sa muhamedanci, i opaziv, da su kako u Bosni tako i u Hercegovini lišeni svijuh biskupa, pohitiše, da franjevce i katolike podjarme. Najpre to pokušaju u zvorničkom sandžaku, al se potlačeni junački odapru toj navali i g. 1562. dobave od sultana ferman na zvorničkog kadiju, da ih uzme pod zaštitu zakona i pravde, ter ih oprosti od danjaka, koji su im bili nametnuti. Uzprkos toj naredbi, grčke vladike iste danjke počmu iziskivati u bosanskom sandžaku, al franjevci i opet se pritože sultanu Sulejmanu, koj fermanom od g. 1565. naloži sarajevskomu sudcu, a prieko njega svim bosanskim činovnikom, da idju na ruku franjevcem i brane ih od nameta rečenih vladika, ove pako od takvog potraživanja zauzbiju, buduć su katolici posve druge vjere i dosad nisu im nikad bili ni u čem podložni.[26]

Nu prije nego Sulejman pod zidinami tvrdog Sigeta oči za uviek zatvori, dogodi se franjevcem još jedna nesreća. Dne 5. srpnja 1566. obdan spadoše gorske haramije u Fojnicu, zadjoše cielim trgovištem, i odnesoše na što se god namjeriše; imenito odnesoše franjevcem svu crkvenu srebreninu, Alavpovićem oteše mnogo blago, a na mjestu ubiše Franju Margitića i Luciju Milanovića. Premda su ove pustahije do malo dana bili uhvaćeni i u Sarajevo bili odvedeni,[27] jedva da su bili oštro kažnjeni za toliko razbojničtvo, počem o tom šute domaći ljetopisi; a na taj način bje uništen mnogi dragocien predmet one davne crkve. Ovaj medjutim dogodjaj osvietljuje i nutrnje odnošaje, te nam dokazuje, da su razbojničke čete bile tada mnogobrojne, a sama vlada da je toliko bila nemarna, da su se usudili haramije obdan doći u jedno trgovište i oplienit ga. Odtuda zaključit možemo, da su rečeni haramije bili nekatoličke, i možebit muhamedanske vjere, inače nebi mogli pojmit, da bi crkvu plienili i ubojstva činili. Napokon pojmit možemo, u kolikoj su neprilici i pogibelji nalazili se franjevci, morajući u svako doba i u svako mjesto ići radi providjanja bolestnika i podieljivanja svetotajstva.

Medjutim i sultanu Sulejmanu prikucali su bili dani, te nješto radi starosti, nješto radi domaće žalosti prestade žedjati kršćansku

[26] Fojnički arhiv.
[27] Ljetopisi u Fojnici i Sutjeskoj.

krv, a u isto doba očevidno je počelo smalaksavat i silničtvo bosanskih muhamedanaca. Sulejman, premda boležljiv i tužan, ipak ne može čekati smrti u carigradskih sarajih, već pokuša još jednoč navaliti na Austriju i potomkom osigurati posjed ugarske kraljevine. Pri polazku na ovu svoju zadnju vojnu podieli bosanskim franjevcem dozvolu, da na prvašnjih ruševinah na novo posagrade samostane i crkve,[28] nu od šepera, jer su se dosadanje zgrade opet valjda i same porušile. Akoprem je ova dozvola glasila dosta nepovoljno za franjevce, ipak odaje Sulejmanovo veledušje, ter je veoma dobro došla propalim samostanom. Franjevci se odmah posla latiše, te crkve i prebivališta još ovog istog ljeta obnoviše, a dočim su ovi plotom oplićali mjesta, u kojih će svetu službu obavljati i prebivati, Sulejman Silni pri obsjedanju Sigeta umrie dne 6. rujna g. 1566., priestol pako ostavi sinu Selimu II. Vladavina Sulejmanova kako sačinjava najslavniji dio turske poviesti, tako čini zanimivom i dogodovštinu bosanskih franjevaca; njemu se naime ima zahvaliti, da su izdane mnoge znamenite povlastice, ali i pripisati njegovoj ratobornosti, da su uzprkos svim Sultanovim fermanom franjevci živili ipak u neprestranu strahu, te da su silne novčane svote morali izdat, da odklone od sebe poraz i progonstvo, kojimi su višeput bili zaprietili bosanski muhamedanci cieloj državi. Kraj svih tih zaprieka ona se je na iztok, sjever i zapad protegla, te uporedo koracala sa širenjem Sulejmanovih posjeda, ublažujuć žalostne posliedice njegovih pobjeda. Nedokučiva božja pravda bila je pripustila ovomu nekrštenomu vladaru, da zada mnogi udarac kršćanskim državam i prolije mnogu krv, nu opet s druge strane bdila je, da tim krvoprolićem ne zatare se kršćanstvo, te je u sinovih sv. Franje dala podjarmljenim narodom samozatajne prijatelje, koji su ćutili u sebi toliko snage i požrtvovnosti, da su smatrali se pozvanimi priskočit svuda u pomoć, bili zvani oli nezvani. Stupali su oni neustrašivo preko riekâ jošter pušećih u krvi, i kroz guste dimove porušenih i sažganih gradova, noseć krštenom narodu utjehu svete vjere, te odvraćajuć riečju i primjerom, da neklonu pred silom i ne poklone se arapskomu proroku.

[28] Sutjeski i fojnički ljetopisi.

X.

Nastavak franjevačkih patnja i njihova širenja.

(1566—1596.)

Promjena na carskom priestolu, a još više slabi uspjeh ovogodišnje vojne dadoše povod bosanskim Turkom, da se svom mržnjom obore na franjevce. Počmu ih zlostavljati u njihovih samostanih i kućah, imanja im prisvajati, u njihove se poslove mješati i na svaku ruku tlačit ih i uznemirivati. Uzaludno je imalo biti uticat se zemaljskim sudovom, jer su valjda i sami vladini činovnici imali prst u ovom samosilju, ter franjevci bješe usilovani već prve godine Selimova carevanja u Carigrad poslati svoje izaslanike i potužit se novomu sultanu na njegove muhamedanske u Bosni podanike, izbrojiti mu pako sve svoje tegobe i patnje, koje trpe od njihove neobuzdane samovolje. Car Selim, ako i nije bio nasliedio veledušja i inih vrlina svoga otca, ipak ugledav otčev ferman, koji mu bosanski paćenici pokazaše, te saslušav tužbe, naredi, da se svi vladaju polag otčeve zapovjedi, franjevce puste u miru živiti i da im se ništa težka ni od koga ne počini.[1]

Malo je medjutim oli nimalo hasnila i ova carska naredba, jer već g. 1570. buknu krvav rat medju Selimom i mletačkom republikom poradi otoka Cipra. Turska, nemoguć gledati ovaj krasni otok u kršćanskih rukuh, a uz to buduć da je odasvuda bio okružen turskimi pokrajinami, na liepu ga zaište; a kada Mletčići nehtješe ga pokloniti, upregne sve sile, da ga preotme i spoji svojoj carevini. Turska napadne Mletčane na svih

---

[1] Fojnički arkiv, ferman br. 40.

4

morskih i kopnenih točkah svoga ogromnoga posjeda, gdje je samo s republikom graničila, nu osobito se izkazaše bosansko-hercegovačke čete, ne štedeć u svom biesnilu i divljoj navali niti samih pograničnih prediela i stanovnika, nego su svuda nemilo harale, plienile i zasužnjivale, štogod bi im do rukû došlo. I u ovoj borbi kvarovaše bosanski franjevci. Razjareni turski čopori naškodiše njihovim samostanom u Dalmaciji, od kojih su njeki uprav ondje bili, gdje su pune tri godine dogadjali se najljući okršaji. Primirje, koje se učini g. 1573. medju ratujućimi strankami, izcieli medjutim opet rane katoličkoj stvari zadane, i franjevci ondješnji opet odahnuše.

Razvoj ovih dogodjaja ponajbudnije pratila je sv. stolica, čekajuć zgodu, da izpuni franjevcem želju i Bosni dade biskupa, koja je još smrću Skoroevića bila lišena nadpastira, ter listom od 26. kolovoza 1573. imenova fra Antuna Matkovića, tadanjeg provincijala, bosanskim biskupom i upraviteljem biogradske biskupije, naglasivši osobito, da mu je prosto ovršivati biskupske čine u svih turskih pokrajinah, gdje bi bilo vjernika, a ne uzbude redovitog biskupa.[2] Po tom njegova se je oblast prostirala ne samo na Bosnu i Srbiju, već i na tursku Dalmaciju, Slavoniju i Ugarsku, buduć su svuda biskupi morali uzmaći pred dohvatom turske sablje.

Ohrabreni nazočnošću novoga biskupa, franjevci još većom gorljivošću stadoše osiguravat svoj obstanak i odupirat se svim vanjskim navalam inovjeraca. Turske oblasti priekim su okom gledale njihove sloboštine i svakom prigodom krnjili su njihove povlastice. Imenito su uzprkos jasnomu slovu carskih fermana pobirali od njih sve danjke, koje i od ostalih kršćanskih podložnika. Dodijavši franjevcem ove protuzakonite tražbe, a čuvši da je (1575.) slabomu Selimu nastupio sin Murat III., zapute se u Carigrad njihovi poklisari fra Ćiro i fra Pavao, te mu prikažu, kako oni neimaju nikakvih posjeda, netrguju, već živu o milostinji svojih jednovjernika, baveć se u samotnih prebivalištih molitvom i službom božjom, a ipak da se obterećuju kojekakvimi danjci, od kojih su ih prvašnji cari bili oslobodili. Srećom tada je u Carigradu bo-

[2] Farlati: t. IV. p. 77.

ravio i mletački poslanik, koj je tursko-mletačko primirje u stalni mir pretvarao, te i on podupre molbu rečenih franjevaca, a sultan, da i prvim i drugim volju izpuni, proglasi bosanske franjevce oslobodjenimi od svih državnih danjaka.[3] Ni ovaj ferman nije imao trajne vriednosti, ali je bez sumnje koristio bar za onaj čas i godinu, kada je bio izdan, te su mogli franjevci pod njegovim osjenom na kratko vrieme osigurat se proti samovolji bosanskih upravnika.

Dočim je turski car uzimao franjevce u zaštitu, srbski vladike neprestano su nastojali da ih zajedno sa katolici podharače, dakako ne toliko iz gorljivosti za širenjem pravoslavja, koliko iz sebičnog koristoljubja, nezadovoljni bivši onimi obilnimi prilozi, koje su uzimali od pristaša svoje vjere. Premda su turski carevi u slučajevih, gdje su im se inovjernici uticali, radi riešenja medjusobnih razmirica, znali jednu i drugu stranku liepo ucieniti, pak dati povelje protivno glaseće, kojimi se nije dalo riešiti komu ide pravica, već je riešitba ovisila o volji sudaca, pred koje su takove listine iznašale se, i koji, poznajuć ovu otomansku lukavost, uviek su se takimi razprami znali okoristiti; ipak naši franjevci, uza zid pritisnuti, moradoše i u ovoj stiski uteći se carskomu d i v a n u, da dobiju kakvu takvu obranu proti preuzetnosti glavara grčkoiztočne crkve. Godine bo 1576. bješe opet franjevci potegnuti od rečenih vladika pred sarajevskoga sudca, koji i sada tražili upravu i nadzor nad katoličkimi crkvami, te da im i katolici plaćaju crkvene i ženitbene pristojbe. I ovomu napadaju oduprieše se naši vjeroviestnici, te sa sultanskimi fermani u ruci, a i drugimi dokazi uvjeriše sudca, da su oni druge vjeroizpovjedi, i od njih posve neodvisni. Na temelju toga dokazivanja sud sastavi zapisnik i posla u Carigrad, a sultan fermanom dokinu te zloporabe, naredivši, da se obdržaje zakon i stari običaj.[4] U ovoj izpravi katolici dolaze pod imenom Latinâ, ter se veli, da stanuju na carskih zemljištih, a u krajevih na rudokope spadajućih, protivnici pako njihovi, da su patriarhe i metropolite. Po ovih riečih sudeć, katolici su se skoro izključivo bavili rudokopjem, pak s toga nješto su lakše i žilavije obstojali samostani u Fojnici, Kreševu, Olovu i Srebrenici. Pak

[3] Ferman br. 13.
[4] Fojnički arhiv, ferman br. 6.

*

buduć su ovi katolički stanovnici tim obrtom i liep kruh sebi zasluživali, lakomi vladike htjeli su, da se i oni tim okoriste. — Nu premda su franjevci morali podkupit sarajevskoga sudca, da za njih povoljno izviesti carski dvor, ipak su sumnjali o turskom obećanju, te su i posebnim izaslanstvom zamolili sultana, da im presudi.[5] Ni katolici nisu htjeli stati skrštenih ruku, gdje je prietila pogibelj njihovoj vjeri i slobodi, te godinu kašnje fojnički majdandžije izprose posebni ferman proti grčkim vladikam;[6] što bi i opet dokazom moglo nam biti, da je rudokopnja liep novac bacala. — Ovi česti nasrtaji na slobodu katolika učuvani su i u narodnoj predaji, te ne možemo a da jednu pripoviest ne nadostavimo, koja ako se i ne temelji na pisanih spomenicih, to ipak je dokazom, kako su ovakovi napadaji bili žestoki i franjevcem mnogu suzu iztisnuli. Pripovieda se naime, da je njeki gvardijan bio pritegnut na sud od vladike, te da kraj svih dokaza nije mogao uvjeriti sudce, da su oni druge vjeroizpoviedi; nu prije nego li će se osuda izreći, zamoli malko vremena, da se promisli, ima li još šta na svoju obranu navesti. Dobivši rok, vrati se u samostan, i onako tužan pripoviedi svoj braći, da se neće moć ovaj put oduprieti, a osuda da je već gotova, te će trebovat podvrći se grčkim vladikam. To slušao i jedan brat laik, pak zamoli, da on ode i dokaže protivno. Braća to prime sa posmjehom, al napokon videći, da je stvar svakako propala, puste ga, da ode na sud i zametne još jedan pregovor sa vladikom. Izašav pred sudce, upita vladiku: „Kad smo jednake vjere, kaži mi, koliko je u vas apoštolâ.“ „Dvanaest“; odgovori protivnik. „Pak broji mi ih, da čujemo“, dodade ozbiljno laik. Pobroji vladika redom svih dvanaest, a laik poviknu: „A kamo ti još Muhamed?“ Sada počme vladika dokazivati, da Muhamed nije ni svetac a kamo li apoštol; a Turci skoče, prekinu ga i na dvor iztjeraju, našega pako laika pohvale što ga je predobio, priznavši, da su katolici posve druge vjere, jer da tobože neslažu se u prvih svetcih sa hrišćani.

I dočim su ovako tlačeni bili katolici i franjevci u Bosni od samih svojih sudrugova u robstvu, Srbi u Albaniji, na granici

[5] Ondje br. 29.
[6] Ondje sv. II.

hercegovačkoj, gledali su nadovezati ljubeznive odnošaje sa sv. stolicom, tom jedinom braniteljicom kršćanskih naroda i odlučnom protivnicom preveć osiljena polumjeseca. Oni su g. 1575. poslali u Rim svećenika Todora, da prikaže otcu kršćanâ jadno stanje njihove domovine i barske nadbiskupije, pospješi izbor novog nadpastira i donese koju novčanu pomoć. Papa ako i nije mogao odmah svih želja izpunit im, to ipak posla dovoljno podpore i obeća živo se za njih zauzeti. Dvie godine kasnije postavi na barsku stolicu franjevca Ambrozija Capiccio, koj je sve do svrhe ovog stoljeća, uz neizreciva progonstva i patnje ravnao onom nadbiskupijom.[7] Ovaj pokret u susjednih Srbih tim radje ovdje bilježimo, pošto ćemo se iz kasnijih podataka uvjeriti, da je ista misao prešla i u Bosnu i Hercegovinu, te počem zasvjedočuje, da je urodjeno u cielom našem narodu uvjerenje, da stožer jedinstva i jamstvo bolje narodne budućnosti treba tražiti jedino u Rimu i u zakonitih nastupnicih sv. Petra.

I doisto, kojim su duhom disali onovremeni pape, da izostavimo ine dokaze, pripomenut ćemo samo obširnu spomenicu papinog nuncija u Njemačkoj, Malaspine, koju g. 1580. predade nadvojvodi Karlu, vojnomu i gradjanskomu zapovjedniku Štajerske i susjednih pokrajina. U toj sa strategičnog i diplomatičkog obzira veoma vješto izradjenoj spomenici on je strukovno ocienio otvorene tursko-austrijske granice i vojničke puteve, koji uvode u jednu i drugu državu, ter je savjetovao, da se njeke važnije točke bolje utvrde, a ujedno da se sklopi savez svih kršćanskih vladara proti Turčinu, obećajuć, da će papa toj svrhi doprinieti obilnu novčanu i vojnu pomoć. Po njegovu predlogu imali bi se osobito utvrditi: Senj, Brinj i Otočac, a pojačat se senjski uskoci, da mogu neprestano upadati u Bosnu i tamo Turke uznemirivati. Medjutim bi se papa zauzeo, da sklopi savez za navalu i obranu medju Njemačkom, Rusijom, Španjolskom, Erdeljem, Mletci i talijanskimi kneževinami, a pri obćoj navali, koja bi iza toga sliedila, ruski bi vladar udario na granicu evropsko-azijsku, gdje se ova dodira otomanske carevine, kralj poljski sa vojvodom erdeljskim prodirat bi morao u Vlašku i Moldavsku, cesar sa italskimi vladari preko Hrvatske u

---

[7] Balan, Kat. crkva i Slaveni itd. str. 214—5.

Bosnu, Mletčići pako, Španjolska i papa imali bi naoružati svoje mornarice, te skladno po moru kršiti otomansku silu, a po tom glavna savezna vojska imala bi osvajati Bosnu, koja ako bi se i sama zauzela, držao je začetnik osnove da bi dovoljno uspjeha postiglo se, jer bi se odovuda lako dalo preotimati od Turske Ugarsku, Srbiju i Vlašku, te napredovati prama Carigradu.[8] Uz podpunu nebrigu cesara Rudolfa i neslogu ostalih kršćanskih vlasti nisu se dali oživotvoriti ovi plemeniti i umni zamišljaji sv. stolice, nu i tiem je pokazano, koliko je papi ležala na srcu želja za oslobodjenjem ovih pokrajina izpod turskoga jarma.

Ako i nije mogla sv. stolica, rad obćeg nemara i vjerskih razmirica, ništa učiniti za izbavljenje Bosne iz šapâ otomanskoga lava, tim je više nastojala, da zemlje preotete od Turčina uztraju u katoličkoj vjeri; pak bojeć se, da pod okrutnim progonstvom sužnjujući narodi ne klonu duhom, oli kao što sama veli, da se medju njimi ne uvrieže kojekakove zloporabe, na štetu samoga pravovjerja, imenova apoštolskim posjetiteljem za Bosnu i sve ostale pokrajine u turskoj vlasti, a u obsegu franjevačke bosanske države ležeće, fra Bonifacija Drakulića, stonskoga biskupa, rodom Dubrovčanina, a redom franjevca. Ovaj vrli muž, stupiv medju dubrovačku braću, učenošću i okretnošću doprie do znamenitih časti u svojoj državi, tako, da mu vrhovna uprava reda povjeri ravnateljstvo najpre jeruzolimskoga samostana, a zatim sv. zemlje.[9] Glas njegovih vrlina doprie i do sv. stolice, te ga ona učini apoštolskim propoviednikom, a kašnje strukovnim bogoslovcem na trentskom saboru, svršetkom pako istoga naimenova ga stonskim biskupom. Fra Bonifacij mudro ocienjujući svu tegobu svoje nove zadaće, zamoli sv. stolicu, da mu dozvoli uzeti njekoliko pomoćnika izmedju svoje braće, pak bivši ova želja izpunjena, u pratnji učena isusovca fra Bariše Sfondrati-a započe posjet od Hrvatske, nastavi u turskoj Dalmaciji, ondale predje Bosnu i Slavoniju, a završi u Ugarskoj i Erdelju, svuda hrabreć katolike u njihovu sužanjstvu i obnavljajući propise crkvene stege, ako su gdje slučajno u sbivših se metežih od svoje

[8] Theiner, Mon. slav. mer. II. p. 73—8.

[9] U tome svojstvu napisao je i veoma cienjeno djelo: Liber de perenni cultu Terrae Sanctae, koje je g. 1875. na novo pretiskano.

strogosti bili popustili. Koli je revno djelovao i koji je plod imao u Bosni, dokazom nam je svjedočba, koju mu izdade bosanski biskup fra Antun i upraviteljstvo bosanske države, sabrani u Olovu. U tome pismu, punu sinovske odanosti prama vjeri katoličkoj i svetoj stolici, prvaci svećenstva stanujućeg u Bosni, Hercegovini (= Ducatu Mysiae), dielu Hrvatske, pokrajini srbskoj i uz Dunav na ime svoje i podredjenih im katolika neizmjerno zahvaljuju papi, što im je poslao spomenutog fra Bonifacija i njegove drugove, koj je njih utješio, te koj se je medju njimi ponašao poput angjela gospodnjega, i propoviedajuć rieč božju, u Bogu ih utvrdio. Njim okriepljeni i ohrabreni, obećaju neprestano moliti Gospodina Boga za dugovječan život njegove svetosti, za mir svetih crkava, te da oni, koji nisu pod križem, pripoznadu istinu i nebesku svietlost. Prose napokon papu, da ih se ni u buduće ne zaboravi, nego da ih blagoslivlja i duhovnom utjehom kriepi kao stare i poslušne sinove njegove svetosti i katoličke crkve, pak da im potvrdi za zastupnika kod sv. stolice njekog Aleksandra Komulovića, Dalmatinca, koj se je tada bavio u Rimu i boravio u njemačkom kolegiju, kao što im je to dozvolio pohvaljeni fra Bonifacij. Ova svjedočba pisana je dne 11. lipnja 1581., te uz biskupa fra Antuna podpisan je fra Grgo Masnović, provincijal, fra Ivan Križanić, otac države, fra Nikola Popomanić, takodjer otac države i o. Bariša Sfondrat, isusovac; a nakon odnosnih pečata udario je i pečat države te svoj podpis fra Gašpar Knezović, tajnik provincijalev.[10] Ova revnost u vršenju papinih naloga, zatim mnoge putne težkoće, skopčane sa svakovrstnimi pogibeljmi za život, shrvaše svu tjelesnu snagu biskupa Bonifacija, ter sliedeće godine pade na smrtnu postelju kod braće u Temišvaru. Bolujućemu dohrli bosanski biskup, providi ga svetotajstvi umirućih i pristojno činu sahrani. Obaviv kod njega ovu zadnju počast, uze službene spise istoga fra Bonifacija, te ode u Rim, da mjesto njega izviesti sv. stolicu o obavljenu posjetu i stanju ovih krajeva,[11] te ne sumnjamo, da je živo orisao nesnosljivi položaj svoga svećenstva i puka, te molio pomoć nesretnoj domovini.

Ova okolnost, da je bosanski biskup otišao u Rim, te da je na spomenutoj svjedočbi podpisan fra Antun, kao bosanski biskup,

---

[10] Balan, Kat. crkva i Slaveni str. XXI—II.
[11] Farlati, Illyr. Sacrum t. V.

ovlašćuje nas, da uztvrdimo, da biskup Matković nije umro god. 1573., dakle odmah iza svoje posvetbe, kako to bilježe domaći ljetopisci,[12] a po njih franjevački spisatelji,[13] već je to imalo se tekar dogoditi ove (1582) oli sliedeće godine. U tome mnenju utvrdjuje nas vatikanski arkiv, koji ne zna za drugog biskupa fra Antuna u ovo doba, a zatim i njeka propustnica požežkoga paše, izdana turske godine 988, a po tom naše 1580.[14] U toj propustnici dopušta se fra Antunu biskupu i drugim franjevcem, da budu prosti u vršenju svoje vjere, svetkovanju blagdanâ i propoviedanju evangjelja, kako im je to i pašin predšastnik bio dozvolio. Pak buduć da je, polag pričanja domaćih izvora, smrt se njegova dogodila o povratku iz Rima, to bismo rekli, da se je iza napomenutog putovanja zbila, ter bi dosliedno za desetak godina natrag imao se stavit dogodjaj, koj stoji u savezu sa njegovom smrću. Preminuvši bo rečeni biskup u požežkom samostanu i bivši uz navadnu svečanost pokopan, Turci upotriebiše i to u svoju svrhu, te da franjevce oglobe, potvoru iznesu, da je umrvši biskup donio iz Rima mnogo blago, kojim će mitit katolike, da Bosnu papi izdadu. Da se tih tobožnjih novaca dočepaju, dodju u samostan, svega ga pretraže, i ne našav, biskupovu grobnicu otvore, nadajuć se, da je s njime i zakopano njegovo blago. A kad ni tu ništa ne najdoše, što bi njihovu grabežljivost moglo utoliti, okrive franjevce, da su oni to sakrili, te ovi izgube u toj uzgoni preko deset tisuća talira, kako piše Margitić, a kako drugi vele,[15] dadoše mnoge časti i preko tisuću talira u gotovini, dapače jedva im glave na ramenu ostaše. Medjutim bilo jedno ili drugo istinito, svakako je jasno, da su Turci svakom prilikom tlačili i globili franjevce, ne čekajuć ni na kakov povod, te samo su na to išli, da se ovi jednoč izsele i ostave katolike njihovoj samovolji. Nu srećom nisu ni sami Turci poznavali s kim imadu posla, te da se katolički svećenik lahko ne razstavlja od svojih jednovjernika.

---

[12] Sutjeski i livanjski ljetopisi.

[13] Ab Occhievja op. cit. p. 88, Chevapovich p. 128.

[14] Fojnički arkiv.

[15] Sutjeski ljetopisi. — Ab Occhievja op. cit. p. 87. — Csevapovich, Catalogus etc. p. 128.

I doisto, ako uzmemo obzir na ine dogodjaje ove dobe, čudit se moramo odvažnosti franjevaca, koji su divnom uztrajnošću stajali na svojih mjestih, pak jednoč protjerani, opet se na isto mjesto vraćali. Njekako u osmom desetku ovoga stoljeća, budać Turci počeli vanredno progoniti braću doljnjo-tuzlanskog samostana, ova se izsele i prebjegnu u Modrič, ostaviv tu samo jednog svećenika, da služi puk i čuva sgradu. Al ni kod drugova u Modriču ne bješe dugo sigurni, jer g. 1579. Turci upale samostan i crkvu, te premda malo kasnije dopustiše, da se samostan opet popravi, ne dopustiše kroz čitavih sliedećih sto godina, da se obnovi hram, ter u tom očekivanju oni se i razsele. Sliedećeg (1580) ljeta izgori i samostan u D. Tuzli, te se veli, da su ga turska djeca upalila, nu franjevci brzo dobiše dozvolu, da pogorjele sgrade na novo podignu,[16] premda su ove zapremale ljepši dio mjestne varoši. U isto doba, a nakon smrti biskupa Matkovića, bio je razoren oli napušten i požežki samostan, crkva pako pretvorena je bila u džamiju; ali braća ne ostaviše ipak Požege, nit njezinih katoličkih stanovnika, već se pribiju uz crkvicu sv. Filipa i Jakova,[17] ter se nastane u njekoj privatnoj kući, da odtale nastave svoje dušobrižničko poslovanje. Pak budać da to nije moglo se smatrati pravim samostanom, s toga i ne dolazi u suvremenom popisu o. Gonzage, koj je samo za koju godinu bio kasniji od podpuna razseljenja bivšeg samostana.

Sv. stolica medjutim nije prestala budno paziti na ostanke katoličestva u Bosni i u pokrajinah Turkom podvrženih, te budać duvanjska biskupija još od g. 1563. lišena bila prisutnosti redovitog pastira, ljetom pako g. 1580. biskup fra Danijel položio svoju čast u ruke samoga pape Grgura XIII., ovaj tri godine kasnije, prinukan dakako molbami i jadikovkami bosanskih franjevaca, odredi, da se smederevskomu biskupu fra Nikoli Ugrinoviću povjere nesamo biskupija makarska, nego i duvanjska.[18] Papa mu je tim radje ove krajeve predao pod upravu, što je još od g. 1570. ravnao smederevskom biskupijom, dakle u zemlji turskoj, pak što je i sam bio franjevac i rodom Dalmatinac iz Poljicâ, te po jeziku, navici i

---

[16] Gonzaga, De orig. Ser. Relig. p. 515.
[17] Csevapovich op. cit. p. 128. Pavić, Ramus etc. p. 279.
[18] Farlati t. IV. p. 193.

družtvenih odnošajih spojen sa svećenstvom ovih krajeva. Doznavši pako sv. stolica, da je i bosanska biskupska stolica smrću Matkovića izpražnjena, za samo jedno ljeto kašnje i bosansku biskupiju povjeri mu, imenovav ga ujedno apoštolskim posjetiteljem ovih krajeva; sve pak spomenute naslove toli rimski dvor koli biskup Ugrinović izrazivali su riečmi: „upravitelj u duhovnih i biskupskih poslovih po cieloj državi bosansko-srebreničkoj."[19] Odtud možemo zaključiti, koliku je važnost polagala sv. stolica na ovo ime, koje je ovog doba označilo sve one nesretne katoličke pokrajine, što no su stenjale pod turskim jarmom, te i rimski dvor, premda stalan u svojih službenih nazivih, morao je od istih nješto popustiti, da bolje izrazi zasužnjene zemlje, u kojih su bosanski franjevci, sa svojim biskupom na čelu, duhovnu pastvu obavljali. Na ovaj način svim katolikom pod upravom bosanske braće stojećim bje opredieljen jedan biskup, čije su granice bile Dunav, Drava i jadransko more, a služba toli tegotna i opasna, da je trebovalo velike odvažnosti i požrtvovanja, da se uprti. Nu spas braće i dobro naroda bilo je pretežitije u očijuh onih vrlih vjeroviestnika, te čim bi jedan klonuo pod teretom svoje službe, drugi bi se pustio, da mu se to breme naprti.

I doisto, udes prvašnjih biskupa u Bosni i Hercegovini dielio je i biskup Ugrinović. Došavši bo okô g. 1587. u Vrgorac u poslu pastirske službe, Turci ga uhvate ni kriva ni dužna, te svezana dovedu u Livno i bace u tamnicu. Franjevci, ovom viešću poraženi, polete molit za život svoga biskupa, nu Turčin osta gluh na sve prošnje, te ga ne pusti na slobodu, dok i ovaj put ne dadoše u ime odkupa 1200 talira,[20] koje su oni težkom mukom medju sobom sabrali.

Ovimi globami i progonstvi nije ipak u franjevcih mogla se utrnuti ona gorljivost za širenjem carstva božjega i očuvanje katoličke vjere, od koje su Slaveni na jugu sad više nego ikad potrebu imali, da ih ne proguta muhamedanstvo i ne otudji kršćanstvu, tomu jedinomu širitelju prave naobraženosti. Dapače vidimo

---

[19] In spiritualibus et pontificalibus Administrator et visitator in regno Bosnae Argentinae. Ann. Min. XXII. ad a. 1574.

[20] Domaći ljetopisi. Ab Occhievja op. cit. p. 89.

ih neustrašene, gdje se na sve strane razilaze po ugarskih državah, držeć, da im je dužnost i baština priletiti svim vjernikom, koji su u pogibelji bili, da vjerom prevrnu oli u njoj oslabe; pak s toga bivši zasjeo Petrovu stolicu franjevac Siksto V. (1585—90) nalazimo naše vjeroviestnike u živahnu obćenju sa sv. stolicom, išćuć čas po čas od nje vanredne povlastice, nuždne za obavljanje duhovne pastve u onih vanrednih po kršćanstvo okolnostih, gdje nije bilo moguće držat se običnih propisa crkvenog prava i rimskog obrednika, a u isto doba da razvijaju osobitu djelatnost na vjerskom polju, te uzput razmiču granice svoje prostrane države. Tako već g. 1586. zaputi se u Rim fra Juro Soljanin (= Tuzlak) te osobno izpripovieda papi, da se nalaze mnogobrojni katolici u Posavju i Posemiji (?) te u inih susjednih pokrajinah, koji kraj drugih nevolja, koje trpe pod turskim silničtvom, oskudjevaju vlastitim svećenstvom. Uslied toga zamoli vrhovnog crkvenog glavara, da mu se dopusti potražiti sebi drugova medju svietovnjim i redovničkim svećenstvom ostalih zemalja, te da na čelu ovih podje onamo i zadovolji najpriečjim vjerskim potrebam onoga naroda. Papa ga svesrdno usliša i listom od 13. ožujka 1586. dopusti mu, da tu bogumilu službu u sporazumljenju sa svojimi starješinami ovrši, podieliv mu u tu svrhu razne milosti, a medju timi znamenitije bijahu, da mogu sv. misu i izvan crkava u pristojnom mjestu služiti, staro sv. ulje upotrebljavati, od svih skoro grieha biskupom i papi zadržanih odriešavati, krivovjerce i odmetnike u krilo katoličke crkve primati, svetotajstva podieljivati, župničku službu svagdje obavljati i po jednoč u svakome mjestu podpuni oprost darivati.[21] Primjer fra Jurin našao je odziva i u Dalmaciji, kamo se je bilo skrilo množtvo bosanskih obitelji, ter sliedeće (1587.) godine za sličnu dozvolu zamoli fra Bernardin Dubrovčanin, franjevac, a na ime svojih drugova: Stjepana Bošnjaka, mlietskoga benediktanca i fra Antonina Dubrovčanina, dominikanca. Ovi su bili čuli, da oko Požege i Temišvara, te i po inih susjednih zemljah ima preko stotine gradova i sela bez ikakva svećenstva, pak su s toga prosili, da smiedu sabrati sebi družine iz svietovnjeg i redovničkog svećenstva, te se zaputiti u pokrajine, koje su lišene svake vjerske utjehe. Papa i ovim gorljivim redovnikom podieli mo-

[21] Annales Minorum XXII. p. 80—2.

ljenu dozvolu i gori navedene povlastice, pod uslovom ipak, da posluju i rade pod upravom biskupa Ugrinovića, kojemu su bile i povjerene odnosne pokrajine.[22] I godine 1595. iztaknuo se je jedan ovako gorljiv svećenik, a taj bijaše fra Luka Jurišić, moleći, da se zaputi medju katolike stanujuće u dolinah djakovačkoj i cerničkoj, a sv. stolica i njega obdari vanrednimi povlasticami.[23] Ovi medjutim dobrovoljci nisu toliko tražili dozvolu, da se zapute medju katolike od svećenstva ostavljene, budué je i onako njihova država pružala se u one krajeve, koliko za to, da uživaju osobite povlastice, te da mogu slobodnije se razilaziti po svih prostranih predjelih, a da u tom nebudu stegnuti kakovim ograničenjem od strane svojih starješina. Prelazeći ove blagonosne čete Savu i razilazeći se po Slavoniji, Sriemu i Banatu, obzirali su se poglavito na potrebe svoje jednokrvne braće, te su sabirale okolo sebe razpršene oli pritajene katotike, i poput kakove prednje vojne straže, za kojom će nastupiti redovna vojska, zavirivale su u svaki kut, podižuć sad ovdje sad ondje koju sukromnu crkvicu i stan za redovitog pastira. Ne ima sumnje, da su mnogi od ove krstareće družbe ostali medju ondašnjimi vjernici i zaveli župe; nu svakako brzo su im u pomoć pritekla druga braća, a tim se zacielila mnoga rana turskimi provalami uzrokovana, uzporedo pako širio se i djelokrug te obseg bosanske države.

Nu koje su bile njezine granice, te gdje je imala svoje samostane ovog doba, to doznajemo iz zamašita djela o. Franje Gonzage, tadanjeg vrhovnog starješine cielog franjevačkog reda, u kojem je on dao savršenu poviestnu i statističnu sliku svih država u njegov djelokrug spadajućih.[24] Jedno četiri strane svoje knjige on je posvetio pregledu bosanske države, nu ipak nama će u oskudici obsežnijeh vrela dobro doći, te će popunit nam mnogu prazninu u našem pripoviedanju; a što piše o tadanjem stanju pojedinih samostana i ukupne države, to je osnovano na suvremenom i vjerodostojnom izvješću državnog starješinstva. U kratku uvodu, orisav prošlost bosanskih franjevaca, osvrće se i na tadanje njihovo sta-

[22] Ibidem.

[23] Ibidem t. XXIII. p. 455.

[24] Gonzaga, De origine et progressibus Seraphicae Religionis. Romae 1587,p. 512—16.

nje, ter veli, da je sada samo osamdeset brace u cieloj državi, koja su usilovana primati dječake od 8 i 9 godina, te ih dugo vremena obučavati u slovnici i drugih potrebitijih naucih, te ih dobivenom milostinjom hraniti, dok u red konačno ne stupe, ako neće, da utrnu države. Toj nevolji, veli nadalje, neda se pomoći pošiljanjem vanjske braće, jer su Turci sumnjičavi i zlobni, pak bi takove smatrali za uhode i izdajice. Premučno se i njemu samu čini pobrojiti sve nevolje i progone, koje trpe bosanska braća od svojih ponositih gospodara, te da u malo sve rekne, dodaje: „Budi dosta ovo reći, da živu u vječitoj pogibelji za svoj život, i da često, prečesto bivaju bijeni, tražeć od njih voštane svieće i oštije, kojimi služe sv. misu, te premda veoma riedko u samostanih braća borave, nego po selih i trgovištih radi duhovne pastve razilaze se, ipak toliko je množtvo katolika, a oskudica svećenstva, da ne mogu zadovoljiti ni najprečim duhovnim potrebam, te su usilovani roditelji sobom donositi djecu na krštenje iz daljine od 10—12 sati.“ — Iza ovog uvoda sliedi kratka poviest i statistika pojedinih samostana, te doznajemo, da su tada obstojali samostani: u Srebrenici, Sutjeskoj, Fojnici, Olovu, Visokom, Kreševu, Gradovrhu, Dolnjoj Tuzli, Modriču, Visovcu, Makarskoj, Zaostrogu, Rami i Velikoj, a po tom da je bilo 14 franjevačkih samostana. Premda je tu mimoišao, polag svoje osnove, župe i pregled katoličkog stanovničtva, ipak su važne njeke viesti o pojedinih samostanih. Već tada su bili se razbjegli katolici iz Srebrenice, a preostavša tri franjevca živila su od dohodka svojih srebrenih rudokopa, dočim su ostali rudokopi došli u ruke muhamedancem i Srbom. Uzrok, što su sama braća ostala, bio je taj, što su tu imali krasnu i veličanstvenu crkvu, koju je njeki bosanski kralj (valjda Stjepan Tomaš) sagradio, a i liep samostan, podignut prihodom svojih rudnika, te im bijaše žao napustit ga, premda su Turci neprestano ih tlačili i globili. O fojničkom samostanu govoreć, tvrdi, da je podignut prinesci nadzornikâ mjestnih rudokopa, što bi nas ovlastilo zaključiti, da je i tada vadjeno srebro u Srebrenici i Fojnici, al ovdje da su bili nadzirani od samih katolika, koji su tim načinom došli do znamenita imetka. Ovim kada dodamo podatke o modričkom, gradovrškom i tuzlanskom samostanu, koje drugdje spomenusmo, izcrpljuje se djelo Gonzagino, što se nas tiče. I iz ovih kratkih crta vidi

se, da je tada franjevačka bosanska država sizala na sjever do Drave, na zapad do jadranskoga mora, a na iztok do Drine, a iz onih redovničkih postaja razvijala je svu djelatnost, koja je ulievala bojazan za iztriebljenje katoličke vjere i oduševljena ljubav prama srodnim narodom. Ostala prebivališta po Ugarskoj, Hrvatskoj i Dalmaciji još nisu bila učinjena pravilnimi samostani, pak s toga ovdje i ne spominju se.

Kada je navedeno djelo sviet ugledalo, u isto doba dogodio se je i onaj nemili slučaj s biskupom Ugrinovićem, te ovaj više ne smjede prelaziti turske granice nit obavljat svoje službe. Za to je doznala i sv. stolica, te uvidiv, da je još najbolje uvu čast podieljivati rodjenim Bošnjakom, naimenova pismom od 14. studenoga 1588. fra Franju Baličevića, inače Stjepanovića (= de Stephanis) bosanskim biekupom. Ovaj bijaše rodom iz Ričice, sela župe sutjeske, tada bosanski provincijal i ujedno izpitani profesor bogoslovja. Uz bosansku stolicu bje mu dozvoljeno pohadjati crkvu i biskupiju biogradsku, zatim sva pogranična mjesta turskim silničtvom potlačena, u kojih ne ima katoličkog biskupa, pod uslovom ipak, da prije, nego bude uveden u posjed svoje stolice, položi zakletvu viernosti. [25] Ova kratka bilježka vatikanskog zapisnika svjedoči, koli je obsežnu punomoć a još obsežniji djelokrug dobio i ovaj bosanski biskup.

Al ni njemu ne bje dopušteno mirno vršiti svoju tegotnu službu, već morade u prvom početku izkusiti, poput svih svojih predšastnika, samosilje i progonstvo tursko. Polazeći koncem godine 1589. ili početkom sliedeće, kako to pripoviedaju dalmatinski ljetopisi, [26] a kako Margitić tvrdi 1605.[27], preko Dalmacije u Rim, da sv. stolicu izviesti o stanju svoje crkve i potrebah ovostranih katolika, dodje u Zaostrog, da odtale zaplovi put Italije. Turkom upade u oči ovo njegovo putovanje i za čas izmisle potvoru, da on sobom nosi papi harač bosansko-dalmatinskih katolika, kojim će on služit se na ratne svrhe proti turskoj carevini. Ova zlobna izmišljotina razpali muhamedance, koji za to čuše, te polete za bisku-

[25] Farlati t. IV. p. 78.
[26] Matas u koledaru Matice dalm. str. 99.
[27] Livanjski ljetopis: Uspomene biskupa bosanskih.

pom. Nu prije nego je ova biesna rulja mogla rupiti u Zaostrog, franjevci dočuše za njezin dolazak i biskupa kradom prevezu na obližnji školj Šućurje, a oni ostanu u samostanu, zlu se nadajući. Dojuriv Turci u samostan, odmah navale na gvardijana fra Pavla Jakića, da im kaže, gdje je biskup i njegovo blago, koje je papi ponieo, a kad ovaj nehtje biskupa odati nit kazat za novce, kojih nije ni bilo, svežu ga pred samostanom, stave ga na svakojake muke, a tada sjednu za večeru, misleći na koji će ga način i dalje mučiti. Nu dočim je ovaj neustrašivo čuvao tajnu o biskupu, nahrupe dva oružana katolika, te za čas raztjeraju Turke, od kojih četvoricu na mjestu smaknu, i tako izbave braću iz očite smrtne pogibelji. Ovaj medjutim poraz i prolivenu krv ne mogoše pregoriti Turci, već do malo dana u većoj četi spanu u Zaostrog, navale na samostan, porobe ga, biskupova slugu težko izprebijaju, a franjevcem nametnu silnu globu, što je u njihovoj kući krv pala. Pomoćju katolika izplati se ova uciena i jedva se Turci umološe, da dalje ne progone ni biskupa ni franjevaca.[28]

Ovo ipak neustravi srčanog biskupa toliko, da bi pomisliò posve ostaviti povjereno mu stado. Dapače pokaza u Rimu toliko gorljivosti i požrtvovnosti, da mu je dielom na novo bio potvrdjen a dielom razširen dosadanji djelokrug. Sv. stolica, uzevši s jedne strane u obzir nevoljno stanje katolikâ, stenjućih pod turskim jarmom i odsutnost redovitih biskupa, s druge pako strane bojeć se, da ovako zapušteni ne skrenu sa staze crkvene stege i ne klonu duhom pred prietnjami i tlačenjem, listom od 15. svibnja 1592 opunovlasti biskupa Balićevića, da može pohoditi svaku biskupiju, u koju bude prizovnut, i tamo sv. redove i potvrdu dieliti, od bezredovitosti i ženitbenih zaprieka oprašćati, od svih zadržanih grieha odriešivati, on i svećenstvo prenosne žrtvenike upotrebljavati i sve drugo činiti što i vlastiti biskupi.[29] Ovo sve dozvoli mu zato, što uživa veliko povjerenje sv. stolice,arediv ujedno svim vjernikom, da se njemu i njegovim naredbam pokoravaju, nadajuć se, da će mu poć za rukom mnoge krivovjerne i odmetnike povratiti u krilo katoličke crkve.

[28] Farlati t. IV p. 78. Ab Occhevja p. 89. — Csevapovich op. cit. p. 131. — Sutjeski arkiv i razni domaći ljetopisi.

[29] Annales Minorum XXIII. p. 85—6.

Što se je morala ovako razširiti vlast i ovoga bosanskoga biskupa, tomu je doista dala povod razvijena i zasvjedočena djelatnost njegove braće, te okolnost, da su dotle bili preuzeli duhovnu pastvu po svih krajevih Slavonije, Ugarske, Srbije i Dalmacije, kamo se je prostiralo tursko gospodstvo. Spomenuti list krasna je svjedočba za biskupa Balićevića, jer se iz njeg vidi, da je već za prvih godina svoga biskupovanja znao opravdat u nj stavljeno pouzdanje. Medjutim njemu bijaše lakše nego drugim podvrći pleća i ovomu teretu, jer je mogao računati na svestranu podporu braće, koja su i ovu priliku radostno prihvatila, da biednim sumučenikom po mogućnosti olakšaju sužanjstvo i njih uzdrže čvrste u vjeri Isusovoj.

I dočim su ovako franjevci oživotvarali plemenite namjere sv. stolice, dotle su u nutrnjosti Bosne trudili se, da se što većma učvrste, osiguravši obstanak svojim samostanom. Crkva i samostan u Fojnici još su sastojali iz prostoga šepera ili pletera, koj je trebovao čestih popravaka, svaka pako i najmanja obnova stajala ih je ogromna mita i duga moljakanja, te uviek su živili u strahu, da im se neće dat dozvola, bez koje bi slabi pleterni zidovi za čas klonuli i uništili u njih svaku nadu u dulji boravak na onome mjestu, pak s toga željno su izgledali priliku, da crkvu i svoj stan osove na zidove, a tiem da se osiguraju na dulje vrieme od svakojakih neprilika. Takova im se prigoda pruži g. 1591. i oni izposluju ferman, da mogu prinačiniti crkvu u starom obsegu, al tako, da samo do polovice njezine visine zidovi budu od kamena, ostalo pako od nepečene cigle (= ćerpića), pak i to samo onda da smjedu učiniti, ako je Fojnica bez boja i borbe osvojena, inače, da se i crkva i samostan do temelja razore, a franjevci da se odanle raztjeraju.[30] Dok su ovo naši paćenici mogli dokazati, prošle su im tri godine, jer istom g. 1594 nalazimo u ljetopisih fra Antuna Jurišića, gdje opravlja crkvu,[31] a stoprv četiri godine kasnije mogao je uzidati onu spomen-ploču, koja se još i danas nalazi na desnoj strani glavnih crkvenih vrata, te glasi, premda nješto okrnjena sa obje strane:

NETO REDIFI
† O D 1598.

---

[30] Fojnički arkiv sv. II.
[31] Ljetopisi u Fojnici i Sutjeskoj.

Medjutim njeko vrieme razvedreno političko obzorje, uslied uporna rata medju Turskom i Perzijom, opet se pomuti, odtale pako nastavša oluja zadade mnogu štetu kršćanskomu narodu. Dovršivši g. 1590. sultan Murat III. rat sa pomenutom državom, kako je bio od naravi skloniji na bezposlenost nego na vojevanje, htjede u miru provesti ostali dio svoga života, ter je već bio produljio primirje s cesarom Rudolfom na dalnjih osam godina, kada veliki vezir Sinan paša sve sile uloži, da bojnu zublju prenese iz Azije u Evropu, a tiem da sebi pribavi nove časti i zadovoljstva. Pak budać se je tomu sultan svom snagom opirao, on pošalje u Bosnu njekog Hasan pašu, rodom Hercegovca, željna isto tako kao i gospodar mu kršćanske krvi i junačkog mejdana, nagovoriv ovog svog ljubimca, da neprestano provaljuje u cesarske zemlje, a svaki odpor da prijavi u Carigrad kao navalu i povriedu učinjenog primirja. Ovomu podje za rukom izvesti Sinanovu zlokobnu osnovu, te već proljećem g. 1592 krene na čelu bosanskih četa proti Sisku, sazida u malo dana tvrdju Petrinju i odtale ode pod Bišće. Tamo ga dočeka gradski zapovjednik Lamberg i opre mu se, al nakon višednevne obsade ipak mu predade grad uz častne uslove, te s vojskom i množtvom gradjana krene iz tvrdjave, napustiv Turkom položaje. Dočim su ovi mirno uzmicali prama granici, Bošnjaci ih iz zasjede dočekaju, na njih nasrnu, mnoge poubijaju, a mnoge zasužnje, sam pako Lamberg jedva iznese živu glavu iz ovog izdajničkog napadaja. Slična sudbina imala je postić i one kršćane, koji vjerujuć turskoj besjedi, ostaše na svom popristu. Izprvice Hasan paša prosu medju nje silu novca, te se ovi obradovaše svomu udesu, nu do malo danâ dozvoli obći pokolj preostavših kršćana, pri kojem od pet hiljada katoličkih stanovnika dvie hiljade bje poklano, mladež pako i ženskinje bješe odvedene i razprodane kano roblje. Da li je tom prigodom poginuo koji franjevac, ne znamo, kao što ne znamo, da li je tu još obstojao franjevački samostan; jer premda je na tom mjestu g. 1547. obdržavana skupština hrvatsko-bosanske braće, ipak ga ne spominje Gonzaga u navedenom popisu samostana. Sasvim tim okolnost, da su katolici do danas održali se ondje i to u posebnih selih na okupu, služeni od sinova bosanske države, navodi nas na tvrdnju da su bosanski franjevci istodobno preuzeli upravu bihaćkih katolika; inače bi se ovi za čas oli razplinuli medju muhamedanskim i grčko-iz-

točnim stanovničtvom oli bi se kojekuda razpršili. Da se nisu mogli kašnje naseliti, dokazom nam je i turska zanešenost i sveudiljna težnja za širenjem svoje vjere. Franjevci dakle morali su ovamo pritrkat u vrieme, kada je još bihaćko zemljište rumenilo se od nedužne kršćanske krvi, te su obustavili selitbu okolnog žiteljstva, pak je čudit se, da je ova točka učuvana za katoličestvo uzprkos svim borbam i bunam na krajini, što i opet zasvjedočuje žilavu uztrajnost bosanske braće.

Izkorieniv na ovako okrutan način kršćansko stanovničtvo u Bišću, Hasan paša nastavi svoj krvavi pohod, razprši kod Siska banove čete, zauze do dvadeset i šest tvrdjava, zarobi oko trideset i pet tisuća krštena naroda, te dne 17 rujna r. g. do noge potuče kod Petrinje i samu cesarsku vojsku. Ovim uspjehom ponosit, ode u Carigrad, kamo je već unapried poslao najradostnije viesti o svojih pobjedah, sultan pako pripravi mu toliko slavje, kakva nisu doživili ni najveće vojvode turske vojske, pak valjda tada dobio je naslov „gazije“ i „delije“, kojimi ga odsele časte turski ljetopisi. I g. 1593. Hasan paša povede čete proti tvrdomu Sisku, gradu kaptola zagrebačkoga, prizvav u pomoć sve obližnje paše. Nu ovaj put nesretno, jer u rieci Kupi, sa cvietom turskih glavara i deset hiljada momaka nadje smrt. S ove pobjede uzradova se cielo kršćanstvo, dočim u Carigradu zavlada toliki strah, da turski povjestničari prozvaše ovo ljeto „godinom razsula“. I doisto, sreća po kršćanstvo bijaše ovaj poraz otomanskih četa, koje su medjutim sastojale od samih Slavena, nu ljutih neprijatelja krsta i kršćanskog zapada, a predvodjene bile čovjekom koli hrabrim toli poduzetnim, koj je za života prenio sielo bosanskih vezira iz Sarajeva u Banjaluku, u namjeri, da odovuda lakše razmiče granice turske carevine i uspješnije nadzire vojna poduzeća proti cesaru.

Iza smrti Hasan pašine odahnuše i franjevci, ter od njegova nastupnika Mustaj paše izprosiše razne milosti. Ponajglavnija bijaše privolja, da se obzida crkva u Fojnici, za koju su uzalud moljakali Hasan pašu. Uz tu milost sliedila je druga isto tako važna, dozvoli im se naime, da mogu po samostanih i selih djecu učiti;[32] tiem pako zadovoljeno je najprečjim potrebam svećenstva i puka, što im je u zadnje doba moralo bit strogo zabranjivano. Odavle se ponaj-

[32] Fojnički arkiv sv. II.

bolje vidi, kako su bosanski muhamedanci sistematično mrzili i progonili katolike, ne dopuštajući im ni knjizi se učit, da tako neuke lakše unište. Nasuprot liepo je od franjevaca, da su, premda neznatni brojem, poučavali svoje pitomce i seljačku mladež u prvih početcih književnosti, uvjereni, da će bit uzaludna ustmena pouka, ako ju ne bude podupriet i knjiga. Ovim načinom oni su samim sebi olakšali težku službu, te su bez dvojbe ovim književnikom povjerovavali, da neumitnijim susjedom tumače kršćanske istine, da mole pred svojimi seljani i svećenike zamienjuju pri nadzoru puka.

Medjutim su se Turci brzo oporavili od prvog straha, te se stanu na novo pouzdavati u svoje sile i tlačiti katolike. U tome su tako daleko pošli, da su počeli uplićat se u čisto vjerske obrede i zabranjivali, da se ne žegu voštene svieće u crkvah i na žrtvenicih. Istodobno iztakoše se i grčko-iztočni vladike sa svojimi običnimi zahtjevi. Proti obim protivnikom trebalo je potražiti zaštitu sultanovu, te g. 1594 dobave ferman, kojim se zapovjedi muhamedancem, da ne brane franjevcem žeći voštane svieće pri obavljanju vjerskih obreda, vladikam pako, da ništa ne iziskuju od katolika.[33] Na ovaj način odbijena je jedna i druga navala na slobodu bogoštovja; nu kolikog je novca i truda to stalo, možemo sami pojmiti, ako uzmemo u obzir tursku lakomost za novcem i dalečinu puteva.

Iz svih tečajem ovoga poglavja navedenih činjenica razabire se okoriela mržnja i sustavno proganjanje katolika od strane bosanskih muhamedanaca, koji su za tim išli, da iztriebe katolike iz Bosne, napadajući na glavare njihova vjerozakona i smetajući ih u njihovu bogoštovju. Uzporedo s ovimi protivnici krsta navaljivali su na njih i grčko-iztočne vladike, nastojeć ih odtrgnut od središta katoličkog jedinstva i podvrći ih svojim obredom i danjkom. Ako nisu jedni i drugi neprijatelji katoličestva polučili svoga cilja, to je pripisati zaštiti božje providnosti, koja je bdila nad ovimi ostanci pravovjerja, a zatim čeličnoj uztrajnosti i divnoj požrtvovnosti bosanskih franjevaca, kojim nijedna žrtva nije se činila prevelika, da očuvaju slobodu i neodvisnost svoje vjeroizpoviedi. Pa kao da im u Bosni sve išlo po volji, premda brojem oskudni, raznosili su i preko Save na dugo i široko svietlo istine i ljubavi, mimogred razširujuć obseg svoje države.

[33] Ondje.

---

*

XI.

Sudjelovanje franjevaca pri prvom slavonskom ustanku.

(1596—1610.)

Nastavše medjutim političke okolnosti nametnuše franjevcem i drugu rodoljubivu dužnost, naime, da osnuju i rukovode ustanak slavonskih katolika, kojim je sada bila počela zarudjivati zora oslobodjenja, a tu nadu podržavali su njeki uspjesi cesarskoga oružja. Veliki bo vezir Sinan paša, ne mogući pregoriti sisačkog poraza, na brzu ruku preleti u Ugarsku i odpočme (1594) krvavu borbu sa cesarskimi vojvodami, kojim su odsele na čelu stajala sama cesareva braća. Bosanski franjevci, iz bliza gledajuć ova hrvanja, pomisle, da je nadošlo vrieme turske propasti, te ne htješe ni sami prekrštenih ruku čekati svršetak ove bojne igre, nego naumiše po mogućnosti pomoći podpunoj pobjedi kršćanskih četa. Ovom nadom opojeni, stadoše slavonskim katolikom savjetovati, da i oni popanu za oružje i štogod doprinesu žrtve cesarskomu oružju i vlastitomu izbavljenju. Kao da nije bilo težko na to ih nagovoriti, kao što nije bilo mučno naći povod i vodju takovu pokretu. Njegdje god. 1596. bivši izabran provincijalom fra Grgo Masnović, rodom iz Fojnice, ode u Slavoniju, da posjeti braću, te došav u Požegu, posjeti i vrhovačkog agu Smaila, praćen od Požežanina Vida Kovačevića. Turčin ih liepo primi i pozove ih k objedu, nu sada započme podrugivat se franjevcem i grdit katoličke obrede. Fra Grgo je te prikore oprovrgavao i branio se dosjetkami, al siloviti aga ostane

uvriedjen smjelošću fratarskom, te potegne sablju da ga posječe;[1] nu Vid pritrči, izbije mu sablju i zajedno s njome odsječe mu pri ramenu ruku. Na kriku gospodarevu pritrče sluge, al videć, da se tu radi o obrani franjevca, bivši i sami katolici, upotriebe ovu priliku, da se osvete Turkom, te za tili čas popanu oružje i pokolju ono muhamedanaca, što je bilo u gradu. Medjutim uvidiše, da neimaju kuda bježati, pak se zatvore u tvrdjavu, da se brane dokle uzmognu. Proti ovim smjelim odmetnikom posla požežki paša jaku četu i pred njome sina Huseina. Kovačević ne htjede se tako lahko predati neprijatelju, a kada mu ponesta hrane, izpusti trojicu junaka obnoć, da Huseina pogube pod njegovim čadorom. Ovo im podje sretno za rukom i već sliedeće jutro osvanu Huseinova glava na zidinah vrhovačkih. Da osveti smrt svojega sina, doleti požežki paša, i svom silom nasrnu na Vrhovac. Kršćani se i opet junački odaprieše te šestnaest dana izdržavahu turske juriše, nu napokon sili podlegoše, poslje kako su trista Turaka sa zemljom sastavili. — Ako nam ovaj krvavi dogodjaj posvjedočuje privrženost slavonskih katolika prama franjevcem, to opet s druge strane vidimo, da su bili silno potlačeni, kad u dvoru rečenog age ne bijaše druge služinčadi do samih kršćana. Vidi se odtuda nadalje, da su dotle već bile bačene prve klice ustanka i katolici su bili jur opojeni mišlju, da će im uspjet namjera, oslobodit se turskoga gospodstva. Da se postigne toli plemenit cilj i franjevci su živo sudjelovali, dapače podticali i upućivali, nu samo osnova bijaše preveć opasna i preuzetna, ter nebudnć poduprta vanjskom pomoćju, kako su se to hrabri ustaše nadali, u vjetar odoše svi napori i uzaludno se proli silna krv turska i kršćanska.

Navedeni slučaj bijaše samo prva iskra one bojne vatre, koja je počela obuzimat ravnu Slavoniju. Iste naime godine stupi na čelo ovog ustanka obitelj Ilinića, porieklom Hercegovaca. Bivši oteli Turci Franji Iliniću ženu, ovaj podiže svoju okolicu i pred četom od 190 momaka popali im njekoliko tvrdjavica i doprie u samu Požegu. Jedva dočekaše franjevci, da ovaki junak stupi na čelo po-

[1] Ovu i sliedeće crte iz prvog slavonskog ustanka crpimo iz Švearevog djela. Ogledalo Illiriuma sv. IV, koj je opet to vadio iz njekog starog, latinski pisanog rukopisa požežkog samostana.

kreta, te ne moguć dalje gledati silna bezakonja, koja čine po Slavoniji Turci od njih i njihove braće, otajno množinu naših pobune, koji su se ovoj četi priklopili, tako, da je u kratko vrieme Ilinić brojio 2000 momaka pod svojom zastavom. Praćen ovom dobrovoljačkom četom, a blagoslovom svojih dušobrižnika, porobi požežki grad i sasječe veći dio turskog stanovničtva, ter plienom obogaćen krenu prama Velikoj. I dočim su ovi hrabri kršćanski ustaše po Velikoj harali i sjekli svoje tlačitelje, franjevci im poruče, da idje na njih novi požežki paša, koj je silnu vojsku po Bosni pokupio i već se k Savi približio. Neustrašivi borci sada polete u susret ovoj turskoj vojsci, i njegdje kod utoka Orljave u Savu boj s Turci zametnu. Nakon duga okršaja kršćani budu savladani daleko pretežitijim brojem svojih neprijatelja, pak buduć tu pao i vodja im Ilinić, uzmakoše vješto u gore, odkle su poslje neprestano Turke uznemirivali. Paša medjutim nastavi put i dodje u Požegu, noseć na nogi ranu, te srdit na franjevce i na kršćane, nametnu im težku krvarinu, a koji ne mogoše platit, te baci u tamnicu i punih pet mjeseci gladom i svakom mukom muči ih. Divna doisto bijaše ova misao i težnja za oslobodjenjem, da naime slavonski puk vlastitom mišicom izvojuje slobodu svoje domovine. Nu opet s druge strane bijaše i vratoloman put do tog cilja, osobito ako u obzir uzmemo način onovriemenog vojevanja, a za sve divljačko postupanje Turaka napram savladanim kršćanom. Ovo poduzeće zahtievalo je od franjevaca i velike hrabrosti te samozataje, počem njihovo šurovanje sa ustašami te očito podticanje na ustanak nisu mogla ostati tajne turskim poglavicam, kojim su na oči, da tako reknem, bunili narod i doglašivali kršćanskoj četi svako gibanje neprijateljskih čopora, dočim i samo franjevačko ime i odjelo bijaše dovoljan povod, da budu zlostavljani i nekažnjivo smaknuti. Ali ova neutoljiva želja za oslobodjenjem kao da je bila ravnana tolikom ljubavju i obzirnošću, jer napokon i požežki paša potajno priedje na katoličku vjeru i stade štititi katolike, koje je dotle nemilo progonio. Mi i nesumnjamo, da su tu promjenu u njem uzrokovala razmatranja o kršćanstvu, to pako pospješila revnost naših franjevaca.

I premda su odsele franjevci i katolici u Slavoniji slobodnije dihali, ipak se nisu dali zavarati ovom prividnom stankom u pro-

gonstvu, već su jednako zamjenito hrabrili se i spremali, da pokušaju junačku sreću i oslobode otačbinu. Gori navedeni porazi i nedaće njih ne mogoše preplašiti, već čim se pruži sgodna prilika, opet buknu ustanak. Ovomu povod dade sama cesarska vojska, koja (1598) bijaše se pod banom Ivanom Draškovićem, Ivanom Ratkajem i generalom Herbersteinom spustila u Slavoniju i grad Viroviticu bila obsjela. Sada Slavonci prihvate za oružje i stanu harati turska mjesta, jednoj pako ovećoj ustaškoj četi zapoviedao je junak Senčević Luka, koj u jednoj bitci pogubi 120 Turaka, i dočim su ostali u biegu spas tražili, on je za njimi letio, a kog je stigao, toga je i pogubio. Medjutim spomenuti vojvode ne mogoše osvojit Virovitice, te dignu obsadu i krenu kući, kršćanom pako drugo ne preosta do izselit se oli predat se na milost i nemilost svog krvnog dušmanina. Mnogi odabraše prvo, a koji ostaše, izkusiše toliku okrutnost od strane svojih biesnih gospodara, da su u plug i kola poput nieme marve bivali uprezani, a pod udarci padali mrtvi kao snopovi. Senčević sretno umaknu preko Drave, te čuvši da Hrvati pod Petrom Bakačem prodiraju prama Požegi, pribere novu četu od 500 momaka i obnoć spali Požegu. Tom sgodom bje ubijen i požežki paša, a njegov sin Mustafa i trista drugih odličnijih Turaka bje uhvaćeno, dočim je toga dvoje od kršćanske ruke poginulo. Bakač se iza toga vrati u Moslavinu, Senčević pako udari sám na Osiek, grad upali i skoro cielo tursko stanovničtvo pokolje. Kuga, koja je tada grozno harala, prekinu mu vojevanje, ali nepromieni kršćanske namjere, da opet poprime proti Turkom oružje, čim bude tomu prijatnije vrieme.

Nit pune dvie godine iza toga ne minuše, a već se (1600) osnova novi zamašitiji ustanak, koji su sada rukovodili Marko i Mato Lapsanovići, a bosanski franjevci svimi mogućimi sredstvi potajno podticali i podjarivali. Ustaška četa brojila je ovaj put preko hiljadu momaka, i odvažnim vodjam podje za rukom mnoge turske gradove popaliti, mnogu dušmansku glavu uzkinuti, te mnogo im dobro zaplieniti. Odlučna bitka i ovaj put zametne se na utoku rieke Orljave u Savu, gdje su ustaše imali se borit s vojskom od 5000 Turaka, te premda ovih dobra polovina osta na bojnom polju, ipak moradoše kršćani najposlje uzmaći. Ovu krvavu tursku pobjedu krvavo platiše franjevci, jer požežki paša, vrativ se kući, dade po-

hvatati i u tamnice pobacati požežke franjevce, gvardijana pako na kolac nataknu, znajući dobro, da su duše cielomu ustanku bili sami franjevci, ti neustrašivi pastiri svojega stada. Što je franjevce postiglo, to ni katolike nije mitilo. Puna dva mjeseca iza spomenute bitke ciela Slavonija bila je pozorištem najokrutnijih turskih bezdjela: kršćani su bili stavljani na svakojake muke, ženam su sise bile rezane, ljudem nosovi i uši, mnogi bivali živi parani, na kolac nabijani, u vrelu vodu bacani, djeca pako bila zatvorana i gladom umarana. Medjutim bje Marko Lapsanović u Bosnu pobjegao te na novo pribrao četu od 600 hrabrih junaka, i to ne bez sudjelovanja franjevaca. Na čelu ovih vitozova prodrie on opet u Slavoniju i stane na novo Turke napadati i uznemirivati. Dvie godine on je neprijatelju strah i trepet zadavao, osvećujuć nevino prolivenu krv svoje braće, nu napokon bje kugom i gladom primoran da razpusti momčad i odgodi daljnja poduzeća do zgodnijih vremena.

Al ni ovaj put nije mnogo oklievao. Čuvši da g. 1603. Nikola Šubić i general Trautmansdorf idju oslobadjat Slavoniju, pojavi se opet Lapsanović sa jakim ustaškim odjelom. Njegova četa poput bujice silni kvar počini Turkom prije, nego se je i mogao sjedinit sa Šubićem, sdruživ se pako, porobe oba požežko polje i mnoge sužnje oslobode iz turskih tamnica. Pa i kad se vratiše rečeni vojvode, Lapsanović nastavi junačko četovanje i kod Brestovca potuče vojsku od 500 Turaka. Leteć u potjeru za požežkim pašom, pade mu s njeke upaljene kuće goruća glavnja na glavu i mrtva na mjestu ostavi. Medjutim njegovim drugovom podje za rukom uhvatiti pašu i u ponor ga baciti. Najposlje, bivši ih tri četvrtine palo u raznih okršajih, a kuga opet počela strašno moriti, bješe usilovani razići se i počekati na bolju zgodu.

Ovaj ustanak, toli odvažno odpočet i toli uztrajno nastavljan, razbukti se i g. 1604., ustaše pako predvodio je Ivan Ilinić, koj je svoje junačtvo izkazao, uništiv gradove Kobaš i Dubočac. Ovomu pokretu, osim inih uzroka, bje povodom stigavša iz Carigrada naredba, da onamo odpremi iz Slavonije dviesta najljepših momaka i toliko djevojaka. Kršćani se sgroziše nad ovom odurnom zapoviedju, te ne htješe ni čut za to; a kada Turci počeše upotrebljivati silu, podignu se svi složno na oružje, zakloniv u šume svoje porodice, i dotle se opiraše, dok im se nalog nezamieni danjkom od to-

liko dukata. Iza toga njeko vrieme odahnu kršćani i dapače dobiju slobodu vršiti svoju vjeru, te su franjevci mogli bez zaprieke voditi i svečane obhode. Ovoj stanki progonstvu najviše je doprinjeo rečeni Ilinić, pobrativ se s požežkim pašom, Kara Mustafom Čunićem, te odvraćajuć od svojih jednovjeraca sve turske navale i potvore. Slavonski Turci nasuprot priekim su okom gledali toliku snosljivost pašinu i njegovo prijateljevanje s Ilinićem, te obojicu dne 1. travnja 1607 otruju. Ukloniv s puta jednog i drugog, stanu na novo tlačit kršćane, franjevcem pako nametnuše novi danjak, za to naime, što obavljaju vierske čine, te ga prozvaše džulusom, zaprietivši, da će sve franjevce poubijat, ako im se odmah neuruči. Već 1. svibnja r. g. pozatvarani su bili požežki fratri, al katoličko gradjanstvo odkupi im glave, davši Turkom hiljadu talira, kojom prigodom mnogi razprodaše svoja imanja i pokućtvo, dok skucaše silnu ucienu. U Djakovu medjutim ova oluja ostavi krvav trag; jer tri franjevca i petdeset katolika bješe na kolac nataknuti i nemilom smrću umoreni.

Ovaj okrutni turski postupak razjari sve slavonske kršćane, te videći, da se nije više dobru nadati od silovitih gospodara, odrede oli svi izginuti oružjem u ruci oli se jednoč osloboditi turskoga jarma. Vodje ovomu ustanku bijahu Mato Delimanić i Toma Mihaljević, te natjeraše Turke u toliki strah, da su iz Bosne i Budima morali pomoć potražiti, a ne moguć ju dulje čekati, napokon počeše u Bosnu bježat, da se uklone krvavoj osveti kršćanskih četa. Vidivši to budimski i bosanski Turci, polete u Slavoniju, da braću spase i utrnu vatru, koja je bila kadra uništiti njihovo gospodstvo u ovih pokrajinah, te opliene i poharaju Slavoniju, da je izgledala kao prava pustoš. Nu i kršćani su se junački hrvali, dapače i same žene su za oružje bile prihvatile, al napokon i opet podlegnu pretežitijoj sili i ustaše se razidju.[2] — Ovim krvavim viestim punim pravom dodaje Smičiklas: Tajni šaptaoci ovim ustankom bili su fratri, a krvavi izvoditelji kršćanski hajduci.[3]

Nu prije nego li su odustali od svojih namjera, uvidjajuć nedostatnost svojih sila, franjevci se obratiše na sv. stolicu, moleći ju da podtakne kršćanske vladare, neka bi se zauzeli za oslobodjenje

---

[2] Ondje. str. 443—4.
[3] Poviest Hrvatske dio II. str. 249.

katolikâ s jedne i druge strane Save, te da se pripoje habsburžkoj vladajućoj kući. Molbu na ime bosanskih i hercegovačkih katolika još g. 1606 podpisali su franjevci i prvaci naroda, ter ju je u Rim odnio Nikola Drašković i predao papi Pavlu V., koj poslanika odpusti sa iskrenim uvjeravanjem, da će sve činiti za oslobodjenje ovih zemalja, što bude u njegovoj vlasti.[4] Pa kao da je papa i održao svoju besjedu, jer cesar je višekrat iza toga pismeno i preko svojih poklisara uvjeravao bosansko-hercegovačke i prekosavske katolike, da će upotriebit sve sile da ih oslobodi.[5] Primjer njihov sliedilo je stanovničtvo Like, moleći štogod novčane pomoći od pape, a da namjeravaju nesamo sa sebe stresti jaram, nego i drugim kršćanom priletit u pomoć, da se dočepaju slobode.[6] Pa kada isti Nikola Drašković, sa svojim drugom fra Dominikom Andrijašem htjede na novo zaputit se do pape u istome poslu, ban hrvatski Toma Erdedi (1608—15) preporuči njega i njegovu stvar papi ovimi za nas znamenitimi riečmi: „Koliko ima tomu godina, da se trude braća franjevci redovitog obsluženja, i drugi muževi za kršćanstvo veoma oduševljeni, da se oslobode kršćani pod težkim turskim gospodstvom trpeći, ne sumnjim da je vašoj svetosti već poznato; o kojoj stvari premda se je njeko vrieme radi tegotnih okolnosti bilo prešutilo, sada opet po božjem nadahnuću, koli revnošću rečene braće, toli nastojanjem i trudom nosioca ovoga lista plemića Nikole Draškovića, živo se opet radi". A nakon tople preporuke, koja se tiče osobe i poslanstva rečenog Nikole, završuje: „Pak s toga najponiznije umoljavam vašu svetost, da bi se ista udostojila milostivo se obazrieti na onaj puk i svojim svetim ugledom izposlovati, da želju mu izpuniv, kršćanstvu utjelovi i prikopča ga, na hvalu i slavu imena božjega, a korist sv. katoličke crkve".[7] Ovo podupre i austrijski nadvojvoda Ferdinand listom od 14. prosinca r. g. podnesav sv. stolici pismo ličkih prvaka.[8] Premda je s početka i sami papin nuncij u Gradcu ovu osnovu zagovarao, nadje se ipak ljudi,

[4] Theiner, Mon. slav. mer. II. p. 110.
[5] Ibidem.
[6] Idem ibidem 101—3.
[7] Ibidem p. 106.
[8] Ibidem p. 108.

koji mu to sve kašnje predstaviše kao izmišljotinu Nikole Draškovića i fra Dominika Andrijaša, člana hrvatsko-bosanske države, dapače proti Nikolinu sukromnomu životu koješta krupna navedoše.[9] Ova medjutim dvojica pokušaše i g. 1610 nagovoriti sv. stolicu, da pomogne besanskim, hercegovačkim i ličkim kršćanom izbavit se iz turskih šapa, ter htjede i ovaj put Nikola glavom u Rim, ali budué se razbolio, to povjeri svomu drugu fra Dominiku, uručiv mu preporuke nadvojvodinu, banovu, ninskog biskupa i karlovačkog kapetana Gašpara Stjepanovića.[10] Ako i nije ovo poslanstvo nikakva uspjeha imalo s navedenog uzroka, to ipak možemo vjerovati svjedočanstvu toli blizu bosanskim franjevcem stojećih i uglednih osoba, da su isti zbiljno o tom radili, da se Bosna i Hercegovina sa susjednimi zemljami, uz pomoć pape i drugih kršćanskih vladara, pripoje habsburžkomu vladalačkomu domu, što dokazuje u njekoliko i krvavi slavonski ustanak, te dosliedno držimo, da su istinite bile molbe, koje su rečena dva muža papi dostavila; jer se jedva da pomisliti, da bi oni mogli zavarati spomenute susjedne kršćanske poglavice, koji su po svom javnom položaju mogli imat i inih dokaza o toj težnji bosanske braće.

Prvi glasovi o slavonskom ustanku podtakli su i sinove kršne Hercegovine, da se late oružja i sami što učine za svoje oslobodjenje. Godine naime 1596 buknuo je ustanak i u dolnjoj Hercegovini, koj je predvodio vojevoda Grdan, te mu podje za rukom učinit se gospodarem Nikšića i Onogošća. Hercegovački beg uzalud ga je opominjao, da se prodje bune i prestane dizati kršćanski narod proti Turkom, ter je bilo uzaludno i navaljivati na ove hrabre gorštake. Grdan je uzprkos tomu sve silniji bivao, jer su se valjda i katolici ovomu pokretu pridružili. Napokon Turci priberu znamenitu vojsku i na Gackom polju s Grdanom se ogledaju. U tome boju nadvladaše turske čete i Grdan uzmakne, al nadošavši Ahmet-Hadum paša s njime se izmiri.[11] Ovaj pokret kao da je još veéma razuzdao tursku okrutnost proti katolikom i franjevcem, koji su prebivali u Bosni i Hercegovini, jer i opet osjetiše svakojake progone i tlačenja. O tih nepravdah suvremeni sultanovi fer-

---

[9] Ibidem.

[10] Ibidim p. 110.

[11] Arkiv knj. III. str. 28.

mani sadržaju nepobitnih dokaza. Tako razabiremo iz onog od g. 1599, da su bosanski muhamedanci počeli zahtievati, uzprkos tolikim sloboštinam i carskim darovinam, da im franjevci plaćaju sve danjke, koje i ostali podanici davaju. Ovi se uteku k caru Mehmedu te prikažu mu svoje biedno stanje i dosadanje povlastice, a on uzmav u obzir, da franjevci neobradjuju zemlje, trgovine nevode, od puka pako ništa neiziskuju, već jedino živu od milostinje svojih jednovjeraca, zabrani takova potraživanja.[12] Ferman je bio upravljen na bosanskog beglerbega, hercegovačkog i zvorničkog alajbega i ostale sudce u ovih pokrajinah, što bi značilo, da je svuda po Bosni i Hercegovini franjevcem dotješnjalo. I godinu kašnje izadje carski ferman, u kojem žali car, da su počeli njegovi paše, vojvode, subaše i janjičari franjevce uznemirivati pod izlikom, da su crkve popravljali, pak ih za to cienili i globili, dapače bio je čuo, da su isti turski činovnici franjevcem tovare otimali, kad bi po selih hodali, te da su im svakojake neprilike pravili, pak zabrani u njihove se stvari stavljati, u crkve i samostane miešat se i dodijavat im.[13]

Ovi podatci dovoljno osvietljuju tadanje stanje franjevaca. Pak premda su svuda vladali isti nepovoljni odnošaji, to ipak katolici u Hercegovini bijahu većimi biedami izloženi: s jedne strane naime trlo ih je tursko samosilje, a s druge trpili su mnogo od senjskih uskoka, koji počmav od Senja pak do Dubrovnika svuda su provaljivali na tursko zemljište, a kud nebi mogli naškoditi Turkom, tada bi i samim kršćanom nanosili velike štete. Na ove neredovne čete potužiše se najme Dubrovčani papi Klementu VIII, jerbo su sa dubrovačkog zemljišta upadali u Hercegovinu, ter tu plienili i harali, tiem pako davali povoda Turkom, da i njih okrive, a Dubrovnik osvoje.[14] I katolikom u Popovu i Gradcu dozlogrdi ovo pljačkanje, te pošalju u Rim fra Dominika Dubrovčanina, koj se gorko iztuži na ime njihovo proti uskokom, što se danomice zaliećaju u one predjele, njih robe i odvode u sužanjstvo, ter ih onda prodaju kano roblje, silujuć ih, da se izdaju za Turke, pak još glasuju, da to sve čine dozvolom sv. stolice. Papa se odazva ovim tužbam i za-

[12] Ferman br. V.
[13] Ferman br. VIII.
[14] Mon. slav. mer. II. p. 89.

moli cesara Rudolfa listom od 14. ožujka 1596, da preprieči takova bezdjela, koja se čine na štetu samoga kršćanstva.[15] I ovim dakle biednikom franjevci bijahu jedino uzdanje i podpora u ono vrieme, te samo na požrtvovnost franjevaca mogahu računati u svih nevoljah, koje su ih nalazile.

Ove medjutim uskočke provale i mjestimični ustanci dokazom su, koli je ukorienjeno bilo u ovostranih kršćanih uvjerenje, da je već nadošlo vrieme i hora, da se dočepaju slobode. Pak budué ovi pokusi nisu postigavali znamenita uspjeha zato, što su kršćanske četice bile neznatne prama sili, kojom je Turska razpolagala, to uvidiše kršćani iztočne i zapadne crkve, da ih samo u crkvenom jedinstvu i zajednici sa sv. rimskom stolicom čeka bolja budućnost, pak da će bit uzaludni svi napori i sve nade, ako im vjerska sloga ne ujedini sila, sveta pako stolica nezauzme se za njih kod kršćanskih velevlasti. Tako već početkom god. 1598. opaža se pokret u cieloj Srbiji, u prilog crkvenog izmirenja, a tomu pokretu stupi na čelo sami raški nadbiskup Ivan, poslavši dva kalugjera u Rim, koji bi taj posao odpočeli i sretno kraju priveli. U listu na papu Klementa VIII. uvjeravaše Ivan sv. stolicu, da on, poput svojih predšastnika, ostaje privržen i odan stožeru jedinstva i katoličkoj crkvi, te se gorko tuži na progonstvo, kojemu je on i njegov narod izvržen. Papa listom od 10. travnja r. g. ljubezno mu odvraća, da je susretljivo primio njegove poslanike, dobrostivo ih saslušao i svom uljudnošću počastio. Pripovieda nadalje, kako mu je bilo milo, kada je razabrao za uvjeravanja njegova pravovjerja, tješi ga u nevoljah, koje trpi, te veli, da je nagovorom i svakovrstnom podporom i nada svoje sile nastojao, da se kršćanstvo oslobodi izpod turskoga jarma, te da se još nada turskomu poniženju a kršćanskom izbavljenju, ako i ovaj put ljudski griesi ne stave zaprieku božjemu smilovanju. Ponukuje ga napokon, da oba jedino i složno vapiju k Bogu, a svojim primjerom podtaknu i vierni puk na pokoru; ostala pako da će potanje razabrati od samih kaludjera.[16] Sbliživanje Srba k sv. stolici i dalje je nastavljeno, ter i sliedeće godine bješe odaslana dva kalugjera, od kojih jedan razboli se na putu i nestiže u Rim. Iz listova nad-

[15] Ibidem p. 89—90

[16] Ibidem p. 90—1.

biskupa Ivana i metropolite Visariona osvjedoči se papa, da su dva crkvena glavara ozbiljno stupila u crkvenu zajednicu i bješe mu mili ovi dokazi njihove privrženosti, ter ih ponukova pismom od 24. travnja r. g., da uztraju u katoličkoj vjeri, moleći ih, da se ne daju nikakvimi težkoćami i nevoljami odvratiti od svoje odanosti prama jedino spasonosnoj crkvi. [17] Ove ponovljene izjave držao je papa za iskrene, te je u pismu od 1. listopada g. 1600 na fra Tomu Orsina, barskog nadbiskupa i srbskog prvostolnika, ovomu stavio na srce podpuno obraćenje Srbâ, nagovorajuć ga, da spomenute crkvene poglavice utvrdjuje u sv. odluci i neprestano nagovara na ljubezne odnošaje sa sv. stolicom i katoličkom crkvom, te ako bi oni ozbiljno stupili u istu crkvu, obećaje, da će ih nesamo rado primiti u svoj naručaj, nego da će ih kao sinove, braću i članove smatrati i ljubiti. Nalaže mu napokon, da uhvativ prigodu, ljubezno ih opominje i oduševljava, te da nastoji bačeno sjeme do ploda jedinstva dovesti, a sv. stolicu ob uspjehu svoga poslovanja na vrieme obavieśćivati. [18]

Ovo, ma i časovito približavanje Srba, koji su počeli bili uvidjati, da samo u uzkom jedinstvu sa sv. stolicom čeka ih bolja crkvena i politična budućnost, komu da se u zaslugu upiše, lahko je pogoditi. Sve naime da i neimamo sigurnih povjestnih podataka, da su bosanski franjevci tomu što doprinieli, ipak bi imali to pripisati uticanju i uplivu onog katoličkog svećenstva, koje je sa cielom Srbijom graničilo, te imalo često priliku, da s višjim i nižjim srbskim klerom povede razgovor o crkvenih i političnih ciljevih i odnošajih. A to bijahu i mogadiahu biti samo franjevci, koji su od srca žalili, da tolika krvlju i jezikom braća od njih se vjerom ciepaju, dočim bi ovom još spojena mogla odlučiti sudbinu balkanskog poluotoka i muhamedanstvo prisiliti na uzmak u azijske pustare, odkle je i poteklo. Ovom mišlju bijaše napose obuzet fra Petar Bošnjak, te u družtvu od njekoliko braće zaputi se u susjedne srbske krajeve. Kako mu je posao išao za rukom, odtuda razabiremo, što je na više mjesta morao obustaviti svoje blagonosno djelovanje zato, jer nije imao dovoljno pomoćnika, da zadovolji najprečjim potrebam

[17] Ibidem p. 92—3.
[18] Ibidem p. 94—5.

onoga naroda. Usilovan dakle bijaše opet se na njeko vrieme vratit u Bosnu, ter sabrav nješto brojniju četu, zaprosi papu, da im dozvoli poprimit upravu katolika latinskog obreda, kojih još u Srbiji bio priličan broj, samo što su bili razsijani po svih krajevih, uzput pako da uzpostavljaju crkveno jedinstvo, za koje je već bilo nješto izgleda. Sv. stolica listom od 16. travnja g. 1601. to im radostno dopusti, obasuv ih mnogimi povlasticami,[19] a oni sada na novo proputuju sva pusta mjesta, zapute se u šume, potraže kolibice i ustave se u kukavnih selih baštinstva lišenih Slavjana. Medju brda, ne pazeći na led i na glad, nošahu ti srčani fratri rieč božju, te bijaše velika okriepa, koju onaj narod oćuti.[20] Gonjeni željom za širenjem carstva božjega i uzpostavom crkvenog jedinstva, bosanski franjevci dopirali su bez sumnje i u samostane srbskih crkvenih poglavica, te su živo pokretali posao ujedinjenja. Nu kada su oni ovaj bogumili i rodoljubivi posao odpočeli, neda se točno označiti. Sva je prilika, da je to imalo biti njegdje okolo g. 1596, jer se ne čini moguće, da su oni mogli tako brzo napredovati, ako uzmemo u obzir, da su tada Srbijom prolazile turske horde, a narod da je već bio skoro smetnuo s uma svaku svezu sa katoličkom crkvom, uslied dugo prekinuta obćenja.

Al dočim su ovako Srbi pozivani u naručaj vrhovnog pastira, franjevci ne zaboraviše ni svoje bugarske braće, te se čini, da su htjeli jednim mahom obgrliti cielo jugoslavenstvo, i njega sbližiti sv. stolici, a tada istom raditi o njegovu oslobodjenju. Od ove nakane oni se nisu dali odvratiti ni dalečinom pokrajina, u koje je trebovalo otići, nit nesigurnošću puteva, nit turskim strahom i zanešenošću, preziruć i sami život za taj uzvišeni cilj, koji ako i nije podpuno postignut, kako se je namjeravalo, ipak tiem se ni malo ne umanjuju franjevačke zasluge za crkvu i narod. Tako već god. 1595. ode jedan odjel franjevaca u Bugarsku, koji je predvodio fra Petar Soljanin (= Tuzlak) i tu počme sabirati oko sebe ostanke katolika, a mnoge i razkolnike privodit u krilo katoličke crkve. I onamo je bilo, osobito u Sofiji, naseljenih Dubrovčana, koji su živo prijanjali za katoličestvo, ali nisu uviek mogli imati

[19] Ann. Min. vol. XXIII. p. 342 et 497. Vol. XXIV. p. 385.
[20] Balan, Kat. crkva i Slaveni str. 216.

dovoljno svećenika. Razkriljenimi rukami dočekaše ovi naseljenici i domaći katolici naše franjevce, te im brzo sagradiše samostan u Čiprovcu, a crkvu u Kapilovcu. Za čas pomnoža se i broj vjernika, te se pomisli i na to, da se tu namjesti i redoviti biskup, koj bi onom rastućom i nadobudnom crkvom ravnao. Ove želje nije nitko bolje mogao nit znao predstaviti sv. stolici od fra Petra Soljanina, te se ovaj god. 1600 zaputi u Rim, izviesti papu ob uspjehu svoga djelovanja, stanju katolika, te podastrie molbu, da se naimenuje za njih posebni biskup. Sv. stolica uzradova se ovim veselim viestim, pak buduć i pred tisuću godina obstojala sofijska biskupija, dapače još za prvih viekova kršćanstva bila veoma ugledna i odlična, to sada, kad je bilo izgleda, da će novim i bujnijim životom procvasti, sv. stolica rado privolji, da se ova stolica uzpostavi, a tiem da se pruži prilika onomu narodu, da se na novo pripoji katoličkoj crkvi. I buduć su sofijski katolici želili, da se ta čast rečenomu fra Petru podieli, papa ih dobrostivo usliša, tiem više, što je držao da je shodno onomu podieliti vrhovnu upravu, koj je s tolikom požrtvovnosti onamo došao, toli sjajne uspjehe postigao i znamenite zasluge za onu obnovljenu crkvu jurve stekao, opredielivši mu isto doba 300 dinara godišnjih iz svoje blagajne za njegovo uzdržanje. Primivši biskupsku posvetbu, krene fra Petar natrag u Bugarsku, da zauzme novo mjesto i nastavi svoje apoštolsko djelovanje, koje je on u svojem izviešću od g. 1611. potanko opisao. Iz ovog znamenitog spomenika doznajemo, da je fra Petar nastanio se u franjevačkom samostanu u Čiprovcu, koj je sam sagradio, i tu se posvetio bogoslovnom nauku i književnosti, uz to ne zanemarujuć ni malo svojih pastirskih dužnosti. Poučavajuć stare i na novo obraćene katolike, u mnogom učeniku pobudi želju na svećeničko zvanje, te kako su jedni volili ostat u svietu, a drugi povući se u samostan, to je prve uvršćivao u svietovnje svećenstvo, a druge je primao u red sv. Franje, dobivši na to dozvolu od bosanskog provincijala, želeći, da franjevci bugarski ostanu u zajednici s onimi u Bosni, i tiem lakše oboji odole nevoljnim okolnostim, koje su mogle jedne i druge svaki čas zadesiti. A da se ova spona čvršća uzdrži, sám se primi uprave ondašnjih franjevaca. Vrieme, koje mu je ostajalo slobodno od predavanja, upotriebi na obnovu crkvene stege i kršćanskoga života u povjerenoj mu crkvi: on bi naime sobom izrav-

navao prepirke, trnuo svadje, triebio zloporabe, izdavao spasonosne naredbe, uvodio razne pobožnosti, pohadjao svoju biskupiju, dieleć sv. potvrdu i propoviedajuć. Boraveći u Trnovi, obratio je i pokrstio množtvo pavlićana, njegovi pako svećenici, buduć on nije mogao osobno otići, spali su do Filipopolja (Plovdiva), te su obratili pavlićanska sela: Kalabrovo i Novo Selce. Razširiv ovako na sjever i jug svoj djelokrug, često su mu puta uzmanjkali pomoćnici, te je morao pozvat braću iz Bosne, koja su mu se uviek radostno odazvala, a buduć narod nije im mogao davati ni potrebite hrane, on ih je iz svojih neznatnih prihoda obskrbljivao. Uz ovolike napore u službi, morade pretrpiti biskup fra Petar i mnoge nevolje, pogibelji, novčane globe, prietnje, dapače i udarce od Turaka, razkolnika i zločestih kršćana, a osobito od grčko-iztočnog arhiepiskopa u Sofiji, okorielog protivnika katoličke crkve, koj bi svake godine onamo prelazio i kušao podvrći katolike svojoj vlasti, tražeći od njih nepravedne namete, kao što i od svojih jednovjeraca. Polazeć na taj put, poveo bi spomenuti mitropolit sa sobom njekoliko ponajgorjih Turaka, te psujuć pred njima obrede katoličke crkve, nagovarao bi ih, da svećenike i svjetovnjake progone, vežu, tuku i oštećuju. Nu hvala budi brizi i revnosti fra Petrovoj, ne podje mu nigda za rukom, da svećenstvo oli puk odvrati od njihove vjere. Nješto težji bijahu progoni počinjeni na ime turske vlade, ali i tim napadajem odoli sofijska crkva, kojoj je na čelu stajao toli gorljiv pastir. Naime g. 1610. dodje u Bugarsku jenjičarski i stade iziskivat od kršćana djevojke, kako je to bio starinski običaj, koje bi imale služit sultana i njegov s a r a j (= dvor). Izpred toga otimača i grabežljivca kršćanskoga poroda bugarski katolici pobjegoše u gore i tamo po špiljah i pećinah posakrivaše svoje kćeri, da ih tako učuvaju od iznevjerenja, te premda tim biegom mnogo kvarovaše, buduć Turci sela im oplienili i poharali, ipak ni jedna katolikinja ne bje odvedena u Carigrad, što je dobri biskup pripisivao vrućim molitvam svojih siromaka i očitoj zaštiti nebeskoj. — Ove iste godine, desiv se u Čiprovcu, dodje onamo sandžak (= okružni upravitelj) i kadija, a uz njih množtvo a g â i drugih siromašnijih muhamedanaca, tom namjerom, da ubije, kako se je bio zakleo, biskupa i ostale katoličke prvake, stanovničtvu pako da uzme sve njegovo imanje. Silni strah zavlada u cielome mjestu, nu srećom novac i

mito ublaže okrutnike, koji su već bili počeli spremat kôce i drugo orudje, na kojem će katolike mučiti.

Ovo je medjutim, kako sam biskup fra Petar pripovieda, samo površni opis progonstva, koje je tada tištilo bugarske katolike, buduć odveć dugo bilo, kad bi se sve izkazivalo, a to je napomenuo, da zna sv. stolica šta oni trpe. Misao o oslobodjenju i njega je mučila, te je žalio da neima sredstva nit načina, nit kršćanskoga vladara, koj bi ondašnje kršćanstvo oslobodio; po tom i on je dielio nazore svoje bosanske braće i težko bi dočekao ustanak oli vanjsku pomoć, samo kad bi tomu i priuba prijale okolnosti. Nu ove su nasuprot priečile jedno i drugo: ciela naime Bugarska bijaše pociepana u četiri vjere, to jest na muhamedance, grčko-iztočnjake, katolike i pavlićane (ostanke starih bogomila), koji su stanovali u sedamnaest sela i brojili 1330 kuća, dočim katoličkih porodica ne bijaše tada više od sedam stotina, pak i to razasuto skoro po cieloj Bugarskoj.[22]

Ovo biskupa fra Petra izviešće dielom dopunjuje, dielom potvrdjuje njegov drugi u časti nastupnik i ujedno učenik, naime fra Petar Bogdanović (= Adeodatus), sofijski nadbiskup, u svom izvješću od g. 1667 na sv. sbor za poslove biskupa i redovnika u Rimu, ovimi riečmi: „Prije nego su (sofijski) katolici dobili biskupa, bogatiji su sebi dobavljali popove oli fratre za župnike; ali kad bi ovi umrli oli odstupili, za dugo nebi mogli dobiti druge, ter bi čestokrat jedan svećenik bio za sve, tako, da bi jedva u najveće blagdane mogli slušati sv. misu. Ali jedva dodje onamo fra Petar, kao da je angjeo s neba sletio, tako je bio dočekan. On se smjesti u Čiprovcu, gdje je bilo najviše katolika, blizu četiri hiljade. Tu sebi i franjevcem, koje sa sobom dovede, podiže stan. Buduć nije imao (tada) drugog svećenstva, cielu pastvu povjeri fratrom, te nove župe u Kapilovcu i Železnoj njima povjeri. Da podgoji domaće svećenstvo, sam bi sobom sabirao i podučavao mladiće, a tada ih zaredjivao. On je ravnao franjevci, ne samo kao župnici, nego i kao redovnici, s njimi živući, milostinje za njih kupeći i opet na njih trošeći. I samim Turkom bijaše na toliko omilio, da ga nisu smetali u vršenju njegova vikarstva po Bugarskoj, turskoj Ugarskoj i

[22] Balan. Kat. crkva i Slaveni str. XXIV—VI.

pò smederevskoj biskupiji. Al osobitu revnost pokazao je pri obraćanju pavlićanâ, kojih je još bilo množtvo u onih krajevih. K njima bi išao u selo i opet u svoju ih kuću primao, te zavezav se s njimi u razgovor, mnoge obrati, dapače u njihovu selu obavio je i službu božju.[23] Po tom, osim sofijske crkve, podieljena mu je bila uprava u svih biskupijah po Ugarskoj, gdje je Turčin gospodario, Srbija pako bila mu je predana apoštolskim listom od 13. rujna 1605. i ujedno mnoge vanredne punomoći i povlastice, koje su mu trebovale u onih žalostnih okolnostih.[24] Ove iste godine bio je u Rimu, da na novo izviesti sv. stolicu o stanju balkanskih kršćana, te je na svome povratku oplovio Dalmaciju. Došavši u Zadar, dozvolom mjestnog nadpastira a po želji svećenstva i naroda, držao je redjenje, te posvetio četiri crkve. Putem do Bugarske podieljivao je na više mjesta sv. potvrdu, naime gdje nije bilo redovitog biskupa radi turskoga straha;[25] odtale pako zaključit možemo, koli je bio ugledan kod sv. stolice i cielog južnog Slavenstva, pak da nije znao ovaj sin Bosne ni za kakvu pogibelj, buduć rodio se i uzrastao pod svakovrstnim tlačenjem i prietnjami. Pri toj tegotnoj službi jedino je mogao računat na podporu svoje braće iz Bosne i od drugdje, a ti bijahu: fra Gabrijel Peršić, fra Emanuel Melko, fra Klementije Papanković, fra Gerard Pobyrczky, fra Josip Reniezky, fra Sebastijan Gaalbi, fra Kristofor Domaniteczky i fra Benignus Crvenka, sve skoro sami Slaveni.[26] Godine 1610. prolazeći Starom Srbijom Marin Bizza, barski nadbiskup i apoštolski posjetitelj ovih krajeva, naš mu fra Petar izadje u susret, izdavši o tom službenu svjedočbu.[27] O njegovu daljnjem životu neima za sada inih podataka, nu i ovo je dovoljno, da se njime može podičiti Bosna i franjevački red. Dvojica njegovih učenika nasliediše mu u časti, te još sofijsku biskupiju povisiše na čast nadbiskupije, a nama to može biti dokazom, kako im je bio učen i revan učitelj, koji je znao podgojiti takov omladak.

---

[23] Ann. Min. XXIV. p. 459.
[24] Ibidem p. 460.
[25] Balan op. cit. p. XXIV.
[26] Ann. Min. vol. p. XXIV. p. 459.
[27] Coletus Illyr. Sacrum p. 69.

*

Ovolikoj radinosti i razširivanju bosanskih franjevaca po Bugarskoj čudit se moramo, i to tiem više, što su tada biesnili najljući ratovi medju cesarem i sultanom, a franjevci bili nemilo tlačeni. Ipak su oni jednakom ljubavju bili obuhvatili sve slavenske narode na jugu, željeć svima pokazati put u nebo i ublažiti nevolje kruta progonstva. U zamjenu za toliku požrtvovnost srodni puci otvoriše im stanove i srca, pak ako razne nepogode vriemena i kasnije okolnosti zatrše plodove njihova truda, to ipak nepristrana poviest uviek će ih smatrati jedinimi dobrotvori pogažena čovječanstva i branioci pravovjerja u ono žalostno po kršćanstvo doba. Znamenito je za nas svakako, da je dotle cvala katolička crkva u Bugarskoj, dokle je ona bila otvorena bosanskim franjevcem; nu čim se oni odanle moradoše ukloniti, istodobno se počeše umanjivati i katolici, ter opet sofijska biskupija postane praznim naslovom.

Pa kao što u Bugarskoj početkom XVII. vieka bijahu se pokazali veseli izgledi za katoličku crkvu, isto tako i na jugu bosanske države bijaše znakova, da će se stvoriti davna želja franjevaca i da će stupiti susjedni puci u crkvenu zajednicu. Prolazeći Starom Srbijom barski nadbiskup fra Toma Orsini, priedje u Hercegovinu i tu razumi od franjevaca, da crnogorski vladika Marderij liepo ih prima, te da je veoma sklon katoličkoj vjeri. Ovu priliku upotriebi isti apoštolski posjetitelj, ter mu se uvrati na Cetinje, i toliko ga nagovara na prielaz, da je od njeg otišao pun nade, da nije daleko vrieme, kada će ovaj vriedni crkveni i svietovni poglavar crnogorskih brda stupiti u krilo katoličke crkve.[28] Mi i ne sumnjamo, da medju onimi franjevci, koji su izkusili ljubežljivost Marderijevu, da su bili većinom sinovi bosanske države, buduć je ovaj zastupnik sv. stolice u Hercegovini čuo o njem toli povoljne glasove; pak s toga ovi su morali bacit prvo sjeme izmirenja u srce ovog vladike, a često zalazeći u Crnugoru, učinili su i njegove gorštake sklone na pravovjerje.

Obe zamašne i krasne osnove, naime ustanak i crkveno izmirenje, ne dadoše se izvesti bosanskim franjevcem, uzprkos svim naporom i žrtvam, koje uložiše u te plemenite svrhe, pak dočim se ustanak utrnu potoci prolivene krvi, ujedinjenje razbi se o tvrdo-

[28] Balan op. cit. p. 219.

glavost grčko-iztočnog svećenstva. Odgojeno mržnjom proti Rimu i katoličkoj crkvi, ne htjede pružiti ruku na pomirenje nit se otresti svojih predsuda, koje su mu bile prešle u krv i zatrovale sve vanjske i nutrnje odnošaje. Ni sama uzvišena misao narodnjeg oslobodjenja ne bijaše kod njega tako jaka, da bi se izmirilo sa sv. stolicom i pod njenom zaštitom potražilo jamstvo boljoj budućnosti. Dapače ono planu svom zlobom, te varkami i strahovanjem razvrgnu one liepe nade, koje su bosanski franjevci počeli gojiti u tom pogledu, stavljajuć na ruglo katoličke vjeroistine, pogrdjujuć rimske obrede i progoneć katolike. A da im lakše posao podje za rukom, novcem podkupe Turke, da im pomognu ugnjetavat franjevce. Kakovom su okrutnošću vladike i njihovi pristaše uza zid pritisnuli franjevce, ponješto doznajemo iz otvorenog lista fra Stjepana Zlatarića, tadanjeg bosanskog provincijala, koj izdade fra Luki Jurišiću pod danom 1. svibnja 1604, te u kom se opisuje, kako su ovi zanešenjaci franjevce u okove mećali, u tamnice zatvarali, tukli i zlostavljali na toliko, da su trojica na smrt bili izubijani. Nadalje kazuje, da im se ne dopušća prebivati u samostanih, dok prije ne polože tri tisuće dinara; a buduć ne imaju odkle platiti toliku svotu, bojat se je jako, da se sa samostani ne utrne i iskra vjere, to ga šalje k papi, vladarom i svim kršćanom.[29] Doisto je imala bit velika bieda i nevolja, kada je trebovalo uteć se kršćanskoj Evropi za pomoć i podporu. Ne znamo, koji je bio uspjeh ovoga prosjačenja; nu svakako ova viest izpunjuje prazninu o suvremenom progonu franjevaca. I sliedećih godina bila su nastavljana samosilja i franjevci su bili potezani po pristranih turskih sudištih tako, da je g. 1606 sam bosanski paša morao ih uzet u zaštitu, izdavši bujruldiju na sve kadije, da se jednoč kane franjevaca i ne primaju proti njim tužba; ako li pak i prime, da se ne upuštaju u odsudu, nego cielu stvar ustupe veziru, da ju on sobom pregleda i rieši.[30] Očevidno je, da su znamenite nepravde i progoni morali prinukat bosanskog pašu na ovu naredbu, kojom je iznimio franjevce izpod sudbenosti kadija i tiem dao dokaz franjevcem, da su odveć često bili pravi zdravi pedepsani i globljeni.

* * *

[29] Balan op. cit. p. 217 u opazki.

[30] Fojnički arhiv br. I.

Ne smjemo završiti ovaj odsjek dogodovštine bosanskih franjevaca, a da se još jednoč, ma i površno ne obazremo na čine, koje smo dovle prosto poredali, te da ne dadnemo njeku malu sliku onodobnih odnošaja, u koliko nam to dotični spomenici i izvori dopuštaju. I doisto neprekidni ratovi izmedju cesara i sultana učinili su znamenitim ovaj XVI. viek, ter je otomanska zviezda tečajem cielog stoljeća obuzdavala kako polet habsburžkog dvoglavog orla, isto je tako pùtila mletačkog lava, zadavši mu osvojenjem Cipra duboku ranu i golem gubitak. Svaku pobjedu i poraz kršćanskog oružja plaćali su krvlju i globami bosanski franjevci i katolici, držeći jedne i druge za uhode kršćanskih vlasti, ili bar za povod tomu ratovanju. I dočim su ovi junački trpili, a najposlje i za oružje počeli prihvaćat, grčko-iztočno svećenstvo čas po čas nasrtalo je na njihove vierske osebine i tražilo ih odtrgnuti od sv. stolice, koristeći se nješto povoljnijim družtvenim položajem i novcem, koje je rado prosipalo, da katolikom zada smrtni udarac i na razkolničtvo ih zavede. I dočim su ovako ove dvie kršćanske vjeroizpoviesti trošile se u medjusobnoj borbi, bosanski muhamedanac sveudiljnim ratovanjem proti kršćanom upio je mržnju na sve što je nosilo na sebi biljeg kršćanstva, a neprekidnim obćenjem sa Azijci, uljuljao se je u bajke arapskoga proroka. Ovo odrodjivanje promicala je i turska vlada, ter je revno otvarala učione, u kojih se je učio turski jezik i k o r a n, pak dočim opažamo u XVI. vieku, da su mnogi muhamedanci služili se bosanicom u javnom životu, već u sliedećem stoljeću počeli su na to zaboravljat, te je narodno pismo ostalo još samo u porabi kod otmjenijih porodica, što i opet dokazuje, kako se Bošnjak neda lahko odtrgnuti od svojih predaja. Odpor taj najbolje se zrcali iz nariečja i posebnog izgovora, koje su bosanski muhamedanci uveli u turski jezik, kao i okolnost, da su u obiteljskom životu čuvali materinski govor. Ovako odtudjivan vjerskimi nazori, političkimi okolnostmi i uvjerenjem, da je on gospodar života i imanja svojih nemuhamedanskih sugradjana, bosanski je muhamedanac zadovoljavao se svojim družtvenim položajem i zbiljno prionuo uz zastavu Muhamedovu, te je nemilosrdno postupao sa srodnimi narodi, a nekažnjivo ugnjetavao krštene zemljake. Njegova ćud bijaše podivljala, noseć i čas po čas upotrebljujuć ubojno oružje, onodobni način ratovanja prelazeći u okrutnost, trnuo je u

njem svaku sućut, a pljačkanje i zarobljivanje noseć mu i tvarnih probitaka, još ga biesnijim i na rat spremnijim učiniše. Ovako razuzdanih, a ničim nesusprezanih strasti bijaše naravna posljedica, da su franjevci, kao vodje katoličkog stanovničtva, bili svakovrstno tlačeni i proganjani, i tiem više, što u ono ratno doba pravda nije mogla uzet ih u zaštitu, buduć i od sebe slaba, a prama inovjernikom i pristrana bila. U kratko da sve rečemo: muhamedanci postali su obiestni, grčko-iztočnjaci preuzetni, a katolici očajni s progonstva jednih i drugih.

Ovo glede vjerskih odnošaja moradosmo reći. Nu glede kulturnih jedva da imamo šta pripomenuti. Turske učione, ubijajuć narodne osebine i potiskujuć domaću knjigu, samo su ubijale narodnu sviest. Još se je ponješto njegovala književnost u grčko-iztočnih i katoličkih samostanih, ali se je ograničivala na prve početke, i to samo onim je bila pristupna knjiga, koji su se htjeli posvetiti svećeničkomu stališu. Pisaca u zemlji nije bilo, nu ipak svećenstvo jedne i druge crkve revno je bilježilo važnije dogodjaje, po načinu talijanskih ljetopisaca.

Glede obrta i trgovine išlo se je vratolomno nazad. Glavno tržište bijaše postalo Sarajevo, a Dubrovčani su skoro izključivo sačinjavali trgovački stališ, uz koje i njeki domaći katolici dodjoše do znatna imetka, pokvareno pako talijansko nariečje bijaše im poslovni jezik. Sielo ove trgovačke obćine bijaše zasebni dio grada, koj se i danas zove „Latinluk“, te je imala sve do konca sliedećeg vieka svoje vieće (= Conseio) i svoj službeni pečat. Zapadni proizvodi dolazili su iz Mletaka i Ankone preko Spljeta, a iztočni preko Jedrene; nu jedni i drugi s velikom mukom, radi zločestih i nesigurnih puteva, pri čem je čestoput množtvo tovara robe padalo u šake razbojnikom, kako nam to narodna predaja svjedoči. Glavni drum vodio je kraj rieke Bosne, do njezina ušća, nu ovaj služio je samo ratnim svrham, pak s toga od njega su se udalečivali kršćani, zemljište pako s jedne i druge strane stajalo je neobradjeno, te brzo obraste šikarjem i šumom, koje su tada postale zakloništem hajduka. — Obrt jedini, koj je bio još dobro njegovan, bijaše rudokopnja, imenito oko Travnika vadjeno je zlato, u Fojnici i Srebrenici srebro a u Varešu gvoždje, gdje je otvorio majdan Jakup paša izmedju 1486 i 1489. Ostali zanati nazadovali su, te buduć

Turčin nije osjećao mnogo potreba, mrzio pako zapadnu prosvjetu, umjetni proizvodi bili su primjereni njegovu barbarskomu ukusu, te su franjevci bili usilovani i kovane predmete dobavljat iz kršćanskih zemalja.

Ni poljodjelstvo nije bolje uspjevalo nego i ostala privreda. Kršćani obojega obreda već u ovom stoljeću došli su u podpunu ovisnost od muhamedanskog življa. Nu sva zemljišta često su mienjala svoje djelaoce, nješto radi kuge, koja se je čas po čas navraćala, nješto pako radi turske samovolje. Ovo se je osobito sbivalo s onimi, koja su ležala u blizini javnih puteva, te su se kršćani neprestano povlačili u šume i gorske predjele, da se koliko toliko uklone turskomu pogledu. Vlada sama nit je mogla nit znala promicati narodno blagostanje, ter je samo gulila a ne podupirala krštene podanike. Napokon česti ratovi uništivali su poljodjelski stališ, jer je morao nosit za Turci živež i strielivo, a višekrat i vojevat uz svoje gospodare.

Ni državni odnošaji nisu ni malo prijali razvitku Bosne. Ona je tada posve izgledala, kao i Biograd, ratnom točkom, odkle su polazili nebrojeni čopori k zapadu i sjeveru, da ukroćuju i podjarmljuju susjedne narode, pak s toga i bila je ustrojena na vojničku. Vrhovna uprava bila je razdieljena na više sandžaka, a glavni bijahu: bosanski, hercegovački, zvornički i kliški, svim je pako predstojao bosanski paša, koj je sjedio posljednjih godina u Banjaluci. Medjutim skoro cielo današnje sarajevsko okružje bijaše iznimljeno izpod vlasti bosanskog sandžaka, ter je njime upravljao sarajevski Mulah, a ovaj je bio zapovjednik jenjičara, koje je on upisivao i predvodio, gdje je trebovalo, pak odtud i danas poslovica u narodu:

Dok je agâ, bit će barjaktara,
Dok je mulâ, bit će jenjičara.

Osim ovog neredovitog odjela, bijahu još druga dva. Prvi su sačinjavali oni muhamedanci, koji su od cara dobili timare, to jest desetinu od njekih sela, te prema prihodu njeki su išli u rat na konju, ostali pako pješke, nu jedni i drugi vojevali su o svom trošku. Ova četa bijaše mnogobrojna, a povećavali su ju sluge i kmeti bogatijih vlastelina, ter je bila osobito sultanovo pouzdanje. Odjelni zapovjednik spahija zvao se je Alajbeg, a vrhovni bijaše dotični sandžak; ti pako naslovi bijahu dovoljni u ono doba, da se

dotični vlastelini smatraju poluovisni, te da sebi nagomilaju kmeta i zemalja. Od Prusca do Sarajeva stanovao je i tada veći diel bosanskih spahija, a njegda i ciela Hercegovina davana je bosanskim pašam kao naknada za uzdržavanje konjaničtva. Treći napokon sbor turske vojske sačinjavali su svi ostali muhamedanci, od kojih mnogi i ostarili bi vojujući, a tada bi dobili odpust i naredbu na kojeg kadiju, da mu za njegove zasluge sagradi kuću i označi zemljište, od kojeg će moći udobno živiti, te naravno da bi se tada kršćanom otimale zemlje i tako svi postajali kmeti izsluženim turskim vojakom. Kao što mnoge druge bosanske varošice, tako je i Fojnica bila ovako naseljena muhamedanci, od kojih mnogi i danas nose na sebi očevidan biljeg, da su ovamo došli iz azijskih i grčkih pokrajina. Državni danjci samo su tištili kršćane, te su bili odveć ogromni. Obiteljska čast, imanje i isti porod ne bijahu više svojina krštenog naroda, već sve bilo je izvrženo grabežljivosti zemaljske vlastele i činovnika. Riečju: Bosna je bila iz vana pusta, a iznutra raztrovana mržnjom i zlobom, kojom su jačji tlačili slabije — nekršteni krštene, a osobito katolike; pak nije ni čudo, da su sami franjevci podticali na ustanak, koji su inače znali sve podnositi kršćanskom strpljivošću.

XII.

Radinost franjevaca u crkvenih službah.

(1610—1645.)

Ne smećuć s uma vjerske i političue ciljeve, bosanski franjevci svrnuše ovog vremena svoje djelovanje na čisto crkvene poslove, te mnogi od njih dovinu se biskupskih stolica, što nam je dokazom, koliko su povjerenje sv. stolice uživali u svakom obziru. Još je tada ravnao bosanskom biskupijom fra Franjo Balićević. Proti ovomu ustade cesarski dvor, ogradjujuć se pred sv. stolicom, da je ista naimenovala ga biskupom u obsegu ugarske krunovine, dočim ugarskim kraljevom pripada pravo naimenovanja biskupa po cielo Ugarskoj, dakle i bosanskog, buduć ima diel biskupije s onu stranu Save. Sv. stolica odlučno se je uzprotivila ovomu zahtjevu bečkog dvora, nu napokon radi ljubavi i mira, odobri cesarom predloženoga Aloiza Vilasko (= Ujlaki, Villaki, Villaxi), proglasiv ga bosanskim biskupom u stožerničkoj sjednici dana 20. prosinca 1600. Njeki ovog razstavljaju[1] od Ludovika Ujläki-a, koj je bio predstojnik vojničkog duhovničtva, te kašnje (1602—3) bio upotrebljavan u njeke državne poslove;[2] nu mi odviš držimo, da je to svejedan te isti, počem vatikanski zapisnik znade samo za Aloiza[3] a jedno i drugo ime uzima se kod Talijana zamjenito, te neima temelja držat ga za različita. Medjutim ovaj drugi bosanski biskup samo

---

[1] Schem. dioec. Diak. 1870. p 24.
[2] Ibidem.
[3] Farlati IV. p. 79.

je nosio pusti naslov, dočim je uprava bosanske biskupije s jedne i druge strane Save ostala i nadalje pod biskupom Balićevićem. Pa kako za Aloiza, tako i za njegovih nasliednika Franje Erghely-a (30. srp. 1603) i Ivana Thelegdi-a (27. sječ. 1610) ništa se nepromieni u crkvenoj upravi, od kojih prvi zadrža predstavničtvo zagrebačkog, a drugi veliko predstavničtvo strigonskog kaptola, rad pomanjkanja biskupskih prihoda.[4] Mirno je dakle sliedio Balićević vršiti biskupske čine i nositi isti naslov, a dosliedno nositi i teret neuživajuć ni odkalen nikakvih dohodaka, već živuć jedino o milostinji, koju bi mu braća priskrbila. O njem nalazimo u domaćih ljetopisih, da je god. 1607 na blagdan sv. Matije apoštola posvetio fojničku crkvu,[5] a Farlati nam svjedoči, da je za njegove dobe (g. 1610) prošao Srbijom, ter idué iz Novog Pazara u Hercegovinu trcio se Bosne barski nadbiskup i srbski prvostolnik Marin Bizzi, koj u listu na sv. vjeroplodnički sbor javlja, da je našao Bosnu napunjenu sliedbenici rimskoga obreda, koji se odlikuju osobitom pobožnošću i vjerom, te koji neumornim trudom i pomnjom na svako bivaju napućeni i u duhovnih stvarih providjani od redovnika sv. Franje, pod ravnanjem jednoga biskupa, koj se sada zove fra Franjo Balić (mj. Balićević), iz iste redovničke obitelji.[6] Liepa je ovo svjedočba za bosanske franjevce, iz koje sudit možemo, da su i tada bosanski katolici na daleko slovili gorljivošću svoje vjere i strogo ćudorednim ponašanjem; i ova svjedočba tim je važnija, što je putem kroz Hercegovinu morao isti Marin proći kroz njeka katolička mjesta, gdje su duhovnu službu obavljali franjevci bosanske države.

Ove su i sada tištila svakojaka nasilja i nepravde, kako to razabiremo iz samih carskih fermana, izdanih g. 1608. i 1611. U prvom od ovih piše sultan Skender paši, kako su mu se pritužili fratri, da oni propoviedajuć evangjelje, te po samostanih, crkvah, trgovištih i selih putujući i puk na službu vladarevu svjetujući, deftedar (ravnatelj financija), jenjičari, softe i drugi tlačitelji njih uznemiruju, zapovjedi carske preziru, evangjelje i propoviedanje zabranjuju i smetaju. Osim toga ovi isti progonitelji ubojstva počine,

[4] Ibidem.

[5] Fojnički ljetopis.

[6] Farlati IV. p. 78. VII. p. 118.

i sudce, da stvar neiztražuju, mitom ušutkaju, pak na nedužne franjevce svu krivicu obore i u to ime velike novčane globe silom uzimaju; a kada živež progone, silne bakšiše iziskuju. Uslied ovih gorkih tužba, car zabrani takova samosilja, buduć se protive inim carskim naredbam, koje franjevci u rukuh imadu.[7] U drugom pako kasnije izdanom fermanu car zabrani činovnikom i pobiračem državnih danjaka, da ove ne vriedjaju i neuznemiruju, te da ništa od njih netraže, pod prietnjom carske uvriede, i velikih kazna, već da predpostavljene oblasti takove nasilnike suzbijaju i ne daju povoda novim tužbam.[8] Oviem ipak nisu prestala ovako težka tlačenja, već kako razabiremo iz fermana g. 1615. izdana, činovnici su u veliku broju razjahivali u samostane, za se i za konje tražili badava hrane, činili razne neprilike, pak s toga car im naredi, da samo onda dodju, kada se pozovu, oli kada bude od njih potreba, pak i tada neka plate, ako im htjednu franjevci prodati, a ništa badava ne iziskuju.[9] Sličnu tužbu činiše franjevci i g. 1617., jer su ih Turci strašno globili, govoreći: „vi milostinje svuda sabirete i mnnogi novac na hrpu mećete“, i pod tim samim izgovorom znatne su svote od njih iziskivali.[10] Medjutim i grčko-iztočno svećenstvo sliedilo je otegoćivat i onako težki položaj bosanskih franjevaca, pak dubrovački trgovci, po Bosni često hodajući i na milosrdje ganuvši se, izposlovaše ferman proti samosilju vladika,[11] koji su jednako nastojali podložiti sebi katolike, a tiem zatrti klicu pravovjerja u Bosni.[12] Za ciglu godinu kasnije ova prepirka medju svećenstvom jedne i druge crkve pooštri se preduzetnošću grčko-iztočnih metropolita, koji sve sile uložiše, da podharače katolike. Ovaj put na Sultanov dvor ode jedan od domaćih katolika i razjasni priepor Porti, dokazajući, da su šokci i Magjari (buduć su i tada pod tim imenom bili poznati), posve različne vjere od Srba, Vlaha i Grka, te da s njimi neimaju nikakva saveza, pak zato da nisu dužni ženitbenih i inih crkvenih pristojba plaćati njihovim metropolitom, koji to

[7] Ferman br. XI.
[8] Ferman br. IX.
[9] Ferman Sutjeski br. I.
[10] Ferman br. XIII.
[11] Fojn. arkiv sv. II.
[12] Farlati IV. p. 28 i fojn. ljetopis.

sada s carskim fermanom u rukuh uzimaju im, i preko načina uznemiruju ih, buduć te pristojbe i druga davanja pripadaju franjevačkim svećenikom, koji ih služe. Sultan iztragu o stvari povjeri Ali paši, budimskomu namjestniku, koji će u prisutnosti biogradskog sudca stranke saslušati, pisma pregledati i našavši ih različne oli protivne medju sobom vjere, strogo zabranit, da se tužbe metropolita proti katolikom neprimaju, i takova iztjerivanja dalje netrpe.[13] Ako se i nije ovimi carskimi naredbami ništa postiglo, već ostale poput prvašnjih mrtvim slovom u rukuh bosanskih poturica, to ipak odaju pravo stanje biednih franjevaca, koje su i sada gulili i tlačili ne samo pojedini muhamedanci, nego i sami višji i nižji činovnici, ne čekajući ni na povod ovakim zloporabam, nego globeć i mučeć na svaku ruku inovjerne podanike. Ni sam život nebijaše zaštićen od državnih oblasti, te je sličan zločin puštan neiztražen i nekažnjen, zadovoljne, da im se tim pruža prilika do mile volje sgrnuti novca, premda su bile uvjerene, da franjevci u tom nisu prsta imali.

Od ovih žalostnih prizora odvratit nam je za čas oči i bacit na crkveno polje, nebi li tamo što utješljivijega za nas našli. I doista ove dobe sv. stolica vanrednim je povjerenjem obasipala bosanske franjevce, uručujuć im izpražnjene biskupske stolice, nalazeće se u obsegu bosanske države a pod vlašću turskom, oni pako sjajno su dokazali svoju sposobnost za takove službe i gorljivost za sv. vjeru. Tako dne 17. lipnja 1613. za skrandinskog biskupa bje naimenovan fra Antun Požežanin, kog posveti sami Balićević[14] valjda zato, što nije bilo moguće preko turskih granica prelaziti i svečanijim načinom posvetbu primiti. A kada dvie godine kasnije, dne 2. velj., spomenuti biskup Balićević u Fojnici umrie i bje pokopan u samostanskoj crkvi, medju današnjimi žrtvenici sv. Mihovila i sv. Franje, tada mu Požežanin nasliedi kao apoštolski upravitelj bosanske biskupije,[15] u kojem svojstvu uztraja sve do svoje smrti, koja se pripeti god. 1625. u Fojnici, te blizu Balićevića bude položen. Medjutim cesar Matija nije htjeo odustat od svog prava, da njemu kao ugarskomu kralju pripada pravo naimenovati bosanske

[13] Ferman br. XII.
[14] Fojn. arkiv sv. II.
[15] Farlati IV. p. 28. i Fojn. ljetopis.

biskupe, ter je njegdje oko god. 1618. predložio bio Balasfy-a sv. stolici za bosansku biskupiju, njegov pako nastupnik Ferdinand II. oko god. 1622. Stjepana Sennyeya, sliedeće godine Vladislava Deakya, a god. 1625, Ivana Posgay-a bio naimenovao bosanskimi biskupi,[16] i kao takovim povjeravao je ove časti i službe; nu počem ovu četvoricu predloženih nenalazimo u vatikanskih zapisnicih, držimo da nisu tražili, oli da nisu dobili potvrde od strane rimskog dvora, te dosliedno da nisu bili ni posvećeni u tu svrhu, već naprosto nosili taj gizdavi naslov, pripušćajuć i nadalje franjevcem, da se oni brinu katoličkom stvarju u Bosni, nit priečeć apoštolskog upravitelja u povjerenoj mu službi. U tome nas mnienju utvrdjuju i zapisnici sv. vjeroplodničkog sbora, iz kojih doznajemo, da se je višeput i zbiljno uzimao u pretres carski zahtjev glede bosanske stolice, da su višekrat odbijeni predlozi i da sv. stolica sve do god. 1631. pak i poslie bila toga uvjerenja, da izključivo njoj samoj pripada pravo naimenovati bosanske biskupe, buduć odnosna crkva u nevjerničkoj zemlji, te neima nikakvih posjeda u obsegu carskih država.[17] Kasnije se odustalo od ove uzkrate, nu valjda samo onda, kada je carski dvor opredielio njeku novčanu podporu, a ine vjerske i političke okolnosti silovale su sv. stolicu, da bude prema cesaru popustljiva.

U isto doba kada je skradinskomu biskupu povjerena uprava obudovljele bosanske biskupije, drugomu bosanskomu franjevcu podieljena je (1615.) čast makarskog biskupa, naime fra Bartolu Kačiću, poslie nego je devet godina ona stolica izpražnjena stajala. Potanje viesti o njemu sačuvala nam je poviest, koje su sv. vjeroplodničinu sboru saobćili ugledni muževi, prigodom njegova promaknuća propitani. Iz tih podataka doznajemo, da je fra Bartul vukao lozu iz odlične hrvatske porodice Kačićeve. Otac mu zvao se je Nikola, majka pako Lucija, te još kao dječak, s bratom Lukom, stupi u red sv. Franje u rodnom mjestu Zaostrogu, i tim posta članom bosanske države. Dovršiv izvrstnim uspjehom filozofične i bogoslovne nauke, te položiv stroge izpite, najpre u Napulju, a zatim u Zagrebu, bje imenovan učiteljem sv. bogoslovja. Dočuvši pako, da spljetski nadbiskup Marko-Antun de Dominis o tom radi, da

---

[16] Farlati IV. p. 79. Schematismus dioec. diak. etc. p. 25—6.
[17] Farlati loco cit. Vjeroplodničin arkiv sv. I.

se ukine makarska i duvanjska biskupija, dotične pako župe da se stalno pripoje njegovoj prvostolnoj crkvi, toliko je u Beču kod cesara Matije, a u Rimu kod sv. vjeroplodničina sbora trudio se ustmeno i pismeno, da mu je napokon pošlo za rukom učuvati svojoj domovini biskupsku stolicu proti preduzetnoj osnovi samoga metropolite. Ova parnica pribavi mu i toliko ugleda, ter sv. stolica, uzpostavljajuć makarsku biskupiju, ovu neznade vrstnijemu od fra Bartula predati. Primivši biskupsku posvetu, dodje u Makarsku i smjesti se u susjednom franjevačkom samostanu sv. Marije, te je nevjerojatne uspjehe svojom govorljivošću i okretnošću polučio: crkve porušene dizao je, neumorno propoviedao, biskupiju neprestano obilazio, te puk svoj i novčano podpomagao. Tu brigu protegnu i na sve ostale susjedne crkve, koje nisu imale vlastitog pastira, a njemu su bile od sv. stolice povjerene, te je mogao (1622.) bezimeni izvjestitelj sv. sbora o njem i Skradinskom biskupu ove znamenite rieči napisati: „Franjevačka bosanska država sastoji iz sedam samostana, kojih brizi povjereno je trista hiljada kršćana, koje ravnaju samo dva biskupa, fra Antun Požežanin, posvećeni biskup skrandinski i upravitelj ciele kraljevine bosanske, te mnogih inih mjesta, koja se nalaze u oblasti Turakà, i fra Bartul Kačić, biskup makarski i upravitelj svih prediela, nalazećih se pod vlašću turskom, gdje manjka redoviti biskup, kao što se to razabire iz njihovih pečatnica; i ova obojica neprestaju dan i noć raditi, bdijuć vrhu stada njima povjerena, kao pravi pastiri obilazeći, i to skoro pješice mjesta, kapele i župe“. [18] . . . . Nješto kasnije i sami fra Bartul obaviestio Vjeroplodnicu o stanju i potrebah svoje biskupije, iz kojeg izvješća upoznajemo se dielomice i sa stanjem franjevaca bosanske države, u koliko se je ova protezala po njegovoj biskupiji. Tako doznajemo iz istog, da su u obsegu makarske biskupije bila četiri franjevačka samostana, u Makarskoj naime, Živogošću, Zaostrogu i Imoti. Makarski je tada brojio osam svećenika, pet klerika, dva lajka i deset djećaka, te da su ovi mladići, kao i oni u drugih samostanih, velikom radošću i neumornom pomnjom prisustvovali sv. časovom polag običaja reda, koji vremenom unilaze u red, i bivaju podučavani od kojeg vrstnijeg franjevca;

[18] Farlati IV. p. 193—6.

samostan pako providjao je svećenici župe u Vrdolu, Cetini i Primorju, ter imao u tu svrhu deset molitvišta. U Živogošću stanovalo je trinaestero braće i osmero djece, te i samostan imao tri župe, naime Blato, Broćno i Primorje (valjda dolnje), a četiri crkve, jednu od franjevaca podignutu, ostale tri obstojeće od pamtivieka. Zaostrožki samostan imao je deset misnika, šest klerika, dva lajka, a djece i sluga četrnaest. Njemu su pripadale četiri župe, t. j. Zacerje, Ljubuško, Vrgorac i Čitlak. Crkvicâ je bilo četernaest u obsegu ovog samostana, od kojih četiri podigao je iz temelja sam biskup. Napokon samostan u Imotskom brojio je sedam svećenika, dva klerika, dva lajka i deset dječaka. Pripadale su mu župe: u Podbilju, Sovićih, Drinovcih i Kamenu Mostu, u kojih su četiri crkvice, jedna od braće popravljena, ostale tri skoro porušene. Osim ovih franjevačkih župa obstojale su samo još tri svjetovnjimi svećenici providjene, i to: u Podgori, Zagradi i Brehlih. — Iz dalnjih redaka ovog zanimivog izvješća razabiremo, da mu je bio povjeren od bosanskog upravitelja i samostan u Rami, sa dotičnimi župami, koje su se protezale po Duvnu i Livnu,[19] buduć su ova mjesta bila mu bližnja i pristupnija nego li onomu. Pak buduć mu je tada bila prepirka sa stefanijskim biskupom, a zato i s njekimi albanezkimi biskupi, da je prisvojio njeka mjesta, koja ovom pripadaju, to je pobližje označio granice svoje biskupije, tvrdeć, da u današnjoj Hercegovini njemu pripadaju mjesta Ljubuški, Mostar i Konjic, te završujuć moli od sv. stolice kakovu novčanu podporu, buduć mu crkva neima nikakovih dohodaka, a on se od mnogo godina trudi u vinogradu gospodnjem bez ikakve podpore.[20]

Od ovuda se vidi, koli revno trudili se franjevci u onom dielu bosanske države, te u kojem broju, pak da su svuda podizali crkve i revno obavljali svoje redovničke i župničke dužnosti, buduć skoro jedini dušobrižnici u onom prostranom dielu njihove redovničke pokrajine. Nalazimo fra Bartula i u drugih zgodah radina i okretna: u Korčuli posveti uz ine fra Jeronima Lučića za drivatskog, a u Spljetu fra Tomu Ivkovića za skradinskog biskupa, pomože ovomu u Fojnici, Olovu i drugdje zarediti svećenike, a na mnogih mjestih dielio je mjesto istoga potvrdu, buduć je Ivković bolovao na ulozih.

[19] Vladić. Uspomene o Rami.
[20] Farlati IV. p. 195—6.

Pomagao je svjetom i podporom fra Matiju Divkovića pri izdavanju njegovih djela, te napokon oko god. 1645. blaženo preminuo u Hvaru i bje pokopan u crkvi svojega reda.[21]

Dočim su ovako jedni franjevci dostojno obnašali velike crkvene časti, podupirani i u tom jedino od svoje braće, drugi su, osobito oni u Bosni, podnosili jednako najokrutnija progonstva od samovoljnih muhamedanaca. To najbolje razabiremo iz sultanskih fermana, koje su franjevci ovog doba morali potražiti stranom posredno, stranom neposredno od visoke Porte. U jednom od tih, pisanu g. 1618., sultan Osman II. javlja Hasan paši budimskomu, Skender paši bosanskomu i beglerbegu temišvarskomu, kako su mu se pritužili bosanski svećenici, da vojvode, subaše i drugi činovnici znatne svote od njih uzimaju, govoreći: „Vi milostinje sabirete i silni novac na hrpu mećete, to se nemože trpit", pak zabranjuje takova nasilja i bezzakonja.[22] I godine 1622. bješe primorani franjevci iznieti svoje tegobe pred samog sultana. Njeki bezi, vojvode i drugi muhamedanci, susretajući ih na putu u vlastitom redovničkom odielu, običavali su im reći: „Vi se po starinskom običaju odievate, kao i do osvojenja Bosne, a to je izdajstvo", ter onda udri, globi i haljine s njih skidaj. Mnogi ustravljeni ovim postupanjem, počeli su nosit domaću odjeću, nu i ovaki bili su isto tako zlostavljeni, pod izgovorom: „Vi ste svećenici, što svoje haljine nenosite".[23] Proti ovim nepravdam prosvjedovao je bio već godine 1617. i carski poslanik u Carigradu, budući to bilo proti ugovorom mira od god. 1615., koji je obstajao medju cesarem i sultanom, te uslied kojeg bila je dana sloboda katoličkim svećenikom vršiti svoju duhovnu službu po cielom turskom carstvu. Iz istog se fermana vidi, da su franjevci bili napadani u trgovištih i javnih mjestih, te da im je bilo strogo zabranjeno išta popravljati, što car istim fermanom ukida.[24]

Osim ovih obćih progona, koji su sve bosanske franjevce jednakom mjerom tištili, fojnički su ovog vremena imali i posebnih tegoba. Oni su morali badava pričikat sve putnike, koji su onamo

---

[21] Ibidem.
[22] Ferman br. XIII.
[23] Ferman br. XV.
[24] Ferman Sutjeski br. III.

kojim mu drago povodom dolazili oli prolazili, te ovog vriemena njihov samostan postao pravom gostionom, u kojoj medjutim nije se ništa plaćalo, već se nemilo jelo i pilo na račun samih gostioničara. Zatvoriti vrata nemilim gostom ne bijaše više u vlasti franjevaca, već moradoše taj teret nositi. Da koliko toliko olakšaju si službu oko gostova, kad nemogahu troškova namiriti, zamoliše g. 1620. carski ferman, po kojem bi njihova dva kmeta, koji budu pomagat im u toj službi, bili prosti od svih vanrednih državnih danjaka.[25] Ovu sultanovu povelju saobći Sulejman paša fojničkomu podsudcu, naloživ mu, da štiti rečene kmete od sličnih iziskivanja.[26] Nu ponajtežji udarac snadje ovog doba samostan u Dolnjoj Tuzli. Biskup sofijski, fra Petar Soljanin, o kojem smo obširnije u predidućem poglavju prozborili, godine 1623. bijaše otišao u Rim, a odonud vraćajuć se, skrene se u svoje rodno mjesto Tuzlu (Soli), da vidi rodbinu i prijatelje, nenadajuć se ni sam dugu životu. Putnimi nevoljami i starošću tu bje shrvan, i kako je sveto živio, tako sveto ovdje i preminu. Turci su težko dočekali tu priliku da franjevce oglobe, i pod izlikom, da je rečeni biskup donio od pape mnogo blago, da osnuje bunu i podigne katolike proti Turkom, svu braću metnu u okove, i sve dotle ih mučiše, dok im se nedade 2000 talira. Plativši toliku globu, bješe primorani zapustiti na njeko vrieme samostan i uklonit se s očiju svojih tlačitelja.[27]

Ova progonstva prinukaše franjevce, da godinu dana kasnije obrate se na Vjeroplodnicu i saobće joj uz ostalo svoje muke, i šta su oni žrtvâ učinili za biskupe, odkupljujuć ih žive i mrtve, pak potražiše kakvu takvu polakšicu, odnosno posredovanje kod kršćanskih vlasti. Nu cesar Ferdinand bio je već upleten u krvavi tridesetgodišnji rat s vanjskimi i nutrnjimi neprijatelji, ter sv. stolici ne osta ino, do povlasticami i milostmi tješiti bosansku braću. Papa Urban VIII. dne 23. rujna g. 1625. dozvoli im, da smjedu kršćansku djecu i muhamedance krstiti, od svih papi zadržanih grieha i crkvenih kazna odriešivati, sv. pričest podieljivati i vjenčavati, crkve na novo blagosivati, mjesta im ustupljena primati,

[25] Ferman br. XIV.

[26] Bujruld. br. II.

[27] List otaca bos. države, pisan na Vjeroplodnicu god. 1624. u sutj. arkivu. Čevapović op. cit. p. 132. Oćevac op. cit. p. 88.

nepokretna dobra uživati i prenosnim žrtvenikom služit se.[28] U isto doba (dne 28. list. 1625.) skradinsku biskupiju podieli rečeni papa Urban VIII. fra Tomi Ivkoviću, a ujedno ga imenova i apoštolskim upraviteljem u Bosni, te obližnjih izpražnjenih biskupija,[29] budué je ove godine preminuo i fra Antun Požežanin u Fojnici, te ukopan bio pred današnjim žrtvenikom sv. Mihovila.[30] Ivković je upravo tada po drugi put bio postao provincijalom, te se odlikovao bio u nižjih častih učenošću, razboritošću i gorljivošću. Njegovu posvetbu dne 8. ožujka 1626. obavio je u Spljetu nadbiskup Sforza Ponzoni, uz podvorbu fra Bartula biskupa makarskog i Mirka Jordana trogirskog. Da obim biskupijam posluži, dielom prebivao je u visovačkom samostanu, dielom pako u Požegi.

Primivši Ivković biskupsku posvetu, najnuždnijim je smatrao, providit se sultanovim fermanom i osigurat se čim više proti samovolji Turaka i srbskih svećenika, koji su, kraj svih dosadanjih zabrana, htjeli podjarmiti katolike i njihovo svećenstvo. U tu svrhu ode odmah u Sarajevo i pred kadijom Husein efendijom, s Ahdnamom u ruci, dokaže, da je slobodno katoličkim svećenikom iz pokrajine budimske, kanižke, jegarske i temišvarske u duhovnom poslu ovamo polaziti, a da ih u tome ni srbski popovi nemogu smetati, pak zato sultan strogo zapovjedi, da biskupu, kada bude po ovih zemljah hodati, nitko neprieči njegov posao činiti, crkvam i svećenstvom upravljati i da rečeni popovi u njegove se stvari ne miešaju.[31] Ovom carskom naredbom osiguran, posveti se novi biskup svojoj težkoj službi, te neprestano obilazeći povjerene si crkve, odmarao bi se stranom u visovačkom samostanu, stranom pako u požežkom, dieleći s braćom sve biede i nevolje. Da i ove zaštiti od svakovrstna tlačenja, nagovori ih, neka se uteku bosanskomu veziru i prijave svoje tegobe; ter ovaj g. 1627 naredi kadijam u Bosni i oko Požege, da nepuštaju nekaznjene ubojice, a mjesto ovih da ne globe franjevaca. Zabrani takodjer uzimat od fratara komore, iz pušaka pucat kad se misa govori, za male popravke novaca tražit,

[28] Izvornik u bos. drž. arkivu.
[29] Farlati IV. p. 28.
[30] Domaći ljetopis.
[31] Ferman br. XVI. zlatnimi slovi pisan.

džulus uzimati i darove iziskivati.[32] Ini turski službeni spisi dopunjuju ove viesti, te iz njih razabiremo, da je franjevcem bilo priečeno po selih hodati i po kršćanskih zemljah prositi. Nadalje, da su svi višji i nižji činovnici u velikom broju navraćali se u samostane te badava tražili jelo, ovnove, janjce, med, loj, zob, sjeno i tomu slične stvari, pak još i novce silom iztjerivali, za ubojstva ih globiti, a kada bi se haramije silom u samostan uvukli, tada bi isti činovnici lopove slobodne pustili, a fratre globili i mučili, pod izgovorom, da su ih oni sakrili.[33]

Ovim progonstvom prijale su i suvremene političke okolnosti. Sultan Murat IV. (1623—30) prenio je bio ratnu zublju iz Evrope u Aziju, te ovog vriemena ciela njegova sila borila se je najprije s erzerumskim odmetnikom Abašem, a zatim (1631—2) sami Carigrad postade pozorištem nutrnje bune i ljute gradjanske borbe, krvavi pako okršaji medju cesarem i Danskom davali su oduška bosanskim Turkom, te da u svojoj bezposlenosti izkale mržnju proti kršćanom. Jedini Uskoci, koji su madridskim mirom od god. 1617 bili prisiljeni, da se povuku iz Senja i Primorja prama turskim granicam, ove su još po malo uznemirivali.[34] Ovo zadirkivanje nije bilo u volji bečkomu dvoru, ali buduć su dotle znatne usluge učinili habsburžkomu domu, ovaj je zatim išao, da ih privede u katoličku crkvu, pa kako je sve uplivnije muževe zanimalo to pitanje, tako je i ljubljanski biskup Toma Chrön o tom razmišljao, pak je u listu dneva 1. lipnja 1629. napomenuo o. Vilhelmu Lamermanu, bečkom isusovcu, kako bi se dali Uskoci obratiti, a dotle da se prizovnu k njima bosanski franjevci, koji bi kao njihovi zemljaci, imali kod njih više pristupa i pouzdanja.[35] Razborit doista i dobar bijaše ovaj savjet po cesarsku kuću, a dičan za Bošnjake, te je samo šteta, da nije bio prihvaćen onom pripravnošću, kojom je revnošću bio dan, pak zato i odoše sva kasnija nastojanja za unijom u vjetar, jer se nije svuda postupalo onom sdušnošću i razboritošću, koje su bile potrebite za polučenje toli uzvišena cilja; kao

[32] Buruldija br. III.

[33] Fermani br. XVIII, XIX. te sutj. ferm. br. IV. V. Fojn. arkiv svez III.

[34] Mon. slav. mer. II. p. 124 et. 128.

[35] Arkiv knj. II. str. 127—8.

što se obično dogadja, kada se što kuša bez cieli shodnih činbenika. U tom opet bečki dvor zapodjene pitanje, komu pripada pravo naimenovati bosanskog biskupa, da li sv. stolici ili ugarskomu vladaru, ter da lakše svoj cilj postigne, podieli bosansku biskupiju vrlomu Ivanu Tomku Marnaviću, u Beču i Rimu veoma obljubljenu, a papa Urban VIII. dne 10. stud. 1631 potvrdi ga u ovoj časti. Stožernik Ludovisi, predlažuć medju ostalim i njega, papi reče: „O crkvi bosanskoj neimam ništa javiti do suznih dogodjaja“.[36] On se je rodio u Šibeniku g. 1579, nu lozu je vukao iz Bosne, i to kako sam u više prigoda tvrdi, od knezova Niša, grofova Zvonika, a gospodara Vojnice i Kamengrada, dapače čak iz rimske porodice Marcia, te da je u rodu bio i s mnogimi vladaoci iztoka i zapada. Izučiv prve nauke i domaću književnost u otačbini, a želeć biti svećenikom, radi bogoslovnih struka, bude poslan u Rim, gdje steče doktorski naslov, i toliko glasa, da je postao miljenikom svih rimskih krugova, dičeć se i u srcu Italije svojim pridjevkom „Bošnjak“, te samo pod tim imenom bio je poznat u vječnom gradu. Iza toga postane kanonikom šibeničkim, zatim arhidjakonom zagrebačkim, gradjaninom rimskim i protonotarom apoštolskim, a medjutim znamenite usluge učini sv. stolici i svomu narodu, pišuć i prevodeć razna djela, te popravljajuć glagoljske liturgične knjige, što sve obuhvati Jeronim Kavanjin, zapjevav o njem:[37]

„Živ Marnavić Ivan Tomko
Rod svietloga i on ožaka,
Biskupovo najpre oko
U Šibniku, pak Bošnjaka
Svojih čelnik; svo'a ga dila
Jesu veoma proslavila,
Koga radi svoje krieposti
Ku u Rimu on objavi
I Rim primi u svietlosti
Da 'e gradjanin svetoj glavi;
Nek po srećnom tom prijaštvu
Bude u većem na sviet častvu?“

---

[36] Sv. I.

[37] Uboštvo i siromaštvo, Zagreb 1861. pjev. 6, str. 94. Farlati IV. p. 80—1. Schematis. dioec. Diak. 1870. p. 27—9.

Što se dakle tiče same osobe, izbor je bio pao na revna i rodoljubna svećenika, uzko s Bosnom spojena; nu buduć nevikao s Turci obćiti, i možda plašio se pogibelji, ne usudi se, koliko nam je do danas poznato, ni prikučit se svomu stadu, a kamo li dielit s njime sva progonstva i nevolje, koje su ovog vremena ogorčavale život bosanskih katolika. On nasuprot bio je zabavljen u Rimu poslovi sv. stolice, ter nakon g. 1635. nigdje se nespominje, pak tako ne znamo ni mjesta ni godine njegove smrti.

Medjutim ovim biednikom nije manjkala duhovna utjeha. Još je njim na čelu bio Ivković, a gdje ovaj nije mogao priteći radi slaba zdravlja, tamo je dospjevao makarski biskup fra Bartol Kačić, pomažuć ga u svih poslovih crkvenih. Što buduć ovaj nastavio i nakon smrti Ivkovićeve i naimenovanja Marnjavića, bijaše upao u obustavu biskupske službe, od koje ipak bio je brzo odriešen.[38] Rečeni biskup Ivković preminuo je u Jajcu dne 8. svibnja 1634. prije primivši sva svetotajstva, umirućim potrebita, te je bio pokopan u crkvici sv. Ive Krstitelja u Podmilačju. Oko smrtne mu postelje bijahu šestorica braće i fojnički gvardijan,[39] te rekavši na svrhi preporuke duše „Amen" i „Jesus", izpusti dušu. Ljetopisi skladno tvrde, da se je i soba potresla u taj hip. — Ni punu medjutim godinu dana Bosna neosta bez duhovnog nadpastira, jer već dne 3. ožujka 1636. papa Urban VIII. naimenova biskupom od Drivasta u Albaniji fra Jeronima Lučića, rodom iz Brgula pokraj Vareša,[40] odlična znanjem crkvenoga kanoničkoga prava i govorljivošću, te mu privremeno polag pripoviedanja domaćih ljetopisa[41] povjeri i upravu bosanske biskupije, kojom je ravnao sve do g. 1639, kada je cesar kao ugarski kralj naimenovao fra Tomu Pilaša, inače Mrnjavčića, bosanskim biskupom, a papa dne 3. listop. r. g. potvrdio izbor.[42] I ovaj odmah potraži carski ferman, da smije slobodno vršiti svoju službu, u crkvah stanovati, po selih hodati, božju službu obavljati, i svećenike po sebi kazniti, a da se nitko u njegove poslove nemješa. Car mu to dozvoli, ali samo dotle, dok proti turskoj

[38] Farlati t. IV. p. 196.
[39] Ljetopis Margetića u liv. samostanu.
[40] Farlati t. VII. p. 248.
[41] Sutjeski ljetopis.
[42] Farlati IV p. 81.

vjeri nepogrieši.[43] Lučić ipak ostane i nadalje u Bosni, jer valjda nije imao kuda ići u Albaniju, ter umre dne 2. siečnja 1648 u Sutjeskoj i bude pokopan u crkvi sv. Ive Krstitelja s desnu stranu velikog žrtvenika, a na grobnoj ploči bijaše urezano: Hic jacet Reverendissimus D. Hieronymus Bogol a Varess ord. Min. Episcopus Drivastensis. Obiit die 2. Jan. 1648."[44] U pismohrani Vjeroplodničinoj nalazi se njegov jedan list, pisan dne 25. trav. 1639., u kojem izviešćuje sv. sbor o župah: Garčinu, Požegi, Selci, Ratkovpotoku i Dragotinu, tvrdeć da su to župe našičkog i veličkog samostana, bez kojih ovi obstat nemogu, a da su ih prvašnji bosanski biskupi prisvojili, ter se podpisuje Drivatskim biskupom, a upraviteljem Bosne i Slavonije;[45] a tiem odaje pravu nesebičnost i ljubav prama svojemu redu, premda je i njemu moglo doći u prilog ono prisvajanje.

Rečeno povišenje bosanskih franjevaca na bosansku biskupsku stolicu za nas je od dvostruke važnosti, jer sada nalazimo i cesara sklona franjevačkomu redu, te uvjerena, da je samo franjevcu moguć pristup u bosansku biskupiju, a tiem zadovoljiti dužnostim svojega zvanja. Ove iste godine dva franjevca: Marin Požežanin i Andrija Kamengradjanin, desiše se u Rimu, te izjaviše sv. stolici, da oni u Bosni neimaju crkava, nego prosta molitvišta, od kojih mnoga su pokretna, a sva da su tajna radi turskog progonstva, pak da zato nemogu u njih dobivat oproste, podieljene crkvam franjevačkog reda. Papa Urban VIII., sažaljujuć njihov položaj, a uvažujuć molbu od 13. srpnja r. g., protegnu takove oproste i na bosanska molitvišta.[46] Ovu znamenitu milost poprati sv. stolica inimi dokazi osobitog povjerenja. Tako g. 1642., naimenova fra Pavla Posilovića, rodom iz Glamoča, biskupom skradinskim; a g. 1646. fra Petra Kačića makarskim biskupom, obojicu sinove bosanske države. — Krasnu napokon svjedočbu o franjevcih nalazimo u listu srbskog (bolje vlaškog) vojvode Ivana Mateja (13. pros. 1644), koju dade franjevcem boravećim u Trgovištu, kada su ovi prepirali se sa sofijskim nadbiskupom o pravu na ovaj samostan, koj je po tome spadao na bosansku državu. Navedši bo uzrok

---

[43] Ferman br. XXII

[44] God. 1799. biskup Ilijić prenio je kosti njegove u svoj grob. Sutj. ljetopis

[45] Sv. I. u arkivu.

[46] Original u arkivu bos. države.

prepiranja i odpravljajuć stranke pred sv. stolicu, ovako završuje: „Ovo ipak jedno neka znade svetost vaša, da franjevci, koji ovdje borave, tako redovnički živu, da su si pridobili svih naklonost, da su samostan, svih sredstva lišen, popravili, duše luteranstvom opojene pokatoličili, katolike u vjeri uzdržali, te da sablazom ili što ino, što bi uvriedilo ljudsku savjest, nemožemo o njih ni zamisliti. Kamo sreće, da bi imala rimska crkva ovdje ako ne bolje, a to bar nit gorje poslenike — — — — ali ove hvalimo".[47] Tu očevidno izrazuje mali ukor ostalomu svećenstvu onih mjesta. Povod ovomu pismu dalo je odciepljenje bugarske kustodije od bosanske, koje se je sbilo g. 1645, počem je bosanski provincijal fra Franjo Lipanović, inače Gašparović, odrekao se Bugarske na obćoj skupštini reda, u Toledu[48] držanoj. Sofijski nadbiskup, bivši franjevac, nastojao je, da i franjevci u Vlaškoj podpadaju bugarskoj državi, ter je htjeo da bosanski franjevci ustupe i samostan u Trgovištu.

*
* *

Ne smijemo ovdje mukom mimoići družtvenih i kulturnih odnošaja u Bosni i Hercegovini za ovog razdobja naše dogodovštine, a tim da ne osvietlimo svoj predmet. Progonstva sa strane Turaka i grčko-iztočnih vladika poput crne niti provlače se i kroz ovu dobu. Osim tečajem poglavja navedenih dokaza, razabiremo iz inih sultanskih i vezirskih odpisa, da su Turci silom razjahivali u franjevačkih samostanih, govoreći: „Ovo su gostione (musafirhane) za nas načinjene, pak nas morate kao goste i dočekivat".[49] Nadalje, bili su često puta fratri globljeni, pod izgovorom, da su crkve razširili i nove sgrade načinili.[50] Uzimana je, premda protuzakonito, od fratara vojnica i kuneće kožice, ili novac mjesto njih.[51] Pak buduć je bio posve strunuo samostan i crkva u Fojnici, i franjevci bili zamolili, da ih u starom obliku poprave, car im to dozvoli, nu

[47] Mon. slav. mer. II. p. 129.
[48] Ljetopis sutjeski.
[49] Ferman br. XXIII.
[50] Ferman br. XXIV.
[51] Fojn. arkiv.

samo pod pogodbom, ako su te sgrade obstojale prije osvojenja, te da sve bude od drva, a da neupotrebe kamena oli opeke.[52] Ovo dakako naredi tom namjerom, da čim prije opet sve propane i uništi se. Za ovimi turskimi nasrtaji nisu ništa izostajali ni napadaji grčko-iztočnih vladika, te i u g. 1632. moradoše tri bosanska katolika, poimence: Petar Ivanović, Anto Franjković i knez Vukosav, podnieti proti njim tužbu, da moraju, proti običaju i zakonu, plaćati ženitbene i crkvene pristojbe srbskim patriarhom, metropolitam i vladikam, te je sultan i ovaj put uzeo u obranu katolike, naloživši to sudcu sarajskomu, kliškomu i hercegovačkomu, te Mehmedu nadzorniku javnih danjaka.[53] Po tom sudit možemo, da su po svoj Bosni i Hercegovini ova se tlačenja izvodila. Neprestane i silne globe prisiliše ih, da ne samo po turskih, nego i po kršćanskih državah moradoše prosjačiti, a u to ime g. 1606 i 1635 dobaviše fermane.[54] Koliko su bili zazorni vladi, vidi se od tuda, što su prigodom svake skupštine morali tražiti pismenu pašinu dozvolu.[55]

Nu premda sa svih strana proganjani i globljeni, franjevci ove dobe prionuše za knjigu i obuku, nazirući samo u tom obranu proti muhamedanstvu i razkolju, koja su raztrovavala predsudami i život ovdješnjih katolika. Pak buduć nije bilo redovnih učiona, mladež, koja je želila stupit u franjevački red, primana je bila u samostane i tu bi ju jedan od starijih i učenijih otaca poučavao u prvih početcih hrvatske i latinske književnosti, za rana ju priučavajuć redovničkom življenju. Dapače opaža se i njeki književni pokret u Bosni, te ovog doba susretamo se s mnogimi pisci, poteklimi izmedju bosanske braće. Fra Matija Divković, rodom iz Selašaka, učitelj sv. bogoslovja, napisao je više spisa starobosanicom. Nu buduć dotle nije bilo nigdje salivenih slova, umoli mletačkog tiskara Bertani-a, da ih čini saliti. Kod njega g. 1611. tiska: „Nauk kršćanski“, a godinu kašnje: „Sto čudesa oliti znamenja blažene divice Marije.“ Nakon pet godina izadjoše: „Besjede vrhu evangjelja nedeljnih“, koje bješe pretiskane g. 1704., a to nam svjedoči da su bile obljubljene i razpačane. U

[52] Ferman br. XXI.
[53] Ferman br. XX.
[54] Fojnički arkiv.
[55] Fojnički arkiv.

isto doba izdade: „Plač blažene divice Marije“, a g. 1631. dade na svietlo: „Život sv. Katarine u versih“. Oba ova djela neimaju nikakve pjesničke vriednosti, nu ipak, buduć su popularnim načinom bila napisana, te bila nabožna sadržaja, služila su na duhovnu utjehu i jedinu zabavu našeg naroda. Umrie u Olovu g. 1631., nedoživiv izdavanja posliednjeg spisa. Čistina jezika mogla bi nam služiti i danas uzorom pri pisanju djelâ, namienjenih prostomu narodu. U isto vrieme živio je i fra Ivan Bandulović, koj za župnike i puk prevede: „Pištule i evangjelja preko sve godine“, koje djelo g. 1613. u Mletcih bosanskom azbukom bi natiskano i kroz prvih pet godina u šest izdanja izadje; očit dokaz, koliko je tada mnogobrojno bilo u našem bosanskom narodu čitateljstvo i kako su crkvenjaci i svjetovnjaci rado dočekali prievod ovih misnih štiva. Za porabu domaćeg svećenstva pisao je fra Stjepan Matiević, a njegovo djelo: „Ispoviednik sabran iz pravoslavnih naučitelja“, izadje g. 1630. u Rimu, tiskom Vjeroplodnice a pismeni cirilskimi. — Za njim na književno polje stupi fra Pavao Posilović, izdavši g. 1639. u Mletcih: „Nasladjenje duhovno“, a g. 1642.: „Cviet od krieposti duhovnih i tielesnih“, prevod iz talijanskog. — Ove iste godine postane skradinskim biskupom, a spisi mu se odlikuju ljepotom jezika i lahkoćom pisanja, ter mu je prvo djelo g. 1682. bilo pretiskano. — Hvale su vriedni ovi napori, i tim vriedniji, čim su s većimi žrtvami i težkoćami bili skopčani. Turskom grabežljivošću do kraja izsisani, a sveudiljnim zlostavljanjem skoro k zidu pritisnuti, franjevci su ipak užigali luč prosvjete, razgonili vjersko neznanstvo, probudjivali žedju za naukom, pjesmom razblaživali trpnje svoga naroda i sv. službi uvadjali materinji jezik, pojeć čitanja i evangjelja narodu razumljivim glasom Povoljno je dakle tada bilo kulturno stanje franjevaca, te je i narodu bilo pribavljeno toliko duševne hrane, da je zadovoljeno bilo njegovim najprečjim potrebam.

* * *

Sve naše viesti o prvoj polovici XVII. stoljeća dovoljno dopunjuje putni dnevnik fra Pavla iz Rovinja, Istranina,[56] koj je g.

[56] Rukopis čuva se u Dalmaciji, ter mi je isti na porabu ustupio vlč. o. Stjepan Zlatović, povjestničar države presv. odkupitelja, kojemu za ovu i njeke druge bilježke harnošću dugujem.

1640. kao povjerenik generala reda pohodio cielu bosansku državu, a zatim držao u Rami glavnu pokrajinsku skupštinu, te odabrao novo upraviteljstvo. I budué je sam lično vidio sve samostane, a vierno bilježio svoje doživljaje i okolice, kojimi je prolazio, njegov dnevnik razvietljuje mnogu inače tamnu točku naše poviesti i suvremenih odnošaja.

Posjetivši imotski samostan, udje u Bosnu i noćivši u Duvnu u selu Bukovici, sliedeći dan stigne u Ramu oko podne; iz Rame nastavi put u Fojnicu, i tu već počima bit obširan u pripoviedanju, pak budué se je upušćao u potankosti, biva i veoma zanimiv. Varoš Fojnica brojila je tada 90 katoličkih a 60 turskih familija, crkva bila je bogata ruhom i raznom srebrarijom, al samostan, premda glavni, u odveć žalostnom stanju. Bio je naime prislonjen uz visok brieg, te počem su i prozori bili okrenuti prama briegu, to je napunjavao prostorije tamom, a stanovnike njekom tugom i sumornošću. Vlasti su ga turske bile zatvorile, nu potajno su mnogi franjevci u njem stanovali, medju ostalimi tu bijahu: fra Toma Mrnjavčić, biskup, i fra Mato Benlijić, tada gvardijan, a kasnije biogradski biskup. Jedino tu hvali vino, ribu i kruh, osobito ovaj, jer da je izvrstan.

Iz Fojnice otišao je u Visoki, ali velikim strahom prešao je s družtvom drum travanjsko-sarajevski, bojeć se, da ih koj muhamedanac ne sukobi i ne zlostavi, pak s toga su tadašnji franjevci najradje putovali po tajnih i samotnih stazah. Došav u Visoki, ostao je občaran položajem grada i ljepotom njegovih mnogih bašća, tako, da se nije mogao do sita nagledati ovih prirodnih krasota. I franjevci su imali jednu ovaku bašču, a uz samu ogradu tekla je voda na točak, te bi u večer onamo dolazila turska i kršćanska djeca.

Licem na Jurjev krene iz Visokog u Sutjesku daljnjim dvojinom putem, bojeć se, da ne sretne visočkog vojvodu, ter ga je na putu osobito zanimao prediel Bielopolje, na kojem nije vidio nikakva drveća zasadjena, nu koj je bio na sve strane zasijan pšenicom oli zaodjeven lozom. Braća, koja su ga pratila, kazivala su mu, da je ciela ta okolica vlastnost katolika, i tako plodovita, da se nigda ne gnoji, nego dapače da se po pet puta mora napustit ovce na mlade usjeve, da ih proriede.

Stigavši u Sutjesku, zatekao je oko crkve silni narod, jer je to bio god posvetbe crkvene, a u samostanu visočkog vojvodu, pak s toga i ne udje na glavna vrata, već morade obać okolo samostana i unići na druga vratašca. Crkva je bila dosti liepa i prostrana.

Obavivši tu svoje poslove, krenuo je u Olovo. Putem posjeti Vareš, tu nadje crkvu sv. Mihovila i do 40 majdana za talit gvoždje. Okolica olovska najljepša mu se je pričinila od svih, koje je dotle vidio. Dvie sto koraka od Varoši stajao je samostan i crkva, ter ovu potanje opisuje, pak odtale doznajemo, da je crkva bila prostrana, u vrh crkve uza zid bio prislonjen veliki žrtvenik, a tik oltara bile stolice za redovnike. Vrata od sakristija bivala su zastrta njekakvim zastorom, da nebi mogli Turci namjerit se na bogatu riznicu, u kojoj je bilo sila dragociena ruha i srebrarije, medju kojimi predmeti bijaše i jedan srebreni križ, koj je isti fra Pavao darovao, kao zavjet, što se je sretno vratio u domovinu, i ne misleći, da će ga ikad više vidjeti, kao što on sam veli. Tik redovničkih sjedališta, na desnu stranu oltara, u malom polukrugu stajao je Gospin oltar sa čudotvornom bogorodičinom slikom, koja je bila na daski namaljana, i to, kako se je držalo, od sv. Luke. Tu je presv. djevica bila predstavljena sa prekrštenimi rukami, s djetićem Isusom na krilu. Sama slika bijaše dugi četverokut, u vrhu i u dnu široka nješto više od jednog lakta. Koliko je bila čašćena, odtuda se dade zaključiti, što su k njoj hodočastili nesamo katolici nego i isti muhamedanci, ter bi čestokrat muhamedanske žene zamolile gvardijana, da drži otvorenu crkvu do 4 i 5 sati noći; moleći se pako po svome običaju, od vrata, koja vode u samostan, pak sve do pred Gospinu sliku puzale bi na koljenih, a medjutim davale bi presv. bogorodici najljepše pridjevke, što se dadu izmisliti. Pobožnost katolika napram ovoj čudotvornoj slici ne da se opisati, nu vidi se odtuda, što se čestokrat opazi krvlju poštrapan cieli put (premda je okruglim kamenjem pokaldrman) iz Olova do crkve, i to s toga, što bi mnogi katolici učinili taj put na golih koljenih. Glavna svečanost bijaše Velika Gospojina, ter bi se u večer palile vatre po svih brežuljcih, tako, da bi taj prizor izgledao, kao da je nebo posuto zviezdami. Na ovu svetkovinu sgrnuo bi se mnogi sviet iz svih krajeva, imenito iz Dalmacije, ter bi dolazile i jenjičarske čete, da uzdrže red. Sama kapelica bila je

crna od dima svieća; Turci pako nisu dopuštali, da se nova i priličnija sagradi. On pripovieda i o čudesih, osobito o jednome, koje je častna bogorodica njekome muhamedancu učinila. Govoreć o životu mjestnih, osobito starijih franjevaca, veli, da ovi živu kao kakovi svetci.

Probaviv u Olovu tri dana, zaputio se je u Srebrenicu, ter iduć njeko vrieme kraj rieke Olovčice, gdje se je tada mnogo olova nalazilo, priedje ju na veoma krasnu, na svodove sagradjenu mostu, ter prieko liepih okolica stigne na mjesto u četiri sata noći više mrtav nego živ. Na tome putu pratila su ga dva muhamedanca, jer na dulji put nisu smjeli franjevci ići bez muhamedanaca, koji su u takih prigodah bili vierni, te bi radje poginuli nego pustili, da se družtvu koje zlo dogodi. Samostan sa crkvom ležao je u pol varoši, jedno mu krilo bilo je presvodjeno, a u svemu bilo je 12 sobica, nu dosta kukavnih i neobskrbljenih tako, da nisu imali ni postelje, već se je morao naš fra Pavao pružiti po golih daskah u blagovaonici, baciv nješto slame, da mu bude priuba udobnije. Blagovaonica bila je okrenuta prama rieci, te je uživao svjež zrak, oko se je paslo na zelenilu mjestne okolice, uho pako nasladjivalo se je žuborenjem rieke. Pa kao što je bio samostan u hrdjavu stanju, isto tako i crkva bila je stara i tamna. Nu stanovničtvo ipak je liepo živilo, medju kojim i mnogi katolici, od kojih prvaci došli mu prvo jutro na oblazak, ter sve uglednije porodice poslaše mu darove. Tlo je obilovalo srebrom, pak je i sam vidio kamenje pokriveno ovom dragocienom rudom. Nedaleko od varoši imali su franjevci prilično prostrano imanje.

Odavle s družtvom krene u Tuzlu (Soli), preobučen u tursku odjeću, samo što nije imao turbana, buduć to samo Turci smjeli nosit. Ne mogavši prispjet onaj dan, kamo su išli, noći kraj njekog kršćanskog hana (gostione) na polju, buduć su bili unutra mnogi muhamedanci i grčko-iztočnjaci, a većinom pijani. Sutradan poraniv, sretnu njekoliko Turaka blizu Gradovrha, te brže bolje uzjaše konje. Napried ipak podje jedan njegov pratioc, imenom Grgo, i pretvarajuć se muhamedancem, pozdravi pridošlice i upita ih: „Gdje ste bili, braćo!“ „Bili smo kod ovih ovamo fratara i gjidija,“ odgovore mu oni. „Pa kako dočekuju?“ „Kako dočekuju?“

odvrati opet jedan, „Dočekuju dobro, ako ih budete dobro iztukli, i dat će vam štogod zaištete.“ Na to će Grgo: „Nebrinite se; to je naša briga.“ Razmitiv se s ovom ruljom, do koji čas prispiju u samostan. Vrata mu bijahu obložena i okovana gvoždjem, da mogu odoliti udarcem biesnih Turaka, sav pako stan jedva toliko zauzimaše prostora, koliko polovica crkve. Ova je bila dosta prostrana i liepa, ter se je tu čuvala čudotvorna bogorodičina slika, koju su franjevci donieli iz Zvornika, kada su bili usilovani zapustiti ondješnji samostan. Pjevalište je zauzimalo polovinu hrama, slika pako nad velikim žrtvenikom bijaše od veoma vrstna umjetnika. Položaj koli crkve toli samostana bijaše upravo divan. Stojeć na uzvišenu briegu, sterao se je odavle pogled na daljinu od tri i četiri dana hoda; prama iztoku i jugu pružale su se kitnjaste šume, a prama zapadu prostirala se je doljnjo-tuzlanska dolina, po kojoj su vrvili čopori konjanika i množtvo domaćih kola.

I budué je Gradovrh samo jedan sat hoda udaljen bio od Doljnje Tuzle, pošao je onamo naš fra Pavao s njekoliko drugova pješice, ter se pohvalno izrazuje o položaju grada, koj je bio tada okružen zelenimi i voćem obkićenimi briežuljci. Samostan je bio okružen sa tri strane kućami, u njem su bile četiri sobice, te je naličio više špilji, nego li ljudskomu stanu, tako da i uslied najvedrijeg dana trebovalo je užeći svieću, da se može po njem hodati. Crkva je bila malko udaljena od samostana, te je ležala na jednom od najljepših brieżuljaka, što no su gospodovali gradom. Imala je iznutra u naokolo korove (pjevališta), da tiem što više naroda mogne zauzeti; oltar pako veliki ulievao je svojim veličjem osobitu pobožnost. Već su dotle višekrat kušali muhamedanci, da ju razore, nu svaki put božja providnost odvratila je ove namienjene katolikom udarce. Medju crkvom i samostanom stršio je u vis toranj od cigle sazidan, ter je zvono i satove odbijalo, nu veoma neuredno.

Jednoga jutra porano, da ga Turci ne spaze, ostavi ovu tamnicu i vrati se u Gradovrh, a odtale odputova u Modrič. Mjestni samostan bijaše najkukavniji od svih, koji su tada u Bosni obstojali. U podrumu su imala braća nješto crkvice, na oltaru pako samo jednu sliku propetoga na karti. Za jednu talijansku milju daleko

imali su medjutim liepu i prostranu crkvu, nu i muhamedanci bili su u Modriči brojni, jer je tu bilo množtvo džamija.

Ostavivši brzo modrički samostan, prešao je Savu kod Broda, u želji, da posjeti i ostale bosanske samostane, koji su se u Slavoniji nalazili. Došav nedomak Požege, dolete mu katolici u susret, da u varoš ne idje, jer da će ga razkolnici u pol dana ubiti, da se osvete što su oni, pred njekoliko vremena, ubili grčko-iztočnog vladiku, a s njime njekoliko popova, kalugjera i muhamedanaca, budué onaj bio pošao, da ih globi i sebi podjarmi, pak su s toga sada i grčko-iztočni stanovnici govorili im: eto idje vaš vladika, neće doisto izniet žive glave. Posjetio je medjutim Veliku i Našice, a uz put i Djakovo, gdje je stanovao biskupov kapelan. Prešav natrag Savu, preko Modriča, Gradovrha i Olova, dodje u Visoki, a odtale, iz same znaličnosti, ode i u Sarajevo, ter spominje, medju ostalimi, deftedarev dvor i bogato mu pokućtvo, ter begovu džamiju. Opaziv ga turska djeca nisu prestala za njim letiti i govorit mu: še, še (valjda kec!), rugajuć se kršćanom inozemnim, što nose oštru bradu, a ne kao što Turci svu okruglu.

Kasno u noć podje iz Sarajeva, da ga ne zapaze muhamedanci, ter krene u Kreševo, i putujuć svu noć, sliedećeg dana prije poldne stignu u mjestni samostan. Ovdje samo spominje glavnu ulicu i prostrani trg. Obavivši svoje službene poslove, preko Fojnice vrati se u Ramu i tu obavi glavnu skupštinu, na kojoj bje izabran fra Martin Ramljak provincijalom, starčić vriedan i sav božji. U Rami se je tada nalazio u poslu trgovačkom njeki Hvaranin po imenu Petar, odkle bi se dalo zaključit, da je tu bila živahna trgovina.

Iz cieloga ovoga putopisa bivaju nam jasnija progonstva turska i nevolje bosanskih franjevaca, koje su se zrcalile na licu u nutrnjosti njihovih samostana i crkava. Progonjeni i zlostavljani u svome domu, strahujuć u putu i drhćuć od sama pogleda muhamedanaca, franjevci su podnosili trajno mučeničtvo, svakovrstne pako oskudice skraćivat su morale njihov mukotrpni život.

Ovo glede franjevačkih odnošaj[illegible] i glede gospodarstvenih vriedne su mu njeke bilježke. U [illegible]u se je začudio patriarhalnomu životu bosansko-hercegov[illegible] katolika, ter da su obitelji mnogobrojne i skladne, to pri[illegible]njevcem. Opisujuć Bielopolje, kraj Sutjeske, sviedoči da su tamo napredovali vinogradi, a počem

hvali vino u Fojnici (koje je samo od Sutjeske dobivano), to nam je dokaz, da su sutjeska vina bila upravo izvrstna (delikatna). Napokon za nas je znamenito, što piše o tamošnjoj katoličkoj obćini. Ona se je sastojala većinom iz trgovačkih kuća, te je stanovala u posebnom dielu grada, u večer pako zatvorila bi se sa svih strana, po primjeru evropskih židova. Bijaše tu bogatih katolika, ter bi veliki trošak učinili, kad bi im biskup ili provincijal dolazio. Okolnost, da je on smjeo hodati po Sarajevu u franjevačkom odielu i u odlične turske kuće i sastaništa zaviriti, svjedoči, da su franjevci u takoj haljini dolazili u onaj grad, pak za to i nije u gradjanih probudio nikakvo čudjenje. Što su pako muhamedanska djeca podrugivala mu se, odtale možemo zaključiti, da ni u pol najnapučenijih gradova ne bijaše poštedjen franjevac od poruga i uvrieda, bez da se je itko htjeo zauzeti za njihovu osobnu slobodu i sigurnost.

XIII.

Franjevci za kandijskog rata.

(1645—1669.)

Biedam i nevoljam, koje su dosad trpili franjevci, nasliedi grozno krvoproliće. Ovomu dadoše povoda ratovi medju Turskom i Mletčići s jednoga kraja, a s drugog kraja Bosne medju Turskom i Austrijom vodjeni. Preko šestdeset godina trajući mir i sporazumljenje medju portom i mletačkom republikom naruši (1637) Alym, zapovjednik afrikanske mornarice, koji je dotle pomagao sultanu u njegovih azijskih ratnih poduzećih. Morajuć bo se vratiti kući bez ikakva pliena, pokuša putem orobiti Loret; nu počem ga je vjetar odtisnuo od talijanskog žala, dobrodi na protivnu dalmatinsku obalu, zauze mnoga pristaništa, pohvata ladje, orobi gradove i nasrne na otok Vis, vlastničtvo mletačke vlade. U dobar čas poleti za njim u potjeru Marin Capello, zapovjednik mletačkog brodovlja na jadranskom moru, stigne ga u Valoni. tu ga obsjedne i nakon jednomjesečnog odpora jurišem savlada Afrikance, otme im brodove i zaplieni silnu ratnu spremu. Sultan se uvriedi ovim postupkom mletačke mornarice i odlučno potraži natrag sav uhvaćeni plien, a kada u Mletcih ne htješe o tom ništa čuti, zatvori mletačkog poslanika Ludovika Contarena. Sada uvidi republika, da je Turska naumila s njome se zaratiti, pak na vrat na nos poče se pripravljat na boj, a papa Urban VIII. pozva sve kršćanske vladare, da sklope obći savez i tako ujedinjeni napadnu obćeg neprijatelja. Njegov glas ne nadje nigdje odziva, te ako već tada ne izli se cieli turski gnjev na nepripravne Mletčiće, zahvalit je bilo diplomatičkoj vještini rečenoga Contarena i okretnosti mletačkog vieća, koje znade

vješto se opravdati i krivicu na Afrikance svaliti, ter smiernim listom ublažiti srčbu cara Murata IV., a tiem dobiti vremena za pripravit se na sve moguće dogodjaje. Jedva je ova razmirica bila prividno utišana, te promet medju Turskom i Mletačkom uzpostavljen, već g. 1644 opet se pomuti sporazumak medju ove dvie morske velevlasti, koj se godinu dana kasnije pretvori u krvav i dug rat. Kada je naime spomenute godine čuvar sultanova harema (Kizlar-aga) polazio iz Carigrada mimo otoka Rod, da gdjegod u Aziji uživa dugom i mastnom službom nagomilano blago, susrete ga šest maltezkih brodova i nakon borbe od osam sati sve ladje, osobe i blago zarobe, ter plienom ponosni vrate se na otok Maltu. Svu krivnju, za uvriedu turskoj zastavi nanešenu, sultan svali na Mletčiće, držeć ih sporazumne sa Maltezci, dapače, da ih mletačka republika podupire u njihovih neprijateljskih namjerah te da im je za to ustupila i jedno pristanište uz otok Kandiju, da odtale lakše uznemiruju Tursku. Od tog časa potajno ali hitro se je spremala turska sila proti Kandiji, a republika, doznav kuda ciljaju tolike pripreme, i sama se je naoružavala, ujedno pako tražila je pomoć od kršćanskih vladara. Nu dočim su ovi kasnili, a Mletčići u domaćih razprah sile trošili, dotle je Bekir (dne 23. lipnja 1645.) s turskim brodovljem pod grad Kanen stigao, obsjednuo, i prije nego je mogla stići vanjska pomoć, gradom zavladao, počinivši tom prilikom, a proti predajnomu ugovoru, mnoga nasilja i uzrokovav gradu silne štete. Jednoč odpočeta neprijateljstva medju Turskom i Mletčići ne ograničiše se na sam otok Kandiju. Svuda, gdje su se ove dvie države dodirale, na moru i na kopnu, neprestano se je borilo i hrvalo. Od tih krvavih sukoba osobito je trpila turska i mletačka Dalmacija, pak buduć su bosanski franjevci pružali se do jadranskog mora, čestoput bješe i žrtve turskog biesnila, a njegda i oni u Bosni nastradali su sa same sumnje, da su sporazumni s mletačkom vladom. Tursku mornaricu s kopna pomagao je medju inimi i bosanski paša, koj je g. 1646 sveo bio u Dalmaciju dvadeset hiljada momaka. Pred ovom silom padoše mnogi gradovi, nebrojene pako crkve, medju kojimi i franjevačka u Karinu, bješe oli pretvorene u džamije oli sa zemljom sravnjene. Da se ovoj poplavi stane na put, ne bijahu više dovoljne mletačke posade, nu u dobar čas svietovno i redovničko svećenstvo pripasa oružje ter

stupi na čelo krštenog naroda, predvodeći u borbi za kršćanstvo dobrovoljačke čete i suzbijajući neprijateljske navale na domaća ognjišta. Imenito su se odlikovali franjevci, ter u jednom okršaju na zemuničkoj poljani, nedaleko od Šibenika, pade karinski gvardijan fra Ivan Miljeković, a njegovo tielo bje pokopano kraj sela Smilčića.[1] Ovaj ustanak nadje najviše odziva u Hercegovini i Primorju, ter od Neretve do Cetine sve što se je krstom krstilo, planu željom, da zbaci sramotni jaram i dodje pod okrilje kršćanske vlade, franjevci pako ponudiše Mletčanom predaju svih prediela u tako zvanoj Krajini i Primorju, gdje su oni kao dušobrižnici puk služili. Dapače fra Petar Kačić, makarski biskup, sa sedmoricom odličnijih katolika onih krajeva pismeno se predadoše vlasti i zaštiti mletačkoga lava, naglasivši u dotičnoj izpravi, kako su oni sebe, svoje porodice i imanje izložili najvećim pogibeljim, u nadi, da će pod zastavom sv. Marka zasjati im ljepši i sretniji dnevi.[2] A da posvjedoče i činom svoje rieči, Makarani iztjeraju izmedju sebe turske činovnike, te se predadoše Leonardu Foscolu, zapovjedniku mletačke vojske u Dalmaciji. Dolazećim mletačkim četam, da posjednu grad, u susret izadje cielo gradjanstvo i svećenstvo u svečanoj odori, a svim na čelu biskup fra Petar, te uvedši ih u Makarsku, u franjevačkoj crkvi odsluži zahvalnu službu božju i zavjeri sve na vjernost prama mletačkoj republici.[3] Ako su bosanski franjevci svim oduševljenjem prionuli uz Mletčiće, i ovi su brzo uvidili, da bez ovih redovnika ne smije se ni pomisliti na pomoć i podporu dalmatinskog stanovničtva, ter zamoli bosanskog provincijala, da upotriebi svoj upliv kod povjerenog mu puka, da ovaj stane na stranu mletačku i pomogne im savladati neprijatelja, obećajući mu, da će republika davat obilnu podporu za odhranjivanje redovničke mladeži, koja bi radi usavršenja u naucih došla u samostane mletačke republike. Ovo obećanje potvrdi naredbom od 20. studenoga 1646., kojom oslobodi bosanske franjevce na prvih deset godina od uvozne i izvozne carine na čohu (= sukno), knjige i nabožne predmete.[4]

[1] Fabianich op. cit. p. 338—9.
[2] Ibidem p. 340 3.
[3] Farlati t. IV. p. 196.
[4] Ibidem p. 363, nota 5.

Ovo živo sudjelovanje franjevaca pri pokretu dalmatinskog stanovničtva, a u prilog mletačke republike uloženo, nije moglo ostat tajno turskim vojskovodjam u Dalmaciji, pak s toga izliše na njih svoju srčbu, gdje im samo dodju do rukû. Ljuto sada postrada samostan u Zaostrogu, a u Visovcu dva starca, oba definitori bosanske države, bješe obješena, jedan pako franjevac bje iz puške ustrieljen.[5]

I dočim su ovako naši franjevci na zapadnoj strani svoje prostrane države oživotvarali misao narodnog oslobodjenja izpod turskog kopita, dotle su oni u nutrnjosti Bosne i Slavoniji trpili mnogo od razmirica, koje su imali biskupi medju sobom i sa državom, a ove su priečile, da se svom snagom ne posvete čarobnom poduzeću. Postavši dne 31. srpnja 1644. duvanjskim biskupom fra Marijan Maravić, sin bogate porodice varoši Olova, franjevci obećaše sv. stolici, da će mu davati iz svojih sredstva dviesta talira godišnje podpore,[6] a toliko isto opredieli mu papa iz svoje blagajne.[7] Nu ovaj ne bje zadovoljan timi prihodi, pak obtuži državu, da mu je prigrabila dohodke označenih župa, a Vjeroplodnica, da ga umiri, naredi provincijalu, neka se pobrine njegovim uzdržanjem, kao što se skrbi i za bosanskog biskupa.[8] Ovi odnošaji nisu se poboljšali ni njegovim promaknućem na bosansku stolicu, koje se je sbilo naredbom od 24. srpnja 1647. Ove bo iste godine postane biogradskim biskupom fra Marijan Ibrišimović, koj s Maravićem nije živio u najboljem sporazumku, ter se brzo počmu prepirat o tom, čija je Slavonija. Franjevci su žalili, da je došlo do toga priepora medju dva crkvena dostojanstvenika, te su znali, da će to samo bit na štetu crkve jedne i druge, pak s toga obojicu sklonuše na nagodbu, uslied koje oba se odrekoše Slavonije i Sriema, dok su živi, dozvolivši fra Pavlu Posiloviću, biskupu skradinskomu, dà on kano apoštolski namjestnik upravlja Slavonijom. Ovu nagodbu potvrdi Vjeroplodnica, zabraniv i jednomu i drugomu protezati preko Save svoju vlast, tom samo iznimkom, da Ibrišimović zadrži župu Dragotin, za da ima, u slučaju da bi buknulo kakvo progonstvo, kuda

[5] Pavich Ramus virid. olivae. p. 56.
[6] Mon slav. mer. II. p. 137.
[7] Farlati IV. p. 181—2.
[8] Vjeroplodničin arkiv sv. I,

uteći. Nakon dvie godine umrie biskup Ibrišimović, a Maravić upotriebi tu priliku, da ukine učinjeni ugovor, te na novo poče zahtievat sebi Slavoniju, navodeć tomu za razlog, što je nagodba bila samo medju njim i preminulim biogradskim biskupom, te za života jednog ili drugog, a ne i za nastupnike. Osim toga držao je, da mu pripada Slavonija i zato, što je od cesara, kao ugarskog kralja, predložen, te uveden u posjed ciele biskupije, od koje Slavonija sačinjava dobar diel. Vjeroplodnica ne htje ga uvriedit, već ga usliša i listom od 10. rujna 1650. naloži biskupu Posiloviću, da ostavi dosadanje mjesto i preseli se u Ramu, dok mu okolnosti ne dopuste, vratit se u svoju vlastitu biskupiju. Al budué da se je onamo još krvav rat vodio te nije imao ni odkle podpore, sv. stolica naredi Maraviću, da mu medjutim daje treći dio dohodka, koji su ga zapadali od župâ u Slavoniji. — U isto doba biskup Maravić prepirao se je i sa bosanskimi franjevci radi slavonskih župa: Požega, Selca, Garčin, Dragotin i Ratkov Potok, koje su franjevci držali da spadaju na samostane u Velikoj i Našicah, biskup pako tvrdio, da spadaju na njegov stol i služe za njegovu obskrbu. Medjutim i ova se razmirica poravna gore spomenutom nagodbom, tako, da sve osim dragotinske župe uživaju rečeni samostani, pod uslovom ipak, da franjevci u njih drže dvie javne učione za slavonsku mladež, kako je to već bilo dotle zavedeno. Ovomu uslovu podpuno su zadovoljavala bosanska braća, te su oko petdeset mladića u tih mjestih držali i obučavali, dapače im davali hranu i odjeću.[9] Ali Maravić, tražeć sebi natrag Slavoniju, htjede i dohodke ovih četirijuh župa sebi prisvojiti, uzprkos nagodbi i ugovoru, koji je medju njim i fratri postajao. Tomu zahtjevu bosanskog biskupa odlučno se uzprotivi Vjeroplodnica, narediv mu, da se zadovolji njezinim prvašnjim nalogom i učinjenim ugovorom, tiem više, što mu franjevci i tako moraju davat od svake župe u biskupiji po 3 talira, kojih bijaše tada u Bosni 50, a 30 u Slavoniji, ter je ukupna svota iznosila mu 240 talira. Osim ovih prihoda, pobirao je sve župske dohodke od jedne župe modričkog samostana, koji su dosizali svotu od 60 talira godimice, uživao je njeke pristojbe, a samostani plaćali su mu dva poslužitelja. Iz iste

[9] Theiner Mon. slav. mer. II. p. 136.

riešitbe doznajemo, da je biogradski biskup u daleko oskudnijem stanju bio. On je imao 11 župâ u Sriemu, u Podravju 4, preko Drave 3, a u Bačkoj 2; nije imao nikakva samostana u obsegu ciele biskupije, gdje bi mogao životariti, u Biogradu pako stajao je u tudjoj kući, te plaćao stanarinu.[10] Odmah njekako dodje Maravić na rieč i s biskupom Posilovićem, jer je ovaj htjeo, da upravlja duvanjskom biskupijom, koja je još bila povjerena upravi bosanskog biskupa. Vjeroplodnica presudi Maraviću, ali već g. 1654. morade naimenovat posebnog biskupa za Duvno i pogranične prediele, budué su se bili potužili duvanjski katolici, da Maravić ne može zadovoljiti ni potrebam bosanske prostrane biskupije, a kamo li da i duvanjskom upravlja. I ovaj put franjevac se pope na biskupsku stolicu biskupije duvanjske, a taj bijaše fra Mihajlo Jahum.[11] nu po svoj prilici ne bijaše slavenske krvi, nit sin bosanske države, jer se o njem izrično piše, da ne poznaje narodnog jezika, što bi inače morao znati.

Ovi česti Maravićevi utoci, zatim tužbe franjevaca i katolika proti njemu, dojadiše papinu poslaniku u Beču, ter oštro žigosa njegov postupak i pobi mu zahtjeve, koli glede obsega biskupije toli glede pravâ na spomenute župe. Iz tog znamenitog spisa doznajemo, da je biskup Maravić sobom ukinuo modrički samostan i tako se prama franjevcem ponašao, da su se i sami Turci čudili, kako samovoljno gospodari.[12] Uzalud se je za njegove želje zauzimao cesar Ferdinand III., te pisao stožerničkomu sboru i papi Inocentu X. dokazujuć, da bosanska biskupija spada na patronat ugarskih kraljeva, te da ju je podielio Maraviću, sv. stolica ne bijaše voljna ni malo popustiti, stojeć na temelju povjestnih podataka i dosadanjeg običaja.[13]

Da su ove razpre nepovoljno uticale na crkvene odnošaje u Bosni, a franjevcem priečile razviti svoju djelatnost u korist vjere u obće, a za oslobodjenje domovine napose, stvar je odveć očevidna. Medjutim odnosni spisi sadržavaju i mnogu dragocienu za nas viest. Iz njih naime razabiremo, da su franjevci uzdržavali svoje biskupe

[10] Vjeroplodničin arkiv sv. I.
[11] Farlati IV. p. 182.
[12] Mon. slav. mer. II p. 135—7.
[13] Ibidem.

u vlastitih samostanih, plaćali im sluge, davali mu kapelana i po vrhu davali mu znamenitu svotu za njegove ine potrebe. Napokon opažamo ih, gdje se brinu i umnim napredkom svoga naroda, ne pazeć na žrtve, koje su morali doprinosit za hranu i obskrbu petdeset slavonskih mladića, smještenih u samostanih veličkom i našičkom, što bi nas ovlastilo pomisliti, da su i ostali samostani bosanski slične učione otvorili, u kojih se je mogla katolička mladež poučiti u knjizi i vjeronauku.

I dočim su ovi priepori nanosili štetu crkvenomu poredku, zasja i opet nada vjerskog ujedinjenja sa sliedbenici grčko-iztočnog obreda. Već njegdje u četvrtom desetku ovoga stoljeća bijaše se približio sv. stolici crnogorski vladika Marderij, te je bio poslao k papi Urbanu VIII. njekoliko svojih izaslanika, koji bi ga izviestili o njegovoj odluci i dolazku u Rim, da osobno posvjedoči svoje pravovjerje. Nu pošto radi starosti i političkih dogadjaja nije mogao izvesti svoje nakane, pisa rečenomu papi list pun izraza najdubljeg štovanja i prave odanosti prama sv. stolici, izvinjujuć se, što ne može doći u Rim, budući se je prosuo glas, da će Turci na skoro navalit na Crnugoru, ter ga moli i zaklinje narod, da se u ovo vrieme ne odmiče od njega i do potrebe bude uz njeg na obrani vlastite domovine. Neuzbude li pogibelji od Turaka, on obeća glavom doć u Rim; nu zaprieči li ga ova okolnost, tada će mjesto sebe i Crnogoraca poslat dva odlična kaludjera cetinjskog samostana, da oni svečano obreknu papi posluh, a s crkvom katoličkom jedinstvo, te njemu i narodu izprose papin blagoslov. „Nadam se“, piše pri koncu svoga lista, „i pouzdavam, da ćete, kao što se ja sa svojim pukom posvećujem, povjeravam i prianjam uz vaš vrhovni ugled na vieke, tako da ćete i vi, kano obćeniti otac, pastir i naučitelj, nas sve u krilo ljubavi primiti . . . . Smilujte se našim nevoljam; sa svih strana muče nas i pritiskuju nas neprijatelji imena kršćanskoga.[14] Ovo toli svečano obećanje malko kasnije izpuni Marderij, i preko arhidjakona Visariona obavi u Rimu sjedinjenje s katoličkom crkvom, a papa ga radostno primi, izpoviest prihvati i Marderiju veoma ljubezno odgovori. Ne znamo kako je dugo trajala ova spona, nu predpostavit smjemo, da je bar za živa Marderija

[14] Balan. Kat. crkva i Slav. str. 222.

sliedilo se obćit sa sv. stolicom. Svakako je po nas zanimivo, da je ovaj crnogorski vladar i vladika, kojemu su franjevci često prihodili i onamo bivali gostoljubivo primani, da se je odvažio na ovaj pomirljivi korak, što mi i opet pripisujemo okretnosti franjevaca, koji su znali ga podržat i napokon ohrabrit, da jednoč stupi u crkvenu zajednicu.

Ovaj dogodjaj uvjerio je franjevce, da ima još nade, da jugoslavenski narodi stupe u katoličku crkvu, a primjer Marderijev čudno je djelovao i na susjedne crkvene dostojanstvenike grčko-iztočnog obreda, te uništi mnoge predsude i bojazni, dotle gojene proti sv. rimskoj stolici. I doisto koncem prve polovice ovoga stoljeća opazi se silan pokret u svećenstvu i narodu iztočne crkve doklegod je sizala franjevačka bosanska država, a na čelu mu stajaše Epifanij Stevanović, rodom Bošnjak iz Unca (Onza), koj je tada nosio naslov dalmatinskog arhiepiskopa, te je protezao svoju vlast na cielu Bosnu, Dalmaciju i diel Hrvatske. Ovaj nesamo se pokaza sklonim na prielaz u katoličku crkvu, nego još i svečano se odreče razkolničtva, izjaviv dne 1. studenog 1648 pred njekim vjeroviestnikom, da na ime svoje, podredjenih mu biskupa Vasilije marcianskog i Isaije banjskog, ter izpred svega svoga stada, da prigrljuje katolički nauk. Nakon te vjeroizpoviesti bje od istog odriešen od svih grieha i crkvenih kazna te povraćen u milost i obćenje sa sv. stolicom. Da nije toga lično u Rimu obavio, kako je sam želio, smetela mu je njegova osamdesetgodišnja starost i slabo zdravlje, pak s toga opunovlastio je opata samostana sv. Mihovila na otoku Krčkom i drugu dvojicu svećenika, da oni mjesto njega odu u Rim i pred papom ponove njegovu izjavu. Pisac dotičnoga izviešća na sv. vjeroplodnički sbor sobom je obavio ovaj obred i toliko se je trudio po gornjoj i dolnjoj Dalmaciji, da mu je pošlo za rukom preko osam stotina grčko-iztočnih svećenika i kalugjera pomiriti s crkvom, a tiem obradovati sv. stolicu.[15] Kojeg je striliša bio ovaj revni vjerovjestnik, nije nam poznato, nu da je bio franjevac, naslućuje i Farlati. I doisto, nije moguće pomislit, da bi mogao u ono doba svietovnji svećenik zaći u svaki kut Dalmacije, unić u Bosnu i dopriet čak do Banje, kada ni franjevcem, koji su imali

[15] Farlati VII p. 130—1.

tolike sultanove fermane, nije bilo prosto tada putovati. I okolnost, da je u obsegu franjevačke bosanske države ovaj pokret desio se, dokazom je, da se ima to pripisati uplivu bosanskih franjevaca, ako se je i pomislilo na crkveno jedinstvo, tu najtopliju njihovu želju.

Ako ne potraja dugo ovo veselje franjevaca nad vjerskim ujedinjenjem obijuh obreda, to ih opet nalazimo uztrajne u svojoj službi i na toliko oduševljene, da su pape izključivo njima povjeravali izpraznjene biskupske stolice unutar granica njihove države, a upravu onih biskupija, iz kojih su se uklonuli redoviti pastiri. Tako g. 1650 bje učinjen biogradskim biskupom tadanji franjevački provincijal fra Mato Benlijić, rodom iz Banjaluke, sin Jurja Benlijića, starinom Brajkovića i Kate Kulenović. Još nejačak izuči prve početke književnosti kod fra Tome Ivkovića, banjalučkog kapelana, a kašnje skradinskog biskupa. Oćutivši za rana nagnuće na skromni redovnički život, stupi u franjevački red u fojničkom samostanu, te dovršiv godinu od kušnje i učiniv svečane zavjete, ode u Italiju, da onamo dovrši filozofične i bogoslovne nauke. Kolikom se je pomnjom posvetio znanostim, odtud se vidi, što je, nakon izučenih nauka, postao učiteljem najpre filozofije, a zatim sv. bogoslovja, te izišao na glas kao propovjedaoc, i to u tudjem — talijanskom — jeziku. Vrativ se u domovinu, više godina bio je sarajevskim župnikom, te sa jedne časti na drugu stupajuć, napokon i provincijalom bio postao. Njegov uzahni djelokrug, kao biogradskog biskupa, već sliedeće godine (dne 4. prosinca 1651) razširi papa Inocent X., naimenovav ga upraviteljem svih ugarskih biskupija medju Savom, Dravom, Dunavom i Tisom ležećih, imenito Bačke do Temišvara i to na neizvjestno vrieme,[16] po tom, kako to njeka bilježka, u Vjeroplodničinu arkivu sačuvana, svjedoči, osim svoje biskupije imao je upravu smederevske, vikarstvo pako ciele čanadske, varadinske, kaločke, vacke i pečujske biskupije, polovinu osim toga jegarske, dobar dio strigonske, a više od pola vesprimske;[17] pak se je zato i pisao: „biskup biogradski, upravitelj smederevski, apoštolski namjestnik u doljnjoj Ugarskoj Turkom podložnoj i opunomoćeni povjerenik za crkve, koje neimaju stolujućeg biskupa“.[18] U toj za ono doba odveć

[16] Vjeroplodničin arkiv sv. I.
[17] Ondje.
[18] Dokumenat.

tegotnoj službi mnogo prepati: u Temišvaru ga baciše u tamnicu i okovaše, nit pustiše, dok ne plati uciene 6000 jaspri. U Sriemu isto mu se dogodi, te se izbavi svotom od 4000 jaspri; svuda pako bio je praćen od muhamedanaca svakovrstnimi pogrdami i napadaji na čast i osobu. Ove medjutim globe on je podmirio iz svoje prištednje, ne potraživ ni od puka ni od braće ni cigle pare.[19] Ljetopisci ga domaći osobito hvale radi njegove dobrote, ljubavi prama redu i gorljivosti u vršenju svojih pastirskih dužnosti.

Iz navedenih ovdje činjenica uvjerit smo se mogli, da su bosanski franjevci osobitom gorljivošću sada promicali interese vjere i crkve. Al u isto doba opažamo, da su hlepili i za oslobodjenjem, te da su sliedili podpomagati mletačku republiku u njezinu ratovanju sa Turskom, nadajuć se samo odtale sretnijoj budućnosti. Oni su tim većom revnošću prionuli uz zastavu sv. Marka, počem su čuli, da je (1649) cesar Ferdinand III. sklopio mir sa sultanom i to na punih dvadeset godina. Ovomu se primirju ne obveseliše ni ugarski striliši, ter se gorko potužiše svomu kralju proti tomu postupku, jer je i prvašnjim mirom podpalo šestdeset njihovih sela pod tursku vlast, a i sada su Turci plienili i stanovničtvo zarobljivali, kao da je otvoreni rat.[20] Slične tužbe mogli su navest i franjevci, da im je bilo mjesta. Nedvojbeni spomenici svjedoče, da su uzprkos tomu primirju čete turske i hrvatske prelazile na obe strane granicu, te da su čestokrat od hrvatskih četovodja bivali zasužnjivani bosanski katolici, ter je trebovalo golema odkupa, da bi se oslobodili robstva.[21] Ako dakle sada franjevci i katolici u Bosni svrnuše pogled na Mletke i svu nadu položiše u mletačku republiku, to bijaše zato, jer je ona tada bila razvila zastavu na razsap i izkorienjenje turske vlasti na balkanskom poluotoku. U tu svrhu bosanski su franjevci bili stalni izvjestitelji mletačke vlade, koji su dojavljivali u Mletke svako kretanje turske vojske i nutrnje odnošaje. Jedno ovakovo izvješće pisano je dne 19. svibnja g. 1650 te javlja mletačkomu vieću, da je iz Bosne odazvan dosadanji vezir Siauš paša, da u Carigradu zauzme čast velikoga vezira, a mjesto njega da je došao Fazli paša, rodjeni Bošnjak. Novi vezir odmah

[19] Sutješki arkiv knj. I.
[20] Starine knj. X str 76—152.
[21] Mon. slav. mer. II p. 134—5.

je nametnuo velike danjke i terete, tražeći u naravi mnogo žita, med i maslo, a osobito gvoždje, ter je neprestano naredjivao da se sprema na vojsku, ne kazujuć, kuda bi se imalo poć. Spahije iz Bosne, Hercegovine, Like i Klisa bili su otišli pod Budim, a medju njimi šestnaest alajbega, obećavši platit 50.000 talira, da ih na Klis ne gone, jer govorahu: „Volimo bit pod Budimom tri godišta, nego li pod Klisom tri sedmice, a volimo u Budimu jesti prohu i vodu golu pit, nego li kod Klisa zobati cukar a malvasiju piti.“ Iz ovih viesti zaključuje, da je oslabljena vojna sila kod Klisa. To su bili uvidili i sami bosanski muhamedanci, ter su paša i begovi pisali krvju list na carski divan, moleći, da se čim prije vrate spahije u Bosnu; a ne vrate li se, da će za sigurno i Bosna past Mletčanom u šake. Pak s toga izvjestitelj uvjerava mletačko vieće, da se ljetos ni malo ne boji bosanskog paše, a bude li kašnje odovud kakove pogibelji po republiku, to obećaje, da će odmah javiti. Izviešćuje nadalje, koja je dne 9. svibnja r. g. otišla do Klisa, te veli, da je poslao paša 150, a Sarajevljani 150 puškara, i to polovicu seljaka. Ovoj neznatnoj sili šalje se svaki dan kruh i druga potrebita. Istina, glasa se, da dolazi osam hiljada jenjičara, ali toga je bilo sve manje, naime, išlo je u Dalmaciju jedna tisuća Bugara, te vrlo umjestno dodaje o hvastavosti Turaka: „Turci visoko lete, ali se krila po zemlji potežu“. Koliki je strah zavladao u bosanskih Turcih od mletačkog oružja, odtuda se vidi, što su muhamedanci htjeli ubit pašinog ćehaju (= zamjenika), koj je po nalogu svoga poglavice počeo bio dizat age i puškare na Klis, veleć njemu i njegovu gospodaru: „Hoćete da izgubimo Bišće i Kostajnicu, kao što ste i Klis izgubili“. Ovomu pozivu bijahu se odazvali timarli = spahije, a pred njimi pošla su četiri alajbega, nu to je ništa prama dojakošnjoj sili, kada je trideset i pet alajbega u rat polazilo. Još su se bili većma poplašili hercegovački muhamedanci od blieska mletačkog oružja, ter su onaj isti dan, kada je izviestitelj pisao svoje izvješće, došli u Sarajevo mnogi kadije, muftije, hodže i zaimi od Mostara, Gabele, Imote, Nevesinja, Konjica i ciele Hercegovine, plačuć i moleć, da se čas prije šalje vojska u Imotsko i Livno, buduć mletački general Foscarini porobi i popali tursku krajinu. Na taj glas smutilo se bilo i prestravilo cielo Sarajevo, ter su htjeli, da na novo šalju svoje listonoše u Carigrad. A sve

završuje viešću, da više Turci nego kršćani Boga mole i čine zavjete, da jednoč bude mir, a da više neće nigda zaratit se s Mletčani.[22] Pod ovo izvješće, kao pisac, podpisan je Matija Milaković, providnik bosanske države, te je pisano bosanicom, budué, kako sam veli u nadometku, u Mletcih ima tko da pročita i raztumači mletačkomu vieću, a u Bosni već je sasvim malo Turaka, koji bi to mogli razumit, kad bi im rukû palo. Po svoj prilici, da je ovaj Matija bio franjevac, jer mieša u izvješće latinske i talijanske izreke. Dapače, nije sam vodio to dopisivanje, počem se jasno vidi, da je dobivao sa svih strana Bosne i Hercegovine potrebite novosti, pak je i putovao sad tamo sad amo, da dozna njeke potankosti. Odtud bi smjeli zaključiti, da su mu i ostala braća pomagala, dosliedno, da su bosanski franjevci svimi sredstvi išli na ruku mletačkim zapovjednikom.

I doisto, kao što su brižno obavieščivali mletačku republiku o snazi i kretanju neprijateljskih četa, isto su tako i osobno oni sudjelovali svim borbam i ratnim poduzećem kršćanskih četa. Svestrano su podpomagali junačkog popa dom Stjepana Surića u njegovu četovanju, a kad ovaj pade u Ribniku, oni su nastavili njegovo vitežko djelo, ne toliko sabljom, koliko savjetom, nagovarajuć zagorske stanovnike, da dobrovoljno stupe pod zastavu sv. Marka i pomognu Mletčanom zemlju otriebiti od Turaka. Glavno sielo ovih osnovatelja narodnog oslobodjenja bijaše samostan Visovac, u otočiću rieke Krke sagradjen, a bosanski definitor i visočki gvardijan glavom su predstavili u Šibeniku tri morovlaška glavara, koji su na ime cielog svog plemena svečano ponudili i obećali republici svoje desnice. Ova dobrovoljna predaja bje utvrdjena i pismom, kojim se Morovlasi obvezaše sjedinit se s mletačkom vojskom, čim se ova približi njihovu zavičaju, a u isti mah da će zapalit svoja sela, ostavit svoja ognjišta i pribjeć u oslobodjene prediele ter vierno vojevat uz Mletčane. Ovo obećanje podpuno su održali oni hrabri brdjani. Nu buduć da njihovo priseljivanje i ratovanje uzrokova Turkom mnogu štetu, a blizina, u kojoj su mletačke čete stajale kraj franjevačkih samostana, upade istim Turkom u oči, turski zapovjednik pozva franjevce, da se opravdaju za tako sumnjivo dr-

---

[22] Starine knj. X. str. 17—19.

žanje. Već se je počelo viećat, kojimi mukami da pate okrivljene redovnike, kada franjevci iz Visovca pobjegnu u Šibenik i tiem se spase od sigurne smrti. Dolazeće dočeka gradjanstvo poput kakovih pobjeditelja, te ih general Foscolo smjesti u svome dvoru, učiniv od njega kasnije samostan pod zaštitom sv. Lovrinca.

Ovoliku privrženost prama mletačkoj republici i platili su krvavo bosanski franjevci. Godine 1653. jenjičari navale na ramski samostan, pobiju njekoliko franjevaca i pokupe sve, na što su se mogli namjeriti u samostanu, dočim nješto braće jedva živu glavu iznese.[23] ostali bosanski samostani bješe nemilo poharani i oglobljeni[24], i tako na sve strane franjevci su trpili posliedice ove vojne. Koliko su Turci zazirali od franjevaca, vidi se i odtuda, što su pod prietnjom izgubljenja glave bili zabranili bosanskim redovnikom prelaziti u Dalmaciju i odonuda u Bosnu; te kada je god. 1661. jedan dalmatinski franjevac došao u Duvno, da se kod odješnjega župnika izpovjedi, Turci, to doznavši, polete u župsku kuću, da jednog i drugog na mjestu ubiju. Srećom je dotle Dalmatinac bio izmakao i granicu natrag prebacio, al mjestni župnik bje uhvaćen i odmah na smrt odsudjen, od koje ga izbavi uciena od 1500 talira, koje za njegov odkup izplati ramski samostan. — Sliedeće godine u malo da ne stradaše i fojnička braća; bješe naime potvorena, da su primili na noćište franjevce iz Dalmacije; ali ovu osvadu potrpa njekakov vezirev dvorjanin, štetovavši oni samo četiri talira za listonošu i nješto darova, dok stvar potrpaše. Još žalostnija bijaše g. 1663. za franjevce jedne i druge strane: u travnju dovedoše Turci iz Dalmacije u Travnik četvoricu franjevaca makarskog samostana, jednoga glavu i dvoje zarobljene djece.[25] Koja je bila svrha one četvorice, ne spominje dotično izviešće, a da nije lahko ih palo, možemo i sami naslućivati, ako uzmemo u obzir okrutnost tursku; a da su i druge mnoge nevolje snašle franjevce, odtuda znamo, što su ovog vriemena i na temelju ovih dogodjaja potražili Dalmatinci, da se odciepe od Bošnjaka. Rim medjutim ne htje ništa čuti o dielitbi, nadajuć se, da će brzo poći Mletčićem za rukom da prognaju Turke nesamo iz Dalmacije nego još iz

[23] Sutjeski ljetopis.
[24] Ondje.
[25] Vjeroplodničin arkiv sv. I.

Bosne i Albanije.[26] Kako tada bijaše na tursko-mletačkoj granici, razabire se ponješto i iz lista fra Mihovila Jahuma, duvanjskog biskupa, koji dne 24. srpnja 1659. pisa kardinalu Antunu Barberinu, predstojniku sv. vjeroplodničinog sbora. Javivši mu, kako je prošle godine u Pragu bio posvećen od stožernika Harracha i obavio njeke poslove kod cesarskog dvora, pripovieda mu, kako je odmah zaputio se u Dalmaciju, da preuzme svoju biskupiju. Došav onamo, našao je poharan i sa zemljom sravnjen svoj stolni grad, a cielu biskupiju tako opustošenu, da u obsegu više milja nit ima kršćana nit inih stanovnika. Htjeo je nastanit se u ramskom oli imotskom samostanu; ali čuvši, da je bosanski paša strogo zabranio inostrancem i domaćim prebivati u rečenih samostanih, te bojeć se, da i ono malo franjevaca, što tu preostaje, ne dodje zarad njega u pogibelj, a tiem da se ne ugasi iskra kršćanstva po njih učuvana; s toga je otišao u Senj i tu očekuje daljnje naredbe.[27]

Ni u ovih toli tegotnih okolnostih ne klonuše duhom bosanski franjevci. Jedino bijahu zabrinuti za svoj obstanak i odgoj redovničke mladeži, koja se nije više mogla slati u inostranstvo, a u domaćih samostanih nije imala prilike, da se dovoljno naobrazi, buduć se ovdje živilo u vječitom strahu i velikom siromaštvu. Da toj potrebi doskoče, bijahu već g. 1628. sagradili u Mikhazu (Sedmogradskoj) samostan, a u erdeljskom Bjelgradu prostranu kuću, te su sada pomislili, da tu otvore učione za sv. bogoslovje. Nu braća iz Ugarske priekim su okom gledala ovo širenje bosanske države po Erdelju i Sedmigradskoj, dapače g. 1656. počeše gonit Bošnjake iz spomenutih mjesta, a rečene zgrade prodavat. Da ih i ta nesreća ne spopane, utekoše se erdeljskomu knezu Jurju Rakoczy-u ter ovaj, premda kalvinske vjere, uze ih darovnicom od 29. prosinca r. g. pod svoju zaštitu, zabranivši svim svojim podanikom pod izgubljenje glave i svih dobara, da nitko ne smeta Bošnjake u njihovu posjedu, dapače ih preporuči svojim nasliednikom, te im potvrdi sva zakonito stečena prava.[28] — Dvie godine kašnje zamoliše franjevci bosanski, da im i Rim osigura navedeni samostan mihacki, buduć su ga oni podigli za vrieme progonstva, vladar im ga pako rado

[26] Ondje.
[27] Farlati IV p. 182.
[28] Dokumenat IV.

dopušta. Tomu se je s početka protivilo vrhovno stariešinstvo reda, jerbo su spomenuti samostani nalazili se u obsegu erdeljske, posebno obstojeće kustodije; al napokon privoli, staviv njeke uvjete. Ovoliki medjutim napor, da učuvaju bar jedan, i to tako udaljen samostan, dokazuje, kako im je tada živo trebovalo jedno ovakovo zaklonište, gdje bi se bar mladež mogla ukloniti izpred okrutna progonstva, te se mirnije posvetiti naukom, trudom pako i starošću iznemogli franjevci da tu malko odahnu i očima progledaju.

Ovu medjutim uslugu franjevci brzo naknadiše Rakoczy-u. Došavši bo ovi isti vojvoda u nemilost kod sultana, čiji je bio podanik, i to zato, što se je usudio pomagati švedskog kralja proti poljskomu kralju Ivanu Kažimiru, te budué turska vlada g. 1658. izaslala na njega vojsku, da ga svrgne sa časti, ovaj se požuri stupiti u savez sa novim vlaškim i oba sporazumno u srpnju r. g. izaslaše njekog bosanskog franjevca, da ode k cesaru Leopoldu I., mletačkoj republici i k papi, povjerivši mu ustmeno sve, što su želili da doznaju ovi kršćanski vladari. U Beču naš bezimenik ne zateče cesara ni njegova dvora, pak s toga izpripovieda cieli povod svoga putovanja mletačkomu poslaniku, pokazav mu preporučna pisma od Rakoczy a i vlaškog vojevode. Polag njegova kazivanja veliki je vezir tom namjerom tada krenuo iz Carigrada, da Vlašku, Moldavsku Erdelj pretvori u turski pašaluk, a odtale da ravno krene u Ugarsku, te da i njezine ostanke konačno podvrgne svomu nezasitljivomu gospodaru. Da se osujeti ova ohola i po kršćanstvo štetna osnova i da se opet povrati, što se je do sada izgubilo, ponudiše se oba vojvode, da će prvi zakrčit put neprijatelju i otvorit borbu proti Turčinu, samo ako i ostale kršćanske vlasti, kojim prieti pogibelj od dolazećih horda, s njimi se slože i priberu svi zajedno bar 30000 momaka; držeć za sigurno, da će svi sliedbenici grčkog obreda pomoć im osloboditi kršćanstvo od sramotnog turskog jarma. Pripoviedao je nadalje ovaj isti franjevac, da je vlaški vojevoda obećao Rakoczy-u, uzprkos naputkom i prietnjam upravljenim iz Carigrada, da će smetati, gdjegod mogne vezira u navali na Erdelj; Rakoczy pako polagao je veliku nadu u ovog svog saveznika, te je odlučio ne sdvojiti, već sam sebi pomoći kako mu sile dopuste, a uz to tražiti i druga sredstva. Isti franjevac držao je, da erdeljski vojvoda neće tako lahko propasti, budué je imao osim neredovitih četa

dobro uredjene vojske osamnaest hiljada momaka; nu bude li se preko nade oduljio boj, jedva da će moći odoliti silnomu neprijatelju.[29] I dočim je ovaj bosanski franjevac iz Beča išao u Mletke, a odtale u Rim, te vatreno zagovarao misao rečenih vojevoda na najuplivnijih kršćanskih dvorovih, dotle su Turci provalili u Erdelj i grad Jeno, izdajstvom njegova zapovjednika, zauzeli, ter su Rakoczyeve čete morale uzmaći k Varadinu, gojeć još nadu u okretnost svoga poklisara, te u uvidjavnost Mletčana i papinu, dočim je cesareva vlada već odavala znakove svoje slabosti i gledala da čim neuvriedi Turčina. Jedini Ugri željno su izgledali i tražili rata sa Sultanom.[30] Molba i osnova Rakoczyeva, da mletačka republika preko Bosne, osvojiv Sarajevo i Banjaluku, sjedini se kod Dunava sa ostalimi kršćanskimi četami i tu svi jedino zatvore Turčinu prolaz Dunavom, ne bješe primljene ni uslišane s više uzroka, a dosliedno ne uspje ni nagovaranje izaslanog franjevca. Nu Rakoczy ne bijaše čovjek, koj bi tako lahko klonuo duhom ni u tolikoj osamljenosti, ter je pune dvie godine vitežki se opirao pretežnijoj sili, dok g. 1660. ne dobi smrtnu ranu kod Kološvara, uslied koje umrie u Varadinu,[31] s njim pako pade ciela Sedmigradska i dio ugarskoga Zatisja u šake bosforskog silnika. Medjutim i ovo je bio jedan više dokaz poslenosti i oduševljenja bosanskih franjevaca za korist kršćanstva, te da nisu nigda i nigdje smećali s uma poniženje polumjeseca i misao narodnog oslobodjenja. Al ovi i sliedeći ratni dogodjaji prisiliše ih napokon, da se posve odreku Erdelja, što i učiniše g. 1662. u obćoj skupštini reda, a ujedno napustiše i gori spomenute samostane;[32] nu tako, da su ostavili iza sebe ugodnu uspomenu u narodu, ter već za desetak godina kasnije bješe traženi i zvani, kako ćemo to na svom mjestu viditi.

Dočim se je ovako složno na iztoku i zapadu bosanske države radilo, da se ukroti i obuzda turska sila, franjevci u Slavoniji još su trpili s neuredjenih crkvenih odnošaja. Sv. stolica jednako je podržavala u onom kraju Slavonije, koj je podpadao Turčinu, revnog biogradskog biskupa Benlijića, zabranjujuć bosanskomu biskupu

---

[29] Mon. slav. mer. II p. 145—7.
[30] Ibidem p. 147—8.
[31] Ibidem p. 150.
[32] Sutjeski ljetopis.

vršit biskupsku vlast s drugu stranu Save. Maravić nasuprot nije odustajao od svojih zahtjeva nit prestajao moliti bečki dvor, da se zauzme za njegova prava. I cesar Leopold bijaše od otca baštinio osobitu naklonost prama njemu, ter je listom od 13. srpnja 1657. upravljenim na papu, molio i kumio, da se prizna Maravić redovitim pastirom i onoga kraja;[33] Vjeroplodnica pako sliedila je bit toga tvrdoga osvjedočenja, da njoj samoj (odnosno sv. stolici) pripada pravo namještati biskupe u nevjerničkih pokrajinah, dakle i u Slavoniji. Ne moguć dulje čekati, zaputi se ovog istog ljeta Maravić u Rim, nebi li sklonúo kako sv. stolicu, da mu preda i Slavoniju. Ali slåvonska braća bijahu toliko se priljubila Benlijiću, da su se smatrala sretnimi živit s njime, ter pisaše oni iz Velike pod danom 14. srpnja, da biskup fra Mato veôma se trudi i propovieda, pak budući je i od Turaka poštovan, mole, da im se ostavi. Isti dan pisa i Benlijić, ter u velike hvali svoje svietovnje i redovničko svećenstvo, izjavljujuć, da su mu samostani u Velikoj i Našicah jedini zaklon izpred progonstva i odmor od trudna poslovanja. — Dne 25. srpnja r. g. pisa na Vjeroplodnicu i svećenik Luka Marnjavić, bivši pitomac ilirskoga zavoda u Rimu, te javlja, da su se umirili franjevci u Slavoniji, hvali biskupa Benlijića i preporučuje, da se ništa sada ne mienja. — Ovom prilikom pisaše takodjer činovnici i providnici slavonskog vikarijata, te hvaleć Benlijića, mole, da im se ne stavlja bosanski biskup, jer su se bojali, da neće moći zadovoljiti svim potrebam toli obsežne biskupije.[34] Ne imamo podataka, da bi mogli zaključit, kako je ovo pitanje sada u Rimu riešeno bilo; al po svoj prilici, da nisu podpuno uvažene cesareve želje, već samo dielomice. To razabiremo odtuda, što je Maravić g. 1660. dne 15. prosinca umro u Djakovu,[35] a u isto vrieme Benlijić je sliedio stanovati u Velikoj i Našicah, te bi rekli, da je Maraviću prepuštena već tada ciela Slavonija, izuzam onoga diela, koji je prije provale turske podpadao zagrebačkoj biskupiji, gdje i vidimo, da je ostala netaknuta vlast biskupa Benlijića. Maravić je

[33] Mon. slav. mer. II. p. 143.

[34] Vjeroplodn. arkiv sv. I.

[35] Schematismus dioec. Bosn. p. 31; nu naš Oćevac i Nekrologij sutjeski vele, da je umro u Olovu i to 14. rujna r. g.

kraj svih ovih razmirica ostavio medju braćom liepu uspomenu rad svoje gorljivosti i nauka, te je toliko od Turaka pretrpio, da ga domaći izvori „mučenikom" nazivlju.[36]

Al Maravićevom smrću nije prestao rečeni priepor. I nakon toga bečki je dvor trudio se da uzpostavi svoje pravo na bosansku biskupiju, a da mu to lakše podje za rukom, Leopold I. predložio je sv. stolici Benlijića za bosansku stolicu, biogradska pako i sriemska biskupija da se spoje, kao što je to po mnenju cesarevu i prije bivalo, te da se prizna fra Petar Jurjević, kojeg je cesar Ferdinand IV. njegdje okolo g. 1648. bio naimenovao sriemskim biskupom, nu do danas nije mogao zauzeti svoje stolice. Cielog ljeta 1661. marljivo su premećani arkivi i razpravljao se predlog bečkog dvora; nu Vjeroplodnica dokaza napokon, da su rečene dvie biskupije i dosada bile razlučene, te da se ne može ustupiti cesaru pravo naimenovanja biskupâ za stolice bosansku, sriemsku i biogradsku, jer su ove još u vlasti turskoj, a to pravo već je bilo ustupljeno franjevcem, koji su jedini svećenici u sve tri biskupije, ter su oni odavna tri oli četiri svoja člana na izpražnjene stolice predlagali, Vjeroplodnica pako jednog je odabirala i papi preporučivala.[37] Ovo potvrdjuje i šibenički arkiv, koji dapače navadja dan i godinu, kada je spomenuta povlastica bosanskim franjevcem dana, naime dne 30. srpnja 1635., a ujedno da je odredjeno, neka bosanski provincijal za vrieme izpražnjenja stolice bude apoštolski namjestnik u dotičnoj biskupiji.[38] Papa uvaži ove razloge i dokaze, ter ostavi Benlijiću i nadalje dosadanji naslov, ali mu razširi djelokrug, povjerivši mu sada i upravu bosanske biskupije, a to učini najviše zato, da imenovanjem novoga biskupa neuvriedi cesara oli ne naruši svojih prava.

I dočim se je ovo pitanje sasvim triezno razpravljalo, sv. stolica bijaše zabrinuta, da po čemu katolici u dotičnih biskupijah ne budu što trpiti radi neprisutnosti redovitih pastira; pak s toga izasla u Bosnu fra Franju Svimirovića, rodom Bugarina, a po časti ohridskog nadbiskupa, da u svojstvu apoštolskog pohoditelja posjeti bosansku i s njom graničeće biskupije. Ovaj se rado stavi na tegotni put, i došavši g. 1662. u Bosnu, odovuda krene dalje i naj-

[36] Sutjeski arkiv.
[37] Mon. slav. mer. II p. 152—60.
[38] Bilježke o. Lekušića u mjestnom arkivu.

poslje ode u Rim, da osobno izviesti sv. stolicu o stanju crkve katoličke u ovih pokrajinah.[39] Nije nam poznat sadržaj njegova izvješća, nu smiemo predpolagati, da je povoljno bilo i još bolje na vidik iznielo trpnje franjevaca, koje su ih ovog vremena trle. — Malo kašnje (1664.) i biskup Benlijić dodje u domovinu, da vidi znance i podieli puku potrebite vjerske utjehe, te da posvjedoči i prama ovdašnjim franjevcem svoju naklonost, dne 7. ožujka r. g. izdade u Sutjeskoj povelju, kojom proglasi župe u Budimu i otoku Tukulju (Tököly) vlastnošću izključivom bosanske braće, a ne bosanske države; buduć su rodjeni Bošnjaci (redovnici i trgovci) poslie pada Budima stavili dotičnim crkvam temeljni kamen i iz crkve sv. Josipa u Pešti izbacili krivovjerce, a za to da su iste župe i bile popunjivane samimi Bošnjaci, ter su stajale pod neposrednom upravom bosanskog provincijala. Na temelju ovih činjenica on naredi, da se ovaj način popunjivanja rečenih župa i odsele, kao najshodniji, zadrži, te ako igda htjednu provincijali prilučiti spomenute župe kojemu samostanu, to da smjedu učiniti samo u prilog bosanskih, nu nipošto prekosavskih oli dalmatinskih samostana.[40]

Medjutim franjevci nisu prestajali širiti kraljestvo istine. Upravo g. 1661. povrati se u crkvenu zajednicu Vasilij, arhiepiskop hercegovački i zahumski, a s njime kalugjeri manastira sv. Gospodje u Trebinju, izaslavši u Rim igumana Ćirila, da bi uvjerio sv. stolicu o iskrenosti svoje odluke i sinovskoj privrženosti, te da sredstvom iste sv. stolice bude preporučen pažnji dubrovačke republike. Papa Aleksander ljubezno ga prigrli, i poslavši mu dragocieni križ, čašu i obilnu milostinju, pisa Dubrovčanom, neka bi rečenog Vasilija i njegovu braću u svem podupirali, tiem više, što su im sada i katoličkom vjerom postali sjedinjeni.[41] Ovi odnošaji dulje su potrajali nego li svi dosadanji u tom pogledu učinjeni pokusi, da se naime Slavjani grčko-iztočne crkve pripoje sv. rimskoj stolici, tomu stožeru kršćanskog jedinstva. Tomu nam je sjajnim dokazom i Vasilijev list, pisan dne 3. siečnja 1671, te poslan papi po jermonasih Filipu i Simeunu, a naslov sam svjedoči, koli su stalni bili u pra-

[39] Coletus VIII. p. 202—3.
[40] Dokumenat V.
[41] Mon. slav. mer. II. p. 160—1.

vovjerju, te glasi: „Iže višnjago Boga promišljeniem vsepreosvjaštenomu i Bogom izbranomu, i apostolom ravnoprestolnomu pastiru i općenomu svetie vjeri krstianske, svetoga Petra namjestniku, i vaselenskomu učitelju, nastavnikom nastavniku, ocem ocu, nadahnutom svetago Duha, izbranomu gospodinu i gospodaru Klimentu Desetomu papi.“ Iza toga posve sinovskim pouzdanjem priča „namjestniku Petrovu“, kako su se za posliednjega rata potucali, po gorah i špiljah krili, te kako je mnogi od njih bio uboden, mnogi obješen, a njeki bili i na kolce nabijeni; nu ipak da su se sada u manastir sakupili, ter da se mole pred krstom od pape Aleksandra poslanim, za mnoga ljeta i slavu sv. otca, i da posvetilišta čine „plemenitom čašom“ takodjer iz Rima darovanom. I buduć nisu mogli dok je trajao rat nikoga poslati do sv. stolice, da odanle donese milostinju, koju im je papa bio odredio, pak s toga sada šalju svoje izaslanike, moleći, da im se isti milodar podieli, „ere nam se na veliki crkvi trulo uvinulo i oko crkve narasuri (?) poukidali od trešnje . . . . . . i u turskoj mnogo harča trebue, a mi ne imamo svoieh mnogo baštin, nego što prosimo po zemlji, te se tiem pomažemo, a sveto pismo kaže, svetu crkvu ne ostaviti, koja je bila čuvena po mnogo zemlje“.[42] Dočim nam ova izprava svjedoči, da je spomenuti Vasilij sa cielim trebinjskim manastirom ostao vieran katoličkoj crkvi i jošter gojio najnježnije osjećaje prama glavaru kršćanstva, koje je ovaj sjajnim dobrotvorstvom podržavao, te dočim nam ovo isto pismo razsvietljuje muke hercegovačke braće, primjetit nam je, da je ovomu razpoloženju i stalnosti arhiepiskopa Vasilija mnogo, ako ne sve, doprinosio bosanski franjevac fra Ivo. Godine 1668. javi Vjeroplodnica bosanskomu državničkomu namjestniku fra Tomi Juračiću, da se ovaj fra Ivo liepo vlada i služi u Trebinju, a rečeni franjevački starješina odpisa, da se veoma raduje toj viesti, jer je od više godina onamo, te se nije ništa za njeg moglo čuti, pak s toga bojao se je, da nebi što pomanjkao.[43] Po tom nećemo se prevariti, reknemo li da je i ovo zasluga bosanskih franjevaca, i to tim veća, što je bila spojena s tolikom požrtvovnošću, a u korist jednorodne braće, koja bi i očitije dokazala

[42] Mon. slav. mer. II. p. 201—2.
[43] Vjeropl. arkiv sv. II. u početku.

svoje pravovjerje, da su tomu bolje prijale suvremene okolnosti. Sliedbenici rimskog obreda u Trebinju slovili su tada sa svoje pobožnosti, nu biskup trebinjski slabo je mario za njih, te skoro nigda nije posjećivao svojega stada; pak s toga potuži se dubrovački svećenik Franjo Ricciardi svojim listom od 19. rujna 1680. samoj Vjeroplodnici na toliku nemarnost, svjedočeći o trebinjskih katolicih, da tolikom radošću dočekivaju biskupa, da im se čini da vide u njem drugoga boga, a zato nebi trebovalo na njih toliko zaboravljati.[44]

Navedeni prelaz hercegovačkog arhiepiskopa i ovdje ondje postojeća težnja u pristašah grčko-iztočne crkve, stojećih u Bosni i Hercegovini, koja je na to ciljala, da se oba obreda izmire, to je sve u brigu metnulo ipećkog patrijarhu Kallinika, ili kako ga domaći izvori nazivlju, Stanislava, te da odvrati pristaše od jedinstva i dapače da pod razkolnički jaram podvrgne i same katolike, osobno dodje dne 13. lipnja 1661. u Livno, te počem nisu htjeli franjevci i katolici na liepu podložit mu se, on ih pritegne na sud i tu pokaza carski ferman, kojim mu se podvrgavaju svi, koji se krstom krste, dakle i sliedbenici katoličke crkve, dosliedno, da mu i ovi plaćaju crkvene danjke. Katoličko stanovničtvo iznenadjeno ovom parbom, a razsrdjeno preuzetnošću patriarhinih namjera, sgrne se okolo sudnice, te i ne čekajući na uspjeh razprave, počme srdito rušiti sudsku kuću, predvodjeno njekim Ivanom harambašom, i to tako biesno, da jedva kadija, patriarha i njegov tajnik živu glavu iznesoše iz ove pučke pobune. Ne buduć ovdje želje postigao, patriarha se zaputi u Banjaluku, gdje je tada paša stolovao; nu i tu mu se odaprieše katolici, davši kadiji silne novce i dokazav, da su oni posve druge vjeroizpoviesti od grčko-iztočnjaka. Ovom presudom ne zadovolji se rečeni razkolnički glavar, već ode u Carigrad i novi ferman izposlova, kojim obdaren sliedeće godine (1662.) dodje u Temišvar k Ali paši, bosanskomu veziru i carskomu seraskeru (= vrhovnomu vojnomu zapovjedniku), ter uzmav od ovoga oružanu pratnju, dodje opet u Banjaluku. Za to začuvši banjalučki katolici, okruže se oko sudnice, te začmu vikat i plakat, da se nepredaju svomu protivniku. Videć Turci toliku pobunu u narodu, ne smjednu uzet u pretres patriarhine molbe, već njega i katolike odpreme do

[44] Ondje sv. III.

Ali paše, da im on sudi. Banjalučani to jedva dočekaju, ter obavieste sultana o pravom stanju stvari te izprose opoziv rečene naredbe, drugi se pako zapute u Temišvar, da se priju s patriarhom. I bosanski vezir to težko dočeka, pak želeć ogromno mito od obijuh stranaka, strašno je mučio katolike; ali dobivši za čim je čeznuo, ovim presudi, te se ovi ipak veselo povrate svojim kućam.[45] Nu pećki patriarha tiem ne odusta od svoje nakane, ter opet dne 17. ožujka 1669. dodje u Sarajevo, nebi li kako podjarmio bosanske katolike. Sa obe strane vodjena je parnica tolikom ogorčenošću, da je sam patriarha stratio sedam tovara blaga. Ipak nepostiže svoje svrhe, jer na novo izgubi razpru, a kada se proglasi osuda, pade mu kap i odnesu ga polumrtva iz sudnice, jedan pako od njegovih glavnih pomagača u malo da ne crče naprieko od jeda. Ovim nesrećam pridodje i slučaj, da su Turci udarili njegovu pratiocu hiljadu štapâ i uzeli šest tisuć jaspra, nu radi drugog uzroka; sve pako to prepisivali su katolici (i punim pravom) očitoj zaštiti nebeskoj.[46] Ali su grdno štetovali i franjevci. Javljajuć ovaj slučaj Vjeroplodnici, fra Ivan Kamengradjanin tvrdi, da su tada franjevci izgubili ništa manje od 800.000 jasprica, i to ovim razmjerjem:

samostan	fojnički	120000
„	sutjeski	100000
„	olovski	80000
„	ramski	80000
„	kreševski	60000
„	visočki	100000
„	srebrenički	50000
„	grodovrški	100000
„	dolnjo-solski	20000
„	modrički	60000
„	imotski	30000

Pak buduć je 6 jasprica činilo jednu paru, a ovih 40 jedan groš, ter buduć je mletački cekin još i g. 1688. vriedio 482 jaspre, to zaključujemo, da je ukupna svota, koju franjevci za odkupit slo-

[45] Domaći ljetopis, osobito Margetića, ter Ab. Occhievja loc. cit. p. 91—2.

[46] Ondje.

bodu vjere ovaj put Turkom dadoše, iznašala 1660 mletačkih dukata, što je u svakom pogledu ogroman novac. Sa svim tiem franjevci su ga rado udužili i pregorili, samo da se oslobode toli moguća protivnika.

Ova razpra iznosi nam na vidik divnu uztrajnost bosanskih katolika u svojoj vjeri, koja još većim sjajem zasja g. 1666., kada je naime izišao Adžamoglanski aga (t. j. glavar perzijske djece), te počeo sabirat samo kršćansku djecu, da ih vodi u Carigrad i tamo odgoji za stajaću vojsku na perzijskoj granici. Katolici se odmah plahnu, a videć, da se neda umoliti, pobjegoše sa svojimi porodicami u nepristupne šume i tu sve dotle ostaše, dokle rečeni aga ne ode iz Bosne, dapače njeki radje u vodu s djecom poskakaše, nego li ih predadoše u nevjerničke ruke,[47] ter ovoj gorljivosti ima se pripisati, ako nijedno ciglo katoličko diete ne bje odvedeno.

I druge nevolje snadjoše ovog vriemena bosanske franjevce i katolike. Godine 1659. dne 7. rujna izgori sav sutjeski samostan, ali srećom bje spašena crkva; dne pako 10. travnja 1662, izgori i samostan i crkva u Fojnici, tako naglo, da jedva spasiše crkveno ruho i posudje. — U isto doba snadjoše ih mnoge biede od ljudske zlobe i nepravde. Ljeta 1659. potvoriše Turci imotske franjevce, da su blago kopali, a tom istom potvorom opasaše i samostane u Bosni. Sejdin paša izasla svoga čauša, koj razjaha u Fojnici i na silu uzme od samostana fojničkog, ramskog, kreševskog, sutjeskog i imotskog 150000 jasprica, uslied čega mnoga se sela razsuše, a narod se razbježe, neumoljivi pako paša udari fra Filipu Runoviću hiljadu štapa po tabanih.[48] Istodobno i ostali državnici uznemirivali su franjevce, potražujuć razne danjke, od kojih su bili davno oslobodjeni. Imenito sada su zahtievali pristojbe na njihovu ostavštinu, nametali su na njih javnu hranu, prenos državnih stvari (= komore, podprege) i njeku vrst carine na sve što bi izprosili. Franjevci na suprot branili su se od ovih tereta starinskim običajem, svojim siromaštvom i prvašnjimi carskimi fermani, a kad ovo nebi im pomoglo, tada su letili u Carigrad, da se koliko toliko obrane od ovih iziskivanja.[49] Nu katolikom bijaše još gorje dozlogrdilo, buduć

[47] Domaći ljetopisi.
[48] Ljetopisi u Sutjeskoj i Livnu.
[49] Fermani br. 25, 26 te ini.

nisu imali komu plakati. Bijaše naime došao g. 1666 na Bosnu Ali paša, Armenac, te premda je bila gladna godina, ipak raznimi danjci pretovari kršteni narod: poče bo iziskivati već prije ukinuti danjak mataru i puškarinu, oglobi siromaš mnogimi potvorami na toliko, da katolici ovog doba izprodavaše gdjegod šta imadoše.[50]

Pak u toj obćoj nevolji i progonstvu trebalo je franjevcem podići izgorjele samostene, i onako u dug ugrezle. Imenito se napatiše podizanjem fojničkoga samostana. Budući bo pozajmili novce od njekog Zlotrgovčevića iz Skoplja, a u tu svrhu budući mu založili skupocieno crkveno ruho, popravivši na brzu ruku jednu i drugu sgradu, nahrupi vjerovnik, da mu se zajam povrati. Ali dužnici ne bijahu u stanju zadovoljiti njegovoj tražbini, ter metnuv katanac (= lokot) na crkvena i samostanska vrata, pobjegnu u Jajce, te se nastane u Lučnoj, na svomu zemljištu, gdje se i danas vide tragovi sgrada i šetališta, ter se onda istom vrate, kada su toliko novca pri štedili i sakupili, da su mogli izplatiti vjerovnika.[51] Pete godine, drugog mjeseca i devetnaestog dana iza spomenutog požara otvori se crkva i smjesti se u nju presv. otajstvo. Al domaći muhamedanci upotriebiše i ovu priliku, da franjevce ožaloste. Dne 15. studenoga 1667. promjeriše na novo crkvu, i premda ne nadjoše ništa višje ni širje nego bijaše u sudbenom zapisniku, ipak ju lakomi pregledači zatvoriše i zapečatiše, ter opet nakon tri dana otvoriše, bez sumnje, poslje nego su liepu svotu novaca franjevcem izmaknuli; a svemu tomu bijahu uzrokom Rizvan Čatić iz Fojnice i Jahija Kafić iz Visokog, oba stari izkopanici kršćanski.[52] Pak budući je trebovala ovako popravljenoj crkvi i nova posvetba, Vjeroplodnica dozvoli fra Marijanu Lišnjiću, makarskomu biskupu, da ovu obavi, i on dne 31. kolovoza 1669. posveti ju, stavivši u veliki žrtvenik ostanke sv. Bonifacija, Aurelija i Sabine, mučenika. Dne 7. rujna r. g. posveti oltar bezgriešnoga začeća bl. djevice, metnuvši u njeg moći sv. mučenika Merkurija, Felicita, Severa i mnogih drugih. I dne 10. rujna posveti povlašćeni žrtvenik navještenja Gospina, te položi u nj kosti sv. Aulika, Almasija i Maura; dne pako 11. r. mj. obavi posvetbu oltara sv. Franje Asizkog, ob-

[50] Sutjeski ljetopis.
[51] Blagajnički zapisnik fojn. samostana.
[52] Domaći ljetopisi.

dariv ga moćmi sv. Severa, Sabine i Bonifacija.[53] Na uspomenu ovog znamenitog crkvenog čina bje postavljen kraj desnih crkvenih vrata na dvoru sliedeći nadpis:

„Consecratio hujus Ecclesiae S. Spiritus celebratur die 31 Augusti 1669 quam consecravit Illustrissimus et Reverendissimus Dnus F. Marianus Lisnich episcopus Macarschae speciali facultate Sacrae Congregationis de propaganda fide.“ A nješto kašnje urezane su rieči: Renovata anno 1694. Sila je u fojničkom samostanskom arkivu turskih službenih spisa, koji nam svjedoče, da su ovih i sliedećih godina Turci nebrojeno putâ premjeravali i pregledali crkvu i somostan; a da su franjevci svaki ovaj pregled skupo platili; o tom nije ni sumnje, jer su to jedini bili izvori dobitka za bosanske činovnike. — Morao je ljuto nastradati sada i visočki samostan, jer, kako to javiše tri slavonska fratra u Rim listom od 6. studenog 1662., braća su dotle ostavila samostan i pobjegla preko Save u Gradišku, nemoguć više snosit nasilja turskoga. Gvardijan je medjutim ostao, ali se po župi potucao od katolika do katolika.[54] U kojem je pako stanju bio tada sutjeski samostan, svjedoči biskup Benlijić svojim pismom od 6. prosinca 1669., kojim posla fra Augustina Varešanina, samostanskog vikara, u Budim, Gyöngyös, Kecskemet, Segedin i susjedna mjesta, da od tamošnjih kršćana prosi milostinju za rečeni samostan. U ovome listu kaže, da je lično i sa suzami uvjerio se, da su ovomjestni franjevci do vrata, radi crkve i katoličke vjere, u dug ugreznuli, i to uslied više nego zvierske grabežljivosti i tegobe turskih danjaka, pak s toga preporuči svim, da ga milodari usreće.[55] I viesti, koje su ovog vremena stigivale iz Bosne u Rim, potvrdjuju naše navode, ter još crnje slikaju stanje, u kojem se je tada nalazila bosanska država. Tako doznajemo, da su dotle bila zapušćana četiri samostana, jer više nisu mogla nadavati Turkom danjaka i nameta, te da su plaćali fratri svake godine samih kamata trideset hiljada talira, bivši pozajmili novac pod pogodbom, da će plaćat dvadeset od stotine. Sami sutjeski samostan bio se je zadužio 5000 dukata; svi

[53] Margitićeve biljezke.
[54] Arkiv Prop. sv. I.
[55] Pavić, Ramus etc. p. 97—8.

pako ostali bijahu založili vjerovnikom crkveno ruho i posudje. Pa kao da je to sve bilo malo, paša ih oglobi sa pet stotina talira, a svaki župnik po vrhu morade dati po 100 talira. Katolici su takodjer bili nemilo izsisavani i zlostavljani, tako, da su se već franjevci počeli bojat, da se pod silnim pritiskom ne izturče. Ovim neopisivim biedam pridodje i druga neprilika. Zagrebački naime biskup oduzimao je franjevcem bosanskim župe, koje su oni imali u Slavoniji, ali u obsegu njegove biskupije, te o kojih su ovi zlopatnici životarili. Vjeroplodnica smilova se, i preko bečkog nuncija naredi, da se puste franjevci u miru.[56]

Ovako bijaše u Bosni tečajem sedmoga desetka XVII. stoljeća. Medjutim u Dalmaciji sve je to više jenjavala borba medju turskimi i mletačkimi četami; nu tiem su češće napadale pojedine horde, koje su neprestano uznemirivale Mletčane uzduž ciele dalmatinske granice, nastojeć im otegotiti obranu grčkih posjeda. Najopornije se je hrvalo s obe strane kod grada Kandije, dok se ovaj uz poštene uvjete ne predade g. 1669. Turkom, te premda je i sliedeće dvie godine bivalo niz cielo Primorje omanjih sukoba, ipak se može reći, da je spomenutim ustupom uzpostavljen bio mir medju ovimi dvjemi takmicami.

Šta su bosanski franjevci učinili u korist republike, šta li pretrpili za ovog dugog rata, ponješto razabiremo iz svjedočbe, koju im dne 16. rujna 1683. izdade šibeničko gradsko poglavarstvo, te koja se nalazi još u gradskom i vjeroplodničinu arkivu. Ovom naime izpravom posvjedočuje se, da su visovačka braća zadovoljila svim zadaćam pravih sluga božjih, te da je kršćanstvo uživalo plodove njihove izvrstne gorljivosti, pak ne praštajući trudu, djelom su poduprli slavodobitno mletačko oružje u Dalmaciji, zapečativ i krvlju svoju odanost i oduševljenje prama vjeri i mletačkoj republici. Njima se napose upisuje u zaslugu, da je morovlaški narod pristao uz Mletčiće i da sliedi hrabro vojevat pod slavnom zastavom sv. Marka. Priznaje se zatim, da su franjevci u najopasnijih okolnostih najvećom pozornošću uhodili turske položaje, izpipavali namjere i dojavljivali osnove mletačkim zapovjednikom, a tiem činili postić velike uspjehe. Napokon, pohvaliv ih radi revnosti u duhovnoj službi

[56] Arkiv Prop. sv. II.

i redovničkih kriepostih, broje se imenom, koji su za kršćanstvo žrtvovali život, a ti su: fra Mijo Penavić, koj je kao uhoda bio uhvaćen i na kolac nabijen u Laćmi, fra Franjo Mihočević, kog neprijatelji ubiše pod Božirevcom u Liki; fra Filip Kovačević, poginuvši u Glievu, prevodeć kršćane iz Cetine pod Klis; fra Anto Gelich, kao vojnički kapelan, poginu u Zečevu; fra Mijo Buhonac, župnik u tvrdji Venier; fra Šimun Brainović, poginu u borbi kod Otresa; fra Pavao Letica, vojujuć na čelu od 120 ljudi ubi dva Turčina i obrani tvrdju kraj Šibenika, te poslje nego bje jednoč uhvaćen i odkupljen od samostana sa 1100 talira, poginu odbijajuć tursku navalu od vrata Vagnsea; fra Martin Žilić, laik, zasužnjen u boju i izbavljen sa 600 talira.[57] Sama zahvalnost Šibeničana podielila je bosanskim franjevcem ovu priznanicu, kako to oni sami izjavljuju, te koja odaje cieli žar vjerske i domoljubne vatre, kojom su ovi zatočnici kršćanstva plamtili.

---

[57] Ondje sv. III.

XIV.

Propast samostanâ.

(1669—1683.)

Prelazeći na ovo razmjerno kratko, nu progonstvom znamenito razdoblje bosansko-franjevačke povjesti, obazriet se je nama na onovremene političke okolnosti i prošlost obližnjih država. Mletčići istina bijahu obnovili s Turskom mir i uzpostavili prijateljske odnošaje; nu ipak bili su čas po čas još uznemirivani na cieloj liniji svojih posjeda od samovoljnih turskih zapovjednika. I cesar bijaše god. 1663. stupio u borbu sa turskimi četami u Ugarskoj, te god. 1664. cesarska vojska kod sv. Gotharda ubra sjajnu pobjedu, ali se njom neokoristi, jer uslovi mira nisu nimalo odgovarali uspjehom cesarskog oružja; pa kako mletačka republika, tako ni zemlje ugarske krune nisu bile nimalo poštedjene ovim izlišnim primirjem. Dapače Turčin upotriebi ovo primirje, da Leopoldu pravi neprilike, iz pod ruke dozvoljavajuć svojim četam, da prave cesaru kvar, te mameći njegove velmože i obećajući im svaku podporu u njihovih osobnih težnjah, ako bi se utekli njegovoj zaštiti. Lievom obalom srednjega Dunava Turčin je i sada gospodario, te svojim položajem ponosit, mogao je prenieti rat u Poljsku i Rusiju. Po tom sbivši se bojevi nisu ni malo promienili položaja bosanskih franjevaca, buduć većina morala i opet ostati pod nesnosnim otomanskim jarmom, ostali živit u strahu i neizvjestnosti, ter podnositi sve nevolje, koje se mogu zamisliti od turskoga samosilja.

Najpotrebitije bijaše sada, da se popuni bosanska stolica redovitim pastirom, buduć već deveta godina, da je Bosna stajala

bez biskupa. Istina, došao je bio dva put (1664. i 1699.) Benlijić, al Turci, to zanjušiv, potvore ga, da je donio silne novce od cesara franjevcem, da osnuju ustanak, a zato plati svaki samostan po tisuću talira.[1] Prilazio je njekoliko put i makarski biskup Lišnjić, ali s velikim strahom, te nije mogao slobodno pohoditi puka. I bečka vlada, kao i sv. stolica uvidiše nuždu od biskupa, nu dočim je cesar predlagao s početka njekog Patačića, koj je valjda i posvećen bio, ali nigda nije Djakova ni vidio, a zatim njekog franjevca iz Ugarske, Vjeroplodnica radila je o tom, da se biskupska čast podieli kojemu franjevcu iz Bosne, koj će smjeti i moći obavljat sve čine u svojoj nesretnoj otačbini. U tu se stvar počeše umješavat i svietovnjaci iz Bosne i Ugarske, osobito prvi, budué su tada mlogi trgovali po Italiji, ali izaslanici bosanske države, na obću skupštinu u Walladolid poslani, proti tomu prosvjedovaše; jer budué je tada država plaćala preko trideset tisuća talira kamate Turkom (dvadeset naime postotaka na pozajmljene novce), a uz to budué takovi bogataši ne daju franjevcem ništa više nego i prosti seljaci, ne treba ni da se u tom slušaju. Ovog vremena izilazi na glas bogati sarajevski trgovac Filip Brnjaković, poznat na prvih tržištih Evrope i u dvorovih mnogih zapadnih vladara. On, desiv se u siečnju god. 1669. u Rimu, uruči znamenitu spomenicu glede ove stvari, te preporuči Vjeroplodnici, da se ne vjeruje kojekakvim petljancem, koji crne franjevce, već da ih ona cieni i jednog od njih odabere za bosanskog biskupa; jer da on d o b r o p o z n a j e k u k a v n e f r a t r e, i d a j e t o j e d i n i n a č i n u z d r ž a t i k a t o l i č k u v j e r u u B o s n i; pak neuvaži li se ovaj njegov predlog, veli, da će se, protivnim pravcem iduć, zadati smrtni udarac katoličestvu u onoj pokrajini. Slična što pisao je tada o bosanskih franjevcih i papin poslanik u Beču Antun, nadbiskup Korintski, bojeć se, da naimenuje li cesar koju osobu iz kršćanskih, a po tom Turkom zazornih zemalja, da to ne uzbudi u Bosni političnu kakovu sumnju i ne prouzrokuje novog progonstva. Njegdje u rujnu oli u listopadu r. g. bje od cesara naimenovan, a od pape istom 1. rujna sliedeće godine potvrdjen za bosanskoga biskupa fra Nikola Ogramić, rodom iz Požege, a starinom iz Olova, tada prvi

---

[1] Arkiv Prop. sv. II.

učitelj bogoslovja u Ljubljani, te je Vjeroplodnica radila pospješiti njegovu posvetbu. Papine ipak pečatnice nije bio dobio do lipnja god. 1671., a tada su dva franjevca iz Bosne zaputila se u Rim, da mu ih izprose, i to bijahu fra Nikola Olović i fra Franjo Banović.[2] Sada se je trebovalo obratiti i na sultanov dvor, da mu izda propustnicu. Rečeni Filip Brnjaković izprosi mu potrebitu dozvolu (berat), ali katolici za nju dadoše 235 ces. dukata.[3]

Benlijić i ovaj put bude potvrdjen upraviteljem Slavonije, te je uživao i na dalje podpuno povjerenje sv. stolice. On je i sada boravio u Velikoj, nu revno se je brinuo svojom biogradskom crkvom. Godine 1673. u Biogradu naseljeni dubrovački trgovci počeše ga moliti, da ondje sagradi crkvu, a on odmah potraži ferman; nu u tom očekivanju snadje ga i smrt, ter njegdje u siečnju god. 1674. blago usnu u veličkom samostanu. Skoro da je predvidjao svoj konac, jer pišuć dne 30. rujna 1673. Vjeroplodnici, raduje se, da mu u biskupiji pomažu bosanska braća — zahvaljuje Bogu, što će moći medju njimi i umrieti.

Sasvim drugim pravcem išao je piskup Ogramić. On već na prvom koraku dodje u sukob sa državnim starješinstvom. Htjede naime da ima odlučujući glas u njihovih pokrajinskih skupštinah, da mu se posve ustupe župe Jajce i Motike (kod Banjaluke), te da se povisi podpora, koju su mu morali davati župnici.

Ovim zahtjevom oprie se država, kojoj je sada na čelu stajao fra Anto Travnjak, ter jedna i druga strana prizove na Vjeroplodnicu. Dapače koncem god. 1672. provincial se zaputi u Rim, ter već na Sviećnicu sliedeće godine bijaše se vrnuo u državu, sretno obaviv poslove, radi kojih je išao. Nu biskup kao da ni nije ništa popustio glede naimenovanja župnika: već iste godine sam po sebi naimenova fra Augustina Vojnovića župnikom u Kreševu, a tiem na novo uznemiri braću. Nu već godine 1674. povrati se sporazumak medju biskupom i svećenstvom, jer se hvale fojnička braća, da je te godine uskrsne blagdane š njimi u ljubavi proveo bosanski biskup. A kada je u travnju godine 1677. vraćao se iz Rima, zamoli Vjeroplodnicu, da piše franjevačkomu

[2] Ondje.
[3] Ondje.

starješinstvu (definitoriju), kako on nije se ništa tužio na svoje svećenstvo.[4] I dočim su napeti odnošaji medju biskupom i bosanskom državom vladali, progonstva nisu ni malo smalaksavala. Sutjeski franjevci, dugom pritisnuti, ostaviše svoj samostan i povuku se u šume i pećine, nemogući više naplaćat globa i kamata, nit dočekivat nepozvanih gostova, ter sv. stolica dozvoli, da jedan od njih god. 1672. prosi za sutjeski samostan po samoj Firenci. Ovi medjutim milodari, koje su im dali bogati talijanski vlastelini, njim mnogo nepomogoše, jer su deset godina kašnje u tolikom dugu bili, da su crkveno ruho i posudje založili vjerovnikom, kućno i sobno pokućtvo izprodavali, i najposlje brave s vrata parali te dug izplaćivali.[5] Od duga nebijahu poštedjena ni ostala franjevačka zakloništa. Fra Matija Fojničanin, fojnički gvardian, morade dne 29. studenog 1675. pozajmiti 10000 jaspri od Hamet-bega Hašćibegića iz Sarajeva, obvezav se plaćat petnaest postotaka.[6] U istoj stisci bijaše tada i visočki samostan, ter je stožernik Barberini sa svojim otvorenim listom od 11. kolovoza 1669. poslao u Poljsku fra Stjepana i fra Blaža, obojicu iz Gradiške, da prose i tiem oduže rečeni samostan, budué je u tolikom dugu, da fratri ni kršćani nisu u stanju odužit ga; a za ciglu godinu kasnije stojahu zapušteni još i samostani: u Olovu, Tuzli, Modriču i Našicah, samostanu pako u Gradovrhu Turci bijahu zaprietili, da će ga okrenuti u džamiju, ako se čim prije neodkupi. Još cigla tri samostana u Bosni stajala su uzgor, ali i oni su bili svaki čas u pogibelji, da se zatvore i napuste. Imenito onaj u Olovu bio je preobterećen dugom. Polag izvješća Filipa Brnjakovića, kao providnika bosanskih franjevaca, dugovao je tada 7500 talira, od kojih 2500 Franji Maraviću, za koje plaćaju kamate četiri od stotine, a na ostalo Turkom dvadeset od stotine. Pak budué su bili založili Franji crkveno ruho, u vriednosti od 1500 talira, a Turci od Maravića sada tražili silni novac, franjevci ga zamole, da on sebi pozajmi uz dvadeset od stotine, a oni da će mu platiti štetu. Nu nemogoše održat obećanja i Maravić zamoli Vjeroplodnicu, da ili plati za olovske franjevce ili mu dozvoli prodati ruho, te odštetit po mogućnosti.

[4] Arkiv Prop. sv. II. i III.
[5] Benića ljetopis.
[6] Fojnički arkiv.

Pa kao što su ih trli svakojaki nameti, a izsisavale ogromne kamate, isto tako bili su mučeni drugimi biedami. Početkom god. 1673. dodje na Bosnu paša, veliki neprijatelj kršćanima, te očito prizna, da je došao uništit katolike, a da ih o tom bolje uvjeri, zabrani franjevcem govoriti pučke mise, danjke poveća, a potraži biskupa. Braća, poznajući što ga traži, sakriše ga, ter ga stanu braniti i ogovarati, te im podje za rukom spasit mu život. Nesretniji bijaše makarski biskup Lišnjić. Hodajuć po Hercegovini kao upravitelj duvanjske biskupije, bio je prošle godine u Mostaru uhvaćen i zatvoren, te su ga htjeli Turci utopit u Neretvi, da ga braća i rodjaci novcem neodkupiše.[7] Ovomu navode za uzrok, da je neoprezno prepirao se s Turci o vjeri i tiem ih uvriedio.[8] A da pako čaša progonstva bude punija, dodje god. 1675. i razkolnički patriarha, te okružen množtvom oružnika, zaredi Bosnom i Hercegovinom na katolike, da ih podjarmi. Imotski samostan u toj parbi izgubio je 80000 jaspri, isto toliko Duvno, te dočim se biskup uklanjao s vidika, franjevci su posrćali po sudovih, te su njeki bili i u okovih, neznajući ni sami, kako će svršit po njih toliko progonstvo, kako to javiše otci sabrani na državnu skupštinu, držanu u Rami dne 8. rujna 1673. Nevoljnim bosanskim katolikom smilova se dubrovačka republika, te šaljući god. 1675. u Drinopolj svoga poklisara Marina Cabogu na njeke sultanove svečanosti, prikaza istomu, kako grčko-iztočni patriarhe, vladike i popovi napastuju franjevce živuće u Bosni i Hercegovini, kako su ih na svoju vjeru prieći silili, novce im uzimali i svakojako ih mučili. Car Mehmed IV. na to izjavi, da su prevarom dobili ferman od carskog blagajnika, pa zato odmah ga opozva, narediv svim svojim beglerbegom, sandžaktarom, kadijam i ostalim činovnikom, da brane i štite biskupe i franjevce od svih navala i nameta srbskih vladika (sv. II.). Ove iste godine izseli se iz Bosne 6000 kršćanskih obitelji, nješto radi strašna glada, koj je prošle tri godine trajao, a nješto sa silnih nameta i svakojaka zlostavljanja. Od ovih mloge su otišle u Erdelj medju krivovjerce, a njeke se posakrivale po nepristupnih šumah, da koliko toliko uklone se turskomu pogledu i tlačenju. Nu

[7] Vjeroplodničin arkiv sv. II.
[8] Ondje.

osobito žalostan položaj bijaše katolika stanujućih u prodolju Bosne, kako to njihovi župnici listom od 22. siečnja 1675. krvavo slikaju. Katolikom onih prediela bijahu oteta sva dobra, te su bili prisiljeni ići u turske kuće, da kao roblje oli služinčad kruh zaslužuju; franjevcem pako nebijaše dopušteno ni prositi, pak se hraniti, nego im je bilo patit se svakom oskudicom; sa sviem tim neostavljaju svoga stada, da nebi pomanjkalo u vjeri. Ovo nesnosno stanje osvietljuju i sliedeći dogodjaji. Putujući god. 1675. njeki Martin Ferenčević iz Broda i Isak Petrović iz Djakova u Rim radi svete godine (jubileja), upute se š njimi i dva franjevca, od kojih jedan bijaše biskupov tajnik, te ova četvorica dodju u Banjaluku. I budué tajnik bio nješto ljepše odjeven, nego li su to ostali bili, Turci obkole ona dva svietovnjaka, da kažu šta su im drugovi. Njih dvojica znajuć, da bi oba fratra bila mučena oli i obješena, nehtjednu ih odati, nu zato udare Turci ovim po dviesta štapa i uzmu im 110 talira, koje su morali pozajmit uz dvadeset postotaka kamata. Slična nesreća dogodi se god. 1675. i bosanskomu provincialu fra Nikoli Vasiljevčaninu. Došav u Djakovo, paša ču za njega, dozove ga i grdno ga iztaba, te ga ne pusti, dok mu ne dadoše velike svote novaca. Ovog istog ljeta nametnuše Turci franjevcem novu vrstu danjka, pod imenom džulusa, koj su morali za to plaćati, da smiju obavljat službu božju. Tomu dade povoda njeki fra Matija Fojničanin. Bivši župnikom u njekom mjestu, urekao bi pučku misu na kojem groblju, a kad bi se puk sabrao, tada bi ga odveo u koju šumu i tu bi držao službu božju. Turkom to upane u oči i potvore ga, da ima njeke izdajničke namjere, te ga obtuže. Od ove osvade oslobodi ga samo silno mito, i paša nametnu franjevcem stalni danjak, pod imenom *džulusa*, koj su odsele svake godine morali plaćat veziru u ime dozvole, da smiju vršiti svoje bogoštovje. Ovdje ne možemo mimoići ceremoniala, kojim se je ovaj danjak izručivao. Tri gvardijana (sutjeski, fojnički i kreševski) izadju pred novog vezira u habitih (redovničkoj haljini) i u velikih kapah. Napried stupa fojnički, noseći Muhamedov list, Ahdnamu i važnije fermane, a za njim idu druga dva, noseć svaki po voštenu svieću od litre oli od pol oke, dočim njihove sluge nose jednog odrta ovna sa rogovima, glavu sladora (šećera) od dvie oke, te na pladnju (tevsiji)

dvanaest hljebova i toliko safuna. Vezir pregledav fermane, uzme džulus, koj ukupno iznosi 1300 groša, i to:

veziru	800	groša
ćehaji (namjestniku)	200	„
teftišleme (pregleda)	200	„
Are babuna	80	„
divan-efendiji	20	„

Uzev od vezira bujruldiju, da im je slobodno vršiti vjerozakonske čine, teslim teskeru (primku) i četiri binjiša (duga kaftana), odu njegovu ćekaji i dadnu mu na tevsiji 8 hljebova i toliko safuna, te još davši čaušlar-agi 25 groša, podju kući, dajuć lokmanom i ostalim poslužnikom darove u novcu. Ako je koji Bošnjak kapićehaja, tada mu je trebalo dat 30—40 groša; ako li pako vezir ima sarafa (blagajnika) Armenca, dadne mu se šećera oli kave, pazeć, da ga ne nauče (!) na novce.

Uz iste obrede predavan je džulus i novomu sarajevskomu muli, i davani su isti darovi u novcu i u naravi; samo što je naipu (zamjeniku) mulinu davano 6 hljebova i toliko safuna, a muhuzurbaši, čaušbaši, ćatitibom i muhuzurom ujedno 34 hljeba i još toliko safuna. — Ako bi se vezir oli mula potvrdio na drugu godinu, tada bi se davali samo novci, a ne i darovi u naravi.

Izprva su tri stara samostana sve ovo pojednako izplaćivala, nu kašnje je uzet obzir na sredstva, koja su pojedini gvardijani imali, ter je fojnički prinosio 600 groša, sutjeski 420, a kreševski 380, ukupno 1400; odkud, kad se odbije 1325 groša, što su morali dati u gotovini, preostatak od 75 gr. upotrebljivan je na nabavu darova, omanje bakšiše i putni trošak gvardianom. Ako li bi ipak što preteklo, to bi kupili jedno pile i u zajednici pojeli.[9]

Kao što je bilo tiesno franjevcem i katolikom u Bosni, isto tako bijaše tegotan položaj i biskupu Ogramiću. Godine 1677. dodje u Požegu, a paša ga uhvati, dan i noć na trgu mu poput roba morade služiti i dat mu sve, što se je paši na tržištu dopalo; katolici pako najposlje morali su ga silnim odkupom osloboditi. Iste godine tuži se, da ni njemu ni župnikom nije bilo slobodno vršiti svete čine, ter je preko cesarskog poklisara potražio ferman. Cesar

[9] Fojnički arkiv.

molbu podupro i oni su dobili potraženu povelju preko trgovca Filipa Brnjakovića; nu ovaj reče, da je za to potrošio 235 talira, ter zaiska da mu se vrati. Biskup naredi, da to puk plati, al ovaj, videć da mu taj ferman ništa nekoristi, nedade novca, pak odtud podje i tužba na njega, da globi puk, dočim opet s druge strane trgovac je tražio svoje, ter moli naputak oli svotu, da se rieši vjerovnika. U kakovu je pako žalostnu stanju bio glede novca, vidi se iz dviju molba istog ljeta sv. stolici podastrtih. Iz njih se naime razabire, da je samo sto talira primao od kr. ugarske komore, a toga polovicu štetuje, dok dobavi; pak buduć se tada desio u Rimu, ne imade s čim se vratiti, već se zaduži 10 talira, dok dodje u Ankonu.[10] Zanimiv je za nas u mnogom pogledu njegov račun, koj je god. 1675. podnio Vjeroplodnici, izvješćujuć ju o svom trošku kroz prve četiri godine svoga biskupovanja, naime:

Dade za četiri konja	70	groša
„ „ druga četiri konja	70	„
„ „ trampanje konja	70	„
„ „ ormu na konje	40	„
„ „ slugu	60	„
„ „ prelaz preko rieka	11	„
„ turskomu tumaču i pratnji preko	20	„
„ za balzam i listonošu iz Požege u Budim i iz Fojnice u Požegu	9	„
„ „ kabanicu	4	„
„ „ gostarice sv. ulja	15	„
„ „ odjeću svietovnjačku . . .	40	„
„ „ odjeću biskupsku	40	„
„ „ odjeću redovničku	40	„
„ „ kabanice trojice drugova .	9	„
„ „ tri kape, bielu, crvenu i crnu	12	„
„ jednomu turčinu mita	11	„
„ drugomu turčinu mita	5	„
„ raznim siromašnim i u pogibelji iznevjerenja stojećim osobam .	2	„
„ za obuću svoju i drugova . . .	12	„
u sve	540	groša,

[10] Vjeroplodničin arkiv sv. III.

*

kojim kad se pridadu ostali troškovi, svota ukupna kroz četiri godine bit će od blizu tisuću groša.[11]

Ništa mu nije bila ni služba lakša: njeki su katolici vjenčavali se kod kadije, mnogi za plaću vojevali su uz Turke i njihove gradove čuvali, a svi su primorani bili ogromne kamate plaćati na pozajmljene novce.

Tuži se napokon i na hrvatsku vlastelu, koji mjesto Turaka hvataju katolike i vode u sužanjstvo, a cielu njihovu imovinu zaplienjuju, te hudi nesmiju ići k svetoj misi, nit zovnut svećenika, da im podieli svetotajstva.[12]

Ovim potrebam stada i pastirâ u pomoć pritekoše sv. stolica i kršćanski narodi, pošto je njekoliko bosanskih katolika osobno otišlo u Rim i Vjeroplodnici stavilo pred oči nevolje, u kojih se nalaze bosanski samostani. Na to sv. sbor dozvoli šestnaestorici franjevaca, da podju po Evropi i potraže milostinju, a tiem crkveno ruho i posudje izkupe. Sam papa Inocent XI. podari 6000 dukata.[13] Bosanskim franjevcem sada odprieše vrata države: Italija, Poljska, Francezka, Belgija, Španjolska i Portugalska, a Vjeroplodnica izdade na sve poziv, da milostinjom obdare dugom naprćene bosanske samostane, imenito olovski, gradovrški, tuzlanski, sutješki i visočki. U tom ih je živo pomagao i bosanski biskup, davši molbu na samog papu, neka bi se smilovao žalostnom stanju franjevaca i samostana, kojim se jedinim ima u zaslugu upisati, ako nije dosad katolička vjera utrnula u Bosni.[14] Medju timi sabiratelji odlikova se fra Stjepan Valeković, visočki gvardijan, fra Marko Seovčanin, fra Ivo Katušić, fra Martin Bajanin[15] i fra Franjo Varadinac, koj da više pobudi, napisa i izda u Mletcih god. 1679. knjižicu pod naslovom: „Pastor Bonus“, u kojem djelcu dovoljno opisa tadašnje stanje franjevaca, te nam uz ostale izvore liepo osvietljuje crkvene i politične odnošaje u Bosni. Veliku su pomoć donieli, i crkvene stvari odkupivši, prenesoše ih u cesarovu zemlju.[16]

---

[11] Vjeroplodničin arkiv sv. II.
[12] Vjeroplodničin arkiv sv. IV.
[13] Benića ljetopis.
[14] Dokumenat VI.
[15] Vjeroplodničin arkiv sv. II i III.
[16] Benića ljetopis.

Kako god je ovo za nas utješljivo, isto tako veseli nas, da katolici onih susjednih pokrajina, koje su kao i Bosna stenjale pod šapami otomanskog lava, tražeć bosanske franjevce, daju im svjedočbe prave samozataje, radinosti i požrtvovnosti. Stanovnici naime Karanšebeša, Arada, Lipe i Karaševa potuže se god. 1675. sv. stolici, da su predani bugarskim franjevcem, te budué im ovi šalju samo jednog svećenika za sva mjesta, pak nemože svagdje prispjet, usilovani su kod grčkih popova djecu krstit i vjenčavat, a tu njihovu uslugu plaćaju ogromnom novčanom svotom; pak s toga zamoliše papu, da ih pridieli olovskomu oli kojemu drugomu bosanskomu samostanu, bivši uvjereni, da ih ovostrani franjevci nebi tako zapušćali. Ovu njihovu molbu poduprie i spomenuti Filip Brnjaković, te revni svećenik dubrovački Franjo Ricciardi, nadajuć se, da će bosanskoj braći poći za rukom mnoge razkolnike privesti u jedinstvo crkveno.[17] Neznamo, da li je toj molbi udovoljeno, svakako baca liepo svietlo na bosanske franjevce, kada i toli udaljeni puci želili su osjetiti blagotvornost njihova rada i požrtvovnost ovih divnih vjeroviestnika. Pak s toga nije ni čudo, da su to isto pokušali dobiti i stanovnici Vojnovića, Vratkovića, Suhog Dôca, Labina, Brstjenice, Papratnice i Podlužja, mjestâ u srednjoj Dalmaciji a na bosanskoj granici. I ovi god. 1682. javnom izpravom zamoliše sv. stolicu, da im ostavi u duhovnoj službi franjevce, kao što je to i dotle bivalo, nu tada se namjeravalo staviti im za župnike svietovne svećenike. Razlozi toj molbi nisu manjkali. Navode naime, da sami franjevci mogu ih braniti od napadaja grčko-iztočnih patriarka svojimi fermani, da ih popovi u muci ostavljaju, pak da ni nesmiju popovi ići za njimi, kada ovi radi paše zalaze u turske zemlje, a da bi i htjeli biti tako požrtvovni, njihovu sloboštinu platili bi katolici glavom i imanjem; pak s toga zamoliše sv. stolicu, da budu kako dosad tako i odsad služeni od redovnika dobro i pošteno.[18] Medjutim biogradska biskupija opet bje popunjena bosanskim franjevcem. Najpre bude ponudjena njekomu fra Ubertu Skorlaviću, valjda članu koje ugarske države, a kada ovaj nehtje radi starosti primit, bude naimenovan dne 5. pro-

[17] Vjeroplod. arkiv sv. II i III.
[18] Vjeroplod. arkiv sv. III.

sinca god. 1675. fra Mato Brnjaković, najviše posredovanjem brata Filipa. Nu buduć bio tada istom u 27. godini, bje mu obustavljena posvetba, ter apoštolskim vikarom biskupije bude naimenovan fra Ivan Dervenčanin. Vjeroplodnica postavljala je u nj veliko pouzdanje, jer bijaše mladić dobra ponašanja,[19] a to isto potvrdjuju i druge svjedočbe, iz kojih se vidi, da je njeko vrieme služio u Biogradu, i prije nego je mogao bit posvećen, umrie u Ankoni.[20]

Ove viesti dopunjuju dva suvremena izvješća. Jedno je gore spomenuto djelce fra Franje Varadinca, koje prosto ali iskreno izkazuje stanje samostana bosanskih, a potom i franjevaca; drugo je pako službeni spis biskupa Ogramića, pisan god. 1675., a predan prigodom njegova kanonom propisanoga posjeta apoštolskih grobova u Rimu. Za vjerodostojnost ovog izkaza služi nam i to, da je rečeni biskup osobno u niže naznačenih mjestih bio i o svih potankostih obaviestio se. Zarad lakšeg pregleda, cielo izvješće svesti ćemo u sliedeću skrižaljku, s opazkom, da nam ništica bude znakom, da ondje crkve, odnosno župske kuće neima. Evo ga dakle:

Ž u p a	Samostana	Crkva	Župska kuća	Broj duša
Gradiška	visočkog	1	1	7000
Livče	„	0	0	1649
Orubica	„	0	1	1745
Lišnja	„	0	0	1180
Jajce	fojničkog	1	1	700
Vrhovine (Dobretići)	„	0	0	670
Banjaluka	„	0	0	1200
Motike (Petrićevac)	„	0	0	700
Dragoraj	„	0	1	1200
Majdan (Varcar)	„	4	1	4200
Ljubija	„	1	1	893
Dragočanj (Ivanjska)	„	1	1	1800
Vodićevo (Volar)	„	2	1	2500
Kozarac	„	0	1	560
Bihać	„	0	0	manjka
Kotor	„	1	1	1000
Lašva (Travnik)	„	0	0	870
Sarajevo	visočkog	1	1	390
Olovo	istoimenog			manjka
Tuolj i Gostilje	sutjeskog	0	0	800
Radunjevac	„	0	0	1600
Vasiljevci	„	0	0	930
Majevac	„	0	0	860

[19] Sl. mer. pag. 212.
[20] Vjeropl. arkiv sv. III.

Župa	Samostana	Crkva	Župska kuća	Broj duša
Dubočac	sutjeskog	0	0	2000
Derventa	„	0	0	1200
Seočanica (Seona)	„	0	0	1400
Kozmodan	„	0	1	2050
Kreševo		1	1	1316
Rama	istoimenog	1	1	860
Skoplje	ramskog	0	0	530
Fojnica		4	1	400
Vareš	sutjeskog	1	1	954
Maglaj	kreševskog	0	1	4678
Modrič	istoimenog	0	1	4120
Crkvišće	modričkog	0	1	1915
Čeremošnjica	„	0	1	6301
Srebrenica		1	1	150
Jelaške (Viaka)	olovskog	1	1	1400
Tuzla		1	1	1200
Brka (Brčki)	gradovrškog	0	0	1926
Korienić (u vasiljevskom kotaru)	„	0	1	1418
Biela (Dubrave)	„	0	1	995
Dragunja (Breške)	„	0	1	1161
Gradovrh		1	1	1400
Sutjeska		1	1	1275
Visoki		1	1	300
Zablatje (u ključkom kotaru)	kreševskog	0	1	1670
Dubica	„	0	1	1000

Već iz same ove skrižaljke vidi se, da su mnoge župe u bosanskoj biskupiji bile bez župske kuće, a potom, kad nam i nebi to napomenuo biskup, župnici su stanovali sada ovdje sada ondje kod imućnijih katolika. I crkava bilo je odveć malo, pak i to molitvišta (= Oratoria, sacella), a malo gdje osim samostana. Jedino tu manjka popis katoličkih stanovnika u Bišću i Olovu, jer može bit tamo nije ni išao, budući o olovskom samostanu i sam veli, da je trnjem obrasao i zapušćen radi duga od 9000 dukata, ter samo jedan redovnik da služi tamošnju župu.

Ovim podatkom toli za nas zanimivim, dodao je i mnoge opazke. Tako veli o župniku i župljanih Lišnje, da ih Turci nemilo biju i progone, da je u Banjaluci crkva pred malo godina razrušena, budući Turci strašni protivnici kršćana; i da crkvam u Vodičevo mnogi sviet hodočasti. U Kozarcu još je bio uzprav jedan crkveni zid; u Bišću pako crkva je bila već opala. Nadalje pripovieda, kako je crkva i katoličko stanovničtvo u Sarajevu usred

grada, kojeg je tu blizu stotina kuća, nu da su progonjeni od razkolnika, da svetkovinom dolaze na večernju, a crkva da je posvećena bezgriešnomu žačeću bl. djevice. Osim toga u Radunjevcu nije svećenika bilo, kreševski samostan služio je u Neretvi 280 katolika, ramski pako u svečane dneve izašiljao je svećenika u Skoplje. O fojničkoj crkvi veli, da ima sedam oltara, te da je od ostalih ukrašenija; katolike u Varešu i Dragunji, a isto tako župnika u Crkvišću hvali sa pobožnosti, a o maglajskih veli, da od sto godina nisu vidili biskupa. Crkvi u Srebrenici opao je već bio krov, a Turci i hrišćani u Bieloj pred njekoliko godina bili su katolici. Napokon, govoreć o gradovrškom samostanu, javlja, da je tu čudotvorna slika majke božje, da je ovaj samostan trnjem obrastao i zatvoren, te da samo po svetkovinah jedan redovnik u crkvu ulazi, da obavi božju službu.[21] Riečju, svaki redak ovog dosta obširnog izvješća uvjerava nas o skrajnoj nevolji franjevaca i katolika, ter budué dosta riečito, ne usudjujemo se ništa dodati, već samo žalimo, da ne imamo sličnih podataka i o duvanjskoj biskupiji odnosno Livnu, Duvnu i Hercegovini, gdje su isti politični i crkveni odnošaji obstojali, koji i u Bosni, te da ne možemo popuniti ove statistične i poviestne slike, kojim suvremenim izvorom, kako bi to cielovitost poviesti i naša svrha zahtievale.

Ipak stanje franjevaca i njihovih samostana, koje biskupovo izvješće mimogred spominje, živahnimi bojami i potanje nacrtano je od spomenutog fra Franje Varadinca, u navedenom djelcu. On se je pri pisanju služio jedino opisom bosanskih samostana od Gonzage u prošlom vieku sastavljenim, te je mjestimice doslovno upotrebio stariju poviest; nu glede tadašnjih odnošaja posve je izvoran. — Iz njega doznajemo, da su još obstojali, ma i nevoljno, samostani: u Fojnici, Kreševu, Olovu, Sutjeskoj, Visovcu, Gradovrhu, Dolnjoj Tuzli, Modriču, Velikoj, Makarskoj, Zaostrogu i Rami; a osim ovih još su bosanski franjevci dotle bili dobili samostane: u Imotskom, Živogošću (Ložibabi), Šibeniku i Našicah, te da su imali residencije: u Budimu, Biogradu i Sarajevu. Mi ćemo ovdje mimoići, što on vadi iz Gonzage, te ćemo samo navesti, što on pripovieda o tadanjih njihovih odnošajih.

---

[21] Vjeropl. arkiv sv. IV.

On se ponajviše bavi olovskom crkvom i samostanom. Polag njegova pripoviedanja crkva Gospina i samostan sagradjeni su bili uz varoš Olovo, a nješto dalje, u Bakićih, stajala je druga Gospina crkva, kojom su se braća brinula kano i vlastitom. K samostanskoj crkvi hodočastili su vjernici i nevjernici: Bugari, Srbi, Arnauti, Dalmatinci i Turci, osobito o Velikoj Gospojini, radi čudotvornosti bogorodičine slike. Ovu viest potvrdjuju nam i ini izvori. Dopisi pohranjeni u Vjeroplodničinu arkivu svjedoče, da je ovog doba spomenuta slika učinila preko četrdeset čudesa, koli katolikom toli inovjernikom, te da su o rečenom blagdanu dolazili gvardijani čak iz Rame, Zaostroga, Ložibabe i Makarske.[22] Ova hodočašća trajala su po čitava tri mjeseca, a glavna svečanost obavila bi se ovako: pred Gospojinu olovski gvardijan otišao bi veziru, da mu dozvoli provesti svečanost, i pogodiv se š njim za mito, dobio bi jednu janjičarsku četu, kojoj bi obaška platio, što će čuvat fratre i puk od kojekakvih samovoljaca. Došao bi medjutim i kadija, ter bi i on tražio svoju poputbinu. Za vrieme Gospojinske osmine davali bi franjevci svim skoro hodočastnikom badava jelo, a tom prigodom zaklali bi po deset utovljenih volova i množinu ovaca, potrošili bi pako kruha toliko, da bi po čitav mjesec dana pekli ga. Franjevci bi došli iz ciele države, a desio bi se tu i biskup, da obavlja svečanije službe i drži propoviedi. Osim njega bivala su druga dva propoviednika, od kojih jedan u oči Gospojine, a drugi bi licem na blagdan držao prigodni govor. Hodočastnici katoličke vjere svi bi se izpoviedili i pričestili, a nakon toga krenuo bi svečani obhod prama crkvi u Bakićih, u kojem bi se nosila Gospina slika, te nakon obavljene ondje božje službe u istom slavju vratila bi se na prvašnje mjesto, i tiem bi glavni dio svečanosti završio se. Sama slika čuvala se pod ključem, a pred njom uviek gorila je svetiljka, koja je bila od suha srebra i od cesara poklonjena. Tik samostanskog vrtlića stajala je i džamija, na veliku nepriliku franjevaca, te nisu smjeli ni u željezne daske kucat Gospin pozdrav, dok nebi hodža na džamiji svog ezana proučio. U samostanu i područnih mu župah bilo je tada 56 braće.[23]

Nješto je kraći bio glede inih samostana. Srebrenički samostan posjedovao je stol, na kom je sam osvojitelj Bosne Mehmed II.

[22] Vjeropl. arkiv sv. II. i III.
[23] p. 47.

objedovao i za uspomenu ostavio na njem obumjeru svoga vanredno dugoga lakta, koju su poslje franjevci srebrom izkitili, a Turci za to dolazili u samostan i badava tražili jelo.[24] Gradovrški dugovao je sedamdesetorici Turaka 15000 talira, te je u njem bilo tada 40 braće, 10 dječaka i 6 sluga.[25] Tuzlanski bijaše neznatniji, jer u njem stajaše 10 braće, ali i on dužan bio 4000 dukata. — O modričkom samostanu pripovieda, kako je bio sagradjen daleko od Bosne, nu god. 1666. rieka promieni svoj tečaj i skrenuv prama crkvi, do temelja ju razorio. Od toga doba braća na polju mise govore i katolici kopaju se, pak i taj samostan dugovao je preko 3000 dukata.[26] Za residenciju u Budimu odabiralo se je prigodom pokrajinske skupštine po 6 fratara, a za Sarajevo i Biograd po dvojica i to vrstnijih, buduć su to bila velika trgovačka mjesta. Po njegovu kazivanju, bosanska država providjala je tada 150 župa, brojila svojih 200 crkava i 500 braće, a služila oko pol milijuna katolika.

Premda ova izvješća služe nam samo za doznat patnje franjevaca do god. 1679., ipak drugi službeni i domaći spisi svjedoče, da je progonstvo čim dalje tim žešće bivalo. Već god. 1673. franjevci su tužili kod Porte sve bosanske mule, kadije, deftedare, begove, timarlije, subaše i janjičare, da ih na putu i kod kuće uznemiruju, da im milodare otimaju i svakovrstno ih tlače.[27] Nu sve je bio nadkrilio banjalučki muselim, te je car izdao proti njemu tri fermana: jedan god. 1675, drugi 1677, a treći 1680., u kojih mu preko mule zabranjuje, da ne smeta franjevcem ići misu govoriti, da ih ne globi ako vjenčavaju, i da ne prieči katolikom iz Ivanjske i Dragočaja u istom Dragočaju misi prisustvovati, buduć je na Vrbasu razoren most, pak ne mogu više ići u Trn, kao dosad.[28] Pa još kad uzmemo u obzir, da je sultan god. 1674. dozvolio franjevcem sablju pasat i po tursku odjevat, kao što je to bio stari običaj; onda pojmit možemo, koli su bili tvrdoglavi bosanski činovnici, koji nisu više nikakva obzira imali ni na opetovane carske

[24] pag. 47.
[25] pag. 51.
[26] pag. 54.
[27] Ferman br. XXVIII.
[28] Ferman br. XXX i XXXI.

naredbe. Ova njihova zloća dade povoda sliedećemu dogodjaju: U Sarajevu najme bijaše mula, koj je s opake sudjave cielom gradjanstvu bio dodijao. Nemoguć ga više trpiti, Sarajevci skoče jedino i god. 1681. ubiju ga. Dočuvši zato car, pošalje oštra iztražitelja i on, dovršiv iztragu, posječe njekoliko muhamedanaca i tri hrišćanina, ostale pako gradjane strašno oglobi. Al ni tom pedipsom neutiša se carska srčba, što mu je toli odličen sudac ubijen, već kao glava muslomana stavi prokletstvo na Sarajevo, a u znak te najveće pedepse posla mramoran stup, koj bi morao stajat na sred grada, na njem pako odsuda. Da sultanovo prokletstvo i toli sramotan spomenik dignu, Sarajevci učiniše mnoge molbe i ogromnu svotu novaca dadnu, ter njekako s mukom odriešenje izprose.[29] Sa sličnih tlačenja pobjegoše ove iste godine imotski franjevci iz Proložca u Makarsku; al buduć i tamošnja braća bila do malo oglobljena, opet se vrate u Proložac.[30] Ni onim u Fojnici ne bijaše lakše; ter potuživ se Porti, da nemogu više odoliti gostom i da su se mnogo zadužili, Porta im izdade god. 1682. dozvolu, da mogu zatvoriti samostan i mirno po selih i gradovih prosit, te gdjegod hoće i u čijoj mu drago kući da smjedu misu govorit. Polag ove dozvole izdade vezir Abdul-Raman paša svoju naredbu, u kojoj osim rečene dozvole nalazi se i zabrana, da muhamedanci nesmjedu prisustvovat misam nit od franjevaca tražit jelo i piće.[31] U isto doba snadje nesreća i ramski samostan. Dne naime 15. listopada 1682. izgori samostan, ništa u njem nespasiv, a upali ga majstor hrišćanin, koj je tada pokrivao samostan i u vrieme posta našao u jelu košćicu.[32] Biskup Ogramić ove godine dodje u Djakovo, al da čim prije ne pobježe, bio bi obješen.[33]

Ovi kratki izvodi iz službenih spisa i domaćih ljetopisa dovoljni su, da si predstavimo sve biede i nepravde, koje su tada trpili franjevci, svedjer se nadajuć svomu oslobodjenju i svršetku toli nemila postupka. Dielom se ostvari ova njihova želja, a koliko su tomu oni sami doprinieli, to ćemo sada vidjeti.

[29] Benića ljetopis.
[30] Šib. arkiv.
[31] Fojnički arkiv.
[32] Benića ljetopis.
[33] Vjeroplod. arkiv sv. III.

XV.

Seoba franjevaca.

(1683—1699.)

Kao što su svi dosadanji politički zamršaji, dogodili se oni u Bosni ili u graničećih s njome pokrajinah, uplivali na bosanske franjevce i njihove odnošaje, ter obično uviek bivali na štetu njihovu, isto tako i nastajući krvavi dogodjaji povukoše u vrtlog svojih borba naše vjeroviestnike, protegnuše i na njih posljedice ratnih neprilika i nametnuše im težke žrtve. Medjutim gorljivost franjevaca za vjeru i njihova ljubav prama svomu narodu pokaza se i ovog doba u cieloj svojoj veličini, te oni zauzeše pri tom stanovište dostojno njihova društvenog položaja, što im kod zakletih neprijatelja kršćanskog imena pribavi gorkih kušnja i ljuta progonstva, ter se na njih ponajviše izkali srčba radi porazâ, koji postigoše Turke uslied ujedinjenih sila te uspjeh cesarskog i mletačkog oružja.

Odlučivši sultan Mehmed IV. zaratit se s cesarom i napried potisnuti svoje predstraže, naredi svojim zapovjednikom u Ugarskoj, da usuprot sklopljenu (1664) dvadesetgodišnjemu primirju, oružanom rukom podpomažu erdeljskoga vojvodu Abaffy-a proti cesaru, pa kada ovomu nepomogoše ozbiljne žalbe i poče vraćat Turkom nemilo za nedrago, Mehmed prihvati ove odmazde kao izliku, da se oslobodi ovog jedinog i najodlučnijeg suparnika, koj mu je stajao na putu, da cieli zapad ne podvrgne svomu gospodstvu. U tu svrhu sultan priznade Mirka Tekely-a gospodarem Ugarske i sklopivši s njime savez za napadaj, pribere silnu vojsku, koja je ovaj put

brojila 296.000 momaka, i razmotav Muhamedov barjak, krene na čelu svojih četa prama Ugarskoj. Ne osjećajući u sebi bojne sposobnosti ni oduševljenja, ustavi se u Biogradu i povjerivši zapovjedničtvo nad svom vojskom velikomu veziru Kara-Mustafi, vrati se u Jedrenu, i nesumnjajući o podpunom uspjehu svojega oružja i konačnom podjarmljenju rimsko-njemačkog carstva, tog bedema kršćanske Evrope. Biesne mu čete naglo su hrlile prama Beču, pred kog prispješe dne 14. srpnja 1683., dočim je cesar Leopold I. na sedam dana prije toga s cielim dvorom umakao u Linc, predavši grad i posadu junačkomu generalu Guidu Starembergu. Dva nemal puna mjeseca kršila se je turska sila o zidine Beča, dok licem na malu gospojinu ne prispje gradu u pomoć savezna vojska, sastojeća od 90.000 momaka što Niemaca što Poljaka. Ove je predvodio sami poljski kralj Ivan Sobieski, koj je već dotle liepih lovorika ubrao na bojnom polju hrvuć se s Turci. Dne 12. rujna odpočme bitka medju kršćanskom i turskom vojskom, a svrši se podpunim porazom i divljim biegom otomanskih četa. Uzmičuće neprijatelje lagano su progonili slavodobitni knezovi, ter su još ove zime mnogi turski gradovi u Ugarskoj pali saveznikom u šake; ali ih zimno doba napokon prisili, da se povuku u zimne stanove i tu se odmore, dok im proljeće ne dopusti, da opet prihvate za bojno oružje i da nastave oslobodjenje ugarskih zemalja.

Ova znamenita pobjeda, zatim ratoborne osnove bečkog dvora dobro su došle i težnji Mletčanâ, koji su željno izgledali priliku, da na novo otvoreno stupe u borbu s Turskom, nješto za to, da bolje osiguraju svoje posjede, koje su dotle silnimi žrtvami održavali, nješto pak s toga, ne bi li kako natrag povrnuli one krasne zemlje u grčkom arhipelagu, koje su raznimi nesretnimi bojevi bili izgubili. Doznavši dakle za ove uspjehe njemačko-poljskoga oružja, pohiti mletačka republika da sklopi savez sa cesarem Leopoldom i poljskim kraljem na štetu Turske i već u svibnju g. 1684. krene mletačka mornarica put grčkog mora. Ovu pomorsku silu pojačaše svojim brodovljem papa, maltežki vitezovi i veliki vojvoda toskanski, a za najviše grčki dobrovoljci, kojih bijaše 3500 na broju.

Nu već dotle bijaše se raznihala bojna zublja duž obala jadranskoga mora i Turci su naglo uzmicali izpred mletačkih podanika u Dalmaciji i s njimi sdruženih Morovlaha. Imenito se ovi

izkazaše u svih okršajih, navaljujući čas po čas na turske gradove i posade, stojeće na bosansko-dalmatinskoj granici, ter plieneć, robeć i paleć sve što bi im do rukû došlo. O uspjehu tih vratolomnih poduzeća izviesti Vjeroplodnicu bosanski kustod i povjerenik fra Mijo Radnić, listovi od 3. i 4. svibnja r. g. u Makarskoj pisanimi. Po njegovu pripoviedanju već je dotle bilo napredovalo oružje onih hrabrih brdjana, da su i bez topova bili prisilili svuda na uzmak sultanove čete, pak se je mogao nadati, da će do malo moć obveselit sv. stolicu najugodnijimi viestmi iz one pokrajine. Turci su naime već dotle izgubili se, da nisu znali kuda glavom udaraju, kuda li bi pobjegli, pak su mnogi dolazili franjevcem, moleći, da ih pokrste. Dan i noć borbe su se nastavljale, a zemljište, koje su Morovlasi od Turaka očistili, imalo je u širinu i duljinu po dva dana hoda. Već dne 18. travnja oteli su bili Turkom znamenitu tvrdju Zadvarje, a zatim osvojili su: Gračac, Obrovac. Vranu, Sigradu, obe Ostrvice, Skradin i Derniš. Morovlaha bijaše tada na oružju 30000, a sve kao živa vatra. Ova medjutim ratobornost uzpirena i podržavana je bila od bosanskih franjevaca, ter da isti Radnić čas prije ne stiže medju Morovlahe, deset hiljada za oružje sposobnih, ujedno sa svojimi porodicami, prešlo bi na tursku stranu; jer su valjda počela se sbijat njeka nesporazumljenja medju Mletčani i ovimi hrabrimi plemeni. Smetnuvši ih s te nakane, po kršćanstvo toli štetne, uzporedo su s njimi koracali franjevci, ter su gori navedene gradove očuvali od sažganja, kojim su ih htjeli uništit Morovlasi, a čim bi koju tvrdju ili grad ovi osvojili, umah bi franjevci pretvarali džamije u crkve i u njih službu božju obavljali. Dapače, buduć su mnogi bosanski katolici bili usilovani uz Turke vojevat, Radnić pisa u Bosnu svoj braći, da strogo preporuče viernikom, neka neubijaju Morovlaha, što su odmah i posluhnuli oni prisilni vojnici, a tiem se očuva mnoga junačka glava. Pak buduć su u to vrieme mnogi Turci bivali zarobljivani, bijaše odpočela u Dalmaciji i trgovina sa robjem. I njeki šibenički svećenik bio je kupio dva roba, nu visovački gvardijan pomogne im da uteku, a uslied toga zamoli Radnić sv. stolicu, neka zabrani ovu bogumrzku trgovinu, kao što je i sam kanio preporučiti kraljevom ugarskomu i poljskomu, buduć se ne slaže sa kršćanskimi načeli. Na uspjeh ove vojne velike su nade polagali i bosanski ka-

tolici, te koji bijahu bližje Dalmaciji mnogi predjoše pod okrilje mletačkih oblasti; nu počem je koji mjesec kašnje ova borba malaksala i okršaji postali redji, a muhamedanci opet se uzjogunili, prebjegli kršćani došli su u veliku nepriliku; jer nit su mogli više čekat na svršetak rata nit su smjeli natrag se u Bosnu vratit, buduć su Turci nemilo takove umarali. Isti Radnić nadostavlja, da su mu Turci otrovali u Kaštelih druga fra Petra u njekakvu daru, i da mu je treći dan iza toga umro; te da njeki fra Juro u Makarskoj obraća mnoge muhamedance; pak s toga zamoli, da mu se podieli kakov častan naslov ili služba.[1] Ovog istog doba počeli su franjevci listom prevoditi svoj puk iz Bosne u Dalmaciju, ter su to sliedili činit sve do karlovačkog mira (1699), a tiem povećaše broj borioca za oslobodjenje kršćana i naseliše opustošena mjesta po Primorju i Zagorju dalmatinskom.

U isto doba i cesarove čete liepim uspjehom borile su se u Slavoniji i u Ugarskoj, te su i ove godine mnoge turske tvrdjave otvorile vrata cesarovcem, a dvoglavi orao pobjedonosno je lepršao na bojnih poljanah. Osobito je napredovao general Lesle, jer je osvojio Viroviticu i okolo dviesta sela u Slavoniji Turkom preoteo, vrnuvši ih nakon duga robstva ugarsko-hrvatskoj kruni. Da je ovaj cesarski vojvoda uspješnije od ostalih vojevao, dapače, da je ikako sada odpočela u Slavoniji borba s Turčinom, ima se pripisati uplivu i sudjelovanju bosanskih franjevaca, kako nam to nedvojboni izvori svjedoče. Ovi naime uprli su ovog doba sve sile, da se okoriste porazi Turske i pobjedami saveznika, te da se jednoč satare otomanska sila i oslobode tolike polumjesecu robujuće pokrajine. Odmah njekako iza uskrsa g. 1684. bosanski biskup fra Nikola Ogrančić ostavi Bosnu, te pješice, u prosjačkom odjelu, sa malko kruha u džepu priedje bosansku granicu kod Petrinje, te cielu jednu noć i dan hodeći, sretno prispije u Hrvatsku, a odtale ravno zaputi se u Linc, gdje je i tada cesar Leopold sa svojim dvorom boravio. Prispjevši onamo, izpripovieda cesaru želju kršćana za oslobodjenjem, zatim njihove molbe te metež, koj je u Bosni zavladao uslied slavodobića saveznih četa, te ga zaprosi, da ne počasiv časa, šalje

---

[1] Listovi od 3. i 4. svibnja, te 6. srpnja 1684. u Vjeroplodničinu arkivu sv. III.

vojsku u Bosnu i Hercegovinu, te ih na vieke prikopča svojoj državi. Uvjeravao ga je nadalje, da je preko dva franjevca već pobunio bosanski narod i da već do trideset hiljada najvrstnijih momaka čeka samo da stupi cesarska vojska na bosansko zemljište i odmah da se s njom sjedini. Živomu biskupovu nagovaranju popusti Leopold, ter ga odpravi u Slavoniju zajedno sa četami, koje je predvodio general Lesle. Prateći ovu vojsku biskup Ogramić mnoge je usluge učinio cesarskomu oružju, imenito uhodeć neprijateljske položaje, unilazeć mu u tvrdjave, stražeći poput vojnika, nagovarajuć kršćane na ustanak i obavljajuć u logoru svećeničku službu kroz pune četiri godine. Koliko je bio oduševljen za ovo poduzeće, vidi se i odtale, što je listom od 17. veljače 1686. zamolio Vjeroplodnicu, da bi mu izposlovala kod sv. stolice dozvolu, da smije u boju upotrebljivati oružje (!), buduć je višeput desio se u takovu okršaju, da je mogao kojeg Turčina ubit a nije smjeo.[2] Srca dakle kao ni pameti nije manjkalo ovomu gorljivomu pastiru ter držimo, da je njegova bila zasluga, što se je u Slavoniji dosliednije i sustavnije postupalo proti Turčinu.

Pa kao što je bosanski biskup toli kriepko i vatreno podupirao cesarske čete, isto su tako sudjelovali oslobadjanju Slavonije i ostali franjevci bosanski. Sami Ogramić hvali, u pismu na Vjeroplodnicu, fra Andriju Vojnovića, župnika u Vodičevu (= Volaru), jer da tamo vrši službu uhode i mnogo koristi austrijskim četam, pak s toga zamoli, da ga provincijal odanle ne diže.[3] Nu mimo sve odlikova se u tome boju za slobodu fra Luka Ibrišimović, kog narod, radi mnogih vitežkih djela, prozva „Sokolom". Ovaj junački svećenik odluči s oružjem u ruci vojevat, ter stupi u dogovor sa kršćani u Požegi, da osnuju i narodni ustanak, koji bi pospješio njihovo izbavljenje. U tu svrhu stade se dopisivati s hrvatskimi vojvodami, dapače i sa samim cesarom Leopoldom, saobćujuć mu svoje osnove i tražeći od njeg podporu i naputke. Dotična pisma uklopio bi u štap i po njekom katoliku Relji slao bi; nu najednoč, po nesreći, Turci to zapaze, listove nadju i Relju na kolac nabiju, a fra Luku za kolac svežu, te ga držaše punih sedam dana, dok ga braća i katolici ogromnom svotom iz čeljusti smrti ne odkupiše i ne

---

[2] Vjeroplodničin arkiv sv. III.

[3] Ramus virid olivae p. 49—50. i drugi.

oslobodiše. S ovog istog uzroka velički gvardijan štetova šest hiljada talira, i kako to otci sabrani u Kreševu listom dneva 4. studenoga javiše Vjeroplodnici, već je dotle četiri mjeseca čamio u tvrdji požeškoj.[4] Ovo isto potvrdjuje i sutjeski ljetopis, tvrdeć, da je uz rečenog gvardijana bio utamničen i fra Martin Selakovčanin, laik i kuhač fojničkog samostana, da su šest mjeseci u zatvoru odsjedili i napokon franjevci i katolici izgubili šest tovara blaga, a gvardijan malo poslje od pretrpljenih udaraca i umro.[5] Nu naš fra Luka ni ovom toli velikom pogibelju ne dade se smetnuti s puta, kojim je bio pošao, već ode ravno u Beč i tu osobno toliko je molio i nagovarao Leopolda, da je ovaj sada povećao vojsku, a sa novimi četami krenu u Slavoniju i ovaj franjevački junak. Sada podigne i on množtvo slavonskih mladića, te je na čelu ovih punih sedam godina vodio krvave borbe i oslobadjao domovinu, dok mu ne podje za rukom potisnut Turke na cieloj crti preko Save. S njime su se u junačtvu takmili franjevci: fra Marijan Turzo, fra Ivan Pinojtić, fra Filip Drljokić i fra Augustin Jarić. Ovaj zadnji toliko se odlikova hrabrošću i okretnošću, da je kasnije postao komandantom ustaških četa i sam po sebi naimenovao mnoge kapetane, koje u njihovih časti potvrdi sam vojvoda Eugen Savojski.[6]

Ovoliko zanimanje bosanskih franjevaca za oslobodjenje kršćana izpod turskoga jarma urodi po njih krvavimi posliedicami i neopisivim progonstvom. Već prvi glasovi o ratu medju cesarom i sultanom uzbuniše bosanske muhamedance, ter stanu na sve načine tlačit inovjerne podanike. Prodolje rieke Bosne postane živahno uslied neprestanog kretanja turskih četa iz Macedonije u Budim i obratno, a katolici, stanujući u onih predielih, snosili su sva zlostavljanja, koja su u stanju počiniti razuzdani bojni čopori. Al mimo sve ljuto su trpili franjevački samostani, ležeći u blizini ove vojne ceste. Imenito franjevcem u Sutjeskoj dozlogrdi dočikat ove neoprane goste, ter izmole od vezira dozvolu, da smjedu ostaviti samostan, ter zaključav ga i ogradivši visokim plotom od trnja, razidju se po obližnjih katoličkih selih, ter preobučeni na seljačku, pješice su hodali od kuće do kuće i služili ustravljeni narod, tješeć

[4] Vjeropl. arkiv sv. III.
[5] Sutjeski ljetopis.
[6] Pavić, Ramus etc. p. 50.

ga nadom, da će brzo osvanuti dan oslobodjenja. Po nedeljah i svetkovinah sv. misu govorili bi u bielovićkom gaju ili u Tonjilugu; nu i tu bi ih našli čestoput muhamedanci, te pred samim žrtvenikom grdno izprebijali. Katolici su medjutim na izmjenu svaku noć čuvali crkvu i samostan, da nevjernička ruka ne podmetne vatru i ne sprži tolike mile uspomene njihove prošlosti a jedino utočište progonjenih franjevaca. Punih 17 godina trajalo je ovo žalostno stanje jednih i drugih, dok koncem ovog stoljeća opet vezir dopusti, da se u opušteni samostan povrate njegovi prvi stanovnici.[7] Ni biskupov bieg ne osta dugo Turkom tajan. Pak buduć da je poviš Kreševa, nedomak starinskog grada, bio malo prije biega kupio zemljište i na njem sagradio za sebe kuću, gdje bi mogao od truda odpočinuti i u sigurno glavu zakloniti, što je tada franjevcem strogo zabranjeno bilo, to sada dodju turski činovnici i drugi uglednici, stan mu prekopaju i ništa ne našav, kuću zapečate, a kreševske franjevce oglobe sa 200 talira, kako to prijaviše u Rim otci sabrani u Kreševu radi pokrajinske skupštine, listom od 15. listopada 1684., dakle odmah njekako iza sbivše se premetačine. Ovo isto potvrdjuje i svećenik dubrovački, a osobiti prijatelj bosanskih franjevaca Franjo Ricciardi, listom od 9. studenoga r. g., dodajući, da su se fratri u Bosni silno uplašili, što turska vlada traži od njih biskupa, s toga savjetova Vjeroplodnici, da preko nuncija u Beču opomene biskupa na pogibelj, koja mu prieti, ako se vrati natrag, ter da će bit na kolac nabijen, a katolici, da će to njegovo smionstvo platit životom i globom.[8] — Ali ni ostalim franjevcem po Bosni i Hercegovini ne bijaše ništa bolje. Izvori, koje imamo pri ruci, ne broje imena onih, koji bješe mučeni ovog doba, nu da nije bilo bez velika prolića krvi, razabiremo iz njekih dopisa, koji tada iz Bosne stigoše u Rim, ter se čuvaju u Vjeroplodničinu arkivu. Medju ostalimi napomenuti fra Mijo Radnić listom od 14. lipnja 1686. crta nam bosansku državu, kao da već izdihuje, jer da su mnoga braća prošle tri godine na komade sasječena, da su mnoga umrla u tamnicah, mnoga pako i sada čame. Crkve i samostani stajali su opustošeni, crkveno posudje bilo je založono ili prodano,

[7] Sutjeski ljetopis.
[8] Vjeroplodničin arkiv sv. III.

na mjestih dapače bilo je pokradeno ili razgrabljeno, a svim samostanom bili su naprćeni dugovi preko mogućnosti, pak završujući ovaj žalostni opis, veli: „životarimo samo na časove, držeć smrt u ustih, ter se sakrivamo danju i noćju po špiljah i šumah, i sa svim tim neima (bosanska država) ni jednog od tolikih svojih milih, da ju utješi."[9] Ovo isto potvrdjuju bosanski gvardijani i njeki župnici, pišuć dne 10. siečnja 1691. Vjeroplodnici, da su pred četiri godine izgubili crkve, samostane i crkveno ruho, te da bivaju vezani, utamničeni, zarobljivani i ubijani koli franjevci toli katolici, tako, da je već g. 1687. provincijal Radnić morao ostaviti Bosnu i državu, te kako prije ostade puk, tako sada i redovnici ostaše bez svoga glavara. A gori spomenuti svećenik Ricciardi pisa u Rim g. 1688., da bosanski franjevci u takih okolnostih i progonstvu živu, da svaki dan gledaju, kada će ih povest na vješala; nu oni ipak da ne ostavljaju puka ni crkava;[10] što mu možemo vjerovati, jer su i tada dubrovački trgovci s Bosnom, osobito Sarajevom trgovinu vodili, pak su ga obavieščivali o svakoj potankosti suvremenih dogodjaja u Bosni.

Ovim ratnim posliedicam pridruže se i druge nevolje. Godine 1686. zavlada strašan glad po svoj Bosni, tako, da su franjevci i narod jeli kruh od kore, razno korienje i trave, a prodavali sa sebe odjeću, da kupe komad kruha, te su mnogi na dan od ovog biča umirali. Rat i glad ustopice sliedila je kuga, ter su ove tri biede grozne tragove iza sebe ostavljale. I u tolikoj stisci najviše su žalili franjevci i puk, da nisu mogli primiti jubilejskih oprosta, pak su ovi u Bosni i oni u Dalmaciji molili Vjeroplodnicu, da to kasnije učine, bez propisanih svečanosti,[11] željeći ovom duhovnom utjehom boljma se pripraviti za smrt i pogibelji, kojim su izvrženi bili. Jedina vjera i pobožnost još su mogle donieti liek njihovu srcu i ohrabriti ih u toli žalostnu položaju, pak su u tih kriepostih i nalazili dovoljno pokriepe.

---

[9] E noi che campamo i momenti con la morte in bocca, giorno e notte ci nasconelle grotte e selve, e pure non est qui consoletur eam ex omnibus charis ejus. Ondje.

[10] Ondje.

[11] Ondje.

I dočim su ove nevolje trle i uništivale katoličko stanovničtvo u Bosni i Hercegovini, dotle je krvav rat biesnio medju Austrijom, Poljskom i Mletčići s jedne strane, kojim se na kratko vrieme bijaše pridružila i Rusija, a s druge živo i očajno opirali se Turci pretežitosti kršćanskoga oružja, kao da su znali, da je to posljednji bliesak zahodećega polumjeseca, nakon kojega morat će otomansko carstvo pasti u mrtvilo i izgubiti svaku nadu u bolju budućnost. Nakon duge i oporne borbe podje za rukom cesarskoj vojski protjerat Turčina preko Save i uzmaći u Bosnu, a već u kolovozu g. 1688. osvajale su austrijske čete, pod badenskim vojvodom Ljudevitom Kostajnicu, Gradišku i Brod slavonski, gdje načiniše most, da lakše mogu prelaziti u Bosnu. Ovim oduševljenim četam bio se je suprotstavio bosanski vezir, nu u jednoj bitci izgubi 34 barjaka, 16 topova i množtvo naroda. Ovogodišnjemu napredku austrijsko-mletačkog oružja mnogo je dopriniela i gradjanska buna u Carigradu, koja se dogodi prošle godine i uslied koje bje zbačen sa sultanskog priestolja Mehmed IV, a povišen brat mu Sulejman III. Ovaj uvidi brzo, da je razklimana moć Turske, ter pokuša s Leopoldom i mletačkom republikom sklopiti častan mir; al ne moguć dobit pogodnih uslova, odluči nastaviti krvavo kolo, na štetu svoga gospodstva u Evropi. Al ni Austriji ne bješe posve slobodne ruke, da se svom snagom zakvači sa sultanom, te da do noge potuče već ustravljene Turke. Francezki kralj Ljudevit XV. bijaše god. 1688 stupio u borbu s njemačkim carstvom poradi Falačke, a način vojevanja bio je tako okrutan i nečovječan, da se izkazati neda. Ipak Leopold obratio je veliku pozornost ratu proti Turskoj, nastojeći joj preoteti jugoslavenske pokrajine, te premda je veći dio vojske morao upotriebiti na obranu napadnute Njemačke, to ipak njegove su čete, pod najvrstnijimi vojvodami prešle u Srbiju, spale do Niša, Vidina i Skoplja, svuda potiskujuć tursku silu, koja bi im na put izlazila. Iste godine zauze badenski vojevoda Zvornik, a odtale se ravno uputi k Banjaluci, ter ju obsjedne, nu ipak ju ne mogne prisiliti na predaju, već morade dignuti obsadu i vratit se preko Save. — Dvie godine kašnje priedje u Bosnu i cesarski general Perčinlija i kod Tuzle predobije Turke; nu zatim izmiri se sa zapovjednikom turskih četa, ter je s njime sporazumno harao iztočnu Bosnu, ugibajuć se jedan drugomu i dopuštajuć, da kršćani i mu-

hamedanci stradaju od vojničke grabežljivosti [12] I Hrvati su sa svoje strane bili pokušali posjesti Bosnu, a ban Adam Baćan ote g. 1693 Vranograč, Novo Todorovo i Veliku Kladušu, pokrstivši tom prilikom množtvo muhamedanaca. U isto doba i mletačke su neredovne čete, predvodjene od narodnih srdara i kapetana, bez prestanka upadale u zapadnu Bosnu i Hercegovinu, plieneć i robeć pogranične prediele, imenito: Duvno, Livno, Glamoč, Skoplje i Ramu, ter su iz ove dobe one tvrde kule otmjenije tamošnje vlastele, koje se još ponosito koče, a od kojih su mnoge bile sagradjene na sedam i devet spratova, providjene bile puškarnicami, ter su odbijale junačke kršćanske pohadjane i štitile pojedina sela, dočim su ostala sela postajala najpre plienom, a zatim garištem, zadajući strah i trepet zatvorenim u kule muhamedancem. Nu čim bi ovakove čete uzmakle prama granici, već bi i Turci počeli izkaljivat svoj jed na nevinih katolicih, biedeć ih izdajom i svaljujuć na nje svu krivnju za ove posjete. Al mimo sve težko je to padalo franjevce, kao jedine svećenike i glavare kršćanskoga naroda, pak dobivši jednoč gorko izkustvo, što ih čeka iza slična pohoda, nisu propuštali drugu prigodu, a da sa kršćanskimi četami i sami ne uzmaknu pod okrilje najbližje kršćanske oblasti.

Ponajprvi biegom se spasiše franjevci iz Rame. Istom bijahu dogradili na krasan četverokut požarom uništeni samostan i crkvu, kada im stiže u posjete srdar Stojan Janković. Bojeć se, da iza njegova odlazka ne postanu žrtva turskog biesnila, te željeć, da jednoč odahnu daleko od turskoga pogleda, ostaviše sve svoje dobro i zapute se u Dalmaciju, ponesavši sobom samo, što se je dalo ponieti, a imenito čudotvornu sliku majke božje. Njegdje polovicom listopada g. 1687. krene 36 braće u dugu sprovodu, plačuć za milom postojbinom. Težko bijaše svim na srcu ostaviti istom dovršene zgrade, i gvardijan fra Stjepan Matić ne mogne odolit srcu nit ostaviti to sve turskomu biesnilu, već se vrati i svojom rukom upali, a mrki dim naviesti odlazećim, da je vatra počela ništit njihov trud i znoj, te da već nije drugo nego se zaputit u nepoznatu zemlju. Za ovimi biednimi bjegunci krenuše mnoge katoličke porodice, a čim su više se turskoj granici približavali, tim je većma

[12] Domaći ljetopisi.

rastao broj ovih dobrovoljnih prebjeglica. Po izvješću sinjskog providura broj kršćanskih obitelji, koje dodjoše s ramskimi franjevci u Sinj, bijaše 150, dočim domaće viesti to podvostručuju, a sami franjevci u molbenici upravljenoj na mletačkog dužda dne 13. travnja 1706. vele, da su u razna vremena preveli k njegovoj ruci više od 5000 porodica, kojimi naseliše zemljište ležeće medju Borajem i Prologom, Mosorom i Dragovićem. Množina ovih spade na obale jadranskoga mora te napuči sami Spljet, otvorivši ondje trgovinu i podignuvši liepe sgrade, nu sačuvavši naklonost prama bosanskim franjevcem, kako to g. 1723. posvjedoči sama spljetska obćina, jer su želili primati svetotajstva od onih redovnika, u čijem su naručaju, da se tako rekne rodili se svietu i preporodili se nebu, kada bijahu u Bosni pod turskim jarmom. — Ramski franjevci padoše najpre pod Sinj na golu ledinu, a budu zima bila na vratih, jedni postanu župnici po Cetini, kuda su se pridošle porodice razasule, ostali pako bješe prisiljeni zaklonit se u tvrdi Klis. Za ove hude prebjeglice zauze se mletačka vlada, zatim splietska obćina i nadbiskup, te im daruju opustjelu benediktinsku opatiju kod Sustjepana, i tu ostanu devet godina, dok opet g. 1696 ne vratiše se u Cetinu medju svoje zemljake, da s njimi diele sve muke i nevolje.[13] Medjutim ovu svoju selitbu kao da su smatrali privremenom; jer podignuvši u Sinju samostan sve do konca ovog stoljeća i koju godinu kašnje, gvardijan se je službeno zvao ramskim, nadajuć se valjda i želeći opet se vratiti u vlastitu postojbinu, čim i ovamo ograne sunce slobode, kojemu bijaše zora bliesak kršćanskoga oružja. Stoprv nakon karlovačkog mira i stalno uredjene tursko-mletačke granice prestaše upotrebljavat rečeni naslov, nu živo su i nadalje osjećali čežnju za otačbinom. Dogradjivanjem samostana i crkve u Rami franjevci bijahu se zadužili Kasum spahiji iz Kosopovića (kraj Travnika), ter ovaj potjera fojnički, kao najbližji Rami samostan. Ovaj se je dugo opirao, braneć se kojekako, al napokon Turkom htjede se novca i odsude ga, da izplati cieli dug ramske braće, te budnć neimade gotova novca, dade u posudju i različitoj hrani, a država u za-

[13] Matas, Izvješće gimn. u Sinju g. 1872—3. str. 14—17, te 31—2. Vladić, Uspomene o Rami i ramskom samostanu.

mjenu za to prepusti fojničkim franjevcem pravo na zemljište i župe ramskoga samostana.[14]

Što su učinili franjevci u Rami, to su bila prisiljena, samo ne u isto vrieme, učiniti i braća stanujuća u modričkom, srebreničkom, gradovrškom, olovskom, visočkom i dolnjo-tuzlanskom samostanu. Prvi su bili modrički, koji g. 1685. ostaviše svoje zidine i praćeni mnogim narodom, obitavajućim medju Savom, Bosnom i Tinjom, preseliše se u Slavoniju, ter se smjeste u Kopanici, a odtale god. 1714 priedju u Djakovo; Turci pako sa zemljom sravne ovo davno prebivalište, razjagmivši i samo kamenje, da mu se ni trag više ne mogne opaziti.[15] Najdulje za dvie godine kasnije bje ostavljen i samostan u Srebrenici, iz kog su Turci franjevce prije iztjerali, nego li se je prikučila cesarska vojska, ter ovo redovničko prebivalište pretvore u tvrdju, iz koje su se puna tri mjeseca odapirali silnu protivniku. Napokon i turske čete ostave samostan, a gvardijan, bivši pobratim njekog Alaj-bega, s ovim se pusti u bieg; nu skupo plati svoje pouzdanje u tursko prijateljstvo; jer misleć Turčin, da fratar nosi mnogi novac, namigne slugi i ovaj ga na mjestu probode. Jedan od srebreničkih franjevaca sretno priedje Savu i ode u Muhač, gdje osnuje posebni samostan. — Sretnija ješto bješe braća u Gradovrhu, jer g. 1688. bez pogibelji ostave samostan i odpute se u Bačku te i oni za sebe urede samostansku obćinu. I visočki franjevci na novo se izsele u slavonsku Gradišku, nješto poradi silna duga, a nješto i za to, što su se već bili umanjili, a nerazmjerno umnožali se muhamedanci u Visokom, ter bili redovnici izloženi uvriedam i zlostavljanju neobuzdana stanovništva. Jedini gvardijan ostane, da čuva samostan i služi župu, pak buduć je samostan imao silne dugove, sada vjerovnici na njega nasrnu, da im povrati glavnicu i kamate, nit ga pustiše u miru, dok se za nj ne ujamči bogati mjestni katolik Lipovčić. — Okolo g. 1690. bio je napušten na njeko vrieme i samostan u Doljnjoj Tuzli; nu opet nakon povraćena mira bje otvoren. — Olovski nasuprot samostan obstojao je, ali tako, da je samo to ime obstojalo, ali redovničkoj obitelji ne bijaše tu ni traga. Još god. 1681., licem na Veliku Gospojinu, dogodilo se je, da su došli tobože na hodočašće

[14] Ondje i u fojničkom arkivu.
[15] Domaći ljetopisi, zatim Pavić i Čevapović u napomenutih djelih.

mnogi Kotorani, a medju njimi Sunarić, Smiljanić i Janković, sve sami nakomice. Kod crkvice u Bakićih posvade se nješto s Turci, pobiju se i njekoliko ovih na mjestu mrtve ostave, a izmedju ostalih i jednog turskog činovnika. Čuvši za to paša, svu krivicu svali na uboge franjevce i uzme im ogromnu ucienu, tako, da ovim ne preosta drugo do ostaviti domovinu i pribjeć preko Save. Gvardijan fra Antun Olovčanin sam ostane, te da preprieči slične sukobe i sastanke, zamoli pašu, da zatvori i crkvu i samostan do boljih i mirnijih vremena. Velikim mitom izprosi ovu dozvolu, njekakvu starcu Šimunu preporuči crkvu, zapovjedivši mu, da jutrom rano i u večer kasno tajno uhodi u crkvu i žeže svietiljku pred čudotvornom slikom presv. bogorodice; a on se zaputi u obližnje župe, te bi kadikad kradom ulazio u crkvu i skromno obavio službu božju.[16] Bosanska država smatrala i ove puste zidove pravim samostanom, te je u svakoj pokrajinskoj skupštini bivao imenovan olovski gvardijan, koji su samo iz blizine nadzirali sebi povjereni samostan, a medjutim jedni drugim predavali samo dugove, al ne obitelj i pokućtvo, kojih tu nije više ni bilo. Tako početkom god. 1688. postade olovskog samostana predstojnikom fra Lovro Kreševljak, a njegov predšastnik fra Dominik Dević predade mu samostan u Sarajevu dne 20. veljače, uz samostan pako sliedeće dugove, naime da je dužan:

Mahmutu Plušći	113.000	jaspri
Fazli agi buljukbaši	52.000	„
Alil agi Šabanu	144.000	„
Aliji Koprivici	86.000	„
Ali-begu Gradišiću	37.000	„
Musi s interesom	33.000	„
Džamijskih novaca	20.000	„
Kati siroti	25.000	„
Fra Grgi provincijalu . . .	17.000	„
Filipu i Jakovu Brnjakoviću .	45.000	„
Samostanom u Tuzli, Fojnici i Visokom po 500, ukupno .	2.000	„
Adži Avdi iz Olova	9.985	„
Samostanu u Velikoj	1.500	„
Svota .	585.595	jasprica.

[16] Sutjeski i livanjski ljetopisi.

Iz ovog istog računa doznaje se, da je 52000 jasprica sačinjavalo 108 zlatnih mletačkih dukata, dosliedno, da su 482 jaspre bile u jednom dukatu, a po tom da je cieli dug iznosio 1214 dukata i 447 jasprica; dakle svota u svakom pogledu znamenita. Pak još ako uzmemo na um, da su muhamedanci, koji novac pozajmiše, ogromne kamate iziskivali, to se nećemo ni čudit, što je dug svake godine silno rastao. Da se to preprieči, Filip je Brnjaković, kako to javi listom od 20. siečnja 1692. vjeroplodničkomu sboru, pozajmio u Mletcih i svojim ugledom zajamčio za sami olovski samostan 1263 dukata, pod uslovom, da plaća osam postotaka u ime kamate, a u Dubrovnik kod vlastelina Kalogjera drugih 243 dukata, uz šest postotaka kamate, založiv u tu svrhu prebogato crkveno ruho i posudje olovske crkve.[17]

Već ovi sami podatci mogu nas uvjeriti, da su franjevački samostani izdisali pod tegobom duga i pritiskom nemilosrdnih vjerovnika, te da su mnoge dragocienosti i zemlje dopale šaka nezasitljive vlastele bosanske ili turskih činovnika, koji su sve javne terete, i preko izma, tovarili na franjevce. Tako fojnički samostan morade dati svoje bare u Lužinah, kod Jajca, za harače, jer nije mogao novcem odkupiti se.[18] U tolikoj stisci ne znadoše drugo, do opet obratit se na zapadno kršćanstvo, neka bi ono milostinjom poduprlo ih, te sačuvalo bar koji samostan od sigurne propasti i razselitbe. U tu svrhu g. 1689. ode fra Marko Seočanin u Španjolsku i Portugalsku, a fra Stjepan Valeković u Poljsku se zaputi, i premda ne znamo, koji je bio uspjeh toga prosjačenja, sva je prilika, da su donieli znamenite svote, kojimi su se pomogli oni samostani, koji dotle još obstojaše. Braća Filip i Jakov Brnjakovići i sada su išli na ruku franjevcem, osobito pako brinuli su se oduženjem i uzkrišenjem olovskog samostana, pa kada g. 1691. učini račun sa dotičnim gvardijanom, nadje se, da mu je dužan njegov samostan 2990 dukata što zajma, što kamata, premda nisu tu bile pobrojene omanje svote, koje stoje u njegovu zapisniku u Sarajevu. Za glavni uzrok ovomu dugu navadja se, da su prošle zime turski vojnici zimovali u samostanu; što bi nas ovlastilo pomisliti, da su

---

17 Vjeroplodničin arkiv sv. III.
18 Blagajnički zapisnik u Fojnici.

ih tom prilikom franjevci hranili o svomu trošku. I katolici susjednih zemalja sjećali su se biedâ bosanske braće, šaljući im milodare i ostavljajući im pobožne zapise. Tako kada početkom g. 1693. umrie Dubrovčanin Kalogjero, ostavi fojničkomu samostanu badava 50, za svietiljke i mise 83, olovskomu pako badava 150, za mise 100, a za svietiljke 5 dukata. Nu njegovi baštinici htjedoše prodati ruho olovske crkve i tim se naplatit, da revni Brnjaković ne zauze se kod sv. stolice, da im se to zabrani i tako da se učuvaju toli dragociene stvari, koje nije bilo moguće nikako izkupiti u onih okolnostih.

Osim ove i mnoge druge zasluge steče Brnjakovića obitelj za katoličestvo i franjevačku bosansku državu, pak im to priznaše i otci na pokrajinskoj skupštini u Makarskoj dne 10. srpnja 1689. sabrani, svjedočeći, da je Andrija Brnjaković mnogo dobra učinio franjevcem i katolikom, zagovarajuć njihove koristi kod Porte i na sudovih, izdajući Turkom mnoge darove, izkupljujući od njih roblje i na sve načine olakšavajući im pretežki jaram. Vele nadalje, da su mu u milosrdju i požrtvovnosti posve nasliedili sinovi Filip i Jakov, te da i oni, ne pazeć na troškove, trude i pogibelji, oslobadjaju franjevce i katolike od štapâ, okova i tamnica, osobito iza bečkoga rata, te su dali velike svote novaca za njihov odkup, bez kojeg bi mnogi u okovih i tamnicah život nesretno dovršili. Osobito hvale Filipa, kao providnika olovskog samostana, te je radi ovog išao i u Rim, gdje je izmolio da se po svemu kršćanstvu kupe prinesci za onu glasovitu crkvu.[19] Liepa je doisto ovo svjedočba za obitelj Brnjakovića; ali je ujedno dokazom, koli je strašno biesnilo tursko progonstvo, te kako su bosanski katolici prianjali uza svoje franjevce, radeći za njihovu korist i žrtvujuć za njih sve, što su mogli imati.

Nu ni katolikom nebijaše ni malo bolje. U zimi g. 1690. pomori kuga mnogi sviet, a u proljeće oganj gorje od kuge. Ni na toj nevolji ne miti, već na zelena žita pade najpre snieg, a zatim mraz, te uništi sve uzdanje hudoga naroda, i taki glad zavlada, da je sviet jeo od drveća koru, ljeskovu resu, vinovu lozu, paščad, mačke i gdje god bi što našao. U Sarajevu djeca izjedoše svoju

[19] Vjeroplod. arkiv sv. III.

mater mrtvu, a u Banjaluki, buduć je bio opak paša te sjekao i vješao mirne kršćane, koji bi jedan dan bili obješeni, te bi do sutra živi izjeli, i kako pripovieda suvremenik Margitić, mrtvaci su ležali svuda, ter nit ih je tko kopao nit je bilo koga, da tu ljubav učini. „Istina", rieči su njegove, „da mlogi, koji imadoše, dieliše ubogim, a osobito fratri, kojim Bog i sv. Franjo onda bješe providili; al zaludu, jer čim bi koje čeljade prigladnilo i najelo se, odmah bi i umrlo".[20] Ovu biedu povećavali su iz Ugarske, Slavonije i Srbije bježeći turski čopori, a za sve silno progonstvo Useinpašino, koj je otimao od gladi umirućemu narodu i zadnji novčić, sileć ga, da za dvadeseti dio ciene prodaje svoja imanja i pokućtvo. U isto doba Turci su počeli krast kršćansku djecu i prodavat ju kao roblje, odvedav ju u dalnja mjesta. Jednoč u selu Mile, blizu Jajca Turci uhvate katoličko čobanče i povedu ga, nu diete stane se preporučivat sv. Antunu Paduanskomu, da ga oslobodi iz neprijateljskih ruku. Kada su bili kraj sela Ljeskovice, vuk udari u ovce, koje su se tuda pasle, a čobani podignu kriku i stanu jedni na druge vikat: poleti na put. Turci misleć, da je to za njimi potjera, ostave diete na putu, a oni umaknu.[21] I prekinuto obćenje s Carigradom, uslied provale cesarskih četa u nutrnjost evropske Turske, bje uzrokom jednog krvava dogodjaja, počinjena na katolicih. Bješe naime ovog doba prisiljeni Bošnjaci, da posebi kuju novac, kojemu ime nadjenuše manjgura, ter su to bosanski muhamedanci u velikoj množini proizvadjali; pak buduć su to počeli činit i katolici u Vijaki i Oćeviji, mnogi bješe smaknuti negdje kod rieke Spreče.[22]

Ovo nevoljno stanje još očajnijim učini dolazak ipećkog patriarhe, koj i ovaj put dodje u Bosnu sa preveć poznatom namjerom i zahtjevom; a viesti, koje su do nas doprle, svjedoče, da je sada malo manjkalo, da franjevci i katolici ne bješe podvrženi razkolničkoj crkvenoj oblasti, te ako mu se želja ne izpuni, ima se jedino pripisati žilavoj oporbi katoličkog svećenstva i puka, te ogromnomu mitu, koje dadoše uplivnijim Turkom ovi do duše oguljeni

---

[20] Sutjeski i livanjski ljetopisi.
[21] Margitićev ljetopis.
[22] Sutjeski ljetopis.

mučenici. U proljeću naime g. 1692. dodje u Bosnu rečeni patriarha, nu do kolovoza bijaše natrag odputovao, jer valjda nije mu mogao posao izpast za rukom, kako se je nadao. Nu koncem iste godine nalazimo ga opet u ovih pokrajinah, jer opažamo na sve strane pokret i prve prijatelje bosanskih franjevaca u brizi za njihov obstanak. Glavni pobornik bijaše i sada Filip Brnjaković, a zagovaratelji kod sv. stolice bijahu Dubrovčani Franjo Ricciardi i Ivan Benigni, u Sarajevu pako zastupali su ih glavar katoličke občine Franjo Stjepanović i fra Ivan Kamengradjanin, vikar biskupov. Pak buduć ni sada nije mogla parba svršiti kod sarajevskog suda (iznesavši i jedna i druga stranka sultanove, protivno glaseće, fermane), od strane katolika odoše u Carigrad fra Stjepan Margitić, fojnički gvardijan i domaći ljetopisac, te čestoput spomenuti Filip Brnjaković. U kolikoj stisci i pogibelji bijahu franjevci, dokazom nam je i okolnost, da je rečeni Margitić morao svoj samostan u Fojnici osloniti na kmeta, da ga on pričuva i nadgleda, jerbo nije iza sebe ostavljao ni jedno ciglog redovnika, kojemu bi samostan i župu povjerio; pak s toga izprosi od vezira bujruldiju, da nitko, do njegova povratka, ne iziskuje od kmeta jela ni konaka,[23] a tiem se potvrdjuju viesti u Rim stigavše, da je tada bosanska država spala na ciglih 26 misnika i 5 lajika, tim pako brojem, da oni uzdržaju u nutrnjosti Bosne i na njezinih granicah deset samostana, premda spržénih i porušenih, te služe cieli puk.[24] Pak buduć je navedenim katoličkim izaslanikom trebovalo mnogo i izobilje novca u Carigradu, gdje su se i tada milosti dielile i pravda krojila polag mita, to moradoše pozajmiti znamenite svote od sarajevskih muhamedanaca, uz ogromne dakako kamate.[25] A da im posao lakše izpane za rukom, obrate se izravno na sv. stolicu, neka bi ova umolila francezku vladu i francezki poslanik zauzeo se kod sultanova dvora za ovo po njih životno pitanje. U [illegible] doba i Dubrovčani Ricciardi i Benigni vruće zaprosiše V[illegible] za tu uslugu, crtajući živahnimi bojami nevolje [illegible] lj za pravovjerje. Sv. stolica i ovaj se [illegible]

[23] Foin. arkiv sv. [illegible]

nih i drugih, te se je veoma zanimala riešitbom ove razpre, uplivajući preko francezkog poklisara u Carigradu na povoljan svršetak iste razmirice; pak s toga već dne 26. svibnja 1693. spomenuti izaslanici obaviestiše ju iz Jedrene, da su pomoćju francezkog poslanika dobili mnoge fermane proti Grkom, zatim dozvolu, da mogu popraviti njeku staru crkvu i dapače izprosili za franjevce oprost od uvoznine (carraggio), te na svemu zahvaljuju dobroti papinoj i okretnosti vjeroplodničkog sbora.[26] Malo je medjutim koristilo toliko nastojanje, da se jednoč za vazda rieše preuzetnosti grčko-iztočnih vladika, dosliedno presuda na carskom divanu i svi fermani nisu ništa vriedili na sudu, gdje je novac odlučivao. Tako opet g. 1697. dodje opet isti ili drugi patriarha, i na novo pokuša podharačiti katolike, a franjevce izključiti iz duhovne pastve. Prestrašeni sarajevski katolici, kako nam to pjesma istoga Margitića obširnije priča, poslaše svuda po franjevce, ter učinivši skupa vieće, odluče: oprieti se svimi sredstvi namjeram patrijaršinim, naredit vjernikom molitve, oni da podmićuju domaće muhamedance i višje turske činovnike, a Filip Brnjaković, da se s patriarhom prije na sudu, buduć vješt turskomu jeziku i postupku, uz to pako bio mio domaćim muhamedancem. Uperivši prilično stvar kod uplivnijih osoba, svi ukupno predstave se veziru Mehmed paši i zamole ga, da ih uzme u obranu, govoreć mu:

Mehmed paša, majko naša!
Sad je došla svrha naša;
Ne pusti nas gospodine,
Jer sva tvoja raja gine.

Vezir bijaše pravedan čovjek, te ih počme razgova-dati, al ne buduć to mjesto za sudjavu opredieljen... obećajući im, da će se strogo pravde držati; pak ... isac:

Bre u ... Mehmed ...
Kri... paša.

...e
...vini
...mnoge
...vodam
...šivi dru-
...ršćanstvo i
...se kod Požega

obje stranke, i cielo katoličko stanovničtvo dohrli u sudbenu sgradu (mešćemu), što videći muhamedanci i jevreji, znatiželjni kako će se dokončat razpra, sgrnuše se okolo sudnice te neuztrpljivo očekivaše i oni početak razpre. Čuvši za toliku svietinu i pobulogu patriarha nehtje na prvi poziv doći pred sud, bojeć se, da ga razjareni katolici ne zlostave i ne ubiju. Na drugi poziv morade doći, nu čitalo mu se je na licu, koliki ga je strah obuzimao, da ne pane žrtva svoje prekomjerne lakomosti i preuzetnosti. Došavši na sud, najpre se štiše njegovi fermani, a zatim franjevački, i napokon bje preduzeta ustmena razpra, koju je vodio patriarha i Jakov Brnjaković, budući mu brat Filip nenadano obolio. I naš Margitić bio je tu; nu njemu nedopustiše, da govori, i kako sam pjeva:

Neg u srcu sam moljaše,
Bogu oči uzdizaše:
Pravednikom tvojim, bože!
Tvoja kripost vele može,
Ti kraljuješ na nebesih,
Milosrdan znam da jesi.
Nemoj gledat grihe moje,
Nek sad pusti zrake tvoje,
Onim koji tebe štuju,
Nemoj da ih vlasi psuju.
— — — — — — — —
— — — — — — — —
Zgodi mu se kako moli,
Jer Bog njega neobori.

I doisto sud presudi franjevcem i katolikom, da nisu iste vjere sa grčko-iztočnjaci, pak s toga, da se fermani patriaršini ne imaju protezat na njih, već jedino na sliedbenike grčko-iztočne crkve; na što patriarhu za sada izagnaju, i još ga pogrdnimi riečmi izprate ne samo katolici, već i sami muhamedanci.[27] I ova razpra zasvjedočuje oduševljenje bosanskih katolika za svoju vjeru i divnu uztrajnost u nauci apoštolskoj, pak zato u vieću, koje u oči sudbene odluke držaše, mogadiaše pisati Margitić:

---

[27] Margitićev ljetopis.

Tu se tvrdo svi zakleše,
A u srdcu odlučiše,
Prvo život svi svoj dati,
Neg u viri pomanjkati.

I dočim su ovako franjevci podpirivali vjersku gorljivost u srcih viernika, te branili slobodu svoga obreda i vlastitu neodvisnost prama vanjskomu svećenstvu, trpili su svakovrstne biede. O tome podaje nam njeku sliku svećenik Ricciardi u listi od dana 22. travnja 1694, javljajuć Vjeroplodnici, da je bosanska država dotle osiromašila, da već ne ima čim hraniti fratara. Baš ove zime četiri su paše sa 14000 momaka spremali se na Kotor, te je svaka kuća, muhamedanska i kršćanska, morala dat po jednog vojnika. Nu počem franjevci nisu htjeli osobno vojevati, to su morali dati na stotine dukata i mjesto sebe poslati svietovnjake. Ovo se je od njih veoma strogo iziskivalo, te za ne bit utamničeni i zlostavljeni, moradoše izprodavat i njeke crkvene stvari, dapače došlo im je tako tiesno, da prodaju sa sebe haljine; odkud moli, da se ne siluje bosanski provincijal, da idje na obću franjevačku skupštinu u Španjolsku.[28]

Nu ako su i morali franjevci ove dobe sa svih strana mnoge kušnje izdržavati, ipak su se tješili mišlju, da već nije daleko čas konačnog oslobodjenja. Austrija, Poljska i Mletčići još su svom snagom vodili rat na Turčina, franjevci pako bosanski u Dalmaciji i Slavoniji podupirali su savjetom i desnicom kršćanske čete, i ovo tiem više, što su znali, da je cesar Leopold ozbiljno bio naložio vojvodi badenskomu, da gleda po što po to osvojiti Bosnu i Hercegovinu; pak budué je njegova vojska pod istim vojevodom dne 24. rujna 1689. sjajnu pobjedu kod Niša održala, sliedeće godine izdade proglas na narode u Albaniji, Srbiji, Bosni i Hercegovini stanujuće, neka bi stupili pod cesarsko okrilje, obećavajuć im mnoge povlastice. Ponajodličnije išao je na ruku austrijskim vojvodam drugdje spomenuti fra Luka Ibrišimović i njegovi neustrašivi drugovi, ponašajuć se upravo junački u ovo odsudno za kršćanstvo i Tursku doba. Tako dne 12. ožujka 1689. porazi Turke kod Požege i oslobodi rodni grad., opravdavši i ovom prilikom pridjevak „so-

[28] Vjeropl. arkiv sv. IV.

kola", kojim ga je harni narod i sam cesar častio. Brdo iznad Požege prozva se tada Sokolovac, Požežani pako sve do danas narodnim svetkovanjem slave dan ove znamenite domaće bitke.[29] Dvie godine kasnije bojna sreća osmjehnu se slavonskim kršćanom i cesarskoj vojski, ter su turske čete bile sada za uviek bačene preko Save i Une u Bosnu.

Cielo ovo ratovanje budno su pratili bosanski franjevci i katolici, te čim na obalah Save zaleprša cesarski bieg, pohitiše ovi mučenici na hiljade u oslobodjenu Slavoniju, listom se seleć odasvuda, osobito pako sa bosanske granice i iz ravne Posavine, tako da je mogao g. 1696. javiti u Rim fra Andrija Šipračić, inače Dubočak prozvan, da je iz Bosne dotle se izselilo preko 100.000 katolika ujedno sa franjevci, te da su se razpršili od Save do Požege, te čak do Zrinja i Novog; nu jedina je mučnost pri tom bivala, što zagrebački biskup razstavlja franjevce od katolika, zahtjevajuć, da ovi budu služeni od njegovih svietovnjih svećenika, što je puku veoma neugodno, i skoro se kaje, da je i pomislio na bieg; i ovo tim više, buduć ne razumije hrvatskog nariečja, kojim se hrvatsko svećenstvo služi, pak moli, da se franjevci i katolici uzmu u zaštitu.[30] Ovu selitbu potvrdjuju i ini pisani i tiskani izvori, imenito svjedočba, koju ovog njekako doba izdadoše Ivan Sekula, kobaški zapovjednik, i Ivan Omerbašić, dubočki kapetan, a dne 22. siečnja 1700. ovjerovi i bosanski biskup fra Nikola Ogramić. Iz nje doznajemo, da je g. 1686. fra Andrija Dubočak izveo iz svoje dubovačke župe 2700 katoličkih duša, fra Mijo Veličanin iz župe Velika 2300, fra Ivan Seočanin iz župe Majevac 1500, a franjevci: Ilija Dubočak, fra Joso Randčanin i fra Šimo Modričanin preveli su svoj puk i to ukupno sva trojica 6500 osoba. Zatim da je fra Juro Sgošćanin preveo iz župa Seočanica i Zablatja 4500 duša, fra Juro Turbić iz župe Kozmodan 5300 katolika premjestio u Slavoniju, od kojih su mnogi vitežki sudjelovali u kasnijem ratu za vjeru i domovinu. Napokon tu se priznaje, da su njihovim nagovorom prešli na cesarske strane i mnogi muhamedanci, a sam fra Jakov Tvrtkovčanin, bivši sutjeski gvardijan, krstio je 370 osoba

[29] Smičiklas, Poviest hrv. II. str. 223.
[30] Vjeropl. arkiv sv. III.

ostala pako braća, manje više, dotle su bila obratila silu nevjernika i razkolnika.[31] Ovi gosti radostno su primani i razmješteni po zemlji od Turčina otetoj i iztriebljenoj, Slavonija se opet napuči jednovjernim i istoplemenim narodom, vladar s pouzdanjem upiraše pogled u nove podanike, a crkva katolička slavila je pobjedu nad satrenim muhamedanstvom i tolikim prirastkom svojih članova. Bosanski franjevci i ovom prilikom posvjedočiše u najvećoj mjeri svoje težnje za širenjem pravovjerja i korišću svoga naroda, koj je poput krotkih ovčica sliedio svoje duhovne pastire i izvan otačbine, kad već ne može dočekat, da krst potisne odovuda polumjesec.

Ali mimo sve znamenita je bila za Bosnu i franjevce g. 1697., buduć se je tada dogodila zadnja provala cesareva u Bosnu i u najvećem broju odavle se izselili franjevci i katolici. Već u proljeće ove godine namjeravao je knez Eugen Savojski, kao vrhovni vojskovodja austrijskih četa, zabaviti bosanske muhamedance kakovim časovitim izletom i bojem, da ih tiem natjera u strah, te da bezbrižnije mogne nastaviti svoj ratni pohod niz Dunav, odnosno izbavljenje balkanskih naroda. Navala medjutim na tvrdi grad Bihać ne podje za rukom generalu Auerspergu i hrvatskomu banu Baćanu; Ali knez Eugen mjesto toga izvojeva slavnu pobjedu na potoku Zenti dne 11. rujna. gdje je turske vojske bilo 100.000 ljudi, koju je vodio glavom sultan Mustafa II., tako, da malo Turaka živu glavu iznese iz ovoga razboja, a sila pliena dopade rukû austrijskih vojvoda. Ovim ipak slavodobićem ne smjede se poslužiti hrabri vojskovodja nit progoniti uzmičućeg neprijatelja; buduć nije imao dovoljne sile i obskrbe. Nu sasvim tim upotrebi ovu priliku, da oslabi bosanske Turke, koji su još bili glavno pouzdanje svoga cara. Dne dakle 6. listopada krene knez Eugen iz Osieka put Bosne, uzamši sobom najveće generale, četiri hiljade konjanika, dvie hiljade pet sto pješaka i nješto lakog topničtva. Koji dan kasnije priedje Savu kod Broda, te nepojmljivom hitrinom nastavi niz rieku Bosnu svoj izlet, dočim je slavonski pukovnik Kiba poput vjetra letio i čistio puteve ostaloj vojsci. Gradovi: Doboj, Žepče i Vranduk oprieše se, nu ne mogaše odoliti hrabrosti i bojnoj vještini cesarevaca, dosliedno Turci su jednako uzmicali uz Bosnu prama Sa-

[31] Ramus vir. oliviae p. 356, Sutjeski ljetopis.

rajevu, učinivši još jak odpor nedomak sela Kaknja, nu i tu mnogi Turčin usija glavu, pak s toga to mjesto bje prozvano „Osječenik". Odtale bez borbe spanu austrijske čete pod Sarajevo i knez Eugen ponudi Sarajevcem, da se na liepu predadu; a kad ovi vatrom odgovoriše, vojvoda naredi, da se grad na juriš uzme, i tada oplieni. Vojnici, obavivši brzo vojvodine zapovjedi, hotimice ili nehote, zapale ovo trgovačko gniezdo. Sada, buduć je zima već počela stiskivati zube, knez Eugen vrne pobjedonosnu vojsku, hiteći u svoje zimne stanove. Da je mogao spomenuti austrijski vojskovodja toli brzo i sretno doprieti i u srce Bosne, tomu je, osim hrabrosti, mnogo dopriniela i okolnost, da je bosanski vezir upravo u to vrime umro, a drugi još nije bio stavljen na čelo bosanske vojske.[32] Ova naime pokrajina, bivši lišena svoga glavara, bila je ostavljena obrani uplivnijih begova, te buduć nije bila vojna uprava usredotočena u rukuh jednoga zapovjednika, naravno je, da ni odpori nisu mogli bit tako uspješni i žestoki, kao što je položaj mjesta, kuda je cesareva vojska morala se probijati, iziskivao. Domaći izvori svjedoče, da su se bosanski muhamedanci dotle bili uplašili austrijskih četa, da su mrli od straha, samo kad bi čuli: „Eto Niemca!"

Ovaj pohod i prisutnost toli odlična i slavna vojvode radošću i pouzdanjem pozdraviše bosanski kršćani obijuh crkava, te je dolazećemu Eugenu na susret letio narod, moleć ga, da ih ili oslobodi ili iz Bosne izvede, ter je u gustih čoporih pratio ga sve do Sarajeva. I sam vojvoda želio je, da sve kršćane iz Bosne izvede, nu buduć se je morao tako naglo vraćati natrag, to nije mogao izčikati, dok se kršćani priberu, već je samo poveo one, koji su se hitrije mogli pridružiti njegovim četam.

Ovom prilikom izseli se i plemenita obitelj Brnjakovića,[33] koja je tolike zasluge stekla za bosanske franjevce, te koja je radi svojih trgovačkih sveza bila poznana u Rimu, Carigradu, Beču, Mletcih, Dubrovniku i Biogradu, a uslied toga bila dobila posljednjih godina njemačko državno i ugarsko barunstvo,[34] pak su njezini članovi i u istih županjskih maticah uživali naslov „presvietli"[35],

---

[32] Sutjeski ljetopis.
[33] Sutjeski ljetopis.
[34] Vjeropl. arkiv sv. IV.
[35] Ondje sv. I.

Po svoj prilici, da je navedene barunske nazive dobila posredovanjem sv. stolice; jer je oba brata Brnjakovića (Filipa i Jakova) papa Inocent XI. listom od 2. studenoga 1686. preporučio cesaru Leopoldu, neka bi ih radi njihovih zasluga za katoličku vjeru kakovom milošću obdario.[36] Izseliv se iz Bosne, smjeste se negdje u Ugarskoj, ali ih nije odpratilo u dobrovoljni progon njihovo bogatstvo, ter cielo crkveno ruho samostana kreševskog, visočkog, sutjeskog i srebreničkog, koje bijaše njima dano u zalog, počem ovi ne mogoše izkupit, Brnjaković bješe usilovan bud po što izprodavat,[37] i tako ne stade s vidika i ove podpore bosanskim franjevcem.

Kad već spomenusmo Eugenovu provalu, vriedno je znati, jesu li i koliko su naši franjevci sudjelovali u tom znamenitom dogodjaju, a to možemo učiniti na temelju izjave grofa Ernesta Herbersteina, cesarskog pukovnika i brodskog zapovjednika, koju izdade dana 15. rujna 1708.[38] U ovoj izpravi, kao očevidac i po čuvenju svjedok, izjavljuje, da su bosanski franjevci u svako doba, imenito pako za prelazka Eugenova u Bosnu, dokazali vjernost i odanost prama cesarskomu domu, davši Eugenu predhodna izvješća o turskoj sili i položaju mjestâ, dapače ohrabrivši ga na ovo poduzeće. Nadalje tvrdi, da su franjevci vatreno sliedili bosanske katolike, koji se pridružiše napredujućim austrijskim četam, ter da su u vojski vršili duhovnu službu; a kada se vratiše iz boja i predje do četrdeset tisuća Bošnjaka s onu stranu Save, tada su sinovi sv. Franje preuzeli i tamo, nad svojimi zemljaci, pastirski posao, izkazujuć u svih okolnostih gorljivost i stalnost. Dapače svjedoči, da su oni podticali svoje vjernike, da prionu za oružje i sami odbijaju s ledja napadajuće turske rulje, a tiem da su olakšavali posao redovitoj vojsci. Po tom ne ima pravo naš Jukić, kada, opojen žarkim domoljubjem, baca sumnju na franjevce, da se nisu rado odazvali pozivu Eugenovu nit podticali narod na obći ustanak, kao da je tobože onim vatrenim fratrom bilo omililo progonstvo.[38] Osim što ciela suvremena poviest dokazuje, koliko su franjevci radili za uništenje turske moći, i navedena izjava pobija

[36] Theiner, Mon. slav. mer. II. p. 225.
[37] Ramus vir. olivae p. 72—3.
[38] Bos. poviestnica str. 138.

*

Jukićevo mnienje. Svi povjestničari, premda se razilaze u nagadjanju uzroka ovog Eugenova postupka, složno vele, da spomenuti vojvoda nije kanio zauzeti sada Bosne, već samo oslabiti i ustraviti bosanske muhamedance, a ujedno izvesti što više katolika iz ove pokrajine, da njimi naseli puste slavonske prediele. Koliko su pako ovoj njegovoj želji odgovorili bosanski franjevci, dokazom je rečena izjava i suvremeni čini. Što se napokon tiče ustanka, taj je bio i nemoguć od strane katolika. Već je dotle njekoliko desetaka tisuća prešlo preko Save iz sjeverne Bosne, a iz zapadnog diela i Hercegovine priedje njekoliko hiljada katoličkih porodica, od kojih sami fra Franjo Marinović prevede 2000 familija,[39] ter su po tom katolici znatno se umanjili po svih krajevih.

I Eugenovim prelazkom umanji se još većma broj franjevačkih samostana. Tako nam pripoviedaju domaći izvori, da su austrijski vojnici pri povratku zapalili visočki samostan, a zvono da su ukopali pred crkvenimi vrati. Odmah njekako iza toga (jeseni g. 1703.) nestane olovske crkve i samostana. Cesarski pukovnik Kiba, čuvši da je rečena crkva odveć na glasu i u poštenju, pisa Sefer paši iz Crne Rieke, da otvori istu crkvu, a on da će platit, što zaište. Paši to bude muka, da se kaurin brine njegovom zemljom, te naredi ciganinu Kotomanu, da obnoć sve zapali, a ovaj uze rukovet suha granja i probaci u sobu gvardijanovu, na što plane najpre samostan, a zatim crkva, u kojoj izgori i čudotvorna slika bogorodičina, te se pripovieda, da se je velika svietlost u nebo digla, a ciganin da je strašnom smrću umro. Od kamenja jedne i druge sgrade paša sazida svoj dvor u Crnoj Rieci.[40]

Ovom i prvašnjimi selitbami opustiše bosanski samostani, izuzamši samo kreševski, fojnički i sutjeski, nu franjevci prenesoše polje svoga djelovanja u kršćanske krajeve. Da su pako morali ostaviti domovinu, osim onih svih progona i nevolja, koje do sad nacrtasmo, dodat nam je samo njekoliko dogodjaja sa franjevci, koji ih uputiše, da se ne nadaju nigda dobru od turske samovolje i jedini spas da je bieg izpod toli okrutnih gospodara. Godine naime 1663 muhamedanska rulja kroz pukotinu od vrata na vjeri probode

---

[39] Matas u izv. sinjske gimn. 1873.

[40] Sutjeski ljetopis.

fra Bernardina Galijaša, ramskoga gvardijana,[41] a u Gradovrhu, za bečkog rata sbodoše drugog fra Bernardina, gvardijana, župnika pako fra Luku živa izpekoše.[42] U isto doba u Modriču vikar bje posječen, u Sarajevu oba kapelana umrieše pod udarci, u Iloku (dne 27. lipnja 1688.) živa sadrieše na mieh šarengradskog gvardijana, vikara na kolac natakoše, a ostalu braću na komade razsjekoše. Nadalje dne 5. lipnja 1693. u Šamcu bješe pogubljeni fra Nikola Olovčanin i fra Grgo Jakšić, u Rači pako poginu od turske ruke (dne 10. srpnja 1695.) fra Lovro Tuzlak.[43] Do najposlje spomenut nam je, da g. 1696. u Šabcu, kotaru iločkom, zarobiše njekoga franjevca, premda je imao dozvolu od tamošnjih turskih zapovjednika, da smije služiti puk, ter su Turci zahtievali u ime odkupa hiljadu cekina.[44] Sila još drugih nasilja moralo se je sbiti, dok su se franjevci odlučili pobjeći iz Bosne i zapustiti na uvieke svoja boravišta, u kojih su toli blagotvorno djelovali, nu i mnogo prepatili. Pa kao da su mjestimice bili usilovani od turske navale uzmaknuti, te da su se s oružjem u ruci opirali neprijateljskoj sili; jer fra Blaž Brodjanin, učitelj bogoslovja u Osimu, javi Vjeroplodnici listom od 14. studenog 1962., da je onamo došao jedan bosanski franjevac, koj je pri napadaju na njeki samostan u Bosni ubio pet Turaka, ter zamoli dozvolu, da ga odrieši od crkvenih kazna, u koje je ovom samoobranom upao.[45]

Krvava je ova poviest i prepuna s jedne strane dokazi franjevačke gorljivosti prama katoličkoj vjeri, te požrtvovnosti prama svomu narodu, — a s druge strane izprepletena je užasnimi i svakovrstnimi mukami franjevaca i katolika, u kojih su oboji ponovili primjere prvih mučenika kršćanstva. Sbliženi ne toliko krvlju i jezikom, koliko zajedničkimi patnjami i zamjenitom odanošću, nije ni čudo, da su se bosanski katolici toli vatreno privinuli uz svoje franjevce, da su ih sliedili i u inozemstvo te se nisu dali ni tamo odtrgnuti od ove svoje braće. Gledajući, kako se zgaraju i ruše

---

[41] Izv. sinjske gimn. 1873. str. 14.
[42] Necrol. Contus Sutj. ad d. 22. Aug. 1682.
[43] Ibidem ad dies 27. Junii 1688. etc.
[44] Vjeropl. arkiv sv. VI.
[45] Ondje.

franjevački samostani, omrznuo je katolikom i sam rodni zavičaj, ter misleć, da ne mogu biti ni živiti bez ovih redovnika, pregarali su sva svoja dobra, i poprtiv dječicu, listom su posrćali za franjevci, bivši uvjereni, da samo uz ove svoje prijatelje i oni mogu bit sretni.

* * *

Počem smo se već primakli koncu XVII. stoljeća, te počem su ratom bečkim i vojničkim pohodom Eugenovim posve novi odnošaji nastali u bosanskoj državi, dužnost nam je podati kakovu sliku onodobnog stanja.

Ponajprije, što se tiče vanjskog lica bosanske države, primjetit nam je, da su zemlje, u kojih su tada poslovali bosanski franjevci, te koje su do karlovačkog mira (dne 26. siečnja 1699.) Turskoj pripadale, rečenim ugovorom pociepane na tri diela, od kojih Slavonija pripane Austriji, malo ne sva Dalmacija Mletčanom, a Bosna i Hercegovina ostane pod Turčinom. Dosliedno odsele je tri okružja imala bosanska država, naime: prekosavsko, bosansko i dalmatinsko. U Prekosavju imali su odsele četrnaest samostana i to: u Gradiškoj sv. Nikole, u Cerniku sv. Petra, u Požegi sv. Duha, u Velikoj sv. Augustina, u Našicah sv. Antuna, u Brodu presv. Trojstva, u Osjeku sv. Križa, u Vukovaru sv. Marije, u Šarengradu sv. Petra, u Iloku sv. Marije, u Mohaču sv. Stjepana, u Petrovaradinu sv. Franje; u Budimu takodjer sv. Franje, a u Kopanici sv. Ilije. — Okružje bosansko sastojalo je iz samostana: u Sutjeskoj sv. Ive Krstitelja, u Kreševu sv. Kate, u Fojnici sv. Duha, u Tuzli sv. Petra, i u Imotskom sv Franje. — Napokon okružje dalmatinsko obuhvaćalo je samostane: u Makarskoj sv. Marije, u Živogošću sv. Križa, u Zaostrogu opet sv. Marije, u Šibeniku sv. Lovre, u Visovcu takodjer sv. Marije, u Sinju sv. Franje, a u Kninu sv. Antuna; svi pako, izuzmav tuzlanski, kninski i budimski, imali su više ili manje prilučenih župa, koje su služili stalno članovi dotičnih samostana. Po tom bosanska država pružala se je sada u tri razne države, te je od Dunava na iztok do sinjeg mora na zapadu, a od Budima na sjeveru do Trebinja na jugu pružala se, ravnana jednim središtnim starješinstvom.[46] Naravna je posliedica bila ovog političnog

[46] Dokumenat IX.

komadanja, da su franjevci došli tiem u nepriliku i sukob sa političnimi obziri ovih trijuh država, te da im je to kašnje mnogu nevolju prouzrokovalo.

Medjutim kao što je vanjski izgled bosanske države bio obsežan i impozantan, isto tako i nutrnje njezino ustrojstvo bilo je uzorno, koje najbolje odsjeva iz onodobne stege. Oni su redovno i zajednički molili po svih samostanih sv. časove,[47] nosili su svuda redovničku haljinu,[48] novce je mogao samo gvardian primat i držat, te u obće potriebe ulagat, i dosliedno živili su u samostanih u podpunoj zajednici. Dapače i oni na župah živili su tako strogo prama pravilom, da nisu smjeli držati ni svoje novčane prištednje, kupovat oveće stvari i držat služavku.[49]

Ova strogost života, zatim revnost u vršenju dušobrižničtva pribavljale su im veliko štovanje kod jedno- i inovjeraca. Neprestano hodajuć od sela do sela, nosili bi na prsih sv. pričest i sv. ulje; svetčanim danom činili bi obhod sa presvetim otajstvom, misu i blagoslov, te propovjedali rieč božju.[50] Vanjštinu njihovu još je povećavala brada, koju su nosili ovoga i donjekle sliedećega stoljeća[51]. Ovomu dodajmo, da su u oslobodjenih zemljah podizali bezprimjernom hitrinom crkve, te obraćali nevjernike, krivovjerce i razkolnike, te ćemo lahko pojmit oduševljenje, kojim su bili nadahnuti.

Strogosti franjevačkog življenja i njihovoj gorljivosti u pastirskoj službi odgovarala je ćudorednost i pobožnost njihova puka. Povjerenik predstojnika reda, fra Ivan Krst. od Vietri, došavši god. 1708. u bosansku državu i obašavši ju, dao je sjajnu svjedočbu svim krajevom bosanske države[52]. Po njegovu kazivanju medju katolici, koje su franjevci služili, nije se mogla čuti psovka nit nepostidan razgovor, a još manje razbojničtvo i bludni griesi. Dapače nebijaše medju njimi nit ljubakanja (ašikovanja) nit igara i pjesama, te su njihova pjevanja sastojala obično od povjestnih doga-

---

[47] Ondje.
[48] Liber archiv. Conv. Sibenicensis.
[49] Ondje, pod raznimi godinami.
[50] Dok. IX.
[51] Lib. arch. conv. Sib.
[52] Dokum. IX.

djaja i nabožnih stvari. Poštenje, koje su nosili misnikom, toliko je opazio, da ne smje pripoviedati, bojeć se, da mu se neće vjerovati; to samo veli, da kamo sreća kad bi talijanski katolici toliko častili najznamenitije ostanke svetih, koliko ovdašnji katolici štuju svećeničku odjeću, te da bi toliko cienili u Italiji biskupe, koliko ovdje drže vodu, kojom svećenici ruke umivaju. Odkud ne bi se usudili pred svećenikom sjesti, a višeput, opaziv misnika, klekli bi, proseći blagoslov. Njihovo življenje u svakom pogledu bijaše takovo, da ga izporedjuje sa životom prvih kršćana. Osobito ga je ganulo, kad bi gledao, kolikom pobožnošću ovi katolici stoje kod sv. mise: od početka naime do podizanja vidjao ih da stoje sklopljenih ruku, a očiju uprtih u oltar, od podizanja pako do svrhe razapetih ruku, moleć valjda pet otčenaša, kao što to čine i danas. Zanimivo mu je takodjer bilo, da su u crkvi razdieljeni ljudi od ženâ, a ove opet od djece. U svetčane dane strogo su se uzdržavali od posla, te su se vidjali po sav dugi dan sa krunicom (čislom) u ruci. Postove prěko godine, korizmu, te petke i subote postili su tako strogo, da u te dneve nebi jeli drugo, do kruh, zelje i sočivo, začinjeno jedinom solju. Hvali ih napokon radi gostoljublja.

O poslenosti samih franjevaca pun je pohvale. Tako pripovieda, kako svake godine obrate množtvo inovjernika, sagrade množinu crkava i kuća, te kako su im sela raztrkana, pak moraju skoro svaki dan po više milja puta prevaliti, a za to sve ne primaju ništa do dobrovoljnu milostinju, i to što viernici hoće, koliko i kada hoće. Najteže bijaše onim u Bosni, jer su zatvoreni u tjesne i mračne samostane, te moraju držat vrata uviek zatvorena, a po tom izgledaju živi zakopani, a to sve zato, jer se Turci često zaliću, lupaju na samostanskih vratih i traže jela, pak s toga su i vrata ostavljana odveć nizka, da nemogu silnici ulazit na konju. Malo koji župnik je imao kuću ili crkvu, te obično jedu studena jela i kao trkimice, morajuć letiti čas ovamo čas onamo u duhovnom poslu, spavat u ševarnih kršćanskih kućicah i nosit na konju kabanicu. Sa posve drugimi nevoljami imali su se borit oni u Slavoniji, buduć njihove župe u barovitih podunavskih, podravskih i posavskih nizinah, dotično u grozničavih predielih, te je godimice trideset do četrdeset misnika za to umiralo, a imalo se više bditi,

budnć katolici bili izmješani sa razkolnici i protestanti raznih vjeroizpoviedanja. Napokon svjedoči, da je našao mnoge starce franjevce hrome od štapova, njeke pune ranâ od Turaka dobivenih, njeke pako na postelju odavno oborene uslied bivšeg progonstva, te pravom zaključuje, da neima pedlja zemlje u svih tih pokrajinah, koji nebi bio nakvašen krvlju ili suzami ubogih fratara.

Ovo doista izvješće uvjerava nas, da su onodobni franjevci revno poučavali svoj puk u čitanju, pisanju i vjeronauku, a mnoge i u latinskom jeziku. To isto potvrdjuju i ini spomenici, pak je zato i mogao fra Anto Gabeljak, provincijal, pišuć dne 6. veljače 1685. Vjeroplodnici, proti osvadam zadarskog nadbiskupa, tvrditi, da se boskanska država prostire po Ugarskoj, Erdelju i Macedoniji, i da mnogo žena i čobana znadu čitat, što će jedva bit u njegovoj nadbiskupiji. Odkud mu je i rekao mletački duždъ, kada je sa sličnom tužbom pred njega izišao: „Gospodine, nećemo novosti u državi, i ne dirajte u naše bosanske franjevce“.[58]

I knjiga je bila po mogućnosti obradjivana, premda političue okolnosti nisu tomu ni najmanje prijale. Osim već spomenutog djelca fra Franje Varadinca, iztaknut nam je fra Ivana Ančića (Anicia), čija knjiga „Vrata nebeska“, zatim druga pod naslovom „Svitlost duše virne“, izadjoše u Jakinu g. 1678., a već za godinu kašnje izdade treću „Svietlost kršćanska i slast duhovna“, godine pako 1681. još tiska „Ogledalo misničko“, sva četiri djela nabožnog sadržaja, ali veoma koristna za narod, radi kojeg su i pisana. Ovim spisateljem pribrojit se ima još i poznati nam fra Stjepan Margitić, koj izdade u Mletcih g. 1701. djelce „Ispovied kršćanska i nauk se znati pravo ispoviedati“, kojeg je g. 1788. izašlo i četvrto izdanje. Kašnja mu djela navest ćemo na svome mjestu, a ova dovoljno osvietljuju, kojim su marom franjevci prionuli, da svoj narod prosvietle u nabožnoj struci i tiem ga utvrde u svojoj vjeri. Plodovi ovih napora živu i danas, te ako uzmemo u obzir dobu, čudit se moramo, da im je ikako bilo do pisanja i širenja knjige.

---

[58] Monsignore non volemo novità nello stato et non toccate i nostri frati di Bosna. Vjeropl. arkiv sv. III.

Ostali odnošaji gospodarstveni, trgovački i polititički u Bosni odveć su nam poznati, te ih nećemo da napose crtamo. Dosta budi rečeno, da su obrt i trgovina posve zamrli pod pritiskom ratnih dogodjaja, i da su se izoštrile oprieke medju muhamedanci i katolici, iznesav na vidik ovih privrženost prama kršćanskim vladarom. I u tih tegotnih okolnostih franjevcem je bilo nastaviti svoje dalnje djelovanje u Bosni i Hercegovini, izgubivši nadu, da će se igda više osloboditi.

DJELOVANJE
FRANJEVACA
U BOSNI I HERCEGOVINI
ZA PRVIH ŠEST VIEKOVA NJIHOVA BORAVKA.

NACRTAO

FRA MIJO VJENCESLAV BATINIĆ
BOSANSKI FRANJEVAC.

SVEZAK III.

PROVINCIJA (1700—1835).

U ZAGREBU
TISKOM DIONIČKE TISKARE.
1887.

Napomena.

Evo napokon i trećega svezka ovoga djela, oslonjena ponajviše na neizdane izvore, imenito na razne arhive i ljetopise. Harnost me sili, da ovdje hvalu i čast dadnem ponajprije v. leučenomu otcu fra Eusebiju Fermendžinu, generalnomu definitoru reda u Rimu, koji mi je mloge bilježke i čitave dokumente veledušno ustupio, da ovo djelo bude čim podpunije, a zatim mojemu nezaboravnomu prijatelju, sada već pokojnomu otcu fra Blažu M. Kulijeru, koji mi je iste prepisao, te mi pomagao vaditi znamenitije podatke iz Vjeroplodničina arhiva. Hvala budi i drugim učenim muževom i prijateljem, a osobito bosanskomu povjestničaru g. Vjekoslavu profesoru Klaiću, te velečastnomu otcu fra Stiepi Zlatoviću, Dalmatincu, koji su mi blagohotno ustupili njeke svoje podatke.

Cieli ovaj trud bio dragomu Bogu na slavu, mojemu redu na čast, a mojoj redovničkoj državi na korist. Sjećali se viekom naši potomci uzvišenih primjera svojih predja, kao i gorkih kušnja, koje ovi pretrpiše, da nam očuvaju poklad sv. vjere i narodni ponos.

Malo Selo kod Bugojna na Svesvete 1887.

XVI.

Posliedice karlovačkog mira po bosanske Franjevce.

(1700—13.)

Ako je dugotrajni bečki rat uzrokovao mnogu nevolju, zadao mnogu ranu i promienio lice bosansko-franjevačke države, to je karlovački mir, uglavljen na 25 godina, medju Austrijom, Poljskom i Mletci s jedne strane, a s druge medju Turskom, davao makar i prividnu nadu, da će se kroz to vrieme moći oporaviti od udaraca, koje je za netom minuvših burnih doba u svakom pogledu pretrpila, imenito, da će oni dielovi, koji su rečenim primirjem pod kršćanske vlade podpali, mirno odahnuti, postepeno se razvijati, a tiem da će i braća, koja ostaše pod turskim jarmom, liepo se moć okoristiti. Ovo uhvanje podržavao je donjekle i sadržaj karlovačkoga ugovora, jer medju ostalimi članci osobito su se izticali oni, koji su osiguravali kršćanom u Turskoj podpunu slobodu vjere, te se je Porta bila obvezala, da će uzdržat u podpunoj krieposti sve milosti i povlastice, koje je igda katolikom svojih zemalja podielila, pa bile one ma kako zastarjele ili iz običaja izašle. Osim toga Turci su pristali na uslov, da neće iziskivati od krštenih podanika nikakova danjka, koji bi njih same tištio, te da će dozvolit popravljat i prinačinjat sgrade za bogoštovje opredieljene, gdje bi se mogli mirno kršćanski obredi obavljati. Koliko je to kršćanom u Bosni i Hercegovini koristilo, tečajem ovog poglavja, vidit ćemo, i uvjerit ćemo se, da je azijatska dvoličnost i nesnosljivost ove pogodbe naprosto mimoišla, gledajuć samo, da se iz škripca, u koji ju je strmoglavio

dugi i nesretni rat, čim čitavija izvuče, te i ne misleći, da ugovorene točke izvede. Ovaj ugovor u prvi mah sve su stranke jednakom radošću pozdravile, natječuć se, koja će svečanije proglasiti žudjeni mir. Imenito se je turska radovala, da je razmjerno malo štetovala i oslobodila se razsula, koji joj je prietio, te premda je Austriji, Mletčićem i Poljskoj morala ustupiti znamenite pokrajine i gradove, a s Rusijom sklopiti primirje, ipak je u odmoru nazirala oporavak i produženje života. Nitko ne bijaše zadovoljniji mirom nego li sultan Mustafa II., pak s toga najprije u Jedreni, a zatim u Carigradu učini velike svečanosti, obavi zahvalne molitve i obdari prijateljske poslanike, a veselje, koje Turci po svuda oćutiše s ove zgode, po svjedočanstvu samih njihovih povjestničara, bijaše toliko, da nije slična nigda doživilo njihovo carstvo. Glavni dobitak ovoga mira za Tursku sastojao je u činu, da su savezne kršćanske vlasti tada razriešile svoj savez, koji je bio uzdrmao iz temelja obstanak turske carevine i malo da ju nije iztisnuo iz Evrope. Pak buduć je i nakon tolikih kobnih poraza turske vojske dosta častan se mir sklopio s tolikimi neprijatelji, bila je dovoljno spašena čast prorokove zastave. Medjutim za kratko je medju Turci potrajalo ovo veselje, jer isti brzo uvidiše veličinu svoje štete i sramotu, koja im pade na obraz sa ostvarenja karlovačkog ugovora. Mnoge jake tvrdjave, znameniti gradovi i bogate pokrajine, plodovi pobjeda od njekoliko stoljeća, sada se izmakoše izpod sultanske vlasti na žalost Muhamedovim sliedbenikom, pak buduć još mitila bojazan, da će se zaratit s Perzijom, ovo nezadovoljstvo medju Turci do čas pretvori se u očitu bunu proti vladaru, čijoj su slaboći prepisivali sve, što je u karlovačkom miru neugodna za Tursku uglavljeno. Uslied ove pobune sultan Mustafa izgubi najprije priestolje, a malo kašnje i život, carsko pak dostojanstvo zapade (1703) bratu mu Ahmetu III., koji odmah pedepsa buntovnike i pohiti da uvjeri nove prijateljske vlasti o svojoj miroljubivosti i točnu vršenju ugovorenih dužnosti. Posve je naravno, da je ovo nezadovoljstvo zahvatilo i bosanske muhamedance, koji su do sada uviek bili predstraža i najpouzdaniji borci osmanske sile, te kojim je pripadala glavna zasluga, da se je Turska prama jadranskomu moru i aujstrijskoj priestolnici bila pružila, ovo pak nezadovoljstvo u ogorčenost obraćale su nebrojene turske porodice, koje su iza nesretnog mira iz

Ugarske i Slavonije povukle se u nutrnjost Bosne, te kojim je oduzeta na ovaj način i nada, da će se igda povratiti u svoj stari posjed. Još ovomu ako dodamo, da su katolici preveć jasno dokazali u ovome ratu, koliko im je omrzlo tursko gospodstvo, te da su i s oružjem u ruci nasrćali na svoje gospodare, pomagali na svaku ruku savezne vojske i bježali glavom brez obzira u kršćanske zemlje, lahko ćemo pojmit sdvojnost jednih a divljaštvo drugih, sve da i nebi o tome imali inih podataka. Donajposlje opazit nam je, da je upravo ovog vremena javnim oblastima nestalo svakog ugleda i da su bosanski muhamedanci pomislili na njeku samoupravu u gradjanskom i vojničkom pogledu, da se sami za se brinu i upravljaju, kada već carigradska vlada ne ima snage, da se odapre kršćanskomu oružju i kobnim po njih namjerama. U ovih okolnostih tražit nam je prvi zametak onoj separatističnoj težnji, koja je ovog doba, pa do danas razvijala se i mnogo jada zadala carigradskoj vladi, a ovi isti nutrnji odnošaji medju vladom i muhamedanskim stanovničtvom, te medju muhamedanci i kršćani, koliko su bili po ove štetonosni, pero ne može dovoljno orisati.

Medjutim ovo žalostno stanje katolika u obće, a Franjevaca napose, razabire se iz lista fra Franje Travničanina, tadanjeg provincijala, koj je on upravio Vjeroplodnici dneva 29. rujna 1701 i obaviestio isti sv. sbor, kako je po mogućnosti uzpostavio redovito stanje u svojoj državi. Ponajprije iztiče, da je već minulo dvadeset godina, da nijedna crkvena oblast nije posjetila ni puka, ni redovnika, ni crkava, ni samostana; nu da je on u tu svrhu dobavio od sultana ferman, s velikom dakako mukom i priličnim troškom, te da je pohodio sve samostane, koji se nalaze u turskoj carevini. Isti se je na svoje oči uvjerio, da su mu braća u očitoj pogibelji, da se razsele, jer ni odkle ne imaju nikakve pomoći nit se mogu više uzdržavati, dapače tako su kukavno izgledala, da su blizu gola i bosa hodala, buduć su dala i crno iza nokata nemilosrdnim Turcima. Već dotle su više puta bili franjevci i katolici u strahu, da ih silom ne privjere ili utamane, izdajući čas po čas oglas, da će sve okrenut u roblje, a imanja im oduzeti, ako se kroz njekoliko dana ne izturče. Da bi odvratili ovu nesreću od sebe i od svog naroda, franjevci su bili već založili svojim vjerovnikom sve samostane, a uduženim novcem podmićivali su uplivnije muhamedance, pak tvrdi,

da će ovdje brzo nestat katoličkog imena, ako im se od strane sv. stolice čim prije ne pruži dovoljna novčana podpora. On je osobito računao na milosrdje i darežljivost vjeroplodničkog sbora, inače, da će redovnici bit primorani povuć se u kršćanske zemlje, ne moguć više odolit silnim nametom i svakovrstnu tlačenju Napose moli isti sv. sbor, da ih očuva u zakonitu posjedu župa medju Savom i Dravom, te medju Dunavom i Tisom, počem su iste kroz dva vieka i pol držali, ne bi li barem na taj način izbavili se duga i očuvali samostane, kojim prieti toli očita propast. Napokon prosi, da bi Vjeroplodnica naredila dotičnim biskupom, da puste fratre mirno uživati župe, koje su sve dosad, uz mučeničke patnje, držali.[1] — Ove navode potvrjuje i talijanac fra Ivan Krst. od Vietri, koji je sedam godina kasnije u Bosnu dolazio, te čije smo izviešće dielomice izcrpili pri svrhi II. svezka ovoga djela.[2]

Ovim toli riečitim i žalobnim jadikovkam nije bilo ni odkud odziva, pak ni od Vjeroplodnice, jer valjda ni u njezinoj blagajni ne bijaše novca na razpolaganje, a sva pozornost sv. stolice svrnuta je bila na razpre ugarskih i hrvatskih biskupa, koji su se prepirali o obsegu svojih biskupija, od kako su ove došle pod vlast kršćanskog vladara. Napose bosanska stolica stajaše izpraznjena, osobe pako, kojim se je htjelo povjeriti biskupsko dostojanstvo, nisu bile u stanju razpršiti sve brige ovostranih katolika, koji su dobro predvidjali, bude li izabran koji prekosavac, da će oni i nadalje biti ovce bez pastira i da neće taj smjeti prenieti noge u Bosnu, ter čuvši, da će bosanski definitorij držati svoju skupštinu njegdje u rujnu god. 1701., onamo dodjoše i mnogi kršćanski glavari iz svih važnijih mjesta, moleći sakupljene otce, da potraže od sv. stolice, neka im čim prije naimenuje biskupa, nu rodjenog Bošnjaka, kako to žalostne okolnosti i njihova preimućtva zahtievaju, inače da će vjera kvarovat. Definitorij uvaži ovu prošnju i u svoje službeno izviešće uvrsti i ovu želju. Posebnim predstavkom to isto učine i ovi izaslanici, obrativ se izravno na Vjeroplodnicu, u kojoj se ponajprije tuže, da od dvaestak godina nisu vidili medju sobom biskupa, sada pako čuvši, da su cesar i stožernik Kolonić naumili

[1] Dokumenat u Starinah, knj. 17, str. 84—5.
[2] Dokumenat IX ondje, str. 86—98.

učinit biskupom njekog Magjara, koji ne poznaje domaćeg jezika, mole da to ne bude, jer predvidjaju po se neugodne posljedice, već nasuprot da bude koji iz Bosne. Za podkriepu ove želje navode, da je Bosna jezgra istoimene biskupije, te da se na nju više obzira uzme nego li na kraj, koj ništa ne trpi. Pri svrhi ove molbe harno se spominju svih dobročinstva, primljenih od sv. sbora za prošlih viekova.[3] Ovu molbenicu podpisali su prvaci iz važnijih katoličkih mjesta, imenito: iz Kreševa, Fojnice, Sutjeske, Olova, Jajca, Travnika, Visokog i Banjaluke, i to koji su znali pisati starobosanicom, a ostali su upisani talijanskim jezikom. Ne mogu znati, koj je to bio Magjar, na kog su oni ciljali. Sigurno nisu mislili na Petra Crnkovića, koj bi naimevan cesarem njegdje početkom god. 1702., rodom i jezikom Hrvata, nu koj prije umrie nego li mu stiže potvrda od sv. stolice. Moguće, da je i cesarski dvor doznao za ovaj zahtjev bosanskog svećenstva i puka, ter odustao od naimenovanja, koje ne bi bilo po ćudi nit sv. stolici, nit narodu.

Kraj svih ovih nevolja, u kojih se je nalazila bosanska država, bugarska braća još su joj zamierala snagu, te su potražila, da se na novo sjedine s bosanskimi franjevci. U tu svrhu bugarsko-vlaški provincijal fra Marko Pejačević opunomoći fra Antu Gungića i fra Blaža Marinovića, da osobno otišav u Bosnu, uglave spojitbu, najviše za to, što je ona država uslied duga rata i kruta progona spala na ništicu.[4] Medjutim bosanski definitorij većinom glasova odbije ovu želju, kako se to vidi iz odpisa bosanskog državnika fra Grge Gabrića, izdana dne 27. svibnja 1703; razlozi pako tomu ležali su u onodobnih okolnostih.[5]

Donajposlje ni novo zaokruženje tursko-austrijske granice nije ostalo bez uticaja na odnošaje braće u Bosni. Ponajprije potraži zagrebački biskup, da se njegovoj biskupiji povrati obseg, što je imala prije provale turske u Slavoniju. Ovomu zahtjevu ne htjede udovoljiti bosanski biskup, držeći, da mu pravom pripadaju sva mjesta, koja su njegovi predšastnici za najcrnjih dana služili i u vjeri očuvali. Ne mogavši se medju sobom poravnati, učine priziv

[3] Dokumenat ondje str. 85—6.
[4] Archivium Devensis Conventus.
[5] Ramus etc. p. 100—1.

na ugarskog primasa Kolonića, kao prvog dostojanstvenika ugarsko-hrvatske države, a ovaj, premda je stvar sudbenim putem izvidio, ne usudi se ipak izdati konačne odluke, prije nego li se sporazumije sa papinim poslanikom u Beču De Via. Rečeni poslanik ne htje o tome ni čuti, da ugarski primas riešava ovu parnicu, smatrajuć ju stvarju posve crkvenom i po crkvenih kanonih spadajuću u djelokrug sv. stolice, i ovo tiem više, što je priziv na istog poslanika već bio uložen. Nasuprot stožernik i primas Kolonić poricao je razmirici značaj eminentno crkveni, dokazivao je, da se to više odnosi na nutrnje ugarsko državno pravo, a u koliko se odnosi na crkvene odnošaje, takodjer da je nadležan razmiricu prekinuti, jer Ugarska ima naslov „apostolske kraljevine“, a dosliedno i preimućtva, koja joj i u tome pogledu osiguravaju njeku samostalnost. Ovimi razlozi nije se dao sklonuti papin poslanik, te je već bio naumio iztragu i nagodbu o cieloj stvari povjeriti dvojici biskupa, kojih bi mnenje podastro na potvrdu sv. stolici,[6] kad iznenada stiže mu tužna viest, da je bosanski biskup fra Nikola Ogramić od razbojničke ruke ubijen. Ovaj pako neugodni dogodjaj za njeko vrieme odgodi riešenje rečene prepirke.

Što se tiče same smrti Ogramića, Vjeroplodničin arhiv sadržaje važnih podataka, koji dovoljno razjasnjuju sačuvane medju nami bilježke. Polag tih izvornih pisama doznajemo, da su njeki razkolnici bili čuli, da spomenuti biskup ima silni novac i da stanuje sam u svojoj kući u Djakovu, te u sporazumku s njekimi zločestimi katolici istoga mjesta provale mu u stan dne 14. kolovoza 1701 u tri sata noći, i zadavši mu sabljom jednu ranu u bedro, drugim udarcem odsjeku mu glavu, pokupe sve, na što su se mogli namjeriti, bez da se je moglo poslje doznati za imena ovih svetogrdnih ubojica,[7] kako nam to svjedoči fra Franjo Travničanin, bosanski provincijal, i Ivan Grlišić, mjestni župnik, koji je bio prisutan ovomu zločinu i jedva se tada ukrio od smrtonosna nasilja. Rečeni papin poslanik javi 27. kolovoza r. g. u Rim, da su njeki zločinci od njemačkih generala pohvatani, i da se je našlo kod njih 30.000 forinti;[8] naš očevidac ovo medjutim nieče, ter se ne smije

[6] Mon. slav. mer. ab Aug. Theiner II, p. 238.
[7] Vjeroplodničin arhiv sv. 4.
[8] Theiner Mon. slav. mer. II, p. 238.

pripisat ovoj viesti nikakva važnost. Iz istih spisa razabiramo, da je Ogramić isti dan obavio jubilejsku pobožnost, a dne 16. kolovoza bio pokopan u susjednoj crkvici braće franjevaca, koju je isti biskup malo prije toga napravio iz turske džamije, te da se je osušila desnica onoga, koji mu je glavu odsjekao.[9] Ostanci ovoga grozno umorenoga crkvenog dostojanstvenika bili su koncem iste godine (dne 12. prosinca) podignuti iz privremene grobnice i preneseni u Našice, gdje je stajao znamenit franjevački samostan. Ovomu prenosu prisustvovala je i jedna njemačka vojnička četa, koja je o tome sastavila odmah zapisnik, svjedočeći, da su mu našli čitavo tielo, bez ikakva neugodna vonja i kao da spava.[10] A rečeni provincijal za cigla četiri dana kasnije pišući Vjeroplodnici potvrdjuje ove navode, dodajući, da je tielo biskupa Ogramića odihivalo preugodan miruh, bilo gibljivo i živu prilično.[11] Nad novim grobom braća mu urezaše ovaj kratki, nu riečiti nadpis:

Hoc jacet in tumulo praesul Plumbensis inique
Quem dedit innocuum dextra inimici neci;
Iste suis ovibus ter denis praefuit annis
Doctrinae radiis et pietate nitens.

Koliko se dade suditi iz ovog nadpisa i ostalih mu čina, muž je bio veoma gorljiv u svojoj službi, u bogoslovju naobražen, a u vladanju okretan i odvažan, koji je cieli svoj burni život posvetio vjeri i crkvi, kojom je upravljao punih trideset godina. Nije znao uzmicati pred potežkoćama, te ako je koji put došao i u sukob, njega su ravnali nesebični obziri; a koliko mu je na srcu bilo dobro vjere i domovine, vidi se iz njegova sudjelovanja pri oslobadjanju Slavonije, te iz čina, da je odmah iza protjeranja Turaka držao sinodu njegdje g. 1690., kojoj su prisustvovali i mnogi bosanski gvardijani i župnici.[12] Donajposlje vidi se, da je posljednjih godina znao živiti u slogi s braćom franjevci, pak zato i ova htjedoše mu u svome krilu sahraniti častne ostanke.

Izgubivši toli dična i odana druga, franjevci osjetiše hiljadu inih nezgoda od strane svietovnjeg svećenstva, koje se je dielom

---

[9] Vjeropl. arhiv sv. 4.
[10] Ramus vir. olivae p. 98.
[11] Vjeroplod. arhiv sv. 4.
[12] Ondje.

vraćalo u postojbinu, a dielom se umnožavalo, te kako je svaki biskup tražio obnoviti stari obseg svoje biskupije, isto su tako i svietovnji svećenici htjeli iztisnuti dosadanje franjevačke župnike, a kad to nije pošlo milom, upotriebiše mjestimice silu i klevete, te počem nije moguće bilo franjevcem svagdje naći u dotičnom biskupu zaštitnika, obraćali su se na ugarskog primasa i sv. stolicu, od kojih bješe uviek ljubezno saslušani i zbiljno poduprti. Tako se potuži fra Franjo Travničanin, provincijal, na svećenike zagrebačke biskupije, a osobito na prepošta sv. Petra Kaptolskoga, što je pod globom od četiri vola zabranio svojim podanikom primat u kuću franjevce, davat im milostinju ili otić njihovoj misi; dapače isti prepošt pomoćju vojničkom gonio je franjevce sa župa, te pravom požali isti provincijal, da se to čini onim, koji su kroz dva i pol vieka uzdržali ondje vjeru Isusovu, zamolivši Vjeroplodnicu pri svrhi lista, da ona preporuči franjevce ugarskim i hrvatskim biskupom, jer inače ne imaju odkle hranit se ni odjevati.[13] Glavni razlozi ovako neprijaznu postupku razabiru se iz svjedočba, koje su franjevci u prvom i drugom desetku ovoga vieka dobili od mnogih biskupa, ureda i obćina, a navlastito iz lista biogradskog biskupa Luke Natalisa, koji upravi neposredno na papu Klementa XI. pod danom 3. svibnja 1712, i u kojem nabrojivši sve, što je učinio za dobro svoje biskupije, tuži se, da su bosanski franjevci neuki i netočni u vršenju pastirskih dužnosti.[14] Koliko je u ovoj i sličnih joj tužba bilo istine, lahko ćemo razabrati, zavirimo li samo u ogromno povjestno gradivo, koje se nalazi u tiskanih i netiskanih izvorih. Mi ovdje ne ćemo navadjati izviešća fra Ivana Krst. de Vietri i to onog diela, koji se bavi prekosavskom braćom, da ga tko ne obiedi pristranošću; nego ćemo na brzu ruku pregledati svjedočbe i izjave svietovnjih i crkvenih oblasti, koje su otisnute u često spominjanom djelu fra Emerika Pavića,[15] i koje samo sačinjavaju mali dio pučkih i uredovnih izjava, učinjenih u prilog i obranu bosanskih franjevaca, i to samo njeke, da prije priedjemo na dalnje

[13] Ondje.

[14] Theiner, Mon. slav. mer II, p. 239—40.

[15] Ramus viridantis olivae in arcam militantis ecclesiae relatus, seu paraphrastica et topographica descriptio Provinciae nuper Bosnae Argentinae, jam vero s. Joannis a Capistrano, Budae 1766.

crtanje franjevačkog poslovanja. Izjave naroda stvorene su stranom na javnih skupštinah, kao što su one brodskog i veličkog stanovništva, stranom su pako izdane od mjestnih poglavarstva, i sve su podpisane po sudcih, prisežnicih i glavarih dotičnih obćina, te se osobito iztiču svjedočbe i molbe gradova Budima, Broda i Gornjeg Osieka, zatim stanovništva Velike, Iloka, Ljube, Pakladina, Sota Gibarca i pleterničkog kotara, u kojih se harno priznaju napori i patnje bosanskih franjevaca, jer da su ovi narod u katoličkoj vjeri učuvali, mnoge inovjerce k istoj obratili, kod njih revno pastirsku službu obavljali i u svakome pogledu pohvalno se vladali, pak s toga mole i zaklinju cesara, te sve ostale crkvene i svietske oblasti, da ih ni odsele od njih ne razstavljaju, već da im se dopusti uz franjevce živiti i umrieti, kao što su i njihovi otci s istimi franjevci živili i pomrli.[16] Ove pohvalne izjave slavonskog puka potvrdjuju vojni i gradjanski upravitelji zemalja, koje su netom bile oslobodjene izpod turske vlasti, a po kojih se je pružala bosanska država. Mi spominjemo samo izprave iz prvog desetka XVIII. vieka, imenito one, koje izdadoše Ivan Sekula, vrhovni kapetan u Kobašu, Alexander Kallaneck, predstojnik i sudac raškog naroda po Slavoniji, barun Theodor Nehem, vojni zapoviednik u Petrovaradinu i ciele Slavonije, te Juraj Vajda, kameralni zastupnik u Maloj Vlaškoj. Ovi svi jednoglasno tvrde, kao nadležne oblasti, da su bosanski franjevci dovoljno učeni, revni u duhovnoj službi, izgledni u življenju i gorljivi u obavljanju službe Božje. Osim toga svjedoče, da su isti redovnici posagradili i prinačinili mnoge crkve, da ništa ne iziskuju od naroda, već da živu o dobrovoljnoj milostinji, dosliedno, da ne ima proti njima nikakve tužbe, nego dapače da su i katolikom i inovjercem omilili tako, da bi oni radje sve pregorili i pretrpili, nego li bi se od svojih otaca franjevaca dali razstaviti. Ako li se pako, veli rečeni kobaški kapetan, što slična proti izričnoj volji onoga naroda pokuša, onda predvidja mnoge neugodne posljedice i boji se silnomu nazadku u moralnom životu slavonskog stanovništva.[17] — Ovako sjajne svjedočbe i vatrene molbe morale su stigivati i na bečki dvor, a natucnuti politički obziri imali su

---

[16] Idem ibidem p. 45, 46, 173, 175, 187—9.
[17] Ibidem p. 90—1, 166—9.

obratiti pozornost cesarske vlade na ovaj znameniti priepor, koji bi mogao za čas dati povoda novim zamršajem i nove stečevine izložiti očitoj opasnosti, pak s toga nalazimo sve redom vladare počam od Leopolda I., pak do Marije Terezije, kako se brinu, da franjevcem ugode, uzimljuć njih i bosansku državu pod svoju cesarsko-kraljevsku zaštitu, i gdje naredjuju ugarsko-hrvatskim biskupom, da bar dotle puste franjevce držati župe, dok ne podignu dovoljan broj samostana i ove ne obskrbe sredstvi za obstanak. Takovu naredbu izdao je bio već god. 1691. Leopold I., dakle u vrieme kada su se stopro počeli uredjivati crkveni i gradjanski odnašaji u hrvatsko-ugarskoj državi. Ovu istu naredbu ponovi Josip I. poveljom od 3. studenoga 1705, a da kasnije ne nabrajam, ovo sve potvrdi Karlo VI. listom od 28. svibnja 1712, po primjeru Leopoldovu, uvažujuć crkvene i političke zasluge bosanskih franjevaca.[18] Toli vrućim željam naroda, oblasti i samih vladara odazvali su se mnogi ugarsko-hrvatski biskupi, koji su u lipnju god. 1712 bili okupljeni radi krunitbe Karlove u Požunu, te ne samo da franjevce potvrdiše na župah svoga područja, nego još javnom izpravom priznadoše franjevačke zasluge, blagoslovno djelovanje i dobroizgledno ponašanje, svjedočeći, da su s njimi podpuno zadovoljni, a ti bijahu: fra Emerik Eszterhazy, biskup zagrebački, Vilhelm grof de Nesselrod, pečujski, i Oto grof Volkra, vesprimski. A počem tu ili ne bijahu ili ne htješe svi, kojih se je ticalo, primas ugarski Kristijan August Saksonski zauze se za bosanske franjevce i listom od 20. lipnja r. g. pohvalno se izrazi o franjevcih po Ugarskoj i Hrvatskoj, ter na temelju ovom i carskih naredaba preporuči ih svim biskupom krune sv. Stjepana. Htijući pako podat i od svoje strane dokaz naklonosti, potvrdi uz budimski samostan skopčanu župu, i dotične filijalke u Tabanu, Neustiftu i svoj budimskoj okolici, gdje uzbude slavenskog (srbsko-hrvatskog) stanovničtva, tiem više što su slavenski žitelji ovih mjesta plačuć to od njega molili, govoreć, da će dragovoljno sve prije pretrpiti, nego li se s franjevci razkrstiti.[19] Ove crkvenih dostojanstvenika svjedočbe i riešitbe uručene su fra Petru Pastireviću, provincijalu, koji se je tada u

---

[18] Ibidem p. 129—44.
[19] Ibidem p. 156—8, 160—3.

Požunu bavio, da izposluje povoljan konac ovog drugog priepora, te valjda mislio upotriebiti i vladarsko posredovanje, kad mu nebi hrvatsko-ugarski biskupi htjeli uvažit molbe. Donajposlje imamo veoma pohvalan dopis same Vjeroplodnice, koji izdade stožernik prefekt dne 12. rujna r. g., u kojem doslovce veli: „Obzirom na dobra izviešća, upravljena na sv. sbor od gosp. stožernika Piazza, apostolskog nuncija u Beču, o poslovanju bosanskih otaca manje braće od obsluženja, koji upravljaju župami u sriemskoj vojvodini i u drugih susjednih predjelih: ovaj sv. sbor ostaje sazidan u tizih dobrih redovnicih, podpunim pouzdanjem da će uztrajat u svetoj odluci.“ [20] Ovaj list, namienjen rečenomu provincijalu, jasno svjedoči, da je apostolsko poslaničtvo dobilo najpovoljnije izjave od hrvatsko-ugarskih biskupa, imenito od sriemskoga, a tiem bivaju oprovrgnuti navodi biskupa Luke Natalisa, kao i svih ostalih franjevačkih ozloglasioca, te su po sriedi sasvim druge svrhe nego li je spas duša i korist crkve. I doisto, ne smjemo ni pomisliti, da su svi spomenuti biskupi bili neupućeni o stvari, počem oni sami iztiču izviešća svojih generalnih vikara, a još manje da su bili od ovih zavedeni, ili pako da su svi franjevci bosanske države pohvalno svagdje se ponašali, osim u biskupijah biogradskoj i sriemskoj, kad baš iz Sriema došli su toli povoljni glasovi apostolskom poslaničtvu i to u isto doba. Neukost i netočnost u pastirskoj službi najsjajnije su oprovrgnute ovim što smo naveli, a tomu imamo još i drugih važnih dokaza. Medju ostalimi spomenut nam je, da je fra Mijo Radnić, bivši bosanski provincijal, od cesara Leopolda I. imenovan cesarskim bogoslovom [21] i duhovnim savjetnikom; te da je bosanski biskup Juraj Patačić izdao franjevcem vrlo laskavo pismo, kojim ih prilikuje bajoslovnim Atlantom, počem su i oni uz neopisive težkoće vjeru Isusovu u onih krajevih učuvali,[22] kao što ćemo nižje viditi. Ovaj gorljivi nadpastir, koji je naše franjevce najbolje mogao poznavati, buduć je medju njima živio i oni mu bili jedino svećenstvo, može nam služiti za vjerodostojna svjedoka u ovoj stvari. Iz svega toga sudeći, rekli bismo,

[20] Ibidem p. 177.
[21] Ibidem p. 61.
[22] Ibidem p. 311—2.

da je najbližji povod ovog napadaja ležao u okolnosti, da su sada brojno se umnožali svietovnji svećenici, te da su zavidnim okom gledali goleme i koristonosne župe u rukuh franjevačkih, te kad ih ne mogoše odtale iztisnuti kao starosjedioce, poslužiše se nepristojnimi sredstvi i pritiskom na biskupe, da se lakše dočepaju cilja. A što se je zbivalo u Hrvatskoj i Ugarskoj, to se je isto dogadjalo i u Dalmaciji, nu tamo još se odvažnije zauze narod za svoje stare pastire, i prinuka mletačku republiku, da ostavi franjevce u miru posjedovati župe, znajuć dobro, da će puk radje vratit se staromu gospodaru, nego li primiti nove i tudje mu dušobrižnike, osobito počem je predvidjala, da će se na skoro ponoviti borba s Turčinom, koji nije mogao pregoriti svojih poraza i ogromnih gubitaka.

Medjutim što se tiče bogoslovne naobrazbe bosanskih franjevaca, možemo dopustiti, da nije bila u svih na onoj visini, kako bi to trebovalo i dolikovalo svećenstvu, te premda su i za najburnijih godina išli na nauke u Italiju, ipak u vrieme toli dugih i krvavih ratova nisu mogli posvetiti svu svoju mladost znanju i nauci. Nu tu krivnja ne leži na Franjevcih, već na suvremenih političkih okolnostih, dapače se moramo čuditi, da su mogli i misliti na pomladak; puk pako u vjeri dovoljno upućen, i toliki krivovjerci u katoličku crkvu povraćeni svjedokom su, da naobrazba većine franjevaca nije bila toli nizka, da je nuždno bilo drugim osobam povjeriti župe, koje su franjevci revno služili i pomnožavali. Sasvim tim i samo redovničko stariešinstvo bosanske države odmah iza karlovačkog mira svu je pomnju obratilo na to, da stranom nove zavede, stranom dosadanje zavode preustroji, kako bi čim prije i više dobilo strukovno naobraženih mladića, prama novim okolnostima i stvorenom položaju. S toga je isto zaključilo u svojoj skupštini, držanoj u Osieku dne 19 siečnja 1708, da se dječaci sa obe strane Save, koji se prijave, da žele stupit u franjevački red, priberu u našički samostan i tu se osobito u slovnici latinskoj poučavaju, a kad ovaj tečaj svrše, tada istom da se pripuste u novicijate, obstojeće u Brodu, Iloku i Velikoj. A buduć je to bilo skopčano s mnogim troškom, odredjeno je, da se svake godine po svih župah, svietovnjih i redovničkih, kupi milostinja; a ovu odluku potvrdi tečajem iste godine fra Celestin Milanac, namjestnik

vrhovnog povjerenika reda, naloživši, da se višak, ako bi koji bio, utroši na potrebe filozofijskih i bogoslovnih zavoda.[23] Za cigle pako dvie godine kasnije ovaj isti fra Celestin obaviesti Vjeroplodnicu, da su nauci u Bosni dovoljno uredjeni.[24] Iz dometka fra Celestinova k definitorijalnoj naredbi o uzdržavanju našičkog zavoda, smjemo zaključiti, da su već tada obstojale u krilu bosanske države učione za filozofiju i bogoslovje, a ini spomenici svjedoče nam, da je tog upravo doba mnogo bosanskih mladića bilo na naucih u Italiji. Osim toga Franjevci tražeć kod bečkog dvora, te ugarskih i hrvatskih biskupa, da im ostanu prekosavske župe, obećavali su i uvjeravali dotične oblasti, da će i oni na skoro dobit strukovno naobražen pomladak, računajuć sigurno na domaće zavode.

Težka u svakome pogledu i dugotrajna bijaše ova borba za obstanak, koja se poput crne niti provlači kroz cielu prvu polovicu XVIII. vieka, i tiem nepogodnija, što se je tu imalo boriti sa crkvenimi oblastmi, prama kojim trebalo je imati osobite obzire, štovanja i odanosti, a uz to se čuvati, da se nebi po čemu sami puk zaveo na kakvu stranputicu. I premda su za ove preveć otegnute borbe naši franjevci tužno gledali, kako im se izmiče izpod nogu zemljište, koje su oni i njihovi otci krvju i suzami obilno natopili, te gdje im se sužuje blagotvorni djelokrug, ipak ni ova navala nije mimoišla, a da nije iza sebe ostavila i njeke dobre posljedice. Puk težkom mukom rastajuć se od svojih dosadanjih pastira, ublaživao im je žalost nad nepravdom ljudskom; oblasti pako natječuć se u izrazih harnosti i zadovoljstva nad franjevačkom djelatnošću, odavale su ovim patnikom zadnju počast, kako je to i dolikovalo nesretnim, ali hrabrim širiteljem pravovjerja. Al više nego li te sve sjajne svjedočbe i dokazi narodne privrženosti vriedilo im je gorko stečeno izkustvo, da im je odsele na drugi način osiguravati obstanak, te zaboravivši na odmor i počinak u oslobodjenih pokrajinah, većom požrtvovnošću prilagodit se turskomu jarmu i okaniv se politike, posvetit se jedino vjeri i narodu, koje su još većim žarom odsele obuhvatili. Medjutim moć i ugled bosanske države nije nimalo kroz to malaksao, nego dapače protivnici su ostali pokunjeni i poniženi.

[23] Ibidem p. 63—5.
[24] Vjeroplod. arhiv sv. 5.

Dočim su na ovaj način bosanska braća bila u kut potiskivana u skoro izbavljenih zemljah ugarsko-hrvatske krune, te se naprezala, da spase svoje zakonito zauzete položaje, dotle su Turci sliedili na svaku ruku ih tlačiti i guliti. Njekoliko vezirskih bujruntija, učuvanih u fojničkom arhivu, svjedokom su, da su ovih godina franjevci bivali usilovani, da plaćaju harač poput ostale raje, te je trebovalo mnogo puta dokazivati veziru, kako su oni i njihovi ukućani prosti od svih državnih danjaka.[25] A nije manjkalo ni potvora. Fojnički muhamedanci osvade mjestne franjevce, da su okrenuli prozore i šetališta prama kućama turskim, i da su plot samostanski spustili do nad njihove ulice, te da su im haremi izvrženi pogledu fratara i njihovih sluga. Da se ova tužba izvidi, dodje glavom sarajevski mula, franjevcem pako drugo ne preosta, doliš mitom ublažiti vrhovnog sudca i domaće muhamedance, koji pismeno posvjedočiše, da im nisu nepriličue samostanske sgrade i vrtlovi, i da se ne spominju, da su igda doznali ili čuli, da su franjevci oli njihovi sluge počinili kakve hrdjave poslove.[26] Svim ovim i mnogim drugim napadajem bijaše uzrokom tadanji bosanski paša, koji je vanredno mrzio katolike, njih progonio i krvoločno vladao Bosnom, kako to javi Vjeroplodnici provincijal Gabrić, listom od 6. travnja 1703. Po njegovu pripoviedanju već u početku svoje vladavine uzeo je od svakog samostana po 500, a od svake župe po 100 talira, osim inih nesnosnih nameta, koje naprti katolikom u tolikoj mjeri, da bi se pod njihovim bremenom izturčili ili razselili, kad ih nebi franjevci tješili i hrabrili. I sami Gabrić morao je dati veziru 100 talira, dok mu je dozvolio, da smije posjetiti državu.[27] Dapače sutjeski imenik umrle braće pod danom 11. svibnja 1700 spominje fra Šimuna Vladimirovića, župnika u Sarajevu, koj je u istom mjestu s njekoliko katolika mnoge muke, a napokon i mučeničku smrt pretrpio. — Za ovog istog vezira dokončana je i parba medju fojničkim samostanom i Kasum spahijom iz Kasapovića, kod Travnika, kojemu su ramski franjevci bili dužni 1700 groša, i budući su g. 1687. prebjegli pod mletačko

---

[25] Ondje sv. VIII.
[26] Ondje sv. IV.
[27] Vjeroplod. arhiv sv. 4.

okrilje, zahtievao je, da fojnički samostan, kao najbližji Rami, izplati golemo dugovanje. Da se fojnička braća rieše toli težka tereta, obratila su se na samog cara, dokazujuć, da ona nisu bila ni u kakvu savezu sa opustošenim manastirom u Rami, da nisu znali za njegov zajam i da se nisu nimalo okoristili biegom njegovih stanovnika. Nu prije nego je stigla carska odluka, kojom se riešava parba u prilog fojničkih franjevaca, ovi biše primorani izplatit jedan dio duga, davši tužitelju 30 oka bakrenog posudja, nješto sira i masla, te njekoliko ovaca. Za ovaj isti dug i g. 1690. bi obnovljena parba i učinjena nagodba, dovrši se pako istom god. 1703. pred mletačkim generalom, koji naredi Fojničanom, da plate dug, a bivšim franjevcem u Rami, neka za odštetu ustupe im svoje župe u Bosni, što odobri i državno stariešinstvo.[28] Ovaj sami slučaj dovoljno svjedoči, da nisu hasnili franjevcem ni carski fermani proti samovolji bosanskih činovnika, te da im se nije pravda krojila ni u istom vezirskom dvoru, već su svaki čas bivali globljeni i zlostavljani, čim se je tomu i najmanji povod pružio.

Pa kao što su ovog doba bosanski franjevci bili vriedjani u cesarskoj i otomanskoj oblasti, isto su tako imali trpit i od mletačke vlade. Ova, vierna svojim političkim predajam, nije htjela izkazivati gostoljubja tudjim podanikom, ter svojom naredbom g. 1703. naloži dalmatinskoj braći, da se odreknu župa u Turskoj, a sliedeće godine strogo zabrani Bošnjakom, stanovati u obsegu mletačke Dalmacije.[29]

Ove i mnoge druge, dielom utješljive, dielom nepovoljne viesti morale su stigivat vrhovnoj upravi reda u Rim, koja htijuć bit na čistu glede pravog stanja ovostrane braće, izasla god. 1708. svoga pouzdanika u osobi fra Ivana Krst. de Vietri, muža savjestna i pobožna, koji riedkom pomnjom upoznade se sa svim potankostima ove razgranjene države, ne štedeć nikakva truda, nit se žacajuć od pogibelji, kojim je bio izvrgnut kao kršćanin i tudjinac, te je svoje opazke vierno ocrtao u obširnu izvieśću, kašnje podastrtu samoj Vjeroplodnici, tomu središtu vjerovjestničkog poslovanja. Mi smo pri svrhi drugog svezka imali zgodu crpiti iz njega njeke podatke te njime popunili sliku nutrnjeg i vanjskog života bosanske države,

---

[28] Vladić Uspomene o Rami str. 84—5.

a ovdje izlažemo pregled župa, koje su tada služili bosanski franjevci, te ćemo nadovezati bilježke o njihovoj poslenosti.

Buduć se je tada bosanska provincija pružala i izvan granica Bosne i Hercegovine, on dieli svoje izviešće na tri diela, naime na nove mletačke, zatim cesarske zemlje, ter na strogo uzetu Bosnu i Hercegovinu, stojeće u okviru turske carevine. Sliedeć njegovu osnovu i red, evo bosanskih župa:

Mletački kraj:

Broj tek.	Ime župe	Biskupije	Samostana	Služi ju:
1	Brač	makarske	makarskog	Fra Ivan Spliećanin
2	Vrdol	„	„	Fra Antun Dučep
3	Ugljani	„	„	Fra Antun Poić
4	Makarska	istoimene	istoimenog	Gvardijan
5	Zovija	makarske	živogostkog	Fra Antun Matosović
6	Igrane	„	„	Fra Andrija Rosić
7	Živogošća	„	istoimenog	Gvardijan
8	Neronta (Vid)	„	zaostrožkog	Fra Bono Baljilović
9	Desne	„	„	Fra Franjo Stunić
10	Settigoro (sv. Jera)	„	„	Fra Franjo Makaranin
11	Vrgovac	„	„	Fra Stjepan Beljun
12	Bačina	„	„	Jedan iz samostana
13	Zaostrog	„	„	Gvardijan
14	Borgo di terra (Varoš)	šibeničke	šibeničkog	Fra Bono Pavinović
15	Borgo di mare (Dolac)	„	„	Fra Andrija Ripić
16	Borgo dentro terra	„	„	Jedan iz samostana
17	Kastel Venier i okolica	„	„	Tri otca iz samostana
18	Visovac	skradinske	istoimenog	Gvardijan
19	Dubravice	„	visovačkog	Fra Ljudevit Ančić
20	Velim	„	„	Fra Antun Fabri
21	Perušić	ninske	„	Fra Antun Pletikosić
22	Oborac	„	„	Fra Juro Lavija
23	Buonisza	„	„	Fra Bono Nović.
24	Jasenice	„	„	Fra Bono Vranasović
25	Miljevci	šibeničke	„	Jedan iz samostana
26	Promina	„	„	Jedan iz samostana

Broj tek.	Ime župe	Biskupije	Samostana	Služi ju:
27	Derniš	šibeničke	visovačkog	Tri iz samostana
28	Mirilović	„	„	Fra Mijo Šušljević
29	Vrlika	spljetske	„	Fra Ignac Vukasović
30	Kijevo	„	„	Fra Šimo Pačušić
31	Sinj	„	sinjskog	Gvardijan
32	Turjake	„	„	Fra Stj. Vučemilović
33	Hržana	„	„	Fra Pavao Ramljak
34	Otok	„	„	Fra Mijo Buljan
35	Prugovo	„	„	Fra Juro Čović
36	Ogorje	ninske	„	Fra Luka Vukasović
37	Neuster (?)	„	„	Fra Lovro Marković
38	Suvidolac	„	„	Jedan iz samostana
39	Brštanovo	„	„	Fra Šimo Filipović

Bosanski kraj:

Broj tek.	Ime župe	Biskupije	Samostana	Služi ju:
1	Sutjeska	bosanske	istoimenog	Gvardijan
2	Vareš	„	sutjeskog	Fra Ante Olovčanin
3	Dubočac u Slavoniji	„	„	Dva otca nepoznata
4	Sibinj	„	„	Fra Ilija Neretvak
5	Svilaj	„	„	Fra Ivo Ivaščanin
6	Kreševo	„	istoimenog	Gvardijan
7	Mostar	„	kreševskog	Fra Anto Kreševljak
8	Broćno	„	„	Fra Stjepan Jajčanin
9	Gradac (Villa)	„	„	Fra Ivan Posušjanin
10	Blato i Mokro	„	„	Fra Marko Brodjanin
11	Fojnica	„	istoimenog	Gvardijan
12	Banjaluka	„	fojničkog	Dva svećenika
13	Motike	„	„	Dva svećenika
14	Jajce	„	„	Dva svećenika
15	Travnik	„	„	Fra Petar Lašvanin
16	Rama	„	„	Fra Bariša Ivanović
17	Duvno	„	„	Fra Bernard Dobretić
18	Livno	„	„	Dva bezim. misnika
19	Dolj. Tuzla (Soli)	„	istoimenog	Gvardijan
20	Imotski	makarske	istoimenog	Gvardijan
21	Gorica	„	imotskog	Fra Aug. Madžarević
22	Drizzeni	„	„	Fra Šimo Čomarić
23	Kamen Most	„	„	Fra Stiepo Varić
24	Podbila	„	„	Fra Martin Krainović

Cesarski kraj (Prekosavski):

Broj tek.	Ime župe	Biskupije	Samostana	Služi ju:
1	Gradiška	zagrebačke	istoimenog	Gvardijan
2	Obriz	„	gradiškog	Fra Antun Oblačić
3	Cernik	„	istoimenog	Gvardijan
4	Požega	„	istoimenog	Gvardijan
5	Velika	„	istoimenog	Gvardijan
6	Pranpolić (?)	„	veličkog	Fra Ant. di Casto
7	Vučindol	„	„	Fra Josip Veličanin
8	Kraljeva Velika (cittá regia)	„	„	Fra Jakov Požežan
9	Insavich (?)	„	„	Fra Ant. Gradišćan
10	Pakrac	„	„	Fra Franjo Požežan
11	Stražeman	„	„	Fra Augustin Jahan
12	Kaptol	„	„	Fra Marijan Veličan
13	Orihovac	bosanske	„	Fra Juro Požežanin
14	Oriovac	„	„	Fra Jozo Veličanin
15	Garčin	„	„	Fra Bernard Tuzla
16	Vranovci	„	„	Fra Lj. Kaptoljani
17	Oprisavci	„	našičkog	Fra Blaž Brodjani
18	Sela četiri kraj Djakova	„	„	Fra Petar Tuzlak
19	Našice	zagrebačke	„	Gvardijan
20	Varoš	„	„	Fra Anto Brodjan
21	Drenje	„	„	Fra Filip Marinić
22	Valpovo	„	„	Fra Stiepo Pečnja
23	Miholjac	„	„	Fra Mijo Osječani
24	Osiek (njeko bližnje selo,	bosanske	istoimenog	Gvardijan
25	Brod (njeka sela bližnja)	zagrebačke	„	Jedan iz samosta
26	Vukovar	sriemske	„	Gvardijan
27	Otok	„	vukovarskog	Fra Nikola Petro
28	Drenovci	„	„	Fra Juro Tuzlak
29	Blata	„	„	Fra Juro Minisu
30	Ilok	„	istoimenog	Gvardijan
31	Morović	„	iločkog	Fra Franjo Iloča
32	Cenuteni (?)	„	„	Fra Mat. Temišv
33	Šarengrad	„	istoimenog	Gvardijan
34	Vinkovci	„	šarengradskog	Fra Petar Sarajl
35	Cerna	„		Fra Bernard Tuz

Broj tek.	Ime župe	Biskupije	Samostana	Služi ju:
36	Mohač	sriemske	istoimenog	Gvardijan
37	Budim	strigonske	istoimenog	Jedan iz samostana
38	Tovarnik	sriemske	mohačkog	Fra Jozo Silitović
39	Sotin	„	„	Fra Mijo Tuzlak
40	Katolik (?)	„	„	Jedan iz samostana
41	Petrovaradin	„	istoimenog	Gvardijan
42	Kopanica	bosanske	„	Gvardijan
43	Kopanička okolica	„	kopaničkog	Fra Grga Paperić

Kako je spomenuti izaslanik bio nevješt svakomu slavenskomu narieČju, a pismo nije dosta čitljivo, nisam siguran, da sam kraj svega truda i sravnjivanja s današnjom topografijom svagdje pogodio pravi smisao, dapače bio sam primoran njegdje ostaviti imena, kako stoje u izvorniku, jer nisam mogao ni nagadjanjem doći do kakva vjerojatna zaključka. Nu ova netočnost odnosi se samo na neznatan broj mjesta, u cielosti pako izviešće je podpuno i s mnogih obzira veoma važno. I doisto, iz njeg dosta jasno razabiremo obseg i tadanje granice bosanske države, kao i samostanska okružja, dapače i prostor pojedinih biskupija, u kojih su tada poslovala bosanska braća.

Svakomu odsjeku svoga izviešća izaslanik je nadodao primjetbe o djelovanju franjevaca dotičnog kraja, te o nabožnosti i ćudorednosti povjerenog im puka. Mi smo imali priliku pri svrhi drugog svezka ovoga djela poslužit se njekimi viestmi ovog znamenitog spomenika, ovdje nam je pako posve izcrpit ih, u koliko su važne i zanimive.

On ponajprije iztiče, da su bosanski franjevci u oslobodjenih pokrajinah svuda podigli župske crkve, dapače na mnogih mjestih po dvie i po više. Nadalje spominje, kako isti franjevci svuda drže učione, poučavajući djecu u kršćanskome nauku i slovnici (valjda latinskoj), kada samo ukradu vremena; dapače su u Dalmaciji sa školskom mladeži i sv. časove kadikad, a večernju pobožnost uviek obavljali, te na svrhi pjevali Gospine letanije. Uzprkos daljini pojedinih sela i krševitosti zemljišta našao ih je veoma točne u vršenju pastirskih dužnosti i dieljenju svetotajstva, ter su, osobito oni u Hrvatskoj i Dalmaciji, liep broj inovjeraca svake godine privodili u krilo katoličke crkve. Ova revnost u širenju pravovierja potvrdjuje

se i inimi izpravami, koje su učuvane do danas u dalmatin samostanih. Glede Slavonije i mi jednu saobćujemo u dodatku, bit će ih možebit više, do kojih nismo mogli doći. Nadalje i franjevcem u zaslugu broji, da je puk posvuda strogo ćudor života i da pomnjivo obavlja sve svoje vierske dužnosti. Godilc je takodjer što je našao medju njimi patriarhalan život, te d pojedine obitelji bile mnogobrojne, a ipak skladne i starieši pokorne, čega nije bilo u njegovoj domovini. — Pak i što se nutrnjeg života bosanskih franjevaca, bio je nesamo zadovoljan tako rekav, sazidan njihovom pobožnošću i redovničkom ste Primjećuje naime, da braća u svih samostanih točno čitaj časove koli dnevne toli i noćne, takom pomnjom i oduševlje da bi se ganula na pobožnost i najtvrdokornija srca; što bi ovlastilo zaključiti, da se je tada obdržavao starinski redov običaj, da bi jutrenju o polnoći molili. Mimo ostalih samostan likovali su se u toj službi visovački, sutjeski i kreševski, da su mu izgledali zemaljskim rajem, a visovački bio je ut onim, koji su želili strožije živiti i točnije obslužiti propise f vačke regule. Završujući ovo dosta obširno izviešće, dodaj za nas zanimive rieči: „izpoviedam istinu, da sam u ovom kr izviešću uzkratio mnogu pohvalu, koju dugujem onim redovı da me tko ne obiedi pristranošću. Velim samo, da sami Bog je bio u onih krajevih može pojmit znoj, što se ciedi s čela nika sv. Franje.“ [29]

Prije nego ostavimo na stranu ovaj spomenik, vriedno vaditi i broj redovnika svakog pojedinog samostana, kako ih gdje našao, da i odatle razaberemo, koliko su se naši fr okoristili ovom malom stankom u progonu i povoljnijimi za litičkim okolnostima. Po kazivanju rečenog izaslanika bijaše

u	makarskom	samostanu	25	redovnika,
„	živogostkom	„	16	„
„	zaostrožkom	„	22	„
„	šibeničkom	„	28	„
„	visovačkom	„	38	„
„	sinjskom	„	30	„

[29] Dokumenat IX. Starine k. 17. p. 86—98.

u	kninskom	samostanu	4	redovnika,
„	sutjeskom	„	12	„
„	kreševskom	„	15	„
„	fojničkom	„	18	„
„	tuzlanskom	„	5	„
„	imotskom	„	9	„
„	gradišćanskom	„	6	„
„	cerničkom	„	5	„
„	požežkom	„	7	„
„	veličkom	„	40	„
„	našičkom	„	17	„
„	osječkom	„	12	„
„	brodskom	„	13	„
„	vukovarskom	„	10	„
„	iločkom	„	10	„
„	šarengradskom	„	6	„
„	mohačkom	„	6	„
„	petrovaradinskom	„	7	„
„	kopaničkom	„	4	„
„	budimskom	„	20	„
		U sve	384	redovnika.

Ja držim, da su ovdje ubrojena, bar kod većine samostana, i ona braća svećenici, koji su služili na župah dotičnoga samostana; pošto je stavljeno više braće u onih samostanih, koji su imali i više župa, očit dokaz, da su i vani služeći svećenici uvršteni u ovaj izkaz, a drugčije velički, visovački, sinjski i šibenički bili bi preobterećeni osobami, tim više, jer ne znamo, da su bili oni od ostalih providjeniji. Svakako se opaža velik prirast članova reda, odkad je obustavljena bojna vatra izmedju Turaka i kršćana.

Ovo toli povoljno izviešće moralo je umiriti koli upravu reda, toli Vjeroplodnicu, uvjerivši jednu i drugu oblast crkvenu, da franjevci odgovaraju svim zahtjevom pastirske službe i redovničke stege. Sumnjiti o istinosti ovih navoda bilo bi posve nerazborito, jer možemo predmnievati, da je vrhovni upravitelj reda poslao na to čovjeka mudra i pouzdana, a tiem manje o tome dvojimo, pošto se ovo izviešće podudara s drugimi viestmi, koje su tada stigivale

u Rim ili su u obliku svjedočba uručene bosanskim
njevcem.

Nu Vjeroplodnica imala je i drugih prilika, da se uvje
poslenosti i gorljivosti bosanske braće. Baš g. 1708. obrati s
sv. stolicu fra Andrija Zvirić, moleći ju, da mu dozvoli proći ci
Bosnom, na apoštolsku propoviedati javno sv. evangjelje nevjern
i obraćati inovjerce.[30] U isto doba na njekom italskom sveuči
svršio je bio liečničke nauke fra Petar Bustrović i promakn
liečnika, što je istomu sv. sboru bilo veoma ugodno, dozvoliv
vršiti liečničku službu, a valjda ga je u tome i novčano pomag
Uz to ovdje ne ponavljamo sjajne svjedočbe, koju im izdade
vremena bečki nuncij,[32] buduć smo to prije spomenuli.

Dok su ovako naši franjevci s jedne strane bivali potiski
a s druge branjeni, na bosanskoj stolici od g. 1704. sjedio je
Patačić, veliki dobrotvor franjevaca, koji je toliko ih milova
su ovi zaboravljali uvriede, što su im od drugud nanosile se.
posvetiv se dobru svoje crkve, prva mu bijaše briga, da
cjelokupnost svoje biskupije, imenito, da iztisne protuzakoniti
spljetskoga nadbiskupa na Livno, a makarskog biskupa na H
govinu i njeke dielove Bosne, pa je bio posegnuo i za tu
Dalmacijom, naime imotskim kotarom. Naredbom od 23.
1706 zabrani župnikom u Livnu radi crkvenih poslova obra
na spljetskog nadbiskupa, tobože što je bližji,[33] a to isto mo
zabranit i onim, koji su se podvrgavali makarskomu biskupu,
nito dušobrižnikom u Rami, Ljubuškom, Bielom Polju, Mos
Imotskom, kako se to vidi iz lista dvojice zagvozdskih žu
upravljena na Vjeroplodnicu, kojim nastoje dokazati, da se j
od pamtivjeka protezala vlast makarskog biskupa, podkriep
ovo tiem, što je Patačić veoma udaljen, a makarski biskup
ković bliz te za prošlih gladnih godina dielio im žito.[34] Ne z
kako se je svršila ova razmirica, nu po svoj prilici ostalo
pri starom, dok Patačić nije smio prelaziti Save. Tiem više

[30] Vjeropl. arhiv sv. V.
[31] Ondje.
[32] Ramus vir olivae p. 177.
[33] Vjeropl. arhiv sv. VI,
[34] Ondje sv. IV.

se je slavonskim krajem. Godine iste u dneve 18. i 19. svibnja držao je diecezansku sinodu, popravio i preuredio stolnu crkvu u Djakovu, nabavio u nju zvona i činio pastirski pohod, kud nije gazila turska noga.[35]

Medjutim nije zaboravljao ni na svoje franjevce. Godine 1709. blagoslovio je temeljni kamen njihovoj crkvi u Osieku,[36] a sliedećeg ljeta predade im župu Djakovo, zemljište za samostan i njekadanju tursku džamiju, koju je on pretvorio u crkvu bezgriešnog začeća bl. Djevice Marije. Dotična darovnica toliko je za nas znamenita, da ju mi u prevodu donašamo, te glasi:

„Mi Juraj Patačić, Zajezdski, Božjom i apoštolske stolice „milošću bosanski biskup i. t. d. Obznanjujemo svima, kojih se tiče, „da smo po svojoj dužnosti i rad većeg sjaja bogoštovja prinukani „velikimi razlozi, a napose obzirući se na apoštolski trud braće „obslužujuće sv. Franje, države srebreničko-bosanske, koji blizu od „dvjesta godina pod težkim turskim jarmom brinuć se spasom duša, „nebrojene pogibelji uztrajno pretrpiše, i vjeru rimo-katoličku u „ovih krajevih kao pravi Atlanti sami uzdržaše, dali i prepustili „istoj braći u ovom našem gradu Djakovu (u kojem su i davno „imali samostan ili konvent) njegda tursku džamiju, a sada crkvu, „našim troškom popravljenu i ukrašenu, pod imenom bl. djevice „Marije bezgriešno začete, sa obližnjom kućom i prostorom, „dovoljnim za samostan, u obsegu istoga grada obstojećimi, kao što „i ovim listom dajemo, prepuššamo i na vieke darivamo. I buduć „u ovih krajevih tolika je oskudica svietovnjeg svećenstva, da se „ni jedan sposoban župnik naći nit se tomu lahko nadati može, „zato po svojoj pastirskoj dužnosti, brižni za stalno dušobrižničtvo, „istomu djakovačkomu samostanu sami grad Djakovo sa obližnjimi „seli Budrovci, Piškorevci, Selce, Pavezinac i Nabrdje „u duhovnih poslovih podvrgavamo, povjeravamo, i sa svimi pravi „i župskimi dohodci prilažemo, sjedinjujemo i vječito spajamo, pri„držajući sebi glede biskupske vlasti, što nam po odredbah i pro„pisih sv. tridentskog sabora pripada. Koja sva, da budu na slavu „prevelikog i predobrog Boga, spas duša nama povjerenih i nas

[35] Schematismus dioec. Diakovensis 1870, p. 33.
[36] Ibidem p. 35.

„prežalostnog griešnika, Božje Veličanstvo preponizno molimo, ov „darovanje vlastitim podpisom i biskupskim pečatom podkrieplju „jući." [37]

Ovoj darovnici rečeni biskup priložio je i molbu na sv. stolic da isto darovanje odobri, a bosanski provincijal i njegov definitor uprave drugu, da Vjeroplodnica dozvoli im ovo primiti, ter is ukazom svojim od 12. sibnja 1711 to sve potvrdi, dozvolivši fr njevcem podići ondje samostan, polag želje darovatelja.[38]

Pa kao što je bosanskom crkvom upravljao muž franjevce veoma odan, isto je tako na čelu bosanske države sada stojao čovj osobite okretnosti i ugleda, naime fra Petar Pastirević, kojem imamo s veće strane zahvaliti, da nisu protivnici tako lahko p stigli svoga cilja, te da su franjevci sa svih strana tada obsipa bili dokazi vanrednog priznanja i naklonosti, koliko od strane svj tovnjih, toliko i crkvenih oblasti. Nu dočim je izvan Bosne fr njevcem suživan djelokrug, dotle je u Bosni samosilje činovnič bilo prevršilo svaku mjeru, iziskujući od franjevaca obične hara i danjke, a po vrhu paša je sebi uzimao dviesta, petsto, njeg pako i preko hiljade talira. Ove ogromne namete nisu mogli dru čije namirivati nego zajmivši opet od muhamedanaca novac i p ćajuć im za to mjesečno 10 na 100. Odtale nastali dugovi pali s veće strane na tri središtna samostana, to jest na fojnički, s tjeski i kreševski, a bili su toliki, da je početkom godine 17 mnogo braće dopalo turske tamnice, te su u njih čamili još i srpnju iste godine, jer i tada su još dugovali 5000 talira. I u nevolji uteče se provincijal Pastirević milosti cesara Karla VI., svojim riešenjem od 12. srpnja r. g. naredi upravi ugarskih kan ralnih dobara, da im se dadne 400 ranjskih forinta, kao milostin uzimajuć obzir na zasluge istih franjevaca i njihove patnje, te bo se, da ne budu isti usilovani ostavit bosanske katolike i samost turskomu bjesnilu.[38] — Neznatna je ovo bila podpora za ovostr toli zadužene samostane, nu da nije obilnija, uzrokom su bil ratne okolnosti, u kojih se je nalazio sami Karlo, nastavljajuć bo s Francezkom, radi španjolskog priestolja. — Osim ovih, bijaš

[37] Ramus vir olivae p. 311—3.
[38] Domenat X. Starine 17 str. 98—9.

drugih neprilika, koje su otežčavale položaj rečenog Pastirevića i njemu podredjenih redovnika. Petar Veliki, car ruski, naviestivši g. 1711. rat Turskoj radi Azova, najznamenitije tvrdjave na Crnom moru, obrati se s mitom i molbom na Crnogorce, da bi i oni zaratili se s Turčinom, a u svoje kolo privukli susjedna slavenska i albanezka plemena, ne bi li tako pociepanu i oslabljenu tursku vojsku lakše na obe strane savladali. Ovomu pozivu odmah se odazva Crnagora, a za njom se povedoše i obližnji sliedbenici grčko-iztočne vjere, kojim su prednjačili sami vladike, popovi i kalugjeri, koji, zapustivši svoje crkve i samostane, obsjednu grad Nikšić i oružjem u ruci potraže svoje oslobodjenje. I albanezkim Klimentom podare u tu svrhu 500 ugarskih dukata, nu ovi kao katolici ne usudiše se pomagat im, bojeć se, da nebi ovaj savez naškodio interesom njihove katoličke vjere, od koje Srbi i Crnogorci toliko zaziru, premda su i sami oružanom rukom borili se proti Turčinu za slobodu svog vjerozakona.[39] Posvuda, a osobito Turci u Bosni prestraviše se od ovog ustanka, držeći, da je već kucnuo zadnji čas njihovu gospodstvu na balkanskom poluotoku, i u toj stisci jedne su čete kretale se prama Carigradu, a druge proti Crnojgori, čineć kršćanom obijuh vjera velike neprilike. Za tih bojnih priprava više je puta ljuto nastradao spomenuti Pastirević, pohadjajuć bosanske samostane.[40] Tomu ako dodamo, da se je ratu bila pridružila i kuga, koja je po svoj Bosni morila, možemo pojmiti cielu tegobu žalostna položaja tadanjih franjevaca.

---

[39] Theiner Mon. slav. mer II p. 240—1.
[40] Vjeropl. arhiv sv. 4.

XVII.

Nove nutrnje nevolje po franjevce.

(1714—1736.)

Slabo pretajivana zloba Turaka prama susjednim kršćansk vlastim i svemu što je nosilo kršćansko obilježje nadje oduška obnovljenu ratu najpre s Mletčići, a zatim i s cesarom. Carigrad dvor tražio je povoda tomu, a što tko traži, to obično i na Crnogorci svojim ustankom, u doba kada je Petar Veliki navie Turkom rat u Evropi, stavili su u brigu sve, osobito pako bosan i albanezke muhamedance, da u slučaju premoći ruske, cielo kršć sko stanovničtvo ne ustane proti dosadanjim gospodarom i ne p tjera ih odkle su i došli. Čim pako Rusi sklopiše sramotni fal mir (1711), odmah se turske čete obore na Crnugoru; nu biše tučene i suzbijene. Ovu medjutim sramotu opra Numa-paša Ćupr došav sa 100.000 momaka i nadvladav Crnogorce, koji dielom bjegnu se po svojih nepristupnih brdih, a dielom, i s njimi vla Danilo, umaknu u Boku, na mletačko zemljište. Sad stanu T zahtjevati, da im se predaju bjegunci, imenito junački vladika kad to ne postigoše, planuše osvetom i mržnjom na gostoljul Mletčane. Ovaj dogodjaj dobro dodje velikomu veziru Ali-paši, je odavno vrebao zgodu, da se zarati s mletačkom republik uzdajuć se, da će lahko sada preoteti Moreu i grčke otoke, koj toliko žalio. Strašivi i miroljubivi sultan Ahmet opirao se je d tomu, al napokon morade popustiti ratobornomu veziru, koj m znao predočiti slaboću protivnika i veoma povoljne okolnos Evropi za ovo poduzeće. I doisto, Mletčani bijahu osamljeni, c još se nije bio izmirio s Francezkom radi španjolske krune nj

bio uredio sa svojimi narodi pitanje o nasljedstvu na priestolje, kada se je Turska odlučila na rat. Porta je upotriebila cielu godinu 1714., da se spremi za navalu, krijuć svoju namjeru tako, da je cesar Karlo VI. s početka mislio, da će na njeg nasrnuti. Istom na Vodokršće g. 1715. stiže iz Bosne turski ulak dalmatinskomu providuru Angjelo Emo u Sinj, gdje je ovaj, kod franjevaca, tada boravio i javi mu, da je veliki vezir naviestio Mletčanom rat zato, što su isti zaklonili crnogorskog vladiku. Ovoj viesti kao da su se obradovali zagorski Dalmatini, jer za pet ciglih dana kasnije vidimo ih za borbu spremne i oduševljene, gdje raztjeruju turske straže, namještene oko cetinjskog mosta kod Hana, a zatim izagnaše Turke iz Garduna, Čačvine i Prologa. Ovomu junačkomu razpoloženju mnogo je dopriniela čežnja za prvom domovinom — Bosnom i Hercegovinom, buduć su još mnogi živili, koji su tamo bili prebjegli, da čekaju konačno oslobodjenje otačbine, a zaista ovu su vatru razpirili njihovi jedini dušobrižnici franjevci. Dapače su im prednjačili u pripravah; jer je sinjski gvardijan fra Pavao Vučković odmah poklonio cielo gradivo, koje je bio nabavio radi dogradjenja crkve i samostana, da njim providur popravi gradske bedeme, a jednu i drugu sgradu ustupi narodu, da u njih smjesti živež i dragocienosti izpred turske navale.[1] Borba odpoče s mora, a veliki vezir glavom je upravljao vojskom, koja je imala osvojiti Moreu i grčke otoke, dočim su kopnene čete pobirale se u Bosni, imenito na Kupresu, da odovuda podupru napadaj ratnog brodovlja na Zadar i ostale dalmatinske gradove. Bosanskom vojskom zapoviedao je Mustaj-paša Ćelić, ostale pako odjele predvodili su arnautski paša, maročki paša i Kavra sultan, tatarski car. Već iz ovih podataka vidimo, da se je cieli turski sviet podigao, da osveti pretrpljene poraze i obnovi svoje gospodstvo nad iztočnom polovicom Evrope. Ciela ova vojska brojila je do 60.000 momaka, ter svak može lahko pojmiti, šta su bosanki kršćani, a s njimi i franjevci pretrpili od ovih divljih četa, dišućih mržnjom i osvetom na sve što je bilo kršćansko. Iza dvodnevnog čarkanja udare Turci na Otok u Cetini, kamo se je bilo zaklonilo 360 čeljadi i župnik im fra Stjepan Vu-

[1] Matas: Prvo izviešće o c. k. državnom nižem gimnaziju u Sinju 1872/3. Spljet 1873, str. 20.

čemilović. Prvoj navali kršćani sretno odoliše, nu drugoj podlegoše, napunivši Cetinu neprijateljskim lešinam i poubijavši preko hiljade. Razjareni napadaći sasjekošc hrabre odpornike, a nejač i žene zarobiše. Sada se glavna turska sila oko Sinja sleže i opasav ga gustimi redovi, započe jurišati. U sedam dana četrnaest puta Turci nasrnuše, poslednji pako napadaj potraja punih pet sati. I toj tolikoj sili oduprie se svaki put junačka posada, koja je iznosila samo sedam stotina za boj sposobnih ljudi. Nu što im je manjkalo u broju, to je bilo naknadjeno oduševljenjem, koje su podržavali deveterica franjevaca. Od ovih su njeki molitvom se bavili, njeki besjedom tješili i hrabrili, a trojica, poimence: fra Pavao Vučković, fra Stjepan Batarelović, Varešanin, i fra Nikola Brčić, sabljom u ruci borili su se sa svojim pukom, te je ovaj zadnji u toj očajnoj borbi poginuo. Četrnaesti dan kolovoza bijaše svakako crn po jedne i druge, a u isto doba prispje gradu pomoćna vojska, vodjena generalom Emom. Na čelu četa, koje su jedva iznosile petnaest hiljada momaka, bilo je, kako pripovieda hrvatski povjestničar, nekoliko stotina redovnika, vodje im nadbiskup spljetski i biskup makarski. „U istinu veličajan momenat, gdje sve svećenstvo vodi podložni si puk u krstaški boj, da neviernoga neprijatelja bace od svetih svojih ognjišta. Ova vojska zadje Turkom za ledja u onaj čas, kada su se oni 15. augusta na poslednji juriš spremali. Turci se nadju medju dvie vatre, i premda mnogo jači na broju pokušaše uzmaknuti, ali naši ih ljuto progoniše. Nezna se pravo, tko je jače sjekao, da li redovita vojska ili svećenička.“ [2] Oko deset hiljada Turaka osta tu mrtvih, sila pako prtljage, hrane i strieljiva dopade kršćanskih ruku. Poraz napadača bijaše velik, a još veća slava i zasluga bijaše junačke posade. Dalmacija za ovu godinu mogadiaše mirno spavati na sinjskoj lovorici, ne strahujuć od nove navale.

Medjutim republika nije se dala zanieti ni ovim uspjehom, već brže bolje obnovi obrambeni savez s cesarom Karlom, koj se sklopi u proljeće g. 1716. Za obnovu saveza i rata proti Turčinu zauzeo se je bio i papa Klement XI., muž vriedan one visoke časti. Razumivši, da je cesar sklon tomu poduzeću, obrati se na francezkog

---

[2] Smičiklas: Poviest hrvatska II, str. 301.

i španjolskog kralja, te na sve kršćanske vladare i genovsku republiku, da bi svi pomogli ratujućim državam proti Turskoj. Nadalje pisa velikomu meštru maltezkih vitezova, da odpremi svoje brodovlje u pomoć mletačke mornarice, koja je otok Tenos obsjedala; cesaru Karlu ponudi svoje posredovanje za izmirit ga sa Španjolskom; ponukova njemačke knezove, da zbiljno podupru cesara u tome spasonosnom poduzeću; biskupom ugarskim i hrvatskim naloži, da ustupe kralju svoje desetine za prve tri godine, a Evgena podtače, da i sada hrabro vojuje vojnu gospodnju.

Odvaživ se Karlo na rat, poče na brzu ruku spremat se i vidiv se dovoljno pripravnim, dade razumiti Porti, da je s Mletčani u najužjem savezu. Na njegov zahtjev, da Turska izprazni Moreu i vrati republici, odgovori veliki vezir vojničkim pohodom u cesarove zemlje; ciela sila brojila je do dviesto hiljada momaka, pred kojimi podje glavom Ali-paša. Koncem srpnja prekoračiše Turci Savu, a nakon omanjih okršaja otvori se kod Petrovaradina glavna odlučna bitka, u kojoj princ Evgen na mjestu ostavi mrtvih 20.000 Turaka, a medju njimi velikog vezira i jenjičarskog agu. Cieli turski tabor dopade ruku kršćanskih. Ova pobjeda, koliko je god obradovala cesara, ništa nije manje papu, koj u tu svrhu drža stožerničku skupštinu, krasnimi riečmi opisa to slavje i posla Evgenu blagoslovljeni mač i klobuk, daklen odliku, koju su riedki vojskovodje dobili iz ruku otca kršćanstva. Slavni vojvoda primi svečano te znakove i zahvali mu listom, punim sinovske ljubavi.[3]

Iza ove bitke priedje Evgen u Banat, da ga očisti za uviek od Turaka, naredivši zapoviednikom hrvatske vojske grofu Ivanu Draškoviću, banskomu namjestniku, pukovniku Petrašu i karlovačkomu generalu grofu Rabatti, da uznemiruju diljem granice bosanske Turke i prieče ih smetati ga u njegovoj osnovi. Imenito se iztače Petraš u obrani i navali, jer je bacio preko Save travničkog pašu, koji se je bio zaletio u cesarske zemlje, potuče Turke kod Dervente i osvoji s obe strane Save svekolike tvrdjave. Koncem iste godine prodrie i Drašković u sjeverno-zapadnu Bosnu, doprvši do Krupe i Starog Majdana. Naravna posljedica ovog postupka

---

[3] Fleury: Historia Ecclesiastica t. LXIX. Aug. Vindelicorum 1782, p. 377—87, 400—1.

Evgenova bijaše predaja Temišvara i uzmicaj turskih razpršenih četa prama Biogradu.

Ni g. 1717. nebijaše ništa sretnija po Turke. Vojvoda Evgen obsjede Biograd, a na pomoć gradu doleti novi veliki vezir, vodeć opet oko dvjesta hiljada ljudi. U oči Velike Gospojine, kako pripoviedaju bosanski ljetopisi, upali se Turkom džebana i učini mlogi kvar narodu i gradu, obsadom i tako stiešnjenu. Videć Turci, da se ne mogu više braniti, predadoše dne 22. kolovoza grad, s ugovorom ipak, da ponesu sve, što tko ima. Bojni materijal i sve što je sultanovo bilo, dodje osvojiteljevih ruku. Ujedno je Evgen znamenitom i krvavom bitkom razpršio tursku pomoćnu vojsku i prisilio ju na bieg. Ovog istog mjeseca bi postignut njeki uspjeh i u Dalmaciji. Bogati mostarski trgovac Šoić uskočivši pod okrilje mletačko, stavi se na čelo njekoj četi, koja je zamislila iztjerat Turke iz imotske krajine. Pak buduć je tu trebovalo i topova, a mletačka vlada nije htjela stavit u pogibelj svoga oružja, Šoić gotovinom plati topove, ako-bi ih po čemu izgubio. Dne 2. kolovoza r. g. podje mu za rukom prisiliti imotsku posadu, da ostavi grad i okolicu, te se povuče u Hercegovinu.[4] Obsada Biograda, koliko je god ustravila Turke, osobito Bošnjake, koji su držali osedlane konje, da na prvu viest o kršćanskoj pobjedi stave se u bieg, toliko je opet obradovala kršćane, nadajuć se odtale podpunom porazu turske sile i vlasti u Evropi. Upravo zanosito piše dne 13. srpnja r. g. o toj nadi Ivan B. Conventali, dubrovački nadbiskup, izviešćujuć njekog prijatelja stožernika u Rimu o bojnih priprava u ovih stranah. „Ja izgledam," rieči su nadbiskupove, „velikom neuztrpljivošću viest o zauzeću Biograda, da svojim očima vidim na novo posvećenu kraljevinu bosansku i vojvodinu hercegovačku, zvanu inače sv. Save, koje graniče s ovom državom, gdje je njegda dubrovački nadbiskup imao mnoge područne crkve. Čudne li radosti, čudne li utjehe viditi džamije okrenute u crkve, razkolnike obraćene u katolike, a Turke u kršćane!"[5] Za cigla dva dana kasnije mogadiaše isti u Rim javiti, da je mletački general Mocenigo dovoljnom vojskom i sa šest topova zaputio se u Hercegovinu, da

[4] Domaći ljetopisi.
[5] Theiner Mon. slav. mer. II, p. 251—2.

obsjedne Mostar, dočim su druge čete imale zauzeti Trebinje, došav iz Novoga, a tada pokušati osvojit Ulcinj i Bar. Medjutim čekale su obje vojske na pad Biograda i onda istom nalazimo Mletčane pod Mostarom, te premda popališe mostarska predgradja, ipak moradoše se povući odtale ne obavivši posla; a da se nije uspješnije tamo vojevalo, medju ostalimi bijaše oskudica novca i neuredne plaće.[6] — I ciele ove jeseni Bosna je bila razbojištem. Spomenuti Petraš spao je bio s vojskom do Zvornika, nu bivši ranjen pod koljeno, morade poć kući na liečenje, a svoje čete ostaviti, da biju grad. U isto doba i Hrvati s Niemci obsjedoše Novi bosanski, te premda nije bilo nikakva izgleda, da će se Turci tako lahko predati, ipak se počmu prepirati čiji će biti, cesarev ili banov. Videći Niemci, da kane Hrvati i ovamo razširiti svoju vlast, ne htješe im pomagati, već zlobno odstupe. Hrvati sada ostanu sami pod gradom, al u zao čas po se, kako vele domaći izvori, jer Osman-paša Ćuprilić, bosanski vezir, razasla svoje ljude po svoj Bosni i zapovjedi pod izgubljenje glave, da brže bolje svak ustane na oružje, te skoči malo i golemo, koji ne imadoše oružja, odoše sa sikirom ili toljagom. Jedan dio ove vojske ode s Ćuprilićem, da brani Zvornik, a drugi s Ahmet-alajbegom, Skopljakom, u pomoć Novomu. I jedna i druga hordija razpršila je obsadne kršćanske čete i oslobodi dotične gradove. Pod Zvornikom pogibe što vojske, što ostaloga svieta oko deset hiljada: samih ratnih sužanja bi sasječeno na jednu hrpu tri stotine, radi čega princ Evgen osvadi vezira cesaru, a ovaj potuži se u Carigradu, te ga sultan digne s Bosne. Malo manje krvi pade i pod Novim, jer i tu izginu jedne i druge vojske oko osam hiljada, a sužanja tko nije htjeo nije ni uhvatio.[7] — Ni ovimi uspjesi ne zadovoljiše se bosanski muhamedanci, već odlučiše i duždeve zemlje oplieniti. U tu svrhu bilo se je sabralo do 80.000 ljudi i jur bijahu se zaputili, nu na Kupresu stiže ih carska naredba, da se povrate svojim kućama.[8]

Porta napokon uvidi, da joj se nigdje sreća ne smije, te poče nudjati mir obojici saveznika, ovi pako na oči su zatezali, a u

---

[6] Idem ibidem p. 252.
[7] Ljetopisi Lašvaninov i Benićev.
[8] Ondje.

istinu težko dočekali, buduć cesaru opet planuo u Italiji rat, Mletčićem pako ponestalo sredstva za ratovanje. Primirje bude sklopljeno u Biogradu dne 21. srpnja 1718, u prisutnosti zastupnika svih evropskih velevlasti. Ono je glasilo samo na 24 godine i držano je načelo: što je tko zauzeo neka i uživa. Po tome Turci su cesaru odstupili Banat, dio Vlaške do Alute i nješto Srbije, a prama Bosni Sava posta opet granicom, premda su cesarevci bili osvojili njeke tvrdjave i s ovu stranu Save. Rieka Una ipak osta u obsegu hrvatske kraljevine, počem je nješto zemljišta ustupljeno pobieditelju. Mletčani su takodjer povećali svoj posjed, jer im je priznata ciela današnja Dalmacija. Medju pogodbe mira i ovaj put uvršten je članak, kojim se Porta obvezuje, da će redovnici i katolici, koji pod sultanovom vladom ostaju, bit slobodni u podizanju crkava i kuća, da će im bit prosto javno vršit svoje bogoštovje i da se neće opozvat dozvole, ugovori i povlastice, koje su im igda podielili sultanovi predšastnici. Veoma je jasno, da su pri tome ugovarajuće sile mislile na bosanske i palestinske franjevce, te je ovdje za nas utješljivo, da su u obzir uzeta njihova preimućtva (privilegia), prijašnjimi sultani podieljena. — U obće govoreć, uslovi ovoga primirja bili su povoljniji za Tursku, nego li po saveznike, koji su, gledeć na svoje pobjede, mogli očekivat i veće ustupke. To je bolno uvidjao cesar Karlo, ter je u listu od 20. kolovoza r. g. upravljenom na papu Klementa XI. slabi uspjeh ovoga rata prepisao Španjolcem, koji su mu onda u Italiji bacili klip pod noge, kada je namjeravao u srce Turske prodrieti; a što je i toliko postignuto, čestita papi, koji je novcem ga pomagao, ter mu i glavna slava za to pripada.[9] Isto su tako i Mletčani bili nezadovoljni s primirjem, te prije nego li su na njeg službeno pristali, saobćiše papi sadržaj ugovora i razloge, koji su ih pri tome vodili, a ovaj odgovorajući mletačkomu vieću, gorko požali, da se odustaje od toli svete borbe, za koje je providnost božja vanrednim načinom pomagala kršćanskomu oružju na kopnu i na moru, te je sve, a osobito njega ovaj rat napunjavao nadom, da će se sad oli igda skršiti i uništiti turska sila, ter se povući u svoje granice. U toj nadi on je svakovrstno podupirao saveznike, te bi bio pripravan i druge žrtve doprinieti.

---

[9] Theiner Mon. slav. mer. II, p. 253—4.

Što je promašen toli svet cilj, odbija na svoje i ostalih kršćana griehe, a tješi ga uvjerenje, da je rečeno vieće mudro pri tome postupalo i ono postiglo, što su mu okolnosti dopustile, od njega pako zahtjevala korist vjere i domovine.[10] I ova jadikovka jasno svjedoči, kolikom su ljubavju pape obuzimali evropejski iztok i koliko su nastojali, da se balkanski narodi oslobode dugotrajnoga robstva.

Bosna s Hercegovinom osta i opet u vlasti carigradskog sultana, te izčeznuše i ovaj put sve nade, koje su bile polagane u savezne kršćanske sile, a dotični mir bi proglašen stoprv u siečnju g. 1719. po telalu i njekomu Pavlu Despotoviću, iz Omiša.[11] Ne imamo obilnih viesti o tlačenju i progonstvu bosanskih franjevaca za ove dosta duge i krvave borbe, al ne ćemo se prevariti, uztvrdimo li, da su isti mnogo pretrpili od samovolje turskih činovnika i razjarenosti onih divljačnih horda. Ovo ponješto razabiremo iz dvie vezirske bujruntije, koje se nalaze u pismohrani fojničkog samostana. Jedna je iz g. 1717., te je izdana u Biogradu, kojom se strogo naredjuje bosanskoj vladi, da skine s fratara džulus, koji su dotle davali s glave na glavu po dva dukata. Druga je izdana sliedeće godine, te zabranjuje muhamedancem padati na konak i užine u franjevačke kuće, što nam je dokazom, da su ovi nezvani gosti u veliku broju i često padali fratrom na noćiše, pak ove prisilili, da se obrate na vezira. U istoj pismohrani imamo popis dugova, koje fojnički samostan dugovao Turkom g. 1715. do 1718., a dotične svote, bez sumnje, uzete su, da se drugim tražbinam muhamedanskim zadovolji. Dapače i okolnost, da su sada (1720) potražili potvrdu svojih sloboština i povlastica,[12] bio bi njeki dokaz, da se na njihova preimućtva nimalo nije obaziralo, te da nije tomu tolika bila uzrokom promjena na priestolju, koliko nužda.

Što se napose bosanskih katolika tiče, imamo dokaza, da su njihova lična sloboda i obiteljska čast bile izvržene najvećim povriedama. Fra Ludovik Ivačić pripovieda nam, da su ovog doba muhamedanci toliko se bili proti kršćanom izkrenuli, da su otimali

---

[10] Fleury Hist. Eccl. t. LXX.
[11] Domaći ljetopisi.
[12] Fojnički arhiv.

nesamo kršćanske djevojke, nego i žene od muževa odvodili, pak ih turčili, samo ako bi se kojemu od njih dopale. Njegdje g. 1719. isti fra Ludovik, kao jajački župnik, vjenča Luciju Barevac za nje-kog katolika, što čuvši Turci, pozovu njega i djevojku na sud, te fra Ludovika na tri sata pritvore, a Luciju predadu turkinjam, da ju na odpadnuće nagovore. Počem su žene dojavile, da je uzalud milom ju od vjere njezine odvraćat, Turci planu gnjevom, te na-rede, da Luciju svakojako pate i silom joj metnu knja, što je prvi obred muhamedanskog vienčanja, dočim oni na novo pritvore i u gvoždje okuju župnika i šest katolika. Ova zlostava četiri dana kašnje bi ponovljena u Travniku pred pašom, koji Luciju odpremi u svoj harem i stavi ju na svakojake muke, samo da cilj poluči. Nu njezina stalnost odoli svim napastim, ter nju i župnika puste na slobodu nakon 72 dana sveudiljnog straha i patnje. Pri tom fra Ludovik štetova 800 talira, a 30 travničkl katolici, podmićujuć uplivnije muhamedance.[13] Zamjerivši se ovako Ivačić domaćim muhamedancem znao je šta ga čeka, pak s toga odmah prebjegne u Dalmaciju, a s njime iz nepoznata uzroka fra Ivo Jaranović, ter oba zapute se u Rim, da izvieste sv. stolicu o stanju bosanskih katolika. Putem se navrate spljetskomu i zadarskomu nadbiskupu, te mletačkomu patriarhi, koji preporučiše i poduprieše njihove želje glede Bosne, a za njih zamoliše kakvo odlikovanje, pak valjda zato je kasnije Ivačić i postao exprovincialom.[14] — I premda je ovo samosilje bilo obćenito i često, ipak bi bosanski katolici ovo lakše podnosili, kad ih nebi druge tuge morile. Ponajtežje im bijaše, da im biskup nikako ne dolazi u pohode, ter se g. 1720. gorko po-tužiše samomu papi, javljajuć mu, da nisu od g. 1684. vidili svog nadpastira, i moleći, da im koga pošalje, koji će sv. redove i po-tvrdu dieliti.[15]

Pa kao što su braća u Bosni i Hercegovini, isto su tako i ona u Dalmaciji i Slavoniji imala svojih neprilika, koje su tim težje bile, što su dolazile od jednoviernika. Skradinski biskup bijaše na-umio na nove župe, a kašnje možebit i na stare staviti svietovnje

[13] In sexu fragili victoria a. P. Ludovico Ivacich. Venetiis 1722, gdje je napose opisan cieli dogodjaj.

[14] Vjeropl. arhiv sv. 5.

[15] Ondje.

svećenike, nu buduć su dotle cielu njegovu biskupiju, kao što i za turske dobe, služila tri visovačka franjevca, zabrani mu duž d ove ukloniti iz duhovne pastve.[16] I makarski biskup Bianković počeo je bio dolazit u sukob s franjevci. Jedini spljetski nadbiskup Cupilli obuhvaćao je ove svom ljubavju i pažnjom. Njegovim nagovorom bosanska provincija prenese svoju višju učionu, na kojoj se je filozofija i bogoslovje predavalo, iz Šibenika u Spljet, ter je učiteljem i učenikom hranu i obskrbu davala blagajna spljetske prvostolne crkve, povjerivši im i odgoj svietovnjega svećenstva. Plod ove brižljivosti brzo je dočekao, jer već g. 1718. mogadiaše posvjedočiti franjevcem, da revno i uspješno vrše svoje dužnosti, te se nadati, da će odtale nesamo spljetska nadbiskupija, nego i ciela Dalmacija crpit osobitu korist, počem neće više trebovat crkovnoj ni svietovnjoj mladeži, da idje u inostrane zemlje za tražit znanosti.[17] — Dodajmo tomu okrutan rat i veliki glad, koji je g. 1717. u Dalmaciji biesnio, pak ćemo imat sliku stanja dalmatinske braće.

Sličnih neprilika i utjeha doživiše i Franjevci u Slavoniji. Njetko bijaše osvadio Franjevce u Rimu, da su sa slavonskih župa odtjerali svietovnje svećenike i onda oni njihova mjesta zauzeli. Ovu neosnovanu tužbu oprovrgoše Aleksander pl. Kallaneck, upravitelj Slavonije, i Nikola Seng, kameralni protustavnik, svjedočeći listom od 29. ožujka 1716, da svietovnji svećenici drže i sada župe, koje su zauzeli, a u tome da ih nimalo ne smetaju bosanski franjevci. Dapače, vele, mnoge bi župe, osobito na granici, prazne stajale i puk bi bio bez duhovne službe, kad nebi bilo franjevaca, što će do potrebe i narod posvjedočiti. Iz iste izjave doznajemo, da nije ni bilo mnogo svietovnjega klera, naime jedan svećenik u Gudincih, jedan u Malovocu, jedan u Lovasu i dva u Niemcih.[18] Odklonivši ovako od sebe težku potvoru, franjevci su primili od svietovnjih oblasti njeke naknade. Vojvoda Evgen osvojivši Temišvar, našao je tamo fra Miju Budimljanina, koji je za cielo vrieme rata ondje katolikom služio i uz pogibelj života razpirivao odanost prama cesaru. Vrhovno povjerenstvo uvažujuć njegove i braće mu zasluge,

---

[16] Farlati t. IV, p. 33—4.
[17] Matas Izviešće itd. str. 28. Šib. arhiv.
[18] Prepis u vukovarskom arhivu.

*

učini ga naredbom od 15. ožujka 1718 bogoslovcem unije i poglavarom onih grčko-iztočnih svećenika, koji se izjaviše pripravnimi stupit u katoličku crkvu te nastojat o prelazu cielog onog puka. U tu svrhu ustupljena mu je mala džamija kod Evgenovih vrata, označena mu porcija kruha i mjesečnih 12 forinti, a to sve, što je ušao u volju svemu stanovničtvu.[19] Što je ovaj činio u Temišvaru, to su druga braća po ostalom Banatu činila, samostan pako petrovaradinski duhovnu je službu činio katolikom u Biogradu.[20] Uzprkos tolikoj požrtvovnosti i ovog trećeg desetka XVIII. vieka, s jedne je strane nastojalo svietovnje svećenstvo, koje se pod cesarskim štitom sve to većma množilo, da potisne sa svih župa franjevce, a s druge strane narod i oblasti zauzimali su se za njih, izrazujuć svakom prigodom svoju harnost i priznanje za njihove dosadanje trude i neopisiva stradanja. Medju najlaskavije izjave spadaju svjedočbe, dotično molbe temešvarskog,[21] požežkog[22] i budimskog poglavarstva,[23] zatim orihovačke posade[24] i grofa Nadasdy-a čanadskog biskupa,[25] koji jednodušno u zviezde kuju gorljivost i zasluge bosanskih franjevaca. A kada (1722) htjedoše braća u Vukovaru podići novu crkvu na čast svetih apoštola Filipa i Jakova, poglavarstvo pako posvjedočilo, da su oni tu od pamtivieka stanovali, pečujski biskup Nesselrode ovlasti svog vikara Kapoczi-a, da im to dozvoli, obziruć se pri tome, kako sam veli, na svoju osobnu naklonost, koju nosi prama serafinskomu redu i na franjevačke trude i brige, uložene za dobro vjere i onoga puka.[26] Baš iz ove dobe imamo popis duša, koje su (1700—23) bosanski franjevci u Slavoniji i Dalmaciji što pokrstili, što iz raznih krivovierskih sliedba u u katoličku crkvu preveli. On je sastavljen vrhovnim franjevačkim starješinstvom, na temelju izvornih sviedočba i potvrdjen je od c. k. provizora u Požegi, pak neće bit s gorega, ako navedemo

---

[19] Pavić Ramus virid. olivae. Budae 1766, p. 254—6.
[20] Ibidem p. 374.
[21] Ibidem p. 256—7.
[22] Ibidem p. 186—7.
[23] Ibidem p. 172.
[24] Ibidem p. 91—2.
[25] Ibidem p. 44.
[26] Vukovarski arhiv.

imena braće, mjesto obraćanja i broj obraćenih.[27] U cesaru podložnim krajevom pokrstili su, dotično obratili:

fra Vjenceslav Hausner u Aradu . . .	duša	71
„ Luka Parsić u Brodu	„	14
„ Ivo Jaranović u Brodu	„	5
„ Domin Rudić u Brodu	„	13
„ Pavao Fabri (Kovač?) u Brodu . .	„	1
„ Filip Marušić u Brodu	„	1
„ Petar Spahić štogdje	„	20
„ Ivan Kap. Križanić	„	7
„ Mijo An. Budimljanin u Šimotornji	„	10
„ Juro Dubraveševič	„	1
„ Anto Zucz u Aradu i Biogradu . .	„	60
„ Jozo u Bogdanovcih	„	50
„ N. Marković štogdje oko	„	1000
„ Jako Tvrtkovčanin štogdje	„	337
	U sve duša	1601.

U Dalmaciji pako na katoličku vjeru obratili su sliedeći:

fra Juro Bogić	duša	21
„ Mijo Mikić	„	15
„ Mato Vukasović	„	2
„ Lovro Ljubušak	„	3
„ Jerko Kovačević	„	12
„ Šimo Komarić	„	3
„ Pavao Petrehević	„	2
„ Juro Vukmić	„	5
„ Nikola Gozaković	„	1
„ Franjo Pančović	„	2
„ Stiepo Vrlić	„	25
„ Anto Mršić	„	4
„ Juro Harbić	„	8
„ Šimo Franjić	„	6
„ Bartul Harbić	„	17
„ Jako Dragićević	„	4
„ Anto Raosavljević	„	7

[27] Dokumenat u Vjeroplodničinu arhivu sv. VII.

fra	Šimo Tvrtković	duša	3
„	Andrija Nagnanović . .	„	2
„	Ilija Mamić	„	1
„	Anto Drušković	„	1
„	Luka Smoljanović . . .	„	1
„	Bono Badžaković . . .	„	3
„	Andrija Marinović . . .	„	4
„	Brno Pavlović	„	2
„	Andrija Mršić	„	3
„	Juro Čelik	„	3
„	Šimo Tomašević	„	14
„	Ivo Turić	„	4
„	Frano Jelavić	„	6
		U sve duša	184.

Imenito što se tiče poslenosti braće u Dalmaciji, ovaj popis je nepodpun, te ćemo ovo smatrat samo neznatnim prinosom, dok njihova poviest ne ugleda svietla.

Premda su na ovaj način naši franjevci svuda gorljivo i blagotvorno djelovali, te svagdje bivali cienjeni i željeni, ipak je tadanji bosanski biskup Petar Bakić (1716—49), kako prije svoga povišenja, tako i sada neprijazno se prama njima ponašao. On ih osvadi kod sv. stolice, da su neuki i nemarni u vršenju svojih dužnosti, te da bi trebovalo zamienit ih drugim svećenstvom. Vjeroplodnica ne htje mu naprosto molbu i želju uslišati nit povjerovat njegovim navodom, već se obrati na bečkog nuncija, da ju ovaj izviesti o temeljitosti obtužbe; a ovaj listom od 12. kolovoza 1724 odgovori sv. sboru, da je propitao o svemu dva plemića, koji su tada iz ovih krajeva u Beč prispjeli; zatim biskupe zagrebačkog, sriemskog i pečujskog, te od svih dobio je odgovore, koji opravdavaju i služe na čast franjevcem: svi se naime slažu, da su bosanska braća veoma zaslužna za crkvu, jer da prkose svakoj pogibelji, pak i samog života, kao što su mnogi dokazali trpeći tamnice, okove i udarce, pa i krv prolievajući, da im je na srcu vjere i širenje kraljestva istine. Osim toga, po svjedočanstvu istih, vješti su onomu puku i njegovim običajem, pak ih ovaj toliko ljubi, da nebi mogao podnieti, da im se fratri drugimi svećenici zamiene; pače toliko se

je ovaj narod njima priviknuo, da bi odtale mogla sigurno izleći se pogibeljna buna. Priznaju naravno, da ima i njih, koji malo odgovaraju svojoj dužnosti, al odmah dodaju, da su te stvari obične u svakoj obćini, a kamo li da toga ne bude u tolikoj množiji, kao što ima franjevaca (do dviesta osoba). Nasuprot ima medju njima puno dobrih, izglednih i svetih, a na začudjenje nalazi se tako naučnih i rječitih, da bi mogli na prvih sveučilištih sjajno se odlikovati, da su malo bolje školovani. Oprovrgavši ovako sve obtužbe, dodaje bečki nuncij, polag izjave svojih pouzdanika, da bosanski biskup ne ima drugog svećenstva i bez franjevaca da ne može bit, te da rečeni Bakić ne ima nikakve taktike nit se zna ponašati prama redovnikom, kako bi trebalo.[28] Ovakim odgovorom posve se je zadovoljila Vjeroplodnica, te je valjda u tome smislu opomenula biskupa, da prama svomu jedinomu svećenstvu nješto obzirniji bude. Nu svakako ovo izviešće spada medju najsjajnije svjedočbe, koje su bosanski franjevci ovog vriemena dobili, te počem potječe od osoba dobro upućenih i nepristranih, a uz to bez franjevačkog znanja, možemo se pouzdano na njeg osloniti.

Kako prije, tako i sada glavni su razlozi bili onim, koji su htjeli bosanske franjevce potisnuti u neprovidjene i siromašne samostane, što su tobože nevješti sv. bogoslovju, a medjutim nisu se htjeli obazirati na tužne okolnosti, u kojih je njih većina provela svoju mladost, nit na to, da je kroz ono razdobje od karlovačkog mira pa dotle i kod njih bogoslovna obuka liepo napredovala, da su im se pravedni motrioci divili. Da se i ovim prigovorom digne svaki povod, te da domaći redovnici ništa ne zaostanu u znanju za svietovnjim svećenstvom, iz petnih žila nastojalo je državno stariešinstvo, izdajući čas po čas naredbe, koje su to promicale. Buduć je šiljanje klerika u Talijansku i druge inostrane zemlje bilo skopčano sa štetom duhovne pastve, a nije ni odgovaralo svojoj svrhi, na predlog bosanske provincije Vjeroplodnica odredi, da se god. 1722. otvori bogoslovni tečaj u budimskom samostanu, a tu odredbu sa svoje strane provede vrhovna uprava reda.[29] Sliedeće godine stupi na kormilo države fra Augustin Tuzlak (Soljanin), muž veoma po-

---

[28] Vjeropl. arhiv sv. 5.
[29] Pavić, Ramus p. 65—6.

božan, dobar govornik i pjevač, koji je u bosanskom puku mnoga praznovjerja izčupao.[30] Ovaj svom snagom zauze se, da se redovnička mladež čim temeljitije obučava u svih potrebitih znanostih. U tu svrhu svojom okružnicom od 24. lipnja 1725 javi, da su otvorena četiri nova filozofijska zavoda, i to u Našicah, Gradiškoj, Djakovu i Baji,[31] dočim je takov tečaj već bio zaveden u Brodu, gdje je filozofiju prvi predavao fra Domin Rudić.[32] U isto doba mnogi su drugi bosanski franjevci zauzimali učiteljske stolice u državi i u inostranstvu, a kao taki na glas su bili izašli sa svoje učenosti i književnih djela. Izmedju ostalih ovdje spominjemo: fra Bonu Gradiščanca († 1733), fra Šimu Mecića († 1735), fra Lovru Bračuljevića († 1737), fra Nikolu Kesića († 1739), fra Stiepu Vilova († 1747) i fra Antu Markovića.[33] A kada god. 1733. podje sa sriemske na kaločku stolicu barun Gabrijel Patačić, zaiska od provincijala Markovića dva franjevca, koji bi u kaločkom sjemeništu predavali bogoslovje i filozofiju, a za njeku naknadu primi dva bosanska klerika, da ih tamo u sjemeništu odhrani. Starješinstvo odazva se toli častnoj želji, te posla fra Petra Lipovca, da predaje bogoslovje, a fra Mirka Budaya, da naučava filozofiju, muževe, bez sumnje, u tih strukah uvježbane i vladanjem uzorne. Ovo je za nas nepobitan dokaz, da su dotle njeki franjevci odlikovali se u filozofijskoj i bogoslovnoj nauci, ter kako prije u Dalmaciji, tako i sada u Magjarskoj služili su na ponos dotičnim zavodom i svojoj državi. Važno je to za nas i s toga, što su ušli u volju biskupom, ili, kako isti Patačić sam o sebi veli, dična bosanska provincija toliko mu je bila na srcu, da je on želio tiem njezinu slavu i čast povećati.[34] Nješto kašnje spomenuti Patačić dade novi dokaz svog ocienjivanja vrlina bosanskih franjevaca, učinivši fra Stjepu Vilova svojim bogoslovcem i prisjednikom duhovnog stola kaločke nadbiskupije, ne toliko iz svoje naklonosti prama franjevačkomu redu i ovoj državi, kako izrično napominje, koliko radi osobite učenosti, znanja i

---

[30] Laštrićev zapisnik i domaći ljetopisi.
[31] Bajski arhiv.
[32] Ramus p. 328.
[33] Ibidem p. 57—9, 61, 68—9.
[34] Ramus p. 68.

mudrosti rečenog franjevca.[35] Već sami ovi podatci svjedoče, da su samo zavidnici mogli predbaciti bosanskoj braći, da su nenaobraženi i neuki. Toli odlične službe valjda se ni tada nisu podieljivale nevriednim, a još manje predavao se odgoj svećenstva u ruke, koje nisu prije posvjedočile svoju vrstnoću. Franjevačku naobrazbu donjekle zasvjedočava i okolnost, da su toliko novina dobivali iz Italije, da bi njekad po petere jednom poštom stigivale, te počem je u oči to udaralo, provincijal Tuzlak zabranio je listom od 24. studenog 1725 predbrajat se na talijanske listove, da ne bi tiem pali u kakvu sumnju i izgubili pravo na bezplatnu poštu.[36] Toliko zanimanje dnevnimi političkimi pitanji baca nješto svietla na onovremeno kulturno stanje i ujedno razabiremo, kolikimi je milostmi obasula franjevce cesarska i ugarska vlada, kada ih je oslobodila od poštarskih pristojba. I nasliednici Tuzlakovi promicali su naobrazbu i budnć je već god. 1725. bilo na višjih naucih do stotine klerika, vikar državni fra Šimo Tomašević zabrani više od 3—4 obući, a i ti da budu dobro poučeni strogo zapovjedi.[37] Redovničke mladeži toliko je tada bilo, da već nije mogla stajati u opredieljenih za to samostanih, te je bio primoran provincijal fra Ivo Stražemanac proglasit i bajski samostan naukovnim zavodom, da klerici nebudu lendohanit.[38] Napokon želju za naukom i gorljivost u vjeri bjelodano dokazuje i sliedeći čin. God. 1723. zamoliše sv. stolicu franjevci: Andrija Kutjevčanin, Petar Pastirević, Ivan Sriemac, Mijo Paunović, Ivan Stražemanac, Frano Našićanin i Frano Sigećanin, svi profesori ili činovnici bosanske provincije, da im se dozvoli držati i čitati zabranjene krivovjerske knjige, u svrhu, da mogu krivovjerje pobijati. Njihova molba pretresana je u skupštini generalne inkvizicije, držanoj pod papinim predsjedanjem, te im bi dopušteno, nu samo u Ugarskoj i uz nuždne opreznosti, a poslie smrti, da se dotične knjige predadu biskupu, radi uništenja. I s tom prigodom biše ovlašteni na pet godina, da mogu odriešivati krivovjerce i one, koji budu držat zabranjene knjige, dapače od

---

[35] Ibidem p. 69—70.
[36] Bajski arhiv.
[37] Ondje.
[38] Ondje.

svih papi zadržanih grieha. Dozvolu je podpisalo trinaest kardinala.[39]

Veoma su oskudne viesti, koje su do nas doprle o političkom i vierskom stanju u Bosni iz cielog trećeg desetka ovoga stoljeća. Nu i ovo malo podataka baca dovoljno svietla na tadanje odnošaje.

Još je najviše katolike i franjevce bosanske žalostilo, da ne mogu viditi svoga biskupa, pak zato polazeći g. 1721. fra Andrija Kutjevčanin u Rim, da kao provincijal prisustvuje obćoj skupštini reda, uvrati se putem u Zadar i tamošnjem nadbiskupu Zmajeviću stavi pred oči sve nevolje, koje potječu iz odsutnosti nadpastira. Ovomu se sažali nad stanjem crkve u Bosni i predade mu preporučno pismo na Vjeroplodnicu, u kom ju moli i prekliuje, da providi s bosanskimi katolici.[40] — Danjak džulus davao se je i sada bez ogovora, a pošto je fojnički samostan imao više župa, dogovoriše se g. 1722. sva tri gvardijana, da u buduće od toga nosi fojnički trista groša, sutjeski pako i kreševski po dvjesta, a što bude više, to da nose pojednako.[41] I premda ovako zapušteni i neprestanimi globami posve osiromašeni, nisu se ipak zaboravljali ni onih viernika, koji su što više od njih trpili. Pak buduć dvie tri katoličke familije i sada se nalazile u Srebrenici, a Turci im nisu dopuštali, da im dodju franjevci, da ih provide svetotajstvi, prošlo bijaše punih trinaest godina, da im svećenik ne zaviri, kada god. 1724. odvaži se fra Anto Biogradjanin, te plativši veziru dozvolu i uz to jaku pratnju, sastojeću od samih Turaka, onamo ode i duhovne poslove obavi. Tamo je našao 12 čeljadi za sv. pričesti, a djece od četiri godine nekrštene.[42] Samostan sv. Petra u Doljnjoj Tuzli bit će, da je prestao i kukavno bitisati, jer se više o njem nigdje ništa ne spominje. Spomenuto priečenje, da franjevci ne pohadjaju srebreničkih katolika, dokazom je, da su bili svuda stegnuti u vršenju svojih pastirskih dužnosti, počem su domaći muhamedanci sve to silniji počeli bivati, a javna vlast počela gubit svoj ugled i upliv.

---

[39] Bajski arhiv.
[40] Vjeropl. arhiv. sv. 5.
[41] Državni arhiv.
[42] Vjeropl. arhiv.

Stoprv ove dobe počeše izlazit na javu kojekakvi znaci nepovjerenja i plemenske mržnje medju domaćimi Turci i doseljenimi Osmanlijami. Bosanski muhamedanci gledajući, kako iz dana u dan sve to većma propada tursko carstvo, prorokov barjak uzmiče pobiedjen, a Muhamedovi sliedbenici gube pokrajinu za pokrajinom, cielu krivicu svaljivali su na stambolsku tromavost i nemar, te počeše pomišljat na njeku samoupravu, da se tada sami brane od susjednih kršćanskih vlasti, kad im već nisu u stanju pomoći carigradski vlastodržci. — S ovim još tajnim narodno-političkim pokretom po svoj prilici bila je u savezu i nasilna smrt Sali-paše Kulenovića, bihaćkog kapetana, te Sagrgića, kadije travničkoga, koje po carskoj zapoviedi zadavi u Travniku (13. lipnja 1723) Avdullah-paša, pošto suvremeni ljetopisci ne znaju navesti ni jedne krivice.[43] Svakako prvi znak nezadovoljstva proti nametnutomu tudjinu najbolje se opaža u sliedećem dogodjaju. Došavši g. 1727. iz Carigrada šestdeset i četiri tovara jaspri, da se pišu sejmeni proti Perziji, popis mirno započe dne 8. ožujka, a vojska se otisnu dne 2. travnja, koju je predvodio poznati nam Ahmet-paša Alipašić. Polazeći iz Travnika, pobune se proti veziru, a pošto je ovaj stanovao u svom logoru na travanjskom polju (buduć paše u vrieme rata ne smiju stanovati u svojih dvorovih), to oni kao biesni navale na njegov čador, i ne našav tu vezira, cieli čador na sablje i nože raznesu. Nu čega ne mogoše izkaliti na paši, to izvršiše na siromašnoj raji, koja im je takodjer kriva bila za tadanje odnošaje, te „idjući težak zulum činjahu", kao što veli ljetopisac.[44] — Od ove godine počmavši sve to češće susretat ćemo se sa sličnimi dogodjaji, koji su bili samo izliev plemenske mržnje i takmenja, nu i duboko uvriežene vierske gorljivosti, koja je neprestano upućivala bosanske muhamedance, da su oni jedini vierni prorokovi sliedbenici. Težnja, da se izvinu iz tudjih ruku i uz to da ostvare ideju Muhamedovu o svietskom gospodstvu, s jedne strane odtrgivala je njih od ostalih jednovjeraca, a s druge nije ih nimalo približivala inovjernim sugradjanom, a zato su postali osamljeni i za svaki otvoreni odpor nesposobni. Dapače bi rekli, da je ovo bio jedan

[43] Ljetopisi Margetićev i Benićev.

[44] Benić: Lašvanin.

korak pogriešan i sa vierskog pogleda, koji je vodio ne toliko k samostalnosti, koliko k odpadnu ću od glavnih muhamedanskih načela. Prvaci bosanski ne poznajući, kao što treba, duha i misli svoga proroka, držali su, da im je prosto trgati svezu sa kalifom, koji je u podpunom smislu rieči crkveni i politički poglavar, buduć Muhamed izbrisao sa države, koju je utemeljio, svaki narodni biljeg i tiem usredotočio svietsku i duhovnu vlast kod svojih pristaša. Riečju, nedosljedna bijaše ova borba medju bosanskom vlastelom i osmanlijskim življem, jer je trebovalo ili podat se sliepo sudbini i upravi stambolske gospode ili sav narod, kršteni i nekršteni, na samostalnost i neovisnost uputiti, zapostavivši tomu cilju svaki vierski obzir. Osamnaesti viek pun je bio najljepših prilika, da se Bošnjaci osove na vlastite noge, samo da je bosansku gospodu vodio pri tome razbor, kao što je bila puna dobre volje i srčanosti. I carigradska vlada, kao da je uvidjala, da od toga brašna ne bude pogače, te ako je njekad gledala i ugoditi rogobornoj vlasteli, do čas pokazala bi joj, da su još uzde u njezinih rukuh. Mjesto dakle da pedipsa uvriedu nanešenu carskomu namjestniku, pokuša posve drugim putem Bošnjake opet k sebi priljubiti, odazvavši s Bosne pouzdanog Avdullah pašu, a vezirski čin podielivši rečenomu Ahmet-paši, koji se je sada (proljećem 1728) vraćao iz Perzije s malim ostankom svojih četa, koje su dolazile kućama razpršene i bolestmi osakaćene.[45] Tri pune godine on je upravljao Bosnom, nastojeći ugoditi vladi i jednomišljenikom. Da se udvori caru, započe dizati bedeme u duljinu i širinu grada Sarajeva, oborivši cieli teret i trošak na bosansku raju. U tu svrhu proljećem g. 1729. dodje glavom u Sarajevo i sam stade rukovoditi gradnju. Suvremenici kažu, da je to stalo velike patnje i muke za jadnu raju, a on se najposlje morade okaniti ogromna i uzaludna posla.[46] Medjutim dozvolu dobavio je kreševskim i sutjeskim franjevcem, da poprave koli crkvu toli samostan, te se po tome vidi, da nije bio katolikom posve protivan.[47]

Ovom dozvolom napose okoristiše se sutjeska braća, jer su crkvu blizu iz temelja ponovili, lučevom šimlom pokrili, a iznutra

---

[45] Ljetopisi Lašvaninov i Benićev.
[46] Ondje.
[47] Ondje.

pošišetili, budući dotle nije bila šišećena. Za oprave oba samostana dadoše oko 2500 groša. Kad su blizu sve popravke dovršili bili, iznesoše Turci na Sutješčane mnoge potvore, a medju ostalimi, da su fratri pod zidove sakrili njekoliko topova. Sad se porodi velika parba, dodjoše vezirski mubaširi i htjedoše izobarati zidove. Okolo petnaest dana sjediše tu u kuhinji, al se ne može s njimi posao viditi. Najposlje, počem gvardijana ne bijaše kod kuće, vikar fra Lovro Seočanin uzmavši blaga 600 groša, otidje k paši, te davši mu 500 groša, a ostalim Turkom dvjesta, stvar ulila i utrnu.[48]

Kao da su stupanjem odvažnog sultana Mahmuta I. na priestolje kalifa i u Carigradu promienuli svoje držanje napram bosanskoj gospodi. Ova proslavivši kasno u jesen god. 1730. povišenje Mahmutovo, sliedeće godine u prvo proljeće ču viest, da je oduzet vezirski čin Ahmet-paši, te kako joj Porta šalje jednog za drugim svoje paše, koji će pouzdanije voditi javne poslove u smislu osmanske politike. Ovo je učinjeno i zato, da se lakše mognu poduzeti krvave odmazde, na koje su sbiljno pomišljali, a donjekle i postigli.

Medjutim kuga, koja je ove (1731) godine počela morit po Sarajevu i Jajcu, a sliedećega ljeta zarazila svu Bosnu, svratila je cielu pozornost na se; jer ne bi grada ni sela gdje nije bilo velikog pomora. „Mučno je znati," veli očevidac Lašvanin, „broj onih, koji pomrieše od ove kuge; ovo znam, da u velikih mjestih, kakono: u Sarajevu, Mostaru, Banjojluki i. t. d. na dan bi se po trista mrtvaca kopalo.[49] A Benić tvrdi, da je mnogo kršćanske čeljadi pomrlo, a turske bez broja.[50] Oba pako ljetopisca ističu svetu smrt fra Petra Lašvanina, izsluženog provincijala, koj se dobrovoljno posveti službi okuženih u rodnoj župi, ter tu i smrt ga snadje. A kada je kuga najžešće biesnila, franjevci i katolici posebnimi predstavkami obratiše se na Vjeroplodnicu, da im se jednoč dade posebni biskup; nu i ova molba osta neuspješna, valjda radi oporbe cesarskog dvora i bosanskog biskupa, koji su u tome nazrievali povriedu svojih prava.[51]

---

[48] Protocollum Induit. Conv. Sutj.
[49] Ljet. Lašvaninov.
[50] Ljet. Benićev.
[51] Državni arhiv i domaći ljetopisci.

I braća u Slavoniji imali su svojih nezgoda. Kada naime (1728) umrie provincijalni namjestnik fra Šimo Tomašević, krajiške oblasti ne dopustiše prekosavskoj braći ni obaviti izbora novog stariešine u kojem samostanu, gdje bi mogli doć i oni iz Bosne, već to moradoše učinit na obalah Save, u debelu hladu, stojeć daleko jedni od drugih i to pod pazkom zdravstvene i pogranične straže, te ovu čast podieliše fra Petru Karapandži.[52] Nesigurnost po život i imetak bijaše i sada u Slavoniji tolika, da je katoličko svećenstvo u neprestanom strahu živilo, a krivci tih zločina bili su obično sliedbenici grčko-iztočne crkve. Tako biskup Bakić gorko se tuži Vjeroplodnici (dne 26. ožujka 1729), da su isti zlotvori sriemskog biskupa u vlastitoj kući oglobili, slično učinili opatu de Vasca, biskupa smederevskog u njegovom stanu ubili, a i on da nosi dvie rane, dobivene od ovake vrste ljudi.[53] Od poginulih franjevaca spominje se fra Grgo Knežković.[54] — Uz ove nevolje uživali su i nješto utjehe. Cesar Karol VI. uzmavši u obzir učenost, odanost i druge prednosti fra Šime Mecića, izsluženog profesora bogoslovije i filozofije, poveljom od 2. ožujka 1731 učini ga svojim cesarskim bogoslovcem i duhovnim savjetnikom, s namjerom, da u njem odlikuje i samu bosansku državu.[55] — Ništa manje radosti nije prouzročila ni naklonost sriemskog biskupa Gabrijela baruna Patačića, kada listom od 12. lipnja r. g. pridieli mitrovačku župu iločkomu samostanu. Zanimivo je čuti povod ove odredbe. „Počem je," veli, „pastirska služba po cieloj blizu Slavoniji i sriemskoj vojvodini povjerena serafinskomu redu slavne države srebreničko-bosanske od mnoge druge gospode biskupa u njihovih biskupijah, i počem ovu službu oni (franjevci) velikim dobitkom duša, izglednim duhovnim sazidjivanjem puka, sjajnim napredkom i svojom obilnom zaslužbom kod Boga svagdje obavljaju, i mi, koji smo i dosada vlastitim izkustvom osvjedočeni bili o njihovoj gorljivosti i nastojanju, te i u buduće izvjestnom nadom u tome osigurani, otcima rečene države i reda častnog iločkog samostana . . . . . . dušobrižničtvo mjesta Mitrovice . . . . našom biskupskom i redovitom oblašću predali smo,

[52] Šibenički arhiv.
[53] Vjeropl. arhiv sv. 5.
[54] Imenik umrle braće u fojn. sam. d. 11. stud. 1728.
[55] In bene meritae Provinciae Tuae decus . . . Ramus p. 293—5.

da stan za mjestnog župnika sagrade dozvolili smo, kao što i sada predajemo, dozvoljavamo i naš otčinski blagoslov istim u Gospodinu podieljujemo.“ [56] Ove iste godine i pečujski biskup Nesselrod podieli dozvolu, da se u Mohaču sagradi nova residencija [57] U isto doba radilo se je o prosliedjenju osiečkog, o podignuću temišvarskog samostana i o dogradnji budimske crkve; [58] dosliedno, na sve se je strane ako ne razmicala, a to bar tvrdila bosanska provincija u novo osvojenih pokrajinah.

Al vratimo se opet na bosansko zemljište, kamo nas pozivaju znameniti crkveni dogodjaji, koji su znatno uplivali na kašnje djelovanje naših franjevaca. I godine 1734. nalazimo gori spomenutog Avdullah-pašu, gdje Bosnom upravlja. Medjutim bijaše već struhnuo krov na samostanu i crkvi u Fojnici, te se franjevci okrenu, da od paše dobiju preporoku, a od Porte službenu dozvolu. Vezir, da bolje operuša fratre, ne htje s početka ni čuti o tomu, ter se ovi obrate na pašina liečnika (ekimbašu) Dominika Castelli, rodom Zadranina, i na pašina sina. Zagovorom ovoga, a nastojanjem prvoga zbilja stigne ferman, za koji dadoše silni novac, te premda je već bila mrtva jesen, ipak nit je krov mogao čekati proljeća, nit fratri smjedoše s tim odgadjati već dne 18. listopada r. g. poče se tesat šimla, dne pako 5. siečnja 1735. dovrši se cieli posao.[59] U isto doba vezirov silihtar bijaše nametnuo silne danjke na fojnički kadiluk, tako, da mu siromaš nije mogla nadavati blaga. Dotuživši svietu tolika nepravda, skupi se više od hiljade ljudi, pobune se i malo je falilo, da nisu u kamen zasuli silihtara i kadiju Bećira Krivića. Ovaj se sakri izpred razjarene svjetine, a silihtaru ne da-

[56] Quoniam vero pastoralis . . . cura per totam fere Slavoniam et Ducatum Syrmii Seraphico Ordini Almae Provinciae Bosnae Argentinae per complures alios DD. Episcopos in suis dioecesibus concredita habeatur, quam cum magno Animarum lucro, exemplari populi aedificatione, eximioque profectu, suo quoque locuplete, apud Deum merito ubique administrant: Nos etiam de eorum zelo, et fervore quemadmodum hactenus experientia nostra certi, ita in futurum quoque spe certa securi, dictae Provinciae . . . curam dicti loci Mitrovica . . . commisimus. Ramus 269—70.

[57] Ibidem p. 364—6.

[58] Ibidem p. 209, 210, 235, 257.

[59] Ljetopisi Benićev i Lašvaninov.

doše ni ramazana omrsiti, već ga zatjeraše iz varoša. Do malo stav dignu se proti paši Visočani i Sarajlije, te obtuživ ga, dignu s Bosne, a nastupi mu Ali-paša Ećimović, vrstan vojnik i po narod veoma dobar čovjek.[60] I ova pučka pobuna, kojoj su na čelu stajali domaći muhamedanci, samo nas potvrdjuje u misli, da je silno nezadovoljstvo u zemlji tinjalo proti tudjinskomu gospodstvu.

U ovo isto doba koliko sv. stolica toliko i vrhovna uprava htjedoše čim podpunije znati šta i kako se radi u bosanskoj državi, koja se je ponosito širila skoro po cielom slavenskom jugu, svojim brojem izpunjavala redove svietovnjeg svećenstva te uživala veliki ugled nesamo kod rimskih kurija, već i kod vladarskih dvorova u Beču i Mletcih. U tu svrhu bi imenovan apoštolskim i redovničkim komisarom fra Kajetan Ab Interaquis, da osobno posjeti ovdje trudeću braću, a o svemu obaviesti Vjeroplodnicu i glavnog upravitelja reda. Nu počem je bečka vlada budno pazila na sve, što je Bosne ticalo se i iz daleka, to je ovaj ljeti g. 1733. najpre došao u Beč, noseć preporučno pismo na papinog nuncija Passionei, da mu ovaj izposluje dozvolu prieći u Bosnu i obaviti naredjeni mu posao. Ovomu je trebovalo dugo obtrkivati, dokazivati i moljakati oko dotičnih krugova, dok ih je uvjerio, da se ne misli naškoditi vladinim namjeram, već jedino koristiti crkvi i redu. Osim cesara i povjerenstva oslobodjenih zemalja vodili su pregovore dvorsko ratno vieće i ugarska vlada, buduć su bosanski samostani nalazili se u krajiškom i ugarskom području. Istom kada su stigle povoljne obaviesti od graničarskih oblasti, bi dozvoljeno fra Kajetanu, da odpočme svoj službeni posjet Koncem rečene godine isti prispije u Osiek, pošto je prije obašao ugarske samostane, te je odtale mogao javiti nunciju, da nije našao tolikih zloporaba, kolikim se je pribojavao, a i ono što je opazio prekršaja, uzrokom je bio slabi nadzor državnog starješinstva,[61] koji je bio onemogućen obsegom države, dalečinom jednog samostana od drugog i opasnošću putovanja; pak s toga iztače predlog, da se provincija na dvoje podieli, te da Bosna s Dalmacijom sačinjava jednu, a zemlje pod cesarem nalazeće se drugu državu. U slučaju, da ne bi htjeo bečki

[60] Lašvanin.
[61] Theiner mon. slav. mer. II, p. 259.

dvor dati Bosnu odciepiti od pokrajina cesaru podložnih, tada neka Dalmacija postane za se, a ostale za se redovničke provincije. Ako nije fra Kajetan, kao što se nagadja, od kuće pošao s ovom namjerom, to je njegov predlog bio jednodušno primljen od rimskih upravnika. Nu ne tako u Beču. Ondje su se njeko vrieme smišljali, izmicali i stvar zavlačili, bojeć se kakvih neugodnih posljedica. I opet je nuncij uvjeravo, da je to spasonosno po crkvene i političke odnošaje, te velikom mukom izmami od cesara privolju, pod uvjetom, da Bosna ostane pripojena cesarskim pokrajinama. A pošto se nije ni s ovom privoljom hitilo, nuncij je neprestano preporučivao fra Kajetanu, da hotomice razvlači svoj posjet, dok on svog cilja ne postigne.[62] Posve je jasan uzrok ove cesarske izjave, uz koju kašnje pristadodoše dvorsko ratno i ugarsko vieće. Još su svi vladajući krugovi disali ratobornošću i sanjali o razsulu Turske, da njezinom ostavštinom pomnožaju nove posjede, imenito bacali su oči na Bosnu i Srbiju, od kojih su jur ključe u rukuh imali, pri tome računajući na odanost i upliv bosanskih franjevaca, koji su i u nedavno doba toliko doprienieli k oslobodjenju preotetih pokrajina.

Istom sada fra Kajetan pristupi k oživotvorenju svoje osnove; nu nabasa na velike potežkoće i oporbu kod ciele države. Sva braća s jedne su strane uvidjala, da je provincija odveć prostrana i počem se je sterala u tri mrko se gledeće države, obćenje medju starješinstvom i podložnici da je postalo nemoguće, te da bi mnogo bolje bilo po nutrnju stegu, kad bi se mjesto jedne osnovale dvie ili tri redovničke pokrajine, uzmavši obzir na tadanje političke granice. Oviem bi se umanjili bili i obći troškovi, a nebi toliko smetnje trpila obća stvar od kontumacije, pogibljivih puteva i stotinu inih zaprieka. Al s druge strane žao im bijaše prekinuti davnu svezu i odreći se svih koristi, koje su potjecale iz toli velike zajednice. Da lakše savlada ovu oporbu, fra Kajetan odluči najprije pojedine dielove sklonuti na ovu diobu, a tada istom predložiti svoju osnovu obćoj skupštini. U to ime dne 17. siečnja 1734 držao je njegdje u Slavoniji dogovor sa slavonskimi i ugarskimi otci, gdje izjavivši, da je to volja sv. otca i Dalmatinaca, prisutni pristadoše na diobu

[62] Idem ibidem et p. 260.

i podpišu svi rečenu odluku. Sada se zaputi u Dalmaciju i stane na svaku ruku Dalmatince odvraćati od Bošnjaka, nudeć im samostalan položaj; nu ovi ne htješe o tom ni čuti, već su jednako zahtievali, da s Bosnom ostanu u redovničkoj zajednici. Odovuda njegdje ljetom r. g. razbijenih dlana dodje u Bosnu, te stane oštriti braću proti braći, tako, da su Bošnjaci napokon pristali na to, da se odiele od Dalmatinaca. Da su se tomu dugo opirali, uzrokom je bila dosadanja ljubav, koja je vladala medju jednimi i drugimi, njeka sličnost ćudi, srodnost po zavičaju i veći pristup na obe strane, te samo izrična volja cesarova i tri župe, koje je sutjeski samostan preko Save držao, skloniše bosansku braću, da opet ostanu s Prekosavci, ostavivši simpatične im Dalmatine, od kojih su se težkim srcem razstajali.[63] Polovicom listopada vrati se fra Kajetan na novo u Slavoniju i tu početkom sliedeće godine drža obću skupštinu, u kojoj podieli bosansku državu na tri diela, davši svakomu naslov provincije. Prva provincija imala je sastojati iz samostana u Ugarskoj, Banatu, Sriemu i Srbiji; druga iz onih u Slavoniji i Bosni, a treću imali su sačinjavati dalmatinski samostani. Ovu razstavu iliti diobu on obavi na ime sv. stolice, te odmah imenova i tri provincijala, a takovim označi za slavonsko-bosansku državu fra Šimu Mecića, za ugarsko-sriemsku pako fra Luku Karagića. Ovo ciepkarenje medju braćom stojećom pod istim vladarom nebi po ćudi ni jednoj strani, te buduć osmi dan poslje izbora umro bosanski državnik, obe države se opet sobom spojiše i priznaše Karagića zajedničkim starješinom[64]. Ovakoj diobi pribavi fra Kajetan potvrdu od strane uprave reda, koja poveljom od 26. ožujka 1735 uzakoni ovu uredbu, bivši na to izrično opunomoćena papom i stožernikom pokroviteljem. Kao glavni povod ovoj dielitbi navadja silni obseg i prostranost bosanske države, koja je obuhvaćala Bosnu (s Hercegovinom), Hrvatsku, Ugarsku, Banat, Sriem, Srbiju i Dalmaciju. Osim udaljenosti mjesta, još se spominje gorovitost dotičnih pokrajina, množtvo velikih rieka, opasnost putovanja i neprijaznost pučanstva prama katolikom i franjevcem, a to je sve uzrokom bilo, da nisu mogli provincijali redovito pohadjati samostana nit braće,

---

[63] Lekušića bilježke u šibeničkom arhivu. Ab Occhievia Epit. p. 13.
[64] Ab Occhievia Epitome vetust. p. 17.

podložnici sa starješinom obćiti, a definitori držati svoje skupštine. Iz iste povelje doznajemo, da su ostali u bosanskoj državi sliedeći samostani, naime: u Sutjeskoj, Fojnici, Kreševu, Velikoj, Našicah, Požegi, Brodu, Gradiškoj, Cerniku, Djakovu, Osieku, Budimu, Baji, Baču, Tolni, Aradu, Radni, Vukovaru, Šarengradu, Petrovaradinu, Iloku i Biogradu; a uz to još residencije: u Čuntiću, Temišvaru, Mohaču, Pakšu, Feldvaru i Somboru. U sve dvadeset dva samostana i šest residencija, osim prostih župa. Dalmatinska država bila je stavljena pod zaštitu sv. Kaje pape i mučenika, rodjenog Dalmatinca, te je sastojala iz devet samostana, koji su se nalazili: u Visovcu, Šibeniku, Makarskoj, Zaostrogu, Živogošću, Sinju, Omišu, Kninu i Karinu; residencije pako imala tri i to: u Spljetu, Sućurju i Braču.[65] Ako i mimohodice bacimo pogled na pokrajine i mjesta, gdje su se nalazila ova prebivališta, uvjerit ćemo se o veličini bosanske države i o udaljenosti jednih samostana od drugih. Ali prama množtvu samostana bio je i broj naukovnih zavoda. Vrhovna uprava reda ravnala je bogoslovnimi školami: u Budimu i Šibeniku, država pako pravila je bogoslovnimi zavodi: u Osieku, Petrovaradinu, Živogošću, Biogradu, Sinju, Visovcu i Makarskoj. Nadalje filozofija predavala se je: u Budimu, Baču, Sinju, Aradu, Zaostrogu, Požegi, Kninu, Makorskoj, Brodu i Vukovaru; novicijat pako bio: u Velikoj, Iloku, Visovcu, Živogošću, Fojnici, Sutjeskoj i Kreševu. Broja redovnika u to doba, kao ni redovničkih župa i duša njim povjerenih, ne možemo ni odkle doznati. Imamo medjutim popis iz god. 1723., po kojem je bilo tada u Slavoniji i Ugarskoj 80.000, u Dalmaciji 30.000, a u Bosni samo 25.000 katolika, kojim su bosanski franjevci duhovnu službu činili.[66]

Iz ove dielitbe gledala je svaka stranka čim više koristi postići, a buduć su političke granice imale biti i granice pojedinih provincija, Dalmatinci na temelju njekih povjestnih podataka zatražiše od spomenutog apoštolskog povjerenika, da im prizna pravo na Hercegovinu, Duvno i Livno, sve do rieke Rame, ako bi se kada ove zemlje oslobodile izpod turskog jarma i pripojile kojoj

[65] P. Carolus M. Perusinus, Chronologia historico-legalis Ser. Ord. t. III, P. II, p. 202—3.
[66] Šibenički arhiv.

*

kršćanskoj državi.[67] Priko znanja bosanskih otaca izdade fra Kajetan ovu naredbu, nu njoj se uzprotiviše oštećena braća, kao što ćemo nižje viditi.[68] Dosliedno, uzpostavljeno je opet načelo, da tadanje političke medje budu mejaši obim državam i po tom Bosna i Hercegovina poče sačinjavati s prekosavskimi krajevi, a Dalmacija od Nina do Kleka posebnu redovničku provinciju.

Bosanska braća bila su upravo ucviljena ovom diobom, koja ih je na uviek razstavljala od Dalmatinaca. Al u isto doba utješeni su bili viešću, koju su dobili u veljači r. g. od zadarskog nadbiskupa Zmajevića, da je Vjeroplodnica odlučila izpunit im davnašnje želje i jednog od domaćih sinova počastiti čašću i naslovom biskupskim, ujedno pako da im je poslala znatnu svotu misnih namiena.[69] Izbor medjutim obavljen je istom koncem godine, te je pečatnicom od 12. prosinca papa Klement XII. imenovao fra Matu Delivića, rodom iz Kreševa, bolinskim biskupom i vikarom apoštolskim u Bosni i Hercegovini (duvanjskoj biskupiji), to jest u krajevih Turkom podložnih.[70] Ovim je sadašnja Bosna s Hercegovinom privremeno iznimljena izpod vlasti redovitog bosanskog biskupa, te je providjeno bilo najprešnijim potrebam puka i svećenstva, možebit i zato, da se ovo lakše umiri glede diobe.

Kada je ovaj glas u Bosnu došao, i katolici bijahu u velikoj neprilici. Turska vlada, ratujući proti Perziji, bila je izpraznila blagajne i uništila bojne sile, te se je sada obratila i na kršćane u Bosnu, da se dignu na oružje i podju na Perziju. Katolici jednodušno uzkratiše posluh te ni jedan cigli od njih ne ode, već se novcem izkupiše. Ovoga oni ne učiniše iz straha od vojevanja, kako svjedoči spomenuti Zmajević, nego zato, što su smatrali Perzijanca velikim dobrotvorom kršćanstva, koji uznemirujuć Tursku u Aziji, nije joj davao vremena ni oduška, da udara na Evropu.[71] Neima sumnje, da su ove i slične misli potekle od franjevaca, koji su još uviek uzpirivali nadu, da će turska carevina brzo podleći udarcem, što su odasvuda na nju padali, samo ako i kršćani ne budu sebi

[67] Epitome Vetustatum p. 14.
[68] Chronologia hist. legalis t III, p. 208.
[69] Vjeroplodničin arhiv sv. 5.
[70] Farlati t. IV, p. 84—5.
[71] Vjeropl. arhiv sv. 5.

kovali lance, u kojih će ih Turci još bolje sapeti, kad liepo odvrate svaku pogibelj. Ova nada u skoro oslobodjenje još im je osladjivala život; inače bi duhom klonuli i sdvojili, videć se mrženi i progonjeni.

Viest o naimenovanju Delivića za apoštolskog vikara, sa naslovom, čašću i vlašću biskupskom, veoma obradova bosanske franjevce i katolike, a ovi odmah pohitiše da pismeno zahvale zadarskomu nadbiskupu Zmajeviću, što im je tu davnu želju podupro kod sv. stolice i dotičnu milost izprosio[72]. I Delivić je to najvećma pripisivao Zmajeviću, pak budu je isti nosio naslov apoštolskog posjetitelja i za Bosnu, a vjerojatno uplivao i na njegov izbor, zaputi se u Zadar, da tamo primi biskupsku posvetu. Ova je bila obavljena u nedjelju presv. Trojstva (dne 27. svibnja 1736) i to u prvostolnoj crkvi sv. Anastazije, uz prisutnost mnogobrojnog puka i podvorbu dvojice kaptolskih dostojanstvenika, u mjesto biskupa[73]. Još isti dan saobći Delivić Vjeroplodnici svoju posvetbu i obeća joj posluh u ovisnosti od zadarskog nadbiskupa, kojemu su tada bile preporučene sve latinske crkve na balkanskom poluotoku; a u isto doba javi krute progone i tlačenja, koje trpi njegov puk i svećenstvo[74]. Sliedećeg dana pisa i Zmajević istomu sv. sboru kako je posvetio Delivića i dao mu na ime Vjeroplodničino 200 talira, da nabavi potrebitu biskupsku odjeću, ter ga hvali kao revna svećenika i vriedna podieljene mu časti[75].

Ovo medjutim veselje radi osnutka apoštolskog vikarijata bi veoma kratko po franjevce i katolike, a Deliviću ogorči se početak same službe. Susjedni dalmatinski (spljetski i makarski) biskupi ustaše proti ovomu zaokruženju vikarijata, držeći, da su tiem narušena njihova prava i sužene njihove biskupije. Imenito se oprie ovoj odredbi spljetski nadbiskup, tvrdeći, da Livno, Glamoč i Grahovo sačinjavaju od vajkada sastavni diel njegove nadbiskupije, u kojih su, ne samo on, već i njegovi predšastnici vršili podpunu pastirsku vlast, pak da bi on to mogao i u buduće činit bez ikakve

---

[72] Ondje.
[73] Farlati tom. IV, p. 85.
[74] Vjeropl. arhiv sv. 5.
[75] Ondje.

zaprieke, a po tom, da nije bilo ni potrebe ove prediele od njega oduzimati i novomu apoštolskomu namjestniku podredjivati. Makarski biskup i dalje podje u svojih zahtjevih, te poče svojatati cielo Duvno, Hercegovinu i Ramu, sve do njekog mosta pod planinom Zecom, valjda onoga, štono stoji sada porušen na rieci Banjalučici. Dapače spljetski nadbiskup dodje osobno u Livno, da tiem osigura svoje pravo, a oba svoje tužbe i dokaze podnesoše Vjeroplodnici, koja uzmavši na novo u pretres cielu stvar, dosudi, da Delivić za njeko vrieme ne idje u Livno, al da ine prieporne predjele posjećuje i upravlja, tiem više, što zavedenjem apoštolskog vikarijata nije se namjeravala osnovati nova biskupija na štetu susjednih, već je duhovna uprava nad katolici u Bosni i Hercegovini privremeno bila povjerena apoštolskomu vikaru, poradi osobitih okolnosti i uzroka, koje svak lako razabire. Proti ovoj novoj uredbi ustadoše i katolici u Duvnu, Hercegovini i Rami, ter molbom od 20. prosinca r. g. zamolišе vjeroplodnički sbor, da i nadalje ostanu pod makarskim biskupom Blažkovićem, jer da ovomu oni lahko izprose dozvolu od turske vlade te dolazi javno, dieli nabožne darove i drži svečano službu Božju, na začudjenje samih Turaka, koji ga tada prate od župe do župe, pak neće trpit u tome promjene; dočim Delivić tajno dohodi i kriomice obavlja sv. potvrdu[76]. Ovo potvrdjuje i Delivić, al je to činio iz straha od Turaka, koji su priekim okom gledali sve neobične sastanke; nu dodaje, da je već do 4. rujna r. g., dakle kroz cigla tri mjeseca svoje službe krizmao preko tri hiljade katolika, izmedju kojih četvrtina bila je izmedju 60 i 80 godina[77]. Posve su drugčije primili ovu crkvenu uredbu livanski katolici, buduć listom od 9. listopada istoga ljeta njihovih dvanaest glavara zamolilo sv. stolicu, da se i oni priluče bosanskomu vikarijatu, pošto je već minulo 60 godina, da im nije dieljena sv. potvrda te ima preko tri hiljade nekrizmanih[78]. Ova dva posljednja pisma, te izviešća zadarskog nadbiskupa utvrdila su Vjeroplodnicu u njezinoj odluci, pak je odsele još odlučnije branila apoštolske vikare i čuvala u cielosti obseg njihove duhovne

[76] Ondje.
[77] Ondje.
[78] Ondje.

vlasti, tako, da su i protivnici morali odustat od svojih tužba. Nasuprot veliku su utjehu crpili ostali bosanski katolici od prisutnosti novoga biskupa, ter su od veselja plakali starci, gledajuć Delivića urešena biskupskom odorom[79],

Nova čast i mučna služba ne mogaše Delivića toliko raztresti, a da se ujedno ne pobrine braćom i njihovom budućnošću. On je s njimi zajedno gorko žalio, što su Bošnjaci odciepljeni od Dalmatinaca, te je neprestano radio i molio, da se odiele od prekosavskih a sjedine sa dalmatinskimi franjevci. U listu pisanu Vjeroplodnici na dan svoje posvetbe živo predoči korist, koju su bosanski samostani uživali od onih u Dalmaciji, a ujedno potuži se na hladne i udaljene Magjare, tvrdeći, da će se bosanska braća brzo uništiti, ako se oba kraja (dalmatinski i bosanski) čim prije u jednu državu ne spoje. Istu molbu ponovi i pismom od 4. rujna r. g.[80] i premda na oba lista osta mu dužna odgovor, on za to ne odusta od svojega nastojanja, već još istoga ljeta pozva i dalmatinsko starješinstvo, da i ono sa svoje strane radi nadovezati netom prekinutu svezu[81]. Da se nije zadovoljilo tolikim prošnjama, uzrokom je bila izrična želja cesareva, koji je htjeo po franjevcih vršit njeki upliv na Bosnu i Hercegovinu, koje je želio viditi sjedinjene u svojoj kruni.

Osnutak apoštolskoga vikarijata i dioba redovničke države za sobom su povukli njeka pitanja, koja se nisu mogla riešiti medjusobnim sporazumkom dotičnih činbenika; pak s toga su braća bosanske kustodije obratila se na Vjeroplodnicu, da ona izravna sve prepirke. Njihov utok pretresivan je u skupnoj sjednici istoga sv. sbora od 23. srpnja (1736), te premda ga neimamo u izvoru, ipak je izcrpljen bio u predlozih kardinala izviestitelja, koji su sadržani u zapisniku dotične sjednice. Ovdje se ponajprije iztiče, kako spljetski nadbiskup, zatim biskupi bosanski i makarski svojataju njeke župe u Bosni i Hercegovini, te dočim jedan odobrava predloženog župnika, drugi ga skida, na smutnju i nepriliku koliko redovnika,

---

[79] Arhiv. ap. vikarijata u Bosni, spržen g. 1878.
[80] Vjeropl. arhiv sv. 5.
[81] Šibenički arhiv.

toliko i puka. Nadalje, tuže se, da im je zabranjeno prosit po Ugarskoj i Dalmaciji, kada ih vjerovnici sile na uplatu ogromnih dugova, i da im je oduzeto pravo slati klerike u Italiju na nauke. Napokon mole, da se opet sjedine s Dalmatinci ili bar da Pekosavci ustupe jednu župu osiromašenomu kreševskomu samostanu, te da se Hercegovina trajno pripoji Bosni, a po tom da se uništi naredba skorašnjeg apoštolskog povjerenika, kojom je Dalmatincem osigurao pravo na Hercegovinu do rieke Rame, u slučaju da bi ove pokrajine došle pod kršćanskoga vladara. Vjeroplodnički sbor udovoljio je blizu svim ovim prošnjam: imenito rieši glede neprilika, koje su bosanski franjevci imali sa susjednimi biskupi, da se ovostrani samostani povjere brizi i podpori apoštolskog vikara, koji bi ih uzeo pod svoju zaštitu. Osim toga dozvoljeno je Bošnjakom, da odsele mogu slati u Italiju dvanaest mladića na nauke, od kojih samo trećina ili naviše polovina smjela bi se premješćati; a u isto doba komisarevu odluku glede Hercegovine stavi izvan kriepostí. Ostala pitanja biše ustupljena vrhovnoj upravi reda, da ih ona u najbližjoj obćoj skupštini pretrese i rieši, a svoje zaključke podastre istomu sv. sboru[82]. Medjutim upravitelju reda ne bi ni malo po ćudi, da su braća u Bosni stavljena pod okrilje apoštolskoga vikara, te nazirajući u tome suženje svoje i provincijaleve vlasti, potraži razjasnjenje, a Vjeroplodnica mu ogovori, da tiem nije namjeravala okrnjit prava redovničkog stariešinstva, već osigurat bosanske franjevce proti sdvoranjim neprilikam[83]. Ovako naši patníci nadjoše i ovaj put zaštitu kod sv. stolice, kojoj su pouzdano odkrivali sve jade i nevolje, štono su ih odasvuda snalazile, te ih je samo pouzdanje u njezinu nepristranost i blagonaklonost kriepilo i hrabrilo, da ne smalaksaju u tolikih nepogodah.

U isto doba progoni i svakojake nepravde bile su na redu, nu tužbe na njih bile su umukle pod pritiskom rečenih crkvenih i redovničkih razmirica. Turska nesretno je sada ratovala s Perzijom, a Rusi su pobjedonosno napredovali u Krimu proti njezinim

---

[82] Chronologia hist. legalis Ser. Ord. Perusini, tom. III. P. II. p. 208.

[83] Ibidem p. 209.

saveznikom Tatarom, gdje im dopadoše ruku gradovi Azov i Perekop, dapače i tatarska priestolnica Bagčiserai. Ovi porazi veoma smutiše sve, a napose bosanske muhamedance, da su ovi planuli mržnjom na kršćane, a cielu krivnju za rusku navalu obarali na domaće franjevce, te su na njih izkaljivali svoju osvetu, kako to svjedoči biskup Delivić u spomenutom rujanskom listu[84]. U kolovozu stiže viest, da je Porta službeno naviestila rat Rusiji, a ujedno stiže mlogo blago, da se pišu sejmeni i bešlije, a kada se popisaše, odoše s njimi mnogi bezi i neferi, vodjeni od četiri bosanska alajbega, tako, da sve tri čovjeka odpremiše četvrtoga. Da nisu otišli bez velike neprilike i po kršćane, možemo sami nagadjati, a to dokazuje i sliedeći dogodjaj. Pri polazku sutjeski susjedi Neimarevići navedoše 40 spahija u obližnji samostan, obiju velika vrata i unutra uvedu konje, čineć po Sutjeskoj i po samostanu velike štete. Braća ne smjedoše im izać na oči, a oni, kad unoća, stanu pucat iz pušaka u njihove prozore, te zadadoše veliki strah, i sutradan njekako odoše[85]. Od ove turske samovolje trpili su im i drugovi u Fojnici. Bivši se poturčili Antun Lovrić-Bolo i njeki Stevo iz Sutjeske, stadoše oba progoniti fratre i katolike tako, da očevidac ne uztručaje se uzporedit ih s Antikrstom. Kroz više dana ni jedno kršćansko čeljade u Fojnici ne smjede se na dvor pomoliti, buduć su obojica neprestano hodala po varošu, praćeni od mnogih turskih brezposlenjaka, s bubnji i sviralami, a višeput i pokraj samostana prolazili, psujuć i pogrdjujuć sve, koje bi sreli, kuće lupajuć i prozore razbijajuć, uz kriku: „Hoćeš se poturčiti“.[86] Ovi i slični napadaji na osobnu sigurnost ponavljali su se širom sve Bosne i Hercegovine proti fratrom i kršćanom, a da tomu nije bilo lieka od strane državne oblasi.

I iz ovih kratkih crta može čitatelj stvorit sebi pojam o tadanjem položaju bosanskih franjevaca. Odtrgnuti od pristupne Dalmacije te na novo pričvršćeni braći stanujućoj po doljnjoj Ugarskoj i Slavoniji, osiećali su se osamljeni više nego igda prije, a svoje

---

[84] Vjer. arhiv sv. V.
[85] Benićev ljetopis.
[86] Lašvaninov ljetopis.

interese zapostavljene političkimi obziri. Sava je bila nepregazivi Rubikon usljed njemačke nepovjerljivosti i turske dvoličnosti, ter su naši franjevci samo po imenu sačinjavali jednu provinciju s onimi preko Save. Ni osnutak vikarijata nije bio bez velikih uzgona; riečju: svak se je htjeo okoristit žalostnom sudbinom Bosne i Hercegovine, a dosliedno i nevoljom ovdašnje braće. Ovo pretiskivanje uza zid dokončavali su domaći muhamedanci, svakovrstno tlačeć i progoneć krštene sugradjane, i u tomu su davali oduška svojoj ratobornosti, a ujedno i mržnji proti kršćanom.

XVIII.

Potvore.

(1737—1743).

Jedna od najcrnjih doba franjevačke prošlosti u Bosni jest ova, koju počimamo crtati. Uviek, a navlastito ovog vremena tolike se izmišljotine skovaše, tolike potvore prosuše se na domaće franjevce, da bismo skoro pomislili, da su se javne oblasti i posebni muhamedanci sročili, da nadju kakvog takvog povoda zatoru franjevačkih samostana, tih neosvojivih bedemova katoličke crkve u Bosni, proti kojim uzalud se je borilo nasilje i azijska lukavost. Franjevcem se je u grieh upisivalo trajno nastojanje Austrije cieloga ovoga vieka, da Bosnu i Hercegovinu pripoji habsburžkoj dinastiji, a po tom sve turske ratne nesreće bile su po mnenju domaćih i nedomaćih muhamedanaca uzrokovane potajnim šurovanjem katoličkog svećenstva sa neprijateljskom velevlašću.

Prvi povod svim ovim potvoram pruži se Turkom u tako zvanom „banjalučkom ratu". Rusija, sklopivši podpuni obrambeni i navalni savez s Austrijom, zarati na Tursku radi Azova, dok se je ova još hrvala s Perzijom. Uzalud je cesar Karlo VI. nastojao izmiriti obe ratujuće stranke, jer Porta odbi svako posredovanje, te Austriji drugo ne preosta, do skočit u pomoć svomu savezniku i oružanom silom izvojštit mu zahtjeve, uzdajuć se, da će razdvojenjem turske bojne snage lako i sama što zadobiti, imenito, da će osvojit Bosnu i Hercegovinu, a Srbiju i Vlašku bolje osigurati, pak se tako oštetiti za nedavni gubitak Napulja i Sicilije. Nu preračuna se. Princ Evgen Savojski već je bio zaklopio oči (1736), a s njime kao da je na jednoč nestalo u austrijskoj vojsci ratne

spremnosti, bojne vještine i junačkog oduševljenja. Držeć da je sve još u dosadanjem stanju, diže se jaka vojska i poreda se duž tursko-austrijske granice, vrhovna vojna uprava bi povjerena knezu Hildburghausenu, a na desnom krilu imali su vojevati Hrvati pod svojim banom Eszterhazy-em. Glasovi o namjerah bečkog dvora i kretanju austrijskih četa prama Bosni brzo doprieše ovamo, te se odmah uzvrpože Turci, tiem više, što su netom prošlih godina mnogi otišli i zaglavili u Perziji, a i proti Rusu bilo dignuto 5000 spahija, osim inih neredovnih četa. Vezir Ali-paša nastojao je umanjiti strah, premda se je i sám bojao, da ne dodje do rata i na ovom kraju carevine, pak je propitao se i kod velikog vezira za uzrok ovog naoružanja; nu ovaj mu odgovori, da je Porta u dobru odnošaju s Austrijom te da se nije ništa od nje bojati, a sva priprema, da je obična državna opreznost. Ni ova toli ugledna izjava nije mogla umiriti vezira, koji je dnevice dobivao viesti o primicanju cesareve vojske k bosanskim granicama, ter pošalje svoga poklisara do maršala Hildburghausena, da mu razjasni postupak svoje vlade. On se je istina, izpričavao da ne zna tomu uzroka i natucnuo, da se nada istom na Petrovdan jasnijoj naredbi, nu poslanik je ipak razabrao, da se kriju pod tim izgovorom posve neprijateljske namjere, te vrativ se u Travnik, obaviesti o svemu vezira. Ovaj sad stoprv uvidi cielu pogibelj, koja prieti Bosni od kršćanske navale, te brže bolje pozove sve stališe, pogranične zapoviednike, uglednije činovnike i poglavare koli vojne i gradjanske, toli i vierske struke, ter im stavi pred oči vjerojatnost rata s Austrijom, a nemogućnost, da im vlada išta pomogne, pak potraži njihovo mnenje. Svi se jednodušno izjave, da im je sveta dužnost ustat na obranu vjere i carevine, pak s toga odlučiše, da se odmah svak pozove pod oružje, počmav od kadije i imama (turskog župnika), pad do zadnjeg seljaka muhamedanca, a koji ne htjedne poći, da se objesi o kućnih vratih. Nadalje imenovaše za preostavše u Bosni spahije nove Alaj-bege (konjaničke pukovnike), a za oružanje ostalog naroda, da se izašalje u svaki kadiluk (sudbeni kotar) po jedan ratu vješt čovjek, koji će ustrojiti i predvoditi svoju četu. Napokon bi odlučeno narediti svim pograničnim oblastima, da vezira obaviešćuju o svakom kretanju

neprijateljske vojske, a ujedno da drže u pripravi i dobru redu sve bojne sprave, hranu i strieljivo[1].

Čim bi razpuštena ova narodna skupština, a možebit i u njoj, Turci planuše mržnjom na franjevce, kao da oni izazivaju ovi sukob ili bar da stoje u službi bečke vlade, te ih potvoriše da su im samostani puni bojnog oružja, barjaka, škriljaka i drugih ratnih potreboća, koje je cesar poslao, da se naoruža i raja proti Turčinu[2]. Bosanskim prednjakom svidjalo se je to izmišljotinom sve dotle, dok ne čuše da je Austrija njegdje početkom srpnja otvorila neprijateljstvo, udarivši sa sjevero-zapada na Staru Ostrvicu, a sa iztoka na Lešnicu i Zvornik. Sarajevski mullah, vraćajuć se iz Travnika u Sarajevo, navrati se dne 14. srpnja u fojnički samostan, te sobom pregleda svu crkvu, samostan i svaku sobu, ne bi li što našao; a kad ništa neopazi, podje u Kreševo da isto učini; nu u putu stiže mu viest, da su cesarevci pošli i prama Banjaluci, te odleti na vrat na nos u Sarajevo, da digne na noge i svoje okružje.

Neopisiva žurba i bojazan zavladaše svom Bosnom. Njekoliko janjičarskih i drugih satnija ode prama Zvorniku, a i vezirev čaušlar-aga i deli baša pokupiv nješto vojske po Travniku, podju jedan u Skoplje drugi u Jezero, te podigavši sve što je moglo poći u boj, polete u pomoć Ostrovici, vezir pako stane žurno pribirat vojsku iz ostalih kadiluka, da ju sam sobom predvodi. U prvi mah kršćani nisu bili zvani, da s Turci uspored vojuju, al su zato morali dati obilnu podporu, dapače posudit i oružje. Tako sami sutjeski samostan, osim što dade s narodom zajedno, bi prisiljen uručiti novim vojnikom četiri puške, dvie sablje, oku praha, tovar pšenice, jednoga konja, tri sindžirlije, dvie kabanice i još koješta[3]. Isto su tako i druga dva samostana imala nješto dati, nu toga ne nalazimo zabilježena. Buduć je pako bilo odlučeno u gore spomenutom vieću, da se dovrše utvrde oko Sarajeva, koje je bio počeo

---

[1] Osim Benićeva ljetopisa služi nam ovdje osobito „Die Kriege in Bosnien in den Feldzügen 1737, 1738 und 1739 beschrieben von dem . . . Kadi Omer Effendi, aus dem Türkischen übersetzt von Johann Nepomuk Dubsky. Wien 1789,

[2] Benićev ljetopis.

[3] Ondje.

Ahmet-paša Skopljak, cielo je breme te radnje palo kršteni narod, osobito pako na raju oko Sutjeske, Fojnice i Kreševa, te je naš ljetopisac Benić predvodio svoju župu i 15 dana ostao u Sarajevu, dok su se obavili nuždni poslovi, župljani pako dali su u to ime 100 konja i 50 ljudi[4].

Medjutim krenu i vezir iz Travnika, te pade na prvo noćište pod planinu Karaulu, gdje mu stiže viest, da su Austrijanci suzbijeni izpod Ostrvice. Veselje, koje zavlada medju vojskom, za čas obrati se u skrajnju ogorčenost proti franjevcem i katolikom. Bivši uhvaćen njekakov hrišćanin i upitan, zašto Niemac udari na Turke priko vjere, odgovori: „To su kriva vaša raja i njihovi fratri." „Čuvši ovo Turci, mamom se pomamiše", veli ljetopisac Benić, „i sva vojska grakuu suprot raji i nama siromahom fratrom. Ali-paša bijaše čovjek pametan, pak im reče: hajdete da idemo prija Niemca razbiti, pak inšallah* kad se povratimo, što je do sedam godina, pod sablju, a što žensko u roblje ćemo okrenut. Kad čusmo te žalostne glase, može svak pametan pomisliti, kolika tuga i žalost pade svrhu srca naših; medjutim posjekoše Turci rečenoga vlaha". Vezir, krenuvši odatle u Jajce, doznade da su Banjalučani porazili austrijsku prednju stražu, te pošto razumi od prispjelih sužanja, da je neprijatelj u ogromnu broju, ode na Podražnicu i tu ustavi vojsku, dok mu ne stignu i ostale pomoćne čete, da može i priuba računati na pobjedu.

Austrijska je vojska medjutim prispjela pod Banjaluku i počela sa dvie strane pucati na tvrdjavu, tako da vojna pomoć, koju je vezir bio poslao gradu na obranu, nije imala zgode sjedinit se s obsjednutimi četami, nit smjela zametnut borbe s neprijateljem, već se je zadovoljila gradnjom splavi na gornjem Vrbasu, čekajući na ukupni vezirev dundar. Banjalučki muhamedanci uplašeni ovom navalom, prebjegli su u grad, a kršćani, držeći da je nadošlo vrieme njihova oslobodjenja i turskoga poraza, provališe u prazne kuće i raznesoše sve bolje pokućtvo, koje Turci u hitnji ostaviše[5].

---

[4] Ondje.

* Ako Bog da!

[5] Enchiridium etc. R. P. Matthaeo Christichevich M. S. existens Fojnicae, p. 62.

Vezir izčekujuć svoje čete, provede na Podražnici petnaest dana i ču, da su Austrijanci, odnosno Hrvati obkolili Cetin i Bužin, te stade se pridomišljati kamo da okrene vojsku. Ni bosanski prednjaci nisu se znali odlučiti šta im je prečje, ter morade paša riešiti zagonetku. On odabra Banjaluku, da najpre iz nutrnjosti Bosne protjera neprijatelja, a tada istom poleti na obranu granice. Našavši na Vrbasu gotove splavi, bijaše mu lahko vojevati na obe strane Vrbasa. Dne 4. kolovoza otvori se bitka, te počem je austrijska vojska bila za boj nepripravna, Turci pako neopisivom brzinom i zanešenošću udarili, za čas pobjeda pripade napadačem, te osim gvoždja i praha vojevao je za Turke i brzi Vrbas, progutavši u svojih valovih mloge kršćanske vojnike, dočim njihovi drugovi s protivne obale nisu im mogli nikakve pomoći pružiti[6]. U gluho doba noći povuku se Austrijanci prama Savi, te se ulogore tri sata daleko od Banjaluke. Njeke bosanske i arnautske čete polete za njimi u potjeru, ne pazeći na vezirevu zabranu, al naopako po se, jer mlogi zaglaviše, a ostali vratiše se krvavih glava[7]. Ova bitka nije bila tako odlučna, da su morale austrijske čete uzmaknuti, dapače one su uzprkos toj silnoj navali zadržale dobre položaje, pak je začudno, da su ostavile bojište i ne pokušav još jednoč bojnu sreću. Naš Lašvanin i Kristićević to pripisuju višjoj naredbi, pak vele, da bi to morali Austrijanci učiniti, sve da su i osvojili Banjaluku. Gubitak medjutim bio je velik na obe strane, te nije padalo na um Ali-paši da progoni bježećeg neprijatelja. Turski povjestničar priča, da je odmah iza ovoga okršaja stiglo u pomoć i pet stotin kršćana iz Sarajeva koje je mullah poslao, nu da ih je vezir vrnuo kući, kao suvišne[8]. Naši ljetopisci Benić i Lašvanin premda su pomnjivi u bilježenju suvremenih dogodjaja, ipak to ni jednom riečju ne spominju, pak bi rekli, da su to bili sliedbenici iztočne crkve, kojim nije u volji bilo širenje Austrije po balkanskom poluotoku, počem je bečki dvor nosio na sebi biljeg izrazito katolički, te je tada promicao misao o ujedinjenju obijuh crkava.

---

[6] Ljetopisi Lašvaninov i Kristićevića.

[7] Lašvanin.

[8] Omer-Effendi, Die Kriege in Bosnien S. 119.

Glas, da su Turci razbili kršćansku vojsku i počeli se slavodobitni vraćat svojim kućama, tužno odjeknu u srcih katolika, a napose franjevaca, te su mrli od straha, poznajući krvoločnost i bies svojih gospodara, kad im se pruži i najmanji povod, da se razgnjeve. Prvi biše na redu banjalučki kršćani, koji su se polakomili za plienom, te čim se razidje vojska osloboditeljica, mjestni muhamedanci učiniše vieće, kako da im se osvete. Nakon duga dogovora prevlada savjet starijih i umjerenijih, da se ništa ne čini za to kršća nom, govoreći: „Ako je naša raja i skrivila plieneć naše kuće, ona će to i nadoknaditi; ako li ju pako izsječemo, ostat će nam kuće za uviek prazne, dapače i srušit će se, budući je nama mrzko raditi, a neuputno prositi"[9]. Posve su drugačije govorili oni muhamedanci, koji su bili iz sredine Bosne, a sada se vraćali na svoja ognjišta. Oni su smrću i zatorom prietili koliko franjevcem, toliko i katolikom radi tobožnje izdaje. I najbližja okolina vezireva hlepila je za osvetom, te premda je Ali-paša bio čovjek u svakome pogledu mudar i oprezan, morade popustiti obćoj razjarenosti, pak dozvolit najstrožiju iztragu i obećat strogo pedipsat krivce. Stigavši u Travnik, prepusti cielu stvar svomu ljubimcu Mehmed-paši iz Korče, a ovaj povjeri svomu sinu, davši mu u tu svrhu pašinu keskin-bujruntiju (oštru zapovied), da ode u sva tri samostana i dovede povezane gvardijane, te sve ostale „koji se konopom pašu". Videći to franjevci u Fojnici i Kreševu, dadnu mloge jaspre vezirevu izaslaniku, samo da pusti u miru biskupa Delivića i drugu braću, dapače skočiše i njeki susjedni Turci te se ujamče za fratre, da nisu o izdaji radili. Medjutim pašalije odvedu oba gvardijana, fojničkog i kreševskog u Busovaču, da tu dočekaju pašu, koji je imao tuda proći u Sarajevo i sobom stvar izviditi. Obavivši ovako nasilje na rečena dva samostana, isti izaslanik ode s pratnjom i u Sutjesku, kamo dodjoše pjevajući, pak odsjedoše pod jednim bristom. Izaslanik pozva gvardijana Benića i Turke susjede, pak proštivši naredbu, zapoviedi, da se svi fratri na put spreme. Nu pustimo, da Benić sám dalje pripovieda: „Ja učinih", rieči su njegove, kó što su i oni gvardiani učinili: dadoh mubaširu 80 groša, da ne vodi ostalih fratara i ja bijah ćefil (jamac) za sve, te izpo-

---

[9] Kristićević.

izpoviedivši se, sutradan ne imadoh kada ni misu reći, već pričestivši se *per modum viatici* (na način sv. poputbine) s Filipom Trgovčevićem odoh, blagosovivši (se) s familijom, koja bijaše tada u manastiru[10]. Kad bismo niže Kaknja, skobismo njekoliko Turaka, koji idju u Kakanj na pazar, te jih upita mubašir: Gdi je paša s vojskom pao"? Odgovoriše mu: „Sad je u Busovači i govore da će ondi fratre smicati, koji su ktili Bosnu izdati kaurom. Proesabi sada striele u srcu; ali mene mubašir razgovara. Kad bismo u busovačkom polju na Carini, nad putem u ljeskovini ona dva gvardiana, s njima dva mubašira i Ago Turčin iz Fojnice. Ovde veliki mubašir mene priteslimi (uruči) i priluči s onom dvojicom gvardiana, a on ode kazati svomu otcu, velikomu Korči, koji je tada s vezirom naporedo Bosnom upravljao. Medjutim mi smo se gvardiani poljubili medju se i jedan drugog junačili plačuć i uzdišuć. Malo posli vrati se k nama isti mubašir i reče nam: Ti iz Fojnice i ti iz Kreševa smirit ćete se; al ovi iz Sutjeske mučno, jerbo mu neima iz džemata (turška obćina) ćefila, to je jedno; a drugo, njegov je fratar bio prid vojskom kaurskom pod Banjalukom. Ja mu odgovorih: Beg, znaš li kako je? Mogu ljudi hasumi (zlobni) svašto govoriti, ama ti barem možeš razumiti, da to nije istina, nit će se to ikada naći. Džemata nije bilo doma, a bili bi svi ćefili za me; već beg, molim te, ti budi ćefil za me, dok ja najdem koga drugoga ili iz džemata ili iz nahije (kotara) visočke ili iz bzeničke". Ele Gospodin Bog dade ter isti beg bi ćefil, iza toga bi Ago i gvardiani[11]. Ondi nektiše nas izvoditi prid pašu, već poslaše nas obnoć na Fojnicu, ter na Kreševo, odkud povedoše nas ćefili u Sarajevo i prid Pašića velikoga Korču izidjosmo u Blažuiću. Došav s njime u Sarajevo, mahom nas metnuše sve trojicu u jednu sobicu na ćumur (ugalj), te dadoše sve trojici jedan pokrovac u kući Kazančevoj, a paša istom malo prija nas biše unišao u grad. U tome apstu (tamnici) bismo

[10] Njeliko braće već dotle poslao je (Benić) u selo Borovicu, a njekoliko u Pogare kraj Vareša, davši svakomu po nješto novaca ... nebi li se oni spasili, a drugim što Bog dade. Mikićeva bilježka.

[11] Radi šta Benić pokloni begu konja, na kojem je dojašio, nu on ne htje ondje ga uzeti, već istom onda kad se je iz tamnice oslobodio. Benićeve bilježke.

deset dana, a svaki dan dolazili su haberi, da će nas na kolac nabiti sve trojicu[12]. Mi se medju se izpoviedamo, kriepimo, tješimo i u istinu sve kao izvan sebe, jerbo nam već bijaše krv umrla od straha. Ele već jednoč u večer zovnu nas Mehmedpašić veliki prida se i poče nas pitati za Kaetana *ab Interaquis*, jur komisara apoštolskoga i reče: „Ono je bio vaš uhoda i vi ste dočekivali, pak ste znali za ovu vojsku. I mi znademo kakav je bio, pliešive glave" . . . Mi mu odgovorimo, da nit je koji izime toga dolazio, nit smo mi ni naši stari ikada izdajstva čestitomu caru učinili, a ono što je prošao oni čovik, bio je musafir (gost), a bio tada mir medju vladari i gospodom, pak išli Turci radi trgovine po zemlji kaurskoj, a kauri slobodno po Turskoj; ele mi nikada nismo ništa znali. Medjuto on skupi jedan dan svu ulemu (višje svećenstvo) sarajevsku i mullina naipa (namjestnika) u iste dvore Kazančeve, te mlogo nješto prije viećaše, pak nas izvedoše medju se i pitaše, kakono i Pašić, a mi sve isto odgovaramo. Opet nas poslaše u apst, oni pako načiniše ilam dobar po nas i Pašić ga odnese k paši, a paša nam ga liepo bujurisa (potvrdi) i mi dadosmo ondi blaga tri kese i pô. Kad nam jednu večer dade izum (dozvolu), da idemo, reče da se pazimo od baša te nam dade dva svoja momka i dopratiše nas do Latinluka, a mi kad se dobavismo konja, da vidiš kako se po noći bježi doma"[13].

U isto njekako doba postradao je i biskup Delivić. Čineć pastirski pohod po Hercegovini te krijuć se po kršćanskih kućah, dodje i u župu Posušje, selo Vier, pak htjede pod stablom odpočinuti, kad na jednoč oćuti viku: „Bježi, gospodine, bježi, eto Turaka". Preplašen poleti u obližnju kuću, a Turci za njim, obiju vrata, stanu ga tamo amo povlačiti, biti i psovati, te mu skinu i biskupski prsten s ruke. Tu bi ga zaisto i ubili, da ne priletiše u pomoć kršćani i pokazali im vezirevu dozvolu, a povrh toga odkupili ga kojekakvimi darovi i novcem. Vjeroplodnica, čuvši za ovu nesreću, posla mu drugi prsten, a on kraj svih tih nevolja osta uz

---

[12] Turci su u Sarajevu tada javno govorili: „Nitko ne diže Niemaca proti nama nego fratri". Bog i prijatelji ne dadoše, da se razkopaju crkve i manastiri, kako su njeki htjeli. Ljetopis Lašvaninov.
[13] Benićev ljetopis.

svoje viernike, premda ga je Zmajević nudio, da se koje vrieme zakloni u Zadar i udalji se od turskoga pogleda[14].

Medjutim neprestano stigivali su nepovoljni glasovi u Bosnu o napredovanju kršćanskog oružja i turskimi porazi. Bosanske muhamedance najviše raztuži viest, da su njihove čete u Krimu listom zaglavile. O tomu fojnički ljetopisac sliedeće pripovieda: „Uzmavši Rusi na vjeru Azov (Oziju), počeše pušćati Turke iz grada brez ikakve zaprieke; nu njeki od Bošnjaka, da pokažu svoje junačtvo, trgnuše sablje i stanu sjeći Moskove; al u zao čas po se, jer ih opet sve vrate u grad i što bijaše proste vojske izsjekoše, a što gospode zasužnjiše. Medju ovom bijahu mnogi bosanski bezi, da ih nije nigda više dopalo robstva“[15]. — Nu imali su i bližjih neprilika. Austrijanci su dne 2. kolovoza osvojili bili Niš, zatim Pirot, Ak-Palanku, Novi Pazar i Valjevo. A kada obsjedoše i Užice, bosanski vezir diže malo i veliko opet na oružje, da zaprieče prolaz kod Višegrada i oslobode Užice. Prije nego je mogla stići bosanska vojska, Užice se predadoše, a Bošnjaci da se ne vrate praznih ruku, oplieniše i porobiše pograničnu raju i odtale mnogo roblje dovedoše[16]. Ovako se svrši g. 1737., ostavivši iza sebe crnu uspomenu. A počem su ove i sliedeće dvie godine bosanski muhamedanci bili posve ostavljeni samim sebi, te da carigradska vlada, kako tvrdi rečeni turski ljetopisac, nije znala ni šta se radi ovamo, nit čija je postala Bosna, vlastela je uvjerila se o svojoj moći te je precienjivala svoju bojnu snagu, a bezobzirno tlačila inovjerne podanike, osobito pako franjevce, nazirući u njih najpogibeljnije neprijatelje turskoga gospodstva u Bosni i Hercegovini.

Po tome i sliedeća godina (1738) izpunjena je sveudiljnim četovanjem, kojim su upravljali bosanski prvaci. Već dne 20. veljače podjoše Bošnjaci na novo pod Užice, a pred njima Ibrahim-paša Alipašić iz Skoplja, te grad na vjeru uzeše, cesarevce liepo izpratiše prama Biogradu, a kukavnu raju izsjekoše, povješaše i u roblje okrenuše. Vrativ se kući, prikupiše još silniju vojsku, naime begove, spahije, baše, sejmene i nefere, te uzeše u pomoć i Arnaute, koje

---

[14] Arhiv bos. vikarijata, polag bilježke biskupa Markovića.
[15] Lašvaninov ljetopis.
[16] Ljetopisi Benićev i Lašvaninov.

*

su predvodili tri paše, dočim su bosanske čete upravljali bosanski vezir, spomenuti Ibrahim-paša i Kulenović, te se zapute prama Uni, da robe banovinu (Hrvatsku). Suzbijeni kod Zrinja, priedju natrag Unu kod Novoga, te zateku 3600 Tatara, koji su im bili pošli u pomoć. Sramotno se je činilo tolikoj vojsci vratit se ne opravivši ništa, pak s toga paša pusti Tatare i četerdeset hiljada ostale vojske, da se ogledaju s kršćanskimi četami. Dodje do mlogih okršaja, nu blizu svaki put izpadoše zlo po Turke. Krbava, Lika i predieli okolo Rače bili su izvrženi turskim napadajem, nu i Ličani oplieniše Unac i Grahovo, a u prosincu dva puta spadoše u livanjsko polje.[17] Usried ovih borba stiže viest, da je Oršava pala Turkom u šake, ter velikim veseljem bi proslavljen ovaj uspjeh otomanskog oružja, osokolivši ih na dalnja poduzeća.[18]

Za ovogodišnjeg neodlučnog ali ljutog hrvanja težki danjci, komore, džulusi, tevtiši (pregledbe samostana), primeti i trista drugih nevolja, kô što veli suvremenik Benić, bilo je pritislo jadne katolike, da se više ne mogadjaše nikako podniet ni nadavat, koliko na kapiji (dvoru vezirevu), toliko muselimom i kadijama, riečju: ni obnoć ni obdan mirno nije bilo.“ Sutjeski samostan klonuvši pod teretom vojničkog i domaćih Turaka nasilja, bi usilovan uteći se k veziru, da ga on svojom moćju zaštiti, te ovaj posla pašaliju Mataradžića u Sutjesku, da ondje pazi i ne da Turkom proći u samostan. Ovaj srećom bijaše čovjek dobar, pošten i strog, te nije dao zločestim Turkom ni pokazat se blizu manastira. — Ovaj isti zaklon snadje i druga bieda. Ahmet-baša Tabaković, prateć samostansko vino preko rieke Bosne, na poljičkom gazu utopi se, te premdà mu braća parbe ne činiše, sestra težkom se mukom ušutka, uzmavši kojekakva pokućtva, državni pako činovnici oglobiše samostan u 500 i više groša.[19] Još ljuće nastradaše kreševska braća. Ovu potvori posuški kadija, da su u njegovu kotaru sakupili na hiljade kršćana, s kojimi su tobože namjeravali udariti na tursku carevinu. Ova osvada veoma uznemiri sve Turke, a osobito baše; nu srećom jedan od ovih bi podmićen sa 400 talira, te ih on

[17] Lašvanin.
[18] Benić i Lašvanin.
[19] Benić.

opravda. Ovomu dade povod posjet biskupa Delivića po Hercegovini, a kreševski manastir morade odgovarati zato, što je Posušje spadalo u njegovo područje.[20] Slična nevolja snadje i fojnički samostan. Njegdje mjeseca studenoga bi našasto u kući eminovoj zaklano momče Arnautče, dok mu je gospodar bavio se u Sarajevu. Ciela krivica i ovaj put obori se na mjestne franjevce i katolike, a vezir izasla jedanaest svojih čauša,* koji bez iztrage i dokaza vrgoše u tamnicu gvardijana Gabrića i sve glavare od mahala (ulica grada), te ih htjedoše odmah mećat na muke, al skoči sve kršteno na noge, stane vikat i plakat, a žene s djecom obkoliše kuću, gdje su bili pašalije, te svu noć probdiše ložeć vatru na trgu. Kadija videći toliku pobulogu ne smjede ih mučiti, već ih oglobi, uzmav nješto sebi, a nješto vezirevim ljudma, te sami ovi primiše hiljadu groša. Na ovome bi se i svršilo, da emin ne obnovi parbe, govoreć, da mu je tom prigodom ukradeno 5000 groša. I premda iztraga dokaza, da je to bila gola izmišljotina i da mu nije ništa odnešeno, ipak vezirovi čauši udariše jednomu kršćanskomu momku 300, a drugomu 20 štapa. Za ove nesretnike ujamči se cieli varoš, a za varoš i gvardijana ciela turska obćina, emin pako uze sebi 200 groša i tako stvar se dokonča.[21] Ni biskup Delivić ne provede ove godine bez neprilike. Došavši u Sarajevo radi dieljenja sv. potvrde i ne buduć tu još župske kuće, odsjede kod njekog imućnijeg katolika. Hrišćanom, a napose njihovu vladici bijaše zazoran dolazak katoličkog biskupa, te podgovore sarajevskog muteselima, da ga odmah protjera. Uprav kada je biskup s njekoliko ljudi sjedio za stolom, nahrupe zaptije (oružnici) u sobu i htjednu povest biskupa na sud. Prisutni katolici ne dopustiše biskupu izać iz kuće, bojeć se kakve zasjede, nego se oni ponude za jamce i mjesto njega odu u zatvor. Sutradan rano i biskup bi doveden pred muteselima, da kaže, tko je i odkle je. Delivić odgovori, da nije tudjin, a ni zao čovjek, već Bošnjak i katolički glavar, koji poučuva svoje vjernike u zakonu. Navode biskupove potvrdiše i mnogi Turci. Muteselim videći, da ne može ništa postići, začim je hlepio, odpravi ga

[20] Lašvanin.

* Čauš odgovara evropejskom hussier, portier, kućni stražar.

[21] Lašvanin.

do mulle (vrhovnog sudca), a ovaj pokaza biskupu tužbu, koju su hrišćani proti njemu podnieli, kao da nije ovlašten posjećivati katolika, na što tuženik pokaza pismenu dozvolu vezirevu. To bi dosta mulli, da ga izgrdi i odtjera izpred sebe, a ovu tobožnju uvriedu platiše sarajevski katolici zatvorom i globom.[22]

Sami ovi navodi dovoljni su, da nam predoče žalostno stanje franjevaca i katolika u Bosni i Hercegovini, te da iz njih uvidimo, kako su radi razpaljene ratobornosti bili napadani i od onih, kojim je bila dužnost štititi slabe i pravdu krojiti svima bez razlike. Ovo je pako stanje nastavilo se i u g. 1739, kao što se je nastavila i borba medju Austrijanci i bosanskimi muhamedanci, a ovi tiem radje prosliediše, pošto su u veljači stigla im tri tovara dukata, da se pišu sejmeni. Već početkom ozujka razviše se barjaci, novi upisnici primiše u ime tromjesečne plaće po 22 groša i uz to redovite obroke počeše uzimati. Prvih dana svibnja ostavi i vezir svoje dvorove i razape čadorove u travničkom polju, u znak, da još traje rat. Budući pako Pavao Pilašević iz Kotora upisao se u sejmene, a zatim pobjegao od svoga buljuk-baše (satnika), Turci ga uhvate i dovedu pred pašu kao ratnog bjegunca i izdajicu. Ovaj mu htijaše oprostiti, ako bi se poturčio, nu Pavao ne htje o tom ni čuti, već volide život izgubiti. Njekoliko dana iza pogubljenja paša se namjeri na njegovo tielo i opaziv ga biela i ciela, zapovjedi, da se pristojno sahrani, što se nije činilo s onimi, koje bi državna oblast na smrt odsudila.[23] Isti paša skova mnogo sidra u Kreševu i Fojnici, te digavši silnu vojsku i mnoge topove, ode put Šabca, a odtale pod Biograd, te je mnogo doprinijeo predaji ove znamenite tvrdjave, a medju punomoćnici, koji su ugovarali mir, izticao se je i ovaj glasoviti bosanski vezir, kao s e r a s k e r (sborni komandant).

Pri obsadi i predaji Biograda poviest spominje i franjevce. Tako doznajemo, da su pri prvoj navali Turci nemilo ubijali kršćane, koji bi im ruku došli, pak da su uhvatili jednog franjevačkog lajika iz Bosne, dvojicu bugarske braće i s njimi svećenika, koji

---

[22] Bilježka biskupa Markovića, crpljena iz bivšeg arhiva bosanskoga vikarijata.
[23] Lašvanin.

su radi prošnje tuda hodali, pak da su jih izprebijali i malo žive pustili.[24] Drugi su u gradu duhovnu službu vršili, sve do polazka austrijskih četa i tada s posadom izašli, noseć napried krst, koji se još čuva u zemunskoj franjevačkoj rezidenciji. Poimence tu bijahu fra Petar Osječanin i fra Vjenceslav Raichorth, oba sinovi bosanske države.[25]

Gubitak rečene tvrdjave raztuži i ogorči bosanske franjevce, a domaći ljetopisci to nazivlju „sramotom po kršćanstvo." I ne gledeć na način od predaje, sama strategička važnost Biograda, kao ključa od srednjeg Dunava i ciele Evrope, morala je nepovoljno djelovati na kršćane u Turskoj, videći i ovaj put razpršene sve liepe nade i želje, da se natrag potisne otomanski polumjesec, koji je svuda za sobom navlačio tamu, mrtvilo i stezao slobodu narodom, padnuvšim u vlast carigradskih sultana, tih vječitih samosilnika.

Žalost za Biogradom još ne bijaše zaboravljena, a već druga nesreća zadesi katoličku crkvu u Bosni. Dne 22 lipnja 1740 preminu u Kreševu biskup Delivić, muž učen, okretan, uman i obdaren svimi pastirskimi i redovničkimi krieposmi u 74. godini zaslužna života, ter bi pokopan u samostanskoj crkvi.[26] Mjesto izabirat novoga biskupa i apoštolskoga vikara, većina je uplivnijih otaca bila toga mnienja, da se izbor odgodi na bolja vremena, kad neće bit svećenstvo toliko progonjeno i potlačeno, a po tom ni biskup neće bit priečen u vršenju svoje službe. Posve je drugčije o tome mislio zadarski biskup Zmajević, ter je njegovim posredovanjem postao apoštolskim vikarom u Bosni i Hercegovini, te naslovnim biskupom Diumskim, fra Pavao Dragićević, rodom s Tješila kod Fojnice, a od istog primio posvetbu dne 29 lipnja sliedeće godine i bio pohvaljen kod Vjeroplodnice, kao revan i veoma dobar svećenik.[27]

U isto doba, odmah njekako iza smrti Delivićeve, bosanski franjevci dodjoše u novu nepriliku. Pećki patrijarha poznajući ko-

[24] Pavić, Ramus virid. olivae p. 377.

[25] Ondje.

[26] V. Mrtvačke zapisnike u Kreševu, Fojnici i Sutjeskoj pod danom 22 lipnja.

[27] Vjeroplodničin arhiv sv. V. — Farlati t. IV. p. 86.

liko su Turci ozlovoljeni na katolike, kao pristaše austrijske politike i vlade, izvadi u Carigradu ferman, da mu se odsele podvrgne katolički puk i svećenstvo u Bosni, te da može pobirati danjak od 7 marijaša za svaku mužku glavu, kao što su mu davali sliedbenici iztočne crkve. I sada se odapru tri gvardijana, pak miteć i masteć kojekuda, potroše dvie hiljade dukata, nu i predobiju za svoju stvar sudce i uplivnije muhamedance, tako, da su se nadali povoljnoj presudi. Oni su već dotle druge dugove naprtili bili na se i za nje plaćali dvadeset postotne kamate, pak su za sigurno i ovu svotu, uz iste lihvarske uvjete pozajmili, samo da od sebe i svojih viernika odklone pogibelj po pravovjerje i sačuvaju slobodu bogoštovja.[28]

Izmakav se i ovaj put iz škripca pomoćju novca, zaprieti pogibelj cielokupnosti vikarijata, a po tome i bosanske države. Spljetski nadbiskup nije nikako mogao pregoriti Livna niti ga ustupiti novomu vikarijatu, te premda nije smio prelaziti Tursku granicu, dozivao bi ondješnje kršćane u Dalmaciju, pak im tamo dielio potvrdu. Dapače bio je poslao u Livno svećenika Matu Bakotića, u svojstvu vjerovjestnika, da ondje obavlja uz franjevce duhovnu službu, za koju mu je Vjeroplodnica obećala davati po 20 talira na godinu.[31] Parba se na novo zametnu pred vjeroplodničkim sborom, a za franjevce se zauze i nadbiskup Zmajević, imajuć pred očima ne toliko biskupijska prava, koliko sgodu i korist katoličkog naroda u onome predielu. Na prigovor, da nije po volji mletačkoj kao ni turskoj vladi, da spljetski nadbiskup služi s ovu stranu državne mejašnice, isti je odgovarao, da će dolazit svake godine u Hržanu ili Vrliku, pak tu i livanjskim katolikom dielit sv. potvrdu, a da će uviek držat kojeg domaćeg sina u svom sjemeništu kod Omiša, te ih promicati za svietovnje svećenike.[32] Uzprkos svim dokazom i obećanjima, Vjeroplodnica na vrieme dodieli prieporni kraj bosanskomu vikarijatu i podvrže Dragićeviću, to jest samo dotle, dok ne bude moguće spljetskomu prilazit u Livno, a čim ovaj stane osobno dolaziti, da i Dragićevićeva oblast prestane.

---

[28] Vjer. arhiv sv. V.
[31] Ondje sv. VI.
[32] Ondje.

Uslied te odredbe bosanski vikar posjeti ovaj kraj u ljetu g. 1742, te nadje u cieloj okolici 446 katoličkih familija i 3960 duša, koje su služili dva franjevca. On je na licu mjesta iztraživao, da li je osnovan zahtjev spljetskog nadbiskupa, te je pronašao, da su samo sela Lipa i Vražerala njemu pripadala od davnina, i to po predaji, a ostala mjesta da li su bila njegova, nije se moglo ničim dokazati.[33]

U isto doba razne potvore i tlačenja nisu nimalo smalaksavala. Početkom srpnja (1741) Visočani nagovoriše njekog Hasana, neka osvadi sutjesku braću, da su ga malena uhvatili i prodali njemačkomu kralju. Ovaj to učini i uruči svoju tužbu novomu veziru Ajvaz Mehmed-paši, koji odmah posla svog mubašira u Visoko, da stvar izvidi. Vezirski izaslanik dobavi gvardijana, s kojim dodje i fra Vico Hadžija, te obojicu zatvori, poslavši, da se dovedu i ostala im braća. Na ovaj drugi poziv dodjoše fra Mato Čović i fra Mijo Gjondraš, koji takodjer biše zatvoreni. Tada je Benić bio župnikom u Varešu, te čuvši za ova utamničenja, podje k paši u Travnik, da mu se potuži. U putu ga srete visočki vojvoda i došavši u Visoko, pripovjedi mubaširu i prvakom, da je Benić otišao uprav do vezira. Medjutim je ovaj stigao gdje je želio, te se je isti dan prikazao uplivnijim osobama na pašinom dvoru, poimence, Mehmed-efendiji Niemcu, kapetanu Magjaru i Dukatareviću. Po savjetu ovih svojih znanaca podje da načini žalbu, i dočim je čekao dok pisar (arzohaldžija) ustane, dolete delije iz Visokog, tu ga svežu i povedu bosa uz Ilovaču, da ga stave pred njegov redoviti sud. Kad su bili kod Zlatarevića kuće, Benić zapomaže što je bolje mogao, na što izlete turske žene i otmu ga iz delijskih ruku. Videći to travnički delije, polete u pomoć Visočanom, a u isti mah stignu na lice mjesta i dva čohadara spomenutog Magjara, te izbavivši našeg patnika, svežu gvozdenim lancem i bace u tamnicu. Vezir ne znajući tko je kriv tko li prav, pozove iz Visokog nesamo tužitelje već i franjevce, da stvar sobom razpravi. Putem ovi biše grozno izprebijani, a ponajgore pade gvardijana. Premda na sudu nije mogao Hasan ništa dokazati, ipak Turci fratre tako okriviše, da bi i glave pogubili, da nije kapetana Megjara, te uzmavši

[33] Ondje.

oko 500 groša, ovomu ih tobože pokloniše.[34] Jedva se toga oslobodiše a već ih zadesi druga nevolja. Ibrahim-efendija Vilić i Mehmedaga Buturović zakupivši carinu (gjumruk) dobaviše ferman, da mogu i od vina pobirat pristojbu (hamriju), čemu se franjevci odaprieše, te kad ne htješe na liepo dati, Vilić dodje s pašinim mubaširom u Fojnicu, te dobavivši tu sva tri gvardijana, stavi ih u tamnicu i drža ih jedanaest dana, to jest sve dotle, dok mu ne dadoše dosti para i ne usilova, da mu u to ime daju po 25 groša na godinu. Ovom zgodom uze i mubašir 370, kadija 40, a emin 20 groša. Jedva biše pušćani na slobodu, gvardijani se dogovore, kako da se potuže samomu paši na toliko nasilje i nepravdu, te po dva fratra iz svakog samostana podju u Travnik, pa uzmavši sa sobom i dva travnička kapelana, obukav se u redovničku odjeću i uztakavši na glavu velike kape, dodju pred vezira i zavape u jedan glas: „A m a n, gospodaru, zar u carevu zdravlju, a pod tvojim skutom da se taki zulum (nasilje) čini carskim beratlijam"? Čuvši to vezir, skoči i natjera Vilića i sve one, koji su šta uzeli, da vrate novce, davši franjevcem strašnu bujruntiju, kojom strogo zabrani išta od njih tražiti ili ih uznemirivati[35]. Ovo je, koliko znamo, prvi čin pravednosti i nepristranosti od strane carskih namjestnika, a da se nije novcem iznudio. Benić nam opisuje ovoga pašu, kao čovjeka po fratre dobra i pravedna, nu počem je dobro pio sladka pića, mnogo bi zavisilo i o njegovu razpoloženju, da stvar dobro ili zlo izpane[36].

Uzprkos ovoj naklonosti i nepristranosti vezirevoj Turci su ipak franjevce strašno globili i progonili; kada bi se pako prozvali na svoje fermane, izsmjehavali bi ih, jer da su tobože stari i po tom ni od kakve vriednosti. Da se i tim prigovorom doskoči, saberu se ugledniji otci u Sutjeskoj, te odrede, da fra Bono Benić i fra Marko Bakračević odu u Carigrad i rade o potvrdi svih povlastica, dosliedno, da izrade i kod tadanjeg sultana Mahmuta I. ferman sličan onim njegovih predšastnika. Namjestnik provincijalev iz obzira štedljivosti ovo kašnje preokrene, te posao povjeri Hadži-

---

[34] Benićev ljetopis.
[35] Ondje.
[36] Ondje.

Stjepanu Mančukoviću, rodom iz Sarajeva, koji je tada radi svojih stvari polazio u Stambol, davši mu u to ime 150 mletačkih cekina i preporuku na Luku Lukača, dubrovačkog poslovodju kod Porte. Željenu potvrdu dobiše franjevci, nu moradoše još stotinu dukata dati i trista sv. misa na odluku Hadži-Stjepanovu izgovoriti.[37] Evo kako su skupo plaćani oni fermani, koje naši patnici tečajem četiri vieka izprosiše od turske vlade, a po tom nisu jeftinom cienom oslobodjeni od državnih danjaka.

Kroz ovo vrieme pojavi se kuga u Sarajevu, te je već sliedeće godine (1742) zaredala srednjom Bosnom, osobito pako morila je po Kreševu i Fojnici. I skupoća hrane, kako je pečela banjalučkim ratom, još je trajala. Uz to su i domaći muhamedanci zadavali kojekakvih neprilika nesamo krštenomu narodu, već i svojoj vladi, te je ova bila prinukana poslati ovamo stroga vezira, da uzpostavi ugled državne vlasti. Došavši koncem listopada Gjumruk-Mehmed-paša, pri prvom koraku zadade veliki strah bosanskoj gospodi. U malo da ne zatvori sarajevskoga mullu u grad, te pred sobom dotjera u Travnik pješe u papučah busovačkog i lužkog imama, zatim fojničkog emina, dočim po druge krivce posla svoje punomoćnike, da ih pod pratnjom dovedu njemu na sud.[38]

Kraj sve ove pašine strogosti i pravednosti, podje za rukom spomenutomu Viliću, da preko vezireva ćehaje (namjestnika) i haznadara (blagajnika) osvadi fratre, da imadu topove i ostalo bojno oružje, pa da kane Bosnu izdati Niemcem. Vezir ustravljen dosadanjim borbama, a ne poznajuć Vilićevu zlobu i lukavost, posla mubašira u Fojnicu, a ovaj kada pregleda cieli samostan i ne nadje ništa, povede trojicu fratara sa sobom natrag, da pravdu potraže. Ćehaja videći, da je zlo učinio, poboja se svojoj koži, te brže bolje posla čitavu četu novih izviditelja, naime, jednog muveliju, četiri svoje sluge i osamnaest drugih Turaka, koji čim dodjoše u Fojnicu, baciše u tamnicu bisknpa Dragićevića, gvardijana i tri druga franjevca, očitom nakanom, da iste kako tako okrivi. Parnica se diže u Travnik, a fra Bono Benić primi se zadaće brani-

[37] Ondje.
[38] Ondje.

[illegible] oslobo-
[illegible] Vilić i Mehmed-
[illegible] firman, da
[illegible] Franjevci oda-
[illegible] muba-
[illegible] stavi ih u
[illegible] dok mu ne
[illegible] daju po 25 groša
[illegible] kadija 41). a emin
[illegible] gvardijani se dogovore,
[illegible] nasilje i nepravdu, te
[illegible] Travnik, pa uzmavši
[illegible] odjeću
[illegible] vezira i zavape u
[illegible] a pod
[illegible] beratlijam"?
[illegible] koji su šta uzeli,
[illegible] kojom strogo
[illegible] Ovo je, koliko
[illegible] carskih na-
[illegible] opisuje ovoga
[illegible] početku je dobro
narod [illegible] njegovu raspoloženju, da
kao ni [illegible]
državne me [illegible] su
u Hržanu ili [illegible] bi [illegible] ro-
tvrdu, a da će [illegible]
kod Omiša, te ih [illegible]
dokazom i obećan [illegible]
kraj bosanskomu [illegible]
dotle, dok ne bu [illegible]
ovaj stane osobno [illegible]

---

[28] Vjer. arhiv [illegible]

[31] Ondje sv. V [illegible]

[32] Ondje.

Stjepanu Mančukoviću, rodom iz Sarajeva, koji je tada radi svojih stvari polazio u Stambol, davši mu u to ime 150 mletačkih cekina i preporuku na Luku Lukača, dubrovačkog poslovodju kod Porte. Željenu potvrdu dobiše franjevci, nu moradoše još stotinu dukata dati i trista sv. misa na odluku Hadži-Stjepanovu izgovoriti.[37] Evo kako su skupo plaćani oni fermani, koje naši patnici tečajem četiri vieka izprosiše od turske vlade, a po tom nisu jeftinom cienom oslobodjeni od državnih danjaka.

Kroz ovo vrieme pojavi se kuga u Sarajevu, te je već sliedeće godine (1742) zaredala srednjom Bosnom, osobito pako morila je po Kreševu i Fojnici. I skupoća hrane, kako je pečela banjalučkim ratom, još je trajala. Uz to su i domaći muhamedanci zadavali kojekakvih neprilika nesamo krštenomu narodu, već i svojoj vladi, te je ova bila prinukana poslati ovamo stroga vezira, da uzpostavi ugled državne vlasti. Došavši koncem listopada Gjumruk-Mehmed-paša, pri prvom koraku zadade veliki strah bosanskoj gospodi. U malo da ne zatvori sarajevskoga mullu u grad, te pred sobom dotjera u Travnik pješe u papučah busovačkog i lužkog imama, zatim fojničkog emina, dočim po druge krivce posla svoje punomoćnike, da ih pod pratnjom dovedu njemu na sud.[38]

K[illegible] ove pašine strogosti i pravednosti, podje za rukom spomen[illegible], da preko vezireva ćehaje (namjestnika) i haznadara [illegible]vadi fratre, da imadu topove i ostalo bojno oružje, pa [illegible] izdati Niemcem. Vezir ustravljen dosadanjim borba[illegible] Vilićevu zlobu i lukavost, posla mubašira u Fojn[illegible] cieli samostan i ne nadje ništa, povede trojic[illegible]ag, da pravdu potraže. [illegible]haja videći, da je [illegible]ojoj koži, te brže bolje [illegible] čitavu četu nov[illegible] [illegible]nog muveliju, če[illegible]oje sluge i [illegible]gih [illegible] koji čim dodjoše u [illegible]baciše u [illegible]pa D[illegible], gvardijana i tri [illegible]jevca, o[illegible] da [illegible]tako okrivi. Par[illegible] u Tra[illegible] se zadaće brani-

telja i odvjetnika, sudbena pako razprava odpoče dne 17 siečnja 1743, povukavši na se pozornost ciele bosanske države. Nakon podulje parbe, dodje opet pašin iztražitelj, pretraži cieli samostan, te ne našavši ni sada ništa kažnjiva ili sumnjiva, drugi dan povede sa sobom i kadiju Alićatića, da o tome sastavi službeni zapisnik; nu ovaj ne htje izdati nikakva izkaza, da tim ne obori franjevačke neprijatelje, koji su samo izvodili, što su svi želili, radeći e propasti ovog kukavnog zakloništa, štono je svima bio trn u oku. Kad nebi druge, peterica fratara i njekoliko uglednijih katolika odoše u Travnik, a dvojica braće ostadoše u fojničkoj tamnici. Do malo dana i oni biše odvedeni pred pašu, a s njimi i kreševski vikar, noseć ovaj put dobar kadijski i l a m. Haznadaru podje za rukom nagovoriti pašu, da zatvori okrivljene franjevce, na što im sudrugovi i cieli katolički narod stanu pred pašin dvor te mu predadu svoju žalbu. Vezir uvidi, da je stvar zamašna, te preuze stvar u svoje ruke. Na divan biše dovedena četiri franjevca, jer peti bijaše se razbolio, pak im bi dozvoljeno, da se brane od potvore. Najviše su i tu imali odlučiti službeni dokazi, pak budué kasniji kadijin ilam bio dobar po fratre, a prvašnji nepovoljan po iste, vezir se razsrdi i reče: „Vodite i ta četiri, pak ih zatvorite, a ja ću poslat, nek se opet razvidi, i ako se nadje iznova i jedna čivija preko fermana, neka se obori.“ Ovu iztragu povjeri travničkomu kadiji, a s njime posla svog bašagu, bešlagu i prvog mubašira, koj sobom ponesoše pun tovar sindžira, da povežu sve džematlije (turske obćinare), koji za fratre i jednu dobru rieč progovore. S ovimi povjerenici odoše i ona peterica fratara, koji su bili zatvoreni u Travniku, i čim dodjoše u Fojnicu, na novo biše bačeni u tamnicu. Sutradan iza dolazka digoše se svi Turci za iztražiteljima i sužnjima u manastir i prometnuše cieli dan tražeći štogod iz nova načinjeno, kad nisu mogli naći bojnih sprava. Pred ovo povjereništvo izadje biskup Dragićević, praćen svojim tajnikom fra Matom Lašvaninom, bratom našega ljetopisca, te pokazaše ferman i druge službene oprave, na temelju kojih samostan bio je prikriven. Kad vidiše Turci, da ne mogu ni za što zapeti, stanu govoriti: „Kamo vam dozvola za sobe i ostale prigradke?“ Oni odgovore: „Mi bit ne moremo brez soba i prigradaka, a to se u

ferman i ne meće, već samo da zid od manastira ne bude širji ali viši ji . . ." Pred mrak povedu iztražitelji biskupa i sve fratre u zatvor, a ti bijahu: fra Pavao Lozić, fojnički gvardijan; fra Andrija Čatić, sutjeski; fra Ivo Ivić, kreševski vikar; fra Mato i fra Nikola Lašvani, fra Mato Kmetović, fra Bono Ramljak i fra Anto Ćurić. Punih pet dana oni su stajali u tamnici, a medjutim letili su vezirevi Tatari čas po čas u Travnik i natrag, dok ne dodje vezireva naredba, da se puste na slobodu. Ravne tri hiljade groša, dakle preko tisuće dukata, moradoše izdati sva tri samostana, da podmire sve troškove i obećana mita, koje jim naprti zloba Vilićeva i njegovih zaštitnika, carskih činovnika.[39] A da mjera žalosti bude punija, okuži se fojnički samostan, te pomrie od kuge šest svećenika, sedam djece i 67 kršćanske čeljadi u varošu.

Medjutim ustopice sliedile su i druge neprilike. Stigavši bo u studenom 1744 zvornički Ali-paša, da zastupa novoga vezira Ali-pašu Ećimovića, franjevci prvi mu polete u susret, da ga pozdrave i dadnu mu običajnu čast. On videći, da mu ne daju džulusa, strpa ih u tamnicu, i to: fra Pavu Lozića, fojničkoga gvardijana; fra Miju Aljinića, sutjeskoga, i fra Antu Neilemovića, sarajevskoga župnika. U to stigne i kajmekam vezirev, te čuvši za što leže u zatvoru, ne htje ih pušćat, dok ne uze hiljadu groša, a uz to odsjediše deset dana u zatvoru. Pa ni tim ne zadovolji se, već htjede još izaslat mubašire, da pregledaju manastire, da ga velikim mitom gvardijani ne ublažiše. Ova kajmekamova popašnost za novci i mržnja proti krstu podtače zloglasnoga Vilića, da na novo pokuša uzeti franjevcem vinarinu. I opet mito i molbe učiniše, da su činovnici odbili mu zahtjev. Al Vilić ne htje odustat, već zdogovoriv se s kadijami u Visokom i Fojnici, opanjka fratre, da su nabavili topove i da čine mnogo koješta proti carskim naredbama. Čuvši to naši patnici, silni ih strah obuze, te ureku javne i posebne molitve, dapače i obhode (procesije), da milostivi Bog odvrati od njih nagomilanu oluju. Službeni izviditelj pregledavši svaki kut trijuh samostana ništa ne nadje, što bi bilo zazorno, pak nesamo da ništa ne uze franjevcem za svoj trud, već još usilova oba kadije, da opozovu svoje prijave, toli krive i ne-

[39] Ljetopisi Lašvaninov i Benićev.

istinite. Vrućim molitvama i osobitoj zaštiti Božje Providnosti pripisuju domaći ljetopisci, da su ih ovaj čas mitile globe i progonstva.[40]

Dok su tako turske oblasti i pojedini muhamedanci potvorami, globami i nepravdami izsisavali krv i zadnji novčić franjevaca, biskup je Dragićević, prkoseći sveudiljnim pogibeljima, obilazio svaki i nesetni kraj ciele Bosne i Hercegovine, dielio sv. potvrdu i hrabrio u vjeri svoje nevoljno stado. Na žalost, vatra je uništila vikarijatski arhiv, a inače imali bi važnih podataka za crkvenu povjest ove dobe, uzgred pako i o njegovu apoštolskome djelovanju. Ipak srećom je očuvano njegovo službeno izviesće o stanju katoličkog pučanstva, kako ga je naime on (biskup Dragićević) našao izmedju g. 1741—74 na svome pastirskome posjetu, koji je trajao pune tri godine. Mi ćemo redom navesti pojedine župe, kako jih je on obilazio. Naime:

Župa	Fojnica	brojila	je	duša	586
„	Skoplje	„	„	„	949
„	Rama	„	„	„	857
„	Jajce	„	„	„	1196
„	Lašva	„	„	„	2364
„	Dobretići	„	„	„	763
„	Kotar	„	„	„	970
„	Banjaluka	„	„	„	477
„	Vodičevo	„	„	„	460
„	Sasina	„	„	„	789
„	Ivanjska	„	„	„	2471
„	Bihać	„	„	„	442
„	Livno	„	„	„	3968
„	Duvno (Sevnica)	„	„	„	3801
„	Sutjeska	„	„	„	1891
„	Vareš	„	„	„	1110
„	Komušina	„	„	„	1402
„	Štrepci (Zovik)	„	„	„	684
„	Tuzla	„	„	„	1292

[40] Benićev i Lašvaninov ljetopisi.

Župa Biela	brojila	je	duša	1768
„ Velika (Plehan)	„	„	„	956
„ Podvučjak	„	„	„	307
„ Kreševo	„	„	„	1704
„ Sarajevo	„	„	„	367
„ Žepče	„	„	„	626
„ Čerigaj-Blato	„	„	„	1558
„ Mostar	„	„	„	1215
„ Veljaci (Ljubuški)	„	„	„	618
„ Posušje	„	„	„	1610
„ Gradnić	„	„	„	1878
„ Ružići	„	„	„	1056
			Svega	43822

Po tome bio je ukupni broj župa u Bosni i Hercegovini 31, a katoličkih stanovnika 43822. Iz istog izvješća doznajemo, da je bilo pet crkava u obe pokrajine, naime, tri samostanske i dvie župske, u Varešu i Jajcu (Podmilačj)u. Nadalje, razabire se, da je 61 svećenik duhovnu pastvu obavljao, a samo 8 klerika i lajika bilo. Od rečenoga broja odpada na Hercegovinu 7 župa i 11736 katoličkih duša.

Uz ovako službeno izviešće poslao je biskup Dragićević i opis sliedećega dogodjaja, koji se je sbio u Fojnici g. 1743. Njekomu Hasanu Skenderu dodje rukuh drven križ s razpelom, te ga u svojoj vjerskoj zanešenosti baci u zahod. Ponosit s ovog nedjela, želio je da i katolici doznadu za to njegovo smionstvo, ter zovne njih njekoliko, a medju ostalimi i Martina Ćolića, mladića dobra i pobožna, da mu očiste zahod. Čim ovi počeše obavljat posao, Hasanova i druga obližnja turska djeca saberu se, da na rug uzmu kršćane, kad u tako nedostojnu mjestu nadju znak svoga odkupljenja. Rečeni Martin prvi se namjeri na sv. križ, a kad ga stadoše djeca izsmjehivati, ljutito im rekne: „Smijte se, smijte; jeste veliko junačtvo učinili, što ste pogrdili moga i svoga stvoritelja. U to doleti i Hasan, te reče: „Što se čudiš? Što li se ljutiš? Nečist valja da i stoji tu.“ Na to poleti k Martinu, da ga obori i da mu otme križ, a ovaj našav se bržji, poljubi sv. znak, opra ga u vodi i brezobzirce pobježe s njime kući. Iza toga na njekoliko sati na-

pane na Hasana strašna muka, stane se valjati po zahodu i pregršćem zasipat se ljudskim izmetom. Ukućani videći to, zatvore ga, nu on stane svoju nečist žderati obima rukama. Tri dana trajala mu je ova strašna i gadna bolest, te napokon u najljućih mukah dokonča mu život. I mrtav je pokazivao očite tragove Božje osvete, pocrnivši i otežčavši, da se je svak čudio. I sami muhamedanci javno su govorili, da ga je to snašlo, što je križ tako bio pogrdio. Ovi obezčašćeni križ uze biskup sebi, a Martinu dade drugi dragocjeniji.[41]

---

[41] Benić, Lašvanin, Arhiv Vjeroplodničin i vikarijata bosanskog.

XIX.

Povod bašaluka i njegove posljedice za Franjevce.

1744—1757.

Posljedice bojnih poraza, koje zadesiše Tursku pri izmaku prošloga (XVII.) stoljeća, nametnule su bosanskim muhamedancem uvjerenje, da je već osmanska zviezda nagela k svome zapadu, te da se moraju posve u se pouzdati, ako žele očuvati s ove strane carstva neokrnute granice. I kašnje nedaće turskog oružja utvrdiše ih u tom njihovom osvjedočenju, a tim je bio uzdrman ugled državne oblasti. Odtale ono svedjer tinjajuće nezadovoljstvo bosanske vlastele, a njekada i preveć jasni pojavi ogorčenosti i nepovjerenja prama sultanovoj vladi, što je sve ukupno pogibeljno djelovalo na družtvene i vjerske odnošaje u Bosni, vukuć se poput crvene niti kroz ovu polovicu osamnaestoga stoljeća, da plane jednoč vatrom, koja bi naškodila svima probitcima ove preveć izkušane zemlje.

Prvi povod narodnim nemirom dade i opet Porta, koja, iznemogavši pod bremenom nesretnih vojnih poduzeća, potrostruči porez na seoske muhamedance i kršteni narod. Ta zadaća bi povjerena obljubljenomu Ali-paši Ećimoviću, koji u travnju 1745 stiže u Sarajevo, i odmah razpisa trojstruke danjke, tako, da su odsele seoski muhamedanci morali davati šest, mjesto dva groša. Njeki kadiluci (sudbeni kotari) odmah dadoše, nu mlogi se i odaprieše, imenito Prozor i sva Hercegovina; al naopako po se, jer paša na to izasla delibašu Vlahinjića, koji strašno oglobi narod kršćeni i nekršćeni. Sad ne preosta drugo do molbami sklonuti pašu na drugi postupak i mnoga svjetina svrvi se u Sarajevo sa svih strana. Videći to lukavi paša, zapovjedi, da samo pametnije pred njega iza-

šalju, koji će znat pristojno govoriti, te dočepavši se prednjaka narodnih, poveza ih i spremi u grad, govoreći: „Ajte tamo i malo se odmorite, ondje zuluma neima"; što kada vidiše ostali, utekoše glavom brez obzira. Mimo sve najupornije se odaprieše gornji Hercegovci, medju koje i opet dodje delibaša Vlahinjić te oglobi do žalostne majke, a prednjake poveza u lance i sobom povede. Čuvši pako, da je narod ubio brata hercegovačkog paše i još njeke vladine pristaše, trgnu sablju i poče sjeći povezane i sve, koje mogaše stignuti. Tu poginu do 60 prvinaca, sve aga i kapetana, nu pade mlogo i kršćana. Napokon ovo sve bi prijavljeno u Carigrad, na što dodje carski komornik (kapigjibaša) i diže pašu još u listopadu iste godine, nebi li se na taj način sleglo nezadovoljstvo naroda, koje bijaše do razjarjenosti doprlo.[1]

Al ni njegovu nastupniku Sulejman-paši nije pošlo za rukom uzpostaviti ugled državne oblasti, pošto je bosansko plemstvo upotrebilo ovu vladinu nepriliku za svoje separatistične težnje, domoljubni Sarajlije stavili se na čelo pokreta, baše pako, ti domaći jenjičari, koji su uz vojnički naslov pobirali i nješto plaće, a kod svojih kuća živjeli u vrieme mira, stali su na stranu bosanskih nezadovoljnika. Naprama ovoj neredovitoj, ali mnogobrojnoj vojsci bila je preslaba vezirska tjelesna straža, a uz to i nepouzdana, pošto je sastojala većinom iz domaćih sinova. To je morao brzo uviditi i vezir, a prvi javni odpor dogodi se u Visokom, gdje budući Kalajdžija barjaktar i Sali-baša Semiz ubili Mijata Franjića iz Vareša, poruči paša po njih, nu sarajevski Turci uskoče, oslobode ih i ne dadnu voditi jih u Travnik.[2]

Ovaj i mnogi im slučajevi uvjeriše vezira, da je prevratna vatra toliko buknula, da ju ne more sâm utrnuti. Još mu je ostala neuzdrmana vlast nad rajom, a tu je vršio na podpuno zadovoljstvo buntovnika. Polovicom srpnja r. g. biše obtuženi fojnički franjevci, što su pod svojim samostanom usadili križ preminulomu fra Miji Kumiću, pak da ne mogu Turci tuda konja projahivat, jer im se tobože konji od toga plaše. Paša na to posla mubašira u Fojnicu, a ovaj dozovnuvši prida se gvardijana Vučevića i vikara

---

[1] Benićev i Lašvaninov ljetopis

[2] Benićev ljetopis.

fra Nikolu Pavlovića prošti vezirsku bujruntiju i obojicu zatvori. Do malo stav podje na lice mjesta, vodeći oba zatvorenika, a za njime pristadoše mnogi muhamedanci i katolici. Ovi počnu glasno plakati, govoreči: „Ja gdi ćemo se odsele kopat, kad nam nedate u našem groblju?" Na to se pomami kadija Krivić, te poče zatvarati fratre i kršćane. Videći to narod, diže se malo i veliko te odoše k paši u Travnik, da se njemu izplaču, što im se diže ondale groblje, a prid njima fra Mato Lašvanin, biskupov tajnik. Nu prije njih stiže kadijski ilam te kad ovi podnesoše žalbu, srdnu se paša i reče: „Sve je laž, što ste u tužbi naveli, to je zloba, koju nosite proti pravu kadiji. Stoga ja ću poslat ljude i ako bude križ na novo usadjen, gvardijanu ću doskočit; ako li nebude, nek se kadija drži." I doisto odpravi travanjskoga kadiju Isaka i svoga čohadara na brzotecih (menzilile),[1] a zatvori spomenutog fra Matu, fra Lovru Ojdanića i petoricu katolika. Izaslanici ne nadjoše kadije kod kuće, jer je prije čuo za pašinu prietnju te se uklonio. Sva fojnička ulema, osim njekoliko fratarskih prijatelja, izadje s mubaširima, da stvar izvidi i krivicu poveća, parbio se je pako glavom fojnički ljetopisac, fra Nikola Lašvanin, te je dokazao, da je zemlja crkvena, da je groblje veoma staro, te da je i križ od starina malo više stajao, te da nije nikomu na putu. To sve javi mubašir u Travnik, a paša naredi, da mu sada pošalje sve franjevce; nu srećom odvedoše samo gvardijana, fra Filipa Teševljaka i fra Franju Rajčevića, lajika, buduć se drugi, medju kojimi i biskup Dragićević, posakrivaše. Čim jih dovedoše u Travnik, odmah ih baciše u tamnicu, gdje odsjediše jedanaest dana, dok se stvar izravna.

Medjutim i ovi u tamnici i oni kod kuće veliki strah podnesoše, jer su Turci svakako tražili, da bar koji fratar glavom plati. Silno blago i ovaj put ode franjevcem, a sve na pravdi. Slična nevolja zadesi i sutjeski samostan. Dne 4. rujna stiže u Visoki pašin mubašir (izviditelj), koji je po svemu pašaluku pregledao crkve i samostane, te po Visokom počini mnoga nasilja. Napokon

[1] Za službeno obćenje do nedavno obstojale su menzilkane (pojate za poštanske konje), i to na cesti medju Carigradom i glavnimi pokrajinskimi gradovi, te su isti konji nesamo poštu prenašali od vezira k Porti, već kadikad služili i za brzo putovanje.

poruči i po sutjeskoga gvardijana, mjesto kojega dodje poznati nam Benić, kao vikar, te mu pokaza pismo pašina ćehaje, kako je već za onu godinu plaćena pregledba, koje podera i baci, a naredi, da se Benić iztaba. Srećom se opet predomisli, te mu oprosti udarce, nu zatvori ga. U to stigoše kadija i srdar, te opravdaše fratre, al se potroši i tom zgodom 120 groša. — Skuplje zadje ostala dva samostana, jer su i onamo bili zatvorani franjevci, te morali dati po kesu para (500 groša). Po vrhu pako uze još paša po jedan džulus od sva tri samostana.[4]

Dok su ovako franjevci u Bosni bili proganjani i zlostavljani, njihova braća u Slavoniji i Ugarskoj bivala su obasuta mnogim utjehama. Tako su bajski, zemunski i požežki stanovnici izdali im kroz to vrieme sjajne svjedočbe o onjihovoj radenosti i požrtvovnosti. Nu svakako najznamenitija je bila izjava djakovačke župe, kojom dne 7. kolovoza 1746 posvjedočiše, da su mjestni franjevci za turske i kršćanske vlade, s pogibelju života i prolićem krvi previerno i pregorljivo služili na obće zadovoljstvo, dapače da će njim (župljanom) i njihovoj djeci bit do konca života poćudni. „Nigda pako“, rieči su izjave, „nismo popa imali nit priznavali za pastira, pa ni u buduće nećemo priznavati ni imati.“ I vojničke posade natjecale su se, da čim ljepšu svjedočbu izdaju ovim požrtvovnim duhovnikom. Medju ostalimi posada Velike i Gradiške pohvalno se izraziše o poslovanju bosanskih franjevaca i unutar bojnih tvrdjava.[6] Ove toli sjajne i dobrovoljne izjave te obće mnenje uvaži i kraljevska dvorska komisija, koja se je bavila uredjenjem državnih daća u novo-zauzetih zemaljah, svojom riešitbom od 24. listopada 1743 iznimilo je imanje veličkog samostana od svih danjaka;[7] kameralna pako blagajna produljila je dopisom od 17. kolovoza 1745 godišnju pripomoć od 30 forinti braći u Gradiškoj.[8] Napokon kraljevski komisar za Slavoniju Aleksander Pa-

[4] Fojnički i sutjeski ljetopisi.

[5] Nunquam vero hactenus Petrinum pro parocho nostro vidimus aut agnovimus, nec amodo agnoscere aut habere desideramus. Ramus vir. olivae p. 313—4 — 208. 310. 378.

[6] Ibidem p. 346. 358.

[7] Ibid. p. 345.

[8] Ibid. p 357.

tačić odlukom od 31. srpnja 1746 oslobodio je sve slavonske samostane od poreza na nekretnine.[9] — Svietske oblasti nisu medjutim bile osamljene u dokazih svoga osobitoga priznanja prama zaslugama franjevačkim, već su to isto činili i mnogi biskupi. Koločki nadbiskup Patačić oslobodio je temišvarski samostan od davanja četvrtine ukopa.[10]

Na ovaj način samo je tretina bosanske provincije trpila ovoga razdobja kojekakve neprilike i zlostavljanja od strane javnih oblasti, ostali dio, premda je naporno branio jedini uvjet svoga obstanka, naime župe, ipak je po malo pridizao se i zaboravljao na tužnu prošlost.

Kao što su franjevci u Bosni gorko osjećali posljedice muhamedanske pobune, isto je tako i Porta žalila, da joj nije moguće na liep način umiriti bosanske janjičare. S toga odluči latiti se oštrijih sredstva i pribaviti pošto po to ugled svojim naredbama. U proljeće god. 1747 izadje carski kapidžija, da metne sobom na Bosnu nove poreze, al u malo da ga Sarajlije ne kamenovaše. To bi povod Porti, da strogo odsele postupa proti buntovnikom, te i po treći put izasla u Bosnu Ali pašu Ećimovića. Novi vezir poče i opet liepom kumit i molit, da vrate Sarajlije kapidžiju i razporežu novi porez, nu Sarajlije ne htješe o tom ni čuti. Ovako naljućen vezir ode u Travnik, njeko vrieme ošuti, kao da ništa nije ni bilo, te u rujnu pozove k sebi sarajevskoga mulu, asećiju, age i barjaktare, pa ih liepo pričeka, a zatim pogubi dva barjaktara, kadiju pako Abib-efendiju drža vazdan u tamnici, te ga progna u Vranduk. Ovu strogost pokaza i na Džafer-begu Ceriću, novskom kapetanu, koji je na miru zalazio u Hrvatsku i robio sela, narušavajući mir medju obe carevine.

Iza ovog strogog vezirevog postupka nasta prividna stanka bašinskih nasilja, da onda jačje potresu državnom sgradom. I doista već u siečnju sliedeće (1748) godine pobuniše se mostarski baše protiva Tešimu, koga bijaše poslao paša, da podieli plaću neferom (vojnikom u službi), zahtjevajuć, da dadne plaću i onim, koji nisu bili neferi, već na dopustu i samo se brojili u vojsku. Tešim se

[9] Ibid. p. 148—9.
[10] Ibid. p. 262—4.

oprie tomu, videći pobunjenu svietinu, uteče u kuću kapetana Vučjakovića, baše pako osvoje topove nad mostom i trista zala počine gradu. Borba se krvava zametne s obe strane, u kojoj pogine Tešim i drugih do dvjesta ljudi. — Čuvši to sarajevski baše, ne htješe bit posljednji u tome pokretu, već udare na kuću muselima Jusufbegovića, te premda ništa ne odnesoše, da im se tobože ne rekne, da su to iz koristi počinili, sasvim tim sve mu uništiše, tamnicu otvoriše i sužnje na slobodu izpustiše. Pa ni tim se ne zadovoljiše, nego i dalje prednjačiše u nepokornosti prama državnoj vlasti. Čuvši bo da ima u Dženetića njekakov dobar hatišerif od vladajućeg cara, kojim se umanjuju danjci, oblete oko njega, da im ga dadne. A pošto je bio već odavna obolio, napominjali su mu, da bi zaradi toga čina mogao i ozdraviti. Pošto ne koristiše molbe ni nagovori, zapriete da će mu kuće razkopat, ako im ga ne bude uručiti. Dobivši na taj način carski ferman, kodom se oprieše, učiniše od njega prepise i poslaše ih na sve strane, poručujući, da ga se dobro drže i podpišu tužbu protiva veziru. U to kolo uvedoše i mulu, koji se kašnje pridomisli i uteče put Carigrada, nu sklone ga ćehaja, te ode u Travnik, da se pred pašom opravda. Munjevnom brzinom razprostrie se na sve strane odpor i ogorčenje proti veziru, te ovaj mjesto latit se gvoždja, udari u molbe. Dne 7. ožujka stiže i u Fojnicu vezirska bujruntija i mulina murasela, opominjući, da se svak prodje nemira, a da se neće više tražiti novi nameti, ama kò što veli naš Benić, kad sviet na zlo ustane, mučno je umiriti. Turci su jednako vikali: „Nedamo, te nedamo novih poreza, pak da car glavom dodje“. Kao što paša, tako ni njegovi ljudi nisu više uživali nikakva ugleda, dapače nastradaše i oni, koji su držali vezirevu stranu. Baše u Visokom, prid kojim je bio Selim-baša Oroz skočiše i razoriše kuće dvojice kadija i visočkog imama, a kad ovi odoše veziru na tužbu, odgovori im: „Da vam nisu oni to učinili, vrgao bih vas u grad; jer sam i ja s takih na muku udario“. Malo prije toga paša bio je poslao svog mubašira, da pregleda župski stan u Varešu, a ovaj sobom uze kadiju i srdara visočkog; al ih dočekaju baše, da su jedva žive glave iznieli. Videći paša, da molbe ne pomažu, pokuša oružanom silom pribaviti poslušnost višjim naredbama. Već je u Neretvi pošlo mu za rukom pedipsati buntovnike, a u Skoplje Duvno i Livno izasla svog Delibašu Vlahinjića

sa 70 konjanika. Došavši ovaj u Skoplje pogubi njekoga Ponjavića i još jednoga buntovničkog prvaka, kuće im razkopa, ostale pako baše razbaši i oglobi. Sličnim načinom postupao je Vlahinjić u Livnu i Duvnu, a odavle polazeć na Kupres povede svezana i duvanjskog župnika fra Pavu Lozića, da je tobože svoju sinovku primetnuo u Dalmaciju. Dok se izbavi tamnice štetova 300, brat mu pako 70 groša Tomu biegu i šteti uzrok je bio katolik Hrnjakovlć, koji je bio silom doveo dotičnu djevojku, a ona se izmakla i preko granice pobjegla. Htjede rečeni delibaša otići i u Prozor, nu čuvši da su Sarajlije pošli onim u pomoć, ode s Kupresa u Travnik, noseć sobom silno blago.

Premda je ovako jedan kraj Bosne bio umiren, ostali dielovi zadavali su Porti veliku brigu, pak zato diže omraženoga vezira i posla po četvrti put Avdullah-pašu; nu ni on nije pobudio nikakva pouzdanja u bosanskim bašama, te mu sarajevski prvaci ne htješe ni na susret izaći.[11]

Ovi nemiri u početku su izgledali, kao da i sami muhamedanci žale siromaš, te se bore za čim lakše poreze, pak se opaža i na samim ljetopiscima, da je narod svih vjera podupirao ovaj domoljubni pokret, poduzet namjerom, da se olakša osmanlijski jaram i pribavi zemlji velika polakšica. Šteta, da su kolovodje ovog ustanka brzo sašli s puta, koji je vodio k slogi, slavi i pobjedi cieloga stanovničtva, te da su pogrieške i slabosti državne vlasti upotriebili u posve sebične svrhe, razuzdavši sve moguće strastri u sebi podčinjenih vojacih. Mjesto da obćeg tlačitelja proganjaju zajedno, baše su poput gladnih vukova napadali na imetak, čast i život krštenih suplemenika, te učinili, da su ovi brzo poželili uništenje bašinske moći, a u tudjinu nazirali najboljeg branioca njihovih čovječanskih, nu tada pogaženih prava.

Novi medjutim vezir za kratko vlada, jer umrie dne 25. travnja 1749, pogubivši samo jednog mostarskog bašu, koji je napadao jednako na Turke kao i na kršćane. Mjesto njegovo zauze Bećir paša, koji ne htje ni unići u Sarajevo, već noći na Gorici, ljuteć se osobito što su mjestni muhamedanci odtjerali muselima s fermanom, a drugog po sebi učinili bili. Osobitu pako mržnju

---

[11] Domaći ljetopisi.

pokaza napram franjevcem, uzmavši dvaput džulus, naplativši teftišlemu (pregledbu), izmlativši šakama i zatvorivši sva tri gvardijana, tako, da je pri tom sami sutjeski samostan štetovao 526 groša.[12]

Nješto pravedniji bijaše mu nasliednik Avdullah-paša, koji dodje dne 7. lipnja 1750, da povrati mir u zemlji. Njegov kajmekam dodje na mjesec dana prije, te se pokaza dobrim po sviet, al bašama veoma strog, koji opara u Sarajevu bašinske jake (ovratnike), a dvanaestericu diže na vješala. I paša se pokaza u prvi mah neumoljiv bosanskim janjičarom, te došavši u Sarajevo, potraži izkaz svih onih zlih ljudi, koji su bili prid narodom, a kad mu to uzkratiše, naredi, da se uhvati bašinski prvak, imenom Muharemija i da mu se kuća razkopa. Vezirova naredba naidje na silni odpor, zametne se borba, pri kojoj i mula stane uz pašu, te buduć pod istim pao konj, Sarajlije misliše da je mula poginuo te preplašeni razvrgoše kavgu. Al i vezir uvidi, da neima dovoljnih sredstva, da ukroti baše, pak odtale obode u Travnik, da tu liepo šuti i nad rajom vrši vlast, koju mu Turci više nisu poznavali.[13]

Silniötvo bašah osjećat su počeli sada u najvećoj mjeri franjevci, a mi ćemo navest samo koji slučaj, da odtale doznamo kako se je ovaj čisto narodni pokret izvrgao u progon i zlostavljanje krštenih suplemenika. Baš ove godine njegdje oko 20. kolovoza podjoše fra Filip Teševac, fra Nikola Glavočević, fra Domin lajik i djete Tadija, da pregledaju u fojničkoj dolini ležeća polja i livade, nu došav pod Šavnik, tu navale na njih Sali-baša Šumežović, Jusup Tekelić i Muho Mačković, stanu ih nemilice tući, a napadnuti zvat u pomoć i branit se, te velikom mukom pobjegnu. Odtale fra Nikola otidje na Bare k vršiocem, a Sali-baša doleti u varoš te zajauče, da su ga fratri prava zdrava izprebijali. Na njegovu pomaganju skoči preko 50 muhamedanaca, i naoružani podju u potjeru, namjerom, da fratre na nože raznesu. Našavši na Baram sama fra Nikolu, htjednu ga ubiti, da nije opet Šumežović rekao, da ga ovaj nije bio, već branio. Sa svim tim odvedu ga u tamnicu, prieteć mu, da će njega i oba mu druga sutra sasjeć na komade. Pred mrak pustiše ga na slobodu, al da dodje gvardijan i stvar namjesti.

---

[12] Benićev ljetopis.

[13] Domaći ljetopisi.

Ovaj došavši uzalud je nudio po 20 groša eminu i Sali-baši, oni se ne zadovoljiše, već fratre osvade kod mulle, koji opet cielu parbu povjeri fojničkomu kadiji, a ovaj gvardijana oglobi i drža sedam dana u zatvoru. — Još u veću nepriliku dodjoše fojnički franjevci početkom sliedeće (1751) godine. Polovicom siečnja putovao je fra Ivo Gabrić, travnički župnik i fra Filip Teševac iz Travnika u Fojnicu. Kod jezera medju Vitezom i Busovačom sretoše Hadži-Osmana Cigića, rodom iz Sarajeva, koji opazivši mlada i pristala Teševca, poleti da na njem izvrši protunaravni blud. Nije bilo hasne moliti ga ni preklinjati, a ni bježati, jer je sliepo srtao; napokon Teševcu ne preostade drugo, do silu silom suzbiti, pak potegne pušku iz potaje i na mjestu ostavi ga mrtva. Premda su stranputicom odtale bježali, zapazili su ih njeki Turci, te našav mrtva Cigića, krivnju obore na fratre i sve to jave u Sarajevo. Hadži Sulejman Cigić, brat ubijenoga, razdraži sarajevske baše, moleć ih, da odu i razkopaju fojnički samostan. Al ni franjevci nisu mirovali, te ne uzdajuć se mnogo u tursku pravdu i svoju nevinost, dadnu mu bratu 620 groša, moleć ga, da im nebude protivan. Premda je ovaj malko se umirio, paša ipak posla svoga mubašira u Fojnicu, koji dovede svezane k njemu u Travnik gvardijana, Gabrića i Teševca, nu buduć sa sobom donieli od kadije povoljno izviešće, naime, kako se ne nalazi u sudbenih spisih, da su fratri ikoga igda ubili, biše brzo oslobodjeni, al moradoše ipak dati paši tri kese para (= 1500 groša), 250 groša ćehaji, toliko još mubaširu, a bašama i što komu ne more se ni znati.[14]

Uz to oskudica redovničkoga svećenstva ozbiljnu je brigu zadavala svim višjim oblastima, koja je nastajala odtuda, što nisu imali franjevci u Bosni višjih bogoslovnih učiona, te što su braća prekosavska s novih okolnosti bila takodjer u stisci za obstanak, a talijanske države nisu takodjer bile voljne primati bosanske sirote i njimi se brinut na svoju štetu. Vjeroplodnica sažaljivala je ovaj biedni kraj, i buduć nije mogla franjevce kao franjevce smjestit u svoj zavod, pomisli, da bi još jedino sredstvo bilo za pomnoženje svećenstva, kad bi se bosanski mladići za svietske svećenike naobražavali u njezinu svesvietskome kolegiju, te kad bi ovi pomalo

[14] Fojnički ljetopis.

preuzimali duhovnu pastvu u svoje ruke, pošto je franjevcem postalo skoro nemoguće pohadjati višje bogoslovne učione. U tu svrhu potraži mnenje od biskupa Dragićevića, navadjajući tomu za jedini povod, što bosanske klerike ne primaju više talijanske države, a kod kuće ne imaju zgode, da se dovoljno naobraze. Ovaj revni pastir nit je shodnim ni potrebitim obnašao, da se izvede promjena u svećenstvu, pošto se je narod priljubio franjevcem i svikao njihovu prostom poučavanju. On se je bojao, da bi svaka preinaka mogla dati povoda inovjernikom, da još većma uznemiruju katolike, a u novih svećenicih nazirali bi inostrane izaslanike, pak savjetova, da se Bošnjakom dozvoli izvan Italije, al u blizini iste, naći sebi prilike izučiti višje nauke.[15] Ovo mnenje bosanskog apoštolskog vikara bilo je uvaženo od rečenog sv. sbora, te su od sada bivali i u Rimu skloniji, da Bošnjaci i u drugih državah pohadjaju bogoslovne učione, a da tizim neće se škoditi crkvenoj i redovničkoj stegi.

Zloglavost baša jednako je rastla, te kada koncem 1751 i početkom sliedeće godine silna trešnja stade uznemirivati svu Bosnu, a najskoli Sarajevo, sami Turci to su pripisivali očitoj Božjoj kazni, a opačini jenjičarskoj. Kolovodje ovog ustanka to isto pomisliše i mlogi se sami po sebi bašinskog imena otresoše, a koji ne htješe, te narod pohvata i u gradske tamnice pobaca. U Sarajevu se takodjer dogodi, da židov Kalibatina opsova tada Isukrsta, pa radi toga Turci ga objese, premda su sarajevski jevreji davali silu novaca, da ga odkupe.

Za kratko je trajalo ovo obraćenje, a čim je prestao zemljotres i bosanski su baše udarili u stare diple. Novi vezir Ćuprilić htjede ih silom pokoriti, pak sabravši nješto spahija u Travnik, naumi na njih udariti, kad razabra, da se je Skoplje, Neretva, Duvno, Livno i Glamoč pobunio, da su tamošnji baše udarili na Firdusa, livanjskog kapetana, pobjedili ga i ubili, sve pako da predvodi Čorbić i već svoju vojsku da je sveo u Skoplje. Sad mu drugo ne preosta do razpustiti spahije, pošto su i ovi mlogi bili uz baše, te nije mogao računati na pobjedu. I Čorbić na to odgovori razpustom svoje čete. Nu tim paša nije namjeravao ostavit

[15] Vjeroplodničin arhiv sv. 5.

nekažnjene bosanske nakomice, već dobavi iz Carigrada vanrednog izaslanika, pod imenom Sul-čauša,[16] koji bi na ime sultanovo mir uzpostavio u ovoj prevratnoj zemlji. Ovaj čim dodje, razasla po sve kapetane i sarajevske prednjake, a kad ovi mu dodjoše i pokornost izjaviše, posla eski baše po kolovodje nemira, koje odmah posmica, medju ostalimi: Čorbića iz Skoplja, Rasodžu iz Tešnja i Džindžafa iz Tuzle, te uzmavši od drugih mlogi novac, vrati se u Carigrad. Već ova okolnost, da su pogubljena dva iz dolnje Bosne radi ovoga odpora, dokazom je, da je nezadovoljstvo razširilo se bilo svuda, te da su i na sve strane franjevci, po gotovu katolici, mlogo trpili od ovih odpornika, samo što naši ljetopisci nisu mogli pobilježiti sve muke i nevolje svoje braće, pak se zadovoljavali onim, što su sami podnieli ili na svoje oči opazili.

Nije se ipak mogao Sul-čauš pohvaliti Porti, da je ukrotio bosanske baše i povratio mir u ovim zemljama; jer on bijaše još na putu, kad su bosanski jenjičari opet pridigli glave i uzkratili njegovim eskibašam nove danjke. U to stigne za vezira Mehmed-paša Kukavičić, polag njekih rodom iz Foče u Hercegovini, a polag drugih iz Plevlja (= Taslidže) u Staroj Srbiji. I njemu bijaše prva briga pokupit novo-nametnute poreze, al se baše i opet odaprieše, smatrajuć ga tudjom prilizicom.

Kroz to vrieme osobito je trpio sutjeski samostan od Mandžar-Alije iz Dobuja. Medju ostalimi njegovimi nedjeli ponajtežje bijaše ono, što počini dne 18. listopada. Taj dan dodje sa svojim drugom Komja-agom, Sarajlijom, u Sutjesku, te iz puške raniše u bedru fra Filipa Laštrića, a gvardijanu fra Nikoli Glavočeviću dva zrna kroz rukav protjeraše. Sliedeće noći ubi Madžar-Alija Komja-agu pod Seocima, a beg Bielopoljković prenese lješinu po noći u Sutjesku, te hudi fratri na pravdi štetovaše 500 groša. Al ni ubojica nije se nanosio glave, jer pohvaliv se u Sarajevu, da je i jednog Turčina pogubio, skoče se baše i udave ga na mjestu.[17]

Medjutim i novi vezir Kukavičić bio se je smjestio u Travniku, a baše sklonuo, da novcem odkupe svoje buntovničke zločine, pa htjede same baše oguliti. Ove namete prvi poče pobirati zvor-

---

[16] Sul = mir, čauš = vratar i vrst tjelesne straže.
[17] Benićev ljetopis.

nički kapetan, al se skoči Muharemija, žepački kadija, rodom Zvorničanin, podigne mloge baše i udari na Zvornik. Nakon kratke borbe osvoje grad, svoje drugove oslobode, a kapetana uciene. Ne mogaše vezir ovo oprostiti, već sabravši eskibaše i uzmavši ih na ruku, glavom se odputi u Zvornik, razbi baše, pogubi Muharemiju, a glavu mu posla u Carigrad. Sada, okružen viernom vojskom, stade strogo postupat proti bašama i množtvo ih potuši, da se nisu smjeli kašnje ni živi kazati, a kamo li bašami se nazivati. A da u klici uguši ove nemire, sliedeće (1753) godine preseli se u Sarajevo, to leglo bašinsko, gdje su glavnu rieč vodili: Morić, Alibašić i Sali Murat. U isto vrieme morila je i takozvana „mala kuga“, te rat i kuga zadavali su mnogo jada svemu, a najskoli kršćanskomu stanovničtvu.

U to nadodjoše i drugi politički dogodjaji, koji svrnuše na se pozornost ne samo vezirevu, već i bosanskih baša. Baš godine 1754 počeše napadati Crnogorci u pogranična mjesta prama Hercegovini. Mehmed-paša, digavši svoj alaj i nješto bosanske vojske, udari na njih i podharači ih. Čim se utiša s ove strane, baše se opet pojaviše, nu sada na Glasincu, gdje su i nadvladali. Kukavičić odleti u pomoć svojoj četi, a vraćajuć se desnom obalom Bosne od Visokoga u Travnik, noći u Alivojvodićih. Tu mu njetko rekne: „Eto sutjeska tekija (samostan) blizu, a gvardijan te baš i ne poznaje“. Na to se paša razsrdi, te pošalje po njega, koji našav ga prava, uzme mu 600 groša, dakle preko 200 dukata. Kad bi vezir iznad Seoca, izidjoše mu svi fratri iz Sutjeske u susret i poklone mu se, a to paši bi veoma drago.[18]

Nješto žalostnija bi godina 1756, jer bi dosta globe i tamnice. Bivši dignut paša Kukavičić u Salonik, bi imenovan bosanskim vezirom Ahmet Ćamil-paša, pridjevkom Soppa. Prije njega stiže Kajmekam, koji odmah uze od franjevaca džulus, a pošto je ovaj do deset dana umro, propadnu i novci. Odmah iza toga dodje vezirski mubašir u sva tri samostana te naredi gvardijanima, da izidju u susret paši čak do Foče. Ne bi druge, već slušati što im se zapovieda. Sasvim tim vezir čim razjaha u Travniku, držao je prvom svojom dužnošću pokazati na franjevcih, da je on carski namjestnik.

[18] Benićev ljetopis.

S toga odmah pozatvora franjevce i dosta ih namuči, dok mu džulus ne izdadoše. Al ni muhamedancem nije bio bolji. Bivši plahovite ćudi, posmica mloge bašinske prvake i zadade veliki strah svima.

Uzprkos tomu baše se opet osokoliše u 1757 godini. Poslavši bo paša u siečnju svoje mubašire u Fojnicu, da pokupe od Turaka danjke, mlogi to uzkratiše i s njima se pobiše, pri čemu padoše dvojica od naroda, a njekoliko ih mubaširi žive pohvataše i u Travnik odvedoše, gdje četvorica glavom platiše svoj odpor. Čuvši to sarajevski baše, kao biesni doletiše u Fojnicu, te udare na one, koji su na vezirevoj strani bili, pa im kuće razore. Još gorje prodjoše pašini ljudi u Visokom, medju kojimi bijaše i nješto Arnauta. Tu Oroz-baša pobuni sav kotar, pašinu vojsku razbije, pogubi arnautskog barjaktara i otme strieljivo. Ni ovomu paši drugo ne preosta do vlast nad kršćani, pak s toga uzimajući džulus, preporuči franjevcem, da se ne druže s bašama, pošto ih je naumio satrti.[19]

Ovako su politički nemiri zadavali strah i trepet franjevcem prošlog i ovoga desetka tekućeg stoljeća, te ih priečili u vršenju nesamo duhovne službe, već i u uživanju najvećih čovječanskih prava, u sigurnosti života i posjeda, bivši izvrgnuti svakojakim nasiljem, od strane onih razuzdanih rulja, koje su nosile ponosito bašinsko ime.

Ove vanjske borbe, ili boljma rekavši napadaji, nisu bili sami, već im se pridružiše i nutrnje neprilike. Nadbiskup spljetski još je jednako svojatao Livno i trudio se, da odtale izključi bosanske franjevce, a da mjesto njih uvede svjetsko svećenstvo, odgojeno u Omiškom sjemeništu. On je rado priznavao, da mu nije moguće zalaziti u Bosnu nit obavljati na turskome zemljištu svoje duhovne službe, al obećavao je svake godine dolaziti na granicu, te u Hržanu, Otičiće oli Vrljiku prizivati viernike iz Livna, da im tu dieli sv. potvrdu i redi kojeg urodjenika. Zadarski nadbiskup bijaše posve protivnog mnienja. On izjavi Vjeroplodnici, da nije mogao naći nikakva dokaza, koji bi ovlastio spljetskog mu sudruga, da vrši pastirsku vlast na Livno, izuzam sela Lipu i Vražerala, pod planinom Kamešnicom, pa i to po predaji; inače da Livno podpada samo njegovoj metropolitskoj vlasti. Napomenuvši, da su tu od vajkada

[19] Domaći ljetopisi.

bosanski biskupi pastirski posjet činili, Vjeroplodnica trajno dodieli rečeni kraj bosanskomu vikarijatu.[20]

Nu bilo je i žešćih nutrnjih razmirica, koje su sapinjale djelatnost bosanskih franjevaca. Bosanska provincija pružajuć se u dvie medju sobom neprijateljske države, od kojih jedna još je bila zabavljena vidanjem rana, koje joj zadavaše dviestoljetne borbe s drugom, te uredjivala agrarna i crkvena pitanja, druga pako bila uznemirivana nutrnjimi bunami i nezadovoljstvom naroda svih razreda. Po tome prekosavski dio bosanske države s jedne je strane trpio od zamašitih zahtjeva crkvenih oblasti, koje su po malo suživale franjevački djelokrug, s druge opet osjećao se je sretnim pod novom vladom, uživajuć sigurnost života, blagodati zapadne prosvjete i vjerske slobode; dočim su bosanska braća još stenjala pod turskim jarmom, lišena svih sredstva za napredan i udoban život. Uz to budué im je provincija sastojala iz članova raznih narodnosti, posve je bilo naravno, da se nisu mogli medju sobom slagati rad razlike težnja i ćudi, a ovo tim manje, pošto nisu bili nikojim obzirom napućeni jedni na druge, te je redovnički odnošaj postao slabom svezom, kada su drugi odnošaji posve drugo iziskivali. Nesporazumak medju franjevci s jedne i s druge strane Save rastao je iz dana u dan. Već na obćoj skupštini reda, držanoj u Valladolidu g. 1740 Bošnjaci su preko Vjeroplodnice molili, da se odciepe od hrvatsko-ugarske braće, a sjedine s Dalmatini, budué je ovamo bio lakši pristup, iskreniji prijatelji i veća po tom korist jednim i drugim od ove sveze; nu njihova prošnja ne bi uvažena, pošto je vrhovna uprava reda bila posve drugoga mnenja, nadajuć se baš od ove zajednice većoj koristi po bosanski kraj. Iza toga njeko vrieme kao da su i bosanski redovnici većma se bili priljubili prekosavskoj braći, uživajuć odtale i njeku korist. Sutjeski naime samostan imao je s onu stranu Save tri župe, koje su mu bile skoro jedina podpora u ona tužna vremena, da može snositi sve terete i globe, koje su ga pritiskivale, te da ne malakše pod ogromnimi izdatci, sav pako bosanski dio provincije uživao je tu pogodnost, da je njekoliko i svojih mladića mogao slati u prekosavske samostane, da se tamo na filozofskih i bogoslovskih zavodih usposobe

[20] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

za svećeničku službu. Nu dočim su ovi zadovoljili se novim položajem, Prekosavci nasuprot počeše svakom prilikom izticati kako su im Bošnjaci nepriliční, te videći se brojem i položajem sretnijimi, počeše ove prikraćivati u njihovih pravih. Ponajprije (1745) odluče, da neće više davat Bošnjakom tretinu glasova u državnom definitoriju, te po tom ukinuše stari običaj, oslonjen i na pisane zakone, potvrdjene samom sv. stolicom, naime da svaki treći provincijal uzme se iz Bosne. Ovo bi težko bosanskoj braći, te odmah prosvjedovaše proti tomu zaključku, ne htijući se zadovoljiti ciglimi jednim glasom, dakle šestinom. Ipak ine materijalne koristi sklonuše ih, da sada nepokušaju prekinuti ove zajednice. Prekosavci podjoše i dalje, te u Beču počeše raditi, da se oduzmu one tri slavonske župe. Za odkloniti ovu štetu, te da se uvjeri cesarski dvor koliko o zakonitu posjedu rečenih župa, toli o silnoj oskudici bosanske braće, biše poslani u Beč fra Filip Laštrić i fra Nikola Lašvanin, oba muža znamenita i ugledna, a nama poznata. Carica Marija Terezija već je bila odlučila popustit molbama i predstavkama ugarsko-hrvatskih biskupa, te im predati sve župe franjevačke, koje nisu bile spojene sa samostani, da tamo stave svietske svećenike i ujednostruče duhovnu upravu, pak zato nije htjela činiti iznimke ni za bosanske župe u Slavoniji. Ništa nemanje uvidjajući pravednost bosanskih zahtjeva i skrajnje siromaštvo ovostranih samostana, rieši, da se dopita sutjeskomu samostanu u to ime novčana podpora od 300 godišnjih forinti, koju bi izplaćivala im vjerozakonska zaklada od časa, kada prieporne župe zauzmu svietski svećenici, dosliedno, ostavljeni su privremeno Bošnjaci u mirnu posjedu dotičnih župa.[21] — Ove česte zadjevice uvjeriše napokon braću u Bosni, da im nije više moguće ostati u zajednici s prekosavskimi drugovi. Tomu nadodjoše i drugi povodi. Sve od banjalučkog rata bijahu prekinuti prijateljski i trgovački odnošaji medju Austrijom i Turskom, te je ova pod izlikom, da u cesarevih zemljah traju kužne bolesti i odtud ovamo prelaze, držala zatvorenu granicu, te je posebna pogranična straža bdila na oba kraja, pak su morali putnici podvrći se kvaranteni, koja bi trajala 20, a višekrat i 40 dana. Ovom prilikom pretraživani su bili, da ne nose sumnjivih ili čak

---

[21] Ab Occhevia Epit. vetust. p. 19—20.

zabranjenih stvari, poimence pisama, te su više puta nastradali bosanski franjevci, bivši potvoreni, da su kršćanski uhode i da rade o izdaji turske države. Njeko vrieme mogli su se izgovarati, da imadu s onu stranu Save svoje župe, al kada i ove priedjoše u ruke svietskoga svećenstva, obćenje s prekosavskom braćom posve otežča. U takih političkih okolnostih nisu mogli više provincijali prelaziti u Bosnu, nit podložnici s njime dopisivati, a po tomu trpila je ponajvećma redovnička stega, slabila sloga i jedna braća od druge se otudjivala, tako, da su odsele Bošnjaci neprestano molili i tražili, da se posve odciepe od Prekosavaca. Ne mogući drugčije postignut cilja, napokon odlučiše ne činit nikakve promjene u samostanih i ne sudjelovat u državnih skupštinah, dok im se molba ne uvaži, te su njeki gvardijani četiri i pet godina ostali u službi. Medjutim su čas po čas obraćali se na Vjeroplodnicu, to jedino svoje utočište, i na starješinstvo reda, a napokon i na obću skupštinu držanu g. 1756 u Murciji, gdje, po svoj prilici, otci cieloga reda odlučiše, da se zadovolji toli razložitoj želji. A budać je tu trebovalo i papine privole, Benedikt XIV. listom od 23. svibnja 1757 dozvoli fra Klementu Palermitancu, tada generalu reda, da izvede ovu diobu, kako mu se bolje svidi; ovaj pako poveljom od 8. lipnja r. g. podieli bosansku provinciju na dva diela, te iz svih samostana preko Save napravi jednu provinciju, pod zaštitom sv. Ive Kapistrana, a iz bosanskih samostana stvori kustodiju, iliti pokrajinu redovničku nižjega reda, kojoj bi pripadale sve katoličke župe u Bosni i Hercegovini, nalazeće se pod oblašću turskom. Ovako stvorenoj kustodiji stavi na čelo za kustosa fra Marka Dobretića, a za viećnike naimenova: fra Franju Bogdanovića i fra Tomu Miletića; ostavivši kustodiju pod zaštitom sv. križa.[22]

Ako i jest bila ova dioba u načelu po ćudi bosanskoj braći, neugodno ih se ipak dojmi, da sada sačinjavaju državu drugog reda, i po tom, da je Bosna, koja je tečajem četirijuh stoljeća izrodila tolike druge provincije te zauzimala odlično mjesto u sboru svojih drugarica, da odsele njezini predstavnici sjede na zadnjemu mjestu. To je pravom smatrano poniženjem i zapostavljanjem, koje se nije

[22] Chronologia historico-legalis seraph. Ordinis coll. P. Augustinus M. Neapolitanus. T. IV Romae 1795 p. 250—2 — 305—6.

dalo opravdati ničim, a po gotovo ne maloćom bosanskih samostana, pošto mjesto ovih morale bi se uzeti u obzir tolike župe, koje su takodjer franjevačka prebivališta. Suvremeni pisci svjedoče, da su bosanska braća bila silno uzrujana i ogorčena ovim generalovim postupkom, te da su to smatrala korakom k njihovoj izgibelji. Kako su ipak bila nadahnuta sinovskim pouzdanjem u pravednost rimskih vlastodržaca i proniknuti pravednošću svoje stvari, poslaše odmah u Rim fra Filipa Laštrića, da i bosanskomu dielu izposluje naslov provincije, te da se ova smatra majkom, i kao taka ostane na svom starom mjestu u redu inih država, nova pako (kapistranska) da zauzme niže mjesto, prama dobi svoga ustanovljenja. Došavši Laštrić u Rim i stupivši pred visoke krugove ponajprije pobijao je mnenje, da je u Bosni premalo redovničkih stanova, te dokazivao, da osim tri stara samostana imadu još šest ovećih prebivališta, koje mogu u svako doba pretvoriti u prave samostane, a ti da su: u Varešu, Sarajevu, Travniku, Jajcu, Ivanjskoj i Doljnjoj Tuzli; samo kad ne bi se bojali, da se u istome razmjerju ne povećaju i danjci, koje Turci potražuju od samostana. Uz to je izticao, kako se na daleko i na široko pruža i bosanska kustodija, naime po svoj Bosni i Hercegovini, kako imadu trideset župa, u njih 50.000 katolika i blizu 150 redovnika. Napokon podkriepi svoju molbu zaslugami, koje su stekli i neprestano stiču boreć se za pravovjerje u ovih nesretnih krajevih. Ovi i drugi razlozi sklonuše najpre generala reda, a zatim i novog papu Klementa XIII., te su oba listovima od 24. studenoga i 15. prosinca g. 1758 bosanskoj kustodiji povratili naslov provincije, prednost pred kapistranskom, i sve povlastice skopčane s tim naslovom. U isto doba naimenovaše Dobretića provincijalom, njegove viećnike definitori, dodavši im još drugu trojicu, naime fra Bonu Benića kao kustoda, a kao definitore: fra Marijana Aljinića i fra Ivu Ivića.[23] — Ne da se lahko opisati veselje i oduševljenje, koje zavlada medju bosanskom braćom s ove riešitbe, put Laštrićev naličio je slavodobiću a sa svih strana dodavan mu pridjevak „uzkrisitelj

---

[23] Idem ibidem. Ramus p. 104—10. — Ab Occhevia p. 18—20. — Benićev ljetopis.

provincije". Svi kao da su se bili zaboravili tužna sužanjstva i domaćih nevolja, te su se natjecali u izrazu svoje odanosti prama sv. stolici i harnosti prama vriednomu Oćevcu.

*
* *

Razstajući se ovdje s prekosavskimi franjevci, zanimivo je svakako obazrieti se na političke i crkvene prilike, zatim na kulturne i redovničke odnošaje starodavne bosanske provincije, kako su obstojali za prve polovice XVIII. stoljeća i zadnjih godina pred samu diobu, da lakše pojmimo stanje, u koje su sada stupila bosanska braća, te da nam budu jasniji daljnji dogodjaji, kao i predjašnji, u koliko su se doticali bosanskih franjevaca.

Bosanska provincija, iza odieljenja od sadanje kapistranske, ograničila se je na današnju Bosnu i Hercegovinu. Jezgru su sačinjavala tri davna samostana u Sutjeskoj, Kreševu i Fojnici, u kojih je bio usredotočen redovnički život, biskupov i provincijalev ured, srednje učione za franjevački pomladak i ujedno služili su za utočište starijim ili obnemoglim svećenikom. Oveća redovnička prebivališta u Travniku, Jajcu, Ivanjskoj, Varešu, Sarajevu i Tuzli bila su središte dotičnih krajeva, gdje bi se župnici iz obližnjih župa sastajali te crpili potrebite naputke i utjehe; ove pako residencije bile su odasvuda obastrte župami, koje su se sterale po istih krajevih, kuda se i danas nalaze katolici, samo tada u manjem broju. Ako se dakle obazremo na samo vanjske lice, ono je uzprkos diobi ostalo ugledno, granice obsežne, a uz to naravne, te je davalo siguran izgled, da neće tako lahko bit suženo. I sada su franjevci bili jedino katoličko svećenstvo u Bosni i Hercegovini, pošto desetak svietskih svećenika, koji su franjevcem bili podredjeni, a u naobrazbi zaostajali za njima, nije se ni u obzir uzimalo.

Pa kao što je obseg bosanske provincije bio dosta velik, tako i franjevačka zadaća bila je više pastirska služba, nego li ti redovnički život. Al da se ni ovaj nije smećao s uma, imademo dovoljno dokaza. Kako je bilo početkom ovoga stoljeća uzorna redovnička stega, imali smo priliku razabrati iz izvješća fra Ivana Krstitelja de Vietri,[24] čije navode u bitnosti potvrdio je i fra Kajetan ab Inter-

---

[24] Batinić. Njekoliko priloga k bosanskoj crkv. povjesti, Zagreb 1855, str. 9—22.

aquis, koji je 25 godina kašnje Bosnu posjetio, te pošao s mnogimi predsudami o razslabljenosti redovničkog života u Bosni, al došav ovamo, morao je izpovjediti, da nije našao kakovih prestupaka proti stegi, kao što se je pribojavao.[25] Dapače okružnice državnoga starješinstva svjedoče, da se je strogo pazilo na točno i strogo vršenje franjevačkog pravilnika. I pošto je najsavršenije ubožtvo temeljem franjevačkog života, nalazimo, da je izpunjenju ovoga glavnoga zavjeta osobita briga posvećivana. U tu svrhu bila je u svakome samostanu jedna soba, gdje su redovnici imali u pohrani obćenitu odjeću i stvari kao gaće, marame i ponjave prtene, te bi odtale po potrebi odnosili, a da nije nitko imao posebne prtenine, već bi se obično zamjenjivale ove stvari, pošto su bile obćinske. Ostalu suknenu odjeću dobivali su u naravi, a u tu svrhu bila je suknara u Osieku, pa zato posebni redovnici nisu mogli primat ni od dobrotvora ni od samostana i šta u novcu, nego su se zadovoljavali najnuždnijim stvarima, te bili sretni, što mogu golotinju pokriti.[26] Uz to su zabavljali se i molitvom, te su bili dužni ne samo revno ići u crkvu na molenje sv. časova, već i na razmišljanje nebeskih istina. Zimi iza Te Deuma morao je izaći jedan klerik te naložiti vatru u blagovaonici, da iza obavljene glasne molitve mognu braća tu nastaviti sv. razmatranje. Ljeti i u toplija doba godine to bi se obavilo u crkvi, a jutrnja *(Matutinum cum Laudibus)* tada bi počimala u pol noći, po primjeru najstrožijih redova.[27] Sriedom bi se obavljala posebna pobožnost na čast presv. bogorodice, da bi ih Bog občuvao od kužnih bolesti.[28]

Pak i inače bdilo se je, da redovničko ponašanje bude prema njihovu stališu. Tako bijaše franjevcem bosanskim zabranjeno ići na svjetovnjačke sobete i tu nazdravljati,[29] a po tom i bratimit se.[30] Da pako braća na župah ne bi skrenula stazom razslabljenosti, gvardijani dužni su bili dvaput u godini posjetit župe svoga samostana,

---

[25] Theiner, Mon. slav. mer. II. p. 132.
[26] Bajski arhiv.
[27] Ondje.
[28] Osječki arhiv.
[29] Šibenički arhiv.
[30] Bajski arhiv.

a dotični župnici bar toliko puta doći u nadležni samostan, da duh saberu i okriepe dobrim izgledima samostanske braće.[31] Nadalje gledano je, da franjevci posvuda budu jednoliki u nošnji, običajih i crkvenih obredih, poimenci hvali se provincijal (1751—7) Janković, da se je time osobito starao.[32] Pak nije ni čudo, da se je pazilo na sve redovničke strogosti, pošto su njeki provincijali ovoga razdobja odlikovali se upravo svetošću života, te umrli u glasu svetinje, kao fra Petar Lašvanin i fra Augustin Tuzlak, a o Laštriću je zabilježeno, da je cielu provinciju pješice obilazio.[33]

Vanredna briga bila je posvećena umnomu i nabožnomu napredku redovničke omladine. Svaki je samostan uzdržavao po njekoliko dječaka, koji su želili stupit u red sv. o. Franje, te su bili podučavani u čitanju, pisanju i latinskoj slovnici. Strogo se je bdilo, da takovi budu poštena roda, ugledna stasa i obličja, te da neimaju više od 13 godina, osim ako su već vješti bili knjizi.[34] Sami državni definitorij prisustvovao bi izpitim zrelosti, te bi nepripravne izključivao od ulazka u red.[35] Klerici, obavivši godinu novačtva pod strogom stegom i pazkom, nastavili bi i drugu godinu u istih nabožnih vježbah, te prešavši i na višje filozofičke i bogoslovne zavode, bivali nadzirani i napućivani, da i srce uzpored s duhom bude oplemenjeno uzvišenimi načeli kršćanske vjere i redovničke savršenosti.[36]

Kako su se uspješno njegovale spekulativne znanosti, poimence filozofija i bogoslovje, imali smo prilike razabrati iz već spomenutih dogodjaja. Napose nam je iztaknuti, da su prekosavski samostani, osobito oni, u kojih su bili smješteni naukovni zavodi, bili poprišta nauke, pak je zato i mogao vikar provincijalni fra Šimo Tomašević g. 1728 zabraniti kriomično dobavljanje dozvola od vrhovnog starješinstva reda, da klerici i mladomisnici idju na daljnje nauke u Ita-

---

[31] Šibenički arhiv.
[32] Osječki arhiv.
[33] Domaći ljetopisi.
[34] Bajski arhiv.
[35] Ondje.
[36] Šibenički arhiv.

liju, „pošto sposobnijim i vrstnijim i u državi ne manjka zgoda učiti se.“[37] I doisto imamo dosta primjera, kako su bosanski franjevci prionuli za knjigu i nauku. God. 1731 bi učinjen fra Filip iz Pečuha počastnim definitorom, što je punih šest godina pohvalno predavao spekulativno bogoslovje;[38] što nas ovlašćuje uztvrditi, da su dotle bili i shodno uredjeni naukovni zavodi. Nadalje nalazimo, da je fra Antun Glavaš, učitelj filozofije, držao dne 3. kolovoza 1749 javnu znanstvenu razpravu pred kraljevskim povjerenicima;[39] tri godine pako kašnje fra Filip Penić posta apoštolskim protonotarom, sa svimi znaci i povlasticami, nu samo za crkvene i redovničke parnice.[40] A kada (1753) htjede starješinstvo reda otvoriti i u bugarskoj franjevačkoj državi višji naukovni zavod, natječajni izpiti biše povjereni fra Josipu Jankoviću, bosanskomu provincijalu, neka bi to obavio u kojem Bugarskoj blizom bosanskom samostanu; u slučaju pako da Bugari nebi imali učitelja vrstnih za oponente pri razpravama, tada neka uzme kojega Bošnjaka, koji je pune tri godine predavao filozofiju;[41] a to je dokaz, da su dotle bosanski franjevci stekli vriednih učitelja, koji su bili izašli na glas rad svoje učenosti, a taj da je pukao svuda, pak dopro i do Rima. Izpražnjene učiteljske stolice popunjivane su bile prema propisom reda strogimi izpiti, medju kojimi znamenit bijaše onaj od g. 1756, obdržavan u Budimu, kojemu je predsjedao fra Modest Dominković, medju sudijam pako sjedili su fra Emerik Pavić i fra Luka Matošević, uz četiri učena franjevca marijanske provincije.[42]

Kraj ovih ozbiljnih nauka nisu se bosanski franjevci zaboravljali ni svoga narodnoga jezika i pisma, već kao sinovi puka brižno su čuvali narodne svetinje. Koliko su cienili bosanicu, vidi se iz okružnice provincijala fra Luke Karagića, izdane 1. srpnja 1737, gdje u 6. točki na svoje i svoga definitorija ime zabranjuje pisat hrvatski latinskimi slovi, pak ni za privatnu porabu, prieteći, da

---

[37] Cum capacioribus et habilioribus etiam in provincia locus non denegetur. Bajski arhiv.
[38] Ondje.
[39] Fermendžinove bilježke.
[40] Ondje.
[41] Ondje.
[42] Ondje.

će postom i pokorom pedipsati one, koji bi se to više usudili činiti, a tomu za razlog navadja: „Pošto su i slova dar božji narodom i jezikom vanredno podieljena, koja su mnogim uzkraćena, ako ih budemo prezirat, lišeni ćemo bit i većih milosti.“[43] Provincijal pako Janković okružnicom je naredio (1754), da se muka hrvatski pjeva.[44] Ljubeći ovako svoj jezik, izučavali su i druge, te je mogao Margetić početkom ovoga stoljeća pisati: „U nas u Bosni neima redovnika aliti uba malo, koji ne umiju tri ali četiri jezika najmanje.“

Kada bi se dakle za mjerilo naobrazbe smjelo uzeti samo znanje inostranih jezika i duboko proučavanje filozofičnih i bogoslovnih znanosti, to bi već dovoljno bilo, da tadanjim bosanskim franjevcem podielimo svjedočbu naobraženosti i velikog umnog napredka pod novimi povoljnijimi okolnostmi. Nu to su oni i drugčije zavriedili, te su nam dali nepobitnih i vječitih dokaza svoje umne djelatnosti, ostavivši iza sebe množtvo koje tiskanih koje netiskanih knjiga, sve plodove svoga znanja i neutrudive radinosti. Mi ćemo ih redom navesti, a djela u kratko spomenuti, u koliko to naša svrha iziskuje. A ti su:

I. Fra Stjepan Margetić

napisao je bosanicom: *a)* „Fala ot svetih aliti govorenja ot svetkovinah zabiliženi priko godišta, takojer govorenja sverhu evangjelja u sve nedilje priko godišta, istomačeno iz razlikih knjigah latinski, a složeno u jezik illirički ... u Mnecie 1708 kod Nikole Pecana, 4⁰, str. 296.“ Drugo izdanje kod istog g. 1788. — *b)* „Homilie na cielu godinu,“ rukopis, čuva se u fojničkoj knjižnici. I *c)* „Kronika“, u kojoj su zabilježeni dogodjaji, koje je većom stranom sám doživio.

II. Fra Lovro Sitović, Ljubušak

tiskao je latinicom: *a)* „Grammatica latino-illyrica. Venetiis 1713“, djelo kašnje višekrat pretiskano. Zatim *b*) „Piesan od pakla, navlastito od paklenoga ognja, tamnosti i vičnosti, koju iz sv. pisma

[43] Cum etiam litterae dona Dei sint specialiter nationibus et linguis datae, quae multis non dantur, si contemptores horum donorum efficiemur, majoribus etiam donis privabimur. Bajski arhiv.

[44] Osječki zapisnik.

staroga i novoga zakona u harvatski jezik i pivanje složi." Mletci pri Bart. Occhi 1727, 8°, str. 74, prikazana Vicenciu Zmajeviću, nadbiskupu Zadarskomu. *c)* „Nauk karstjanski," u osmini.

III. Fra Marijan Lekušić,

rodom Mostaranin, obielodanio je: „Bogoljubna razmišljenja otajstva odkupljenja čovječanskoga s. Bonaventure kardinala, prie mnogo vrimena u jezik slovinski od jednog Bugarina prinešena, a sad iz nova prištampana"... Mletci 1730, 16°, str. 158. — Osim toga ostavio je u rukopisu sve dogodjaje i promjene, koje su se sbile u bosanskoj državi, odnosno u dalmatinskome kraju, bilježke važne za kulturnu franjevačku povjest, koje se čuvaju u šibeničkom arhivu.

IV. Fra Jerolim Filipović,

porietlom iz Rame, izdao je mnogo djela katehetičnog i propovjedničkog sadržaja poslje odciepljenja bosanske i dalmatinske države; nu prije toga oglasio se je knjižicom: „Put Križa", štampanom u Budimu 1730, 12°, str. 106.

V. Fra Lovro Bračuljević

na svietlo je dao: „Uzao serafinske goreće ljubavi, tri put svezan". U Budimu 1730, u 4°, str. 578.

VI. Fra Nikola Kesić (r. 1709, † 1739)

činio je otiskati: „Epistole i Evangjelja priko sviu nediljah. U Budimu 1740, 8°.

VII. Fra Tomo Babić

dao je pod tisak: *a)* „Cvit razlika mirisa duhovnoga." U Mletcih 1726, u četvrtini. Isto djelo, buduć od puka veoma obljubljeno, doživi izdanja g. 1736, 1839, 1849 i 1851, a svako je već davno razpačano. Prije toga je štampao: „Prima Grammaticae institutio, pro tyronibus Illyricis accomodata. Venetiis 1712 in 8°, p. 128.

VIII. Fra Antun Bačić († 1759)

dao je pod tisak: *a)* „Istina katoličanska iliti skazanje upravljanja spasonosnoga žitka karstjanskoga i zabiliženjem zabludjenja garčkoga odmetničtva iliti garčkie eresiah, u koje su upali, odkada su

se od rimske carkve oddilili.“ U Budimu 1732, 4°, str. 557. — Uz to sgotovio za tisak: *b)* „Život majke Božje, kraljice i gospoje naše, prisvete divice Marie .... očitovan i objavljen službenici svojoj Marii od Agride, duvni manastira neoskv. začetja, serafinskoga reda svetoga otca Franceška, najprije u jezik španjski pisan, pak u talijanski i latinski prinešen, i najposli u ilirički skupljen i sabran. U Petčuhu 1773, u 4°, str. 404. Djelo posmrtno izdao o. Velikanović. *c)* „Život majke Božje.“

IX. Fra Stjepan Badrić

obielodanio je: *a)* „Ukazanje istine medju carkvom istočnom i zapadnjom, koje napravi i dade na svitlost novim latinskim slovi za veću slavu ..... razširenje sv. carkve katoličanske i spasenje dušah karštenih“. U Mletcih 1714 u 8°, str. 119. Ovo djelo bilo je pretiskano g. 1745, 1756 i još jednoč u Dubrovniku nepoznata ljeta. — *b)* „Pravi način slišati sv. misu“. G. 1714.

X. Fra Stjepan Vilov

izdao je: *a)* „Razgovor priateljski medju karstjaninom i ristjaninom pod imenom Franceška i Teodora nad plemenitim i ugodnim nazivanjem Faljen Isus!“ U Budimu 1736, u 8°, str. 73. — *b)* „Životopis otca fra Lovre Bračuljevića“. — *c)* „Njekakva znanstvena razprava, u nepoznatu mjestu i ljetu tiskana.

XI. Fra Luka Čilić

dao je na svjetlost: „Pravi put u nebo“, u Budimu u 12°. Godina nepoznata.

XII. Fra Jerolim Lipovčić (1717—79)

tiskao je sliedeća djela: *a)* „Dušu čuvajuće pohodjenje ili presvetoga trojstva i bogoljubnih promišljanja, uzdisaja i pjesnica sklopljena od tri desetine angjeoska krunica, koju Martin Birò de Padany, vesprimski biskup g. 1746 započeo, a sad po naredbi Njeg. Excellencie iz magjarskoga na jezik ilirički prenešeno.“ U Budimu 1750, 4°, str. XVI. 432. — *b)* „Stazica nebeska“, molitvenik u 8°. — *c)* „Treći sád, iliti iztomačenje trećega reda sv. o. Frane.“

Djelo posmrtno izdao fra Emerik Pavić. U Budimu 1769, u 8°, str. 313. Napokon *d)* „Način falu uzdati prisv. Trojstvu“.

XIII. Fra Antun Papurlić

činio je otisnuti: „Sedam govorenja za sedam svetkovina blažene divice Marie“.

XIV. Fra Luka Karagić

obielodanio je: „Molitvenu knjižicu.“

XV. Fra Josip Janković

spisao je i štampao: „Promptuarium Commissarii Visitatoris. Ravennae 1742. Djelo je posvećeno fra Klementu od Laurina, tadanjemu generalu reda.

XVI. Fra Josip Mihić,

rodom iz Slavonije, tiskao je g. 1735. u osmini knjižicu crkvenih pjesama.

XVII. Fra Emerik Pavić,

rodjen g. 1716 u Budimu, izišao je bio na glas velika učenjaka, te se je do diobe oglasio sliedećimi djeli: *a)* „Exemplar encomiorum latinorum.“ Budae 1754 in 8°, u kojem ima 12 latinskih prigodnih govora. — *b)* „Jezgra nauka kerstjanskoga“. U Budimu 1754. — *c)* „Kalendar ilirski“ od g. 1754—80 u osmini. — *d)* „Obširni nauk kerstjanski s nadodanim duhovnim pismam“; Budim 1755. — *e)* „Tri dara duhovna na svetkovinu sv. Katarine“. Budim 1755. — Kašnja mu književna djelatnost nespada ovamo.

XVIII. Fra Filip Laštrić,

rodom iz Oćevije, a zato i Oćevac prozvan, izdao je tiskom u ovome razdobju: *a)* „Koristan nauk dilovati molitvu od pameti.“ Mletci 1742, u 8°, str. 12. — *b)* „Testimonium bilabium seu sermones panegyrico-dogmatico-morales pro solemnitatibus Dni Sabaoth latine et illyrice elaborati“. Venetiis typis D. Lovis 1755, 4°, p. 545., drugo izdanje 1766. — *c)* „Kratak način činiti put križa.“ U Rimu 1758, u 12°, str. 53.

Ovim književnikom još bi se mogli dodati i oni dalmatinski ili slavonski franjevci, koji su bar njeko vrieme pripadali bosanskoj državi, te odmah iza diobe tiskali kakva djela, a medju takove spadali bi: fra Andrija Kačić, fra Joso Banovac, fra Jacko Campion, fra Juro Rapić i mnogi drugi, kao njegdašnji članovi sjedinjenih pokrajina. — Napokon medju suvremene književnike uvrstit nam je i naše ljetopisce, fra Nikolu Lašvanina i fra Bonu Benića, koji su ovog doba revno bilježili crkvene i političke dogodjaje.

I iz ovog površnog nacrta književne djelatnosti, za ove prve polovice XVIII. vieka, dovoljno se vidi, na kojem je stupnju naobrazbe stajala bosanska država, odnosno bosanski fvanjevci, te se imamo čuditi koliko plodovitosti pisaca, toliko i brzomu razpačavanju dotičnih djela, od kojih su mloga višeput pretiskana, te je jasni dokaz, da je u puku bilo dovoljno čitatelja, a ovi da su to crpili samo od naših franjevaca, te uzprkos svim zapriekam, da su dobar dio svog prostog vremena upotrebljivali poučajući mladež u čitanju i pisanju. Sinovi i prijatelji svoga naroda širili su knjigu medju puk s velikimi žrtvami, kojih mi ni pojmit ne možemo. A što nas najvećma iznenadjuje, da su skoro sve knjige tiskane u Budimu i Mletcih, dakle u dva udaljena grada, od kojih jedan stajao je na skrajnjoj točki veoma prostrane bosanske države, a drugi bio izvan granica iste. Uz to pomislimo na ine težkoće, naime: na političke skroz nepovoljne okolnosti, slaba obćila, opasno putovanje, oskudicu novčanu, maloću svećenstva i druge neprilike, ter divimo se tolikoj radenosti i širenju knjiga. Pa kada su oni, toli udaljeni od tiskarskih gradova, toliko napisali i izdali, sami možemo zaključiti, da su još mnoga djela bila sastavljena i za tisak sgotovljena, nu ne ugledala svjetla radi spomenutih zaprieka; a još više da ih je bilo, koji su smetnuli s uma svoje liepe osnove o književnom poslovanju, videć mučnosti takoga poduzeća

Pred ovimi čini i navodi moraju se sve one tužbe na neukost franjevačkoga svećenstva staviti u red zlobnih potvora, književnost pako hrvatsko-srbska može se ponositi ovimi skromnimi, nu vrlimi širitelji narodne prosvjete. Nasuprot oni, koji su se toliko hvastali svojom naukovnom osnovom i umnom naobrazbom nisu ni prihvaćali pera, već uživali plodove tudjega uma i truda. Takovi su se mogli uvjeriti na svoje oči, da franjevački samostani nisu legla

brezposlenjaka, već gnjezda nauke i pobožnosti. Osamnaest smo nabrojili samih pisaca, a toga dvoje različitih knjiga, i to u ciglo pola vieka, ne brojeć ovamo česta preštampavanja predjašnjih i suvremenih djela. Napokon raznolikost sadržaja, ljepota jezika i strukovno obradjivanje predmeta povisuju cienu i nutrnjost ovih književnih plodova.

A što je za nas još zanimivije, da se na istih djelih odsjeva ljubav prama vjeri i narodu. Neke su knjige osobito ciljale na izgladjivanje oprieka, koje postoje medju iztočnom i zapadnom crkvom, te krčile put vjerskom ujedinjenju; sve pako izticale su se narodnim duhom, pošto se nisu stidili pisci svoga jezika i poriekla. Ovo nam je tim začudnije, počem je u ono doba svak htjeo i želio bit latinista, te su se mnogi tobožnji učenjaci rugali ovim fratrom, što pišu knjige u jeziku nenaobraženu. Uzprkos toj obćoj predsudi naši su franjevci svoj jezik nazivali slavnim,[45] svoju azbuku liepom štampom, te ovoj upisivali u zaslugu, da se je u Bosni održao zakon Isukrstov.[46]

Priznat nam je ipak, da se je ovovremena književna djelatnost bosanskih franjevaca ponajvećma izticala u askezi i duhovnom besjedničtvu, a tim da su odgovarali zahtjevom svoga poglavitoga zanimanja, naime duhovne pastve. Na ovaj način utisnute su bile pripovjedaocem rieči Božje u ruku mnoge knjige, da mognu vršiti kako treba svoje visoko zvanje, obilje molitvenika poplavilo je Bosnu, Hrvatsku i Dalmaciju, a duhovne pjesme Babića, Margitića te inih dosadanjih književnika bile su najmilija zabava onovremenoga naraštaja, pa iz njih sve je crpilo utjehu i pobožne osjećaje. Domaći ljetopisi imenito hvale kao vrstne pripovjedaoce Margitića, Delivića, a najskoli fra Augustina Tuzlaka († 1729), koji je svom silom svoje bujne riečitosti triebio iz katoličkog puka sujevjerje i čaratarije. O fra Petru Seratliću († 1758) napose piše se, kako je za cieloga svoga života poput Apoštola obilazio sela i gradove, navješćujuć pokoru i katoličke istine. Gorljivost franjevačku za širenje pravovjerja i kršćanskog ćudoredja zasvjedočavali su mnogi biskupi, gradske obćine, pa i sama Vjeroplodnica, kao što smo imali

---

[45] Vidi predgovor Babićev k djelu „Cvit razliki mirisa duhovnoga."
[46] Margitićev prvi uvod u homilije.

priliku osvjedočit se tečajem ovoga doba. Buduć je mladež u tudjini s veće strane svoje nauke izučavala, te s jedne strane bezbrižno živila daleko od turskih progona, a s druge naslućivala šta i njih čeka u domovini, često se je puta dogadjalo, du su takovi mladići nećkali se vratit u postojbinu i preuzeti toli nelagodnu duhovnu pastvu. Proti ovim malodušnim Vjeroplodnica upotriebi svoj upliv, te im oduze pravo glasa u redu, ako bi se sustezali vratiti i pastvu primiti.[47]

U ostalom tužno i žalostno bijaše stanje i položaj koliko svećenstva toliko i puka bosanskoga katoličke vjere. Baše su se već bili popeli na vrhunac svoje moći i bjesnila, ter su javno grabili kršćanske žene i djevojke, silom ih turčili, otimali katolikom kuće i zemljišta, zlostavljali ih na svaku ruku, činili svakojaka nasilja, a da nije mogla državna vlast pribaviti našim nesretnikom nikakve zadovoljštine niti zaštite. Dapače kadije su sebi prisvojili pravo vjenčavati i katolike, a koji bi to propustili, bivali su pedipsani kano priležnici i javni bludnici.[48]

Stegnuti na ovaj način u osobnoj slobodi, nesigurni za obiteljsku čast, imanje i isti život, koje čudo, da su bili priečeni u vršenju svoga bogoštovja? Osim trijuh samostanskih crkvica, još su u cieloj Bosni i Hercegovini obstojala tri molitvišta, naime, u Varešu, Podmilačju i Vodičevu; al ovo je bilo g. 1758 već opustilo i gotovo srušit se na tle, pak je Vjeroplodnica upitala biskupa Dragićevića, koliko bi trebovalo novca, da se dva zadnja poprave. U svih ostalih župa govorila se je sveta misa na dvoru, te su se sretnimi držali, kad bi mogli za kišnih ili sniežnih dana sklonit se u pojatu, i tu u suhu obaviti svoju pobožnost.

Pa i tako kukavnu slobodu bogoštovja plaćali su točno svakoga ljeta, a čestoput i višekrat priko godine ogromnom novčanom svotom od 5—600 mletačkih cekina, nebrojeć ovamo tevtišlema, mita i drugih iziskivanja. Ova da bi se mogla laglje snositi, katolici su početkom ovoga stoljeća dragovoljno se primili davati po dvie pare na svaku mužku glavu, a u pomoć preobterećenim samostanom.[49]

---

[47] Državni arhiv.
[48] Vjeroplodničin, sutjeski i fojnički arhivi.
[49] Sutjeski ljetopis.

Ovako ugnjeteni, a ne nalazeći drugog izlazka iz ovog nesnosnog stanja, bosanski su franjevci sliedili upirati oči na bečku vladu, koja se je svagdje izticala kano zaštitnica potlačenih katolika. Oni su u njoj nazirali takmicu Portinu i baštenicu razpadajućeg se turskoga carstva, te svu sreću i budućnost izgledali su od dobe, kada Bosna stupi pod okrilje habsburžkog vladajućeg doma; pak zato svakom su prilikom i ovoga razdobja podupirali cesarska bojna poduzeća proti Turčinu, iznosili na vidik svoju odanost prama bečkomu cesaru i radili za oslobodjenje potlačene domovine. S druge strane i bečki dvor mnogo je nade polagao na ove pobornike njegovih političkih osnova, te je upotrebljavao svoj upliv na njihovu korist, a kadikad i novčanu podporu pružio im. Rim je takodjer znao za ove usrdne odnošaje, te je sve tužbe franjevačke na progone i tlačenja upućivao u Beč, da se odovuda preduzmu potrebiti koraci.

Evo kakvo je bilo stanje kulturno, crkveno i političko polovicom XVIII. stoljeća, dosljedno, koje bijaše vanjsko i nutrnje lice bosanske franjevačke države. U takom položaju ostavljamo naše patnike, da dalje crtamo hudu im prošlost.

XX.

Drugi progon.

(1758—1774.)

Iza duge i oporne borbe za obstanak, a ponovna odciepljenja dalmatinske i prekosavske braće — pošto je starodavna bosanska država odgojila na oba kraja toliko pomladka i podigla toliko redovničkih stanova, da mogu svaki za se sačinjavati posebnu državu, bosanska provincija povrati se u svoje prirodne i političke medjaše, ovostrani pako franjevci bivaju na novo osamljeni i samim sebi ostavljeni, da brez vanjskog oslona i pomoći životare u svojoj užjoj, al nevoljnoj postojbini. Osiećali su oni, da su im se podlomila krila, nu opet su se tješili, da su im ostala netaknuta tobožnja preimućtva, ti ostanci njekadanje orijaške sgrade, uspomene na dičnu prošlost, a zalog bolje budućnosti.

Ovo skromno veselje bilo je brzo pomućeno sliedećimi dogodjaji:

Turskom je sada (1756—73) vladao ratoborni Mustafa III., te je budno pazio na Rusiju i Austriju, dapače gledao na svaku ruku, da svojoj carevini pribavi onu moć i ugled, koji je već tada bio potamnio usljed sloge rečenih dvijuh velevlasti. Da to postigne, trebovalo je i na ovoj strani države bit na oprezu i stajat pripravan na sve moguće dogodjaje, pak zato u listopadu 1759 bi dovezeno Savom 130 topova, množina strieljiva te 1300 deva, što se sve razdieli medju bosanske gradove. Istom prilikom stiže i bašama plaća u turskih cekinih, zvanih „funduklija“, da u slučaju rata budu uz carsku stranu i pripravniji na polazak, kuda ih sultan

pozove.[1] Te bojne priprave pristraviše kršćansko pučanstvo, a bosanske jenjičare učiniše još objestnijimi, tako, da su sada njihova nasilja, a težke globe i česti džulusi već bili izsisali franjevačke samostane, da nisu znali odkle da podmire tolike zahtievane svote.

Počem već nije bilo nikakve iz vana pomoći, bosanski se franjevci obrate na trebinjskog biskupa, moleć ga, da im dadne jednu župu, nebi li se odtale što pomogli. Tada na čelu trebinjske biskupije stojao je Sigismund Tudisi, koji je imao priliku iz bližega motriti njihovu gorljivost za vjeru, požrtvovnost za narod i tužno njihovo stanje u ovih pokrajinah, te brez otezanja ponudi im Ljubuški; al da tamo stave dva svećenika, jednog kao župnika, drugoga kao duhovnoga pomoćnika. Redovničko starješinstvo toliko se je borilo s oskudicom svećenstva, da nije moglo ni ovomu toli razložitomu zahtjevu udovoljiti, pak s toga isti biskup zamoli Vjeroplodnicu, da mu se pošalje bar onaj mladić bosanski, koji je tada u Dubrovniku svršivao svoje bogoslovne nauke.[2] Mi ne znamo kako se je riešila ova stvar, nu skoro neima sumnje, da je udovoljeno biskupu, jer odsada nalazimo župu Ljubuški pripojenu bosanskoj državi, a propustom trebinjskih biskupa i bosanskomu vikarijatu, te je tako mučke na ovoj strani stegnuta trebinjska biskupija.

Ovu borbu za obstanak izoštrivao je i postupak višjega svećenstva grčko-iztočne crkve, koje je uztrajno išlo za tim, da bosanske katolike skuči pod svoje danjke, a po tome i pod svoju duhovnu oblast i upravu, pa kao što su pećki patrijarhe prošlih viekova o tome nastojali, tako su i sada Grci, zauzmavši onu davnu slavensku stolicu, gledali ostvariti tu samoljubnu zamisao, da svi balkanski kršćani, jedne i druge crkve njima podpadaju i njihove kese pune, Turska vlada išla je na ruku ovim grabiocem, smatrajući ih najboljim oslonom svoje vlasti i tlačitelji slavenske slobode. U tu svrhu u svibnju g. 1760 dodje u Sarajevo pećki patrijarha (valjda Gavrilo IV.) i Vasilija rumelijski vladika, te se stanu javno hvastati, kako su donieli nove oprave od sultana proti katolikom, pak da će biskupa, fratre i puk pritjerat silom u svoju vjeru i namet na njih navaliti. Franjevci kao da su se slutili tomu, ter su ovog doba bili

[1] Benićev ljetopis.
[2] Vjeroplodničin arhiv sv. V.

izaslali fra Antu Dobretića, da od novog sultana Mustafe III. izprosi ferman, kojim bi ih proglasio neovisnimi od grčkih vladika; nu prije nego je izaslanik mogao stići natrag, patrijarha dne 1. kolovoza r. g. krenu iz Sarajeva k veziru u Travnik, da parbu odpočme, i ne sumnjeći o uspjehu, pošto se je odlikovao smionošću, riečitošću i znanjem mnogih jezika. S puta pisa biskupu Dragićeviću: „Preslavni i prečastni brate, noćas smo noćili u Blažuiću, a sutra ćemo u Bilalovac.“ Ovo pisamce očevidno tom je namjerom pisano, da pristravi franjevce, a biskupa skloni, da mu izadje na put i tu mu se pokloni. Medjutim naši patnici nisu bili ljudi, koji su se dali zastrašiti ni većom silom, a vezir parbu zavede te posla tuženim pozivnicu, da dodju na sudbenu razpravu. Bijaše tada cieli definitorij u Fojnici, da bira novoga gvardijana, pošto je prvašnji preminuo. Pred ovako sabrano redovničko i crkveno starješinstvo stiže i vezirski glasnik, koje odredi, da od svakog samostana podju zastupnici, od kreševskoga i fojničkoga po dva vrstna svećenika, a od sutjeskoga tri, medju kojimi bijahu Benić i Laštrić, oba umna i razborita te prvaci u svakom pogledu. Razprava odpoče dne 13. kolovoza pred vezirem, al s ove strane onom odvažnošću i vatrenošću, koje mogu samo udahnuti najsveći osjećaji. I ovdje jasni sadržaj carske ahdname odluči parnicu, pošto se ovoj morade presuditi prednost nad prostimi fermani, a dotična odluka glasila je u prevodu: „Patrijarha i metropolit ne mogu imat oblasti svrhu franjevaca i puka rimo-katoličkoga, niti mogu na njih danjak nametnuti nit ikakov posluh od istih iziskavati, jer ferman nije nad hati-šerifom, niti je uputno, da u našem visokom i vječnjem carstvu novi načini i zakoni uvode se, niti se igdje to nalazi, da jedan vjerski glavar (miletbaša) starješi svrhu tudje vjere.“ Ova presuda bi poslana i u Carigrad spomenutomu Dobretiću, koji na temelju iste izvadi kašnje i sultanovu potvrdu, a uz put biše odobrena i druga franjevačka preimućtva.[1]

Srbski povjestničari, koji su do danas pisali o prošlosti svoje crkve u ovih krajevih, dotakli su se i ove vrste sukoba medju jednom i drugom crkvom, ali tako pristrano, da su svi nastojali to zaodjeti plaštem pravednosti i oduzeti im značaj vjerske nesnoslji-

---

[1] Benić i drugi ljetopisci.

vosti, kojim se jasno iztiču. Dapače to opravdavaju, zlosrdeći se na katoličke pisce, koji to nazivlju nasrtajem i napadajem na vjersku slobodu. Imenito se je na to osvrnuo Jastrebov svojim člankom: „Sadržaj fermana,“[4] trudeć se dokazati pravo pećkih patrijarha na pobiranje crkvenih dohodaka i od bosanskih katolika, odnosno opravdati sve take pokušaje bosanskog i hercegovačkog metropolita. On za svoju tvrdnju crpi dokaze iz ahdname, koju je podielio osvojitelj Carigrada tadanjemu grčkomu patrijarhu, a kojom mu priznade i potvrdi vlast nad svimi sliedbenici grčke crkve u turskome carstvu; zatim to dokazuje iz dužkog fermana od t. g. 1104, a naše 1692, iz kog doznajemo, da je „mitropolit hercegovački Simeon prijavio u carski stan u Biogradu i tužio se, da su stanovnici Hercegovine, Mostara, Gabele, Rujana (valjda Duvna), koji su podložni upravi pećkog patrijarha i svi Latint, Madžari, šokci, gvardijani, Lužani (?) i Arnauti, i drugog poriekla ćafiri i popovi, dosle plaćali na njih spadajuće mirijske danjke i novčanu rukopomoć za panagjure, ajazme itd., a sada se protive, kad se ovo od njih traži, govoreći da plaćaju Rim-papi.“ Dotični ferman predpostavljajući, da su istiniti ovi navodi, zaključuje riečmi: „Na temelju staroga zakona zapoviedam, da spomenuti šokci i latini moraju plaćati patrijarhu i mitropolitu sve, što je potrebno po običaju i pravilih njihove vjere, i da se nitko ne smje protiviti staromu zakonu, da se nitko ne mješa u poslove spomenutoga mitropolita, kad on kupi običnu miriju i vrši svoju dužnost po eparhiji.[5] Na ova dva dokumenta on oslanja svoju tvrdnju, a odtale crpi dokaze, da pred strogim sudom povjesti opravda sve navale prvaka svoje crkve na bosanske franjevce i katolike. Svaki nepristrani motrioc ovih dogodjaja, koji neima ni pojma o pravoznanstvu, a poznaje koliko je dubok jaz, koji na žalost dieli iztočnu crkvu od katoličke, priznat će, da svjetovna vlast, ma kako bila velika, nije mogla podieliti predstavnikom jedne vjere, da utiče u duhovnu upravu druge crkve, po gotovu da uredjuje strogo crkvene odnošaje i pobire pristojbe za čine čisto vjerske. To bi bilo očito nasilje i napadaj na savjest i nutrnje vjersko osvjedočenje, koje ne podpada

---

[4] Glasnik srbskog učenog društva knj. 48, str. 405—18.
[5] Ondje.

nikakvu državnomu zakonarstvu. Uz to uzmemo li u obzir, da je sultan nekršćanin, posve je nelogično davat mu pravo, da riešava strogo kršćanska pitanja. Rado priznajemo, da je on i kao inovjerac mogao ustupiti dio svojih dohodaka svakomu, pa i pećkomu ili carigradskomu patrijarhu; nu usilovati, da katolici nose troškove uprave grčko-iztočne crkve, dakle tudje, s kojom katolici nisu bili ni u kakvu odnošaju, a borme nisu odtale uživali niti kakve koristi, nije pravedno bilo, da se podvrgavaju niti dotičnim teretom. — Zavirimo li pomnjivije u ovaj i slične fermane, naći ćemo, da su neistiniti bili razlozi, izlišan povod svim ovim naredbam, te da su turski sultani izdavali ovake fermane, a da se nisu u stvari uputili. Baš dužki ferman, na koji toliko računa Jastrebov, jasnim je dokazom, kako je turska vlada i ovaj put bila zavedena izmišljenim dokazima, da stegne slobodu svojih katoličkih podanika, a pošto se ferman osniva na neistini, i odredba gubi svoju važnost i zakonitost. Tako nije istina, da su katolici (latini, madžari, šokci, gvardijani) igda plaćali danjke grčko-iztočnim vladikama, već su se svaki put oduprli ovoj novotariji, kao što smo imali priliku višeput uvjeriti se tečajem ovoga djela. Isto tako neistinito je, da su bosanski katolici ikakve pristojbe slali papi u Rim, dapače nisu ništa davali ni svojim biskupima; već usuprot pape su slali novčane podpore svećenstvu i uzdržavali apoštolske upravitelje iz Vjeroplodničinih dohodaka. Očevidno to je natuknuto, da se razdraži sultan proti katolikom, znajući dobro, u kako su neprijaznu odnošaju osvajač i branioc zapada od više viekova. — Ovako su zaisto imale bit izkrivljene i neistinite i ostale tužbe grčko-iztočnih vladika, te koje čudo, da je turska vlada posve protivne fermane izdavala, i što bi na zahtjev vladika dozvolila, to na pritužbu franjevaca brže bolje opozvala; a to valjda činila je i zato, da podržava medjusobna trvenja i oslabi obe stranke. I Niketić predpostavlja, da je katoličko svećenstvo njegda podpadalo vlasti pećke patrijaršije, nu da je bilo oslobodjeno njegdje prije 1762;[6] medjutim glede fermana izdanih u prilog grčko-iztočnih crkvenih predstavnika, a proti bosanskim katolikom umjestno primjećuje, da „se ne može misliti, da su sve povlastice davane patrijarsima srpskim,

---

[6] Glasnik XXXI., str. 80 u opazci.

izticale iz sopstvenih pobuda carigradskih sultana.*[7] Slažuć se u ovome s njime, te sve nasrtaje odbijajuć na samoljubne namjere patrijarka i vladika, ne nalazimo ni jednoga cigloga primjera u svoj prošlosti, da su franjevci igda platili ma i jednu samo pristojbu, a kamo li danjak; nasuprot uvidili smo, da je bio odbijen svaki napadaj novim fermanom, a takih spisa upravo je množtvo, dočim smo mi samo njekoliko spomenuli. Ne postoji ni druga Niketićeva predpostavka, da katoličtvo nije bilo priznano tada javnom vjeroizpoviedju; jer je za nas ahdname posve mjerodavan službeni čin, a taj najodličnije vrste spis sultanove pisarne baš poglavito naglašuje franjevcem i katolikom podieljenu osobnu i vjersku slobodu izrazi, da ih jasnijih ni željeti ne možemo. Mjesto da se ovako slabo brane grčko-iztočni arhijereji, bolje bi učinili srbski pisci, da to požale i pripišu vladohlepju istih ili bar vanrednim okolnostima, koje i danas postoje te ravnaju pripadnicî jedne i druge crkve, na uštrb željnoga jedinstva.

Za primjerom visokih crkvenih dostojanstvenika povadjalo se je i nižje svećenstvo grčko-iztočno, te je zadavalo našim franjevcem dosta neprilika. Iz lista biskupa Dragićevića upravljena na Vjeroplodnicu dana 1. srpnja 1758 doznajemo, da su mnogi svećenici grčko-iztočne crkve iz Bosne išli u Rim, ondje polagali katoličku vjeroizpoviest i bivali pomagani od Vjeroplodnice, a njeki su pripuštani bili čak i na jugoslavenski kolegij u Loretu, da tu izuče bogoslovje, obećajući, da će o povratku raditi na korist katoličke vjere; nu jedva bi stupili na bosansko zemljište, a već bi postali na novo oporni razkolnici i dapače ljuti progonioci katolika. Ovo je imenice učinio bio i sarajevski vladika Gavrilo, koji je malo prije toga umro u Sarajevu.[8] Ako s jedne strane mora nas žalostiti ovaj neprijazni postupak grčko-iztočnog svećenstva napram franjevcem i katolikom; s druge opet strane znamenito je, da su i sliedbenici grčkog razkola u Bosni i za prve polovice XVIII. vieka hodočastili u Rim, tu se izkazivali kao dobri katolici te se nisu žacali crpiti bogoslovnu nauku na zavodu papinu, katoličkimi nazori u sve i posve proniknutu, jer ako i jesu, vrativ se kući, po-

[7] Ondje.
[8] Vjer. arhiv sv. V.

*

stajali veliki protivnici katolikom, to bismo rekli, da su to činili više iz revnosti prama svomu obredu i narodnjemu jeziku, nego li iz načelne protimbe prama katoličkim vjeroistinama i uredbama. Medjutim imamo dokaza, da je ovo obćenje sa zapadom nješto uplivalo na rečeno svećenstvo, jer se je bilo pokušalo presaditi njeke crkvene običaje i ustanove rimske cerkve medju grčko iztočnim svećenstvom u Bosni. Tako spomenuti vladika Gavrilo bio je obtužen pećkoj sinodi i veziru Ćupriliću za premnoge prekršaje, na što ga ovaj liši eparhije. Crkveni sud sastojao je iz pećkog patrijarha Atanasije i od druga tri arhijereja, a u odsudi spominju mu se tri krivnje, naime: nepokornost prama patrijarhu, njeko novotarenje pri dielenju sv. pričesti i što je počeo brke nosit, a ostale vlasi brijati.[9] Odtale posve jasno razabiremo, da Gavrilo nije se mogao posve otresti nit katoličkog nauka nit zapadne stege.

Imenito, nije on u pećkom patrijarhu mogao nazrievati svog predpostavljenika nit pećku sinodu vrhovnom crkvenom oblašću, pošto je znao, da je rimska stolica glava svih crkava, a papa vrhovni pastir u crkvi. Isto tako nije nuždnim smatrao, da se puk u obe prilike pričešćuje, te je kao i katolici držao, da je dovoljna sv. pričest pod oblikom jednim i to kruha. Napokon nije mu se svidjala ni vanjska nošnja grčkoga svećenstva, te se je poveo za rimskim klerom, koji je prestao gojiti bradu i kosu. Svakako njegovo i drugih mu suvjernika hodočašćenje u Rimu odaje njeko poštovanje napram rimskoj stolici i njezinim predstavnikom, te svjedoči, da još nije bila izumrla ni medju bosanskim hrišćanima težnja za jedinstvom nit uvjerenje, da je rimska crkva glava ostalih pomjestnih crkava.

Uz to su potvore i globe bile na dnevnome redu. Iste godine (1760) sutjeski samostan štetova 34 groša pod izlikom, da je njeka sarajevska turkinja ulazila u crkvu, slike gledala i s fratrima ašikovala. — U isto doba i kreševski franjevci biše ucienjeni za 25 groša; nu budući su potjerali parnicu, izgubivše 700 groša.[10] Ove iste godine barjaktar Ašlaković sa 15 drugih baša prodade u

[9] Glasnik srp. uč. društva, XXXV., str. 80—1.
[10] Benićev ljetopis.

Vrcih, u Neretvi, čifluk i vinograd fratara kreševskih, a da ga za to nigda ne zaboli glava, po svjedočanstvu kreševskog ljetopisca.

Prije nego nastavimo dalnje crtanje krutoga progonstva, osvrnut nam se je na njeke nutrnje razmirice i odnošaje, koji osvietljuju ovu dobu. — Biskup Dragićević, kao apoštolski vikar u Bosni i Hercegovini, bolno je osjećao, što mu je malobrojno svećenstvo i što redovničko starješinstvo samo sobom dokida njeke župe, koje ne bi moglo svećenikom providiti. On je nazrievao u tome prekoračenje djelokruga, te je dapače i sám pokušao suziti granice istoga starješinstva, priečeći gvardijane, da obavljaju župsku službu, pošto usljed svojih drugih poslova ne mogu se sasvim toj zadaći posvetiti. Ovomu nesporazumku donjekle bila je uzrokom vrhovna uprava reda, jer je ista ustavljala mloge bosanske mladiće u Italiji, da polože stroge izpite iz filozofije i bogoslovja, te da 13 godina probave kao učitelji rečenih struka. I buduć ove dvie oblasti nisu mogle medju sobom izravnati priepornih točaka; obrate se na Vjeroplodnicu, a ova odlukom od 17. siečnja 1761 zapovjedi: da uprava reda od onih 9 klerika, koji su imali tada u Italiji svoje nauke svršiti, samo tri zadrži, a šestericu odmah u Bosnu odpremi; pa čim i ona tri učiteljevanje dovrše, kući odpravi. Ovako puštenim zabranjeno je bilo zadržavat se u talijanskih samostanih. Nadalje zabrani ove promicati na časti reda i države, dok bar deset godina ne uzslužе u duhovnoj pastvi. Osim toga zabrani umanjivat broj župa, naredi pako, da i odsele državno starješinstvo predlaže biskupu župnike i duhovne pomoćnike, kojemu ostaje na volju, odobriti ih ili ne, kao što mu pripada pravo ovlastiti ih na slušanje sv. izpoviedi. I glede gvardijana rieši prepirku u smislu franjevačke želje, naime, da oni budu župnici, te da mogu drugomu kojemu svećeniku povjeriti župsku službu, na njihovu odgovornost.[11] — Ovim načinom izravnana je bila razmirica te je na novo uzpostavljena sloga medju obima crkvenim oblastima, tako, da je biskupa Dragićevića ugled i upliv rastao, a braća nazrievala u njemu svoj ponos i podporu.

Iz ove dobe (g. 1762) imademo i popis katoličkog pučanstva u Bosni i Hercegovini, a po tomu bilo je:

---

[11] Vjeropl. arhiv sv. VI.

U	župi	Sutjeska	kuća	255,	duša	1989
„	„	Vareš	„	236	„	1763
„	„	Tuzla	„	212	„	2074
„	„	Strepci (Zovik)	„	154	„	1317
„	„	Biela (Dubrave)	„	384	„	2839
„	„	Podvučjak (Potočani)	„	138	„	1270
„	„	Velika (Plehan)	„	269	„	2396
„	„	Komušina	„	178	„	2099
„	„	Žepče	„	104	„	845
„	„	Lašva (Travnik)	„	454	„	3529
„	„	Dobretići	„	98	„	1036
„	„	Kotor	„	103	„	1132
„	„	Banjaluka	„	93	„	730
„	„	Ivanjska	„	377	„	3842
„	„	Vodičevo (Volar)	„	55	„	511
„	„	Stari Majdan	„	138	„	1327
„	„	Bihać	„	110	„	905
„	„	Jajce	„	220	„	1428
„	„	Skoplje	„	143	„	1435
„	„	Rama	„	118	„	1167
„	„	Duvno	„	284	„	2771
„	„	Livno	„	734	„	6733
„	„	Blato	„	235	„	2453
„	„	Mostar	„	170	„	1535
„	„	Broćno	„	323	„	2888
„	„	Ljubuški (Veljaci)	„	111	„	849
„	„	Drinovci	„	147	„	1140
„	„	Posušje	„	204	„	1979
„	„	Roškopolje	„	90	„	1088
„	„	Sarajevo	„	100	„	665
„	„	Kreševo	„	413	„	2310
„	„	Fojnica	„	159	„	959
		Ukupno	kuća	5810,	duša	58814.

Ako sravnimo ovaj izkaz[12] s onim od g. 1742—4, opazit ćemo, da je katoličko pučanstvo prirastlo za petnaest hiljada duša,

[12] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

što je svakako mlogo, osobito uzmemo li u obzir česte i velike kuge, koje su kroz to razdobje harale. Izporedimo li nadalje broj kuća s brojem duša, uvidit ćemo, da su katoličke obitelji patrijarhalni život provodile, u velikoj zadruzi, a po tom i u zamjernoj slozi živile, te da su iz te zajednice crpili snagu i odolivale svim progonom. Župa je brojem bilo malo tada, nu neima sumnje, da su katolici bili i onda u istih skoro selih, u kojih i danas, to možemo pojmit, kako je franjevcem bila tegobna duhovna služba, pošto su imali sela vrlo udaljena od župskih stanova. Osim toga njeke su župe bile i prenapučene, kao Lašva i Jajce, a najskoli Livno, te možemo sigurno uztvrditi, da tamošnji svećenici nisu se mogli kod svojih kuća ni smiriti. Župe su u obće bile prostrane, sela na sve strane razasuta, a uz to putovanje katolikom i svećenikom veoma pogibljivo, radi samosilja bosanskih jenjičara i nemoći državnih činovnika.

Medjutim su krovovi na crkvama i samostanima u Sutjeskoj, Kreševu i Fojnici već bili opali, da nije bilo moguće više s njima odgadjati. A pošto je za to trebovala sultanova dozvola, to je odaslano bilo poslaništvo u Carigrad, da izposluje carsku milost. U tu je svrhu provincijal Bogdanović naredio posebne molitve, da Bog nadahne i umekša srce vladarevo, te izpuni prešnu želju franjevačku, a o tomu je ovisio obstanak svih trijuh crkava i samostana. Usljed ove naredbe imao se je u svakom samostanu držati obhod i pjevana sveta misa, u vrieme, koje imali su primiti sv. pričest svi članovi redovničke obitelji, koji nisu bili svećenici; a župnici morali su očitati jednu sv. misu na istu odluku.[13] Već iz ovoga zaključit možemo, u kako su žalostnu stanje bile sve sgrade samostanske i kojom strogošću bdilo se je, da se kradimice štogod nepopravi. Ipak dok su poslanici obijali pragove carigradskih paša i moljakali dozvolu, bosanski vezir Mehmed-paša dopusti njekako franjevcem u Sutjeskoj, da promiene krov crkvi i samostanu. Da ih nije ova milost jeftino stala, svjedokom je njegova lakomnost i pohlepa za novcem, radi koje nije htjeo ni najveće krivce smrću kazniti, već bi se zadovoljio globom, govoreći: „Bolje je biti ku-

---

[13] Okružnica od 5. rujna 1762 u arhivu bos provincije.

jundžija (zlatar) nego li kasap (mesar)." [14] Malo kašnje stiže dozvola i za druga dva samostana i odmah se dadoše na posao, da sgrade posve ne propanu.

Sad se vratimo na glavnu stvar i promotrimo s jedne strane ponašanje bosanskih baša prama franjevcem, a s druge opet kolikom su uztrajnošću ovi podnosili sva nasilja i bezakonja, ter sliedili vršiti svoju službu. Mi ćemo ovdje napomenuti samo njekoliko slučajeva, kako ih nalazimo pobilježene u listu biskupa Dragićevića, koji on upravi na Vjeroplodnicu pod danom 11. kolovoza 1764, a koji izrekom tvrdi, da je to samo maloća iz množtva drugih nepovoljnih dogodjaja.[15] U Tuzli, piše spomenuti biskup, oteli njeki katolici pomoćju Turaka jednu djevojku i jednu udovicu, a kad ih ne htjede župnik fra Franjo Blekić vjenčati, tuzlanski kapetan najprije nemilo ga izmlati štapom po ledjih, a tada prihvate ga njegovi sluge te ga namecaju buzdohanom, na zemlju obore i nogama pogaze, da su mu sve kosti satrli, te najposlje bace ga u tamnicu. Njeki dobri kršćani sažale ga, oslobode iz tamnice i u Sutjesku donesu; nu nije mogao priboliti udaraca, te je u to vrieme već ležao na umoru. Biskup sada pošalje druge misnike u Tuzlu, nu mjestni kapetan zaprieti im, da će im se krvi napiti, gdjegod ih habati; pak s toga su dugo vremena misnici se krili po šumi a obnoć posjećivali bolestnike, a sada počeli sa strahom izlaziti na bio dan.[16] Biskup nadalje pripovjeda, kako je župnik u Ivanjskoj bio potvoren, da radi o izdajstvu i zatvoren u Banjaluci, a platio bi i glavom, da nije gradski upravitelj naprasno umro i tako župnik oslobodjen. — U Livnu silovali njeki katolici župnika, da vjenča brez navještaja, a kad ovaj ne htjeo, tužili ga gradskomu kapetanu, koji ga izšamara, izgrdi i sa psima zatvori, naredivši, da mu se daje što i štenadma nit ga pusti iz zatvora, dok mu ne dade 15 dukata. Malo zatim isti župnik bio je osvadjen, da nije odrešio na sv. izpoviedi njeke, koji su s Turcima ubili njekoliko Dalmatina, pa i zato ogrize tamnicu i plati 20 dukata globe. — U Duvnu vjenča pop Toma Kolaković njeku curu, za kojom su i Turci ho-

---

[14] Benićev ljetopis.
[15] Vjeroplodničin arhiv.
[16] Oćevac op. cit. p. 93.

dali, te sada iznesu potvoru, da je ona bila rekla poturčit se, dakle da je turkinja vjenčana za kršćanina. Pop zato štetuje 50 talira, curu pako odvedu k paši, da ju prevjeri. Njoj podje za rukom prebjeći u Dalmaciju, a kada ju odtale protjera mletačka oblast, ona vrati se u Duvno i tu je kriomice stanovala. — Buduć došao iz Carigrada novi mullah, na ime fojničkoga samostana ode vikar, da mu čestita i dadne obične darove. Prije nego je ovaj mogao pred mullu izaći, njeki su Turci opanjkali fojničke franjevce; pak s toga izgrdi vikara što im zvona zvone, u crkvi pjevaju i tako glasno mole, da se čuje na javni drum, u čaršiju i čak u džamiju. Sit se nagrdivši, baci ga u tamnicu i drža punih 15 dana. Oslobodiv se ove, zapade u drugu nepriliku. Njekoliko dana kasnije htijući ovi isti franjevac otjerati turska goveda s manastirske njive, zvane „Bare", turska djeca osvade ga, da im je psovao vjeru i zakon. Na taj zločin pobuni se ciela Fojnica, vikara uhvate, dovedu na sud i stanu zahtievati, da mu se odreže jezik ili glava odsieće. Nadje se ipak njekoliko muhamedanaca, koji su uvidjali obću pretjeranost i zlobu, te obnoć zaključe, da toli grozno ne kazne vikara, već jedino, da ga tabaju, dok mu ne odpane meso s nogu. I ova okrutna osuda izvrši se sutradan na očigled silnog množtva Turaka i kršćana, te dočim su ovi, a osobito žene im, gulile kose i prosili pomilovanje, Turci su vapili: „Neka pas krepa!" Ovako osakaćena opet strpaju u zatvor, a kada dodje gvardijan s njekoliko drugih franjevaca, da ga izmole, i njih pobacaše u tamnicu. Preostala u samostanu braća odluče prizvati na veću vlast, ter brzim trkom njih njekoliko ode k veziru i zamole ga, da im on sudi, koji doznavši, da su franjevci posve pravedni, naredi, da se puste svi na slobodu.[17]

I domaći ljetopisci zabilježili su njekoliko sličnih primjera turske samovolje i nepravednosti, a svi skoro tiču se fojničkoga samostana, koji je ovog vremena bio trn u oku domaćim muhamedancem i predmet njihove zlobe i nenavidnosti. Baš ovog njekako doba (oko g. 1763) imam pavlovački (t. j. gornjeg diela Fojnice) zaišće od gvardijana, da posječe jedno od onih orijaških drveća, što no su do nedavno okruživala fojnički samostan, zakla-

---

[17] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

njajući ga od neprijateljskog pogleda i davala mu veoma čaroban izgled. Gvardijan mu uljudno odvrati, da mu nije moguće to učiniti, bojeć se, da to ne priedje u običaj i ne opustoši se onaj liepi gaj. Imamu se težko učini, da mu se uzkraćuje to, istina, jedno drvo, nu koje mu je trebovalo za majdansku kladu, a koje bi težko drugdje našao i tako lako dovukao. S toga učinivši vieće s drugimi Turci, obtuže fratre kod vezira, da su koješta u samostanu iznačinjali, šetališta nad varoš iznieli te crkvu na Selakovićih sagradili. Vezir željan ovakih parnica posla 15 pašalija, koji odmah fratre povezaše i u Travnik odtjeraše, gdje došavši, biše zatvoreni sve dotle, dok ne dadoše 6000 groša.[18] Malo za tim isti franjevci biše osvadjeni i kod sarajevskoga velikoga sudca (mullah), da su na svom obližnjem posjedu Selakovići crkvu načinili. Izaslani izviditelji nadjoše tu kuću, kao što i svaku drugu uredjenu i pećju providjenu, te izvjestiše mullu, da je to sve bila zloba i potvora, ter prema tomu bi izdana i vrhovna sudbena odluka.[19] Posve je pristranije s njimi i opet postupao bosanski vezir. Pošto su naime fojnički muhamedanci iz same mržnje okužili kršćanski dio varoši, stanu kušati, da okuže i samostan, ubacujuć okužene stvari i mažuć vrata od dvorišta kužnim gnjojem, a kada im ni to ne pomože, odu k veziru i bace mu ključe od sve tri domaće džamije, tužeć se, kako su fratri načinili još 70 soba, pojatu za hiljadu konja, druge kuće za oružane ljude, i tako se nesnosni učinili, da ne smiju ni oni ni njihove žene na dvor se pomoliti, da ne mogu s mirom ni klanjati, dapače, da se boje, da će jedno jutro svi bit na kamaru sasječeni, a njihova dobra doći u kršćanske ruke, buduć su im i tako mnoga nepravedno oteta. Vezir čuvši ove gorke jadikovke, posla svog pouzdanika, da vidi, što je u stvari, a ovaj, premda ništa ne nadje, ipak podmićen od braće muhamedanaca primi na novo pismenu njihovu tužbu, fratre najpre zatvori u mjestu, a zatim sve povezane sobom otjera u Travnik gdje i okuje u lance i zatvori medju okuženike.

Puna dva mjeseca trajala je ova parba i zatvor, nit se mogoše izbaviti, dok ne dadoše vezirevu blagajniku prizuanicu na 5 kesa (2500 groša) duga, a toliko su dali i drugim svojim braniteljima,

[18] Ljetopis Kristićevićev str. 44.
[19] Fojnički arhiv.

dok je paša izdao osudu, da su pravedni.[20] Ne zna se, koliko je tu još nabrojeno kamata, nu svakako je žalostno, da su pravedni toliko štetovali, te da nisu mogli gotovinom se izkupiti; pak s toga valjda nije ni htjeo biskup Dragićević zimovat u Fojnici, već je još koncem prosinca 1764 stanovao u tiesnoj klieti župe Dobretićke; dočim je fojničke franjevce rečena bieda opasala u listopadu iste godine.[21]

Već sami ovi navodi dovoljni su, da shvatimo težki položaj naših patnika. Tomu ako dodamo, da je prošle godine (1763) bila silna suša, a ove glad i kuga, te da se je sviet razbjegivao, možemo reći s istim Dragićevićem, da žalostnije godine nisu zapamtili. Medjutim za nas je zanimivo, da se on hvali redovničkim i svjetovnjim svećenstvom, koje je gorljivo i pomnjivo dielilo svetotajstva. A malo niže veli doslovce: „Mogu slobodno reći na slavu Božju, da su moji suposlenici neumrlu hvalu zaslužili, osobito ove godine, pokazavši svoju gorljivost u najvećoj potrebi, s očitom pogibelju svoga života, nu po Božjoj milosti još ni cigli nije podlegao kugi, premda su njeki pomrli od drugih bolesti.[22] Ovo isto potvrdjuje i provincijal Benić okružnicom svojom od g. 1766, veleć, da je njekoliko stotina hiljada naroda u Bosni od kuge pomilo, a nijedan franjevac, premda su kužnike služili, po uredih hodali i s okuženimi u tamnici prebivali, te premda su mloge sluge i dječaci po samostanih od iste pošasti poumirali, što on punim pravom pripisuje osobitoj zaštiti Božjoj.[23]

Ako je g. 1764 bila kobna po fojnički, to je sliedeća bila neugodna po kreševski samostan. Dne 7. travnja, licem na Uzkrs, izgori do temelja samostan i crkva u Kreševu. Zapali se u vrieme svečane mise, a u dva sata bijaše sve sami pepeo, tako, da nisu mogli osloboditi ni blagajne od milostinje, a tom prilikom izgori

---

[20] Vjeroplodničin arhiv sv. VI. — Benićev ljetopis.

[21] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

[22] Posso dir liberamente a gloria del Signore, che i miei operari siansi immortalati particolarmente in quest anno, auendo eglino mostrato il loro zelo nel tempo della maggior necessità coll' evidente pericolo della propria lor vita, e per grazia del cielo fin ora non è mancato veruno di tal male, ben vero son mancati d'altre infermità. Vjeroplod. arhiv sv. VI.

[23] Državni registar okružnica.

mnoga dragocienost i važan spis, koji bi nam danas mogli razsvietliti mnogu tamnu točku bosanske prošlosti. Pored štete neopisive i odtuda nastavše nevolje, najteže je bilo svima, što su znali, da neće moći tako lahko dobaviti dozvolu, pridići ove nove ruševine. Duhom ipak ne klonuše, već dne 18. travnja r. g. saberu sve uglednije domaće i obližnje Turke, da im dadnu izviešće o požaru te o veličini prvašnjih sgrada. Potrošivši u tu svrhu 42 groša, odu k novomu veziru Ali-paši, da im dadne preporuku na cari gradsku vladu. Na njihovu nesreću tadanjemu carskomu namjestniku bio je o boku Smahil beg Dženetić, pripredeni Turčin, a po tom veliki neprijatelj kršćanski, tako, da o njem kreševski ljetopisac Bogdanović mogadiaše reći: „Kamo pusta sreća po vjeru kršćansku, da ga majka nikada nije rodila.“ Ovim protivnikom podgovoren vezir odpravi kreševske mučenike, da odu mulli po dozvolu, koj im i dade, uzmavši 403 groša i 20 para. S ovom propratnicom spreme ovaj put prijatelja Ibrahim-agu Manguriéa, muhamedanca iz Visokog, davši mu troška 150 groša i obećavši drugih 60 kao uzdarje.[24]

Kroz to vrieme, naime o Ivanjdanu išli su Orašani[25] u Jajce na hodočašće, al putem se posvade i blizu varoša jednoga izmedju sebe ubiju. Jajački kadija uhvati tu priliku, da oglobi mjestne franjevce, krivicu na njih obori i sva tri zatvori, nit ih pusti, dok mu ne dadoše hiljadu groša.[26] Ovo je medjutim jedan od tisuću drugih nepobilježenih slučajeva, šta su franjevci po župah trpili od zlobe i popašnosti turskih oblasti.

Obćom se je ipak nesrećom smatralo, da kreševska braća u drvenih kolibah zimuju, a ni odkle ništa se ne čuje, da li će im se obnova sgrada dozvoliti. Početkom godine 1766 vrati se izaslani Mangurović, ne vidivši ni cara ni vezira. Sad ne preosta drugo doliš poslat nove izaslanike, te ovaj put ide definitor fra Ivo Domazet, a s njime Petar Kurtović iz Kreševa i Martin Čerkez iz Travnika, ljudi vješti turskomu jeziku, povedavši sobom i rečenoga Mangurovića, Uzalud su i ovi put vidili, jer u kolovozu vratiše se

---

[24] Kreševski ljetopis.
[25] Orašje, selo blizu Travnika.
[26] Benićev ljetopis.

brez ikakva uspjeha. Sultan Mustafa IV. ne htje ni čuti o tome.[27] — Franjevci u Jajcu i opet dodjoše u nepriliku. Buduć neki Turčin ranio kršćanina, jajački kadija svali svu krivnju na katoličkoga župnika. Ovaj čuvši za to, pobježe glavom brez obzira i ne uzdajuć se u pravičnost turskoga suda, te je više mjeseci slao darove kadiji, dok ga je stoga smetnuo.[28]

Ova kruta progonstva i težke nevolje svećenstva, zatim ulozi, s kojih je bio obolio, prisiliše biskupa Dragićevića, da se odreče uprave vikarijata i da se povuče u svoje rodno mjesto Tješilo, selo tik Fojnice. Vjeroplodnica primi mu ostavku i naimenova njegovim nasljednikom fra Bonu Benića, poznata nam sa okretnosti, učenosti i razboritosti. Benić se medjutim zahvali na toj časti, u isto doba, kada je biskup Dragićević o njem najbolje izrazivao se, te uz njega hvalio i ostalo svoje redovničko svećenstvo. Pošto je isti Benić kriepkimi razlozi opravdao svoje odreknuće, sv. stolica prinuka Dragićevića, da privremeno pridrži upravu vikarijata, dok mu se ne nadje drugi nastupnik. Vrhovna uprava reda preporučivala je za to dostojanstvo fra Martina Bjelavića, koji je bio učiteljem filozofije u Cremoni, a bogoslovja u Parmi, te već osam godina župnikovao u Bosni; nu Vjeroplodnica mimoišavši ovoga, naimenova fra Marijana Bogdanovića, kreševskog ljetopisca, biskupom ekinskim i vikarom apoštolskim u Bosni i Hercegovini.[29]

Dočim je ovako oprezno postupalo se pri popunjivanju biskupske časti, te dapače sv. stolica bila se zaprietila, da će poslat tudjinca, ako bi ovaj se odrekao ove tegotne tada službe, kreševski franjevci trudili su se, da dobiju željenu dozvolu za pridići pogorene sgrade. I buduć je u svibnju g. 1767 došao na Bosnu Mehmed Silivtar-paša, sultanov rodjak, odoše mu tri gvardijana s džulusom, a kreševski tom prigodom donese mullin i l a m i muftijinu fetvu, dobivene za skupe novce, te izposluje vezirsku bujruntiju, davši 1500 groša, dakle oko 500 mletačkih dukata. Sad je trebovalo povjerenstvo, koje će označit visinu, daljinu i širinu pogorjelih sgrada, a tu posla mulla svoja tri čovjeka, kojim se pri-

---

[27] Kreševski ljetopis.
[28] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.
[29] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

družiše fojnički kadija i kreševski naip, te i ovi uzeše 1722½ groša. Pošto su pako u Sarajevu počeli se ljutit na tu obnovu, moradoše fratri dati i ondašnjim jenjičarima 234 groša. Sad na vrat, na nos prionu obnavljati crkvu i samostan, a kada ih dogotoviše, dodje na novo sudbeno povjerenstvo i sravni svoje mjere sa sadanjim stanjem, oglobivši samostan za 1932 groša.[30] Već sliedeće godine mogli su podastrieti redovničkomu starješinstvu zaključne račune o dogradnji, po kojih dadoše Turkom za razne dozvole 8793 groša, za gradivo 1553 groša, majstorima 1760 groša, ukupno 12106 groša. Ovaj izdatak bio je pokriven milodarima u iznosu 10080 groša, suvišak od 2026 groša uložili su iz svoje prištednje. Posve je žalostno bilo pri tome, da su tri puta više izdali oblastima, nego li ujedno i za gradivo i za poslenike. Uz to džulusi i časti redovito su bili izplaćivani i naime one redovničke občine, premda samostan nije ni po imenu obstojao.

A kada je sve dovršeno bilo, sarajevski mullah prizovne kreševskoga gvardijana, mjesto koga otidje fra Petar Alović. Ovomu reće mullah: „Čuj, fratre, imam ferman, da razrušim kreševsku tekiju, pak vallah billah uzjašit ću konja i na sried čaršije proučit ću ferman, pak onda perišan (u ništo) učiniti tekiju.“ Na to mu odvrati Alović: „Tvoja tekija, mi tvoji; ako ferman imaš, jaši konja, pak obori.“ Sad preuze mullah: „Ferman se može metnut pod jastuk (uzglavje), već šta bi ti dao?“ Fratar odgovori: „Dat ću 60 groša“ (t. j. 25 dukata). Mullah odgovori: „Dat ćeš, vallah, 1000 groša ili glavu; vodite ga u zindan.“ Turci, koji se desiše kod njega, začnu ga tobože braniti, a jedan se iztakne i reče: „Nemoj, čestiti mullah, oni su dobra raja; ako ti on ne dadne što išćeš, ja ću dati za njega, a ne dam, da ga pokaraš.“ Uzalud se je toj milosti fra Petar opirao; nakon osam dana uzmu na silu 300 groša, t. j. 125 zlatnih cekina.[31]

U isto doba i na isti način bivali su tlačeni i redovnici drugih dvajuh samostana, fojničkoga i sutjeskoga. Tako buduć početkom ožujka 1768 došla u Travnik sva tri gvardijana, da čestitaju paši potvrdu, ovaj naredi, da još dobave po dva najstarija fratra,

---

[30] Kreševski ljetopis.
[31] Kreševski ljetopis.

pak da se onda istom njemu prikažu. Kada su ovi došli i izašli na divan, vezir ljutit upita ih, zašto Crnogorci vojuju, te potraži listove, koji su im stigli od ruskoga cara. Srećom tu se desi Bećir-aga Meterović, veliki fratarski prijatelj, te uze u obranu fratre, dokazujući, da oni ne imadu ništa s hrišćanima i da su Rusi katolikom protivni kolik i Turkom. Na to će vezir: „Onda ste vi mletačke vjere, pa mi kažite, radi čega i mletački dužd izkuplja vojsku na našoj granici?" Kada mu odvratiše, da ne znadu, već da misle, da i on to čini, kako bi obuzdao Crnogorce, da nebi i njegove zemlje porobili. Tada im naredi, da uhode kuda znaju, al da mu do njekoliko dana jave, šta je tomu oružanju uzrok. Franjevci preplašeni jednoglasno odgovore: „Izsieci nas odmah ovde, dragi gospodaru, mi toga ne možemo učiniti, jer nismo nikada toga radili." Al vezir ne dade se od toga nikako odvratiti, već im dade roka od 40 dana, da dobave viesti iz Dalmacije, a 80 dana za one iz Mletaka, primjetivši: „Htjeo sam sve po trojicu na jedan kolac nabiti na sried čaršije, al neću, dok ne vidim, jeste li prava raja." I ovo dok bi, ode gvardijanima 900 groša. Franjevcem drugo ne preosta do izvršiti toli strogu zapovied, a pošto nisu htjeli uhoditi ni izdavati kršćanskih država, sastave nješto talijanski te naglase ono, što je sviet od sebe govorio, osobito tu iztaknu miroljubivost mletačke republike, pak to izruče veziru i tako se oslobode od ove neprilike.[32]

Odmah za tim i druga ih zadesi. Čuvši Turci, da je fra Bono Benić njekuda otišao, pozovu 9 franjevaca, da kažu kuda i porad čega je otišao. Budući je on bio odputovao u Španjolsku na obću skupštinu reda, ne bijaše probitačno istinu kazati, već rekoše, da je otišao u Spljet na liečenje i tako jeftino prodju.[33]

Uz ove obće, sutjeski samostan imade i svojih posebnih neprilika. Budući pobjegla žena njekomu kršćaninu iz sela Planinice, ovaj potvori franjevce u Sutjeskoj, da su mu ženu sakrili, te dok se opravdaše, štetovaše 197 groša. — Sad napadoše i visočki Turci, te obtuže fratre, da su te godine kupili 600 tovara groždja, pak i ta parba stade ih 85.200 jaspri.[34]

---

[32] Ondje.
[33] Vjeroplodničin arhiv i Benić.
[34] Ondje.

Medjutim su i Crnogorci se osilili pod Malim Šćepanom, da su stali uznemirivati Turke na sve strane, pak s toga u kolovozu g. 1768 diže se glavom bosanski vezir, a s njime svi spahije i krajišnici, napokon podjoše za njima nazorice i „ohole" Sarajlije. Po turskom kazivanju pribralo se je bilo pod crnogorska brda 28.000 bosanske, a 40.000 rumelijske vojske. Sve ratovanje ove bojne sile svršilo je u tome, što su porobili njekoliko svojih sela oko Crnegore i odtale poveli mlogo roblje, dočim Crnojgori nisu ni pera odbili. I premda ne pokoriše onih brdjana, ipak ih car bogato nadari: veziru posla dragocienu dolamu i čelenku dragim kamenjem posutu, a vojnikom podieli mlogi novac. Vrativ se kući bosanski muhamedanci, na vrat na nos pokupe od kršćana oružje i prodadu ga u bezcienje. Bojeć se, da im što ne ostane, prekopaše sve crkve i samostane, pak i taj svoj trud naplatiše, tako, da je sama sutjeska župa dala u to ime 230 groša, svotu u ono doba znatnu. Medjutim to ne htješe učinit krajiški kapetani u svome području, izgovarajuć se, da oni ne sumnjaju o svojoj raji, te da i ona pomaže im čuvati medju od kaura.[35] Odmah zatim počeše se pisati i baše protiva Rusiji, kojoj je Turska naviestila rat, zatvorivši njezina poslanika Obreskova u Jedikulu.

Crnogorska zadirkivanja i ruska nepopustljivost prama Porti dobro dodjoše ratobornosti sultana Mustafe III., a sve to do biesa razžesti bosanske muhamedance, dotle, da su fratri i kršćani bojali se, da će listom glave pogubiti.[36] I doista bijahu razvezane ruke svim turskim zločincem proti raji, a da se nisu imali bojat ni odkud kakva iztuka, još manje sudbene strogosti. Tako dne 22. studenoga dva brata, Trebe i Drinjak, poubijaše više kršćanske čeljadi kod Kreševa, te mjesto da obojica budu kažnjeni, sviet silno štetova.[37] Osobito se uzjoguniše fojnički vrćikapice, jer gdjegod bi sreli fratra na konju, usilovali bi ga, da sjaši.[38]

Kroz to vrieme Bosna je dobila novog apoštolskog upravitelja u osobi vrlog fra Marijana Bogdanovića. Pošto nije mogao biskup

[35] Domaći ljetopisi.
[36] Bogdanovićev ljetopis.
[37] Ondje.
[38] Fojnički arhiv.

Dragićević posvetit ga, ode on u Dubrovnik i tu primi posvetbu od Petra Budmania, stonskog biskupa, odtale ode u Zaostrog i Makarsku, te posjeti tamošnje samostane slavne uspomene i svagdje drža sjajne pontifikale, bivajuć dopraćen i odpraćen uz pucnjavu i zvonjenje, da mu je put nalikovao slavju. Preko Posušja vrati se u svoju biskupiju, a na putu mu Turci otmu dva barila vina, koje su mu prijatelji bili poklonili, kreševskomu pako samostanu ugrabe 20 ovaca.[39] Liepo zaisto znamenje već tim dobi, što ga čeka u ovoj tobožnjoj časti.

Već početkom g. 1769 svrvi se u Sarajevo silna vojska i mlogi se razviše barjaci. Al ni ova turska galama nije mogla bit brez štete fratarske. Nebrojeni age, barjaktari, baše i ostale vrsti vojnika poput gladnih skakavaca opljačkaše hudu raju, grabeći sve, čega bi se mogli dočepati. Imenito udariše na sutjeski samostan, tražeći novaca. Njekim se dade, dok je teklo, a mlogim nije bilo moguće ništa pružiti, a ovi opet izkališe svoju osvetu, pucajuć iz pušaka i bacajuć vatru na manastir; dapače njeki su kopali pod njim lagume, da ga svega od jednoč unište, te kako veli ljetopisac: „Mnogi strah podnismo, a pomoći od nikuda.“ Jedni se zaletiše u staje i konje razgrabiše brez ikakve plaće. Samoj trojici aga (Hasanu, Bećiru i Jašaru) dadoše 969 groša i tri konja badava; ter isti zaključuje: Onoga vremena (vakta) kako je bilo, nitko razumit ne može, osim koji je tada živio.“ Franjevcem ne bijaše tada moguće nikud maknuti, jer bi im otimali konje i s njih svlačili haljine; pak s toga ne mogoše ni džulusa veziru sobom predati, već poslaše po svjetovnjacih.[40] Sličnih napadaja doživiše braća i drugih dvajuh samostana. Ponajviše muke zadade Kurlan-aga. Ovaj na silu uze od fojničkog samostana 150 groša, pak htjede ucieniti i kreševski, da ne dodje od vezira bujruntija, kojom proglasi franjevce slobodne od svakog vojničkog davanja. Uzprkos toj vezirskoj izjavi Kurlan-aga zaprieti na novo fratrima i ovi mu dadoše istu svotu novaca. Malo zatim dodje Delalić iz Sarajeva i uze 40, a njegov odabaša Kezmo 30 groša i jednu čast izmakoše. Medju inimi bijaše se u Kreševu upisao u jenjičare i njeki Nuhan,

---

[39] Bogdanovićev ljetopis.
[40] Sutjeski ljetopis.

te stane iskati od ondašnjeg gvardijana vojničku plaću, a kad mu ovaj posla dva groša i jedan muket (tankn a dugu voštenu svieću), ne htje primiti, već onako biesan potegne pušku i ubije fra Luku Mikulića, novačkog učitelja, tako, da ga je biskup Bogdanović jedva mogao odriešiti. Za pregled uze kadija 90 groša, a Nuhanu ne htješe nikakve kazne odmjeriti, pošto je bio tobožnji vojnik, već ga na prosto poslaše u Sarajevo k njegovoj četi.[41] Istom u travnju krenu ova ciganska vojska, kako ju zove domišljati Bogdanović, i podje na Rusa, a brojila je 200 barjaka i 5000 bosanskih jenjičara. Dok se otisnuše, uzeše fratrim u Hercegovini pet konja, fojničkom i kreševskom gvardijanu po tri, a žepačkomu župniku jednoga. Bilo je zaisto drugdje i drugih nasilja, nu i ovo je dosta, da pojmimo svu tegobu položaja tadanjeg kršćanstva.

Dotle su već ratovanje zametnuli Tatari, dok još Rusi nisu bili spremni na odpor. Pri prvoj navali podje im za rukom mnogu zemlju poharati i preko stotinu sela porušiti; nu oštra ruska zima i svakovrstna oskudica prinuka ih, da uzmaknu u zimske stanove. Istom u travnju odpoče pravi boj; u isto pako doba dodje u Crnugoru njekoliko ruskih častnika, donesavši sobom izobilje novaca i nješto oružja, da ih podignu proti Turčinu i njegovu silu razdvoje. Pošto je veliki vezir Emin-paša oslobodio Kocim i prinukao kneza Galicina, da se povuče za Dnjester, Turci taj uzmak tumačiše kao kakvu odlučnu pobjedu, ter Šeik-ul-Izlam podieli sultanu Mustafi naslov El Gazi (pobjeditelj), a Turci bosanski dneve 10, 11 i 12 svibnja proslaviše velikim veseljem. Medjutim ova se radost preokrenu brzo u žalost, buduć tečajem ovoga ljeta Moldavska i Vlaška dodjoše u ruke Rusom, dočim veliki veziri jedan za drugim padahu kao izdajice svoga gospodara, ustupajuć mjesto odvažnijim i pouzdanijim pašama. Mjeseca studenog poče se vraćat i bosanska vojska, izgovarajuć se koječim, a ponajviše, da nisu imali dovoljno plaće i živeža. Posljedica ove nesretne vojne bijaše silni strah, koji zavlada medju bosanskim muhamedancima, da su, ko što veli Bogdanović, vrlo se pripali od Moskova i uvukli rogove.[42]

---

[41] Bogdanović.
[42] Ondje.

Jedva su tri mjeseca mirovali Turci, kad opet udariše u stare diple. Dne 7. veljače 1770 fojnički kadija uze od mjestnoga gvardijana 30 groša, da ga ne tuži mulli i ne prigleda mu crkve. Malo za tim izadje vezirev mubašir proti pivničarom, ter i ovaj uze 6 groša; a dne 24 ožujka dodje 25. sejmena (oružnika) u Kreševo i htjedoše oborit samostan, što da ne učine, dade im gvardijan po jedne opanke i po poldrug groš (vižlin).

Borba medju Rusi i Turci opet u proljeće razmahala se, pak zato početkom travnja stiže carska naredba, da se čim prije digne sve, što može pušku nositi i da ide proti neprijatelju. U prvi mah upisa se 3150 sejmena, nu bosanski prednjaci ne htješe dignut se na Rusa, bivši se lani nasitili bojne igre. Pravdali su se, da su i kod kuće potrebiti, pa da im treba čuvati krajine; a da pokažu svoju ratobornost, izpekoše 1050 tovara kruha dvopeka. U svibnju pobuniše se i sarajevske turkinje, ter izletiše kao biesne na čaršiju, kunuć, što se izvaža živež iz Bosne.[43] Vezir uvidi, da mu nije moguće silom ništa opraviti s bosanskim poturicama, ter se lati lukavštine. Čineć se i nevješt tomu neposluhu, stane i sam spremat se na Crnugoru. Sabravši nješto vojske, odpremi sejmene proti Rusu, koji je bio zapretio i samomu Carigradu, a spahije diže na Glasinac i prama Crnojgori, a zatim izdade proglas, kojim pozva sve Turke k caru u pomoć. I na ovu naredbu odgovoriše Bošnjaci, da ga ne mogu poslušati nit ostavit svojih žena i djece medju nevjernici, već da je potrebito i Bosnu braniti sa sve četiri strane. Ovako su bosanski muhamedanci na novo uzkratili vladaru posluh, pokazali svoju samovolju, a tiem slabili onaj vez jedinstva, kojem su njegda najveće žrtve doprinosili. Oni su dobro uvidjali slabost turske carevine, kao i to, da oni ju ne mogu spasiti od propasti, u koju je srljala sa svoga truleža, pak su htjeli svoje sile prištediti na obranu užje svoje domovine, a da nisu ni sada mogli se uzdići nad vjerske obzire, te u zajednici svih svojih sugradjana potražiti sredstva za narodnu i političku nezavisnost.

Nasuprot onî su svom mržnjom i opet uzplamtili proti krštenom narodu, čim su čuli za nove ruske pobjede, a posredovanje Pruske i Austrije u prilog savladane Turske. Imenito mjesec stu-

---

[43] *Domaći ljetopisi.*

deni bijaše koban po sva tri manastira. Najprije obtužiše Turci sutjeski samostan i okolni narod, koji u onu crkvu ulazi, da su katolici uhvatili Matu Matićevića, koji se je bio poturčio, a franjevci da su ga na novo pokrstili. Vezirev mubašir donese u Sutjesku ovu tužbu te uze samostanu 90, a 350 groša ostalim župljanom. Odmah iza toga obtuženi budu svi fratri, da su iz Moreje izašli njekakvi popovi, hodali po Hercegovini i Livnu, a najposlje sklonili se u tri samostana, buneći svagdje narod i spremajuć obći ustanak proti turskoj vladi. Vezir povjerova i ovoj potvori, te srdit naredi, da se pošalje 30 pašalija, koji će pretražit samostane i dovesti mu koli uhode, toli njihove zaštitnike. Srećom ćehaja vezirev bijaše pametan i pravedan čovjek, pak stane svom gospodaru dokazivati, da je to prisna laž i potvora, ter ga zamoli, da ne uznemiruje pravednih ljudi. Tim bi nješto ublažen vezir, al ipak posla oštre pašalije. Ovi dolete najpre u Fojnicu i potražiše od gvardijana tobožnje tudjince, a kad mu ovaj odgovori, da ne ima nikakvih sumnjivih osoba, poručiše i po onog iz Kreševa. Obojicu sada opravdaše domaći muhamedanci. Poglavica pašalija požali, da ne može ih naći krivimi, pa reče: „Vallah vidim, da ste pravi, ali oli meni dajte pet kesa, ili ću vas odvest svezane u Travnik.“ Gvardijani mu ponudiše 500 groša, da ih dalje ne muči, al on ne htje o tom ni čuti, već ih baci u tamnicu, a kada prizvaše na vezira, povezane potjera u Travnik. Došav u Busovaću, nagode se za 1200 groša, te dobiju od njega pismenu izjavu, kako ih je prave našao.[44] Rečena potvora bi raztrubljena po svoj Bosni i Hercegovini, te su mlogi župnici i katolici zapali u tamnice, a ciglih pet župa, koje bilježke ne spominju, moralo je dati više od 3000 talira globe. Stanovnici ovako oglobljenih župa silno su osiromašili, tako, da oni, koji su imali četiri vola, ostali su sa dva, a koji dva, bacili su plug na tavan. „Ostali smo“, veli pisac, „živi, al ne znamo dokle“; a bilo bi i gorje, da nisu se i njeki Turci za njih zauzeli te svjedočili, da su posve pravi i nedužni.[45]

Iza toga diže se i vezir, a mjesto sebe ostavi Osman-pašu Skopljaka, o kojem veli kreševski ljetopisac ogorečeno: „Da je i

---

[44] Sutjeski i kreševski ljetopis.
[45] Propagandin arhiv sv. VI.

tražio goreg vraga, nebi ga ni u paklu našao.“ Pobližje mu ne nabraja zlodjela, nu sigurno je, da je i kroz kratko vrieme dosta zla počinio. Do njekoliko dana dodje i kajmekam novoga vezira, kojemu bi prva stvar, udariti na kreševske franjevce i potvoriti ih, da su brez carskog fermana popravljali crkvu, dočim nisu je se ni takli, već izpravili njeku podzidu, da se zemlja pod samostanom ne otiskuje. Ovdje ih sam emin opravda, nu gvardijan ipak štetova 150 groša.[46] Odmah njekako i sarajevski mullah poruči po kreševskoga gvardijana, da dodje i donese oprave, s kojimi se je usudio načiniti crkvu i samostan. Buduć je ovaj tada bio kod vezira u Travniku i prvašnju parbu smirivao, ne može otići k mulli, koji na novo obtuži fratre, da su brez ičije dozvole rečene sgrade ponačinjali. Na to dodjoše pašini ljudi i premda nadjoše i opet gvardijana prava, uzeše mu ipak 45 groša putbine.[47] Da u kratko nacrtamo bjedno stanje katolika i franjevaca u ovoj (1770) godini, poslužit ćemo se listom biskupa Bogdanovića, koji on upravi na Vjeroplodnicu dneva 24 ožujka 1771, a koji doslovce glasi: „Uzorita i prečastna gospodo! Ja doisto nisam u stanju, da tomu grimiznomu vieću vaših uzoritosti dajem koji nacrt stanja crkve bosanske u prošloj godini, jer bi mi trebovale čitave knjižurine. Ratne neprilike, strahovanje, prietnje, zlobe i uvriede, potvore, zlostavljanja, ubojstva, utamničenja, tlačenja i globe, koje katolici podnose od nevjernika, ne dadu se izpripoviedati. Ova su rastla za naše dobe, al ove godine dozlogrdila su, da ne mogu više. Predstoji očito uništenje ove uboge crkve Krstove. Ima devet godina, da nisu bili izaslani radi kuge i drugih važnih uzroka vjerovjestnici po ovom vikarijatu, koji, poleg svetih propisa, hvale vriednom običaju, a radi duhovne potrebe ovoga naroda moraju se izašiljati. Ja uzmavši to sve u obzir i scieneć, da se je malko utišala divljačka ćud, u sporazumu s ostalimi poslah dvojicu svietovnjih svećenika u gornje, a dvojicu redovnika u dolnje krajeve biskupije, da prije ciče zimske po običaju i mojimi naputci ovrše čine svoje svete službe. Ovi ubogi izaslanici pretrpili su od nevjernika, i to upravo od vojničkih ostanaka, tolika divljačtva, da su ih... upregli

---

[46] Bogdanovićev ljetopis.
[47] Ondje.

u plug poput volova, te da nije župnik s mložtvom kršćana čas prije odmolio i odkupio ih, prokletnici bi svoju nakanu izpunili. Ovi i slični su načini, kojimi nas naši zemljaci muče." Spomenuvši potvoru o morejskih popovih i globe njekih župa, prelazi na dogodjaje sliedeće godine, ter zaključuje ovimi riečmi: „Iz ovih i sličnih progona, potlačivanja i nevolja možete zaključiti, koli je težak položaj svećenika kod njihova stada."[48] Ovo donjekle popunjuje i naredba vezira Mehmed-paše, kojom zabrani na fratre tovarit danjke, činit ćešife, iskat koje šta badava i druge neprilike im činit, a dozvoli, da smiju i po kršćanskih kućah sv. misu govoriti, kako je to bio davnašnji običaj.[49]

Mi nećemo ništa tomu domećati, jer su dogodjaji toli rječiti, da ne trebujemo razglabati ih te iz njih povlačiti zaključke. Ovoj posve slična bijaše i sliedeća (1771) godina. Već prvi dani biše obilježeni progonstvom. U Travniku vjenča se jedna djevojka, o kojoj Turci prosuše glas, da je bila rekla poturčit se, i dva svjedoka na to izadjoše. Sama ta nakana bijaše dovoljna, da su mjestnoga župnika zatvorili i u gvoždje okovali, a uz to tako mučili, da je u malo dana potrošio više od stotine talira, da ublaži tamničare, i premda je obtužena djevojka odvažno to zaniekivala, ipak se je tražilo od župnika hiljada dukata. I druge dvie djevojke bile su iz istog uzroka u tamnici, koje su poput sv. Katarine, kako veli biskup Bogdanović, pred sudom se branile, govoreći: „Nit smo kada to rekle, nit ćemo igda reći, da ćemo se poturčiti, pa da nas na hiljadu komada sasječete, ni jedan komadić neće vam reći, da će se poturčiti." Uzprkos toj divnoj izjavi, Turci su držali tada u zatvoru druga četiri župnika i mloge katolike, dok nisu više od hiljadu talira dali za svoje oslobodjenje. A što je još žalostnije, ovake neprilike zadesivale su ih obično, čim bi naime koju pristaliju djevojku vjenčali.[50] Ne bijaše ništa lakše ni onim po samostanih. Dne 5. ožujka dodjoše petorica Turaka i udariše na kreševski manastir, zahtievajući, da im se otvori, a kad im to uzkratiše, stadoše pucat i ka-

---

[48] Njekoliko priloga k bosanskoj crkv. povjesti od Batinića. Zagreb 1885, str. 23—25.

[49] Fojnički arhiv.

[50] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

menje bacat na crkvena i manastirska vrata, dok napokon sami ne odoše, a da ih državna vlast i ne ukori.[51] Fojnički kadija Omer-efendija nalaga kod mulle, da su se fratri od cara odbili, da njemu ne daju ni unići u samostan, da su Kreševljaci veću crkvu napravili, a svi kako su veselje činili, što je Rus pridobio. Bila je pobijena ciela ova izmišljotina, nu fratri i ovaj put dadoše 45 groša globe.[52]

I carigradska vlada izkusila je ovu samovolju bosanskih muhamedanaca. Ovi kao da se nisu ni malo zanimali sudbinom turske carevine, kojoj je Rusija zadavala težke udarce uspjesima svoga oružja, pa kada u travnju stiže i novi mullah, te ih poče sve, a osobito upisne jenjičare pozivati pod oružje, oni ostaše pri tom, da neće vojevati izvan Bosne, dok im se ne dade plaća od četiri godine. Ono malo, što je s vezirom vojevalo kod Vidina, bili su potučeni, a uz to carska blagajna nije im mogla davati plaće, pak s toga razturiše se novi danjci po narodu, kojim se oprieše Fojničani.

Za toga ratovanja bijaše postalo veoma pogubljivo putovanje, a katolici iz dana u dan sve su se to više razbjegivali, divljali i zaboravljali se sa svojih dužnosti. Kroz to vrieme poginu u Vodičevu fra Andrija Čavlinović, bivši ubijen od njegog zlikovca, a da ga pravda ne osveti.

Ovo nesnosno stanje bijaše prevršilo svaku mjeru, a još se pogorša smrću biskupa Bogdanovića, koji preminu dne 7 siečnja 1772 od sušice u Kreševu, ostavivši nam svoj krvavi dnevnik, pun gorkih uspomena. Oduševljen za vjeru i svoj bjedni narod, vanrednom točnošću bilježio je svekolike svoje doživljaje, a njegove dosta oštre primjetbe svjedokom su, da su tadanje nevolje katolika i franjevaca pospješile konac zaslužna mu života. Suvremenici ga hvale kao muža miroljubiva i neprikorna života.[53] Još je medjutim bio u životu njegov predšastnik biskup Dragićević, premda uviek prikovan za postelju, pa i ovako boležljiva prinuka ga sv. stolica, da preuzme duhovnu upravu vikarijata, dok mu se ne nadje nasliednik.

---

[51] Bogdanovićev ljetopis.
[52] Ondje.
[53] Benićev ljetopis.

Jedva bi čovjek mogao vjerovati, šta su i ovoga ljeta pretrpili naši franjevci, kad nam nebi očevidci svjedočili. Vezir bosanski još se je nalazio na vojsci, a čas po čas iskao je novčanu pomoć iz Bosne. Narod se je tomu silno opirao, a Zeničani radi toga i ubiše svoga poglavara. Jedini franjevci redovito su izplaćivali težke džuluse, od kojih svaki iznosio je sada u gotovu novcu 800 groša, adžimabub (kamate 100 groša), teftišlema 200, svaki vezirev sluga uzimao po 6, ćehaja 200, čaušlaraga 50 groša. Pošto je pako dukat sada iznosio cigla $2^1/_2$ groša, to je ukupna svota imala bit oko 600 zlatnih cekina, osim dara u novcu, koji je bio davan novomu mulli. — Kraj ovih ogromnih, ali redovitih izdataka izplaćivane su bile i česte globe. Mi ćemo ih samo njeke spomenuti. U svibnju visočki srdar Omer-aga osvadi kreševske franjevce, da su na novo pokrstili Katu Brandinu, koja je kod njega izučila turske molitve, a dok se ta tužba sleže, potroši se 60 groša. Odmah iza toga ne stane zloglasnog Nuhana, a krivica obori se na kreševsku braću, pa i za to štetovaše isti 260 groša. Malo kašnje opet pogrijaše istu potvoru, nu ovaj put odu fratri, mlogi kršćani i osam žena te zaplakaše na toliku nepravdu, radi čega biše oslobodjeni, al ode i opet 80 groša.

Sada Porta udari posve drugim putem, da popuni razriedjene bojne čete i pribavi ugled svojoj vlasti. U tu svrhu posla mlogu bojnu spravu u sve bosanske tvrdjave, a silni novac podieli medju Bošnjake, imenito dade u ruke paša Skopljaka i krajiških kapetana, naredivši ovim, da podignu po hiljadu, a oni po 500 vojnika, a svim prviencim dade gizdavi naslov bimbašlija (tisućnika), svi pako da pohite u pomoć razbijenoj carskoj vojsci te spase carevinu. Kraj svega toga Bošnjaci ne htješe ni sada oduševit se za rat, već poslaše neznatnu pomoć, tako, da je sami tuzlanski kapetan poveo podpun broj, a Firduz, livanjski kapetan, po Travnikn i Zenici najimao je vojnike, dok je hiljadu namirio.

Medjutim stigivale su u Carigrad iz Bosne silne tužbe na samovolju jenjičara, koji su nekažnjivo činili svaki dan ubojstva, a da tomu nitko ne staje na put; pak s toga koncem ove godine stiže carski Kul-ćehaja, po imenu Ali-aga, u Sarajevo a drugi taki u Travnik, da uvede kakvu takvu sigurnost u zemlji i malko opametuje Bošnjake. Onaj što dodje u Sarajevo, bijaše strašan čovjek

i vrlo mudar, te premda je sa sobom doveo ciglih 20 ljudi, uplaši ipak svu Bosnu, tako, da su dobri odahnuli i zločinci kojekuda se razbjegli. Vršeć strogu pravdu nad svima, posječe 12 sarajevskih baša, medju ovimi i njekoga Skembu, koj pošto bijaše star i sliep, baše bi ga donosili na rukuh u kavanu, da ih uči zlu; a da zato nije upitao ni mulle nit i koga. Ujedno diže bašama nože iza pasa, te smirivši po Sarajevu, posmica mloge po fojničkom, visočkom i drugim kotarima, tako, da nisu ni upisni vojnici smjeli nikakva zla činiti, te da si mogao srebrenu glavu, da si ju imao, svakuda pronieti. Kad bi mu koji ponudio novca, odturio bi i rekao: „Neću, meni je moj car dao više nego mi treba.“ Uredivši ovako baše, stade i ostale muhamedance dotjeravati u zakon, pa im zabrani piti vino i rakiju, dočim to dopusti kršćanom, od kojih nit koga pogubi nit komu na žao učini. Posve slično ponašao se je i onaj u Travniku, te obijici podje za rukom uzpostaviti red, mir i sigurnost u njihovu području.[54]

Mi sada ne znamo uzroka, da je ovako strogo postupano proti bašama, ako nisu franjevci našli put, da turska vlada dozna sva samosilja, koja su se ovdje nekažnjeno sgadjala. Medjutim vladajući tada sultan Mustafa III. bio je veoma neprijazan franjevcem, te je bio opozvao i čuvenu ahdnamu. A valjda se je bojao i nutrnje pobune od strane kršćana sada, kad je Rus sve sile napregao, da Tursku istisne iz Evrope i ujedno povrati slobodu jednokrvnim narodima.

Ako i odahnuše sada naši patnici od vanjskih nasrtaja, ipak su imali drugih neprilika. Zaslužni biskup Dragićević zaklopi oči u Fojnici dne 14 veljače 1773, o kojem u kratko mlogo reče fra Marko Dobretić, napisavši: „Živio je kao blaženik, a umrie kao svetac, brez duga i gotovine.“[55] A Benić veli, da je prezirao svietska, lako praštao uvrieditеljem, ponizno hodio, siromaški se odjevao i bio blag, da se kazat ne da. Hvali ga uz to kao dobra pastira, koji je mloge stvari plemenito uredio te se odlikovao milosrdjem i pobožnošću, a do potrebe znao i braniti svoja prava.[56] Po tome

---

[54] Benićev ljetopis.
[55] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.
[56] Benićev ljetopis.

se vidi, koji je bio način života bosanskih biskupa: siromaški živući i odjevajući se, nisu mogli ništa prištediti, jer zaisto nisu mlogo ni dobivali, te da jim nije bilo hrane u samostanu, zaisto bi se i gladom napatili kraj svojih tobožnjih dohodaka. Ovo su za njih vremena bila, kada su biskupi katoličke crkve okruženi bili kaludjeri, a stan njihov bio manastir u pravom smislu ove rieči.

Posvo je naravno, da se nitko nije otimao za ovaka dostojanstva, te da je trebovalo siliti svaki put koga, da tu službu primi, skopčanu s neizkazanimi patnjami. Malo je ipak ovaj put bila izpražnjena biskupska stolica, počem je već dne 12. prosinca 1772 bio naimenovan fra Marko Dobretić eretrijskim biskupom i apoštolskim vikarom u Bosni, a službeni spisi stigli mu dana 12. travnja g. 1773, što je sve izvanredno obveselilo.[57] I opet je nastala mučnost, gdje da se posveti, pak i ovaj put ode novi biskup u Dalmaciju te primi posvetbu u Trogiru dne 6. lipnja r. g. po rukuh Franje Luke Garanjina, splietskoga nadbiskupa, sinjska pako braća sjajno ga dočekaju o povratkn, ter je u Sinju izdao i prvu okružnicu na svećenstvo i puk svoga vikarijata.

Ovom prigodom počme od Livna i pastirski pohod, te preko Duvna skrene u Hercegovinu. Došavši u Posušje, pade Turkom u oči, da se franjevci oko njega skupljaju, pak ove potvore, da rade o izdaji zemlje, pak i nabrčali bi, da se nisu novcem odkupili. Sami kreševski manastir dade za župu Posušje sto dukata.[58] Uzprkos tomu on je gorljivo nastavljao svoj pohod preko ciele ove godine, tako, da je u veljači 1774 mogao javiti Vjeroplodnici, da je obašao svu svoju biskupiju, kako je duga i široka, te našao 8412 katoličkih familija sa 66.895 duša i krizmao 11.175 čeljadi, dakle svakog šestog katolika svoga vikarijata. I kada je došao u Travnik, muhamedanci su digli graju, obtužujuć ga, da kuje nove zakone i narod nagovara, da stoji uz Rusa, te su stali zahtievati ili hiljadu cekina ili njegovu glavu. Ovako uznemiren, pobjegne u planinu, valjda u Dobretiće, i tu se je sve dotle skrivao, dok se nije promjenio travanjski vezir.[59]

---

[57] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.
[58] Arhiv apošt. vikarijata.
[59] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

Medjutim na vojsku su bili pošli iz Bosne svi Turci, a ponajprije oni, koji su bili pijanci, zlo činili i uznemirivali narod. Oni pako, koji su ostali, zalazili su u samostane i tu na silu iziskivali piće, priečili nabavljati vino, tovare i bisage im prekopavali, riečju: nisu im dali u kući ni na putu dušom odahnuti.[60] A bilo je i drugih neprilika. Svrhom listopada buduć se digao vezir Musinović, a bio imenovan Ali-paša Dagistanlija, dodje ovoga kajmekam i odmah potraži za pašu poznati džulus. Gvardijani mu dadnu običnu čast, a ujedno ga zamole, da ih oprosti od džulusa, pošto ne mogu skucati tolikih novaca. Na toliku smionost srdnu se vezirski namjestnik, te dne 6. prosinca okova svu trojicu u gvoždje i baci u najgorju tamnicu, dapače htjede podliti vodu, da prije skapaju. Videći se gvardijani u muci, pozajmiše od Osman-age Kulanije 1300 groša i tako se oslobodiše dalnjega zlostavljanja.[61] Osim toga još sutjeski samostan štetova 300 groša poradi fra Martina Vazgeša, koji je išao u Italiju, potvorivši ga, da je iznio nove teskere i nabavio zvono za varešku crkvu, te rad stotinu drugih petljanija.[62]

Ratna sreća bila je medjutim nestalna, te sad naginjala Turkom, sada Rusom, imenito osvajanje tvrdjava ovim nije išlo za rukom, a ratna stranka u Carigradu sililа je i sultana Mustafu III., da podje k vojsci i odluči jednoč pobjedu osmanskomu oružju. Pa to je on i namjeravao, da ga nije bolest obhrvala, od koje i umrie dne 24. studenoga (1773), a priestolje nasliedi brat mu Abdul Hamid I., vladar slab, koj postade igraćka u rukuh ratne stranke.

Uslied ove ratobornosti i početkom g. 1774 dizali su se bosanski muhamedanci na vojsku te se za čas upisa 12 hiljada baša, od kojih svaki dobio je po 50 groša plaće, sablju, a uz to malu i dugu pušku. Pošto nije mogla carska blagajna te plaće izdati, s toga Turci to medju sobom pokupe, ne potraživši od raje ni probijene pare. Ovo bijaše novi dokaz, koliko su se Turci bojali bosanskih kršćana, da ne pristanu uz neprijatelja, uvidjajući koliko svoju slaboću, toli pogrieške svoje pristrane vladavine. Medjutim kršteni narod, ako se i jest iz potaje radovao turskim nesrećama,

---

[60] Fojnički arhiv.
[61] Kreševski ljetopis.
[62] Benićev ljetopis.

bio je predaleko od bojnog poprišta, a da pomisli na kakov ustanak. Osim toga vjerom razciepan, nije mogao sjedinit se u jednoj političkoj misli, ter uzalud će bit sve dotle svako nastojanje, da slavenska plemena njekim pouzdanjem susretaju se, dok crkvena zajednica ne skopča sve, počam od ledenog do jadranskog mora i noričkih Alpa. Ovaj razkol otvorio je Turčinu put u srce slavenstva, čim ovaj prestane i njemu je ostaviti zadnji lapat slavenske domovine. Tada će istom Slaveni dobit ugled u svietu, a dok se to ne sbude, izprazne su rieči duševna uzajemnost i svaka druga sveza.

Premda je ovogodišnji rat od strane turske odpočet vanrednim sjajem, ipak malo im je trebovalo, da uvide pretežitost ruskoga oružja. Dne 17. srpnja r. g. bi podpisan ugovor mira u Kučuk-Kainardži, koji Rusiji razveza ruke, podieli upliv na nutrnje odnošaje Turske, a neznatno ju odšteti novcem i zemljištem. Ovim mirom presta Turčin biti strašilom Evrope, a Rusija pokaza neslućenu žilavost i snagu. Izim velikoga vezira svi Turci, a osobito bosanski, smatrali su ovaj mir sramotom i poniženjem svoje carevine, ter i opet se uvjerili, da sjaj osmanskog polumjeseca sve to većma tamni. Ovako pokunjeni i zabrinuti za ovaj obstanak nisu pravili mlogo neprilika franjevcem, samo što Turci u Kreševu dva puta nasrnuše na domaće franjevce rad nestaloga zloglasnoga Nuhanbaše, te uzeli im 828 groša, pošto ih nadjoše pravedne.[68]

---

[68] Domaći ljetopis.

XXI.

Dalnja nasilja.

(1775—1799.)

Smrt Mustafe III., tog mrzitelja kršćanskog imena i sretan po kršćane svršetak rusko-turskoga rata podtakoše bosanske franjevce, da se okoriste ovim političkim okolnostima te da potraže od novog sultana potvrdu svojih sloboština. U tu svrhu početkom ožujka g. 1775 zaputi se u Carigrad fra Petar Alović, a vezir mu dadne preporučno pismo na svoju vladu. Istog mjeseca digne se s Bosne Ali-paša, a dodje u svibnju za vezira Alil-paša, kog odmah nagovori mullah, da potraži od fratara sve oprave, a kad ih nadje u uredu, onda im uze hiljadu groša na pravdi.

Dok se je u Carigradu radilo za potvrdu starih povlastica, franjevci su u Bosni hrvali se s potvorami i zlobom svojih protivnika. Biskupu Dobretiću tri put su bili uhvaćeni listovi, a toliko ih put skupim novcem izkupi iz ruku turskih, koji su mu podmetali veleizdajničke namjere i prietili, da će ih paši odnieti. Bojalo se je, da ga na kolac ne nataknu, a druga braća da ne udare na sto neprilika; pak s toga isti zamoli Vjeroplodnicu, da pisma na njega upravljena uručuju kanoniku Vinku Radinkoviću, koji će ih omotat, da se ne vidi njezin veliki pečat, koji silno udara u oči bosanskim Turcima.[1] Pa kao što su zazorni bili listovi, koji su dolazili iz kršćanskih država, isto tako strogo je bilo zabranjivano prelaziti granice turske carevine, pa kad je htjeo neki bosanski

---

[1] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

franjevac poći u inostranstvo, da se lieči, bio je na medji uhvaćen, a sigurno bi bio i obješen, da ga nisu braća novcem odkupila. Radi toga ne mogoše nikoga poslati na obću skupštinu reda, koja se je ove godine obdržavala.[2]

Sa svim tim bosanski poslanik Alović izposlova velikom mukom potvrdbu svih povlastica i ujedno ferman, kojim se dokidaju sve franjevačke tegobe. Imenito dozvoli se popravljati sve sgrade do kapnice, diže se džulus i zabrani se mulli pobirati kojekakve danjke i globe.[3] Osta ipak sve pri starom, jer su džulusi i odsele redovito bili uplaćivani, dapače baš ove godine dana su tri džulusa mjesto jednoga, toliko je bila poštivana carska naredba od prvih carskih namjestnika. Koliko je pako stao franjevce ovaj neuvaženi ferman, razabiremo iz domaćih ljetopisa, koji potanko navadjaju troškove izaslanika, te koji ukupno iznose 437 dukata i 2 groša.

Za malo medjutim potraja i ova kakva takva tišina. Već godine 1776 sa starim bašinskim samosiljem, koji više nije mogao na uzdi držati ni pohvaljeni Kul-ćehaja, koji je sada premješten u Rušćuk, da i tamo satare silu bugarskih jenjičara. Tako doznajemo, da je sutjeski gvardijan, idjući na veselje u Visoko, štono se je obdržavalo radi poroda jedne carske kćeri, morao dati bašama 40 dukata, da ga više ne globe i ne uznemiruju. Osim toga, buduć gvardijani sami sobom ne donesoše džulusa, već poslaše po drugim, povrh toga dadoše 113 dukata i jedan groš. Iza toga, njegdje u studenom bio zovnut kreševski gvardijan u Fojnicu, a kadija ga ukori, da je skljućio mlogo groždje i brez dozvole načinio novu pojatu. Kad mu se stade gvardijan pravdati, reče: „Ja znam, da si prav, ali ako te odilamim (prijavim) u Travnik, štetovat ćeš mlogo više; već daj meni, pa budi miran.“ I tako plati na pravdi četiri dukata.[4]

Još više neprilika franjevci doživiše u sliedećoj (1777) godini. Carigradski patrijarha sa svojim sinodom pritužі se Porti na njekakve talijanske svećenike, koji su se bili nastanili u kotare plievljanski i priepoljski, jer da odvraćaju ondješnje grčko-iztočno sta-

---

[2] Državni arhiv.
[3] Kreševski ljetopis.
[4] Domaći ljetopis.

novičtvo od posluha prama hercegovačkomu mitropolitu, a privode ga u ovisnost od rimskoga pape, te pomoćju katolika čine ih Talijanci, pak zato neće više da primaju mitropolitovih popova, govoreći, da su oni Pavlićani i Latini, te da će po sebi proizvodit svećenike. Po navodu tužitelja bili su se uznemirili i drugi podanici evropejske Turske, njeki su prešli u Italiju, a po tome štetovala sultanova blagajna. Uslied toga izadje carski ferman na sve kadije i političke upravitelje Hercegovine, da strogo pedipsaju sve, koji bi nagovarali evropske podanike na talijansku sliedbu, a koji su već prešli, neka se takodjer oštro kazne, nepokorni pako da se prognaju. Nadalje sultan zapovieda, neka se ovi izaslanici rimskoga pape uhvate i tako se zaprieče u svojih buntovničkih namjerah.[5] Ovdje se istina govori o talijanskih svećenicih i talijanskoj sliedbi, ali ne znamo, da su kakvi Talijani ovog doba zalazili u Staru Srbiju i širili katoličku nauku. A pošto je ova zabrana uručena bosanskim franjevcem, ovi pako u Rimu se potužili na to, jer da je proti njima naperena, te ju u prevodu dostavili Vjeroplodnici, imamo temeljita razloga misliti, da je pod imenom talijanskih popova ciljalo se na bosanske franjevce, kao što je izvjestno, da se pod imenom talijanske sliedbe razumi katolička vjera. Mi ne imamo podataka, da su naši franjevci zalazili tada u Staru Srbiju; nu vjerojatno je, da njekoji pokušali srbski narod povratiti crkvenomu jedinstvu, njekolicinu obratili i u Rim k papi poslali, da se ukriepe u vjeri. Težka je medjutim osvada patrijarhina, da su oni pogubljivi po državu; nu ova više pada na obraz tužitelja, nego na tužene. Evo i novog dokaza, da bosanski franjevci nisu nikako smećali s uma vjerskog izmirenja, pa bi i uspjeh bio u razmjeru s njihovom željom, da nisu odonud stavljane zaprieke, odkle bi trebovalo, da polazi pobuda na ovaj spasonosni crkvi i kršćanskim težnjama korak. — Pa ne samo, da hercegovački metropolit posluži se ovim fermanom u Plievlju i Priepolju, već još i u Hercegovini, te kada ove godine dodje biskup Dobretić u Mostar, da dieli sv. potvrdu, bi obtužen kao prekršitelj carske zabrane. Turci saslušav obojicu, vladiku odbiju, al uzeše globe od fojničkoga gvardijana 543 groša, kojemu priskoči u pomoć sutjeski, davši 200

[5] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.

groša.[6] Bilo je uz to i drugih globa. U travnju dodjoše u Kreševo fojnički kadija i mullin čohadar, ter zapečatiše pojatu, ćumurnicu i kokošinjak, govoreći, da je to sve načinjeno brez kadijine murasele, mullina znanja i careva fermana, uslied čega štetova gvardijan 446 groša. Još veća bi neprilika sliedeća: U kolovozu njeka muhamedanska djevojka iz Skoplja poželi pokrstit se, te pobjegne s jednim Dalmatincem na mletačko zemljište. Mustaj-paša Skopljak svali svu krivnju na franjevce, a medjutim pisa voljičkomu župniku fra Petru Škulji, da mirno sjedi kod kuće, da bi ga lakše objesio. Njeki Turčin to mu prijavi i on pobjegne u Posavinu. Čuvši to paša, obtuži tri gvardijana kod kajmekama Čengijića i zahtjevaše, da se sva trojica objese, nu srećom sve miti na 16 dana zatvora i 900 groša globe. Curu medjutim povratiše oblasti mletačke natrag, a Turci pogube četiri kršćanina i jednu ženu, okolnim pako seljacima uzmu 800 groša. Isti su muhamedanci poslije priznavali, da su pravi pogubljeni, te pripoviedali, kako su se liepo Bogu molili i mirno se na pogubilištu vladali.[7] Napose štetova onoga ljeta sutjeski samostan 36 groša, gonjajuć se s Hadži-Semizom za livadu Javorje; a kada ga nadopri gvardijan, on ode u Sarajevo i tuži fratre, da mešćemu (kuću sudskog ureda) ruše te u nju goveda utjeruju. Premda je stvar i u sebi nevjerojatna bila, a pošto blizu Sarajeva, nije trebovalo mlogo truda, da se o stvari uputi, to ipak mullah se razsrdi, pak dobavivši sutjeskoga gvardijana, ne htje ga ni saslušati, već odmah baci u tamnicu, iz koje ga izbavi Ibrahim-baša Ušćuplija, nu ode gvardijanu i tu 675 groša, dakle priko 150 dukata u zlatu. — Njegdje početkom rujna srete njeki baša fra Ambrožu Vučkovića, vareškog kapelana, stjera ga s konja i htjedne ga iztući, al to zapaze njeki katolici, skoče i bašu izbiju; a to stade župnika i župljane velike parbe i štete, župnik pako morao je deset dana odastat u sarajevskoj tamnici.[8]

U obće za vezirovanja Mehmed-paše, koji bijaše velika pijančina, osiliše svuda baše, jer im dozvoli pjančevati i kršćane tlačiti; jedino oni u Sarajevu bili su nješto mirniji, imajući za agu čovjeka

---

[6] Domaći ljetopis.
[7] Benićev i kreševski ljetopis.
[8] Benićev ljetopis.

stroga i pravedna.[9] U studenom dodje paša Dagistanlija te se pokaza u prvi mah nepristran, pa i on povrh džulusa uze od fratara 150 groša, bez ikakve izprike. Ovo nasilje bijaše zlom kobi po franjevce i katolike, da im neće ni pod ovim carskim namjestnikom ni malo se poboljšati stanje.

Već u travnju 1778 moradoše dati novi džulus, a uz put odastaše 9 dana u tamnici, kano kakvi zločinci. Pošto su pako i u kolovozu isti danjak platili njegovu nastupniku Mehmed-paši, to su u ciglih 12 mjeseci platili četiri džulusa, uzprkos najnovijoj carskoj zabrani. Osim toga morade kreševski gvardijan dati kadiji badava 180 groša, svi pako dadoše Miralemu, kajmekamu pašinu, uz džulus 200 groša, za njegovu osobu.

Ove i druge nepravde, koje nisu od ljetopisaca pobilježene, prinukaše franjevce, da se gorko potuže Vjeroplodnici, a ova saobći sve nevolje njihove papinu poklisaru u Beču, te je isti zamolio kneza Kaunitza, cesareva doglavnika, da bi preko svoga poslanika u Carigradu izposlovao našim patnikom ublaženje progonjstva.[10] Ova su dapače toliko bila dotežčala, da su se bosanski katolici stali seliti u Sriem i Slavoniju, te je bosanski biskup Krtica u Djakovu ponudio se papinskome nunciju, da preko njega šalje listove apostolskomu vikaru u Bosnu.[11] Medjutim prošlo je cielo ljeto, a da nije ni cesarski poklisar ništa mogao postići kod Porte; pa kada je papin poslanik dobio od biskupa Dobretića potanje izvješće o stanju svećenstva i naroda katoličkog u Bosni, koje je veoma žalovito crtalo jade i nevolje njihove, ter sve to predstavio barunu Thugutu, ovaj mu odvrati, da mu nije moguće ništa pomoći, pošto turska vlada zazire od austrijskog posredovanja i preko oka gleda svaki odnošaj austrijske vlade s bosanskim stanovničtvom. Njoj da je lakše zagovarati Armence, a bosanskim katolikom još je sva nada namjeravani savez kršćanskih vlasti proti Turčinu. Napokon Thugut kaza, da su prepisi ahdname i drugih fermana predani patrijarhalnomu namjestniku u Carigradu, a ovaj opet uručio ih franceskomu poslaniku, da izprosi potvrdu franje-

---

[9] Ondje.
[10] Vjeroplodničin arhiv sv. VI.
[11] Ondje.

vačkih sloboština, kako bi bosanska braća želila i trebovala.[12] Na žalost i sada je najveća pogibelj prietila franjevcem od iztočnih arhijereja, te je dotle biskup Dobretić tri put bio na sud prizivan i svaki se put velikim mitom oslobodio.[13]

Ni sliedeće godine (1779) nije mirovao hercegovački metropolit, već osvadi katoličke župnike kotara (kadiluka) trebinjskog, blagajskog, mostarskog, ljubuškog, duvanjskog i ljubinjskog, da tobože uzkraćuju mu dužne pristojbe, te zamoli, da mu ih državna vlast podvrgne. Turci prizovnu sva tri gvardijana, i pošto ovi nisu imali nikakva novog fermana, a po tome niti od tadanjeg cara, obranili su se samom ahdnamom i mitom od 1300 talira, koje su uzeli pod težkim kamatnim pogodbama.[14] A pošto su franjevci uvidjali, da neće moći dugo mitom odapirat se čestim nasrtajem iztočnih vladika, zato poslaše u studenom dvojicu odlične braće u Beč, naime fra Franu Gracića i fra Juru Zlokovića, uputivši ih papinskomu poklisaru, da bi se on zauzeo kod bečke vlade i dobavio im potvrdu starih povlastica, osobito pako onih, koje se odnose na slobodu vjere i neovisnosti od grčkih arhijereja. Ako im nebi mogla cesarska vlada želje izpuniti, morali su moliti nuncija, da izravno piše papi, da ih preporuči francezkomu dvoru. Pet mjeseci ova dva izaslanika ostaše u Beču, pak se i vrate ne opravivši ništa, nu potrošivši $262\frac{1}{2}$ groša.[15] Zaisto je i ovaj put papin poklisar sve činio, da im želju izpuni, al njegovo nastojanje nije postiglo željenog uspjeha, a uzrok tomu valja tražiti u oladnjelih odnošajih izmedju bečkog i carigradskog drora, a da se obrati na francezku vladu, nisu dopuštali drugi politički obziri, dok to sama austrijska vlada ne napomene.

I ove godine muhamedanci su do gole duše perutali franjevce. Buduć se poturčio fra Ludovik Napuljac, vješt biljar i ljekarnik, u svojoj sedamdesetoj godini, Turci njime navedeni uzeše od kreševskog samostana 609 groša, kojemu u pomoć priteče sutjeski sa 40, a fojnički sa 60 groša. — Sutjeska braća osim toga štetovaše 168 groša radi Javorja, pa i više bi izgubili, da i muhamedanci

[12] Ondje.
[13] Ondje.
[14] Vjeroplodničin arhiv, te ljetopisi u Kreševu i Sutjeskoj.
[15] Ondje.

u Varešu ne biše s njihove strane. — Ponajteže ipak osjetiše ovu godinu kreševski katolici. Sarajevski muhamedanci Maljan i Izpizović nedomak varoša Kreševa otvoriše kavanu, ter su silom kršćane u nju ugonili, a ženskinjam pravili su toliko neprilika, da nisu mogle više ići ni u crkvu. U kolovozu dodje Kul-Ćehaja iz Sarajeva, poveza i odtjera ih u Fojnicu, a treći dan opet pušća na slobodu. Sad oba postanu još objestniji, pa kada ih Kul Ćehaja na novo oglobi, oni podusaju sarajevske, visočke, travničke i fojničke Turke, ter svi podpišu žestoku tužbu na Kreševljake, osvadjajuć njih, da su posjekli njihovu vrbu, koju je bio usadio njekakov šeh, te bila tako čudotvorna, da tkogod bi bolestan pod njom klanjao, zdrav bi se kući vratio. Iz sama Sarajeva bilo je na tužbi pet stotin podpisa. Ovlikoj sili morade i vezir popustiti: baci u tamnicu dvanaest prvienaca katoličkih i uze varošu 3220 groša globe, što se odavno nije upamtilo.[16]

Premda su bosanski izaslanici već se bili razbijenih dlana vratili iz Beča, papin poklisar Garampi trudio se je i godine 1780 kod bečkog dvora, da bi se zauzeo za naše franjevce kod Porte. Napokon pokuca i na vratima carice Marije Terezije, a ova odgovori takodjer, da će bit mučno šta izposlovati za njih, pošto nisu uključeni u skorašnjem miru. Radje neka se obrate na francezkog poslanika u Carigradu, kojeg će podupirati i njezin poklisar, koliko mu bude moguće. Sv. stolica, obaviešćena o nesnosnom progonstvu bosanskog svećenstva i o pogibelji za pravovjerje, stvar je uzela u svoje ruke, te je najprije Vjeroplodnica, a zatim sam papa Pio VI. izravno se obratio na grofa de Vergennes, ministra vanjskih poslova u Parizu (Versailles), da bi francezka vlada izradila bosanskim franjevcem potvrdu starih povlastica. Rečeni ministar obeća to, nu primjeti, da bosanski katolici ne spadaju pod pokroviteljstvo njegova kralja, pak s toga da bi austrijska vlada mogla tu više pomoći.[17]. Ako je francezka vlada njekako preko volje obećavala i radila, tim je gorljivije trudio se austrijski poslanik grof Herbert, koji posredovanjem englezkog poklisara i kapudan-paše (ministar mornarice) dobi bosanskim franjevcem povoljan ferman,

---

[16] Kreševski ljetopis.

[17] Vjeroplodničin arhiv sv. VII.

sultan ih uze pod svoju carsku zaštitu, a zabrani grčkim vladikam i drugim mogućnikom, da ih uznemiruju.[18] Opisat se neda veselje, koje zavlada cielom Bosnom radi ovoga fermana; Herbert bude imenovan dobrotvorom reda, a vladi bečkoj i sv. stolici zahvaljeno je bilo posebnim pismom. Zanimivo je svakako, da su ovaj put usluge izkazivale franjevcem ne samo Austrija i Francezka, već i Englezka, premda se nije moglo očekivati, da će ovaj ferman više koristiti od tolikih drugih, koje su bosanski jenjičari, pa i sami carski činovnici znali obaći, a da nikako ne ovrše.

I doisto uzprkos ovoj sultanovoj naredbi počinjena su i ove godine mloga nasilja. Fojnički kadija nasukao se je na kreševski samostan i po peti put potvori gvardijana, da je crkvu, a ne pojatu, načinio, pri čemu isti štetova 348 groša. Buduć je Kreševo bilo i onda naseljeno skoro samim katolicima, mrtvi su bili sprovadjani u crkvu i na groblje s križem, a zato fratrima uzeše 1300 groša globe. Osim toga biše osvadjeni, da su vjenčali njeku djevojku, koja se je htjela potučriti, pak im uzeše 50 groša. Napokon rečeni kadija diže mullina čohadara na kreševski samostan poradi križa pred kreševskom crkvom, a kada ga fratri ukloniše, poče na suhu tražit 350 groša. Pošto gvardijan nije imao novaca, i otišao mulli, da mu olakša, mulla ga zatvori i uzme 400 groša.[19] Samo jedna parba izpade franjevcem po želji. Domaći spahije nisu htjele nikako, da samostanske zemlje upisuju na samostane, već na pojedine osobe, da ih tako mogu češće globiti i uznemirivati. Odnesavši veziru džulus, gvardijani mu se i zato potuže, pokazavši fetvu travničkog muftije, na što vezir izdade liepu bujruntiju; al ni to nebi badava, pošto sami sutjeski samostan u tu svrhu potroši 450 groša.[20] Jednom riečju plaćali su franjevci neprestano, bili našasti krivi ili pravi, za to se nije pitalo.

Neizcrpivi su bili muhamedanci u kovanju vazda novih i težkih potvora. Tako već u siečnju godine 1781 potvoriše sutjeskoga gvardijana, da u samostanu skriva hajduke, te mu uzeše 308 groša. Buduć pako poginuo Sinanović iz Fojnice, oboriše krivicu na peto-

---

[18] Vjeroplod. arhiv sv. VII. i domaći ljetopisi.
[19] Kreševski ljetopis.
[20] Ondje.

ricu kršćana, udare im po 520 štapa, nu kada se ujamčiše za njih i njeki domaći Turci, onda jednog objese, drugog malo živa puste, a ostala trojica skapaše u vezirevoj tamnici.[21]

Pa ni grčki vladike nisu se dali ušutkati novim fermanom. Hercegovački mitropolit Ananija htjede uzeti od tamošnjih župnika i katolika svoj harač, te pisa gvardijanima u Kreševu i Fojnici sliedeći list: „Ananije biskup .... poštovanim i pošteno rodjenim redovnikom, koi se nahodite u manastiru kreševskomu i fojničkomu, budite zdravo na mnoga ljeta. Po tome pišemo vam, da znate kako je nami dao čestiti car ferman i berat što se god naodi u mome maksupu (eparhiji), što mi je car dao. Prvo kapelani i redovnici, da nehode brez moga izuma (dozvole) i zapovidi. Drugo koi se naodi u mome maksupu i viruje u Isusa Isukrsta, da mi dade miriju carevu, jere mi plaćamo i dajemo caru miriju u njegovu haznu (blagajnu), a vi šaljete vaše redovnike i kapelane po mome maksupu, te mi batale miriju carevu, i ja sam se mlogo puta javljao, da sa mnom (se) vidite i dajete carevu miriju za sve amo krstjane i kapelane vaše. A vi nećete, da se pokorite carevu fermanu i beratu, nego volite davati Turcima nego meni, ema ako mislite, da Turci meni nedaju, daju taman polovinu i tursko je drugo, dok vašu davu činimo, jere njima se nije kesa (sic), ma meni nebi drago bilo, jere svi verujemo u Isusa Isukrsta, kako sam i gor reko, ma meni bit nemore, da se vas prodjemo, jere miriju caru za vas dajemo i plaćamo, nije li bo bolje, što Turcima dajete, da meni od moga polu ili tretinu dajete, da se s Turcima negonimo, nego vam sad pišem, kako sam mislio u Travnik veziru, nego da nerečete, kako lani, kad smo bili murafa (prili se) prid vezirom, nego ako ćete, da se negonimo, kako smo se gonili dosada s Turcima, pošaljite jednoga čovika vašega do mene, da se dogovorimo, što more bolje bit za vas, jere ako nećete, tako mi Isusa Isukrsta, hoću poći u Travnik, te ćemo prid vezirom suditi (se), već batalite miriju carevu, ter ću dignuti kapidžibašu careva na vas, te ću s njime kupiti miriju carevu, jere niste vi muhti caru i njegovu fermanu, veće papi rimskomu. Nego odpišite mi čas prije, što mislite, odgovorite mi, da prama tome i ja znam, šta ću učiniti i da ste.

[21] Domaći ljetopisi.

zdravo 1781 miseca Aprila 8 u Mostaru."[22] Ovo pismo doslovce saobćismo, da doznaju čitatelji, kojim su duhom disali grčki vladike, i kojim su se sredstvima služili, da skuče pod svoju vlast, ili bolje u svoj tobolac franjevce i katolike. Turci, već od naravi popašni na tudju muku, sumnjičavi prama svakom, još su trebovali, da ih ovake narodne pijavice nahuškaju te da do gole duše otmu franjevcem sve, a pod izlikom, da su obtuženi i okrivljeni, te novcem od pedipse odkupljeni. Pravda u Turskoj uviek je bila na prodaju, te da se što prisudi i po najboljih dokazih, valjalo je, da zlato pritegne na sudčevoj vagi. Nu srećom ni franjevci nisu bili plašivice niti lakomice. Krvavo stečeni novac razsipno su trošili u obranu sv. vjere i svojih jednovjernika. Ovi su pako uvidjali njihovu nesebičnost, ter je i najveća sirota pružala svoj prilog fratru, da njime odkupljuje sebe i povjereni mu narod. Skoro je nevjerojatan iznos, koji ovdje bilježimo; nu valja pomislit, da je bosanski franjevac bio sve katolikom, a ovi da su djetinjskom privrženošću tim se više uz njeg priljubljivali, čim su njegva težje kušnje odasvuda stigivale. Nevolje i progoni radjaju odpor, te se i ovaj put divimo skladu svećenstva i naroda, u kojem odsjevaju najuzvišenija čuvstva i najplemenitije krieposti, kakve samo nalazimo za najburnijih crkvenih doba. — Na ovu tobožnju okružnicu odgovoriše franjevci, da ne daju ni probijene pare, a njemu da ostaje prosto uteći se k veziru. U isto vrieme opredielе trojicu, koji će se na sudu parbiti, do čega ipak ne dodje, pošto se vladika ne usudi više sreće pokušati. Al tim odvažnije nasrnu na župnike po Hercegovini i Duvnu, da ga svuda turske oblasti s tražbinom ne odbiše, dapače Turci javno pohvališe katolike za dobro ponašanje u svakom pogledu.[23] Ovdje nam je spomenuti, da ima u fojničkom arhivu jedna kadijska prijava iz Županjca, kako je hercegovački mitropolit onamo dolazio s njekoliko oružničkih konjanika, objesio njekakva fra Ivana, mnoge Turke i katolike zlostavio i oplenio. Manjka tomu godina, nu svakako je dokaz, da su znali ovi zatočnici pravoslavja i druge nepodobštine činiti, samo da se natrpaju novca, prije nego ih fanariotski sinod iz Bosne odazove.

---

[22] Sutjeski ljetopisi.
[23] Ondje.

Sada (1782) nastade strašna kuga po svoj Bosni i Hercegovini, koju i danas narod zove „velikom kugom", od koje samo sliedeće godine pomrie 20 hiljada katolika, drugih pak vjera preko 100 hiljada.[24] — I premda se je tada svak bio sobom zabavio, bosanski franjevci potražiše novi obilatiji ferman, da sa sebe skinu razne danjke, koje su im bili naprtili njihovi gospodari, i buduć je apoštolski vikar u Carigradu porad slavjanske narodnosti ljudi potražio jednog svećenika, provincijal Okić posla fra Grgu Olovčića, naloživši mu, da nastoji dobiti i pogodnji ferman.[25]

Ovaj inače vriedni redovnik ne mogadiaše milosti izprositi, već ta sreća pripade drugomu franjevcu. Fra Joso Tomić, rodom iz Kreševa, ode g. 1783 u sv. zemlju, a odtale vrativ se, dodje u Carigrad, te posjeti dubrovačkog konzula Jurja Zurića, i zamoli ga, da on izposluje dotični ferman. Ovaj se odazove želji te mu podje za rukom dobiti novi ferman, a u njeg uvrstiti sve milosti, koje su Bošnjaci želili. Zanimiv je troškovnik, podastrt definitoriju po istome Tomiću, te glasi doslovno:

Beglukči efendiji	2000	groša,
njegovu pisaru, što je varao (sic) i obijao kojekuda	100	„
njegovu čohadaru i haznadaru	30	„
za četiri legalizirana pripisa	25	„
za kajik	6	„
za prinos pisama u Bosnu	2	„
dobre ruke slugama, kad me ogrnuše kaftanom .	8	„
U sve dakle . . .	2171	groš.

Na dalje, isti preporuči definitoriju, da spomenutomu Zuriću izprosi od sv. stolice naslov rimskoga grofa i papinskog viteza, a ovaj predlog usvoji državno starješinstvo, ter molbom od 15. siečnja 1784 obrati se radi toga na Vjeroplodnicu, što ista veoma rado učini. Buduć je rečeni definitorij bio veoma iznenadjen okretnošću Tomićevom i sadržajem novog fermana, kojim su potvrdjene bile sve dosadanje povlastice i preimućtva bosanskih franjevaca, osobito pako naglašena neovisnost njihova od grčkih vladika, to je definitorij zamolio Vjeroplodnicu, da Tomiću podieli kakov naslov, pri-

[24] Kreševski ljetopis.
[25] Vjeroplodničin arhiv sv. VII.

mjeren njegovu tvudu i zaslugi za katoličku stvar. Sv. stolica uze u obzir i ovu preporuku, pa ga imenova generalnim eksdefinitorom, što je svakako najveća čast u redu franjevačkom. Koji dan kasnije, morajuć predložiti novog biskupa, predloži i Tomića uz fra Petra Alovića i fra Ivu Skočibušića, kano vriedna toga dostojanstva.[26]

Veselje radi fermana dobivena i osigurane vjerske slobode pomuti smrt biskupa fra Marka Dobretića, koji preminu u Fojnici dne 8. siečnja 1784 naglom smrću u 77 godini zaslužna i mukotrpna života. O njemu napisa suvremenik Benić u svom ljetopisu sliedeću osmrtnicu: „Ovi biskup dosta dobrih stvari naredi po župama i liepo vlada svojim pukom, s fratrima je u miru doživio, ko sinove pazio i sv. stolu puno ih priporučivo. Ovi biskup bio je dvaput provincialom i uvik redovnički život provodio, dapače i kada je biskup posto vrlo se priprostito odivo i sveudilj tuniku (vunenu košulju) redovničku po goloj koži i u vrieme vizite jest imao, i habit (franjevačku haljinu) svedjer ponizan jest oblačio; jednom ričju pravi redovnik i u biskupatu bio.“[27] U oporuci ostavio je svakomu samostanu po 23 dukata, da mu se izgovore mrtački sv. časovi, očita 20 tihih sv. misa, a jedna svečano izpjeva. Osim toga i provincija izgovori mu broj misa, propisan za izslužene provincijale, pošto je i on za pokojnu braću sv. mise govorio.[28] Ovaj vrli muž odlikovao se je i učenošću, te je napisao jedno djelce o svojoj porodici, držeć se domaće predaje, i drugo oveće djelo o moralnom bogoslovju u narodnom jeziku, namienjeno osobito svietovnjemu svećenstvu u Bosni i Dalmaciji.

Cesar Josip II. budno je pratio sve dogodjaje u Bosni, želeć ovamo proširiti svoju vlast, pak je valjda stajao u svezi s njekimi franjevci, računajuć, da će samo po njima dobiti privrženost bosanskog naroda; s toga čim doču, da je umro biskup Dobretić, upotriebi sav svoj upliv kod sv. stolice, da ga zamieni njegov miljenik fra Augustin Botos-Okić, bivši provincijal. U tome ga poduprie i general reda, hvaleć ga kao točna i revna u svakoj službi. Sv. stolica veoma zabrinuta cesarovim ponašanjem prama katoličkoj

---

[26] Vjeroplodničin arhiv sv. VII.
[27] Benićev ljetopis.
[28] Državni arhiv.

crkvi i svećenstvu, kojemu je on bio stegnuo slobodu i djelovanje, a izticao svoje nepouzdanje prama glavaru kršćanstva, požurila se je, da udovolji želji Josipovoj, a koliko je to godilo njegovim namjerama, doznajemo iz okolnosti, što je cesarski poklisar, stožernik Herzen, ustmeno i pismeno zahvalio se papi i Vjeroplodničinu tajniku za naimenovanje Okića apoštolskim vikarom u Bosni.[29] Očevidno je dakle, da je Josip II. veliku važnost na to polagao i da su državni ciljevi na to ga nutkali, a franjevcem na čast i ovo služi, jer se vidi, da nisu nigda prestajali raditi za oslobodjenje svoje domovine, te su stajali u njekom pouzdanom odnošaju s bečkom vladom i ovog doba, kada nije bilo toliko izgleda ostvarenju njihove želje. Na brzu ruku obavi se izbor, a naš Okić bi posvećen u Rimu, u franjevačkoj crkvi Araceli, pod naslovom trapezunskog biskupa, dakle na mjestu bosanskih najmilijih uspomena, kano da je htjeo crpiti s groba predposliednje kraljice i njezinu želju, da katolička vjera zauzme svoje staro uplivno mjesto u Bosni. Njemu je doisto bilo obećati ovom prilikom cesarskomu poklisaru, a zatim samomu cesaru, da će s braćom s onu stranu Save podupirati svog zaštitnika u izvedenju po Bosnu spasonosnih namjera. U isto doba morao je i car Josip dati mu zamamnih obećanja za njega i njegovu braću u Bosni, te se je on vratio kući veoma obradovan carskom naklonošću.

Sve je to imalo biti poznato i redovničkomu starješinstvu, te se isto okoristi prijaznošću cesarovom i uplivom novoga biskupa kod bečkog dvora. A pošto su oskudievali pomladkom, zamoli pismom od 18. travnja r. g. cara Josipa II., da primi o svom trošku u svoje zemlje njekoliko bosanskih klerika, navadjajuć za uzrok tomu, što su im klerici odasvuda izključeni, a u državi ne imaju sgode, da ih zvanju shodno naobraze. Cesar Josip već je dotle bio razpršio bogate redove i samostane, prenzeo crkvene zaklade i pokidao biskupska sjemeništa, te odredio, da budu samo tri središtna, naime u Beču, Budimu i Zagrebu, pa je razpolagao samovoljno s ogromnim crkvenim imetkom. Kada mu stiže ova molba, podkriepljena od Okića, on nije bio u neprilici, kako da udovolji Bošnjakom, već preko ugarskog namjestničkog vieća obznanio dja-

[29] Vjeroplodničin arhiv sv. VII.

kovačkog biskupa, da je u tu svrhu odredio jednu zakladu, opredjeljenu za sv. zemlju, koja je iznosila svotu od 107.700 forinti, da od četiripostotnih kamata odhranjuje se mladje svećenstvo, i to u obćem zagrebačkom sjemeništu; budué pako molitelji su odmah izjavili, da ne mogu ove godine više od sedmorice klerika poslati, to im je bilo naredjeno, da tih sedam za 1. studenog onamo pošalju, u buduće pako da se glede broja i drugih poslova sporazume s ravnateljem sjemeništa, kog je isti dan (10. siečnja 1785) uputilo rečeno namjestničko vieće.[30] — Ovu zakladu kasnije poveća grof Nitzky, dodavši od svoga 12.000 forintih. Ovo je bila svakako znamenita milost, koju su zaslužili svojim političkim ponašanjem bosanski franjevci, a kasnije ovo dobročinstvo uzvraćali su svakovrstnimi uslugami, pa i vriednostima, ter se je od tog doba još većma na vidik iznosila odanost prama caru dobrotvorcu i ugarskoj vladi.

Ovog istog ljeta sutjeska braća svoju crkvu pokriše i unutra koješta poljepšaše, a u samostanu knjižnicu na novo smjestiše. Svima pako bijaše glavna briga, da se novi ferman u što više prepisa po svoj Bosni razturi, kako bi njime u ruci suzbili haračije i druge pobirače državnih danjaka.[31] Medjutim ni ovaj ferman nije im mlogo koristio, kao što su se nadali.

Još većma se Turci osiliše, kada naglo umrie (dne 18. veljače 1785) Abdul-paša Teftedarović, jer nasta pravo bezvladje, tako, da su sada počeli i puteve zasjedati i neizrecive zaprieke stavljati franjevcem. U isto skoro doba (dne 27. ožujka r. g.) umrie i sutjeski ljetopisac fra Bono Benić, muž u svakom pogledu osobiti, koji je sva tri samostana gospodarski unapriedio, s Turcima se parbio, bosansku provinciju kod sudova zastupao, najveće u njoj službe obnašao i njezine dogodjaje pomnjivo bilježio. Poznat je bio i u Rimu, te mu je bila ponudjena i biskupska čast, a pred smrt bio je naimenovan apoštolskim povjerenikom i posjetiteljem. Uz fra Filipa Laštrića ovaj je redovnik bio poduminta provincije, i pošto je onaj umro lani, Benić se je osjećao njekako osirođenim, te da mu je brže poći za prijateljem na bolji sviet. Njegovu smrt gorko opla-

---

[30] Njekoliko priloga itd. str. 25.
[31] Sutjeski ljetopis.

kaše braća, izvržena vanjskim i nutrnjim neprilikama, i tim više su ga žalili, što nisu imali više nijednoga toli obzirna i hrabra predvodioca.

Od njekog doba počela se je uvidjat potreba, da se ojača ugled starješinstva i bolje se ujedine duhovi, koje su počeli uznemirivat mjestni obziri. U tu svrhu sv. stolica službu apoštolskog povjerenika i posjetitelja povjeri spomenutomu Beniću, a u slučaju, da on ne htjedne ili nemogne, takim naimenova fra Stiepu Trogrančića iz Fojnice, muža veoma vriedna i razborita. Kad su stigla pisma iz Rima, Benić je već bio se preselio, ter biše uručena Trogrančiću. On odmah odabere dva pomoćnika, da obadju svu braću širom Bosne i Hercegovine, ter prouče obće potrebe i doznaju sviuh mnenje, šta bi trebovalo popravit u državi, a kad to obavi, zapisnik o cielom djelovanju posla na Vjeroplodnicu i dodade svoje primjetbe. Iz odluka sv. stolice i zapisnika velike državne skupštine, držane tom prigodom, doznajemo, da reforme namjeravane nisu se ticale nutrnjega života redovničkoga i stege, jer proti tomu nisu bile iznešene nikakve tužbe, već se je samo namjeravalo usredotočit svu vlast u rukuh definitorija; pak s toga oduzeto je pravo glasa svim bivšim provincijalom, novčana milostinja svih trijuh samostana predana definitoriju i dozvoljeno mu, da po miloj volji razpolaže svom braćom, neobzirajuć se na postojbinu ili nadležnost njihovu. Uz to obećano je, sve pomaknuti na višji naslov, koji pohvalno punih 25 godina budu služit u duhovnoj pastvi.[32]

Medjutim u g. 1785 izmjenila su se tri vezira, u proljeće pako g. 1786 došao je i četvrti, po imenu Smail-paša. Svaki od njih redovito je primio svoj džulus, a ovi zadnji znao je i dvaput uzeti jedne iste godine. Inih neprilika ne spominju ljetopisi kroz spomenuta dva ljeta.

Tim žalostnija bila je g. 1786 radi prisilna iziskavanja harača, uzprkos jasnom slovu carskih zabrana. Imenito se u tom iztače njeki Smail haračija. Ovaj, buduć po običaju one dobe zakupio bosanske harače, nije mlogo hajao za fermane, koje su franjevci imali pri rukama, već izvadi pozivnicu proti svoj trojici gvardijana, da ih može na redoviti sud pritegnuti. Najprije ode

[32] Državni arhiv i zapisnik.

u Visoko, tu prizva sutjeskoga gvardijana fra Marka Tablu, te svezavši mu ruke naopako, stjera ga pješice do Bukova, a odtale dopusti mu, da jaši do Fojnice. Stigavši onamo, sveza i ondašnjega gvardijana i onako u habitu svuče na Rupnovac, ter oba uzbacivši na konje, potjera u Kreševo. I ovdje počini veliku zorbu, ter sputivši i trećega, odvede ih na sud pred kadiju. Za vrieme razprave usudi se sutjeski gvardijan spomenuti, da imadu carev ferman, kojim su oslobodjeni od svih državnih danjaka, nu svoju smionost preskupo plati, jer ga haračija baci niz skaline, a sluge mu dočekaše, grdno izprebijaše i s konjima u pojati svezaše, nit pustiše i kakva na slobodu, dok ne položiše 1200 groša; da je pako i na tome prošlo, zasluga je rečenog Tomića, koji je poznavao ćud tursku, bio primljen kod prvinaca i tu stvar kod prijatelja izravnao.[33]

Nu za čas odvrnimo pogled od ovih nutrnjih nevolja, s kojih su očajali bosanski franjevci i katolici, upirući oči u austrijskog vladara, puna muževne snage i zamašnih osnova. Cesar Josip II. uz neodoljivu težnju, da u duhu novije filozofije preustroji svoju veliku državu, donio je na priestolje i želju, da povrati sve pokrajine, koje su njegda podpadale žezlu njegovih predšastnika ili su ih bar svojatali. Medju ostalimi bijaše i Bosna, na koju je bacao požudno oko, ter je najprije u tu svrhu sklopio ugovor (1782) s ruskom caricom Katarinom II., da će ujedinjenimi silami očistiti Evropu od Turčina, a zatim je mirnim putem od Porte potražio desnu obalu Save i jedan dio Bosne, što mu je Turska odlučno zaniekala. Buduć da nije mogao dobiti ni drugih ustupaka, revno je usavršivao vojsku, te kada sultan (1787) zatvori u Jedikulu ruskoga poslanika i tim navjesti Rusiji rat, Josip, vjeran ugovoru, stade na stranu rusku i odluči se na rat, rekavši: „Neću vratiti mača u korice, dok ne vratim mojoj kući, što joj je oteto“; pri tom ciljajuć osobito na ove zemlje. Silna i sjajno opremljena vojska zače se kretati te se razporeda uzduž ciele austrijsko-turske granice.

Ipak rat bi navješten istom 8. veljače 1788, a odmah cesarevi ljudi zadjoše Bosnom i Hercegovinom, da dižu narod na oružje za krst i slobodu. Pošto su dotle franjevci već bili pripravili narod na to, za čas osnovaše se dobrovoljačke čete i prešavši Savu, pri-

---

[33] Kreševski ljetopis.

ključe se hrvatskoj vojsci. Sve je kršteno uzplamtilo željom, da strese težki turski jaram i jednoč progleda očima, te je bilo nade, da će i ovaj put, kano i pred sto godina, uzmaknuti Turčin, a Bosna poput Slavonije dopasti rukuh habsburžke porodice. Sam je car pregledao vojsku, smještenu prama Bosni, a onda istom pridružio se glavnomu zapoviedniku maršalu grofu Franji Lacyu. Ćarkanja počeše na cieloj liniji, ali glavni boj vodio se je oko Dubice, pak s toga Bošnjaci ga i prozvaše „dubičkim ratom", te i danas spominjaju dobu i broje godine, „kada je na Dubici top pukò". Knez Liechtenstein stao je naime pucati iz topova na ovu tvrdju i bio joj razklimao zidine, ter je htjeo i jurišati na nju, kada stiže osam hiljada Turaka u pomoć i u malo da ne uloviše vojsku i vojvodu. Sad nastade cieli niz nesreća za kršćansku vojsku, a ujedno i bolesti su harale, tomu pako svemu bijaše uzrokom bojna osnova grofa Lacya. Uvidi to i cesar, te ga svrgnu s vrhovnog vojskovodstva, a prama Bosni postavi maršala Gedeona Laudona, proslavljena u pruskome ratu. Ovaj već dne 26. kolovoza osvoji Dubicu, zatim Novi, te poluči i druge liepe uspjehe. Sliedeće godine bi mu predana ciela bojna uprava, zauze Biograd i Turkom zadade velike poraze.

Koliko su bosanski franjevci sudjelovali u ovom ratu, ne dá se točno označiti, pošto su naši ljetopisci bili udaljeni od ratnog pozorišta i nisu smjeli pisati o takovih zgoda. Nješto malo nalazimo pobilježeno u Vjeroplodničinu arhivu, što dovoljno razsvietljuje njihove političke ciljeve. Spominje se naime fra Jerko Pavlović, rodom iz Tuzle, da je čete kupio i proti Turkom narod bunio, te je težkom mukom jednoč iz njihovih ruku pobjegao. Na preporuku vojnog zapoviedničtva u Petrovaradinu postane župnik u Niemcih (Slavoniji), te nakon sedam godina župnikovanja vrati se u domovinu, dobivši nagrade 200 forinti, pak umrie u Fojnici dne 24. prosinca 1808.[34] Cesarska vlada još hvali fra Marka Šimića, župnika u Ivanjskoj, što je davao izvješća o kretanju i sili turske vojske, koje je slao generalu Gvozdanoviću i drugim vojnim oblastima,[35] pak bio je kašnje predložen i za biskupa radi ovih političkih

[34] Protocollum induitionis u Sutjeskoj.
[35] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.

usluga, kao što ćemo drugdje viditi. Zaista da nisu oni sami podupirali austrijsko ratovanje u Bosni, tà još je bio biskupom ljubimac Josipa II., fra Augustin Okić, a uz to još je živa bila uspomena kod bosanskih franjevaca na onu veliku zakladu, koju im podieli veledusni njemački cesar, s namjerom, da ih čim užje sebi pripoji.

Za ovih ratnih godina kako je bilo franjevcem u Bosni, mogli bi sami pogoditi. I preveć je bilo poznato, komu su pripadale franjevačke simpatije za ove duge borbe, te nisu mogli ni sakriti, što su njeki odvažniji činili, da se ustroje bosanske dobrovoljačke čete, koje bi uz austrijsku vojsku napadale na Tursku Što su pako iz potaje činili franjevci za cesara, a proti svojim gospodarom, sami su Turci naslućivali. Da pako čim manje udare u oči, ove godine (1788) nisu držali nigdje svoje skupštine, te su izbjegivali svaki sastanak.

Medjutim Turci su nemilice iskali i globili franjevce, jer bi svaki ćoso tražio koji 5, koji 10, a koji 20 groša podpore, tako su na hiljade iztrošili. Osim toga pade i jedna žrtva. Fra Josip Valentić, župnik u Bišću, bi osvadjen, da potajno obći s kršćanskom vojskom, ter 20. ožujka 1788 popanu ga Turci i odvedu k jezeru kod sela Kralje, te svukavši ubiju ga iz pušaka, mrtvo pako tielo raznesu najprije na noževe, a tada pobacaju komade u vodu, koje skupiše katolici i sahraniše u groblju sv. Lucije.[36] — Još je čemernija bila godina sliedeća (1789). Odmah u siečnju udare Turci u potvore. Pošto je fra Jozo Tomić još lani otišao priko Save i u Cerniku umro, rekoše: „Vallah je fra Jozo hadžija (hodočastnik) zato otišao u Kaure, da podtakne bečkog cesara, da udari na Bosnu.“ Dok za ovo ušutkaše, ode franjevcima 120 groša. Ovom prilikom posluži se i stari njihov protivnik Smail haračija, glasajući, da fratri štede harač za cesara. I ova ih kleveta stade 740 groša. Bilo je i drugih nasrtaja, „buduć svaki balija bijaše vezir, paša, zabit, kadija, mullah i svetčev sin“, kako to sgodno opaža kreševski ljetopisac. Dapače htjeli su, da i fratri vojuju na cesara, da ih Bećir-paša ne rieši te dužnosti.[37]

---

[36] Matice župe Bihać.
[37] Fojnički arhiv.

Premda je Laudon predobio Biograd i Smederevo, te zauzeo svu Srbiju do Timoka, ipak su cesaru Josipu dolazile mloge druge tužne viesti sa svih krajeva carevine, ter on ogorčen preseli se dne 20. veljače 1790, a s njime pokopaše i nadu u oslobodjenje Bosne. I opet odoše u vjetar toliki napori, prinešeni na žrtvenik nesretne domovine. Josipu nasliedi brat Leopold II, te vidivši narode nezadovoljne, vojsku uništenu, a Tursku poduprtu od Englezke i Hollandije, dapače i Pruske, da ovaj put ne propadne, odluči se na mir, i tim napusti bratove osnove. Dok se je u Beču o tomu odlučivalo, muhamedanci su bosanski uznemirivali franjevce, tako, da „nije bilo dana gotov, veli kreševski ljetopisac, da nismo što kadiji, što eminu, što seoskim ćosama davali.“ Baše Stambolčić i Salanović dočekali su na razbojničku kreševskoga gvardijana i oteli mu 128 groša.[38]

Napokon poče se raditi o miru (g. 1791) ozbiljno, te se zaključi u Šistovu dne 4. kolovoza, u kojem austrijski punomoćnici ustupe Turskoj sve zemlje i gradove osvojene, obećaju, da neće cesar više pomagati Rusiju proti sultanu i zadovoljavaju se slobodnom plovitbom i trgovinom po osmanskoj carevini. Naknada šteta učinjena podanikom austrijskim i izmjena sužanja tomu su nadodani. Nas zanima članak prvi i dvanaesti, jer u onom podjeljeno je podpuno pomilovanje svim Crnogorcem, Bošnjakom, Srbom, Moldavcem i Vlahom, koji su bili upleteni u rat proti Turskoj, a ovim posljednjim člankom zajamčena je kršćanom sloboda vjere.[39] Da se je pri tome ciljalo i na Bošnjake, neima sumnje, a u koliko se je poboljšalo i tim stanje bosanskih katolika, imat ćemo priliku uvjerit se iz dalnjeg pripoviedanja naših tužnih uspomena.

Kako svi, tako su i bosanski muhamedanci bili veoma zadovoljni svršetkom ove vojne, a franjevci težkim srcem morali su kititi i obdarivati pobjedonosne njihove barjake.[40]

Jedva što minu pogibelj turskoga razsula, nadviše se nad bosanske katolike i franjevce nove i tamne oblačine. Kako je tada u Bosni bilo, živo nam crta spomenica, koju upravi državni definitorij

---

[38] Kreševski ljetopis.

[39] Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches VI., s. 828.

[40] Kreševski ljetopis.

dne 28. kolovoza 1792 na Vjeroplodnicu, tu zaštitnicu svoju, koja je u svako doba ih podupirala, da bi im izposlovala novi ferman, pošto su se okolnosti promienile i nove potrebe nastale. U toj spomenici najprije spominju, kakvom su mukom dobili posliednji ferman, a što su i to postigli, zahvaljuju zauzetnosti papinskog nuncija u Beču i toploj preporuci ovoga sv. sbora, zatim ponješto i sebi pripisuju, budué su potrošili i zadnji novčić, što su imali. Ovomu fermanu, kako oni dalje pišu, začudili su se svi Turci, nu krivnjom jednog javnog zakupnika (valjda Smail-haračije) pobunili su se muhamedanci sarajevski, travnički i banjalučki, pak su stali vezat fratre konjima za repove i bose goniti po najljućoj zimi pred sudove, zatvarat ih u najgore tamnice, gdje se najveći zločinci drže, i nebi ih pustili, dok silni novac nebi im izplatili. Spomenuti zakupnik nesretno je dokončao, a Turci su hiljadu izlika i potvora izmislili, da pobiju ferman, te su javno govorili, da ne more vriediti, dok im ga oni ne odobre. Pak im je i pošlo za rukom, oduzet mu svaku vriednost, pošto činovničtvo sastoji iz razne smjese narodnosti, što ih pod nebom ima, a uz njih pristaju i sami hrišćani, židovi i cigani, svi samovoljni i lukavi, ne poznajući Boga ni svoga gospodara, i pošto sudske službe prodaju se onim, koji više novca ponude, dapače preprodaju se u petu i šestu ruku, a to sve biva u okružjih trijuh franjevačkih samostana. Izvrgnuti popašnosti ovih izjelica, bivali su svaki dan uznemirivani i zlostavljani, kojim se pridružuju nesamo hrišćani, nego i njeki zločesti katolici, njihovi sluge i razbojnici. Ovo žalostno stanje bosanski otci uzporedjuju sa progonom i tlačenjem Izraelaca u Egiptu, jer se i ovdje ide na to, da se mudro potlače i izkoriene, pa kao što su im iza oslobodjenja Ugarske dielom uništili, dielom opustošili više od dvadeset samostana, tako i sada traže, da razore ova tri, koji su im ostali u srcu Bosne. Sarajevo i Travnik prilikuju Tunisu i Alžiru, a Turke kopnenim gusarom, pošto su oni u Sarajevu veoma zli i presilni, a u Travniku je sielo carigradskih zakupnika, koji se igraju s franjevci i katolici, te svakim danom izmišljaju nova nasilja i potvore, te sve čine, da ih ukažu svietu kao zlikovce i veleizdajnike, a tim da ih stjeraju na prosjački štap ili okuju u gvoždje. Ovom zlobom obuzeti, ne daju franjevcem ni dan ni noć mira, navaljaju napose i u družtvu, da se ne mogu ni izraziti, kojim

i kad dobro učine, gorji i grabežljiviji postaju. Pripoviedaju nadalje, što su pretrpili za posliednjeg rata, kako su se branili od turske sile novcem, darovima, pa i kamenjem, bdijući dan i noć, da ih nebi zapalili, pa kažu, da su i tada na oprezu bili, pak zato ili im je tražit pomoći ili se kojekuda razbjegnuti. Buduć su bosanski Turci o svome trošku vojevali, sada su tražili odštetit se, a uz put izkoliti i svoj bies, kad više ne mogu naškoditi Austriji. Već dotle kušali su višeput zapaliti sva tri samostana, nu opaženi od stražara, pobjegli su. Viećali su višekrat i o tomu, da sve kršćane pokolju, pa i to su smetnuli s uma, bojeć se katoličkog odpora i uništenja svojih posjeda. Ovo grozno stanje još je groznijim bivalo, što Portini činovnici nisu imali nikakva ugleda medju narodom, te jedva da im je pet ili šest kotara podčinjeno kako treba, ostali, a osobito gradovi, ne vide ih, kò da nisu ni živi. Ovako izjarmljeni cielu svoju zloću pokazuju nad samostanima, ter ako se hoće i najmanja daska na krov prišiti, treba ju srebrom pritegnuti, a uz to tamnicu i okove ogrizti. U toj stisci nalazeći se, a buduć već opao krov na fojničkom samostanu, bili su se utekli k veziru, da im dozvoli prokrit ga, nu on uzkrati, rekavši: „Nesamo da vam toga ne dopuštam, već kad bih mogao, i druga bi dva razorio; i to je rekao poslje nego je kroz tri godine više od dvadeset kesa (10.000 groša) njihovih izjeo. Iz toga oni pravom zaključuju, da ih nižje drži i većma ih mrzi nego li Židove i Cigane, dapače kano svoje krvne neprijatelje. Završujući ovaj krvali list, mole Vjeroplodnicu, da bi ista na ime papino sklonula bečki dvor, da im ovaj izprosi drugi ferman, kojemu bi morali bosanski muhamedanci nješto više poštovanja i važnosti davati. Ako bi se rečena vlada na to odvažila, žele, da im se javi, neka bi oni poslali jednog franjevca u Beč, a drugog u Carigrad, da stvar pospješi, premda ni sami unapried ne znaju, odkle će im dati putne troškove i podmitit nezasitljive stambolske kapije, buduć su i brez toga do vrata se zadužili. Napokon mole, da se bar njekoliko klerika primi u Italiju, a pošto su se tomu protivili mlogi talijanski vladajući knezovi, da bi se Vjeroplodnica za njih zauzela i dozvolu im izposlovala kod istih dvorova.[41] Silna doista nužda usilovala je bosanske otce,

[41] Starine knj. XVIII., str. 102—4.

da su se ovako gorko izjadali Vjeroplodnici, te pošto je spis izradjen na skupštini i podpisan od svih članova starješinstva, ne ima sumnje, da je vjerno, nu prosto i površno crtao žalostne njihove odnošaje. A koliko su bili zazorni Turkom i njihovoj vladi, doznajemo takodjer iz lista biskupa Okića, pisana dne 20. listopada r. g., u kojem obavješćuje Vjeroplodnicu, da je posjetio četiri obstojeće crkve, naime onu u Sutjeskoj, Varešu, Kreševu i Fojnici, pak da nije smio ići dalje, da nebi on i redovnici zlo prošli te ih potvorili, da kupi vojsku za izdati cesaru bosanske gradove.[42] Možebit da je i Vjeroplodnica posumnjala o istinitosti njegove izprike, te ga ukorila s nemara u vršenju pastirske službe; pak zato mlogi redovnici i župnici izdadoše mu (dne 28. ožujka 1793) pismenu svjedočbu, kako mu je nemoguće posjećivat župe, razsijane po Bosni i Hercegovini u ono pogibljivo po njih doba.[43]

Ni drugoga (1793) ljeta nije se ni za dlaku poboljšao franjevački položaj. Osim drugih omanjih globa, kreševski emin i kadija uzeše onomu manastiru znamenitu svotu, iznesavši potvoru, da su nabavili zvono. Fratri, da ih omekšaju, poslaše im čast, a oni rekoše, da su našli kokošiju glavu u pilavu, stvar veoma protivnu dinu, te ih opet oglobe. Pa i sarajevski mullah htjede štogod skučiti, ter zabrani fratrima kupovat groždje, a dok opet dopusti, ode samu kreševskom samostanu 320 groša (oko 80 dukata).[44] Da nije krivalo ni drugim, vidimo od tuda, što je sami sutjeski manastir ovoga ljeta štetovao 1900 groša, dakle preko 500 dukata u zlatu.[45]

Još je i sada na granici austrijskoj i mletačkoj stajala turska vojska, a budué su tuda katolici bili u većini, to je i ovu godinu Okić probavio u Kreševu.[46] Ovo se je u Rimu pripisivalo i sada više njegovoj plašivosti nego li navedenim zapriekama, ter se je počelo raditi, da mu se dade vrstan pomoćnik sa značajem biskupskim. Makarski kanonik Ivan Josip Lučić-Pavlović preporuči u tu svrhu prijatelja fra Grgu Ilijića, odlična u ono doba muža, hvaleć ga radi njegove učenosti, izkustva i gorljivosti; u slučaju pako da

---

[42] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[43] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[44] Kreševski ljetopis.
[45] Sutjeski ljetopis.
[46] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.

bi on odklonio tu čast, tada je predložio fra Luku Dropuljića, redovnika sveta i vrstna, te bude li uslišan, zavjetovao se je, širiti u Bosni pobožnost prama presv. Srcu Isusovu. Medjutim dočuje i biskup Okić, da mu se traži pomoćnik, a pošto je uvidio, da ga i sile tjelesne sve to više ostavljaju, imenito pošto su ga noge tako bolile, da nije mogao više ustati na nje, to se on obrati na bečku vladu, da ona posreduje kod sv. stolice, kako bi mu nastupnik i područnik bio mila njemu osoba i u tu svrhu preporuči svog tajnika fra Franju Miloševića, iztaknuvši njegove vrline i zasluge. Ovu prijavu i molbu upotrebi cesarska kancelarija, da se i opet umješa u naimenovanje bosanskog vikara, te mimoišavši ovaj put Miloševića. preporuči fra Marka Šimića, radi znamenitih zasluga, učinjenih cesarskoj vladi za posljednjega rata s Turskom, a uz to se tako odlikovao razboritošću, pobožnošću i izglednim životom, da zaslužuje svaki obzir. Ipak izrazi želju, da se u papinoj pečatnici izostavi svaki spomen austrijskog posredovanja.[47] Vjeroplodnica ne mogadijaše na prosto mimoići ovake preporuke, te naloži rečenomu Lučiću, da se razpita za Šimića, a ovaj odvrati, da je u stvari sve istina, da je sada župnikom u Jajcu, al boluje na noguh, te ne želi nikako primiti toga dostojanstva, već ostati do smrti prostim redovnikom.[48] Buduć ovako Šimić odklonio biskupsku čast, cesar Leopold naloži svomu poslaniku u Rimu, stožerniku Herzenu, da sada radi za Miloševića, očevidno za to, da izkaže zadnju ljubav miljeniku svoga brata.[49] Vjeroplodnica ne htje mu želje izpuniti, a da ne uvriedi preporučitelja, odgodi izbor do povoljniijh okolnosti.

Dok su ovako tražili u Beču i Rimu pomoćnika boležljivomu Okiću, bosanski su franjevci podnašali bjede i nevolje kao i do sada. Uz redovite džuluse bilo je i omanjih globa. Kreševska braća dadoše 840 groša za to, što je obtužen liečnik fra Tomo Dafinić, da je dao njekomu Ivanu Peliću otrovan melem. Dalje dadoše 360 groša pod izlikom, da su oni uzrok, što hajduci Turke kolju, robe i pale, a 100 groša, da smiju ključiti groždje.[50] U isto doba su-

[47] Ondje.
[48] Ondje.
[49] Ondje.
[50] Kreševski ljetopis.

*

tjeski franjevci štetovaše 800 groša,[51] dočim u Fojnici nije nitko tada vodio dnevnika nit bilježio ogromne svote, koje je onaj samostan i više nego drugi morao čas po čas davati, da odkloni svaku nepriliku i potvoru, koja bi zadesila ondješnju braću.

Kraj svega toga trebovalo je misliti, kako će se na novo pokriti samostan i crkva u Fojnici, pošto je krov bio već strunuo i bojat se bilo, da se i zidovi ne razaspu, jer su bili mjestimice popustili. Uzalud su moljakali vezire i druge uplivnije sultanove činovnike: oni su gulili i otimali, a nisu ni mislili dati im dozvolu. Pa s toga bi poslan fra Mato Ivekić u Carigrad, čovjek vješt turskomu jeziku i ponašanju, da on tamo izprosi, što se nije moglo dobiti redovitim putem.[52]

I ljeta 1795 bilo je potvora, a svaka se svršila plienitbom franjevačkih samostana. Pod izlikom, da su popravljali crkvu, izkopali blago, dobavljali groždje i jednu poturčenicu preko granice primetnuli, bi uzeto kreševskim fratrima preko 2200 groša, dakle okolo 600 dukata u zlatu; a sutjeskim ništa manje od 2503½ groša.[53] Sama ova svota dovoljno nam svjedoči, kako su težke globe tištile tada franjevce; a još postaju vidnije, kada uzmemo u obzir sliedeću okolnost. Baš ove godine povišene su bile misne pristojbe, te je bilo opredieljeno za tihu sv. misu marjaš (četvrtina groša = 10 para), za prosto pjevanu groš, za vjenčanje vižlin (poldrug groš), a za cieli ukop sa svečanom misom takodjer vižlin, godišnja pako podpora braći za odjeću i obuću dignuta bila na 20 groša.[54] Po tomu sva obskrba braće jednog samostana jedva da bi premahivala svotu od 200 groša, dočim toga desetero i više odkidali su turski činovnici od ovih biednih samostana.

Sliedeće (1796) godine sv. stolica naimenova Okiću pomoćnika i to fra Grgu Ilijića, koji je dotle bio ušao u volju i bečkoj vladi i rimskim kurijama, te je i on u Dalmaciji bio posvećen za biskupa od Ruspe. Vraćajuć se s posvetbe odpoče pastirski pohod i djelenje sv. potvrde, a došav u Skoplje, udari na veliku muku. Videći ga Turci, našalju Sali-bega Ljubunčića, koji doleti u župski

---

[51] Sutjeski ljetopis.
[52] Bilježke u fojničkom arhivu.
[53] Domaći ljetopisi.
[54] Državni arhiv.

stan, počme ga psovati i potvarati, da je tu crkvu načinio i puk bunio. Uzalud su ga molili i mitili, biskup morade obnoć pobjeći.[55] Nu to je bio samo početak njegove gorke službe, te samo neznatni dio ostalih franjevačkih nevolja. Upravo se čudimo bezobraznosti bosanskih sudaca, kojom su tlačili i globili franjevce. Tako visočki kadija potvori sutjesku braću, da su vjenčali njekakvu Turkinju, da drže Niemce u manastiru i da su definitori, vraćajuć se iz Kreševa, pod drvetom na Bukvi (brieg medju Visokim i Sutjeskom) ručali i Bogu se molili. Pa i za ovako lude izmišljotine ili nedužne čine oni štetovaše 1378 groša.[56] I oni u Kreševu sčekaše tri potvore, ter izdrobiše 1227 groša.[57] Ovo franjevcem toliko dozlogrdi, da su se utekli k veziru, da ih on iznimi izpod kadijske oblasti i drugih nižjih državnih činovnika, te da ih odsele on glavom sudi, kada ih tko obtuži; što vezir i učini, izdavši u tu svrhu svoju bujruntiju i uzmavši moliteljima 1086 groša.[58] Pa i brez potvora znali su kadije do gole kože guliti kršćane i franjevce, uzimajuć sudbene pristojbe po miloj volji, usljed čega nadje se prinukanim sami sultan, da stavi granicu njihovoj lakomosti, te fermanom odredi, da za ilame i osude ne uzimaju više od 20, za podpis 12, za uvrstbu u zapisnik 8, za muraselu (dozvolu) 5, a slugama njegovim 5 para, posve pako dokinu dozvole za ukop, budući su s toga mlogo trpili kršćani i franjevci, te ih kadikad sudci upravo cienili,[59] ne dopuštajuć ukopati mrtca, dok mu nebi dali, što bi tražio. Po svoj prilici, da su franjevci i ovaj ferman izprosili, nu sigurno je, da su se na ovo gorko tužili na višjemu mjestu, kako to stoji u fermanu.

Medjutim je i sada glavna im bila briga, da preprieče podpuno razsulo fojničkog samostana i crkve, te da poprave sagnjile im drvene krovove. Poslie dvie godine vrati se i spomenuti Ivekić, donesavši ferman sultana Selima III. na Husan-Medin-pašu, kako su bosanski franjevci pod žaštitom kršćanskih velevlasti i oslobodjeni od svih državnih danjaka, te da im je slobodno popravljati

[55] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[56] Sutjeski ljetopis.
[57] Kreševski ljetopisi.
[58] Ondje.
[59] Fojnički arhiv.

svoje sgrade, svagdje obavljat svoje duhovne poslove, a da zato nikomu ne moraju davati noćišta, novca ili hrane. Isti sultan potvrdi sva ova preimućtva, zabrani činovnicima globit ih, za krvarinu zatvarat, kad koji franjevac umre, pripis uzimat i grčkim vladikam ikakvu vlast nad njima vršiti.[60] Ova ipak toli jasna sultanova izjava i naredba ne bi kao što treba uvažena od bosanskih činovnika, te se je i na dalje priečilo preduzimat i kakav popravak rečenih sgrada. Napokon odvaži se fra Ivo Mirčeta, rodom Dalmatin, a tada samostanski podravnatelj (vikar), te potrošiv 1000 groša, izvadi vezirevu privolju, a po ovoj izadje sultanov ferman, gdje dozvoli popravit nesamo krov, nego i zidove crkvene, pošto su tečajem vremena i kišama na šest mjesta pokvareni, al u starom obliku, ne povećavajuć nit razširujuć, te da se za to ni od koga ni probijena para ne uzme.[61] Uzprkos i ovoj naredbi franjevci su morali nemilice trošiti, a novca ne žaliti, ako su htjeli, da im posao izadje za rukom. Najprije vezir, a za tim mulla i kadija premjeriše obe sgrade u visinu i širinu, te dopuste odpočeti popravke. Sada je trebovalo na ruku uzeti i domaće muhamedance, te osim posebnih darova zovnuti ih na gostbu onaj dan, kada su htjeli počet rušiti stari krov. U vrieme urečeno dodju svi osim kadije, a ovaj poruči, da je njegovo, oporiti prvu dasku s krova. Uzalud su ga do njeke dobe čekali, po njeg poručivali i molili ga, da dodje, on ne htje doći, dok mu ne dadoše samo za to 1000 groša. Upravo smiešno opisuju nam očevidci ovaj prizor, gdje su gladni muhamedanci zievali i srdili se, dok se ne nakani doći kadija i svojom rukom dok ne opori prvu dasku.[62] Ovo se obavi dne 31. svibnja 1798, a cieli posao dovrši se dne 30. listopada iste godine. Potanji opis ovovremene gradnje crpimo iz spomenice Mirčetine, koju on zazida poviš crkvenih vrata, te koja bi izvadjena pri rušenju stare crkve godine 1884. Odtale doznajemo, da su tom prilikom izmienili skoro sve crkvene zidove, načinili u vrhu crkve pjevalište (kor), iznačinjali nove žrtvenike i kradom povisili crkvu za dva aršina (lakta). Silan trošak snadje radi toga onaj samostan:

---

[60] Fojnički arhiv.
[61] Ferman br. 47.
[62] Kristićević, Enchiridion p. 167.

osim ostaloga živeža (sira, masla, žita, vina i rakije) poklali su ovog ljeta radnicima oko crkve i manastira 35 volova, 40 krmaka i 700 sitne stoke, a u novcu potrošili oko 6000 groša. Cielu gradnju rukovodio je isti Mirčeta, a mužko i žensko neopisivim oduševljenjem radilo je, da se čim prije izvedu svi popravci; ovo pako dosegnu svoj vrhunac, kada su s briega Banje k crkvi prenosili svod i stupove od crkvenih vrata u četiri sata noći, pri čemu su žene svietlile, a ljudi medju sobom nosili ogromno kamenje, i pošto su na mjesto položili, svi su od milinja zaplakali. Providnost božja na osobiti način bdila je nad ovim plemenitim poduzećem, jer nitko se u tolikoj vrevi ne osakati nit koji radnik umrie od kuge, koja je tog ljeta i u istoj Fojnici pustošila.[63]

U isto vrieme ovi isti franjevci imali su veliku uzgonu s Alibašom Zrnićem, handžijom (gostioničarom) u Bilalevcu, komu je ženom bila kršćanka i od njega pobjegla. Fratri za to biše više puta tuženi, te štetovaše ukupno oko 8000 groša, dokle se gvardijan s njime ne pobrati.[64] Već je ovo dovoljno, da nam osvietli tužni položaj franjevaca, kada su rad jedne potvore više davali, nego li za cielu dogradnju dvijuh velikih sgrada.

Dočim su ovi popravci na vrat na nos bili izvadjani, ciela je Evropa stajala iznenadjena radi francezkih dogodjaja, glasovi pako o nasilju, počinjenu na papi Piju VI., tužno su odjeknuli i u srcu bosanskih katolika, koji su bili vični dobivat iz Rima utjehe i podpore. Usljed toga i dovršena prvog pastirskog pohoda, biskup Ilijić poslao je u Rim svoga tajnika fra Stjepu Markovića, da vidi, šta je u stvari i da podnese izvješće o bosanskoj crkvi, nu našao je Vjeroplodničin zavod i sgradu zapečaćenu po Francezih, te se je morao kući vratit, ne dobivši nikakve podpore za dvojicu biskupa, koji su tada u Bosni bili zaduženi do vrata.[65] Medjutim statistika bosanskih katolika došla je njekako u pismohranu ovoga sv. sbora, a po tome bile su u Bosni i Hercegovini sliedeće župe sa niže stavljenim stanovničtvom:

---

[63] Fojnički arhiv.
[64] Kristićević p. 51—52.
[65] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.

1.	Posušje	katoličkih	duša	1826,
2.	Ružići	"	"	1780,
3.	Ljubuški	"	"	1124,
4.	Brotnjo	"	"	4257,
5.	Blato	"	"	3526,
6.	Mostar	"	"	2186,
7.	Duvno	"	"	3640,
8.	Roškopolje	"	"	1214,
9.	Livno	"	"	6870,
10.	Kupris	"	"	1674,
11.	Rama	"	"	1957,
12.	Skoplje	"	"	2463,
13.	Travnik	"	"	5315,
14.	Fojnica	"	"	1535,
15.	Sutjeska	"	"	2105,
16.	Žepče	"	"	1562,
17.	Komušina	"	"	3073,
18.	Velika (Plehan)	"	"	4489,
19.	Podvučjak	"	"	2294,
20.	Biela	"	"	6545,
21.	Zovik	"	"	2469,
22.	Tuzla	"	"	3468,
23.	Vareš	"	"	2170,
24.	Sarajevo	"	"	508,
25.	Jajce	"	"	2732,
26.	Stari Majdan	"	"	1246,
27.	Volar	"	"	743,
28.	Ivanjska	"	"	3675,
29.	Banjaluka	"	"	1019,
30.	Kotor	"	"	1890,
31.	Dobretići	"	"	1383,
32.	Kreševo	"	"	2742,
	ukupno	. . .		83.480.

Neimamo drugih podataka, koji su pratili ovo izvješće, nu zaisto nisu ništa za nas nova sadržavali, pak s toga nećemo ni mi ništa mu dodavati, i ovo tim radje izostavljamo, pošto nam pozornost svu oduzimaju politički zamršaji u blizini Bosne i nove supro-

tivštine po franjevce u samoj domovini. — Kao što crkveno-politički dogadjaji u Italiji nisu bili povoljni franjevcem u Bosni, isto su ih tako uznemirivali i oni u susjedstvu. Francezka republika, posegnuvši za Egiptom, razjarila i Tursku, kao što je dosele uznemirila ostale evropske velevlasti. Zatim nezadovoljstvo u Srbiji, promjena vlade u Dalmaciji, ter samovolja skadarskog paše Bušatlije u Albaniji, zatekle su osmansku carevinu posve nepripravnu. Sve se je bilo pomelo i uzrujalo, štogod Muhamedov zakon sliedi, a bosanskim Muhamedancem bilo je naredjeno, da pokore skadarskog odmetnika. Sami vezir predvodio je domaće čete i ubrao s njimi liepe uspjehe, a pri povratku izašli su mu na susret gvardijani, darovavši ga sa 400 groša.[66] U tih okolnostih, bi reć, sipale su potvore, izvadjana bila svakojaka nasilja i uzimane su bile globe, da im kraja ni broja nije bilo, veziri pako odazivani su bili čas po čas, a svaki je htjeo svoj džulus pobrati.[67]

Pak da nam bude crnja slika ove dobe, nastale su i nutrnje crkvene razmirice. Biskup Ilijić bijaše izposlovao sebi naslov apoštolskoga vikara još za života svoga predšastnika, a svojim opunomoćenim zastupnikom za sve cerkvene i vremenite poslove imenovao spomenutog Ivana Josipa Lučića. Biskup Okić, za postelju prikovan još od g. 1792, smatrao je to poniženjem, te u gorkosti završi svoj život dne 1. lipnja 1799, ostavivši svoj spomen u rečenoj zakladi, kojom se medjutim za njegovo doba ne okoristiše bosanski franjevci, pošto je odmah s početka dvanaest klerika u Zagrebu smještenih prešlo u svietovno stanje i nigda se više ne vratilo u domovinu, pak to i politički zamršaji prepriečilo, da se više i ne šalju u cesarske zemlje.

*
*   *

Evo u kakovih okolnostih zateče franjevce konac XVIII. vieka. S dvora potlačeni i proganjani muhamedanskim stanovništvom, a izsisani vladinimi činovnici, bili su i unutra ožalošćeni nerazumivim postupkom novoga apoštolskoga vikara i biskupa fra Grge Ilijića, rodom Varešanina. Ovako su oni tužni koracili u drugo

---

[66] Domaći ljetopisi.
[67] Ondje.

stoljeće, ozbiljno zabrinuti za svoj obstanak, a ovu bojazan povećavali su politički zapletaji u susjedstvu, od kojih su strahovali, da u svoj vrtlog ne povuku i ovu težko izkušanu zemlju, dosljedno i katolike, lišene papine zaštite. Vjeroplodnica bila je izgubila svoje velike dohodke, kojimi je uzdržavala i bosanskog vikara, te se preselila n Padovu, da tu uzdrži svezu sa katoličkimi vjerovjestnici.

Već iz poredanih dogodjaja i navoda biva nam jasno, da su i u drugoj polovici osamnaestoga stoljeća franjevci gorljivo vršili svoju zadaću kao pastiri puka nesamo za vrieme spomenutih progona, već i za dobe najvećeg pomora, koji spominju domaći ljetopisi, te da su po izjavi biskupa Dragićevića „neumrlu hvalu zaslužili.“ Marljivi o. Laštrić priprosto, ali veoma živahno opisuje njihove trude u svome djelu „Od uza me“, namienjeno dušobrižnomu svećenstvu bosanskomu, te ga ovako nagovara: „Znam ja, poštovani kapelani i misionari bosanski, trude vaše i uztrpljenje. Znam, da su vaše ovčice rastrkane po daleku. Šta radi za služiti njih podpuno malo počivanja imate, nego ste najviše u obtrkivanju i hodu po selije. Znam, da na mlogo mista pribivališta vaših ovčica jesu pomišana s nevirničkim, kroz koje vam valja putovati sve sa strahom, niti brez pogibeli. Znam, da vam se ne zna mlogo puta dan ni noć, konak ni postelja, ručak ni večera, nego valja, da ste zadovoljni onako, kako se gdi nadje kod siromaha. Znam, da crkava neimajući, valja vam tražiti zgrada i pojata, ili načinjati kolibice pod dubjem, te kabanicom pokrivši misu govoriti. Znam, da vaše ovčice, budući kako rekosmo, po daleku rastrkane, inačije ljudi težaci i siromasi, nemogu k vama doći u druge dneve, nego najviše u svetkovine: onda vam je krstit, vjenčat i upisat jedno i drugo; onda vam je ispovidat i pričešćivati; onda nad nelagodnim Boga moliti i blagoslivljati.“ Radi toga izradio im je vrlo kratke, nu jezgrovite besjede za nedjelje i blagdane, te im u ovom djelu predade za svagdanju uporabu.[68]

Ovomu trudu oko duhovnog napredka odgovarala je i ćudorednost katoličkoga puka i njegova odanost prama franjevačkomu redu, pak za to je i mogao fra Paskal de Varisio, general franjevačkoga reda (dne 15. kolovoza 1798) pisati Vjeroplodnici: „Kamo

[68] Laštrić-Oćevac „Od uza me“, rič III., izd. II., g. 1796, str. 6.

sreće, da bi i u ostalih stranah svieta ovake kršćane imala crkva, ko što ih ima u Bosni, na kojih obično zrcali se prostost i nevinost ponašanja, a ujedno i najveća viernost osobito prama redovnikom one (bosanske) države, koje kao jedine pastire i otce svojih duša smatraju i poštuju."[69]

Sdvoranje lice bosanske države ostalo je nepromienjeno iza g. 1758, te se je ona i sada sterala po svoj današnjoj Bosni i Hercegovini, izuzev trebinjski kotar, trpeć neprestano radi oskudice svećenstva. Na čelu ciele redovničke pokrajine stajala su tri samostana: u Fojnici, Kreševu i Sutjeskoj, dočikajuć sve udarce težke sudbine i odklonjajuć sve nepogode, koje su snalazile pojedine franjevce ili katoličko stanovničtvo. Ova tri kukavna zakloništa bila su sve ufanje njihovo, a dotični gvardijani bili su javne osobe, koje su pred vezirom i drugimi Tnrci odgovarali za svaku potvoru, tražbu ili druge poslove, dočim su provincijali, pa i biskupi mirno vršili svoje dužnosti. Dosljedno samostani su bili one pećine, o kojih se je razbijao turski bies i zloba. U ovih okolnostih župe su se slabo mložile, a vierniei držeć se svog patrijarhalnog zadružnog života, stajali su uzko spojeni sa svojim svećenstvom. Ova sloga puka i svećenstva — franjevaca — bila je neoborivi bedem svakom nasrtaju, te je ljubav prama vjeri prinosila toli ogromne novčane žrtve, da se očuva crkvena neovisnost i njeka sloboda vjere.

Da je ova očuvana u svoj svojoj čistoći, zahvalit je poslje Boga i duševnoj naobrazbi franjevaca, te smo se i u ovom razdobju susretali s umnimi i prosvietljenimi muževi, koji su mogli i u kršćanskih državah igrati znamenitu ulogu, kao što su bili: Benić, Laštrić, Dobretić i Ivekić, znameniti rad svoje učenosti, razboritosti, okretnosti i požrtvovnosti. Priznat nam je ipak, da nisu mogli se odlikovat u znanostih, pošto su skoro ciele ove dobe bile zatvorene na sve strane granice, zabranjen Bošnjakom boravak u Italiji, s vrlo malom iznimkom, a ni zaklada cara Josipa II. nije im bila od koristi, pošto je brzo nastao tursko-austrijski rat, produžena neprijateljstva i prvi pokušaj s klerici zlo izpao, buduć se nisu vratili više u domovinu. Istina, godine 1796 bilo jih je njekoliko u Velikoj, te odavle bili premješteni u Požegu, a njekoliko u Za-

[69] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.

greb, te na oba mjesta pohadjali javne učione, dapače još im otvoren bio Pečuh i Sabarija,[70] da i tamo idju, ali su mlogi i od ovih Bosne se i reda zaboravili.

I ovog nesretnog doba bilo je pisaca i to:

1. Fra Filip Laštrić,

nastavio je tiskat i to: *a)* „Od uza me“, t. j. istomačenje nauka krstjanskoga; kratka pripovidanja nediljna i svetčana, Mletci 1765. — Drugo izdanje Mletci 1796. — *b)* „Nediljnik dvostruk“, Mletci 1766. — *c)* „Svetnjak“, Mletci 1766. — Napokon d) Epitome etc., preštampao u Ankoni 1776.

2. Fra Marko Dobretić, biskup,

izdade: „Kratko skuplienje ćudoredne ili moralne bogoslovice“, u Ankoni 1782.

3. Fra Grgo Ilijić, biskup,

tiska: *a)* „Kratko nadometnutje u knjižice ‚Od uza me‘, t. j. 14 razlikih . . . govorenja“, Mletci 1796. — *b)* „Vrhu kraljestva Marijina“ od Aleks. Borgie. Dubrovnik 1799. — *c)* „Epistolae pastorales, Patavii 1800.

4. Fra Vico Vicić,

ostavi u rukopisu: „Pisme razlike“, tiska ih Jukić u Splitu 1844.

Pa i nutrnja redovnička stega bila je dosta stroga i uzorna. Redovnički duh bio je proniknuo sve odnošaje njihova života. Zemlje su istina držali, nu samo s izričnom dozvolom sv. stolice, koju su i onda, kao i danas, ponavljali svake dvanaeste godine. Novcem smjeli su baratat samo gvardijani, kano punomoćnici sv. stolice, a župnici, kano njihovi zamjenici. Uz to ovi se nisu smatrali neovisni uživaoci župskih prihoda, već što bi im preticalo preko nuždnog uzdržanja, morali su slati u svoje samostane. Dočim je ovako brižno se pazilo na redovničku zajednicu hrane i novca, strogo se je naredjivalo starješinam, da potrebitim stvarma obskrbe i podložnike. Buduć su bili usilovani hodati u svjetovnjem odielu, zapoviedalo se je, da ono bude ubožno, prama njihovu

[70] Državni registar ad a. 1796.

stanju. Bdilo se je veoma, da župnici strogo ne iziskuju svoju go·dižbinu od puka, nu mogli su pobirat nješto i u novcu, da mogu izplaćivat harače, danjke i globe, te odkupljivat svoju i svojih viernika slobodu. Ostali redovnici samo su mogli u putu nosit štogod novca, da mogu plaćat razbojnikom napojnicu i smirivat druge potrebe. Kad bi se župnik dizao sa župe, ponio bi svoje najnuždnije stvari, ostale pokretnosti prihvatio bi gvardijan ili njegov zamjenik, te odnio u samostan, te nebi se smjeli vratit, da pokupe svoje podužice. Dapače naloženo je bilo izpoviednicima, da ne odriešuju one, koji što novca imadu kod sebe ili drugoga; u slučaju prevare, da se za njeg mrtva ne govore sv. mise; ova pako točka imala se je štiti o Božiću i Duhovih.[71]

Imenito je stroga bila stega u samostanih. Šutnja pod objedom morala se je držati i kada se je desio koji svjetovnjak s braćom, a taj nebi smio biti na ručku, ako nije bio osobiti dobročinitelj. Molenje sv. časova i pobožna razmatranja obavljana su od ciele redovničke obitelji, a čitanje asketičnih knjiga, kao i sv. pisma, bila su jedina zabava njihova.[72]

Ove pisane zakone znali su mlogi sobom pooštriti drugimi djeli kršćanske i redovničke samozataje, te su obilovali samostani ovimi živimi primjeri evangjeoske savršenosti, a medju ovimi pohvalit nam je fra Matu Ižanovića, župnika u Banjaluci († 16. siečnja 1766), fra Marka Miletića († 26. ožujka 1785), fra Matu Momčinovića († 17. travnja 1758), fra Filipa Laštrića-Oćevca († 19. travnja 1783), fra Matu Lašvanina († 27. rujna 1779), fra Filipa Šeremeta († 22. rujna 1780), fra Petra Gjevrića-Vicića († 21. prosinca 1785), a osobito fra Šimu Filipovića iz Seone, koji oko godine 1780 dozvolom starješinstva ode u Italiju, da tu u kojem pokorničkom samostanu umrli život dovrši, te preminu sveto u Ripa-Transone dne 9. svibnja 1802 tako, da je već sv. stolica zametnula razpravu o njegovu uvrštenju u broj blaženih, čega dugo nećemo čekati.

---

[71] Državni arhiv, okružnice.

[72] Estratto degli statuti e consuetudini della provincia di Bosna ... disposti per ordini nelle Congregazioni provinciali. Archiv. Propagand. vol. VIII.

Kraj ovih dušobrižnih i redovničkih dužnosti, nisu zaboravljali ni na domovinu i njezino oslobodjenje iz šapa osmanskog polumjeseca. Oni, pošto su mlade dane proveli u najnaobraženijih zapadnih državah, uvidjali su svu razliku izmedju slobodna, i potištenih naroda, te su iz svega srca želili viditi svoj narod pod uljudjenom i kršćanskom vladom; pa dočim su znali s jedne strane, da im je birati izmedju dva susjeda, Mletčića i rimskoga cesara, a s druge strane pojimali razliku izmedju samoljubne mletačke republike, koja je Dalmaciju pustošila i zanemiravala, te plemenitih austrijskih vladara, koji su ove polovice stoljeća promicali škole, obrt i trgovinu u svojih državah, nećemo našim franjevcem zamjeriti, što su neprestano gledali s onu stranu Save i nazirali sreću domovine pod habsburžkim dvoglavim orlom. Kao što prošlog, tako i ovog stoljeća oni su se spustili do toga, da su izvješćivali austrijske generale o svakoj ratnoj kretnji, sili, broju i položaju Turaka, čete kupili i predvodili, cesarsku vladu na boj nukali i velike zasluge stekli za onu monarhiju. Nadom oslobodjenja i austrijskog zaposjednuća bi reć pitali su svoje suvjernike, te pošto nije to bilo sakriveno ni od Turaka, ovi su obično nazivali austrijskog vladara pred katolici: „vaš car“.

Ostale, kao družtvene, kulturne i slične odnošaje nećemo crtati, pošto su nam i onako poznati. Težnja za samostalnošću izrodila se je bila u bratoubijstvo i promašila sredstva, koja tomu vode. Samo kada bi zaprietila vanjska pogibelj turskomu carstvu, tada bi opet plahnuli i bosanski muhamedanci ratnim oduševljenjem; a čim bi prestala svaka opasnost, mjesto da se obore na tudjina, svoj bi gnjev izkalili na kršćanih, a najradje na franjevcih, te su ovi bili prinukani gledati preko granice i gojiti ciljeve posve različite od plemstva bosanskoga, koje je još u svojoj ruci držalo gradove i skoro neovisno upravljalo blizu svimi kotari Bosne i Hercegovine. Kamo sreće, da je ono ne u Bošnjaku, već u Osmanliji naziralo tudjina i dušmanina, te da je imalo toliko plemenitosti, da kršćanom pruži mir, obeća jednakost i slobodu, danas bi posve drugo lice bilo zajedničke nam domovine.

XXII.

Nutrnji zapletaji.

(1800—1812.)

Stupajuć franjevci u XIX. viek, njeka je sumornost i neizvjestnost ovladala bila svom Evropom, pa i Bosnom. Pa i u tako mutnoj vodi Turci su lovili, što su gorje znali. Potvore su i dalje se izmišljale, a globe za njih uzimale, te je g. 1800 štetovao sami sutjeski samostan za klevetu, da se je htjela poturčit njeka žena iz Miljačića, 2000 groša, drugih pako 800 za druge izmišljotine.

Biskup Ilijić postavši samostalan, kao da se je posve bio otudjio svomu redu, jer izmolivši r. g. od cesara Franje II. podporu od 150 dukata, da djake smjesti u Padovi radi bogoslovnih nauka, onamo u proljeće g. 1801 posla petericu iz Makarske, naime: Stjepana i Ivana Pavloviće, Josipa pl. Čabornića, Stjepana Božkovića i Petra Piotti, a iz Bosne samo Grgu Alačevića.[1] Očevidno je, da ga je na ovo naveo spomenuti kanonik Pavlovič-Lučić, u namjeri, da podigne svietovnje svećenstvo, a u kut potisne domaće franjevce. Mi nećemo ovdje razglabati o shodnosti ovog poduzeća u ono doba, nu primjetit nam je, da je i sv. stolica negodovanjem primila ovu viest, a biskup Ilijić pravdao se je, da nije mogao naći u Bosni mladićâ za svećeničkog zvanja.[2] Ovaj pokus ostao je medjutim bezuspješan, jer makarski klerici nisu htjeli doći poslije u Bosnu, već u svoju domovinu,[3] izučivši nauke na račun i štetu

---

[1] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[2] Ondje.
[3] Ondje.

bosanske misije. U isto skoro doba primljeno je i 24 bosanskih mladića u samostane po Ugarskoj, al ih je ostalo toliko i u Bosni, da su bili primorani prestati primati u red, dok se s ovimi ne providi.[4]

Ovog vremena brez prestanka dolazile su tužbe na Vjeroplodnicu od strane biskupove i franjevačke, jedni proti drugim, a pošto se je Ilijić stao tužiti na svoje poremećeno zdravlje i tražiti sebi pomoćnika, sv. stolica upotrebi tu okolnost, da Bosni dade još jednog biskupa, koji bi u duhu ljubavi izmirio obe stranke i uzpostavio slogu, potrebitu svakoj, a navlastito ovoj i onako potlačenoj crkvi, ter mimoišavši od Bošnjaka predloženoga fra Matu Ivekića, naimenova fra Augustina Miletića, učitelja bogoslovja u Padovi, daulijskim biskupom i pomoćnikom apoštolskoga vikara u Bosni i Hercegovini, sa pravom nasljedstva.[5] Da je baš Miletiću zapala ova čast, uzrokom je bilo, što je tu sve dotle (1803) boravio vjeroplodnički sbor, a njegov podpredstojnik, stožernik Borgia, imao priliku nesamo ga upoznati, već s njime drugovati i divit se njegovim vrlinama, pak s toga saobćujuć mu ovu viest, čestitao je više sebi i Bosni, nego li novomu odabraniku.[6] Kao što je kardinal Borgia, isto su tako svi krugovi bili obradovani promaknućem Miletićevim, te ju neopisivo veselje zavladalo cielom Padovom pa orila se slava umnomu kardinalu i povišenomu Bošnjaku, da je upravo milinje čitati izjave crkvenih prvaka u tome za nas znamenitom dogodjaju.[7] Dapače koliko visoko svećenstvo, toliko plemstvo i narod poželiše, da se njegova posvetba obavi u onom gradu, obećajuć sve učiniti, da se čim dostojnije obavi. Jedini, koji nije dielio te obće radosti, bijaše skromni naš Miletić, te je trebovalo tješit ga i bodrit, da posve duhom ne klone. A kad mu prijatelj fra Filip Mostarac još uzkrati ljubav, da se vrati u Bosnu i bude mu desna ruka, on dade ostavku, al mu nebi primljena, već morade dne 12. lipnja 1803 primiti posvetbu. Vjeroplodnica imala je izdati novomu biskupu mloge naputke, pak s toga Miletić morade počekat punu godinu dana u inozemstvu, dok je mogao dobit dozvolu, poći na

[4] Ondje.
[5] Ondje i u državnom arhivu.
[6] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[7] Ondje, prepisi u fojničkom arhivu.

svoje mjesto. *Medjutim za njegov izbor doču i cesar Franjo II.*, i pošto je tada pomišljao na *osvojenje Bosne, pozva* ga o svom trošku u Beč, da ga razpita o *Bosni i njezinom* stanju s mlogoga gledišta. Nu slabo se je pomogao, jer je Miletić u ranoj *mladosti* Bosnu ostavio i sve dotle u tudjini boravio. *Tiem više radio je* novi biskup za svoju crkvu. On podastrie cesaru dvie molbe te u jednoj ga zamoli, da njegov poslanik idje na ruku bosanskim franjevcem, nebi li izprosili dozvolu, pokrpat svoje samostane, kada u tu svrhu skucaju štogod novca; drugom pako potraži, da se primi šest bosanskih klerika u Neustadt u Kranjskoj.[8] Slab je po svoj prilici bio uspjeh ovog moljakanja, nu i to nam posvjedočuje, kojim je duhom bio zadahnut novi nadpastir.

Dok se je ovako medju sobom trlo svećenstvo i novi se biskup stavljao na čelo viernika ovih pokrajina, dotle su nove smutnje porodile se u srcu Hercegovine, koje u svoj vrtlog povukoše i bosanske franjevce. Godine naime 1802, kako nam svjedoče ulomci njekog suvremenog ljetopisa, zavadiše se Ali-aga Dadić mostarski, i Ali-aga Voljavica blagajski ajani, te ovaj udari na Mostar, osvoji stranu od Carine, grad i topove, imajuć uza se najveće zulumčare (tlačitelje). Dadić, videći, da im ne more ništa učiniti, stade se miriti s Voljavicom i sklonu Voljavicu, da razpusti svoje opako društvo, koje je fratrim i kršćanima dosta muke zadalo. Sada udari Dadić na grad i osvoji ga, a Voljavica jedva živu glavu iznese. Odmah za tim stane ukidat zulume (tlačenje) i zle običaje, pošto je bilo mlogo Turaka, koji su hodali po selih, pa od kršćana otimali životinju, sir, maslo, žito i ostala. Što bi vriedilo 10 groša, davali bi jedva pol groša, vola i kravu od 50 kupovali bi tobože za 5 ili 10 groša, češće put i badava. Ove sve on ponizi i natjera mloge, da su prihvatili motike i kosiriće, ter se tako hranili. On je istina težke danjke uzimao, al drugim nije dao guliti raje, te se je više u nju uzdao nego li u Turke. Bio je veliki protivnik i Osmanlijama, pa višeput zatjerao i pašaliju s mešćeme (kotarskog ureda), psujuć vieru i zakon onomu, koji je došao, i onomu, koji ga je poslao.[9]

---

[8] Ondje i životopis biskupa Miletića, izdan po meni. Zagreb 1883.
[9] Izvornik u o fra Marka Kalamuta u Fojnici.

Tako bijaše tada u Hercegovini; a kako je bilo u Bosni, vidit ćemo iz sliedećih. U srpnju g. 1804 Miletić prekorači bosansku granicu, a tužno stanje naroda živo se kosnu nježnoga srca njegova. Svuda je vidio žalost i nevolju, a u Fojnici zateče vezireva izvidioca, kog je bilo dobavilo njeko hrišćansko momče, tužeć gvardijana, da su istoga paščad izjela tri ovna, pak s toga on štetova 30 groša, iliti 15 talira.[10] Bosna je inače bila mirna, vezir pako Bećir-paša vojevao je u Srbiji. Pošto su prošle dvie godine bile nerodne, a svakojaki nameti izsisali bosansku raju, to je mlogo siromaši od glada pomrlo i u obće vrlo kukavno kršćani izgledali, da je to sve novomu biskupu suze na oči nagonilo.[11] U to mu stigne od vrhovne uprave reda punomoć, da razvidi i poravna razmirice medju biskupom Ilijićem i franjevačkim starješinstvom; pak zato sve sile uloži, da povrati medju njih mir i slogu. Njegovoj nepristranosti, obzirnosti i ljubeznjivosti podje za rukom obnoviti sporazumak u svih pitanjih i prepirkah.[12]

Sada Miletić posveti sve svoje nastojanje boljku bosanske provincije, koja je tada najviše trpila sa nestašice svećenstva; jer pošto je nastalo silno političko i narodnostno komešanje u cieloj Evropi, pa i u susjednih državah, nebrojeni se ogriešiše o zakone domovine, te poplaviše Bosnu; — a pošto su bili obično katolici, to se je pomnožavao broj viernika, nu ne franjevaca, budué su mlogi zaostali u Italiji i Ugarskoj, a puk je, ko što veli Miletić, bio kano ovce, neimajuće pastira. To je usilovalo i provincijala Ivekića, da bude župnikom u Dôcu kod Travnika, da tako podmiri bar jednu župu, na štetu dakako svoje težke i velike službe.[13] Novi biskup s toga stade kucati na sve strane, nebi li mu otvorili i kojeg još klerika u zavode primili. Ne znamo, u koliko je bio sretan, ali doisto je pokazao i tim svoju ljubav i odanost reda, kojemu je pripadao.

Učiniv što se je dalo, odvaži se na pastirski pohod po Bosni i Hercegovini, a najprije zadje Krajinom. Upravo gorko jadikuje

---

[10] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[11] Ondje.
[12] Ondje.
[13] Ondje.

nad žalostnim položajem svoga puka, te premda su katolici bili razsijani po gorama i šumama, ipak bi se okupljali oko novog apoštola pod vedrim nebom, na kojem groblju, da čuju rieči istine i života.[14]

U to nadodje i godina 1806, nesretna po obe posestrimske zemlje. Mostarski ajan Dadić podiže vojsku na Crnugoru, pa povede sa sobom i raju, a pred katolicima fra Nikola Ilića. I ovaj se put mostarski muhamedanci izhodaše po siromaškim selima pljačkajuć i otimajuć, a Crnogorce jedva i vidiše. Nješto težja zadaća bijaše povjerena njihovoj braći u Bosni. Ljuti progoni i grozna tlačenja pobunila su već bila Srbe, a kada g. 1804 srbske dahije pomoriše najuglednije knezove one pokrajine, ustane najprije Šumadija pod Gjorgjem Petrovićem, prozvanim obično Kara-Gjorgjem, koji je njeko vrieme i hajdukovao. Imajuć na čelu ovog junačkog vodju, Srbi natjeraše Turke u škripac, a vlada carigradska naredi sada (1806) Bošnjakom, da skrše ove hrabre borce. Vezir Sunaj-paša diže silnu vojsku i ljuto se je hrvao cieloga ljeta. Dok je on vojevao, njegov namjestnik, njeki beg iz Duvna (Teskeredžić?) posluži se ovom zgodom, da sebi što skuči, te počme zahtievati od fratara veliku globu, jer da je fojnički samostan iz nova načinjen. Gvardijan ovoga manastira ne htje dati ni pare mita, već uzmavši sa sobom dva katolika, ode k veziru u logor i predstavi mu cielu stvar, a ovaj izda naredbu svomu zamjeniku, da u njih s mirom stoji, dok se on ne povrati. Uzprkos i ovoj zabrani sami sutjeski samostan, dade 400 groša ovomu silniku, a fojnički zaisto i više.[15] Ovaj isti beg bio je valjda uzrokom, te je duvanjski župnik fra Jozo Ivić bio tužen, da je iz turskog groblja vadio tursku djecu, pa ju tada krstio i prenosio u kršćansko groblje. Premda je tužba sama po sebi bila nevjerojatna, ipak sa župom zajedno štetova 3000 groša, svotu za ono doba veoma veliku.[16] — Uzalud su ove godine (1806) franjevci bili dobavili ferman, da ne plaćaju ništa činovnikom za popravu kuća i ograda, buduć su ovi i na dalje tražili i iziskivali silne iznose, te su oni bili primorani dobaviti i sliede-

[14] Ondje.
[15] Sutjeski ljetopis.
[16] Fojnički arhiv.

ćeg ljeta sličnu naredbu.[17] — Iz istog doba imamo izvješće biskupa Ilijića o stanju katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, po kojem je bilo u ovome vikarijatu:

katoličkih župa . . .	35,
„ kuća . . .	12835,
„ duša . . .	114391,
redovničkih svećenika .	79,
svietovnih „ .	9,
redovničke braće . . .	11,
franjevačkih novaka . .	10,
„ mladića .	20.

Nusuprot hrišćani su imali:

župa	374,
crkvica	50,
samostana	12.

Isti biskup Ilijić javlja na dalje o svojih nevoljah: kako mora na 2 sata iza podne misu govoriti, penjat se po planinama, spavat na kostretnom pokrovcu u klieti te svim oskudievati prigodom svoga pastirskoga pohoda. Hvali se, da je razširio u bosanskom puku pobožnost prama presv. Srcu Isusovu, te kako je obilate oproste izprosio svim, koji budu ovu nabožnost ovršavali.[18]

Ovog njekako doba sbio se je na Kupresu veoma neugodan slučaj, koji povuče sa sobom veoma neugodne posljedice za onaj puk. Katolici na Božić stojeć kod sv. mise u njekakvoj pojati, čuju na jednoč, da se je sgrada zapalila i svi polete na polje. U toj pobulogi biše pogažene dvie djevojke, dvie snaše i dva momčuljka, pa zato Turci uzmu im 4600 forinti, usljed čega mlogi moradoše sve razprodati, pak se razseliti.[19]

Hrvući se ovako sa svimi tegobami svoje velike službe, koje se danas jedva dadu i zamisliti, živili su u skrajnjem siromaštvu. Upravo je grozno, kako tužno nariče Miletić za svojim prvašnjim stanjem, te poredeć sa tadanjim, veli, da je bio daleko sretniji u samostanu, nego li je sada pod mitrom. Medjutim hvali se s bra-

[17] Ondje.
[18] Vjeroplodničin arhiv.
[19] Ondje.

ćom franjevcima, jer da mu ova ne daje potrebita za život, morao bi ili prosit ili za kakav zanat prionuti.[20] I tako su morali franjevci svojom milostinjom nesamo sebe uzdržavati i braniti slobodu sv. vjere kod lakomih Turaka, već još i s biskupima lomit i zadnji zalogaj hljeba, dočim bi trebalo, da ovi njima daju podporu.

Dok su franjevci i njihovi biskupi ovako kukavno životarili, razmahao se je bio ustanak srbski i crnogorski. Turci, ustravljeni njihovom ratobornošću, drhtali su od sama glasa, da se njihove čete približuju bosanskoj granici. Podigavši silnu vojsku, da suzbiju ove hrabre ustaše, pokupe od raje oružje. Pošto je tada u Travnik stigao i francezki konzul, pomisliše, da će im i silni Napoleon u pomoć priteći. Mjesto da ublaže kršćanom i onako nesnosno stanje, oni u svojoj mržnji protiva raji prevrše svaku mjeru. Svakovrstna nasilja, ratni nameti, skupoća hrane i sveudiljni prohodi jenjičarskih četa stjerali su bili kršćane na prosjački štap. Da nije takim prilikama ni franjevcem praštano, možemo i sami nagadjati. Jednoč uvrati se njekoliko muhamedanaca u Sutjesku, ter izazvavši u dvorište gvardijana, s golim nožima nasrnu na njega. On videć se u nevolji, stane im se umiljavat i dočepav se vrata, umakne u samostan. Turci se sad nadjoše u škripcu: manastir utvrdjen za ovakih pohodjana, mogao je odoliti mlogim napadajem, dočim su oni bili obkoljeni oda svuda visokim zidom i malo je trebovalo franjevcem, da ih tu poubijaju; pak s toga i oni nagnu bježati glavom brez obzira.

Nesretnije prodje tramošnički župnik fra Lovro Milanović, putujući u župu Dubrave dne 3. veljače 1807, jer bi ubijen iz puške od Muje Arnauta, subaše Osman-bega, kapetana Gradačevića, kraj sela Turića. Na tužbu katolika ne htje ništa gospodar mu učiniti, osim što ga odpusti iź službe. Ipak se nije nanosio glave, buduć ga ubi njeki ciganin iz kubure na mjestu.[21] Župa Tramošnica dugo je iza toga ostala brez svećenika, dok nije sami kapetan obećao štitit mu život.[22] Grob ovoga franjevca narod svih vjera

[20] Ondje.

[21] Obširniji opis u djelu: „Stanje redodržave Bosne Srebrene“, napisao fra Martin Nedić, Djakovo 1884, str. 107—8.

[22] Ondje.

veoma časti, a katolici štuju ga kao mučenika; pošto je iz mržnje prama vjeri ubijen.

Srbija je medjutim izgledala kao kakvo taborište (logor), te je ove godine pošlo za rukom različitim vojvodama različita mjesta zauzeti, te poslaše svoje uhode i u Bosnu, da nagovaraju kršteni narod na obći ustanak, ne bi li im pošlo za rukom, da skinu s vrata svog tlačitelja. Dapače Kara-Gjorgje bio prešao Drinu i pružio ruku bosanskoj braći. Franjevci premda su duhom stajali na strani srbskih oslobodioca, uvidjali su ipak, da im nije moguće bilo pridružiti se njima, dok su oda svuda opasani gvozdenim lancem velikih gradova, naseljenih muhamedanskim stanovničtvom, a bili dosta udaljeni od pobunjene države. Pa i broj muhamedanaca, kao i njihova moć odvraćala je franjevce od te zamamne, ali nepostizive namisli, pak s toga su savjetovali katolikom, da se mudro i obzirno vladaju, a oružja ne spopadaju, dok tomu ne dodje bolja hora. Osim toga i zima je bila preveć oštra (1807—8, poskapala mnoga marva i hrana poskupila.[23] — Nu tiem radje ustaše bosanski hrišćani, te pošto ni oni ne mogoše oslonut se na srbske čete, zasnovaše hajdučke sborove, pak stanu na sve strane ubijati ljude, a djecu otimati, da ih ubiju ili ucjenu za nje uzmu. Da se ovim trag zamete, digoše se silni panduri, te stadoše svuda vješat krive i prave, medju ostalimi dva katolika iz Borovice, druga dva na kolac nabiše, četvoricu pako u Visokom pogubiše.[24] Potvora je bilo i ove godine, a franjevci svaku platiše globom, nu svote bijahu znatno manje od onih prvašnjih godina.

Ovom obćom pobulogom posluže se i mlogi muhamedanci, te se odvrgoše u hajduke i stanu kojekakva zločinstva izvadjati. Medju ostalimi izadjoše na zao glas tri bega i brata Fetića, koji su stanovali na Usori, kraj sela Žabljaka. Ovi počmu (1809) puteve zasjedati, kršćanske žene skvrniti, otimati i ubijati, te u svom biesu više puta udariše i na sutjeski samostan, al biše svaki put oštro dočekani i odbijeni. Ipak visočki kadija potvori fratre, da im idju na ruku, te ovi mlogo za to pretrpiše. Njihova nedjela dozlogrdiše

---

[23] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[24] Ondje.

i turskoj oblasti, te ih s topovi obkoli i pogubi, a kuće do temelja razori.[25] Osim ovih napadaja i drugih je bilo, i to od prvih bega, nu pravda se nije obazirala na tužbe progonjenih franjevaca.

Njegdje početkom ove iste (1809) godine snadje nova kušnja naše franjevce od strane domaćih po vjeri. Svietovnji svećenici po Dalmaciji podgovoriše ono malo popova, koji su se nalazili po Duvnu i Hercegovini, da rade o tomu, kako bi se duhovna pastva oduzela franjevcem i predala svietovnjemu svećenstvu. Ovim podje za rukom naći dvanaest seoskih knezova, koji podpisaše takovu molbenicu, upravljenu na Vjeroplodnicu. Istu napisaše u talijanskom jeziku, a onim seoskim starješinam dadoše zamamljive naslove Conti (grofovi). Sv. sbor za širenje vjere držao je, da su molitelji članovi visokog bosanskog plemstva, a pošto je i sám tu želju gojio, da i ovdje zavede svietovnji kler, upita oba biskupa, Ilijića i Miletića za savjet, da li tomu koraku prijaju domaće okolnosti. I jedan i drugi upozoriše Vjeroplodnicu, da se tu krije varka, podpisani Conti da su prosti seoski knezovi, a da nije shodno sada franjevce odstraniti, kada najveću potrebu imaju od njih biskupi, koji se uzdržavaju od samostanskih dohodaka, ter bi inače bili usilovani ili prosit, ili kakav zanat provodit, ili od glada pomrieti; osim toga, da oni sada odkupljuju slobodu vjere, a puk još se tomu protivi, pak da nije moguće franjevcem nositi tolike terete, ako bi jim se oduzele župe.[26] Ovo su oni tim toplije zagovarali, pošto i ono malo popova bilo je slabo upućeno u bogoslovje, te još lani Ilijić bio odlučio, da neće više rediti popa glagoljaša.[27]

Medjutim zadesi fojnički samostan i opet nova bieda. Ali-baša Kučuk tuži gvardijana, da je njegov štenac sa Selakovića došao na brdo Križ i pojeo mu ovcu. Pošto su se tada bavili vezirevi izaslanici u Fojnici, dobavi preko njih vezirevu naredbu i drža gvardijana osam dana u zatvoru, te najposlje morade dati pašalijama 300, a Kučuku 10 groša za ovcu.[28] Premda je tužba sama sobom bila nevjerojatna, ipak na suhu platiše ovcu, a toga trijestero

---

[25] Sutjeski ljetopis.
[26] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[27] Ondje.
[28] Kristićević-Enchiridion p. 53.

ljudma, koji su tobožnju pravdu krojili. — Uz to su turski čopori povlačili se Bosnom, a najradje napadali na franjevačka prebivališta, te uzimali sve, što su nalazili.

Ove biede baštinilo je i ljeto 1811, a iz dana u dan sve to većma propadalo je katoličko stanovničtvo, tako, da je mogao Miletić pisati, da „će bosanska misija brzo svršiti, ako joj se Bog ne smiluje.[29] Istina, mložtvo doseljenika od svake narodnosti i države dolazilo je tada u Bosnu, al su obično to bili ljudi veoma pokvareni i brezbožni, te su služili samo na sramotu katoličkoj vjeri, a na sablazan cielomu bosanskomu pučanstvu. Mlogi bi se odmah izturčili i Turkinjama ženili, a koji bi u vjeri i ostali, oni bi se uz mogućnije begove prislonuli, žene otimali i kod kadije vjenčavali, prezirući zakon božji i crkveni. Koliko su ovi tobožnji katolici jada zadavali svojim biskupom i dušobrižnikom, dajuć zle primjere, rušeć svećenički ugled i napadajuć oružanom rukom na svoje pastire, ne dá se tako lahko opisati,[30] te će još dugo pučka predaja pripoviedati nam biede i nevolje, koje su snalazile župnike zarad ovih prebjeglica. — Ovomu nadodje još jedna nezgoda. Buduć je granica bila na sve strane zatvorena od više godina, te samo kriomice se prelazilo, nije se moglo nabavljati crkveno ruho i posudje, a usljed toga nastala velika oskudica i neprilika: ruho se bilo već poderalo, posudje polomilo, a knjige liturgične nisu već ništa vriedile za uporabu. Srećom ovimi stvarmi još su obilovali samostani, te su oni uz neznatnu odštetu ovake stvari dielili dozvolom sv. stolice.[31] Biskup Miletić uz to se pobrinu, da se domaći krojači i zlatari (kujundžije) ovake stvari nauče praviti, ter slične predmete počeše osobito u Fojnici izradjivati, a svuda se još mogu naći po župah kaleži, odlikujuć se čvrstoćom kovine.

---

[29] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[30] Ondje.
[31] Ondje.

XXIII.

Franjevci za posljednjeg jenjičarskog brezvladja.

(1813—1835.)

Bosanski i hercegovački muhamedanci nesamo da se nisu zadnjih vremena odrekli svojih težnja za samostalnošću svoje domovine, već su tu namjeru dosliedno gojili i svaku priliku upotriebili, da iznesu na vidik svoje nezadovoljstvo s Portinom politikom. Oni su za sve budno pratili razvoj rusko-turskih ratova od godine 1806—7, te onog od godine 1809—12, u kojem je znamenitu ulogu imao Bošnjak-aga, kao zapovjednik Ruščuka, oba poduzeta za oslobodjenje slavenskih pokrajina, te ako i nisu imali velika uspjeha za ove, ipak su odkrivale težke rane na tielu turske carevine. Nezadovoljsvo s tako slabom vladom u Carigradu jednako su dielili bosanski kao i hercegovački muhamedanci, nu ovi od naravi živahniji i ratoborniji ovaj put stupiše na čelo nezadovoljnikom, tim više, pošto su uvidili, da Porta nije u stanju savladati ni srbskog ustanka, u kojem su seljaci sudjelovali brez ikakve vanjske pomoći. Nada sve izkazaše se Mostarani sa svojim ajanom Dadićem, o čijem samosilju već smo nješto natucnuli. On se je oko godine 1809 bio zavadio s Gavran-kapetanom počiteljskim i pomoćju raje predobio ga, a tiem povisio svoj ugled u Hercegovini. To nisu mogli ravnodušno gledati carski veziri, već su ga višeput prijavili Porti, kao smutljivca i buntovnika. Najposlje bude izaslan Sulejman-paša, da digne nizam (redovitu vojsku), nu Dadić ne pusti ga u Mostar, već se morade vratit s Nevesinja natrag. Čuvši to car Mahmud II., posla svog Tornačiju, da nizami Turke, a vezir

svog muselima, da nizami kršćane. Medjutim na prieko umrie Ajan, po svoj prilici usmrćen nagovorom turske vlade, te oba punomoćnika udju u Mostar, ukinu bašaluk, Turkom uzeše oružje i toliki strah zadadoše, da se nitko ne smjede ni živ pokazati. Na to stadoše hvatati zlikovce, mloge od njih podaviše, Memiš-agi Dadiću uzeše 14 kesa blaga i napokon ga udaviše, okrenuvši mu sve imanje u begluk (državno dobro). Druga dva sina umrvšeg Dadića pobjegoše u Skoplje k Sulejman-pašiću, a pošto biše odbijeni, odoše u Imotski te se predadoše francezkim oblastima. Mostarani ne htješe dugo trpiti ove stroge poglavice, već poruče po bjegunce, koji vrativ se i sakupiv oko sebe nezadovoljnike, protjeraju vladine ljude iz Mostara i oni pobjegnu u Travnik. Ova nova uvrieda, nanešena carskomu i vezirskomu punomoćniku, silno razjari vezira Ibrahim-pašu te na novo pošalje Sulejman-pašu s vojskom na Mostarane. Adž-aga Dadić čuvši za to, pozva Voljavicu, blagajskog ajana, te zakrče klance i puteve, imenito bijaše dosta vojske u Brotnju u Creinu dvoru. Kad su čuli, da je paša stigao u Ljubuški i vidio se u škripcu, obrate se na franjevce, da im oni s rajom podju u pomoć, imenito pisaše mostarskomu župniku fra Miji Nikoliću, blatskomu fra Filipu Letiću i brotnjanskomu fra Jaki Jeličiću, da dignu od kuće po čovjeka i odu na medju protiva paši. Do malo dana poruče, da se digne svaki, koji može pušku ponietu. U isto doba i Sulejman-paša potraži franjevačku pomoć, da savlada ustaše, te zovne k sebi ljubuškoga župnika fra Franu Kraljevića, pak mu naredi, da piše od njegove strane svim hercegovačkim župnikom, da zabrane puku ići proti carskoj vojsci, a dva puta pisa oštru bujruntiju na fratre i katolike, da mu dodju u Ljubuški naoružani, drugčije da će bit poharani i poubijani, a najposlje posla istoga ljubuškoga župnika po franjevce. Ovi premda nisu se mogli nadati nikakvoj polakšici svoga tužnoga stanja, sve kad bi ustaše pobiedili, ipak ne htješe, uzprkos svim prietnjama, poslušati pašu nit puku šta o tome govoriše. Pritrpiše medjutim dosta muke od Mostarana, a osobito od ajanovih sluga. Dok su ovako jedni i drugi tražili od franjevaca podporu, Mostarani zakrčiše puteve iz Ljubuškoga u Mostar, i pošto nebi moguće provesti vojsku, paša sa sramotom vrnu se u Bosnu. Pri povratku pašini četenici biše iz-

grdjeni i orobljeni, a njeki i poubijani. Prisilivši ovako pašu na uzmak i Mostarani se vrate svojim kućama, te Dadić zadrža grad, a Voljavici dadoše kuće u Crnici, prije se izmirivši medju sobom.

Nu za malo je trajao ovaj domaći mir. Voljavica sakupi oko sebe sve same pijance i zločince, te stane s njima piti i buku praviti, da nije moguće bilo ženskadiji na dvor pomolit se, a uz to snovao je, kako bi Adž-agi Dadiću naškodio. Uzalud su ga opominjali triezniji ljudi, da se toga prodje; on ne htje o tome ni čuti. A kada Dadić potraži danjke, Voljavica usilova mostarskog župnika, da piše drugim franjevcima, neka zabrane puku išta davati, inače, da će i njemu isto morati dati. Iza toga buknu očita svadja izmedju oba poglavara te dodje do okršaja. U pomoć Dadiću dodjoše Drežnjani i Bielopoljani, te u mrkli mrak udarivši jedni s prieda, drugi od otraga, zametnu se tako žestoka bitka, da se je od česta pucanja vidilo kao u danu. Napokon Voljavica uzmakne u Crnicu, a odtale preko Dubrovnika u Egipat. Bježeć udari na župske stanove u Mostaru i Čerigaju, te počini na oba mjesta velike štete. Sada se i Dadić izkrenu proti franjevcem. Čuvši, da ih je Voljavica k sebi zvao, strašnu viku počini na mostarskog župnika, govoreči: „Vi ste fratri služili se - s Voljavicom, ter zabranjujete kupiti carevu miriju (danjke), a ti si i knjige pisao, da meni raja ništa ne dá, pa ni istih jaja. Znaš li, da ću vas sve povješat?“ Uzalud mu se je izpričavao, da je bio silom natjeran, a da oni nisu ništa puku govorili, sa svim tim strpa ga u tamnicu i zaiska mu 30 dukata i konja. Tako isto htjede oglobiti i župnike u Blatu i Brotnju, nu prijatelji za njih skočiše te prodje sve na 12 cekina.

U to vrieme promieni se i vezir, a dodje na Bosnu Silihtar Ali-paša, daleko gorji od prvoga, te odmah poče kupit vojsku proti Srbom, poslavši u Mostar Imšir-pašu, da digne Mostarane i pohvata Dadiće. Ovaj, od naravi blag, udje mirno u onaj buntovni grad, prizovne k sebi franjevce i naredi, da mu pomognu hvatati buntovnike ili mu bar jave, gdje se nalaze, inaće da će njihove glave za zločinačke otići, a imanje da će im u begluk se okrenuti. I novi muselim Kajtaz to isto prikriči, prieteć, da će sve povješat o kućnih vratih, a zatim porobit i popalit, koji budu sakrit kojeg buntovnika. Adž-aga Dadić pobježe u Metkoviće, pa odtale stane raz-

pirivat bunu i naredjivat raji, da ne sluša muselima, već stoji pripravna, udarit na muselima, čim on dadne zlamenje ustanka. „Evo muke, brate“, veli bezimeni ljetopisac, „svaki k sebi zove i svaki prieti; k sebi zovu, kad im muka dodje, da ih raja brani, a kako se malo smire, odmah su svi protiva raji i fratrima; onda biju, otimaju, kuće obijaju i robe, ciene i globe na svaki način, tako, da fratri ni drugi siromasi nisu u stanju, ni zalogaj kruha od njih s mirom izjest.“ Kraj svih prietnja muselimovih Dadić dodje u Iliće, te zametnuvši svadju, protjera Kajtaza, koji pobjegne težkom mukom u Stolac, što čuvši vezir, dobavi ga u Travnik ter mu odsječe glavu, budući nije poubijao ili pohvatao Dadića sinove, kako mu je bilo naredjeno.

Posve je naravno, da su ovi odpori bili tumačeni u Travniku, kao i drugdje, da su napereni proti samoj turskoj vladi, a počem su bili upleteni u to katolici i hrišćani, franjevci su takodjer bili smatrani kao buntovnici, ne obziruć se na to, da su preko volje morali podpomagati silovite Mostarane. Godine 1812 tu se je bio desio i biskup Miletić poradi sv. potvrde, te su ga bili obletili Turci mostarski, da i on pristane uz njih. Nu on se je sretno izmaknuo, pobjegavši obnoć iz onoga grada.[1]

Ova uzpostava buntovničke vlasti, zatim uzgornost mostarskih muhamedanaca, koji su se sada (1813) vraćali pobjedonosni iz Srbije, zadadoše silu neprilika krštenomu narodu u Hercegovini. „Srditi i opaki,“ veli naš ljetopisac, „nebi dali sa sobom govoriti, nego bijahu počeli otimat od siromaha svaku stvar, prieteći i psujući: Ja sam bio na vojsci, ja sam se s Racima bio, a vi ste ovde zevak provodili. Ovliko sam potrošio, tko će mi platit, nego fratri i raja.“ — Uvidi napokon i Dadić, da će mu bit uzalud, opirat se veziru, pošto su već i srbski vodje morali se razbjeći kojekuda, a tim bile slobodne ruke Osmanliji, da ga skuči pod svoju vlast. Pak zato poče tražit, da ga vezir ostavi u miru, a on stade obećavat, vierno služiti sultanu. U tu svrhu prinuka vladiku i druge hrišćanske prvence, da pišu veziru od strane svojega naroda, kako ga sva raja želi, da joj bude i odsele glavar. Zatim obrati se i na franjevce, nu oni siti njegove samovolje, odprto re-

[1] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.

koše, da oni nisu voljni nit koga metnut ni skinut, već da će primit, koga im stariji pošalje, a grad primi. Medjutim vezir ne htjede o tome ni čuti, već odluči pokoriti Dadiće po što po to, ter naredi Mustaj-paši Sulejmanpašiću, priškorkom Ćori, da idje s vojskom na Mostar, a da mu podje u pomoć Omer-paša Stočanin, Ibrahim-paša Trebinjac i Derviš-paša sa Zahuma, sva tri promaknuta na pašinsko dostojanstvo, da se odvrate od Dadića. Mustaj-paša došavši u Županjac, odpoče pregovore s Mostaranima o predaji, a Derviš-paša ne čekajuć drugova, upade u Blagaj i tu se zatvori. Nu i Mostarani ne biše lieni, već ga obsjednu i prisile, da im uruči natrag ovu tvrdnjavu. Dogovori se razbiše i Mostarani razviše svu silu, da suzbiju na sve strane svoje neprijatelje, te zatvoriše sve klance, kroz koje je mogla doći vojska do Mostara. I ove pripreme zadadoše mlogo muke i žalosti katolikom, goneć ih gole i bose, gladne i žedne, brez oružja i streljiva u gorska ždriela. I iz gornje Bosne vezir odpremi jaku četu, a prid njome Srebrenicu-pašu, a ovaj opet potjera sve, kuda je prolazio, medju ostalimi i dva franjevca, naime fra Baru Tucakovića i fra Luku Vidovića. Za njim se natisnuše i Sarajlije listom, da oslobode Mostarce, ter stigavši spomenutog pašu u Goranim u Neretvi, s njime se potuku i pašu pogube, te se vrati njegovo družtvo kući, dosljedno i franjevci. Nakon duge i krvave borbe potisne vezireva vojska mostarske četenike i dne 21. travnja 1814 unidje u Mostar, a Dadići i opet žive glave iznesoše, nu malo kašnje na izdaji izginuše. Sad nasta ratni sud svima, koji su Dadiće pomagali, pak i franjevcima. Pašin ćehaja prizva tri obližnja župnika i upita ih, zašto su vojevali protiva caru, te naredi, da sve mužko od 7—80 godina sutradan dovedu pred pašu. Moremo sami zamislit strah, koji nasta medju katolici i franjevci, držeć, da će ih sve izsjeći. Plačem i moljakanjem umekšaše se i ona divlja srca te napokon iza težkih kušnja i prietnja bi oprošteno hudomu narodu, koji je usilovan laćao se oružja, da obrani gorje od gorjih.

Kroz to vrieme i vezir je držao na oku bosanske franjevce te potraži (1813) od samostana fojničkoga i kreševskoga pouzdane jamce, da ne drže strieliva i oružja kod sebe, veoma ih uznemiri, a onda oglobi. Sutjeski samostan pribojavajuć se te napasti, podkuči veziru i drugim udvoricam 2100 groša i očuva se. Učestaše

medjutim i koje kakve tužbe ter šest puta moradoše novcem se odkupiti. Vezir javno ukori franjevce, da šuruju sa Srbima i u malo da ne posječe sutjeskoga gvardijana.[2]

Dok je ovako svuda vrelo i kipilo, biskup Ilijić pade na smrtnu postelju i preminu dne 1. ožujka 1813, oplakan braćom radi svoga znanja, gorljivosti i odvažnosti, kojimi je pokrio sve ostale slabosti, a upravu vikarijata nasliedi Miletić.

Jedva da su bili savladani Mostarani, al se pobuniše i Sarajlije proti veziru Derendeli paši, pošto je počeo krnjiti njihove njeke sloboštine. Za obranu svojih povlastica Sarajlije spopadoše oružje i pozvaše vezira, de se podvrgne šerijatskomu sudu, a kad ovaj ne htje, već stade prikupljat vojsku, Sarajlije pohitiše, da ga na njegovu pragu opamete, i dočim je glavna njihova sila kretala drumom preko Kiseljaka i Busovače, druga jaka četa išla je kroz Visoko i Zenicu, ne bi li zašla za ledja veziru. Bojna osnova izpadne im za rukom. Pašin ćehaja poleti im u susret i sukobi se s njimi kod Divjaka, pol sata sjeverno od Viteza, i buduć su Krajišnici opomenuti usried boja ćehaju izdali, a četa od Zenice zašla mu za ledja, ni njemu druga ne preosta, nego pobjeć i donieti veziru glas, da su predobiveni, te obojica preko Vitovlja uteku u Jajce.[3]

Već iz ovih dogodjaja razabiremo, kako je nizko palo u očiuh Bošnjaka i Hercegovaca vezirsko dostojanstvo i ugled carigradske vlade, premda je bio tadanji vezir čovjek veoma strašan i okrutan, koji je odprije bio vodja Krdželija, ili ti bolje od 12.000 razbojnika, s kojimi je napadao nesamo na putnike, već i na gradove balkanskog poluotoka. Oružničtvo sastajalo je iz ljudi šutlivih svadljivih, koji bi hotimice po čaršiji sviet uznemirivali i stvari otimali, a došavši gdje, da prenoće, činili nasilja svakojaka.

Na ovaj način razmahao se je bio gradjanski rat i dosta nevolje uzrokovao kršćanskomu stanovničtvu, morajuć služit i pomagat obima strankama, te opet biti krivu kod obojih. Osim toga već lanjske godine kuga se je bila pojavila u Mostaru, a ove (1814) godine buknula i u Sarajevu, te se razširila svom Bosnom i tra-

---

[2] Sutjeski ljetopis.
[3] Kristićević op. cit. p. 89—91.

jala pune tri godine, zametavši mloge obitelji, opustivši sela i gradove i prepolovivši pučanstvo. Groznu ovu pošast pratio je i veliki glad, ter su tri najžešća bića u svoj svojoj strahoti harala ove biedne i od sebe pokrajine, naime kuga, glad i rat.

Franjevci kao da podvostručiše svoju okretnost i požrtvovnost prama svomu narodu, posrćuć za njim po šumam i planinama, kamo se je skrivao od kuge i gladi, te je nastojao izkazat i svoju harnost. Ovom prilikom mlogi darovaše dio svojih zemalja samostanom, a kad htjedoše franjevci to zavesti u javne knjige, Turci se uzprotiviše, govoreći, da se moraju upisati na osobe. Parba se diže u Travnik pred vezira, a ovaj ne htje priznati ni carevih fermana, jer jih tobože ne bijaše u njegovu zapisniku. Franjevci se dosjetiše, šta se traži, te mu dadoše 1250 groša, a on sutradan izjavi, da je našao zavedene fermane, al na kraju, i tako zemlje biše stalno privezane za samostane.

Još su žalostnije viesti prispjele u Rim godine 1815 o položaju franjevaca i katolika. Bosanski vezir toga je ljeta strašno oplienio narod, kuga je morila, a glad mučio, da su i njeki franjevci pobjegli bili u Dalmaciju. Kuga uz to proriedila i mloge redovnike, te su samostani i župe skoro zapuštene bile. Imali su dvaestak mladića za višje nauke, nu nisu ih imali kuda poslati.[4] U sličnoj biedi, pa i većoj, nalazili su se bosanski katolici. Ovladavši glad i skupoća, biskup Miletić i franjevci dielili su desnom i lievom, nu ne mogoše svoj braći priteći u pomoć, mlogi od njih izprodavaše zemlje, a najposlje i odjeću sa sebe, te ipak jedva tretina osta živa.[5]

Pa i ova božja pokaranja lakše su se snosila, nego silne nepravde, koje su bosanski muhamedanci neprestance činili siromašnoj raji, tolikom bezobzirnošću, da su baš tražili i trag im zamesti u ovoj zemlji. Biskup Miletić živo ocrta ove nevolje i nasilja u posebnoj spomenici, koju (g. 1816) uruči austrijskomu konzulu u Travniku, pukovniku Pauliću, a ovaj opet odpravi ju ministarstvu vanjskih poslova u Beč, da bi ono uznastojalo ublažiti nevolje svećenstva i naroda katoličkog u Bosni. Ove tužbe nadjoše odziva kod

---

[4] Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.
[5] Kristićević op. cit. p 92.

cesarskog dvora, te isti saobći ih najprije papinskomu nunciju, a zatim uputi carskog poslanika u Carigradu, baruna Stürmera, da uloži sve svoje sile, kako bi olakšao položaj ovostranih svojih jednovjeraca, a u isto doba izrazivao je bojazan, da se neće moći ništa postići, usljed uzgornosti i odpornosti bosanskih muhamedanaca, koji su premalo štovali svoga vladara, a još se manje obazirali na njegove naredbe. I konzul Paulić dobio je naputak, šta da čini sa svoje strane u tome poslu, te se je okoristio prvim posjetom kod novoga vezira Sulejman-paše, rodom Bošnjaka, i stade mu živo preporučivati franjevce njegovoj osobitoj zaštiti i obrani. Vezir mu reče od prilike ovo: „Vi vrlo dobro poznajete razliku, koja postoji medju katolici i grčko-iztočnjaci, a znadete i to, da se možemo pouzdano osloniti na viernost onih, a ni pošto ovih. Ja sam uviek bio zadovoljan ponašanjem ovdješnjih katoličkih svećenika. Tako vrle i vierne osobe zaista zaslužuju nesamo da budu preporučene, već i zaštićene. U slučaju, da proti mojoj izričnoj volji budu što uznemireni, nek se obrate na me oli na vas (konzula); i ja ću im odkrojit pravdu.“ Napokon zamoli konzula na prijateljsku, da to javi franjevcem i uvjeri ih o njegovoj naklonosti.[6] Mi ne znamo, da je i jedan carski namjestnik ovako liepo govorio o franjevcih i da je duboko sažaljivao nepravde, koje su im činili bosanski muhamedanci, a ovo nam je tim dragocienije priznanje, pošto je poteklo iz usta rodjena Bošnjaka, koji je franjevce od djetinstva spoznavao, te kao naobražen i pravedan čovjek ćutio se dužnim, toli pohvalno se o njima izraziti. Zaisto, da je više bilo uvidjavnosti u bosanskih muhamedanaca i nješto više savjestnosti, ne bi franjevačka prošlost crnim bojama ovjekovječila svoje patnje nit nedjela svojih gospodujućih jednoplemenika. — Iz ove iste izjave njekako tužno proviruje silno bezvladje i divlja samovolja, koja je tada trla siromašnu raju. Već ni carski namjestnik nije mogao zajamčiti franjevcem, da će moći odsele mirno živiti pod skutom njegovim.

Pa ni ovaj vezir nije mogao odoliti napasti, da štogod izmakne od franjevaca, te odmah zatim prizovne sva tri gvardijana

---

[6] Starine jug. akad. knjig. XVIII. str. 104—105. — Vjeroplodničin arhiv sv. VIII.

i reče im, da je stigla naredba, da i od njih pokupi harače, kao što i od drugih carskih podanika; a kad mu oni stadoše pokazivati svoje fermane, kojimi su oslobodjeni od svih državnih danjaka, odvrati, da su zastarjeli, već da njemu dadnu po hiljadu groša, pak da će im dati dobru bujruntiju i moliti carsku vladu, da ih posve rieši te dužnosti. Njima drugo ne preosta do novac položiti, premda bi daleko bolje učinili, da su i odprije harače plaćali, nego što su toliko blago trošili, izmičuć se od ovoga tereta.[7] Medjutim još je od gladi narod trpio, te je ove (1816) godine biskup dobavio oprost od posta petkom i subotom, na koji su se davno bili zavjetovati bosanski katolici, izmaknuv se kao po čudu od poturčenja u njekoliko slučajeva. Uz to još je nezadovoljstvo ključalo po Krajini i Hercegovini.

Porta nije mogla to ravnodušno gledati, već god. 1818 posla ovamo Derviš Mustaj-pašu, čovjeka žestoka, ali i pravedna, koji odmah izjavi, da će biti strog i neumoljiv, ali i nepristran prama svima. Vršeć strogu pravdu, steče vanredno poštovanje bosanskog naroda, dočim domaći jenjičari moradoše uvući rogove za vrieme njegova upravljanja. On je franjevcem takodjer bio naklon, al nije htjeo, da to bude badava, već je gledao, da skupo plate njegove milosti. Kad htjede župnik u Duvnu svoju kuću pokriti ševarom, a onaj u Rami daskom, paša im dozvoli, nu uze od njih 600 groša, dakle okolo 100 talira. Iza njegova paševanja morali su bit župski stanovi tiesne i kukavne kolibe, koje su se dale iz sela u selo privlačiti, pa ni take nisu se smjele popravljati brez vezirske bujruntije.[8]

Ovako plaćajuć za svaku malenkost, kreševski samostan ugreznuo je u dugove, te su već namjeravali posve ga zapustiti. Nu prije toga odluče pokucati na vratih vanjskih dobročinitelja, te jedan od braće zaputi se u Ugarsku i tamo potraži novčanu pomoć, da se duga izbave. Ugarsko višje i nižje svećenstvo darežljivim se ukaza prama ovim nesretnikom, imenito doprinesoše:

---

[7] Sutjeski ljetopis.
[8] Ondje.

Jegarski nadbiskup	300	forinti,
„ kaptol	200	„
„ kler	901	„
Gjurski „	356	„
Veliko-varadinski kler . . .	65	„
Munkački „ . . .	233	„
Njitranski „ . . .	400	„
Szatmarski „ . . .	100	„
Cistercitski opat	200	„

Ovom svotom[9] liepo se oporavi ona tužna obćina, te je mogla i na dalje uz druge dvie podnositi novčane terete, koje su im znali naprtiti činovnici, a izmisliti bosanski muhamedanci. — Glad je još i sada vladao te su mlogi od njega pomrli. Pa i zima se oteže sve do svibnja, tako da je dne 10. o. mj. snieg još zemlju pokrivao.

Ljeto 1818 bijaše i za franjevce doba odmora, pošto je sada zavladala tišina, kuga prestala a godina bolje rodila. Nu trebovalo je sada popravit štete, nanesene prošlih godina. Ponajtežje je bilo franjevcima, što su se mloge kršćanske sirote izturčile za gladnih godina te premda su sada želile vratit se u kršćanstvo, nisu smjele toga učiniti. S ovoga uzroka, a još više s kuge, katoličko pučanstvo zadnjih dvanaest godina bilo je spalo izpod polovine, jer dočim je 1806 brojilo 114.391 duša, sada ih nije bilo više od 50.928, što je svakako veliki nazadak za tako kratko vrieme[10] — Pa i ovo, što je ostalo, zadavalo je ozbiljne brige svojim dušobrižnikom. Useljivanje kojekakvih prebjeglica urodilo je velikim nazadkom u vjeri i ćudoredju, te se g. 1819 biskup Miletić gorko bieda Vjoroplodnici na nevaljalo življenje i nemar za svetotajstvi pokore i pričesti, te se tuži i na prezir crkvenih naredaba glede ženitbe. Mlogi, kako on pripovieda, nahodeć se u službi ili u kmetstvu razbludnih i silnih begova, otimali su ljepše djevojke i udovice, osobito sa sela, i pošto bi ih oskvrnuli, vjenčavali su kod kadije. Iza njekoliko godina ovako griešna i zloizgledna života dolazili su k župniku i tražili zakoniti liek, nu ni tada ne bi htjeli pustiti svoj plien nit dovoljno okajati svoje zabasanje, pak su i takovi se morali izmirit

---

[9] Ondje.
[10] Ondje.

s crkvom iz sažaljenja prama nedužnim žrtvama njihove samovolje, izpunivši glavnije pogodbe od crkve propisane. Ovi prekršioci crkvene stege i svakoga prava obično su od djetinstva u turskih kućah odhranjeni bili, ili su odrastli, ne čujuć nikakva evangeljskog nauka, a uz to bili siromašni ili pod kakvom crkvenom zapriekom, te bi se inače mučno oženili. Ovo glede domaćih katolika spomenuo je, a još težje tužbe navodi glede doseljenika. Ovi su se izkazivali obično za katolike, ali su širili u prostom bosanskom puku najgadnije brezvjerje, viku su dizali na svećenstvo, prezirali postove, tlačili nedjelje i svetkovine, a izsmjehivali svaku pobožnost. Ovomu izkvarenju nisu se mogli opriet dovoljno franjevci, buduć su župe bile veoma prostrane, sela i kuće na daleko razsijane, a njih bila maloća, te nesamo da su bili katolici slabo upućeni u kršćanskom nauku i življenju, već su češtoput umirali bez svetotajstva, jer nisu mogli župnici svuda doprieti.[11]

Svim tim neredom mogla je još najlakše doskočiti knjiga, u kojoj bi bile iztomačene istine sv. vjere, načela kršćanskoga nauka i dane upute za kršćanski život; a uz to kad bi se jasnim zakonom opredielile župničke dužnosti, kao i one, koje su dužni katolici vršiti, da duhovna pastva bude korisna po njih i crkvu. Pak s toga je biskup Miletić za vrieme trogodišnje kuge izradio taku knjigu, u koju je najprije stavio „početke slovstva", to jest abecedu i prve vježbe za štivo, a zatim dodao obširno „iztomačenje nauka krstjanskoga" u pitanjih i odgovorih, držeć se rimskoga katekizma i obzirući se na potrebe svojega puka, te izdade tu knjigu u Spljetu god. 1815, a pošto je preradio i razširio biskupijske „naredbe" oba djela sada (1819) naknadno podvrže sudu sv. stolice, tim više pošto nije mogao s prvim izdanjem kasniti, ovo se sada razpačalo i osjetila se već potreba, da se na novo preštampa. Naša nije zadaća, da ovdje ocienjujemo vriednost ovih djela, nu moramo opaziti, da su laskavo se izrazili njihovi ocienitelji, a same knjige da su učinile veliki preokret u bosanskih katolicih, buduć se je zavela jednoličnost u molitvama i dala franjevcem pouzdana uputa za sve potrebe župske uprave.

---

[11] Ondje sv. X.

I kraj svih tih briga mislilo se je sveudilj na popravak crkava i samostana, kojim su krovovi bili prognjili. Prošle godine (1819) bivši posve opao krov crkvice vareške, župnik fra Pavao Kolanović zamoli vezira, da ju prikrije, a ovaj potraži 5000 groša, te jedva snizi na polovicu. Buduć je crkva s tom dozvolom bila prekrivena, sada (1820) vezir posla svoje ljude, da razgledaju gradnju i našavši kakve popravke, odmah ju zapale. Da se ovlika šteta ne učini, morade župnik opet dati 800 groša, premda su i drugi činovnici, kao mulla, visočki kadija i vareški naip dosta novca uzeli. Još je nuždno bilo popraviti krov na crkvi i samostanu u Sutjeskoj, te na crkvici u Podmilačju, al nisu mogli sada franjevci skupiti svega novca, što su ga ovaki popravci iziskivali. Pa i druga dva samostana vodila su istu brigu, nu nisu znali, kako će dobiti potrebite fermane. Pak zato biskup Miletić obrati se na Vjeroplodnicu, da ona izposluje carske dozvole i uvrsti u nje popravak svih pet crkava, da se mognu sve te sgrade popraviti, čim oni štogod novca pri štede ili naprose.[12]

Oskudica svećenstva još se je živo osjećala, te deveterica bosanskih klerika na molbu Miletićevu bi primljena u Italiju, a ujedno biše ponovljene naredbe proti onim, koji bi brez velikih uzroka izostali u tudjini.[13] — Pošto je pako i ovom milošću bilo još slabo providjeno uzmložanju svećenstva, Miletić nastojao je, da steče naklonost ugarske vlade, te da se ne zatvore vrata ugarskih bogoslovnih zavoda bosanskoj braći. U tu svrhu često je slao kojekakve starine, našaste u Bosni, na ugarsko namjestničko vieće za kraljevski muzej, a napose poslao je koncem g. 1819 veoma dragocienu sbirku dragog kamenja, zanimivih starinskih novaca, te mu je ugarski palatin Josip službeno zahvalio, preporučivši mu i u napried onaj zavod njegovoj brizi i podpori.[14] Ovim je putem mlogo važnih starinarskih iz mineralogičkih predmeta otišlo iz Bosne, a po tome dobročinstva, koja su franjevci uživali u Ugarskoj, bila su djelom naknadjena, te i danas služe one stvari dokazom ugarskog veledušja i bosanske harnosti prama dobrotvorom.

---

[12] Ondje.
[13] Ondje.
[14] Državni arhiv.

Šteta bijaše i sada, a mi ćemo samo njeke spomenuti. Alajbeg Tanković poće koješta iziskivati od sutjeskoga samostana, a kad mu fratri ne dadoše, tuži ih veziru, koji izasla mubašira, te premda nadje krivim Tankovića, ipak morade mu dati gvardijan 886 groša, a drugih 26 za bujruntiju. Na dalje, njeki Turčin potvori djevojku Mariju Batvić iz Vareša, da se je htjela poturčiti, te ju vezir dobavi u Travnik, silujuć ju, da se prevjeri, a kad ne može ju odvratiti, baci u tamnicu. Dimitriji Atanaskoviću, tumaču austrijskog konzulata, podje za rukom, izbavit ju i poslati preko Save.[15] Ovaj slučaj dovoljno osvietljuje onu dobu, kada je bilo dosta potvoriti, da hlepi tko za muhamedanstvom, pak da odmah priedje u njihovu vjeru. Koliko je ljepše ženskadije ovim sredstvom izturčeno, jedva se dade i naslućivati, kao što ne možemo pojmiti ni drugih bieda, koje su trle bosanske franjevce i katolike.

Godina 1821 bijaše nješto sretnija, jer je tada pokriven samostan i crkva u Sutjeskoj, te crkvica u Podmilačju, radi čega sutjeski gvardijan dade veziru 1250 talira, a jajački župnik fra Stjepo Marković 300 talira, nu ovaj metnuo je dvostruki krov, da se na dulje vremena osigura proti turskoj lakomosti.[16]

Sultan Mahmund II. neprestano je mislio na to, da svoju prostranu, ali u prosvjeti zaostalu državu podigne do one visine, na kojoj su bile kršćanske države u Evropi. On je dobro uvidjao, da njegova carevina iz dana u dan sve to većma propada, slabi i gubi sjaj, koji ju je njegda okružavao. Ostavljen samu sebi, nije odabrao tomu prilična sredstva: on je mislio, kada se rieši samovoljnih jenjičara, poprimi evropejsko odielo, zakone i običaje, preustroji vojsku po novoj vojničkoj taktici, a financije uredi po zapadnom kalupu, da je sve učinio. Nu dublje je trebovalo to pitanje proučiti, temeljitije preinake zavesti, pa i vjeru Muhamedovu Isukrstovom zamieniti, ako se je htjelo dati života truhlomu carstvu, koje su raztrovala sama načela muhamedanske nauke. To bi mu odtudjilo azijske narode, preveć opojene muhamedanstvom, nu zaisto evropejske bi pokrajine lahko na to sklonuo, imenito Bošnjake i Albaneze, koji se i tako živo sjećaju svoga kršćanskoga

[15] Sutjeski ljetopis.

[16] Ondje i u zapisniku župe jajačke.

poriekla, te su se ovom i drugimi prilikami izkazivali spremnimi nu povratak, čim to i političke okolnosti budu savjetovale. Sultan je doisto namjeravao dati kršćanom podpunu slobodu i ravnopravnost sa Turci, al se je varao, kada je držao, da će ovi tako lahko napustiti svoj gospodujući položaj, kao i u tome, da će se kršćani zadovoljiti obećanji ili polovičnimi ustupci. Ovi su u slabosti Turske nazirali bolju svoju budućnost, u premoći Rusije skoro svoje oslobodjenje, a načela francuzke revolucije uzimala sa mah i medju potlačenom rajom, osobito od kada nebrojeni bjegunci poplaviše tursku carevinu i u njoj nadjoše utočište, progonjeni od svojih domaćih vlada.

Pa i ove dosta neznatne želje sultanove nisu mogle naći odziva kod njegovih jednovjernika. Kao da je zla kob pratila Mahmuda II., jer baš ovog doba zasnovaše Grci razgranjenu zavjeru, da se rieše Turčina, na sve pako strane nadjoše iskrenih prijatelja toj osnovi, željnih da Grčkoj, radi starih njezinih uspomena, vrate i staru neovisnost. Ustanak najprije planu (1821) u Rumunjskoj, nu bi brzo savladan. Ozbiljniji buknu u Moreji, te za čas Atena i Tebe padoše u ruke „heteristom“, odavle se pako razširi po Epiru, Tesaliji i grčkih otocih. Na glas o tome ustanku zače sjeća i robljenje kršćana po svuda, a da nije i u Bosni to se dogodilo, zahvalit nam je odvažnosti Dželaludin Ali-pašinoj. On je u strahu držao bosanske jenjičare, javno i potajno uhodio gradove, pa i u iste crkve dolazio.[17] Sarajlije nisu mogli trpiti tako vierna slugu svoga cara te su se često tužili jenjičarskomu agi u Carigradu na njega, koji mu težkom mukom izposlova višje mjesto u vojsci, samo da ode s Bosne. Imenovan seraskerom (vrhovnim vojnim zapovjednikom) u Grčkoj, morade Dželaludin Ali-paša ostaviti svoje mjesto, nu opazi, da su mu to Bošnjaci izposlovali, te uzmavši otrov, umrie u Travniku.

Smrću (1822) ovoga paše kao da se razriešiše ruke bosanskim bašama, ter s jedne strane počeše se opirati preinakam sultanovim, a s druge strane stadoše dodijavati franjevcem, tako, da su morali obnoć stražiti svoje samostane. Pogibelj za njihov život uvidio je i novi vezir Selim-paša, te im dade bujruntiju, da mogu

[17] Ami Bonè, La Turquie d'Europe f. IV., p. 374.

čuvati samostane, te ako bi koga ubili oko svoje ograde, da mu glavu odsieku i pošalju k veziru, a drugi Turci ni na kakov sud da ih za to ne privlače.[18]

Medjutim su još i g. 1824 kreševski franjevci bili u stisci, morajuć popravljat krov na samastanu, a neimajuć za to novca. Miletić ih preporuči novomu papi Leonu XII., zatim Vjeroplodnici, te pošto im papa dade 1000 talira, a rečeni sv. sbor nješto manju milostinju, biskup se pismeno za to zahvali.[19]

Ove godine želio je biskup i osobno otići u Rim, da izviesti sv. stolicu o stanju svoje crkve; nu starost, slabost i težke političke okolnosti smetnuše ga s te odluke, te posla svog tajnika fra Marijana Jakovljevića, a on osta medju svojim stadom kano „veoma potrebit, da Krstove ovce, nalazeće se medju biesnim i grabežljivim vukovima, očuva."[20] — Pa i drugčije nije prestajao ovaj vrli biskup radit o dobru svoga naroda, te razaslavši mloge mladiće na bogoslovne nauke u inostranstvo, još je želio, da koji od njih izuči iztočne jezike, kako bi franjevci imali medju sobom dobre poznavaoce turskog jezika, radi čitanja i sastavljanja službenih spisa, te radi obrane pred turskimi sudovi, gdje su se služili ovim državnim jezikom. Radi toga obrati se na glasovitoga poznavaoca jezika Josipa Mezzofanti-a, sveučilištnoga knjižničara i profesora u Bolonji, da bi poučavao dva bosanska mladića, naime fra Marijana Šunjića, kasnije velikog jezikoslovca, pa i biskupa, te fra Stjepana Matijevića. Riedki jezikoznanac radostno, kako on sam piše, prihvati ovu priliku, da i on što učini za dobro crkve u ovih stranah, a bibiskup i Vjeroplodnica zahvalili su mu. Već sliedeće (1825) godine Mezzofanti pohvali se bosanskimi učenci, pa se je nadao veliku plodu od svoga truda.[21]

Kao što biskup Miletić, isto je tako i Vjeroplodnica budnim okom pratila vjerske i crkvene odnošaje u Bosni. Pismom od 30. lipnja 1826 saobćujuć biskupu najnovije apoštolske naredbe, izdane proti slobodnim zidarima, upozori ga na pogibelji, koje priete

[18] Ondje.
[19] Vjeroplodničin arhiv sv. X.
[20] Ondje.
[21] Ondje.

družtvu od ove bezbožne sliedbe. Listom od 15. srpnja r. g. Vjeroplodnica upozori ga na njeke tužbe, prispjele o njekim nedostatcima pastirske službe po županh, nu ove oprovrže biskup načinom, koji svjedoči njegovu osobitu brižljivost i gorljivost. I sada se potuži na protuzakonite ženitbe turskih štićenika, i ujedno, da mu odilazi tajnik fra Gabro Barišić za aleksijskog biskupa u Albaniju, koji mu je olakšavao težki teret službe i osladjivao čemernu čašu svakojakih jada, što ga muče.[22]

U isto vrieme odvaži se sultan Mahmut, da mačem izkorieni silne jenjičare, i dne 16. lipnja (1826) ukinu ih na vieke. Dočim su Turci u Bugarskoj i Rumeliji primili mirno ovu naredbu, Bosna i Hercegovina uzkipi od biesa i žestine, bosanski pako muhamedanci izjaviše, da neimaju potrebe od sultana, da nose na sebi krst, ciljajuć na kajiše unakrst prisumićene kod novih vojnika, a u istinu mrzeći na ravnopravnost s kršćanima i na tiesno odielo, koje se je zavodilo. Znajući sultan za ovu opornost, posla u Bosnu Hadži-Mustaj-pašu sa šest punomoćnika, koji čim dodje u Travnik, stade kovat lance, a tvrdit i popravljat tamnice, gdje će zatvarat i mučit državne buntovnike. Ovo, a zatim glasovi o njegovu dosadanjem krvoločtvu, s kojeg je vlastitog sina živa izpekao radi male krivice, Bošnjake silno uznemiri te se počnu laćati oružja. Najprije ga u dvoru obkole, da se nije smio na bio dan pomoliti, a guste su gomile kamenja po travničkoj čaršiji ležale, da se oni kamenuju, koji bi se usudili zagovarati nove uredbe. Vezir, videć se u škripcu, u siečnju 1827. godine pobjegne preko Srbije u Carigrad i javi sultanu za bosansku pobunu. I najumjereniji muhamedanci moradoše popustiti ovoj bujici, a osobito poslje pošto Sarajlije kamenovaše Nakib-efendiju Šerifovića, ugledna rodom i umom, koji se je držao careve stranke i narod umirivao. Nastojalo se je, da se i katolici upletu u ovu oružanu bunu, ali franjevci ove odvratiše od toli štetna po njih koraka.[23] Al ni Mahmud II. nije bio čovjek, koji se je plašio zaprieka, već je bio odlučio izvest preokret u državi, makar ga to stajalo i života, ter naredi Abdul-Rahman-paši, da se spremi i ode u Bosnu, pa ukine jenjičare kako znade.[24]

---

[22] Ondje.
[23] Ondje.
[24] Sutjeski ljetopisi.

Dočim je ovako nezadovoljstvo prelazilo u oružani odpor, franjevci se nisu mogli nadati nikakvu dobru, koja mu drago stranka pobiedila, izkusivši već toliko puta jedne i druge protivnike. A počem nije bilo ni odkle ljudske pomoći, utekoše se božjoj zaštiti i zagovoru presv. Bogorodice. Oni se obradovaše, što je papa produljio sv. godinu na ciele dvie godine, a redovničko starješinstvo zamoli sv. stolicu, da se u Bosni uvede svetkovina „Gospe pomoćnice kršćana“, koja bi se slavila u nedjelju iza Brašančeva obredom drugoga razreda, te da onim dopusti obilne oproste, koji se taj dan izpovjede i pričeste, „buduć se pomoć bl. Djevice smatra osobito nuždnom koliko redovnicima, toliko i jadnim kršćanima ove pokrajine, da mogu hrabrije i priklonitije snositi nasilja i tlačenja tiranskog jarma, pod kojim stenju.[25] Ovu želju sa svoje strane poduprie i biskup Miletić, a dne 2. srpnja iste godine izadje papin odpis, al da se slavi traženi blagdan četvrte nedjelje listopada.[26] Mi danas neimamo pri ruci potanka opisa onodobnog stanja, ili bolje, bieda i patnja krštenog naroda, nu sama ova okolnost dovoljno svjedoči, da im je položaj bio nesnosan, a budućnost da im se je činila strahovitom. Osokoljeni ovom milošću sv. stolice i s pouzdanjem u svestranu zaštitu presv. Djevice išli su sada nješto sigurniji u susret zamašnim dogodjajem i nedoglednim posljedicam rečenog odpora.

Novi paša imao je doći iz Biograda, ter koncem siečnja god. 1827 prekorači bosansku granicu, a čuvši, da je sva Bosna na zlo ustala, odsjede u tvrdom Zvorniku. Odavle poruči po sedam sarajevskih poglavica, da mu izpričaju narodne želje i tegobe, te da s njima ugovori polakšicu, a dodjoše mu: Pinjo barjaktar, dva brata Tamiščije, dva Bakarije, Feiz-aga Tornačija i jenjičar-aga, koje odmah posječe brez okolišavanja. Ovu zgodu opjeva narod te pokaza i tiem vatreni zanos za samostalnošću.

Čuvši za ovo bosanska gospoda, imenito posavski kapetan, pohitiše, da se poklone novomu carskomu namjestniku te da izjave

---

[25] Imperciochè l' ajuto della B. Vergine rendesi particolarmente necessario si ai religiosi, chè ai poveri Cristiani di questa missione per sopportare . . . le angherie e le oppressioni del giogo tirannico, sotto cui gemono. Vjeropl. arh. sv. X.

[26] Državni arhiv.

svoju pokornost prama novomu redu stvari. Vidivši vezir, da je ovim prvim činom opametio buntovnike i utjerao im strah u kosti, krenu u Sarajevo, te pogubi sve one, koji su bili uzrok smrti Šerifovića. Ove prve utiske svoje strogosti upotrebi, da i po ostaloj Bosni i Hercegovini pedipsa odpornike, te razaslavši na sve strane svoje ljude, posmica mloge baše, pijance i zločince. Preko 300 muhamedanaca u samu Mostaru, a oko 200 u Travniku plati glavom, te su svi oveći gradovi izgledali kasapnicom (mesarnicom) ljudskom. Neopisivi trepet zavlada cielom Bosnom, a napose uzdrhtaše oni, koji su se ikad ogriešili kakvim nasiljem, usljed čega mlogi se sakriše u kršćanske kuće, dapače njeki se zakloniše u šume i planine, da izbjegnu pravdi. Nu paša ne htjede sustavit se, već naumi zatrt i trag zločincem, te potraži od svakog stanovnika po dva dobra jamca, da nije nigda bio nit hajduk, ni pijanac, ni drugi zločinac, te na novo mlogi izginuše, ne mogavši naći za se valjane jamce.[27]

Premda su kršćani, a osobito katolici, jeftino prošli, ipak njeke vezirske naredbe veoma ih uplašiše. Ponajprije svima u oči udari, što je strogo zapovjedio, da se odsele strogo razlikuju nošnjom kršćani od muhamedanaca, naredivši, da Turci nose crvenu ili zelenu odjeću i obuću, a kršćani crne masti, pak i istu kapu.[28] Usljed te naredbe kršćani na vrat na nos ovraniše odjeću, obuću i fesove, ter još je viditi traga ovoj zapoviedi po svoj Bosni. — Nu još većma uznemiriše se kršćani, kada čuše, da je vezir naredio Turcima, da čim prije poprave gradove, bolje oboružaju i provide hranom, što više mognu. Turci ovaj nalog tumačiše, kao da se namjerava iz nenada navaliti na raju i svu na hrpu izsjeći. Za ove čemerne glasove doznade i vezir, te pisa dne 16. veljače r. g. biskupu Miletiću, da je tomu njegovu koraku uzrok državna opreznost, a nikakva zla nakana protiva katolicima, pak s toga neka umiri svoj puk i uvjeri ga, da se ne kani ništa preduzeti proti mirnim i nedužnim carskim podanicima.[29]

---

[27] Sutjeski ljetopis.
[28] Ondje.
[29] Starine jug. akad. XVII, str. 105—6.

Jedva se ove bojazni razpršiše, kad eto ti nove biede za fojničke franjevce. Sali-haračija osvadi ih, da sebi kupe carske harače, a vezir odmah pošalje po gvardijana fra Ivu Skočibušića, s kojim podje i novi orientalista fra Marijan Šunjić, da mu pomogne svojim znanjem turskoga jezika. Punih 28 dana ovi odastaše u sarajevskoj tamnici, neprestano strahujuć od smrti, buduć bi paša svaki dan izveo iz istog zatvora 25—50 ljudi i odmah pred tamnicom posjekao. Ista bi nesreća i njih postigla, da se za njih ne zauze beg Babić i Ali-aga Stočević, kasnije vezir hercegovački, te sve miti na globi od 6500 groša.[30] S toga nije ni čudo, da je isti paša zabranio popravljat fojnički samostan, dok mu se ne da 800 talira.[31]

Već ova dva slučaja potvrdjuju viest sutjeskog ljetopisca, da je strogi Abdul-Rahman-paša od kasapa (mesara) postao kujundžija (zlatar). Videći naime Bošnjaci, da se vezireva žedja ne dá ni potokom njihove krvi ugasiti, pokušaše novcem utišati njegovo krvoločtvo, te obasuv ga novcem, okrenuše na svoju stranu. Pošto im to podje za rukom, na novo stadoše provoditi svoje samosilje, te je mogao Miletić u Rim pisati: „Naša Babilonija uviek se u istom stanju nalazi."

Pa i u tako neizvjestnu položaju trebovalo je misliti na obnovu krova crkve i samostana u Fojnici, koji je danomice opadao. Franjevci, poznajući zanešenost bosanskih prvaka, koji su se i opet kod vezira upustili, nisu mogli ni misliti, da bi im neumoljivi vezir to dopustio ili im badava carski ferman dobavio; pak s toga obrate se na biskupa Miletića, a ovaj na Vjeroplodnicu, da bi im ona preko koje kršćanske vlade tu milost izposlovala, prije nego samostan s crkvom postane podpunom ruševinom. Ovaj revni crkveni sbor odgovori, da se ne uzda ništa postići, nu posla 500 talira u pomoć, ako bi kada popravke odpočeli.[32]

Kroz to vrieme stigoše u Carigrad tužbe proti Abdul-Rahman-paši, kako je pobacio carske naredbe i dao se podmititi od bosanskih velikaša, te Porta pozva ga na račun, ne bi li se i ona okoristila njegovim blagom, u Bosnu pako posla 1828 Ali-Namik-pašu,

---

[30] Sutjeski ljetopis.
[31] Vjeroplodničin arhiv sv. X.
[32] Ondje

čovjeka blaga i razborita. Našavši zemlju uzrujanu, a neimajući dovoljno vojske, da pribavi ugled državnoj vlasti, morao je mirno sjediti i čekati razvoj ovoga pokreta. Već su njeki kapetani počeli bili zabranjivat katolikom ići k sv. misi.[33] Uz to bila je velika skupoća hrane, a to još većma ozlovolji siromašni narod. Uzprkos svemu tomu pučanstvo se je silno mložilo useljivanjem, te je god. 1829 samih katolika u Bosni i Hercegovini bilo 115.969 duša.[34]

I god. 1830 još se je svejednako mislilo na fojnički samostan. U tu svrhu Vjeroplodnica obrati se na papinog državnog tajnika, ovaj na bečki dvor, a franjevci na ugarsku dvorsku kancelariju. Na tolike prošnje skloni se i bečka vlada te naredi svomu poslaniku u Carigradu, da dobavi franjevcem ferman, kojim bi se dozvolilo nesamo pokriti crkvu i samostan u Fojnici, već se i potvrdile sve stare povlastice. Porta nije mogla u to doba ništa uzkratiti ovoj prijateljskoj vlasti, nu odvrati, da joj treba za to izviešće njezina zastupnika — bosanskog vezira. Franjevci, upozoreni na ovu formalnost, počmu se udvoravati paši preko njegova sina, te potrošivši što u novcu što u darovih 4000 groša, izmole dosta povoljnu preporuku, premda je koješta izostavio, što su oni željili, da se umetne. Oni su naime tada tražili, da im se dadne podpuna sloboda vjere i obća dozvola, popravljat krovove na crkvama, a da se opet ukinu ženitbe pred kadijom, robota (beglučenje) nedjelom i svetkovinom, dosadna ukonačivanja i slična samosilja. Vidivši da su lukavo prevareni, potuže se i opet ugarskoj kancelariji. Njegdje polovicom ljeta stigoše dva fermana, u jednom, od kojih potvrdiše se franjevačka preimućtva, a u drugom, da se na novo pokrije fojnički samostan, zidovi pako crkve, da se poprave, budué su na šest mjesta od kiše i zime pokvarili se, nu u starom obliku, visini i duljini, te da se više ni komu ni para ne dá.[35] Pošto je drvo bilo još pred četiri godine pripravljeno, dadoše se naši na posao. Budué se je tu opet i paša, i mulla i kadija umješao, troškovom ne bijaše kraja ni broja, dapače su morali metnuti za nadzornika muhamedanca Ali-agu Gjiru, da se nebi što dodalo.

---

[33] Ondje.
[34] Ondje.
[35] Fojnički arhiv.

Jedva franjevci u to zagaziše, a već je ciela Bosna prekipila nezadovoljstvom, koje se pretvori u javnu bunu i odpor. U urečeni dan svrviše se u Travnik najugledniji bosanski prednjaci, uhvate vezira, svuku mu silom vojničko odielo, a navuku stara bašinske haljine, ter ga potjeraju, da diže vojsku po Bosni i da ih vodi čak u Carigrad, da tamo razcare sultana, koji se je po njihovu mnienju prevjerio, a novog, od njega boljeg na tahtu posade, koji će obnovit jenjičare i povratit osmanskomu carstvu sretnije doba i ugled. Vezir, videći se u neprilici, privolji na to sve, pa im rekne, da mu dadnu vremena, spremit se na put, oni da idju i čekaju ga u Busovači. Oni, ne sluteći nikakve prevare, odu u Busovaču, a on brže bolje pobjegne preko Skoplja u Spljet, a odatle u Carigrad, za njim se pako dadoše u bieg svi, koji su bili uz cara. Bosanski prvenci, videći se ovako prevareni, vrate se u Travnik te počmu viećat, koga da izaberu poglavarom ovoga ustanka. Svaki se je klonio toga vratolomna poduzeća, a najposlje ovu čast ponude Sulejman-pašićem Skopljakom, a kad i ovi odbiše, tada Sarajlije proglase ih narodnimi izdajicami, te dolete kao biesni za njima u Skoplje. Oni su to predvidjeli te na vrieme utekli njeki u Dalmaciju do rodbine Despotovića, drugi uprav u Carigrad umakli, a biesni ustaše porobe i razore im do temelja liepe i prostrane kuće.[36]

Premda je oštra zima nastala i nisu mogla bosanska gospoda naći sebi vodje, ipak nisu mislila, da odustanu od svoje nakane. Oni su držali, da su oni u prvom redu pozvani, da vode odlučnu rieč u muhamedanskom svietu sada, kada je sultan zaboravio se prorokova zakona i starih običaja; tim više, pošto su se i Grci bili izjarmili i u Egiptu-Misiru Ali Mehmed-paša počeo samostalno vladati. Žalostna je ovo u svakome pogledu bila obmana, nu ipak samo poduzeće odavalo je veliku srčanost, kao i plemensku mržnju protiva tudjini. Zanešeni tobože vierskom mišlju, snovali su poći u Carigrad, ne obziruć se na silne zaprieke i pogibelji, te su laskali sami sebi, da će tom prilikom proslaviti bosansko ime na bosforskom žalu.

Razbivši se ovako dogovori u Travniku, biše nastavljeni u Doljnjoj Tuzli, a novim vojvodom bi odabran Husein, kapetan gra-

dački, Tuzla-kapetan pako njegovim prvim doglavnikom, te izdadoše naredbu, da se odmah kupi vojska, a čim nastupi ožujak 1831, da se svaki na noge digne i podje proti Carigradu. Čim granu proljeće, krenuše oba nova poglavara na čelu ustaša put stare Srbije, razbiju tamo nješto redovitih četa, a Peć (Ipek) porobe i mlogo zla tu počine. Carski serasker u Bitolji (Monastiru) ne smjede se ogledati s Bošnjacima, već se posluži varkom, te na ime sultanovo ponudi Husain-kapetanu vezirstvo, ako vrati kući družinu i sám stane uvoditi nove carske uredbe, imenito, ako zavede novu vojsku. Husein, zamamljen ovim obećanjem, zaboravi se svog cilja i poduzeća, obraduje se novoj časti, vrne se natrag i njegdje u rujnu stigne u Sarajevo, a odtale u Travnik, ostavivši cara s mirom u Carigradu, te smatrajuć se već pravim vezirom, uzme od franjevaca i džulus.

Dokle su ovako Bošnjaci četovali, zadesi bosanske katolike golem gubitak. Biskup fra Augustin Miletić, čineć pastirski pohod po Livnu, težko oboli i nakon njekoliko dana preminu dne 18. srpnja r. g. u Vidoših, te bi ukopan u groblju Rapovine, nedaleko od Livna. Njegovu smrt oplakaše franjevci i katolici sve Bosne i Hercegovine, buduć je bio pastir po srcu Gospodnjem. Mi smo imali prilike višeput spomenuti ga tečajem njegova biskupovanja, te u različnih sgodah ogledat ga; samo nam je još spomenut iz njegova sukromnog života, da je to bio pravi i ponizni redovnik, koji je mrzio na svako obilje i novac, klonio se taštine, pokornički živio i nada sve ljubio mir i slogu.[37]

Odmah iza toga (dne 10. kolovoza) franjevački definitorij držao je svoju vanrednu skupštinu i predloži sv. stolici trojicu franjevaca za čast apoštolskog vikara, naime: fra Rafu Barišića, fra Miju Duića i fra Augustina Kujundžića, upravitelja obraćeničkog zavoda u Mletcih.[38] Vjeroplodnica htjede ovaj put mimoići bosanske predloge, te ponudi ovo mjesto fra Gabri Barišiću, Bošnjaku i aleksijskomu biskupu u Albaniji, a počem ovi ne htje primiti, naimenova rodjaka mu fra Rafu Barišića, muža veoma učena u filozofiji i bogo-

---

[37] Sutjeski arhiv. Životopis Miletića od Batinića godine 1883 u Zagrebu.

[38] Ondje.

slovju, koji je više godina na prvim zavodima reda ove struke predavao. Od ovoga imenovanja ni onda ne odstupi, kada je austrijski poslanik Lutzov stao preporučati fra Iliju Starčevića, premda je izjavila, da ne bi ništa imala proti njemu.[39] Zaisto su morali politički obziri savjetovat bečkoj vladi, da se umieša u ovaj izbor, te su njeke take usluge Starčevićeve sklonule ju, da ga preporuči toli vruće, drugčije ne bi mogli razumiti ovliku zauzetnost bečkoga poslanika na papinu dvoru.

Premda se je kroz ovo vrieme pojavila ovdje ondje kolera, te brzo kosila svoje žrtve, pa zato i bila prozvana krateljem; to je ipak više brige zadavala domaća buna. Novi tobožnji vezir još je izgledao carsko naimenovanje i pašinske tugove iz Carigrada, mlogi pako bosanski poglavice odprto mu izjaviše svoje nezadovoljstvo rad izdaje narodnih iteresa i slavohlepja, te počeše od njega odkrećati glavu. Iz dana u dan sve su to većma odtudjivali mu se pristaše, a Porta je kasnila i riešenje zavlačila, te vidiv se Husein prezrenim, savi mu se neizreciva tuga oko srca. Al da koliko toliko osveti se svojim protivnikom i pridigne svoj ugled, odluči pokoriti Ali-agu Rizvanbegovića, stolačkog upravitelja, koji mu bijaše uzkratio svaki posluh, pak zato naredi Firduzu, livanjskomu kapetanu, da digne vojsku ter ga živa ili mrtva ulovi. Ali-aga junački se odaprie, a Firduz, porobivši kukavnu raju, morade uzmaknuti iz Hercegovine. Glasovi o toj nedaći, zatim o silnoj carskoj vojsci, koja se je na njeg spremala, još ga većma raztužiše i ustraviše, ter u tolikoj stisci obrati se na starog prijatelja fra Iliju Starčevića, da mu on pomogne, što bude u njegovoj moći. U to ime posla istoga u Beč do cesara Franje II., neka bi mu izprosio od sultana oprost za sve pogrieške, i ako je moguće, vezirsko dostojanstvo, kako mu je i serasker obećao. Starčević, kao da se je nadao veliku dobru od pravednosti i dobrote Huseinove, te je živo zagovarao narodnu samoupravu u Bosni, a vruće preporučivao ovog „bosanskog viteza“ milosti cesarevoj, te je ovaj obećao uzet ga u svoju zaštitu i radit mu u prilog; dogodi li se pako, da ne mogne ništa za njega postići kod carigradske vlade, ponudi mu pribježište u svojoj državi i zadade mu vladarsku rieč, da ga neće nipošto

[39] Vjeroplodničin arhiv sv. X.

predati u ruke njegovih neprijatelja.[40] Ovo samo poslanstvo toliko osokoli Huseina Gradačevića, da je odmah počeo kupit vojsku protiva Stočeviću, na koju su imali poći i kršćani, dapače i franjevački samostani moradoše poslat u pomoć po dva vojnika. Alajbezi, begovi, age i spahije listom se digoše u ožujku 1832 i krenuše prama Stocu, da skrše najprije Ali-agu i Hercegovinu dobiju na svoju ruku, a zatim svi složno obore se na Osmanlije. Nu jedva Bošnjaci stupiše na hercegovačko zemljište, al već stiže viest, da ogromna carska vojska kreće se na Bosnu, a pred njome Rešid-Mehmed-paša. Ovaj prija nego krenu iz Bitolje (Manastira) pisa dne 16. veljače r. g. fojničkomu biskupu, kako je čuo za njegovu viernost prama sultanu i javlja mu, da će na skoro doći sa tri strane i s velikom vojskom, da pokori Husein-kapetana, pak mu naredi, da svjetuje svomu narodu, neka se pritrpe i zabavljaju mirno svojimi poslovi, a kad mi stignemo na bosansku granicu, onda ćemo dat njima naše naredbe.[41] Biskupa još nije bilo, a ovaj list bio je upravljen na Miletića, nu zaisto je bio uručen fojničkomu gvardijanu. Franjevci medjutim nit su imali čemu se veselit nit žaliti: njihovo stanje i položaj imali su ostat jadni i kukavni, pak s toga nepristrano su gledali svrhu novoga krvoprolića.

Kretanje sultanove vojske zabrinu bosanskoga poglavicu, te stane čekati na Starčevića, a zatim predlagati, da se odašalju poklisari pred Rešid-Mahmud-pašu, koji bi mu odnieli bogate darove i uvjerili ga o bosanskoj pokornosti, ne bi li tako vratili vojsku i od sebe odklonili posljedice krvava rata. Sarajlije ne htješe o tome ni čuti, već stanu grditi franjevce a njega javno psovati kao strašivicu i izdajicu. Husein razdražen, odluči odaprieti se, pa makar ga to i glave stajalo. Carski general iza ramazana krenu vojsku, a budué je mlogo držao do bosanskih franjevaca, dva puta im pisa iza toga. Prvi list upravi na biskupa, gvardijana, župnike i sve crkvenjake kotara Fojnice i drugih mjesta, pisa ga pako u Sjenici dne 11. svibnja, javljajući im, da je sultan usilovan poniziti svog odmetnika i učiniti kraj bezvladju, s kojega trpi Bosna. Kaže dalje,

---

[40] Sutjeski ljetopis.
[41] Starine knj. XVI., str. 106.

da su ga na to sklonuli čovjekoljubni obziri i želja, da uzpostavi mir i sigurnost svojih podanika, carske pako čete da su već doprle do Priepolja i Višegrada, obarajuć sve zaprieke i kršeći svaki buntovnički odpor. A pošto cieli ustanak on pripisuje neznatnu broju pojedinaca, s toga ih otčinski opominje, da se drže na strani, a uz to da katolički narod ostane vjeran svomu zakonitomu vladaru, koji će opet njima potvrditi povlastice, dane od Mehmeda II. Drugi dopis istoga vezira izdan je u Ljubogošću, dva sata daleko od Sarajeva, te im saobći poraz bosanskih ustaša, zabranjujuć katolikom, ulazit u Sarajevo, dok oštro ne kazni onaj nemirni grad.[42] Dočim je ovako napredovala carska vojska, i Bošnjaci su sve učinili, da joj zaprieče put u srce ove zemlje. Alaj-beg Todorović zasječe joj klance kod Banjske sa 800 drugova, nu bi uhvaćen i u Carigrad odpravljen, a Banjska bi spaljena. I priepoljski muselim zakrči most na Limu, nu morade uzmaknuti pred ogromnom silom. I Husein-kapetan dočeka ga sa 20.000 vojske na Palama, blizu Sarajeva, al morade, napadnut s boka od Hercegovaca, okrenut ledja i pobjeći stranputicama u svoj Gradačac, gdje pokupivši svoje blago, zapalivši svoj dvorac na toliškom otoku i prevezavši preko Save svoja goveda, dne 2. srpnja priedje u Slavoniju i ode u Osiek, a zatim u Zemun. Na molbu cesarevu sultan mu oprosti pogriešku i zovnu ga k sebi. Pošto ni sada nije htjeo primite nove uredbe, bi odsudjen na progonstvo u Trapezunt, medjutim godinu dana kasnije umrie više od žalosti nego li od bolesti.

Novi carski namjestnik pohvata mloge prednjake i posla u Carigrad, ter stane bezobzirice uvodit nove zakone. Sultan pozva k sebi i Ali-agu Stočevića, učini ga pašom i odciepivši Hercegovinu od Bosne, naimenova ga doživotnim hercegovačkim vezirom, priključivši i njeke bosanske kotare novomu pašaluka, samo da tim onemogući svaki dalnji ustanak u Bosni.[43]

Ovom prilikom okoriste se i bosanski franjevci, ter umoliše vezira, da ukine časti (gostbe), koje su morali davati mulli, kadijam i drugim činovnicima. Dozvoli im na dalje podići još jedno krilo u sutjeskom samostanu. Uze i džulus, ali izdade u turskom

[42] Starine knj. XVII, str. 107—8.
[43] Ami Bouè, op. cit. III, p. 190.

i talijanskom jeziku priznanicu.[44] Čuvši, da je nedavno u Ratišu kod Seone ubijen bio fra Jozo Cigić, zelenički kapelan, steže obližnja turska sela i ljuto oglobi.[45]

U to stigne službeno imenovanje fra Rafi Barišiću, da je postao naslovni azotski biskup i apoštolski vikar u Bosni i Hercegovini, ter dne 30. rujna (1832) primi posvetbu u Djakovu od bosanskog biskupa Sučića. Odtale ode u Beč prikazat se cesaru, te preko Ugarske vrati se u Bosnu, gdje dne 5. prosinca zauze svoju službu. Na tome je putu iz svih sila nastojao, da izposluje za svoje redovničko svećenstvo u Austriji ili u Ugarskoj po jedan samostalan zavod, kojim bi Bošnjaci upravljali, da se više mladež ne potuca po tudjih samostanih. Cesar mu ništa ne obeća radi oštećenih zaklada i lošeg financijalnog stanja.[46]

Ni ovaj silom nametnuti mir ne mogadiaše dugo potrajati. God. 1883 počeše stigivati u Bosnu viesti o pobjedah i odmetničtvu Mehmed Alije, egipatskog vezira, osobito pošto sultan pozva i Bošnjake u pomoć i pred njima Mahmut-pašu, poslavši mjesto njega Daut-pašu, dosadanjeg bagdatskog vezira, koji mu se šest godina opirao i napokon predao se na milost svomu gospodaru. Bosanske čete, stupivši na misirsko zemljište, iznjeveriše se sultanu i priedju na stranu ustaša, te još jednoč dokazaše, koliko mrze nove uredbe i žele narodnu neovisnost.

Kraj svih ovih gradjanskih nemira našim je franjevcem još jednako pred očima lebdila misao, da redovničkoj mladeži osnuju posebne zavode, u kojih bi se uzimao dužni obzir na njihovo pastirsko zvanje, te da bi se obuka i stega nalazila u rukuh njihovih. Sada pokušaju opet obratit se na ugarsku vladu, a ujedno i na sv. stolicu. Buduć su izkusili, da niemi listovi malo hasne, spremiše u proljeće god. 1834 fra Iliju Starčevića i fra Marijana Šunjića, da najprije u Rimu, a zatim u Beču ove želje živo zagovaraju. Preporučne listove ponesoše od provincijala i biskupa, te je osobito zanimiva preporuka novoga apoštolskoga vikara, koji iskreno dokazuje, da je nedovoljna obuka, koju po samostanih crpe, jer se

[44] Fojnički arhiv.
[45] Sutjeski ljetopis.
[46] Vjeroplodničin arhiv sv. XI.

tu ne poučaju u pastirskih dužnostih, već samo u spekulativnih bogoslovnih znanostih, što je veoma nedovoljno za bosanske franjevce. Osim toga odučavaju se od domaće stege, a priučavaju tudjim običajem, pa i to odveć štetno upliva na kasniji život, uvodi se raznolikost i u obće to vodi do nesporazumaka. Na žalost morade se Starčević vrnuti brzo natrag, da preuzme službu generalnoga povjerenika i vizitatora, te osta sam Šunjić, koji jedva postiže, da Vjeroplodnica primi na svoj trošak 6 klerika, a 24 da prime talijanski samostani [47] Predlog Barišićev, da koji Bošnjak bude primljen u ilirsko-loretski kolegij, a njeki u Urbonovo sjemenište u Rimu, ne bi uvažen, već samo bi uslišan treći, naime, da se rečeni broj mladića smjesti bar u misionarski zavod sv. Bartula na Teveru.[48] Težak bijaše svakako položaj bosanskih franjevaca: mladići su se bolnim srcem razstajali od domaćeg ognjišta i otiskivali se „preko mora“. Došavši onamo bez znanja talijanskog jezika i našav se medju narodom posve drugim glede naobraženosti, ćudi i navika, a višeput i u nezdravih predjelih, kukavno su životarili, vehnuli, ginuli pod tudjim podnebjem, daleko od svojih i rodnoga kraja. Osim toga jednostrano su bili obučavani, pa i nehote odtudjivani svomu rodu i jeziku, te ako i jesu mlogi vraćali se iz tudjine, njeki su i ostajali. Napokon njihova mladenačka živahnost i nestašnost nije se uviek ljubavju susprezala od strane mjestnoga starješinstva, te su često na njih dolazile tužbe zarad malenkosti ili za pogrieške, koje bi Bošnjaci malim trudom popravili. I u krilu države s ove razlike odgoja nastajala su na oko neznatna trvenja medju talijanskim i ugarskim pitomcima, nu koja su štetno uplivala na redovničku stegu i slogu. Iz svega toga vidi se, kako je bio potrebit zasebni bosanski zavod, koji bi u svem i posve bi u rukuh bosanske braće, da se tim uklone svim neugodnostima.

Imali su uz to i drugih neprilika kod kuće. Daut-paša bio je povjerio sve svoje poslove svojim činovnicima i njekim uglednijim Bošnjacima, imenito Fazli-paši Šerifoviću, koji je obnašao službu Islam-zabita. Ovaj obtuži kreševske franjevce radi desetine i njekakva vrtla, uz koje stadoše kao svjedoci i katolici, a na-

---

[47] Sutjeski ljetopis i Vjeroplod. arhiv sv. IX.
[48] Ondje.

pose kreševski knez Ivan Vešara. Ne mogući kod kuće ništa opraviti, podju tri fratra, knez i njekoliko varošana u Sarajevo k veziru, koji cielu stvar predade njihovu protivniku Šerifoviću. Ovaj najprije zaiska 1500 groša, a kad se oni počeše s njime pogadjat, zatraži 7500 groša, Vešaru pako zatvori i sutradan zorom objesi. Videć to franjevci, uteku se k vezirevu nadliečniku Bartolu Cavalieru, a ovaj ode k veziru i potuži se na samovolju Šerifovića, vidivši pako, da to ne hasni, javno ga opsuje. U malo je falilo, da to smionstvo ne plati glavom, ter čas prije poturčiv se, odkloni svaku pogibelj po život. Franjevcem drugo ne preosta, do platit što se je tražilo i kući se vratit.[49]

Sličnih nepravda i nasilja bijaše brez broja, pak s toga još u proljeće ove (1834) godine došao je k papinu poslaniku u Beč jedan franjevački poklisar, da izposluje na novo austrijski konzulat za Bosnu, al da novi konzul bude dobar katolik. Nuncij poduprie mu molbu, al bečka vlada odgovori, da mu ne more želje izpunit, buduć nigda nije ovde konzul bio, osim kada je Francezka imala svoga; bude li ga ipak stavit, bit će vojničkoga čina. Ovi isti izaslanik pripoviedao je, kako muhamedanci i grčko-iztočnjaci podtiču katolike na ustanak, da se svi složno obore na cara, tog odmetnika od turske vjere.[50] Za ovu istu stvar molio je i dalmatinski liečnik Marcocchi u svom izvješću, podastrtu vladi, pošto je bio umoljen od franjevaca i sam uvidio potrebu, ter uklopivši molbu tadanjega provincijala fra Mije Duića, pišuć doslovce: „Svi narodi (bolje, vjeroizpoviesti), osim muhamedanskog, a osobito kršćanski (katolički) najživljom napetošću traže konzula za Bosnu, koji bi bio obdaren znanjem, stalnošću i dostojanstvenim držanjem, kako bi u njem našli zaštitnika i nuždna branitelja od tolikih nepravda, što ih tlače. Trajnost ovoga najmoćnijeg sredstva u Bosni zaista bi dovoljno uplašila uzgorne Bošnjake, mlogo više nego li vlastita vlada, te bi se tim stavila jedna nenadvisiva zaprieka svedjernim nasiljem.[51]

---

[49] Kreševski ljetopis.
[50] Vjeroplodničin arhiv sv. XI.
[51] Starine knj. XVII., str. 108—10.

Nesposobnost ili nemarnost Daut-pašina učini, da su se sada (1835) Krajišnici bili pobunili proti novim uredbam. To doznadė i Porta, ter odazva Daut-pašu, a mjesto njega posla Vehidži Mehmed-pašu. On je istom u rujnu službu nastupio, a već je našao gotov razpaljen ustanak. Ciela Krajina i zvorničko okružje, pa i njeka druga mjesta digla su se bila na oružje, te su se pobunjene čete kretale prama Sarajevu, robeć i paleć kršćanska sela, a ne štedeć ni begovskih odžaka, kojih su se gospodari podvrgli sultanovim naredbama. Nasuprot sada je Sarajevo bilo odano vladi, jer su ga na uzdi držali Fazli-paša Šerifović i Alaj-beg Babić. Čuvši za dolazak novoga vezira, ustaše predvodjeni Ali-pašom Vidaićem okrenu proti Travniku, vezir pako izidje im u susret do Vranduka, ter se sukobiše više Orahovačkog polja. Bitka se strašna zametnu i ustaše biše razbijeni. Vodja se dade u bieg, nu vezir ga uhvati u Bieljini i posla u Carigrad.[52]

Ni ovi okršaji nisu mogli mimoići katolika, jer koji nisu nastradali od ustaške poplavi, ti su opet za svojimi gospodari nosili hranu i streljivo, te s njima zajedno trpili sve ratne biede i nevolje. Šume na novo oživiše od hajdučkih četa, ovaj put najviše Turaka odbi se u gore, bojeć se većemu zlu, te dne 30. svibnja 1835 poginu u planini Kopilu fra Petar Čuić, zajedno sa svojim pratiocem Baltićem. Druga nasilja nisu ni zabilježena perom, već urezana u srca bosanskih katolika.

* * *

Ovom (1835) godinom navršili su bosanski i hercegovački franjevci šest stotina godina boravka u ovih krajevih, a ja završujem pokušani nacrt njihova blagotvornog djelovanja i mučeničkog življenja.

Ne mogu ipak odložiti pera, a da u kratko ne orišem tadanje političko stanje, ne spomenem crkvene i kulturne odnošaje, te napokon da ne ocrtam položaj franjevaca i katolika, u kojem ih ostavljam, a kako nam ga opisuju suvremeni spomenici.

---

[52] Sutjeski ljetopis.

Bosna je, kako već spomenusmo, bila odieljena od Hercegovine 1832. godine, da se obdari Ali-paša Stočević, te je i ova postala posebnim pašalukom; al dočim je Bosna imala 24 kadiluka (sudbena kotara), Hercegovina nije imala više od 12 kadiluka, od kojih su njeki ležali na bosanskom zemljištu, kao Čajnica, Foča i Goražda, njeki pako u Staroj Srbiji, kao Priepolje i Plievlje. Upravni kotari bili su obično užji, nego li sudbeni, pa zato i brojniji. Pogranični upravni kotari zvali su se kapetanije, kojim su upravljali nasliedni kapetani, uzeti iz najodličnijih mjestnih porodica, te je svaki imao prilično utvrdjen grad, od kojeg je ime nosio. Osim ovih još je mullaluk, današnje okružje Sarajevsko, s kotarima Visoko, Fojnica i Rogatica, a sarajevski mullah (vrhovni sudac) upravljao je njime, ovisno od vezira. U većih gradovih stojali su muftije, tumačitelji zakona, te nadzirali sudbenost. Zadnjih godina, pošto su mlogi kapetani pogubljeni, ili prognani, ili izumrli, dolazili su mjesto njih m u s e l i m i ili a j a n i, a Vehidži-Mehmed-paša skoro sve kapetane mače, te nadomjesti ajanima, u koje se je mogao pouzdati. Jedini vezir i mullah bili su naimenovani Portom, ostali svi sudbeni i upravni činovnici od ove dvojice, ali položivši prije svotu, koju bi s njima uglavili, pa i to samo na jednu godinu. Koji bi htjeli dalje ostat, na novo bi morali službu svoju kupiti.

Pa kao što nižji činovnici, tako su i sami veziri morali svoje mjesto skupo platiti vladi. Vezir je bio glavar vojni i gradjanski, a uza se imao je K i a j a b e y a, često puta s pašinskim naslovom, koji je bio njegov namjestnik; zatim Deftedara (blagajnika), Divan-efendiju (protustavnika), Selam-agu (obrednika), Silihtara (mačonošu), bajraktara (zastavnika) i Kavaz-bašu (glavara oružnika). Sva njihova straža sastojala je sada iz k a v a s a (pašalija), koji su su bili plaćeni, a brojili su obično 4—500 ljudi. Ostalu su vojsku sačinjavali jenjičari (baše), upisani ponajviše od mile volje i sastojeći od najuhoritijih muhamedanaca, te s p a h i j e, koji su zato imali posebne t i m a r e (sela) od kojih su desetinu uzimali i njeku gruntovnicu vodili.

Već iz ovoga se vidi, koliku su samostalnost i samoupravu uživali Bošnjaci, pošto je politička uprava bila u njihovih rukuh, a vezir nije imao toliko snage, da bi ih mogao na uzdi držati. Odtud je i bivalo, da su mogli Bošnjaci uzkratiti u svako doba

posluh, te višekrat ne pošli ni u rat, kad bi im bio nepoćudan. S toga nije se ni čudit, da su carski fermani i vezirske bujruntije, izdane franjevcem, bile mrtvo slovo kod domaćih činovnika. Buduć su pako i oni kupili novcem svoje službe i čestoput se zadužili u to ime, posve je razumivo, da su oni gledali oguliti kršćane, da se čim prije odštete, pa i dobiju štogod, prije nego izteče rok, za koji su dobili ono mjesto.

Državni danjci sastojali su od poreza (vergije) i harača (glavarine). Porta bi označila, koliko svaki pašaluk mora dati poreza; to bi vezir razdielio na kotare, kotari na sela, a seljaci razvrgli bi medju se u obćoj skupšini. Često bi kotari listom prosvjedovali kod vezira na velik porez, a tako i sela kod muselima; nu ako bi primili onu svotu, i brinuli bi se seoski i gradski Kodžibaše, da se brez carskog troška pokupe i prvom predstojniku uruče. Za harače bio je drugi postupak, jer su oni uzimani samo od kršćana, i to na svaku mužku glavu, koja je navršila 15 godina. Pošto nisu Turci vodili nikakvih matica, pa ni rodjenih, izmislili su jednu mjeru: pridvostručivši konopčić, omotali bi oko vrata mladiću, o kojem bi se sumnjalo, da li ima propisanu dobu, a zatim oba kraja stavili bi mu u zube i pokušali premetnut preko glave; ako bi se dalo prebaciti, bio je za harača; inače bio jo oprošten; buduć da je glava djetinja obično veća dvaput od obsega vrata, a u odrastlih protivno. Nu počem su harači davani često i pod zakup, haračije su tada svojevoljno postupali, te g. 1834 naplatili i od djece u bešici (kolievci). Oni bi uz to veoma nesmiljeno iztjerivali svoje dohodke, te su višeput kršćani bili prisiljeni prodavati nesamo zemlje i pokućtvo, već i odjeću sa sebe, da izplate ovim nezasitljivim izjelicam.[53]

Dočim su ovako glavni carski namjestnici bili brez moći i ugleda, rastla je sila bogatijih begova, ter su slobodno vješali, otimali i druge nepravde činili kršćanima. U njih su se ogledali i siromašniji muhamedanci, pa upisavši se u baše (jenjičare), bili su nepovriedivi, te su mogli izvadjati svakojaka nasilja proti krštenim

---

[53] Crte o turskoj upravi crpio sam iz Turkom naklona djela francezkog spisatelja Ami Bouè, La Turquie d'Europe III., koji je svu evropsku Tursku, pa i Bosnu dva- do triputa proputovao.

suplemenikom. Mi ćemo spomenuti samo jedan slučaj. Dne 9. ožujka 1834 podje Mahmut-beg, dervenski kapetan, u lov i povede sobom njekoliko katolika župe dubičke. Tu ga napadne jedna hajdučka četa, te poginuše tom prilikom dva katolika, Mijo Bačić i Ilija Mihaljević. Četiri dana kasnije dignu se Turci, da osvete poraz i pogubiše 18 katolika; na to nasta silno krvoprolića, da nije praštano ženama i nejakoj djeci, te su mloge majke žive u vodu skakale. Koji ostaše, pobjegoše u gore i uzmložaše razbojničke čete, koje su plienile i ubijale mirne stanovnike.[54]

Da naša slika o tadašnjem položaju katolika i franjevaca bude podpunija, mi ćemo se poslužiti obširnom spomenicom biskupa Barišiča, koju on upravi na cesara Ferdinanda g. 1837, koja vierno crta biedno stanje cieloga onoga razdobja. „Sudci", doslovce piše biskup, „i ostali muhamedanci po miloj volji, a iz nezasitljive lakomosti pliene nedužne kršćane, silno ih globe brez krivice i svjedoka, čudnim i nedostojnim načinom osvadjaju, povlače na sudove, trpaju u tamne zatvore, a da im ne pruže ni korice kruha, da život uzdrže. Ovo čine tom namjerom, da nam otmu kakvu stvar, koju imamo, a osobito, da nam izmaknu novce, ako smo koje zaslužili. Naša je krivica, veledušni cesare, išta zakonito posjedovati, neimamo nikakva vlastničtva naših stvari, buduć smo prečesto izvrženi grabežu i otimačini naših dobara, a to ne samo od strane prostih muhamedanaca, nego i od istih sudaca i gospodara zemljišta, pak zato često služe se kakvom izlikom, da opravdaju svoja nasilja, buduć drže, da je sve, što imamo, njihovo. Čim opaze, da je koji kršćanin trgovinom, poljodjelstvom ili kojim drugim poštenim zanatom stao osrednje živkariti, odmah kuju nove izmišljotine, kojim bi ga osudili i oplienili. Ako kupimo oveću kuću ili ju sagradimo, već se mogućniji Turci na nas izkrenu i na otimačinu podtaknu, odkud biva, da moramo naše novce kriti, kao da smo ukrali, kuće nizke i tamne graditi, premda bi mogli bar njeki i bolje imati; a s toga naša trgovina silno nazaduje. Ako dobra konja, vola, kravu (oprosti čestiti care), dapače i umiljato štene

[54] Starine knj. XVII., str. 108—10. — Zapisnik mrtvih župe dubičke. Od tadanjih hajduka glasoviti su bili Kiko i Zelić, koje naš Martić bajno opjeva, a ujedno ovjekovječi i spomennti slučaj „krvne slave Gospojine male".

iii mačku kod kuće imamo, sve se to brez kazne otima, dočim naša djeca plaču, te obično ništa nam se ne plaća ili premalenom cienom nadoknadi. Jadne naše sreće!“ Pobliže iztaknuvši, kako su nesigurni za imetak, kako su pristrani sudovi, te da se ne uvažuju svjedočbe kršćana proti Turkom, a za to riedko se koji kršćanin i utiče za uvriede i nasilja, sliedi i veli: „Zemlje gospodari smatraju svoje kmete marvom, a tako i sve ostale kršćane sebi podložne; više njima nego sebi radimo, a te radnje nisu osnovane na ugovoru, koji činimo, kad u njihove kuće i na njihove zemlje prelazimo, pa zato su nesnosna tlačenja, nedjeljama i svetkovinama bivamo natjerivani na težačke poslove, a da nam se ne dopušća ni misu slušati, po gotovu druga bogoštovna djela obaviti. — Nismo dali nikakva povoda sumnjičenju i bunama, koje od davno ovu našu nesretnu domovinu u crno zavijaju, mi, koji smo uviek mir ljubili, sasvim tim sve su se nepovoljne posljedice na nas oborile; naše jadne i nizke kuće postale su vojnički logori, naše žene i djeca s njima su izmješane ili pod vedrim nebom oštromu zraku izvržena. Neprestano služimo vojnicima, pretežke namete plaćamo za njihovo uzdržanje, s kojih tolika zla trpimo. Štogod zapne za oko ovim vojakom, koji se nazivlju sultanovom djecom, sve se nosi iz naših kuća...... Naše kukavne kuće, izpražnjene od vojnika, postaju krčme i svratišta ostalih Turaka. Njih većina ne zadovoljavaju se onim jelom i pićem, koje kod kuće imamo, već nas gone u susjedstvo.... da im tražimo ljepše jestbine i pribranija pića, a medjutim našu djecu i žene na polje izgone. Janjad, telad, kokoši i piliće ubijaju sobom ili nas netjeraju, da to učinimo, ter peku i žderu, a ostanke odnose.... Ako li pako prije nego na vrata banu ovi neprijazni gosti, sakrijemo našu marvu i perad, tada poput biesnih i gladnih vukova razlete se na sve strane, živinske glasove izvadjaju, to jest kvocaju, riču, zviždju, dok se sakrivena žrtva sama ne prokaže.... U jutru polazeći išću novaca ili kakve druge darove za to, kako sami vele, što su nas mogli i poklati.... S naših nas konja sbacuju i stjeraju, kad nas putem susretnu, te ako ne sjašimo, potvore i psovke rigaju na nas, a čestoput i biju nas; ne možemo se opravdat nikakvom nezgodom, nit pogibljivim putem, nit staračkom dobom; dapače usred rieke ovu okrutno počast moramo im izkazivati. Siluju nas višekrat, da za-

kupimo njihove dohodke, kao pšenicu, kukuruz i ostalo žito, kad su ove stvari posve jeftine ili nama nepotrebite. Pošto hoće, po to prodaju.... Svaki Turčin ima na nas podpuno pravo, a kad pogine koji kršćanin od turske ruke, običaju reći: Jedan pas manje. — Što se tiče vršenja vjere i naših svećenika, isto nas tako napunjava grozom. Sve načine traže, svu lukavost upotrebljuju, da naše misnike u što upletu i tada novčanom globom kazne, ništa ne propušćaju, da preprieče obavljanje Božje službe. Nesamo da nije prosto u našoj domovini dizati crkve, nego nam nije dozvoljeno ni ono malo crkava, koje su odolile njihovu biesu, popraviti, a da silni novac ne dadnemo. Zabranjeno nam je i župske kuće graditi brez dozvole sudaca, koje bi drage volje podizali, da nam nije mlogo blago davati.... I kuće naših župnika prave su krčme postale za grabežljive Turke, te štogod hoće, mora im se naći i dati. Bezposlenjaci, vucalice, razbojnici, pijanci, sluge i gospoda pomljivo razpituju, gdje stanuju naši misnici, da ih većma ogorče... Veći dio muhamedanaca ne dolaze nam kao gosti, već kao hajduci i razbojnici, išću, što znadu da neima u kući, marvu kolju, skupocjenije stvari nose, kadikad ne štede ni svetog posudja, koja ili svetogrdno onesvete ili sebi uzmu. Višeput moraju platit svećenici, da ovi neprijazni gosti izadju iz kuće, (a ovi) darove uviek iziskuju, bolje konje župnikom svedjer otimaju, dajuć im malo ili ništa za vjih. Kad Turci podju u koji župski stan, župnici često pobjegnu na druga tajna, u tu svrhu načinjena vrata, da se spase od udaraca i hiljadu drugih pogrda, kojim su izvrženi, na što cieiu kuću orobe.... Sudci, zvani kadije, vjenčaju katolike, kadgod k njima dodju, pa makar bili u drugom koljenu rodstva ili u drugoj zaprieci.... dapače makar imali i zakonitu ženu, a tiem veliku pokvarenost u naš vjerozakon uvode: na dalje daju povod zločestim kršćanom, da otimlju djevojke i udovice, a silom ugrabljene silom i vjenčaju za otimače i višežence, uvodeć medju nas grdno izopačenje. Isti sudci siluju naše svećenike, da rodoskvrne, svetogrdne i protunaravne rečene ženitbe odobre."[55]

---

[55] Starine knj. XVII, str. 110—16, gdje je saobćena ciela spomenica, pisana dne 25. studenog 1837 na ime svih bosanskih katolika.

Da ovi navodi nisu prosti retorički izrazi nit pretjerane tužaljke, potvrdjuje i drugi suvremeni očevidac, zadarski liečnik Marcocchi, kojeg je g. 1834 izaslala bila dalmatinska vlada, da prouči njeku pošastnu bolest u Bosni. Evo samo njekih ulomaka njegova političkog izvješća: Opisavši nemoć i slabost onodobnog vezira napram nemirnim i samovoljnim bosanskim muhamedancem, te spomenuvši uzgornost i njegovih činovnika, o istih doslovce piše: „Njegovi (vezirevi) podčinjenici, koji upravljaju stanovničtvom pokrajine, pliene imanja podanika nečuvenom nepravdom, uzimaju danjke, a neće da ih uruče blagajni. Tužbe oštećenika nisu saslušane, te im uzrokuju još veće nesreće. Radi nemoći i od straha, da ne bude ubijen od bosanskog samosilja, ne usudjuje se vezir kazniti neposlušnike, a medjutim zločinstva se mlože, nasilja se svuda izvadjaju, dapače višeput nedužni glavom plaćaju. Svaki je narod manje progonjen od kršćanskoga (katoličkoga). Sami kršćanski redovnici, ako hoće, da podignu bogomolju za obavljat presv. misnu žrtvu, da naprave odnosne župske stanove ili ih nješto razšire radi njihove tjesnoće, morajn skupom cienom prije dobaviti dozvolu i na novo platiti po volji mjestnih državnih poglavara. Ako s pijanstva ili drugog uzroka koji Turčin bude žrtva svojih izgreda na javnome putu ili na kojem mu drago drugom mjestu, najokrutnijom ohološću progone se sami kršćani one okolice, obarajuć uz to krivicu na mjestnoga župnika, radi čega bivaju zatvoreni redovnici i kršćani, zatim bijeni i primorani, da polože znatne svote novaca, ako hoće, da budu pušćani na slobodu. Ako li pako podje za rukom prepredenoj zloći muslomanskoj, opasat kršćane krivicom, premda posve pravedne, ne mine ih smrt i mučenje. Kada kršćani nose iz vlastitih sela u obližnje gradove hranu na prodaju, da odtale podmire kućne potrebe, otimaju im se silom stvari iz ruku, te jedva se polovina prave vriednosti plaća ili se posve na silu prisvoji . . . . Kuće župnika i njihovih župljana jesu tolike gostione za bosanske Otomance. Iziskuju po miloj volji i na silu noćište, jela, hranu i novce. — Žene o boku svojih muževa nisu sigurne od sile turske, a djevojke bivaja odtrgnute iz krila svojih roditelja, da služe bludnim požudama muslomana. Nebrojni drugi dogodjaji dali bi se navesti o sadanjih kršćanskih nevoljah, koji bi doisto mogli napuniti

cielu knjigu."[56] — Evo u kakovih žalostnih družtvenih prilikah raztajemo se s našimi franjevci, a da se ovo biedno stanje i dalje nastavilo, svjedokom je navedena biskupova spomenica. Ovo tlačenje može se uzporediti s najokrutnijimi progoni, koje su igda katolici izkusili, a u mlogom je žalostnije od svih, koje nam spominje crkvena povjest prvih viekova.

Uzprkos svim ovim nevoljama franjevačka bosanska država izgleda dobro uredjena. Premda se ovog razdobja nije nikuda proširila, unutra se je ipak usavršivala. Samostanska stega nije se slabila, te su mlogi redovnici u samostanih u podpunom siromaštvu živili. Ubožni stanovi i odjeća još su bili obilježje franjevačko. Kako su po samostanih često pohadjali crkvu i tu se molili, svjedokom je državna naredba g. 1802, kojom se zapovieda iza ručka i večere ići u crkvu, večernju, povečerje i jutrenju posebno govoriti, te razmatranja činiti; po blagdanih pako u zoru jutrenju pjevati.

Kao što je bio uzoran život redovnika, isto je tako očuvao se nepokvaren i život puka, kraj svih smutnja, koje uzrokovaše novi doseljenici. I oni napokon poprimiše dobre običaje i pobožnost starosjedioca, te već u trećem desetku ovoga vieka sve su to riedje bivale otimačine, mješovite ženitbe i prevjerenja, hvaleć gorljivosti biskupa Miletića i njegovih suposlenika.

Pa i kulturni odnošaji franjevaca nisu se pogoršali, pošto su mlogi ovoga doba izvrstnim uspjehom bogoslovne nauke izučavali ili i svršili. Medju ovimi spomenut nam je fra Lovru Karaula, fra Marijana Šunjića, fra Angjela Šunjića, fra Antu Knezovića i fra Marka Kalamuta, a medju onimi, koji su tog doba temelj postavljali kasnijemu književnomu djelovanju: fra Grgu Martića, fra Martina Nedića, fra Blaža Josića i fra Bonu Perišića. — Starobosanica istina ustupala je mjesto u maticama i privatnom životu latinici, nu državno starješinstvo budno je pazilo, da se nepreboravi ovo narodno pismo, te je isto okružnicom od 24. lipnja 1800. godine naredilo svim učiteljem, da uče mladež särmski čitati, „budué bi velika sramota bila, domaćeg, rodnog slavenskog jezika našim

[56] Ondje str. 108—10.

pitomcem slova ne znati."[57] A sliedeće godine provincijal fra Luka Dropuljić obznanjuje, da će prigodom vizite izpitivat mladež, „znadu li pisat sărmski".[58]

Pisaca je razmjerno bilo malo, a ti bijahu:

1. Fra Augustin Miletić,

daulijski biskup i apoštolski vikar u Bosni i Hercegovini, koji napisa *a)* Početak slovstva i nauka karstjanskoga. Split 1815. Preštampano u Rimu 1828, te opet po hercegovačkom biskupu Kraljeviću u Rimu 1867. *b)* Naredbe i uprave biskupa namistnika apoštolski, Split 1817, drugo izdanje u Rimu 1828, tiskom Vjeroplodničinim.

2. Fra Stiepo Marijanović,

izvrstan poznavaoc klasičke književnosti, izdade: *a)* Grammatica latino-illyrica. Spalati 1822. — *b*) Syntaxis Venetiis 1823. — *c)* Systema litterarium pro directione scholarum Prov. Bosnensis. Budae 1835. — *d)* Bukvar latinskih i iliričkih slovah, u Budimu 1835.

3. Fra Marijan Šunjić,

proslavi se upravo ciceronskom latinštinom, davši na svietlost: Augusto Austriae Regique Apost. Francisco I. et nobili Pannonie genti a Provincia Bosnae Argentinae grati animi testificatio, exhibita xenii adinstor a. 1834, Budae 1833. — Dotle je bio sastavio i klasično djelce Vita illmi. d. Augustini Milletich, a posveti ga kardinalu Fransoniu, nadstojniku Vjeroplodnice.

O kakvom drugom poljoprivrednom, obrtnom ili trgovačkom napredku ne može bit ni govora.

Pa u tih tužnih okolnostih nalazila se je Bosna i Hercegovina godine 1835, a s njimi i domaći franjevci, te i katolici, a ove nevolje još užje spojiše jedno uz druge, oboje pako ogrijavaše nada u bolja vremena i naklonost austrijskih vladara. I sada su oni divnu snagu crpili iz svoje vjere i nabožnih osjećaja, odlučivši sve to kršćanskom resignacijom i stalnošću trpiti. Mi ih ostavljamo u groznjoj kušnji, vierne katoličkoj crkvi, al pripravne i na veće žrtve.

---

[57] Nam pudor magnus foret vernaculea, nativae Slavae linguae nostros alumnos litteras ignorare. Državni arhiv.

[58] Ondje.

Bosanski provincijali.

1517—1836.

I. (1517) fra Anto Jezerak,
II. (1520) „ Blaž Kovačić, kasnije biskup,
III. (1523) „ Stiepo Kuč(ič)ić,
IV. (1526) „ Tomo Skoroević,
V. (1529) „ Mato (Anto?) Matković,
VI. (1532) „ Franjo Ramanović,
VII. (1535) „ Dane Vladmirović, kasnije biskup,
VIII. (1538) „ Petar Zlatarić,
IX. (1541) „ Grgo Bukovac,
X. (1544) „ Pavao Konjičanin,
XI. (1547) „ Augustin Vasiljević,
XII. (1550) „ Ivo Mostaranin,
XIII. (1553) „ Šimo Kamengradjanin,
XIV. (1556) „ Ilija Ivković,
XV. (1559) „ Petar Runović,
XVI. (1562) „ Jakov Tuzlak,
XVII. (1565) „ Marijan Olovčanin,
„ Andrija Jurišić, vikar iza smrti rečenog,
XVIII. (1568) „ Martin Kosović,
XIX. (1571) „ Anto Matković, kasnije biskup,
XX. (1574) „ Grgo Marinović,
XXI. (1577) „ Grgo Kačić,
„ Emerik Ivanin Dernišanin, vikar,
XXII. (1581) „ Mato Konjičanin,
XXIII. (1584) „ Marijan Haljinić,
XXIV. (1587) „ Franjo Baličević, iza toga biskup,
XXV. (1590) „ Petar od Gradovrha, Soljanin, kasnije sofijski biskup,
XXVI. (1593) „ Marijan Haljinić, po drugi put,
XXVII. (1596) „ Grgo Masnović,
XXVIII. (1599) „ Anto Milanković, kasnije generalni definitor,
XXIX. (1602) „ Stiepo Zlatarić,

XXX.	(1605)	fra	Jakov iz Slapnice,
XXXI.	(1608)	„	Ilija Čakalović,
XXXII.	(1611)	„	Marijan Bilavić,
XXXIII.	(1614)	„	Grgo Masnović, po drugi put,
XXXIV.	(1617)	„	Tomo Ivković,
XXXV.	(1620)	„	Luka Kačić,
XXXVI.	(7623)	„	Marijan Olovčić,
XXXVII.	(1626)	„	Tomo Ivković, opet, onda biskup,
XXXVIII.	(1629)	„	Andrija Kamengradjanin,
XXXIX.	(1632)	„	Martin iz Bergule,
XL.	(1635)	„	Nikola Brajković,
XLI.	(1638)	„	Marijan Maravić, kasnije biskup,
XLII.	(1641)	„	Martin Ramljak,
XLIII.	(1644)	„	Frano Gašparović-Lipanović,
XLIV.	(1647)	„	Mijo Bogetić,
XLV.	(1649)	„	Mato Benlić-Beljić, kasnije biskup,
XLVI.	(1652)	„	Filip Lendić,
XLVII.	(1655)	„	Juro Dulgjerović,
XLVIII.	(1658)	„	Franjo Ogramić,
XLIX.	(1662)	„	Franjo Miletić,
L.	(1666)	„	Juro Sabić,
		„	Tomo Juračić, vikar,
LI.	(1669)	„	Grgo Kovačević,
LII.	(1672)	„	Anto Travničanin,
LIII.	(1675)	„	Marko Vasiljevčanin,
LIV.	(1678)	„	Grgo Kovačević, po drugi put,
LV.	(1681)	„	Andrija Šipračić,
LVI.	(1684)	„	Anto Vladimirović, umro prve godine,
LVII.	(1685)	„	Mijo Radnić,
LVIII.	(1690)	„	Gabro Stanić,
LIX	(1693)	„	Pavao Kačić,
LX.	(1696)	„	Frano Budalić,
LXI.	(1699)	„	Frano Travničanin,
LXII.	(1702)	„	Grgo Gabrić,
LXIII.	(1705)	„	Marko Bulaić,
LXIV.	(1708)	„	Andrija Ećimović,
LXV.	(1711)	„	Petar Pastirević,
LXVI.	(1714)	„	Petar Lašvanin,
LXVII.	(1717)	„	Filip Šurković,
LXVIII.	(1720)	„	Andrija iz Kutjeva,
LXIX.	(1723)	„	Augustin Tuzlak,
LXX.	(1726)	„	Pavao Nikolić,
		„	Šimo Tomašević, vikar,
LXXI.	(1729)	„	Petar Karapaudža,
LXXII.	(1732)	„	Anto Marković,

LXXIII. (1735) fra Luka Karagić,
LXXIV. (1738) „ Ivan Sriemac,
LXXV. (1741) „ Filip Laštrić-Oćevac,
LXXVI. (1745) „ Franjo Ivanović,
LXXVII. (1748) „ Petar Bajanin,
LXXVIII. (1751) „ Josip Janković,
LXXIX. (1755) „ Anto Bačić,
LXXX. (1757) „ Marko Dobretić,
LXXXI. (1762) „ Franjo Bogdanović,
LXXXII. (1765) „ Bono Benić,
LXXXIII. (1768) „ Marko Dobretić, opet, kasnije biskup,
LXXXIV. (1771) „ Petar Alović,
LXXXV. (1774) „ Bono Benić, po drugi put,
LXXXVI. (1777) „ Ivo Skočibušič,
LXXXVII. (1780) „ Augustin Botos Okić, kasnije biskup,
LXXXVIII. (1783) „ Grgo Ilijić,
LXXXIX. (1786) „ Ivo Skočibušić, po drugi put,
XC. (1790) „ Grgo Ilijić, kasnije biskup,
XCI. (1796) „ Mato Iveka,
XCII. (1799) „ Luka Dropuljić,
XCIII. (1802) „ Augustin Pejčinović,
XCIV. (1805) „ Mato Iveka, po drugi put,
XCV. (1808) „ Franjo Milošević,
„ Petar Filipović, vikar,
XCVI. (1811) „ Dominik Franjić,
XCVII. (1814) „ Angjeo Franjić,
XCVIII. (1817) „ Petar Kordić,
XCIX. (1820) „ Dominik Franjić, po drugi put,
C. (1823) „ Marko Ostojić,
CI. (1826) „ Petar Kordić, po drugi put,
CII. (1829) „ Ivo Kljaić,
CIII. (1832) „ Mijo Duić,
CIV. (1835) „ Andrija Kujundžić.

Izkaz glavnijih mjesta i osoba.

(Rimski broj pokazuje svezak, arapski pako strano dotičnog svezka.)

A

B

*

Z

Ž